

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
MEMÒRIES DE LA SECCIÓ HISTÒRICO-ARQUEOLÒGICA, LXXX

FERRAN SOLDEVILA

Les quatre grans Cròniques

II. Crònica de Bernat Desclot

Revisió filològica de
JORDI BRUGUERA

Revisió històrica de
M. TERESA FERRER I MALLOL

BARCELONA
2008

Les quatre grans Cròniques

II. Crònica de Bernat Desclot

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
MEMÒRIES DE LA SECCIÓ HISTÒRICO-ARQUEOLÒGICA, LXXX

FERRAN SOLDEVILA

Les quatre grans Cròniques

II. Crònica de Bernat Desclot

Revisió filològica de
JORDI BRUGUERA

Revisió històrica de
M. TERESA FERRER I MALLOL

BARCELONA
2008

Biblioteca de Catalunya. Dades CIP

Les **Quatre** grans cròniques / Ferran Soldevila ; revisió filològica de Jordi Bruguera ; revisió històrica de M. Teresa Ferrer i Mallol. — (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica ; 73, 80)
Referències bibliogràfiques. — Conté: 1. Llibre dels feits del rei en Jaume — 2. Crònica de Bernat Desclot
ISBN 9788472839717 (o.c.)
I. Jaume I, rei de Catalunya-Aragó, 1208-1276. Llibre dels feits II. Desclot, Bernat. Llibre del rei En Pere III. Bruguera i Talleda, Jordi, ed. IV. Ferrer i Mallol, Maria Teresa, ed. V. Soldevila, Ferran, ed.
VI. Institut d'Estudis Catalans VII. Col·lecció: Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica ; 73, 80
1. Jaume I, rei de Catalunya-Aragó, 1208-1276. Llibre dels feits
2. Desclot, Bernat. Llibre del rei En Pere 3. Corona Catalanoaragonesa — Història — Fonts
849.9-9"12/13"
946.71"12/13"

L'edició d'aquesta obra
ha estat a cura de Josep Massot i Muntaner,
membre de l'Institut d'Estudis Catalans

© Hereus de Ferran Soldevila
© Jordi Bruguera, per la revisió filològica
© M. Teresa Ferrer, per la revisió històrica
© Institut d'Estudis Catalans, per a aquesta edició
Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona

Primera edició: setembre de 2008
Primera reimpressió: novembre de 2016

Compost per Víctor Igual, SL
Imprès a Service Point FMI, SA

ISBN (obra completa): 978-84-7283-971-7
ISBN (volum segon): 978-84-92583-00-3
Dipòsit Legal: B 41492-2008

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars del *copyright*, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment i suport, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec comercial, la inclusió total o parcial en bases de dades i la consulta a través de xarxa telemàtica o d'Internet. Les infraccions d'aquests drets estan sotmeses a les sancions establertes per les lleis.

Taula

NOTA EDITORIAL	7
PREFACI A LA CRÒNICA DE BERNAT DESCLOT	9
CRÒNICA DE BERNAT DESCLOT. LLIBRE DEL REI EN PERE D'ARAGÓ E DELS SEUS ANTECESSORS PASSATS	33

Nota editorial

Continuant la reedició millorada de *Les quatre grans Cròniques* de Ferran Soldevila, oferim ara la de Bernat Desclot, per a la qual Soldevila va fer servir el text establert per Miquel Coll i Alentorn a la col·lecció “Els Nostres Clàssics”, en una edició semicrítica, que hauria d’haver estat complementada per la que Jordi Rubió i Balaguer va anar preparant durant molts anys per encàrrec de l’Institut d’Estudis Catalans i de la Fundació Concepció Rabell i Cibils, al darrere de la qual hi havia el gran mecenes Rafael Patxot i Jubert. Dissortadament, aquesta edició no va arribar mai a bon port i els seus materials són encara avui a l’arxiu de l’Institut d’Estudis Catalans, a l’espera que algú vulgui reprendre la tasca.

Com al volum anterior, el text donat per Soldevila ha estat revisat per Jordi Bruguera, seguint els mateixos criteris ja exposats a la nota editorial de la Crònica de Jaume I, però partint igualment de l’edició de Coll i Alentorn. Per la seva banda, Maria Teresa Ferrer i Mallol, ara presidenta de la Secció Històrico-Arqueològica de l’Institut d’Estudis Catalans, ha revisat les notes de Soldevila, les ha complementat en alguns casos i sobretot hi ha afegit la bibliografia més important sobre les diverses qüestions tractades i les referències indispensables a l’anotació de la Crònica de Jaume I.

Com al volum anterior, han estat reduïdes sistemàticament les notes de tipus estrictament lingüístic, substituïdes en algun cas per notes noves signades per Jordi Bruguera. Igualment hem suprimit totes les notes referents a suposades prosificacions de la Crònica de Desclot, que el lector podrà reconstruir llegint el pròleg de Ferran Soldevila —que hem mantingut íntegrament— i que són fàcils de localitzar consultant a qualsevol biblioteca l’edició anterior.

Igual que a la Crònica de Jaume I, hem esmenat sempre que ens n’hem adonat les múltiples errates que s’havien esmunyit a l’edició de l’Editorial Selecta, les proves de la qual no van poder ésser revisades per Ferran Soldevila.

Un cop més hem d'agrair a Núria Mañé que hagi passat a l'ordinador el pròleg i les notes de Soldevila i hagi conjuminat tot el conjunt de l'obra, tenint present els canvis que hi han estat fets per Jordi Bruguera, per Maria Teresa Ferrer i per mi mateix.

El bon acolliment que ha tingut la Crònica de Jaume I ens anima a continuar endavant i esperem que molt aviat podrem tenir al carrer les dues cròniques restants de Ramon Muntaner i de Pere III.

JOSEP MASSOT I MUNTANER

Prefaci a la Crònica de Bernat Desclot

LA QÜESTIÓ DE L'AUTOR

Després de pensar-hi molt i de mesurar-ne els pros i els contra m'he decidit finalment per enfocar el problema d'un prefaci a l'edició de la crònica de Bernat Desclot prenent per base les notes biogràfiques que en la seva introducció dedica a Bernat Escrivà el Sr. Miquel Coll i Alentorn. I això per múltiples causes; en primer lloc, perquè en la seva introducció, que ocupa tot un volum de la col·lecció *Els Nostres Clàssics*, és destinat al cronista de la plana 123 a la 174, és a dir, un conjunt de cinquanta-una pàgines. Tot seguit perquè, des del dia que el Sr. Coll va distingir-me amb la lectura del predit prefaci, vaig sentir-me totalment guanyat pel seu ben travat raonament i vaig sumar-me als convençuts per la seva magnífica conquesta. Finalment, perquè exposant la manera com Coll i Alentorn tracta i presenta la qüestió hi va involucrada una sèrie de qüestions connexes o paral·leles que obtindran l'interès del lector. Per això prendré com a base de la meva exposició la que ell fa en la dita introducció, incorporant-hi dades de l'apèndix de la seva edició i d'estudis seus posteriors, més algunes informacions inèdites que ha tingut la gentilesa de comunicar-me.

Primerament diguem que, malgrat que Desclot es mostra avar a donar-nos notícies seves en el text de la seva obra, no es pot estar de dir-nos que va veure la sella de muntar a cavall del rei Pere, amb el ferro clavat en el combat de Santa Maria d'agost de 1285. I encara això ho diu, parlant en tercera persona: «E d'açò fa testimoni cell qui açò reconta en aquest llibre que veé...»

Referint-se a la documentació, Coll la troba encara més avara que la crònica. I retreu el cas de la figura d'un altre gran cronista, Ramon Muntaner, relatiu al qual el P. Martí de Barcelona podia presentar un total de documents de norantais peces. Com també retreu el cas del cronista Bernat Descoll, la intervenció del qual en la redacció de la crònica de Pere el Cerimoniós ha estat posada en relleu

per la documentació, i es troba que per a Bernat Desclot no hi ha ni un sol document que l'esmenti. Els únics noms que s'adduïen eren els deguts a males lectures: Bernat Esclot, batlle de Palamós, i Artau Deslor, citat per Carini.

Sobre la seva condició, Rafael Cervera, en 1616, en la seva traducció castellana, el feia cavaller, com Torres Amat, que el feia de família noble, segurament fundant-se en la citada al·lusió al combat de Santa Maria d'agost.

Morel-Fatio (1897) i Auguste Molinier (1903) havien reaccionat contra aquesta tendència i es decantaven a fer-lo oficial de la casa del rei. Finalment Jordi Rubió feia observar la incongruència de fer-lo alhora historiògraf i noble guerrer del seguici de Pere el Gran. I escrivia a manera de conclusió: «Quant més llegim la Crònica, més se'ns arrela la sospita que l'autor, eclesiàstic o no, era home de cúria».

Sobre el lloc de naixença de Desclot, Jordi Rubió, fundant-se en els elogis de l'autor parlant dels homes de Lleida i de llur comportament a Panissars, indica la possibilitat que fos lleidatà, però sense decidir-se. En canvi, Nicolau d'Olwer es pronunciava per l'afirmativa, com també Critchlow, no sense algun dubte. Quant a Coll i Alentorn, es decanta decididament per l'oficial reial i l'home de cúria. Quant a la naturalesa lleidatana, no la troba prou justificada per a un home tan equànim com Desclot i per la mancança de característiques dialectals lleidatanes; no deixa tampoc d'observar que parlant de l'expedició a Mallorca n'exclou els lleidatans, inexactament.

A continuació Coll passa a donar-nos els resultats de les seves investigacions en la crònica. Comença per afermar-se en la conclusió que Desclot era un funcionari de la cúria reial. Dubta si era o no un eclesiàstic: l'ambient de religiositat ho envaïa tot. Parlant de les possibles relacions de Desclot amb personatges que apareixen en la seva obra, pensant en la hipòtesi de Manuel de Montoliu sobre el *Llibre dels Feits* i la seva atribució al bisbe d'Osca Jaume Sarroca, recorda que, en el cas de la crònica de Desclot, també trobem un bisbe del qual el rei Pere moribund fa un gran elogi (com pot veure's, diu Coll, l'elogi és extraordinari). Aquest bisbe era Jaspert de Botonac, elegit per al regiment de la diòcesi de València en 1276. ¿D'on procedien aquests Botonac? D'una localitat a l'oest-sud-oest de Narbona. Afegim que el bisbe, per la seva mare, era Castellnou amb la casa pairal a la plana del Rosselló. I era parent (germà potser) de Pere Arnau de Botonac, que destaca en la incursió contra Calàbria i també en els combats contra els sarraïns d'Alcoll, i la documentació ens diu que estigué encarregat de la custòdia dels barons rebels després de llur rendició a Balaguer. Així, per a tres episodis, el cronista hauria tingut un informador excepcional.

Tornant al Jaspert de Botonac i de Castellnou, que arribà, com hem dit, a bisbe de València, diguem que abans havia estat sagristà de Girona i era nebot de Pere de Castellnou, bisbe d'aquesta ciutat. Procediria d'una família narbonesa,

potser refugiada a Catalunya després de Muret, i havia residit alguns anys a Girona, sota la protecció del bisbe. Desclot podria haver fet un camí semblant. Això explicaria la gran quantitat de topònims que esmenta entre Perpinyà i Girona. I hauria anat a València en traslladar-s'hi el bisbe Jaspert. Això explicaria el considerable nombre de topònims de la frontera meridional i la seva informació sobre les condicions de vida en aquesta.

A continuació Coll passa a les seves investigacions fora de la crònica. El cognom Desclot. En el llibre del repartiment de València apareix un Ferrer Desclot, i Fouché, en la seva *Morphologie historique du Roussillonais*, cita, entre els patronímics rossellonesos, el de Desclot. Colpidora coincidència!, exclama Coll: «Calia adreçar les recerques cap a una identificació, en els documents, d'un Bernat que exercís un càrrec que permetés un accés fàcil a les fonts d'informació del nostre cronista, que portés un cognom en l'ús del qual es pogués destriar o suposar alguna vacil·lació i que per les seves circumstàncies personals encaixés amb determinades particularitats que ens ha revelat l'estudi de la crònica.»

Col·locat en aquest camí, Coll es llança a la recerca d'un autor i es va topar amb un personatge que semblava reunir les condicions requerides: Bernat Escrivà, que durant el regnat de Pere el Gran fou primerament oficial de la tresoreria reial i finalment fou nomenat tresorer. Aquest personatge sembla pertànyer a la coneguda família de funcionaris reials de cognom Escrivà, que, per entroncament amb la família Romaní, va donar naixença al llinatge Escrivà de Romaní, encara avui existent (enllaç de Jaume Escrivà amb Giralda de Romaní). Aquest Bernat Escrivà ens apareix per primer cop formant part de la companyia de l'infant Pere quan aquest, el 27 de novembre de 1268, acut a Cervera a tenir frontera contra el bàndol Foix-Cardona durant la guerra d'Urgell. Després el veiem essent nomenat justícia del port de València el 24 de maig de 1273. El 9 de maig de 1276 el trobem fent de majordom del comte d'Empúries i obtenint de l'infant Pere un guiatge o salconduit precisament en el moment que el dit comte s'havia posat en poder de l'infant després d'un aspre contrapuntament. El 31 d'agost del mateix any, en els primers dies del regnat de Pere II, aquest li encomana l'escrivania de la cúria de Gandia, que, segons diu, havia tingut ja en un període que ha d'escaure's abans de la fi de desembre del 1273 o molt al començament del 1274, i després del 22 de febrer de 1263. A partir d'aquest moment, res del nostre home fins al 18 de gener de 1282, que ens apareix com a oficial de la casa del rei, a la qual continuarà pertanyent durant tot el regnat de Pere el Gran. Amb el començ dels preparatius per al passatge a Alcoll i a Sicília, el nostre Bernat Escrivà de la comesa local de Gandia passa a una nova comesa en relació amb la tresoreria. La documentació demostra que el nostre home no va sortir dels regnes deçà mar. Per la seva banda, l'infant Alfons, que restà com a lloctinent del rei, li donà instruccions per al cobrament del subsidi dels jueus de Catalunya, València i Aragó (16 novembre

1282). Un document a remarcar, una lletra de l'infant Alfons a Jaspert de Botonac, bisbe de València, dient-li que doni crèdit al que Bernat Escrivà li dirà de part seva. Amb la tornada del rei als seus reialmes ibèrics, els documents on és qüestió d'ell són nombrosíssims. A remarcar-ne un on li és ordenat (10 febrer 1284) de lliurar al bisbe de València unes quantitats per a despeses d'un viatge a França. Assenyalem-ne un altre del 25 d'abril següent que ens revela que era nebot de l'abat Gener de Santes Creus, el llinatge del qual constitueix fins ara un misteri, a desgrat del seu llarg abadiat (1265-1293) i de la nombrosa documentació que s'hi refereix. Destaquem-ne també un del 28 d'abril i un del 26 de juny del mateix any 1284, que ens mostren la seva presència davant Albarrasí durant el setge. I, a partir almenys del 26 de juny de 1284, Bernat Escrivà apareix sovint en els documents com a tresorer reial. Això s'esdevé fins al 19 de febrer de 1286, pocs mesos després de la mort de Pere el Gran. Sota Alfons el Franc (10 abril 1287) ens apareix amb el càrrec de cambrer reial. La documentació ens el presenta repetidament com a tal fins al 4 de setembre de 1288. Després ja no se'n torna a parlar fins al 26 de desembre següent, però no és sinó per informar-nos de la seva mort, que degué sorprendre'l en ple exercici del seu càrrec.

A continuació, Coll i Alentorn desenrotlla el tema d'*Una hipòtesi, que encaixa amb els fets*. En efecte, és evident que els seus càrrecs de tresorer de Pere II i de cambrer d'Alfons II li donaven les més grans oportunitats per a disposar de la documentació oficial amb una ampla llibertat. Quant al seu cognom, és indubtable que derivava del seu ofici. Un document en aragonès referent a Guillem Escrivà, de 4 d'abril de 1231, ens parla de «Don Guillem, escrivano mayor»; aquest i altres exemples ens mostren que es tracta de nom d'ofici i això és fins a l'11 de juny de 1247. Però la cosa canvia al cap de pocs mesos. A partir del 13 d'abril de 1248 ja apareix amb una altra nomenclatura: «Guillelmo Scribe, notario nostro» i així successivament. I a partir del 1248, en el llibre del repartiment del regne de València, el nom d'ofici escrivà, referit a aquest mateix personatge, passa a ésser pres com a cognom. I en el cas mateix de Bernat Escrivà, el que més ens interessa, es pot observar una vacil·lació en el sentit de la paraula escrivà com a nom d'ofici i com a cognom de març a juliol de 1283 i encara el 25 d'abril de 1284. Seguidament, Coll fa un interessant parèntesi, que el porta a les constatacions següents: primer que la llarga estada de Bernat Escrivà a Gandia lliga perfectament amb l'interès del cronista pels afers de la frontera meridional, amb la indulgència i comprensió amb què parla dels sarraïns, especialment dels valencians, amb la quantitat de topònims d'aquella regió esmentats per la crònica, amb la detenció amb què descriu el castell de Xàtiva i amb el seu coneixement de l'àrab. Segonament que la intervenció de Bernat Escrivà en la preparació de l'anada a Barbaria i a Sicília lliga molt bé amb la coneixença que demostra la crònica de la manera de fer dels almogàvers i dels golfins. En tercer lloc, que l'adscripció del nostre perso-

natge a la casa reial a mitjan gener de 1282 concorda amb el detallisme amb què a partir de 1281-1282 la crònica tracta els esdeveniments, molt superior al que dedica als anteriors. En quart lloc, el fet que Bernat Escrivà romanguí en els regnes deçà mar durant l'expedició de 1282-83, tal com ha calgut suposar-ho de Bernat Desclot. En cinquè lloc, la presència de Bernat Escrivà davant Albarrasí durant el setge s'avé amb el detall amb què aquest és relatat en la crònica. En sisè lloc, el major detall i verisme remarcables des de l'entrada dels francesos al Rosselló, i ja des de la tardor del 1284; en relació amb això, recordem que el primer document que ens mostra Bernat Escrivà ascendit a la categoria de tresorer és de juny del 1284, i que els documents de la primavera i l'estiu de 1285 permeten de suposar que el nostre home va ésser a Panissars pel maig d'aquest any i que després de la retirada catalana va moure's sovint entre Barcelona i el quarter general de Pere el Gran. En setè lloc, la simpatia de Desclot envers les gestes dels sarraïns valencians que van col·laborar a la defensa de Girona té un paral·lel amb els tractes de Bernat Escrivà amb els cabdills d'aquests sarraïns. En vuitè lloc, l'elogi que fa el cronista d'aquell servent anomenat Guillem Escrivà, que mor en el combat de Santa Maria d'Agost per obeir les ordres del rei: «molt bo e spert, si bo n'havia ni spert en Spanya». En novè lloc, els elogis realment excepcionals al bisbe Jaspert de Botonac que Desclot posa en boca del rei moribund. I en fi, la data de composició dels trenta-cinc darrers capítols de la crònica no ultrapassa els límits de la vida de Bernat Escrivà.

Però res no ha trobat fins al present Coll i Alentorn que ens informi del lloc de naixença de Bernat Escrivà. Ha trobat, sí, en alguns historiadors valencians algunes notícies certament interessants. Així Martí de Viciano afirma que la família dels Escrivà «procede de la ciudad de Narbona, de donde vinieron a la recuperación de Cataluña y de allí vinieron a la conquista de esta ciudad y reino», això és, de València: això pot confirmar l'origen narbonès del llinatge. Però un cronista posterior, Escolano, és més explícit. Diu que els Escrivà i amb ells «Guillem Escrivà, vinieron de Narbona a la conquista de nuestro reino» i afirma que la tradició de l'origen narbonès dels Escrivà remunta als primers anys del segle XIV.

Bernat Escrivà hauria sentit la temptació de substituir el seu cognom d'Escrivà per algun que recordés el lloc pairal del llinatge, i aquest lloc pairal s'hauria anomenat Es Clot. A cosa d'un quilòmetre i mig de Castellnou, en el terme de Camelàs, les cartes geogràfiques franceses designen un mas o caseriu amb el nom absurd de Les Clots. Lògicament, hauria d'ésser els Clots o les Clotes. Les Clots hauria procedit d'Es Clot passat a l'Esclot. I així el lloc pairal del cronista hauria pogut ésser a la vall de Castellnou, prop del castell dels vescomtes.

Arribat en aquest punt, Coll pot llançar-se a fer una *exposició ordenada de la seva hipòtesi*.

En un moment, situat potser poc després de Muret (1213), la noble família

Botonac i la més modesta dels Escrivà deixaren el Narbonès i es refugiaren al Rosselló, en els dominis dels Castellnou. Un Botonac contraïa matrimoni amb una Castellnou, i en naixien Jaspert i Pere Arnau de Botonac. Els Escrivà s'instal·laven en el casal anomenat Es Clot, potser antiga casa pairal llur, vora el castell dels vescomtes de Castellnou. Els Escrivà, sota la protecció dels vescomtes i per llur pròpia vàlua, van avançar ràpidament en el favor reial, i un Guillem Escrivà entrava a la cancelleria cap al 1227 i arribava al punt més alt de la seva carrera en la conquesta de València amb la donació de l'escrivania de la cúria valenciana, mentre que els seus germans Arnau i Bernat esdevenien també alts funcionaris de l'administració, i un parent seu, potser també germà, adquiria un lloc preeminent a Xàtiva i emparentava amb una branca bastarda de la família reial.

Amb aquest trasllat dels Escrivà cap al Sud el nostre home fou dut a València o Xàtiva, quan tenia cap a deu o quinze anys. Llavors el futur cronista va començar a conèixer alguna cosa de la llengua dels sarraïns. Mentrestant, algun membre de la família, en record del mas pairal, va adoptar o conservar el nom de Desclot, com aquell Ferrer Desclot, instal·lat a Castelló de Borriana, on sabem que va tenir interessos també un dels germans Escrivà: Bernat, batlle de la ciutat de València. En algun període de la seva joventut el futur cronista residí a Girona, sota la vigilància del bisbe Pere de Castellnou, i allí nasqué la seva amistat amb Jaspert de Botonac, que residia a Girona i que estava cridat a una carrera d'honors i responsabilitats dins la jerarquia eclesiàstica. Bernat Escrivà, per les influències familiars i les seves relacions personals, obtenia de primer la incorporació al seguici de l'infant durant la guerra d'Urgell pel novembre de 1268, i després l'escrivania de la cúria de Gandia, població que era dels dominis de l'infant Pere, càrrec que li fou compensat, en perdre'l, amb el de justícia del port de València el 1273. Algun temps després entrava al servei del comte d'Empúries com a majordom i el 9 de maig de 1276 obtenia de l'infant un guiatge que potser va representar una reincorporació a la casa d'aquest. Amb la pujada al tron de l'infant Pere, recuperà el seu lloc a la cúria de Gandia, on romangué fins als primers dies de 1282, en què entrà al servei directe de la casa reial. Potser en incorporar-se a la tresoreria reial va actuar en el reclutament d'almogàvers i golfins, traslladant-se als llocs de llur residència habitual: el muntanyam entre Xàtiva i Xixona i a la frontera dels ports del Muradal, entre Castella i Granada, respectivament. En un document de l'11 de febrer de 1284, es parla d'una quantitat lliurada a Bernat Escrivà, per serveis a l'organització de l'anada a Alcoll i a Sicília.

La grandiositat dels fets que s'esdevenien i potser un encàrrec oficial van induir el nostre home a començar la seva crònica, poc després de l'abril de 1283 a la tornada del rei, de Sicília, o després de l'aventura de Bordeus. L'obra va anar avançant, amb les informacions de Pere Arnau de Botonac sobre els fets de Balaguer de 1280, dels d'Alcoll de l'estiu de 1282, i dels de Calàbria de 1283. Nomenat

tresorer cap al juny de 1284: això, si per una banda posava dificultats a la redacció de la crònica, per altra banda eixamplava les seves facilitats d'informació, com a testimoni ocular de les gestes que es realitzaven i dels fets que s'esdevenien. Notícies del combat de Santa Maria d'agost, amb la mort de Guillem Escrivà; l'arribada a Hostalric del portador de la joiosa nova de l'arribada de l'estol de Sicília; la jornada triomfal de Panissars; la mort del rei, de la qual podia informar-lo detalladament el bisbe Jaspert de Botonac.

El nomenament d'un nou tresorer en la persona d'Arnau Sabastida deixava Bernat Escrivà en llibertat per a acabar la seva crònica en la seva casa de Barcelona, que devia ésser la mateixa esmentada en document del 14 de març de 1289, situada sota el palau reial i adossada a la banda de fora de les velles muralles de la ciutat. Allí devia posar punt final a la seva crònica, abans de començar a exercir el càrrec de cambrer del nou rei, que li fou conferit el 10 d'abril de 1287. Llavors va decidir adoptar, a semblança del que potser havia fet algun altre membre de la seva família, un cognom que expressava la seva vinculació a la casa pairal vallespirenca. La seva mort, esdevinguda un parell d'anys més tard, va privar-lo de tornar a emprar aquell cognom ocasional, i aviat hauria d'oblidar-se que Bernat Desclot i Bernat Escrivà havien estat una mateixa persona. Fins que, amb motiu de la nova edició de la crònica del rei En Pere l'any 1949, i en el prefaci del Sr. Coll i Alentorn, tornava a ésser posada en circulació la identitat de Bernat Desclot amb Bernat Escrivà, recordada ara pel redactor d'aquest prefaci.

Després d'haver evocat aquesta interessant qüestió relativa al cronista, consagram, basant-nos directament en passatges del Desclot, unes quantes mostres literals de la llarga Introducció de Coll i Alentorn a l'obra del seu prologat. I començarem pels fragments que dedica a la importància de la crònica. Diu així (pàgs. 5-7):

«Dintre del grup d'aquestes grans cròniques, la que ací ens ocupa brilla amb un esclat singular pels seus mèrits literaris, històrics, lingüístics i de pintura de caràcters. Si des del punt de vista dels primers no té l'exuberància ni el pintoresc de la crònica de Muntaner, té en canvi una gran habilitat de composició, un excepcional domini del diàleg, una prosa noble i popular, rica i cenyida alhora, d'una gran claredat (gairebé diríem diafanitat), i extraordinàriament precisa, flexible i ben construïda.

»Quant al valor històric, ocupa aquesta crònica un lloc de primeríssim rengle per l'objectivitat i seriositat amb què el cronista tracta la major part dels seus temes i per la documentació de primera mà o la qualitat dels testimoniatges que posa a contribució. Tot i no ésser com la crònica de Muntaner una font única entre les occidentals per a determinats episodis, en constitueix sens dubte una de preferent, i res no ho demostra millor com el gran ús que n'han fet els historiadors moderns, no solament els catalans, sinó també els forasters, sobretot els italians i els francesos.

»Els mèrits lingüístics de l'obra resulten no solament de la riquesa i la sorprenent perfecció de la seva llengua, sinó també de la seva gran antiguitat (ja que en llurs actuals redaccions és la primera en el temps entre les quatre grans cròniques) i del fet que en tinguem avui un manuscrit dissortadament incomplet, que cal datar molt a la vora del temps que Desclot escrivia el seu llibre, i que, per tant, hauria pogut ésser executat en vida del propi autor i amb la seva intervenció.

»Finalment, el valor psicològic i humà de l'obra de Desclot no radica com en les altres tres grans cròniques, a ésser com elles un magnífic espill on es reflecteixen els pensaments i les passions de llurs autors, sinó sobretot en l'admirable pintura que fa del caràcter del seu principal protagonista, Pere el Gran, i més especialment de l'evolució d'aquest caràcter, des dels abrivaments de la joventut en la guerra de Múrcia o en la lluita contra Ferran Sanxis o contra els barons sediciosos, fins a la benignitat, tenyida de penediment, però aliada encara a una serena i experimentada energia, dels darrers mesos de la seva vida. Al costat de la del protagonista, cal assenyalar la mestrivola habilitat amb què són dibuixades, a través de llurs paraules, llurs gests i llurs reaccions, les figures de Carles d'Anjou, Jaume de Mallorca, el comte de Foix, Roger de Llúria, Ramon Folc de Cardona i sobretot el cardenal Joan Cholet, a qui el nostre autor caricaturitza amb dissimulada sornegueria.

»Són encara veritablement excepcionals les evocacions que aquest fa d'estats d'esperit col·lectius, com per exemple les vacil·lacions del poble de Perpinyà davant la pugna entre el rei Pere i el rei Jaume, la desmoralització dels croats aturats davant l'obstacle del coll de Panissars, el dramatisme de l'evacuació de Peralada, la duplicitat dels homes de Castelló d'Empúries, les reaccions del poble de Barcelona davant la ineficàcia de l'estol de Ramon Marquet i Berenguer Mallol i les d'aquests davant els barcelonins.

»Insistent encara en aquest mateix aspecte, hem de dir que, a desgrat de la cura que té el cronista de restar al marge i de no parlar d'ell mateix, àdhuc a través del seu estil objectiu i serè, podem sorprendre trets i inclinacions que ens permetran de fer algunes conjectures sobre la personalitat de l'autor quan més endavant ens hi referirem.»

EL PLA DE L'OBRA

Desclot mateix ens ho diu: parlar «dels grans fets e de les conquestes que feeren sobre sarràins e sobre altres gents los nobles reis que hac en Aragó, qui foren de l'alt llinyatge del comte de Barcelona», o sigui Alfons el Cast, Pere el Catòlic, Jaume el Conqueridor i Pere el Gran.

El cronista introdueix el tema escollit, parlant de l'extinció de la dinastia navarresa d'Aragó, del matrimoni del comte de Barcelona Ramon Berenguer IV

amb Peronella, amb la unió de Catalunya i Aragó. I en aquests primers capítols intercala la llegenda de l'emperadriu d'Alemanya, salvada pel bon comte de Barcelona, com a precedent de la intervenció catalana a Provença, i la primera conquesta de Mallorca per Ramon Berenguer III, precedent de la conquesta definitiva. Breument parla Desclot d'Alfons el Cast i més extensament de Pere el Catòlic: del matrimoni amb Maria de Montpeller, de l'allunyament en què va viure en relació amb la seva muller, de l'engendrament de Jaume I, de la batalla d'Úbeda i de la de Muret, amb la mort del rei.

L'espai dedicat pel cronista a aquesta primera part de la crònica ocupa el pròleg i els deu primers capítols.

En canvi, el regnat de Jaume I ocupa fins al capítol LXXIII. I n'és dedicada la major part a la conquesta de Mallorca, amb un sol capítol, si bé molt llarg, a la conquesta del regne de València. Després d'aquesta conquesta l'autor tracta extensament del conflicte amb Castella per la qüestió navarresa (1253-56) i a continuació, del matrimoni de l'infant Pere amb Constança de Sicília i dels antecedents de la qüestió siciliana, amb les lluites entre Carles d'Anjou i els darrers Hohenstaufen de Sicília.

De la qüestió siciliana la crònica salta a parlar de la campanya de Múrcia (1265-66), de l'anada d'Alfons el Savi al Concili de Lió (1274-75), i de la revolta dels sarraïns valencians. Arribat en aquest punt, el cronista reula a les lluites entre l'infant Pere i Ferran Sanxis de Castro i a les qüestions entre l'infant i el comte d'Empúries i alguns nobles rossellonesos (primeria de 1276). I en aquest mateix any, Desclot inclou la mort de Jaume I.

La resta de la crònica és dedicada als esdeveniments del regnat de Pere el Gran, que ocupen els noranta-cinc capítols finals. I és a partir dels preparatius diplomàtics i bèl·lics de l'expedició a Tunis i a Sicília on el cronista s'atura més. N'hi ha prou de dir que la història de quatre anys escassos (1281-85) li ocupa norantatres capítols. Destaquen pel seu patetisme els dedicats a narrar la mort del seu heroi: Pere el Gran (1285).

LES FONTS

Coll i Alentorn divideix en tres sectors ben destacats el conjunt de la crònica: capítols anteriors al regnat de Jaume I (*I-X de les edicions*); capítols dedicats a aquest rei (*XI-LXXIII*); capítols referents a la història de Pere el Gran (*LXXIV-CLXVIII*). Les fonts pertanyents al primer sector són preponderantment llegendàries; les pertanyents al segon, predominantment historiogràfiques; les concernents al tercer semblen consistir sobretot en records personals de l'autor o de testimonis presencials dels fets, sovint depurats i completats amb l'ajuda de documents coetanis.

Les fonts en el període anterior a Jaume I. — La llegenda de Guillem Ramon de Montcada (*caps. I-III*), la de l'engendrament de Jaume I (*cap. IV*), la narració de la batalla d'Úbeda (*cap. V*) i la llegenda de l'emperadriu d'Alemanya salvada pel bon comte de Barcelona (*caps. VII-X*). La primera d'aquestes llegendes va néixer d'una fusió o una confusió de dos personatges dels mateixos noms i cognom: l'un, l'assassí de l'arquebisbe de Tarragona Berenguer de Vilademuls; l'altre, el patrocinador del matrimoni de Ramon Berenguer IV amb Peronella d'Aragó. Quant a la segona de les llegendes, Desclot és el primer a reportar-nos-la; però Muntaner, notablement ampliada, també la reporta.

En la narració de la batalla d'Úbeda, Coll troba que Desclot sembla haver-se ajustat al pla general del cronista navarrès Roderic Ximénez de Rada. Com aquest cronista, inicia la relació amb la descripció dels pobles senyorejats per Abu-Iúsuf i el clou amb l'encontre del nostre Pere el Catòlic, de tornada, amb un grup de cavallers estrangers ressagats. Però troba que en aquests contactes es pot parlar més de paralelisme que de còpia. I així pot parlar d'altres detalls discrepants. Aquestes discrepàncies subministren a Coll un «preciós antecedent de l'escola cartogràfica mallorquina». I encara Coll torna a trobar altres punts de contacte entre Roderic de Toledo i Desclot. Però, al costat d'això, pot assenyalar punts de contacte amb altres fonts històriques, com són els *Anales toledanos primeros*, Lucas de Tuy, Arnau Eimeric, arquebisbe de Narbona, Alberic de Trois-Fontaines o el cronicó Conimbricense. En fi, Desclot coincideix en la xifra de seixanta mil morts, que adjudica als sarraïns víctimes de la batalla d'Úbeda, amb els relats d'Alfons VIII de Castella, Arnau Eimeric, els *Anales Toledanos* i Alberic.

Paràgraf a part mereix a Coll i Alentorn el paralelisme de Desclot amb les fonts musulmanes, singularment amb *El Cartàs* (per exemple, la presència de tropes negres entre els sarraïns, la lleugeresa del cavall que permet la fuga d'En Nasir després de la desfeta, la massa compacta de les llances dels negres). I cal no oblidar que Desclot és ben anterior al *Cartàs*, el qual cal datar ben entrat el segle XIV. Coll s'inclina a creure que el nostre autor s'inspirà en tradicions dels sarraïns valencians semblants a les recollides més tard a l'Àndalus o al Marroc per l'autor del *Cartàs*. Tot això incita En Coll a tractar amb respecte la tradició recollida per Desclot de l'estratagema posat en pràctica pel nostre Pere el Catòlic en el moment culminant de la batalla, per demoralitzar els sarraïns. No oblidem que l'arquebisbe Roderic de Toledo, testimoni ocular, lloant l'acció de catalans i aragonesos, afirma que «magnatibus Aragoniae et Cataloniae belli dubia magnifice peregerunt», que en les cròniques castellanques s'ha convertit en «acabaron las dubdas de la batalla». Frase equivalent a la resposta de l'emissari de Jaume I al rei sarraí de Mallorca, que li demanava desdenyosament qui era el monarca que l'enviava: el «fill d'aquell qui vencé la batalla a la host d'Úbeda», li fou respost altívolament. Per cert que, en aquesta narració de l'estratagema bèl·lic del nostre rei, Jordi Rubió ha trobat restes d'assonàncies insistents.

Per a acabar aquest recordatori llegendari, cal referir-nos a la més bella de les llegendes que donen vida a aquesta secció que ara anem estudiant, això és, la de l'emperadriu d'Alemanya, salvada pel bon comte de Barcelona. «Es tracta d'una llegenda —escriu Coll i Alentorn— que es va difondre per tot l'occident d'Europa i que es va originar a França tenint com a base la història de Bernat de Septimània, comte de Tolosa i de Barcelona, i de Judit, segona muller de Lluís el Bonadós, i la llegenda de Gundeburga, muller del rei langobard Caroad». Aquesta llegenda ha estat estudiada per erudits d'anomenada com Lüdtké, Gaston Paris, Joseph Calmette, Steinberger i Jordi Rubió.

Damunt la tradició relativa a Bernat i Judit fou compost al nord del Pirineu un romanç, avui perdut, del qual deriva un poema anglès que permet de deduir que el dit romanç degué revestir la forma dels poemes del cicle bretó, i Coll conjectura que degué ésser compost cap a 1160-80. Aquest romanç, probablement provençal, de Bernat, comte de Barcelona i de Tolosa, devia donar naixença al text on es va inspirar Desclot, text que no ha arribat fins a nosaltres, però que encara el 1365 es conservava en «un llibre ab cobertes verds intítulat *Romanç del comte de Barcelona e rey d'Aragó*, en català». Aquest títol, el tema i la possible forma, decanten En Coll a pensar que l'obra estava escrita en vers i que l'idioma era un català força aprovençalat. Totes les versions sudpirinenques de la versió davallen d'aquesta obra i es diferencien força de les versions nordpirinenques. Aquestes tenen unes motivacions amoroses, les sudpirinenques, més aviat polítiques: es tracta de la possessió de Provença, que l'emperador acaba donant en premi al comte de Barcelona, que ha salvat del deshonor a ell i la seva muller. Tot plegat porta Coll i Alentorn a datar el drama, o la tragèdia de final feliç, en temps de l'emperador d'Alemanya Enric VI (1190-97).

És remarcable el fet que no s'han pogut trobar en la prosa de Desclot relativa a aquest tema rastres de versificació, com ja hem assenyalat en un altre passatge. No cal estranyar-se'n: el poema devia estar escrit en *noves rimades*, utilitzades en el gènere narratiu de la nostra poesia medieval culta. En les *noves rimades*, que són versos aparellats de vuit síl·labes, és molt fàcil de destruir la versificació o de fer-ne desaparèixer els rastres.

Resta encara, a continuació de la crònica, el relat succint de la batalla de Muret, que apareix en la narració de Desclot —diu Coll i Alentorn— com un dissortat petit encontre, no com un combat de grans masses, i conclou que, segons sembla, la relació de Desclot procedeix d'un text molt acostat al fet, confeccionat per un testimoni presencial. I Coll assenjala les nombroses assonàncies en -à que destaquen en el capítol i que vam assenyalar en *Un poema joglaresc sobre la batalla de Muret*.

Les fonts per al regnat de Jaume I. — No sembla que el cronista s'hagi inspirat en els seus records personals, ni que la seva narració pugui procedir d'una tradi-

ció simplement oral, ni que tingui una base documental, sinó que, segons Coll, va procedir utilitzant un o diversos textos historiogràfics molt acostats als fets relatats. Tanmateix el capítol XI peca d'una gran imprecisió; i el cap. XII en l'elogi de Jaume I està inspirat en l'elogi de Carlemany de la crònica del pseudo-Turpí. El capítol XIII inicia la narració de la conquesta de Mallorca, que abraça fins al cap. XLVII. «Tot aquest conjunt té una forta i ben travada unitat —escriu Coll— i procedeix indubtablement d'un text més antic dedicat a historiar aquella conquesta». ¿Quin era el text d'on derivà el Desclot? Coll rebutja la possibilitat que fos el de la primitiva redacció no conservada de la crònica de Jaume I redactada en 1244 segons la teoria de Nicolau. Coll es fixa més aviat en l'al·lusió de Muntaner a aquells «molts llibres» que s'havien fet de la vida de Jaume I, un dels quals podria ésser el model de Desclot. I la naturalesa d'aquest model podria trobar-se a través del descobriment de restes versificades, que vaig presentar en uns articles de la «Revista de Catalunya», amb mostres que van del cap. XV al XXI, a les quals Coll, pel seu compte, afegia molts altres casos, fins a poder afirmar que els vestigis de versificació poden retrobar-se en molts altres indrets, i assenyalava especialment el capítol XXXIII, el cap. XXXV, el XLI, el XLIII, el XLIV i, finalment, el cap. XLVII, que descriu l'assalt final a la ciutat. Tot això permet afirmar que una de les fonts més importants de Desclot per a aquests passatges fou un poema o un grup de poemes sobre la conquesta de l'illa. No es tractava de composicions de tema llegendari, sinó de relacions de fets esdevinguts, de caient popular i amb rima assonant, que devien tenir una finalitat d'informació i de propaganda. Aquestes composicions devien ésser compostes arran mateix dels esdeveniments, fossin combats, discursos o diàlegs. Coll creu que en relació amb aquestes composicions cal posar els «referendarii gestorum», sovint al·ludits en els documents del segon terç del segle XIV. Tots aquests textos devien tenir una vida efímera, però els nostres cronistes devien trobar-hi una informació excepcional, i devien aferrar-s'hi tot d'una que en trobaven algun a la seva disposició. Però destruïts i sense interès aviat, desapareixerien ben tost, i això ens explica que s'hagin conservat solament més o menys deformats i prosificats en les nostres cròniques. Era una moda i, com totes les modes, va passar. Encara Coll i Alentorn pot esmentar una composició d'aquesta mena del temps de Pere el Cerimoniós. No cal dir que dins la narració desclotiana de la conquesta de Mallorca se'n poden trobar algunes de tipus llegendari, no historiogràfic. Així Coll posa dins aquest grup el capítol de Desclot en què parla de la primera conquesta de Mallorca i que atribueix als genovesos la rendició als sarraïns, quan els genovesos no prengueren part en l'expedició, i res no demostra que els pisans, que sí que hi participaren, no fessin honor als seus compromisos. Aquesta versió no deixà de tenir derivacions en la nostra historiografia, com posa en relleu Coll. Aquestes derivacions arriben fins al *Flos mundi*, escrit el 1407. També aquesta desfiguració fou deguda a un poema narratiu de tipus lle-

gendari, com vam posar de manifest en un article de la «Revista de Catalunya».

No manquen totalment les fonts documentals en aquesta part de la crònica de Desclot: vegeu la coincidència, que vaig posar de manifest entre les xifres de cavallers i d'homes d'armes que cada prelat i cada baró es comprometen, segons Desclot, a dur a Mallorca, i les que apareixen en un document de Jaume I, redactat durant l'assemblea preparatòria de la conquesta.

El *Llibre dels Feits* i la crònica llatina de Marsili ens han conservat una altra relació antiga de la conquesta de Mallorca, que Coll compara amb la de Desclot. Són dues relacions molt diferents, però no deixen de tenir algunes coincidències, que podrien ésser degudes a la procedència d'una font comuna, que podrien ésser els poemes narratius que ja hem al·ludit. Però el conjunt de cada relat resulta molt diferent: el narrador del *Llibre dels Feits* sembla observar els fets, diríem, des del lloc de comandament; Desclot, en canvi, pressuposa la presència del narrador entre els combatents gairebé constantment. D'altra banda, el relat de Desclot acaba amb la presa de la ciutat de Mallorca, mentre que el *Llibre dels Feits* segueix les operacions fins a la tornada del rei a Catalunya, i parla després de dues altres anades del rei a l'illa, amb la submissió de Menorca i amb l'afegit de la conquesta d'Eivissa.

Finida la part relativa a la presa de Mallorca, el cronista passa a parlar del segon matrimoni del rei, amb influència dels *Gesta*, i fa l'elogi de Maria, filla de Jaume I, morta fadrina el 1268. Parlant del segon matrimoni, Desclot cau en l'error de suposar morta la primera muller.

La conquesta de València presenta un caràcter molt diferent de la de Mallorca. Consta de tres narracions circumstanciades: la batalla del Puig de Santa Maria, amb un breu epíleg del setge i presa de València; el setge i presa de Xàtiva, més una revolta de sarraïns valencians sota el comandament d'un pastor negre anomenat «rei Albocor». Entre aquestes dues darreres narracions, és consignada la presa d'Alzira, Borriana, Cullera, Gandia i Dénia. Acaba amb una succinta al·lusió a la primera revolta d'Alaçrac. En el conjunt del capítol pot observar-se un cert desordre cronològic. I fa la impressió que Desclot no va disposar per al regne de València, com per al regne de Mallorca, d'un text historiogràfic que li donés la feina quasi feta del tot.

Després del setge de València el cronista dedica vint-i-quatre capítols a la història de la resta del regnat del Conqueridor. Va tractant les qüestions força deslligadament. Pren un tema i el va desenvolupant quasi fins a esgotar-lo. I, un cop esgotat o gairebé, recula fins a enllaçar-lo amb un nou tema. Així, per exemple: la narració passa de la conquesta de Nàpols i Sicília pels angevins (1263 a 1268) a la conquesta catalana de Múrcia (1265 i 1266). A remarcar que es produeix una llacuna quasi total en la història catalanoaragonesa de 1266 al 1274. De manera que esdevé difícil un estudi detallat de les fonts per a aquest conjunt de capítols. Sobre

la tragèdia dels darrers Hohenstaufen sembla que va tenir un model italià. Al final del conjunt de 12 capítols (LII-LXIII) dedicats a aquesta qüestió, Desclot, per primera vegada, explica un extens comentari pel seu compte, presentant, com un ensenyament moral, la seva condemnaió de l'orgull i la maldat de Carles d'Anjou. En la narració de les diferències entre Jaume I i el seu fill Pere el Gran que tant de relleu prenen en el final dels capítols dedicats al regnat de Jaume I, Coll veu, com en la baralla entre l'infant i Ferran Sanxis, un cas d'*enfances* o de *mocedades*, com els que hom troba sovint en els cicles èpics. Solament que en aquest cas culminarien en una realitat tràgica.

L'acabament del capítol de la campanya de Múrcia ens mostra un cop més la coneixença que Desclot tenia de les qüestions sarraïnes en referir-se a les lluites entre el Marroc i Granada. L'estada dels reis de Castella a Catalunya sembla tenir en compte els documents on es consignaven les despeses fetes en ocasió de la reial estada de pas cap a Provença, a entrevistar-se amb el papa. La revolta dels sarraïns valencians sembla indicar un coneixement especial de la qüestió. En els capítols LXVIII-LXXII, on tornem a trobar les lluites amb Ferran Sanxis i ara també amb el comte d'Empúries, apareixen novament insistents assonàncies. En un punt d'aquests relats crida l'atenció la minuciositat de la cronologia per jornades: ens referim a l'anada de l'infant contra els assetjadors del castell de Montboló (cap. LXXII). Això fa pensar en una font documental del tipus dels llibres de l'escrivà de ració, que Pere el Cerimoniós recomanava a Bernat Descoll d'utilitzar per a escriure la crònica «per menut i per jornades». En resum, la posició de Desclot davant la política de l'infant Pere apareix com estimant-la completament justificada, com és el cas de Cerverí de Girona, i també el de Jaume I, en una part de les paraules darreres que adreça al seu fill.

Les fonts per al regnat de Pere el Gran. — Coll i Alentorn destria tres grups de capítols en aquesta part de la crònica: els que precedeixen el relat d'expedició a Alcoll i a Sicília, els dedicats a aquesta expedició i els que historien els fets posteriors a la tornada del rei als regnes deçà mar fins a l'acabament de l'obra. En el primer hi ha grans llacunes cronològiques entre uns fets i altres. Els esdeveniments narrats són tres: la repressió de la revolta dels sarraïns valencians, que culmina amb la presa de Montesa (segona meitat del 1277), la lluita contra els barons catalans amb el setge i l'ocupació de Balaguer (primera meitat del 1280), i les vistes de Pere II amb els reis de França i Castella, respectivament a Tolosa i Campillo (primer trimestre del 1281). La lluita contra els barons catalans al setge de Balaguer té per base els records de diversos testimonis presencials. Desclot va disposar ací d'un testimoniatge excepcionalment bo, però els records personals no són l'única font, i tot indueix a creure que Desclot va poder utilitzar la lletra que el rei va enviar als barons rebels, text que ha arribat fins a nosaltres. Desclot es mostra, davant les franquesses defensades pels barons, eclèctic, i diu que «n'hi havia qui eren bones e

d'altres qui eren molt males e a gran dan de la terra». Desclot era partidari del manteniment de les primeres i de la reforma de les segones, però era contrari a l'establiment d'un poder absolut per part del monarca.

Amb les entrevistes de Pere II amb el rei de França a Tolosa i amb el rei de Castella a Campillo, es pot dir que comença la preparació diplomàtica per a l'empresa de Tunis i la de Sicília. És notable el coneixement que mostra Desclot de la política interior de Castella, prenent peu de la qüestió dels infants de la Cerda que constitueix un encertat comentari de la situació geopolítica dels estats catalano-aragonesos. Després el comentari passa a prendre la forma de consells de bon govern. Passant ja a exposar la situació de Tunis, com a precedent del passatge a Alcoll, ens mostra el coneixement de la situació, amb gran exactitud en la transcripció dels noms àrabs, exactitud ja observada per Amari. En el cap. LXXIX ja parla dels preparatius de l'expedició, i mostra el coneixement de la vida dels almogàvers i els golfins.

Formà part Desclot de l'expedició? Coll no es mostra terminant. La comparació amb els capítols fins al final de l'obra decanta per la negativa. Coll s'entreté a assenyalar notables errades i omissions que l'inclinen a creure que no havia acompanyat els expedicionaris. Va quedar en les terres deçà mar. Quant als capítols referents a l'estada a Alcoll, Jordi Rubió crida l'atenció sobre el LXXXIX, que sembla procedir d'un text preexistent que destaca els fets referents al comte de Pallars i els referents al d'Urgell. Ací tornen a aparèixer restes de poemes narratius com els que ja hem presentat en altres indrets.

L'estada del rei a Sicília es clou amb la seva tornada a la costa valenciana. El llibre de bitàcola de la galera del rei pot haver estat la base de la narració de la travessia. Després, per a la ruta per terra, de València a Tarassona i de Tarassona a Bordeus, poden haver estat posats a contribució els llibres de l'escrivà de ració. A historiar la resta del regnat de Pere II (dos anys i mig) és destinada més de la meitat de la crònica. Anada i tornada de Bordeus, seguida del retorn per la frontera navarrocastellana, relació de la incursió franconavarresa a Aragó, de les dissensions entre el rei i els aragonesos, de la missatgeria al rei de França, del setge d'Albarrasí, i de la incursió aragonesa a Navarra. Paral·lelament, hi ha els combats navals de Malta i de Nàpols. Les corts aragoneses de Tarassona (cap. CVII, setembre de 1283) són separades per quatre mesos llargs de la sortida dels missatgers del rei cap a París (febrer 1284). La narració, després de la incursió a Navarra, es diversifica, i podem dir que té tres o quatre escenaris simultanis: campaments dels catalans, campaments dels francesos, guerra marítima, Girona assetjada. Són catorze mesos, trenta-nou capítols, dues cinquenes parts de tota l'obra de Desclot.

La font principal de tots aquests capítols sembla ésser l'experiència personal, testimonis qualificats, la veu pública captada molt a prop de llur formulació. En un d'aquests capítols (el CLIX) és quan el cronista es refereix a l'ascona clavada en

l'arçó de la sella del rei, en el combat de Santa Maria d'agost; per única vegada, Desclot apareix en escena com a testimoni: «E d'açò fa testimoni cell qui açò reconta en aquest llibre, que veé la sella del rei e lo ferro que hi era romàs». Altres escenes semblen delatar també la presència del cronista, com quan descriu l'èxode de les gents de Peralada: «e qui els veés no n'hi ha nengú, per dur cor que hagués, que no ploràs de pietat...» O quan descriu els preparatius francesos per a la invasió de Catalunya: «e era tan gran l'aparellament que quaix no és cosa que es deja creure, si hom no ho havia vist...» O quan explica els estralls soferts a Panissars per les tropes de Felip l'Ardit: «així que faula parria de dir, qui vist no ho hagués».

L'estudi que Coll ha fet de la descripció dels edificis que apareixen en la narració el duu a no deixar de banda aquest aspecte de la crònica per a diagnosticar la presència del cronista. Pot descartar l'interior de les línies franceses, i tot el que concerneix l'escenari marítim. Però cal preguntar-se: ¿es trobava dins Girona assetjada? Rubió es decanta a creure que sí, Coll pesa el pro i el contra. La riquesa de detalls que dóna ho podria fer creure; però una riquesa semblant pot observar-se en altres episodis esdevinguts fora d'aquella ciutat, entre els quals Coll esmenta l'estada del rei a Montserrat (cap. CLIX), el combat de Santa Maria d'agost, que li pren un tan gran espai, el proveïment dels assetjats gironins, les escenes de la notificació al rei de l'arribada a Barcelona de l'estol de Roger de Llúria i l'anada a Barcelona per visitar-lo, amb notícies d'un detallisme extrem, les gestes del corsari alacantí Albesa i l'encant que féu del seu botí; els sarcasmes dels barcelonins sobre la inacció aparent dels almiralls Ramon Marquet i Berenguer Mallol (cap. CLVII) i la reacció que provoquen en ells; la descripció de la muralla provisional que el rei fa construir al voltant de Barcelona, quan el perill sembla acostar-s'hi...

Tot això indueix Coll i Alentorn a deduir que el cronista alternava estades a Barcelona, amb anades al quarter general de les nostres tropes, sigui al setge d'Albarrasí, a Panissars, a Peralada o a Santa Pau, a Hostalric o novament a Panissars, en els darrers moments de l'expulsió dels francesos. El cronista mostra un bon coneixement de Girona, i, en general, de tot el país comprès entre Barcelona i Salses. I què direm sobretot del Rosselló? Desclot ens dóna moltes notícies dels fets d'aquella regió, prova que els catalans hi tenien bons informadors. Desclot ens pot parlar dels refugiats, fugitius de la zona ocupada pels francesos i d'espies, fossin al servei del rei o al de Ramon Marquet, com ara els familiars d'En Gras, de Cadaqués. Això a part, cal convenir que Desclot tenia un coneixement especial del Rosselló, sobretot de la part compresa entre Panissars i Perpinyà. De l'aventura de Bordeus, algun dels escassos acompanyants de Pere el Gran pogué informar-lo. Per a la gestió de Felip el Bell prop del rei Pere per a obtenir benvolença en la retirada del seu pare, al moment de tornar a travessar el Coll de Panissars, Desclot es basa «en la fama pública e comuna» (cap. CLXII). També prenen importància les lletres enviades als cavallers que havien de combatre al costat del rei a Bordeus,

les que el senescal d'aquella ciutat havia enviat a Pere II per dissuadir-lo de l'empresa i la carta testimonial «partida per a. b. c.» que havia de fer constar la presència del rei Pere a Bordeus el dia assenyalat per a la batalla (cap. CIV), les cartes trameses pel rei i els seus oficials al demagog Berenguer Oller perquè cessés en les seves activitats sedicioses... I així va continuant Coll i Alentorn assenyalant totes les referències a cartes, lletres i altres textos, citats en el curs de la seva narració i esmentant-ne detalladament els capítols on les citacions es contenen. Quant a les fonts literàries, assenyalem la transcripció de l'usatge *Princeps namque* en versió catalana (cap. CXXXIX); i les fonts literàries relacionades amb les cançons de gesta franceses, estudiades pel mateix Coll en el treball que hi dedicà en la revista dels «Est. Univ. Catalans», XII; i encara les restes d'assonàncies en els capítols CLIII, CXXXI i els que vam assenyalat en la «Revista de Catalunya», V. Finalment, subratllem amb Coll la influència del cant del *Magnificat* després de la narració de la victòria de la nostra gent en el combat naval de Malta (cap. CXII).

Finim com Coll i Alentorn aquest llarg capítol, remarcant que, si Desclot va donant el seu judici sobre el comportament dels uns i dels altres a mesura que va narrant, i condemna la supèrbia i la crueltat dels francesos, no deixa de donar el parer sobre la conducta del rei mateix, que no apareix totalment exempt de censura, en l'emocionant discurs que adreça als seus barons, prop de la frontera, en vigílies de la victòria de Panissars (cap. CLXVII).

L'ESTIL

L'influx de les fonts utilitzades per Desclot degué també contribuir en la formació del seu estil, fent evolucionar el seu to a mesura que va avançant al llarg de la seva obra. Hi ha, però, una acció general del conjunt de les fonts damunt el conjunt de l'estil, que li dóna una indiscutible unitat interna marcada pel seu accent personal. Així la prosa de Desclot té alhora el rigor lògic de la prosa cancelleresca, la frescor i el batec vital de la literatura popular, els recursos expressius dels gèneres narratius, la inspiració de l'Esriptura i la gràcia de l'estil cortès. «Amb aquests elements —diu Coll— Desclot construeix la seva obra com una simfonia en diversos temps, sotmesos a un *crescendo* genialment graduat i coronats per un final de patètica grandesa.

»No podem aturar-nos ací a enumerar els passatges en què el cronista assoleix els seus millors moments, però no hem de deixar d'assenyalar en termes generals l'altíssima qualitat dels seus diàlegs, indubtablement dels millors de la nostra literatura medieval, i les de les peces oratòries; dignes d'una antologia, que posa en boca dels seus principals personatges i que són magnífics exemples de naturalitat, de lògica, d'habilitat expositiva, d'adequació psicològica i, quan hi escau, d'energia i de patetisme.»

LA LLENGUA

El fet de disposar d'un manuscrit molt pròxim a la data del text que ens ocupa indueix a estudiar aquest aspecte de l'obra. Entre les característiques de la llengua de la crònica, unes poden ésser preses per arcaïsmes, altres semblen formes dialectals. Coll posa a continuació nombrosos exemples d'aquests casos. I comenta seguidament: «Resulta difícil de fer una localització massa precisa del dialecte a què pertanyen les característiques que acabem d'indicar tan ràpidament... Però, en termes generals, no sembla errat d'afirmar que alguns dels trets assenyalats indiquen un dialecte nòrdic i més aviat de la zona oriental del Pirineu català». Després cal tenir en compte la influència d'altres dialectes en la parla personal del cronista i sobretot la del que hom ha anomenat la *koiné* literària i administrativa de la cancelleria catalana.

D'altra banda, cal tenir en compte el coneixement que Desclot tenia de llenguatges forasters. Això, que s'esdevé en altres cròniques catalanes, s'esdevé també en Desclot amb els seus personatges francesos en forma que revela un coneixement de l'idioma. També cal observar que tenia una certa coneixença de l'àrab, com ja va notar-ho Amari.

LA DATA

Respecte a la data, Coll i Alentorn arriba a les conclusions següents: 1^a. La crònica fou començada poc després de l'abril del 1283; 2^a. Els seixanta-nou primers capítols, i probablement tota la crònica, foren escrits abans del gener de 1287; 3^a. Els setanta-sis primers capítols eren ja escrits a primers de 1284; 4^a. Els trenta-cinc darrers capítols foren escrits entre novembre de 1285 i juny de 1295; 5^a. Independentment del que és dit en la conclusió 2^a., sembla que el conjunt de la crònica era ja enllestit abans de setembre de 1288; i 6^a. El pròleg de l'obra degué ésser redactat després d'acabada aquesta i almenys després de l'11 de novembre de 1285...

...«Rebutjats els invasors i traspasat el rei, Desclot hauria continuat la seva obra fins a deixar-la llesta potser a finals de 1286, o més tard devers mitjan 1288, i en tot cas abans del 20 de juny de 1295.»

INFLUÈNCIA EN LA HISTORIOGRAFIA POSTERIOR

El gran nombre de manuscrits que ja de ple segle XIV han arribat fins a nosaltres n'és bon testimoni. Això és la millor prova que el valor de l'obra fou apreciat immediatament. En un d'aquests manuscrits el copista no pogué estar-se de posar-hi un bell elogi, anunciant que contenia «moltes belles raons e plasents de llegir e fort bones per escoltar». Ja tan aviat com entre 1303-1314, l'autor de la re-

dacció llatina definitiva dels *Gesta* va a posar-la a contribució per a la redacció de la seva obra, bé que tot resumint-la. Per aquell mateix temps el prestigi assolit per la crònica va donar lloc a una còpia en pergami, luxosa, amb bella lletra i amples espais destinats a miniatures. És el ms. que Coll designa amb la sigla A, el més antic que s'ha conservat. També Muntaner, que va escriure la seva crònica en 1325-1328, va servir-se del Desclot, potser esmentant-lo de memòria. La influència és notable, sobretot, en les escenes de la lluita a Alcoll, en l'anada a Bordeus i en el combat de Santa Maria d'agost, encara que, com sempre, afegeix detalls de collita pròpia. A mitjan segle XIV es va sentir la necessitat de combinar-la amb altres obres històriques, i això s'esdevingué sobretot amb la crònica de Muntaner. Cap a la fi de la catorzena centúria, apareix combinada amb la crònica mal anomenada de Sant Joan de la Penya i també interpolada amb el Muntaner. També en aquests finals de segle s'aprofita per a arrodonir la llarga cadena dels cronicons de la família Barcinonense, per a combinar-la amb els *Gesta* i Muntaner, per a reuduir-la i interpolar-la i per a integrar-la en alguna compilació.

En entrar al segle XV continua essent explotada a cada pas: en el *Flos mundi*, en el *Francesc*, en el Tomic, en el Turell. Però el seu nom té poca sort: sovint es fa desaparèixer. Sortint del camp de la historiografia, en trobem rastres en el *Curial i Güelfa*. Ja entrats en els temps moderns, Pere Antoni Beuter, en la *Segunda parte de la Crònica general* (1551), inscriu el Desclot en una llista llarga de fonts utilitzades, verídicament. Zurita, en fi (1562), gran historiador com és, va comprendre'n l'alt valor i el va utilitzar aciençadament en els seus *Anales de Aragón*.

L'opinió de Zurita, l'accentuació de l'interès envers la nostra història que s'observa cap a la fi del segle setze, en figures com Pujades, Diago, Bruniquer, Corbera i Monfar, fan que hom senti la necessitat d'imprimir el Desclot, però així com a mitjan Cinc-cents, en editar les altres tres grans cròniques, ho feren en llur idioma original, ara, a exemple de Pujades, que continua en castellà el primer volum català de la seva obra, Rafael Cervera, ciutadà honrat de Barcelona, en 1616, dóna el Desclot també en castellà, amb una certa tendència a resumir l'original. La divulgació de la versió castellana permeté el seu aprofitament per Pujades en els darrers llibres de la seva crònica, per Diago en els seus *Condes de Barcelona*, per Roig i Jalpí, molt especialment en el *Llibre dels Feyts d'armes de Catalunya*, i per Feliu de la Penya en els seus *Anales*. Amb la major exigència crítica que mostren els historiadors i la preferència que tenen pels diplomes i altres fonts, els conreadors de la nostra història no per això abandonen el Desclot, que segueix tenint un gran predicament. En són la prova els quatre manuscrits executats en el segle XVIII.

A les acaballes d'aquest segle, llavors de la Guerra gran, el capità general de Catalunya, Ricardos, per enardir el patriotisme dels catalans, féu reimprimir els capítols de la versió castellana de Rafael Cervera consagrats a la invasió francesa de 1285.

Iniciada la Renaixença, Desclot conserva el seu prestigi, però Jaume I i Mun-taner li passen davant per un cert temps. L'obra de dos estrangers, Alexandre Buchon, francès, amb la primera edició del text català (1840), i Michele Amari, italià, amb els seus elogis, el tornen a situar en el seu lloc. És digna d'ésser reproduïda l'opinió de l'Amari: «El veiem molt ben informat dels fets, penetrant en les causes, admirable per l'ordre en la narració i la dignitat d'estil», i afegia que exposa amb extrema diligència i estret nexa d'idees. I, com a resultat d'aquesta internacionalització de Desclot, es va produir en 1844 una traducció italiana, de Filippo Moisè, i per altra banda Louis-Charles Romey n'inseria passatges sencers en la seva *Histoire d'Espagne*, pocs anys després. En 1850 Quadrado publicava en un mateix volum els capítols referents a la conquesta de Mallorca de les cròniques de Jaume I, Marsili i Desclot. En aparèixer les històries de Catalunya de Víctor Balaguer (1860) i Antoni de Bofarull (1876), les informacions de Desclot rebien una nova difusió. Mentrestant, era reimpressa a França (1875) l'edició de Buchon, i en 1885, Josep Coroleu reproduïa el text català de Buchon en la col·lecció de «La Renaixença».

Després, els estudis d'eminents erudits estrangers, com Lecoy de la Marche (1892) i Gregorovius (1901), els ensenyaments d'especialistes catalans de primer rengle, com Rubió i Lluch, Rubió i Balaguer, i els estudis de l'autor d'aquest pre-faci venien a confirmar els judicis d'Amari i a valorar definitivament l'obra de Desclot. Però la manca d'edicions n'impossibilitava la divulgació. L'Institut d'Estudis Catalans en va encarregar l'edició crítica a Jordi Rubió, però les circumstàncies n'han anat ajornant l'aparició, i mentrestant apareixia la traducció anglesa de F. L. Critchlow, primerament en la part corresponent a Pere el Gran (1928), i davant l'èxit obtingut, tot el que el precedeix (1934). També n'han aparegut extensos passatges en una crestomatia a cura de Ramon d'Alòs (1932). Finalment han aparegut tres volumets, un a cura d'Alfons Serra i Baldó, i dos més a cura de Ramon Aramon i Serra, destinats a donar a conèixer, amb text modernitzat llargs fragments de Desclot que narren respectivament el desafiament de Bordeus, la croada de Felip l'Ardit i l'alliberament final de la croada amb el triomf de Catalunya.

MANUSCRITS

Mencionem a continuació els manuscrits de la Crònica de Desclot de què tenim notícia, amb les sigles que va atribuir-los Massó i Torrents i completant la llista d'aquest amb els que han estat descoberts posteriorment, als quals adjudiquem les mateixes sigles que utilitzarà per a la seva edició crítica el Sr. Jordi Rubió, a l'atenció i benevolència del qual devem la notícia d'alguns d'aquests manuscrits:

- A. Bibl. de Catalunya, ms. 486. Pergamí. Fi del segle XIII o principis del següent.
- B. Bibl. d'El Escorial, ms. M-I-29. Pergamí i paper. Segle XIV.
- C. Bibl. del Seminari Conciliar de Barcelona, ms. 150. Pergamí i paper. Segles XIV i XVIII.
- D. Bibl. Nacional de Madrid, ms. 647. Paper. Segle XIV.
- E. Bibl. del Seminari Conciliar de Saragossa, ms. XV. Paper. Mitjan segle XIV.
- F. Bibl. Nationale de París, ms. esp. 328. Paper. Mitjan segle XV.
- G. Bibl. de Catalunya, ms. 1. Paper. Fi del segle XIV o principis del següent.
- H. Bibl. Universitària de Barcelona, ms. 759 (abans 21-1-17). Paper. Segle XIV.
- J. Bibl. Universitària de Barcelona, ms. 67 (abans 21-1-10). Paper. Segona meitat del segle XV.
- K. Arxiu Reial de Barcelona, ms. Mercè 115. Paper. Segle XV.
- L. Bibl. de Catalunya, ms. 241. Paper. Fi del segle XIV o principis del següent.
- M. Bibl. de Catalunya, ms. 1621. Paper. Any 1600.
- N. Arxiu Reial de Barcelona, ms. Mercè 90. Paper. Segle XVIII.
- O. Bibl. de Catalunya, ms. 152. Paper. Fi del segle XIV.
- P. Bibl. de Catalunya, ms. 306. Paper. Fi del segle XVII.
- Q. Bibl. del monestir de Montserrat. Paper. Segle XVIII.
- R. Bibl. Vaticana, ms. Urb. llat. 894. Paper. Segle XVI.
- S. Bibl. de Catalunya, ms. 487 (Francesc, *Llibre de les nobleses dels reys*). Paper. Mitjan segle XV.
- T. Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, ms. que s'hi trobava incidentalment en 1924 i del qual s'ha perdut el rastre. Paper. Segles XVI-XVII.
- V. Bibl. de Catalunya, ms. 943. Paper. Mitjan segle XIV.
- X. Bibl. de l'Acadèmia de la Història de Madrid. Paper. Segona meitat del segle XIV.
- Y. Bibl. Nacional de Madrid, mss. 5939-40. Paper. Any 1732.

TRADUCCIONS

- I. Bibl. Nacional de Madrid, ms. 1814. És una versió fragmentària en un castellà ple de catalanismes i aragonesismes, feta, sens dubte, per un català. Paper. Segona meitat del s. XV.
- II. Bibl. d'El Escorial, ms. N-I-13. Versió aragonesa fragmentària. Paper. Final del segle XV o principis del següent.
- III. *Historia de Cataluña, compuesta por Bernardo Desclot, caballero catalan, de las empresas hechas en sus tiempos por los Reyes de Aragon hasta la muerte de Pedro el Grande, tercero deste nombre, Rey de Aragon y de Sici-*

lia, conde de Barcelona. «Traducida de su antigua lengua catalana en romance castellano por Raphael Cervera, ciudadano honrado de Barcelona y receptor de officio de maestre Racional de la casa Corte del Rey nuestro Señor de la Corona de Aragon.» Barcelona, 1616.

- IV. *Relación histórica de la famosa invasion del exercito y armada de Francia en 1285, y de la valerosa resistencia de los Catalanes, Aragoneses y Valencianos, con su Rey Don Pedro, hicieron á los enemigos en el Rosellon y el Ampurdan por tierra y por mar.* «Trasladada literalmente de la Historia de sus tiempos que escribió Bernardo Desclot, caballero catalán, testigo de vista de los memorables sucesos de aquella feliz campaña.» Madrid, 1793. Reproducció fragmentària de la traducció anterior.
- V. *Chronache catalane del seculo XIII e XIV, una di Raimondo Muntaner, l'altra di Bernardo Desclot.* Trad. italiana per Filippo Moisè. II Florència, 1844. Feta sobre l'edició de Buchon.
- VI. F. L. Critchlow, Ph. D.: *Chronicle of the reign of king Pedro III of Aragon, A. D. 1276-1285, by Bernat Desclot.* Princeton 1928-34. Feta també sobre l'edició de Buchon.

EDICIONS

París 1840. Feta sobre el ms. F. per J. A. C. Buchon, ajudat potser pel rossellonès Tastu. Sembla haver tingut en compte les lliçons d'algun altre manuscrit o potser les castelleses de Cervera.

Orleans, 1875. És la mateixa edició anterior amb la portada canviada.

Barcelona, 1885. Còpia de l'edició de Buchon per Josep Coroleu.

Palma, 1850. Edició de la part relativa a la conquesta de Mallorca, per Josep Maria Quadrado segons la de Buchon.

Barcelona, 1932 («Crestomaties Barcino»). Autors catalans antics. I («Historiografia»). A cura de R. d'Alòs-Moner. Edició fragmentària feta sobre el ms. A.

Barcelona, 1935 («Col·lecció Popular Barcino») *El desafiament de Bordeus*, a cura d'A. Serra-Baldó. *La croada contra Catalunya i L'alliberament de Catalunya*, a cura de R. Aramon i Serra. Edició fragmentària feta modernitzant el llenguatge del text de Coroleu, corregit a la vista de fotocòpies del ms. F.

L'EDICIÓ COLL I ALENTORN

L'obstacle de l'edició Coll i Alentorn radica en la mateixa abundor de manuscrits. Per això ha calgut a l'editor de primer seleccionar. Calia prendre de bell anuvi el ms. bàsic A, perquè és el més antic i el de característiques més arcaïques entre els conservats; presenta, però, el gros inconvenient d'ésser mutilat i incomplet.

La mutilació, que afecta alguns folis del començament, pot ésser compensada pel ms. E, que sembla ésser còpia directa d'A. Sobre aquesta base, l'editor ha pensat que podia fer un treball de restitució dels folis d'A desapareguts, partint dels corresponents d'E.

Altrament A, com hem dit, és incomplet, perquè el copista l'ha deixat enlaire al començament del capítol CXXX. E, còpia d'A, no segueix tampoc més enllà. Calia, doncs, a l'editor cercar un altre ms. bàsic. Coll i Alentorn s'ha decidit pel que porta la sigla *J*, que, tot i ésser relativament modern i modernitzat i poc correcte de grafia, sembla haver-se conservat menys allunyat de l'arquetipus que altres mss. de possible elecció.

En termes generals Coll i Alentorn ha procurat, tant com ha pogut, alleugerir l'aparat crític. Essent la nostra edició amb ortografia modernitzada, la major part de les altres indicacions que ell fa no ens concerneixen.

Crònica de Bernat Desclot

Llibre del rei en Pere d'Aragó e dels seus antecessors passats

DEL PRÒLEG DEL LLIBRE

Ací comença lo llibre que En Bernat Desclou dictà e escriví dels grans feits e de les conquestes que faeren sobre sarraïns e sobre altres gent¹ los nobles reis que hac en Aragó,² qui foren de l'alt llinatge del comte de Barcelona.³

Aquest comte de Barcelona havia una germana molt bella e de gran valor,⁴ e donà-la per muller a l'emperador de Castella;⁵ de la qual dona hac dos fills, e la un hac nom Don Sanxo, qui fo rei de Castella, e l'altre hac nom Don Ferrando, qui fo rei de Leon.⁶

A cap d'un temps morí la germana del comte de Barcelona, emperadrits de Castella⁷, e l'emperador pres altra muller, una dona cosina germana de l'emperador d'Alemanya,⁸ e hac d'ella una filla qui hac nom Dona Sanxa, e donaren-la a muller al rei Don Alfonso d'Aragó, qui fo fill del comte de Barcelona.⁹ E d'aquest

1. "E sobre altres gent¹" es refereix als francesos i a la conquesta de Sicília.

2. *Los nobles reis* són Jaume I i Pere el Gran, dels quals parla extensament la crònica, si bé també presenta alguns episodis de la vida i regnat de Pere el Catòlic. Dins aquesta denominació caldria comprendre també Alfons el Cast, el qual és només esmentat de passada pel cronista.

3. El comte de Barcelona a qui es refereix és Ramon Berenguer IV.

4. Berenguera, filla de Ramon Berenguer III el Gran i de Dolça de Provença. Referint-se a la seva beutat, PRÒSPER DE BOFARULL, *Los Condes de Barcelona vindicados*, II, p. 166, reporta que a les muntanyes de Lleó, encara avui dia, per elogiar alguna jove bella o agraciada, es diu "es una Berenguella", i atribueix l'origen d'aquesta dita a la reina Berenguera, muller d'Alfons VII.

5. Alfons VII, cognomenat *l'Emperador*. El matrimoni va tenir lloc en 1128. P. DE BOFARULL, *Los Condes de Barcelona vindicados*, II, p. 165-166.

6. Sanç III el Desitjat (1157-1158) i Ferran II de Lleó (1157-1188).

7. Va morir pel febrer de 1149. P. DE BOFARULL, *loc. cit.*

8. Rica o Riquilda, filla del duc Ladislau de Polònia, neboda de Frederic I Barba-roja, cosina germana, doncs, de l'emperador Enric VI, fill del Barba-roja.

9. Alfons I de Catalunya, II d'Aragó, cognomenat *el Cast*, fill de Ramon Berenguer IV i de Pero-

rei Don Alfonso fo fill lo rei En Pere d'Aragó,¹⁰ e el comte de Proensa,¹¹ e En Ferrando, qui era abat de Muntaragon,¹² e tres filles.¹³ Del rei En Pere fo fill lo rei En Jacme, aquell qui conquès Mallorques e València ab tot lo regisme.¹⁴ E d'aquest rei En Jacme e madona la reina, qui fo filla del rei d'Hongria,¹⁵ eixí lo rei En Pere d'Aragó, qui fo lo segon Alexandri per cavalleria e per conquesta.¹⁶

Ara lleixarem a parlar de tots los reis qui foren après lo comte de Barcelona e parlarem en qual manera lo bon comte de Barcelona gasanyà lo regisme d'Aragó.

CAPÍTOL I. COM LO COMTE DE BARCELONA EIXELLÀ MOSSÈN GUILLEM RAMON DE MONTCADA

Diu lo comde que quan lo bon comte de Barcelona hac conquesta tota la forts terra de Catalunya per gran esforç e per gran proea, e n'hac gitats e morts tots los sarraïns tro a Lleida e tro en les muntanyes de Prades e de Ciurana, qui és molt forts terra, anà assetjar Lleida,¹⁷ qui és una rica ciutat qui adoncs era de sarraïns. E esdevenç-se que, abans que el bon comte de Barcelona fos al setge de Lleida, que havia en la cort del bon comte de Barcelona un senescal de molt gran llinatge, de la terra de Catalunya, qui havia nom En Guillem Ramon de Montcada, senescal.¹⁸

nella d'Aragó (1162-1196). El matrimoni amb Sança de Castella va tenir lloc el 18 de gener de 1174 a Saragossa. BOFARULL, *Condes de Barcelona*, II, p. 214.

10. Pere I de Catalunya, II d'Aragó, cognomenat *el Catòlic* (1196-1213).

11. Alfons II de Provença (1196-1209).

12. Ferran fou primerament monjo de Poblet.

13. Les filles d'Alfons el Cast foren, en realitat, quatre; però les que figuraren en el segle foren solement tres: Constança, Elionor i Sança. Sobre les tres, vegeu més endavant, cap. IV, on Desclot en torna a parlar amb molta precisió. Quant a la més petita, Dolça fou religiosa del monestir de Sixena. BOFARULL, *Condes de Barcelona*, II, p. 214.

14. Jaume I el Conqueridor (1213-1276).

15. Violant o Iolanda, filla del rei Andreu II d'Hongria i de la seva muller Violant de Constantinoble. Vegeu OLIVER BRACHFELD, *Doña Violante de Hungría, reina de Aragón*, Madrid, 1942. Desclot en fa l'elogi en el cap. XLVIII.

16. Cf. amb l'elogi que en fa RAMON MUNTANER, *Crònica*, cap. CXLVI: "aquell qui altre Alexandri fora estat al món, si sol deu anys hagués més viscut".

17. El setge i presa de Lleida van tenir lloc l'any 1149. La capitulació va tenir lloc el 24 d'octubre. [Sobre el conjunt del pròleg, la voluntat d'exaltació dinàstica, les característiques de Desclot com a historiador: St. M. CINGOLANI, *Historiografia, propaganda i comunicació al segle XIII: Bernat Desclot i les dues redaccions de la seva crònica*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2006, p. 23-50. M.T.F.]

18. Guillem Ramon de Montcada, conegut per Guillem Ramon Dapifer, pel càrrec que ostentava de senescal o dapifer. El càrrec tenia un doble caràcter palatí i militar. En aquest aspecte estava per sobre del majordom de Palau, mena d'administrador de la casa reial, que ell nomenava; en el segon aspecte, li corresponia la direcció de la guerra, de manera que venia a ésser com el general en cap o generalíssim. F. VALLS TABERNER i F. SOLDEVILA, *Història de Catalunya*, I, 1922, p. 185. El càrrec ja estava vinculat en la família Montcada. Guillem Ramon era el terç que l'ocupava, el primer havent estat un Guillem de Montcada contemporani de Ramon Berenguer I el Vell. El personatge que ens ocupa va

E fo ventura que, per alcuna raó que jo no vull ara contar,¹⁹ que el comte de Barcelona lo gità de la sua terra e l'exilà, e aquest senescal, En Guillem Ramon de Montcada, anà-se'n en Aragó, e presentà's denant lo rei e saludà-lo molt altamente:

—Sényer —dix ell—, Déus sau vós e vostra cort. Jo són vengut a vós qui sots refugi d'exilats, e prec-vos, sényer, que hajats mercè de mi, que em vullats sostenir en vostra terra, que honrat hom són e d'aut llinatge. E mon senyor, lo comte de Barcelona, per falses lausengers qui m'han acusat ab ell, ha'm exilat de sa terra e ha'm tolt tot quant jo havia. Per què jo us prec, sényer, que vullats que jo uservesca així com bon vassall deu servir noble senyor.

Quan lo rei entès que aquest era En Guillem Ramon de Montcada, senescal, llevà-se del siti en què seia e pres-lo per la mà e assec-lo prop si.

—Sényer —dix lo rei—, vós siats ben vengut, així com a bon cavaller e d'honorat llinatge que vós sots. Per ma fe, moltes vegades havia desitjat que us pogués

prendre un tal relleu en els tres regnats successius de Ramon Berenguer III, Ramon Berenguer IV i Alfons I, que fou conegut amb el sobrenom d'*el gran senescal*. Va heretar la senescalia del seu pare, en 1118, segons sembla (MIRET I SANS, *La casa de Montcada, en el vizcondado de Bearn*, "Boletín de la Real Academia de Buenas Letras", I, 1901, p. 51-52). Es casà amb Beatriu de Montcada abans de 1126 (MIRET, p. 131). Va fer testament en 1173 i aquest any va morir, octogenari (MIRET, p. 130 i 133). Ultra l'estudi de Miret, hi ha també el resum biogràfic del personatge per A. RUBIÓ I LLUCH, *Don Guillem Ramón de Montcada, Gran senescal de Catalunya. Bosquejo biográfico*, Barcelona, 1886, llegit amb motiu de la inclusió del seu retrat en la galeria de catalans il·lustres de l'Ajuntament de Barcelona. Vegeu també les notes següents. [Sobre aquest personatge cf. també M. COLL I ALENTORN, *Llegendari*, Barcelona, Curial Edicions Catalanes i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1993, p. 194-196 (Textos i Estudis de Cultura Catalana) i també J. C. SHIDELER, *Els Montcada: una família de nobles catalans a l'edat mitjana 1000-1230*, Barcelona, Edicions 62, 1987. M.T.F.]

19. Aquest "que no vull ara contar" sembla indicar que l'autor en coneixia la veritable causa. Miret i altres autors, en canvi, la ignoraven, com l'exili mateix de Guillem Ramon. Sembla segur que hi hagué diferències entre el comte de Barcelona Ramon Berenguer IV i el Montcada per qüestions d'aprofitaments d'aigües, i l'any 1135 van signar una concòrdia sobre els molins de Montcada. Però això, que ha estat presentat com a causa de l'exili, no n'és motiu suficient, i el personatge pot ésser seguit tan bé en la documentació, que Miret i Sans no sap ben bé en quin període encabir-ne l'exili: troba (p. 130) que, de 1120 a 1140, gairebé constantment, signa en documents del sobirà o de particulars. Sols troba els anys 1119-1120 o 1128-1130 perquè, perdent-se el rastre, pugui encabir-ne l'absència. Però aquestes dates poc es compaginen amb les de la crisi aragonesa, que comença l'any 1134 amb la mort d'Alfons el Bataller. Ha calgut arribar al senyor Coll i Alentorn i a la seva ed. de la *Crònica* de DESCLOT, I, p. 14 i seg., perquè hagi estat ben explicat, el paper concedit a Guillem Ramon de Montcada per la fusió de la figura del gran senescal amb el seu nét del mateix nom, l'assassí de l'arquebisbe de Tarragona Berenguer de Vilademuls. Quant a la frase de Desclot del començ d'aquesta nota, COLL (I, p. 18) l'explica perquè Desclot no creia que l'assassí hagués intervingut en l'enllaç de Ramon Berenguer IV amb Peronella, o per respecte a la família Montcada. Vegeu també MIQUEL COLL I ALENTORN, *La llegenda de Guillem Ramon de Montcada*, "Guió d'Or", XII, Barcelona 1957, p. 19 i seg. [Sobre el Guillem Ramon de Montcada assassí de l'arquebisbe de Tarragona i la seva llegenda: M. COLL I ALENTORN, *Llegendari*, p. 196-242. J. C. SHIDELER, *Els Montcada*, 123-127. Sobre la llegenda: St. M. CINGOLANI, *Historiografia, propaganda*, p. 52-59. M.T.F.]

veer e tenir en ma cort per la gran noblea de llinatge e de cavalleria que en vós és. E sapiats que res que mester vos sia no us fallirà en ma cort.²⁰

E d'aquí avant lo rei féu-li donar tot ço que mester hac, que no li fallí res mentre que fo en la sua cort.

Ara lleixarem a parlar d'En Guillem Ramon de Montcada, senescal, e parlarrem del rei.

CAPÍTOL II. COM LO REI D'ARAGÓ ASSETJÀ FRAGA E HI MORÍ²¹

Esdevenç-se a cap de poc de temps que el rei d'Aragó manà cort a festa de sent Joan a Saragossa, qui és la maestra ciutat del regisme d'Aragó.²² E aquí vengren tots los barons de tota la terra, e el rei aquell jorn féu molt gran festa, e féu cavallers, e donà grans dons a cavallers e a joglars.²³ E quan venc l'endemà ell tenc parlament ab cavallers e ab hòmens de ciutats e ab bisbes.

—Barons —dix lo rei—, per tal vos hic he feits ajustar que us volria dir paraules qui seran a honor de Déu e a profit de mi e de tots vosaltres. Que el meu profit e la mia honor és vostra, e el meu dan és vostre, e el profit e l'honor vostra és mia, e el vostre dan és meu. Ben sabets que totes aquestes encontrades entorn d'aquesta terra són de sarraïns, e fan-nos cascun jorn gran dan, e màjermment aquells qui són de la ribera de Cinca entrò sus a Tortosa. Ara, per tal cor jo he noble cavalleria e bones gents d'armes e lleials a llur senyor, ab consell e ab volentat de vosaltres, volria que ens aparellàssem de guerrejar contra ells e que ens venjàssem dels dans que ens fan cascun jorn.

Sobre açò s'assec en son siti, e llevà-se lo bisbe de Saragossa e dix:

—Sényer rei, ço que vós havets dit és obra de Déu, a la qual null hom no pot

20. Recordem el que hem dit en el prefaci respecte al poema que pot rastrejar-se en tot aquest episodi (F. SOLDEVILA, *Les prosificacions en els primers capítols de la crònica de Desclot*, "Bol. R. Ac. B. Lletres"). També el que hem dit respecte al seu probable enllaç amb la qüestió de la catalanitat de Lleida i al litigi dels límits de Catalunya i Aragó. En aquest apartat hi ha una visible assonant -ó. COLL, *Crònica*, I, p. 17 i seg., fa notar també els rastres de versificació que apareixen en aquest capítol i en els dos següents.

21. Tot el que Desclot refereix de relatiu a la darrera empresa d'Alfons el Bataller contra els sarraïns constitueix una de les versions més extenses i antigues que posseïm sobre la desfeta i la desaparició d'aquell rei. Per a altres versions, vegeu J. SALARRULLANA DE DIOS, *El reino moro de Afraga y las últimas campañas y muerte del Batallador*, Saragossa 1909. [Cf. sobre aquest rei J. M. LACARRA, *Vida de Alfonso el Batallador*, Saragossa, 1971, i J. A. LEMA PUEYO, *El Itinerario de Alfonso I el Batallador (1104-1134)*, "Historia, Instituciones, Documentos" (1997), p. 333-353. M.T.F.]

22. Si en el capítol anterior se sent el parentiu de la narració amb la de la llegenda de l'Emperadriu d'Alemanya pel mateix DESCLOT (c. VII-X) uns passatges d'aquest capítol s'emparenten amb els dels preliminars de la conquesta de Mallorca (caps. XIV-XXVIII).

23. Aquesta és una de les poques al·lusions a joglars que trobem en la crònica. També en la llegenda de l'Emperadriu d'Alemanya (cap. cit.) s'hi al·ludeix, i un joglar hi té un paper de primer rengle.

mellorar. Per què tothom se deu esforçar de presona e d'haver que us ajud; e jo adés promet-vos valença de cent cavallers e de dos mília hòmens a peu a la mia messió.

Quan lo bisbe de Saragossa hac parlat, llevaren-se d'altres bisbes e abats e clergues e proferiren-li de tot quant llur poder bastàs. Puis llevà-se un honrat baró d'Aragó e parlà e dix:

—Senyor rei, ço que vós havets dit és gran profit e gran honor nostre, e anc per null temps no oïm res on pus alegres fóssem. Per què jo us dic per tots los cavallers e els rics hòmens d'Aragó, qui me n'han dat llur poder que us ho diga, que prenats ells e llur haver en ajuda e en valença de fer ço qui honor sia de vós e de vostre regisme; e pensats de menar lo fait a avant, que nós farem ço que vós manarets.

—Barons —dix lo rei—, vosaltres m'havets respost així com a bons vassalls e lleials. Per què jo són molt pagat de vosaltres. Mas volria m'aconsellasset en qual lloc començarem de tenir nostre setge.

—Sényer —dix un cavaller—, lo lloc on nós havem rebut més de dan, ço és la vila de Fraga, on ha grans gents e bons guerrers; e si nós podem haver primerament aquella vila, per nient haurem puis tota l'altra encontrada.²⁴

—Certes —dix lo rei—, aquest consell tenc per bo.

—Sényer —dixeren tots los altres barons —, e a nós tots par bo aquest consell; e pensats, sényer, d'entantar lo fait abans que ells ne sien apercebuts.

Esdevenc-se que en Aragó havia un cavaller qui era molt gran malfaitor, que robava camins e faïa gran mal. E el rei cassà-lo tant, tro que el pres e tolc-li tota sa terra; e tenc-lo grans temps en presó, e puis lleixà-lo anar per prec d'honrats hòmens qui el demanaren al rei, mas no li reté res de ço que li havia tolt. E quan lo rei hac haüt son consell d'anar sobre Fraga, e aquest cavaller se pensà que ara se poria venjar del rei, e pres son cavall e ses armes e eixí's de la terra. E anà-se'n a Fraga e parlà ab lo senyor del lloc, qui era sarraí.

—Sényer —dix ell—, jo són vengut ací a tu així com hom a qui el rei d'Aragó ha tolt tot quant havia, e vull ésser ton cavaller e ton soldader. E sàpies per veritat que el rei ajusta ses hosts per venir sobre Fraga e per fer guerra ab vosaltres; e si vós vos volets tenir a mon consell, vós desbaratar-los ets, lo rei e tota sa host.

—Amic —dix lo sarraí—, ben siats vós vengut. Jo us faré tant de bé que ben valrà ço que el rei vos ha tolt. E digats-me en qual manera farem nostre afer.

—Sényer —dix ell—, vós trametrets per tota la vostra encontrada e metets en la vila dels mellors hòmens d'armes que trobets a peu e a cavall, aïtants com puscats, e fets saber per tota la vostra terra que a dia sabut que ells sàpien que el rei

24. Sobre la importància de Fraga, en aquesta època, sobre la seva força i la seva expugnabilitat, vegeu la citada monografia de J. Salarrullana.

d'Aragó haja assetjada Fraga, quan veuran lo senyal que vós los farets en la torra major, que pensen de ferir en la host ardidament; e així, com ells se combatran ab aquells de fora, e nós eixirem ab lo gran poder de la vila, del qual ells no es des-sospitaran, e ferrem en ells, e així desbaratar-los hem e els vençrem.

Tot enaixí com aquest mal cavaller ho dix, tot així fo ordonat. Lo rei hac ajustades ses hosts e venc-se'n e assetjà la vila. E quan venc un jorn, tots los sarraïns de tota l'encontrada foren justats, e foren molts grans gents, que no sabem lo compte: tants foren. E van ferir en la host; e el rei fo armat ab tota sa gent e eixí fora de les tendes per combatre ab los sarraïns. E mentre que la batalla era molt gran e que els sarraïns se començaren ja de desbaratar, e aquells de la vila començaren a eixir, qui foren grans gents e ben armats, e feriren en la host; e els altres sarraïns cobraren vigor e tornaren vers los crestians, e aquella saó foren desbaratats los crestians e perduts. E el rei se perdé, que no el trobà hom, ne viu ne mort.²⁵

Aquest rei no havia enfant negú, mas havia un germà qui era monge en una abadia;²⁶ e les gents de la terra anaren-se'n a aquella abadia e dixeren a aquell seu germà que el rei era mort, e pus no havien senyor, que volien ell haver per senyor

25. Aquesta versió que ens dóna Desclot de la batalla de Fraga i de la pèrdua del rei Alfons I d'Aragó concorda en el fons amb la versió de l'historiador àrab Aben Aljatib, el qual ens diu que, havent demanat auxili, no als moros de la rodalia, com en la versió de Desclot, sinó a Còrdova, el príncep Te-xufin, governador general de l'Espanya musulmana, va trametre mil genets, als quals van agregar-ne 500 el governador de Múrcia i València Yahia Abengània, i 200 el valí de Lleida Abdalà Abeniyad. Abengània, famós en les lluites contra els cristians, dirigia l'expedició, i va donar la davantera als homes de Lleida, mentre ell amb el gros de les tropes, formava el centre, i un altre capitost, Azobéir, la rereguarda. Com en Desclot, els expedicionaris són els primers a atacar. De primer sols els lleidatans, i Alfons ens pensa que no hi ha sinó ells i tramet un fort destacament a combatre'ls. Veient que els sarraïns el desbaraten, hi acut personalment amb totes les seves hosts; però l'arribada d'Abengània, amb el gros de l'exèrcit sarraí, generalitza la lluita. Amb tant, els de la vila s'han adonat de l'arribada de l'exèrcit auxiliar i fan una sortida en massa. L'arribada de la rereguarda amb tropes fresques acaba de decidir la desfeta cristiana, i Alfons fuig en direcció a Saragossa, on mor de pena al cap de vint dies. El desenllaç, és, doncs, diferent del de Desclot. Una versió força semblant a la d'Aben Aljatib ens dóna Ebn-Al-Atir. Vegeu CODERA, *Decadencia y desaparición de los Almorávides en España*, Saragossa, 1899, p. 17 i seg., que dóna el text d'Aben Aljatib en versió castellana; XIMÉNEZ EMBÚN, *Ensayo histórico de los orígenes de Aragón*, p. 251, Apèndix E, que dóna el text d'Ebn-Al-Atir en versió castellana de Codera, i la monografia citada de J. SALARRULLANA, *El reino moro de Afraga*, que estudia les versions referents a la batalla i a la pèrdua del rei, però sense utilitzar, com no sigui per a un parell de ràpids esments, la versió de Desclot. —Quant a la mort del rei a la batalla (17 juliol 1134), COLL I ALENTORN, ed. *Crònica*, II, p. 14, n. 1, ja fa observar que són molts els textos que la donen com un fet, però està històricament comprovat que el Bataller morí a Poleñino el 7 de setembre següent. [Sobre les llegendes entorn a la mort del Bataller: St. M. CINGOLANI, *Historiografia, propaganda*, p. 59-64. M.T.F.]

26. Ramir II, monjo de Sant Ponç de Tomeres fins al 1109, bisbe de Sahagun després i bisbe de Roda de Ribagorça. El 8 de setembre de 1134 ja apareix en un document amb el títol de rei, l'endemà, doncs, de la data erradament assignada per alguns historiadors a la batalla de Fraga. SALARRULLANA, *op. cit.*, p. 59. [Sobre el rei Ramir, vegeu també *Documentos de Ramiro II de Aragón*, ed. per Antonio UBIETO ARTETA, Saragossa, 1988, i d'Agustín UBIETO ARTETA, *Ramiro II*, a *Los reyes de Aragón*, coord. R. CENTELLAS SALAMERO, Saragossa, Caja de Ahorros de la Inmaculada, 1993, p. 51-57. M.T.F.]

e per rei. E ell dix-llur que molt temps havia estat fora del segle e havia servit a Déu, e que dura cosa li semblava que desemparàs l'orde.

—Sényer —dixeren los barons d'Aragó—, açò és cosa a la qual vós no us podets excusar; que nós havem perdut nostre rei e gran res de nostres gents, e som romases sens hereu e sens govern, per què la terra seria en gran perill.

—Barons —dix lo monge—, sí faré, ab un covinent: que sempre que jo haja haüt un fill o una filla de qualque muller yo haja, que sempre yo me'n pusca tornar en l'orde.

Açò li atorgaren los barons de la terra, e tragueren-lo de l'abadia e llevaren-lo rei. E donaren-li muller una dona qui era filla del rei de Lleó,²⁷ e d'aquesta dona hac una filla.²⁸ E a poc de temps que la filla fo nada, la reina morí, e puis lo rei desemparà lo regisme²⁹ e, a poc de temps que fo en l'abadia, morí.³⁰ E així la terra romàs sens rei gran temps.³¹

E fo aventura que En Guillem Ramon, senescal, escapà, ab pocs d'altres cavallers, de la batalla dels sarraïns, per tal cor eren ben encavalcats; e tornà en Aragó e aquí estec gran temps.³²

27. No era filla del rei de Lleó, com diu Desclot, sinó del comte Guillem IX de Poitiers, i es deia Agnès. El matrimoni va tenir lloc l'any 1135 o 1136. [Les noces foren celebrades el 13 de novembre de 1135. Sobre aquest matrimoni: S. de VAJAY, *Ramire II le Moine, roi d'Aragon, et Agnès de Poitou dans l'histoire et dans la légende*, a *Mélanges offerts à R. Crozet*, ed. P. GALLAIS, Y.- J. RIOU, Poitiers, Société d'Études Médiévales, 1966, p. 727-750. Vegeu també M. AURELL, *Les noces del comte. Matrimoni i poder a Catalunya (785-1213)*, Barcelona, ed. Omega, 1998, p. 345-348. M.T.F.]

28. Peronella, nascuda el 1135 o 1136. [Peronella nasqué l'11 d'agost de 1136: M. J. SÁNCHEZ USÓN, *Petronila*, a *Los reyes de Aragón*, coord. R. CENTELLAS SALAMERO, Saragossa, Caja de Ahorros de la Inmaculada, 1993, p. 59-66, concretament p. 60. M.T.F.]

29. El 13 de novembre de 1137, Ramir va renunciar a tots els drets que s'havia reservat en la donació feta a Ramon Berenguer IV en lliurar-li la seva filla. Vegeu més avall, n. 32, i JOAQUÍN TRAGGIA, *Ilustración del reinado de don Ramiro II de Aragón*, "Memorias de la Ac. de la Historia", III, 179, Apèndix XIV, p. 590-591; P. DE BOFARULL, *Colección de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón*, IV, doc. XXVII; SOLDEVILA, *Història de Catalunya* (2ª ed.), Barcelona, 1962, cap. III. [Documentos de Ramiro II, ed. A. UBIETO: la renúncia dels drets de Ramir és del 13 de novembre de 1137. M.T.F.]

30. El 16 d'agost de 1147. A. UBIETO ARTETA, *La fecha de la muerte de Ramiro II de Aragón*, "Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón", III, 1949, p. 474-475. [Treball reeditat a *Quince temas medievales publicados por el Profesor Don Antonio Ubieta, Reimpresos en su memoria por el Departamento de Historia Medieval Ciencias y Técnicas Historiográficas Estudios Árabes y Hebraicos. Universidad de Zaragoza 1 de febrero de 1991*, p. 91-92. M.T.F.]

31. És exacte en el sentit que Ramon Berenguer IV no va prendre el títol de rei (vegeu cap. III), però no en el sentit en què ho diu Desclot, perquè Ramon Berenguer va començar a governar a Aragó en 1137.

32. El ms. F afegeix: "fins que la filla del rei fou en edat de casar-la". En realitat el rei Ramir va donar-la per esposa a Ramon Berenguer quan Peronella no tenia ni dos anys, l'11 d'agost de 1137. Document publicat per TRAGGIA, *op. cit.*, Apèndix XII, p. 588-589; P. DE BOFARULL, *op. cit.*, document XXIV. [Documentos de Ramiro II, ed. A. UBIETO: les esposalles de Peronella són de l'11 d'agost de 1137. Sobre les esposalles: A. UBIETO, *Los esponsales de la reina Petronila con el conde Ramón Berenguer IV*, Saragossa, 1987. Àlvaro SANTAMARÍA, *Acuerdo de esponsales entre Petronila de Aragón y Ramón Berenguer IV de Barcelona (1137-1987)*, Osca, Patronato de la UNED, 1987. M.T.F.]

CAPÍTOL III. COM LO BON COMTE DE BARCELONA PRES UNA FILLA
DEL REI D'ARAGÓ PER MULLER, A QUI ERA ROMÀS LO REGNE

Los rics hòmens d'Aragó tengren consell a Saragossa en qual manera porien ben maridar aquella infanta qui era llur dona, ne qui podrien haver per senyor, on fossen honrats e que la terra en valgués més. A aquest consell fo En Guillem Ramon, senescal, e llevà's en peus e dix:

—Senyors, si vosaltres vos volets, yo us mostraré que porets haver lo mellor senyor e el pus honrat que negunes gents qui sien en el món; e porets conèixer que ço que jo us en diré, que no ho dic per amor que li haja, ne per bé ne per profit que jo haja haüt d'ell, ans n'he haüt damnatge e deshonor, mas per ço cor conec que és gran honor e gran profit de vostra terra. On vos consell que si ell ho vol fer, que la li donets; ço és lo comte de Barcelona, lo mellor cavaller, e el pus prous e del pus alt llinatge qui sia en el món.

A aquestes paraules hagren llur acord tots los barons, e tengren per bo ço que En Guillem Ramon, senescal, havia dit, e pregaren En Guillem Ramon, senescal, que ell fos missatge e parlador d'aquell feit, e que degués anar al comte de Barcelona, qui era a Lleida, que havia conquesta poc de temps havia.³³ E sobre açò En Guillem Ramon s'aparellà molt honradament e cavalcà e anà-se'n a Lleida³⁴ e muntà al castell, lla on lo comte era; e, quan fo a la porta, los porters anaren al comte e dixeren-li:

—Sényer, En Guillem Ramon, senescal, és a la porta ab gran res de cavallers d'Aragó, e vol parlar ab vós.

Quan lo comte entès que En Guillem Ramon era, meravellà's fort e manà que

33. Aquesta frase condensa l'objectiu polític probable d'aquests capítols: presentar la conquesta de Lleida com a anterior a la unió amb Aragó, i com a conquesta exclusiva del comte de Barcelona i dels catalans, la qual cosa tallaria tota controvèrsia sobre si Lleida havia de formar part d'Aragó o de Catalunya. Com que el matrimoni no fou consumat fins l'any 1150 o 1151, llavors que Peronella tenia pels volts dels quinze anys, és a dir quan "fon en edat de casar-la", com ha escrit abans Desclot, i la conquesta de Lleida va tenir lloc en 1149 (24 octubre), si la unió no s'hagués realitzat sinó amb el matrimoni, la conquesta hauria estat anterior a la unió, que és el que hom creu o pretén fer creure. Aquesta qüestió va tenir una gran actualitat pels anys 1234-1244, llavors de la partició dels regnes per Jaume I entre els seus fills Alfons i Pere (Pere el Gran) i de la fixació dels límits entre Catalunya i Aragó. [Sobre la unió amb Aragó, dins el context polític de l'intent d'Alfons VII de Castella d'apoderar-se d'aquest regne, i les seves conseqüències, amb les fonts i bibliografia, cf. F. SOLDEVILA, *Història de Catalunya*, 2^a ed. Barcelona, 1962, p. 147-169, i del mateix autor, *La unió amb Aragó i la partició d'Espanya*, a *Moments crucials de la història de Catalunya*, per R. D'ABADAL, J. RUBIÓ, F. SOLDEVILA, M. TARRADELL, J. VICENS I VIVES, Barcelona, ed. Vicens-Vives, 1962, p. 51-66. M.T.F.]

34. Observem la insistència: el comte era a Lleida, al castell, que no deu ésser altre que el de la Suda. El senyor Coll i Alentorn fa observar que cap altra font no col·loca l'entrevista a Lleida, sinó a Barcelona. Això reforça molt la nostra tesi sobre l'objectiu de Desclot. [Sobre la llegenda de Guillem Ramon de Montcada en relació amb la unió amb Aragó: St. M. CINGOLANI, *Historiografia, propaganda*, p. 53-73. M.T.F.]

hom lo lleixàs entrar. E els porters e d'altres cavallers receberen-lo e amenaren-lo denant lo comte. E el comte reebé'l molt gint e demanà-li per qual afer li era tornat denant.

—Sényer —dix En Guillem Ramon—, jo són vengut denant vós així com a cel qui us percaça vostre profit e vostra honor, e en altre tall jo no us vendria denant sinó clamant mercè. Sényer, los rics hòmens d'Aragó m'han tramès a vós per ço cor vos tenen per lo pus honrat comte e el pus prous qui sia en el món e cel qui més ha conquès; e presenten-vos lo regisme d'Aragó e que prenats la donzella per muller, de qui és lo regisme; e ells tots pregunen-vos que siats llur senyor e llur rei.

—Certes —dix lo comte—, ací ha bel present e tal qui no fa a refusar. E jo —dix lo comte— reep la donzella e el regisme en aital manera: que, aitant con viva, no vull ésser apellat rei; que jo són ara un dels mellors comtes del món e, si era apellat rei, no seria gens dels majors.³⁵

—Sényer —dix En Guillem Ramon—, tot així sia con vós vullats, e pensem d'enantar el feit.

Sobre açò les cartes se faeren e els sacraments d'ambdues les parts.³⁶ E el comte cavalcà ab gran cavalleria e entrà en Aragó e pres la dona per muller;³⁷ e lliurà-li hom tot lo regisme. E d'aquesta dona hac un fill qui hac nom N'Anfós, qui après del comte fo rei d'Aragó e comte de Barcelona,³⁸ e un altre fill qui hac nom En Sanxo,³⁹ qui era comte de Rosselló e fo pare d'En Nuno.⁴⁰

35. En efecte, malgrat que Ramon Berenguer IV va exercir a Aragó totes les funcions reials, mai no va usar el títol de rei. Això responia a la tradició dels comtes catalans, que, en contrast amb els altres sobirans hispànics i, concretament, altres comtes (Portugal, Castella) i comtes pirinencs (Aragó, Sobrarb), no van ni intentar canviar el seu títol pel reial. L'antic vassallatge envers els carolingis, l'aferament a la tradició, el sentit de les proporcions, pogueren influir-hi. En el cas de Ramon Berenguer IV pogué intervenir-hi també el respecte envers el rei Ramir, que, segons els pactes, havia d'ésser considerat, mentre visqués, com a rei i senyor, i el desig de conservar com a títol primer el de comte de Barcelona, mentre usava com a títol segon el de príncep d'Aragó. Però el passatge de Desclot indica que, en el segle XIII, per als catalans, l'explicació més lògica era la que derivava del sentit de la proporció suara al·ludit. El cronista Guillem de Neubrige, en la seva *Historia rerum Anglicarum* atribueix al comte barceloní un raonament no gaire dissemblant al de Desclot, quan li fa dir, entre altres coses, que no vol ésser més que els seus antecessors i que més s'estima ésser el primer dels comtes que no el setè dels reis. VIC i VAISSÈTE, *Histoire de Languedoc*, III, p. 829-830.

36. Les cartes o documents de la unió entre els dos països, alguns dels quals ja hem esmentat, han estat publicats per MARCA, *Marca Hispanica*, docs. CCCXCIV, CCCXCV, CCCXCVI, c. 1284-1286; i per TRAGGIA i P. DE BOFARULL, *loc. cit.*

37. El casament no tingué lloc sinó en 1150 a Lleida (UBIETO ARTETA, *El nacimiento de Alfonso II de Aragón*, "Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón", IV, Saragossa, 1950, p. 421).

38. Ramon Berenguer V, al qual, un cop mort el seu pare, la seva mare va mudar el nom pel d'Anfós o Alfons, de tradició aragonesa. Vegeu el nostre estudi *La data de naixença d'Alfons II d'Aragó, primer de Catalunya*, "Homenaje a Ramón Carande", Madrid, 1963, p. 301-310. Fou el qui duu el sobrenom de *el Cast* (1162-1196). [A més del treball d'Ubieto esmentat a la nota anterior, vegeu també A. UBIETO, *De nuevo sobre el nacimiento de Alfonso II de Aragón*, "Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón", VI, 1956, p. 203-209, republicats tots dos a *Quince temas medievales* ja citat. En el segon

CAPÍTOL IV. EN QUAL MANERA LO REI EN PERE D'ARAGÓ ENGENRÀ SON FILL,
LO REI EN JACME, QUI PRES MALLORQUES

Aquest rei N^o Anfós hac quatre fills e tres filles: lo rei En Pere d'Aragó e el comte de Proença e l'abat de Montaragó, qui havia nom En Ferrando, e En Sanxo, qui era comte de Rosselló⁴¹ e morí mentre lo rei En Jacme tenia assetjat lo castell de Montcada,⁴² e l'emperadrits Dona Constança, muller de l'emperador Frederic d'Alemanya,⁴³ e altres dues filles. E fo l'una muller del comte de Tolosa, e l'altra fo

treball, Ubieto esmenà la data de naixement d'Alfons, que havia fixat entre els dies 1 i 25 del mes de març de 1158, i la situà entre els dies 1 i 24 de març de 1157. Vegeu també J. CARUANA GÓMEZ DE BARRERA, *Sobre el nacimiento de Alfonso II de Aragón*, "Teruel", 11 (1954), p. 5-32. Segons Ubieto, hauria nascut a Osca, però la referència a aquesta ciutat en el document en el qual es basa sembla que correspon més aviat a la datació del document que no pas al lloc on havia nascut l'infant; en canvi, està documentada la presència de la nodrissa de l'infant, i per tant de l'infant, al palau de Vilamajor, al Vallès, durant l'estiu de 1157, mentre que la reina hi anava sovint, se suposa que des de Barcelona; per l'abril de 1158 sí que l'infant anà a Osca: J. VENTURA, *Alfons 'el Cast' el primer comte rei*, Barcelona, Aedos, 1961, p. 56-59. M.T.F.]

39. Uns manuscrits el fan fill de Ramon Berenguer IV i altres d'Alfons I. Els primers diuen veritat.

40. Fou, en efecte, comte del Rosselló, per donació d'Alfons el Cast, que l'heretà del comte Girard II; però és més conegut com a comte de Proença, que va governar per delegació d'Alfons I (1181-1185) i després durant la minoritat del comte provençal Ramon Berenguer V (1209-1245). MIRET I SANS, *Itinerario del rey Alfonso I de Cataluña (II en Aragón)*, "Bol. Ac. Buenas Letras", II, p. 417; F. BENOIT, *Recueil des actes des comtes de Provence appartenant à la maison de Barcelone*, I, p. xxvii-xxviii. També va exercir el comte Sanç la regència o *procuradoria* durant la minoritat de Jaume I. F. SOLDEVILA, *Història de Catalunya*, 2^a ed., p. 243-253. En Nuno fou fill del comte Sanç i de Sança Núñez de Lara. És ell qui ostenta el títol de comte del Rosselló, a partir de 1211, per donació de Pere el Catòlic, BOFARULL, *Condes de Barcelona*, II, p. 190. [Sobre la regència de l'infant Sanç: F. SOLDEVILA, *Els primers temps de Jaume I*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1968, p. 85-155. M.T.F.]

41. Aquests tres fills ja han estat esmentats en el Pròleg. [Sobre el regnat d'Alfons *el Cast*: J. F. CABESTANY, *Alfons el Cast, a Els primers comtes-reis. Ramon Berenguer IV, Alfons el Cast, Pere el Catòlic*, Barcelona, Ed. Vicens-Vives, 1960, p. 53-99. J. VENTURA, *Alfons 'el Cast'*. J. M. LACARRA Y DE MIGUEL, *Alfonso II el Casto, rey de Aragón y conde de Barcelona*, "VII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó", I, Barcelona, 1962, p. 95-120. St. M. CINGOLANI, *Historiografia, propaganda*, p. 75-79, veu reticència en la brevíssima referència de Desclot a aquest rei, p. 75-79, però cal tenir en compte que som a una mena d'introducció que ens ha de portar al tema central de la crònica: la vida i els fets de Pere el Gran i que es destaca allò que és un precedent, com el matrimoni de Constança amb un Hohenstaufen. M.T.F.]

42. El setge de Montcada va tenir lloc l'any 1223, i, en efecte, per l'abril d'aquest any, perdem el rastre del comte Sanç. Vegeu MIRET I SANS, *Itinerari de Jaume I*, Barcelona, n. 2, p. 44. [Sobre aquest setge: F. SOLDEVILA, *Els primers temps de Jaume I*, p. 203-210. M.T.F.]

43. Constança va casar-se, en efecte, amb l'emperador Frederic II, però abans havia estat casada amb el rei Eimeric d'Hongria, BOFARULL, *Condes de Barcelona vindicados*, II, p. 214. Les noces amb l'emperador van tenir lloc l'any 1209, a Palerm. Per a les negociacions relatives a aquest matrimoni, vegeu ZURITA, llib. II, cap. LVI. [Sobre aquest casament: Damian J. SMITH, *Innocent III and the Crown of Aragon: The limits of Papal Authority*, Aldershot, Ashgate, 2004, p. 67-69. M. AURELL, *Les noces del comte*, p. 396-397, i M. T. FERRER I MALLOL, *Les relacions del comtat de Barcelona i de la Corona catalanoaragonesa amb els estats italians en els segles XI-XII*, a *Tractats i negociacions diplomàtiques de Catalunya i de la Corona catalanoaragonesa a l'Edat Mitjana*, dir. M. T. FERRER, M. RIU, IEC, en curs de publicació, apartat 15. M.T.F.]

muller del fill del comte de Tolosa, que havia haüt d'altra muller;⁴⁴ puis après morí lo comte major e la dona, e romàs lo fill comte de Tolosa, e hac una filla sens plus de la sor del rei En Pere d'Aragó.⁴⁵

Aquesta filla del comte de Tolosa, neboda del rei En Pere, fo parlada per muller al rei de França, e tramès-la-li hom. E l'apostoli vedà que no la presés a muller, que dix que filla era d'aquell qui era contra l'Esgleia. E el comte, quan ho sabé, volc-la cobrar, e no la li volgren retre; e donaren-la al frare del rei de França, que havia nom N^oAnfós, qui no havia mas un ull, qui fo puis comte de Tolosa e no hac enfants negú.⁴⁶ Per què la terra deuria tornar a la corona d'Aragó.⁴⁷

E el rei de França pres per muller la filla del comte de Proença, neboda del rei En Pere d'Aragó,⁴⁸ de la qual dona hac un fill qui hac nom Felip, qui fo rei de França,⁴⁹ qui hac la néta del rei En Pere e filla del rei En Jacme d'Aragó per muller.⁵⁰

Aquest rei En Pere d'Aragó fo molt noble rei, e bon cavaller e prous d'armes, e era senyor de tot Carcassès e de Bederès tro a Montpesller, e marquès de Proença.⁵¹

Esdevenç-se que a Montpesller havia una dona qui havia nom Dona Maria, qui era dona de Montpesller e era filla d'En Guillem de Montpesller e de la filla de l'emperador de Constantinoble;⁵² e el pare e la mare eren morts, e era sens marit,

44. Pare i fill, Ramon VI i Ramon VII de Tolosa, van casar-se amb dues germanes de Pere el Catòlic, Elionor i Sança. [Sobre aquests casaments, en el context de la crisi occitana: M. AURELL, *Les noces del comte*, p. 382-386, 396 i 470. L. MACÉ, *Les comtes de Toulouse et leur entourage XIIe-XIIIe siècles. Rivalités, alliances et jeux de pouvoir*, Toulouse, Ed. Privat, 2000, p. 199-200. M.T.F.]

45. Joana de Tolosa, filla de Ramon VII i de Sança. Ella fou l'hereva del comtat. [F. SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 2^a ed. ampliada a cura de M. T. FERRER, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1995, I, p. 86, 202-203 i 205. M.T.F.]

46. Alfons de Poitiers, germà de sant Lluís, que fou comte de Tolosa a la mort de Ramon VII (1249), per la seva muller Joana. Era, en efecte, borni. Alfons de Poitiers va morir l'any 1271, gairebé al mateix temps que la seva muller Joana, i, segons la pau signada anys abans, entre Ramon VII i sant Lluís, el comtat de Tolosa, si no hi havia successor, havia de passar a la corona de França. [F. SOLDEVILA, *Història de Catalunya*, I, p. 296 i 300-301. M.T.F.]

47. Recordem el que hem dit en el *Prefaci* sobre aquesta frase de Desclot i el seu valor reivindicador —com les dels caps. II i III respecte a Lleida i les dels caps. VI i X respecte a Provença. La terra del comte de Tolosa havia de tornar a la corona d'Aragó: això justificava l'acció de Pere el Gran quan no era sinó infant, per acudir a Tolosa, cridat pels tolosans, a la mort de Joana i d'Alfons de Poitiers, i això justificava tota acció ulterior. Sobre aquests esdeveniments, vegeu F. SOLDEVILA, *Pere el Gran*, I, p. 203-205.

48. Margarida, filla de Ramon Berenguer V de Provença, muller de sant Lluís (1224).

49. Felip III l'Ardit.

50. Isabel, filla de Jaume I i de Violant d'Hongria, fou la primera muller de Felip l'Ardit. Les noces van tenir lloc l'any 1266. [F. SOLDEVILA, *Pere el Gran*, edició a cura de M. T. FERRER, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1995, p. 103-105. Sobre la vida breu d'aquesta princesa desafortunada: G. SIVÉRY, *Philippe III le Hardi*, París, Fayard, 2003, p. 34-36, 44, 72-75, 82, 283. M.T.F.]

51. Carcassès, regió de Carcassona; Bederès, regió de Besiers. Cf. més endavant, final del cap. VI.

52. Maria, filla de Guillem VIII de Montpeller i d'Eudòxia, princesa bizantina, filla de l'emperador Manuel Comnenos. Observem que Desclot no té cap record per al projecte de matrimoni entre

mas ja havia haüt marit.⁵³ Los rics hòmens de Montpesller hagren llur consell e dixerer que bon seria que donassen marit a la dona, e pensaren-se que bon seria que en parlassen al rei En Pere d'Aragó, qui era llur veí e qui marcava ab ells,⁵⁴ e, si ell la volia pendre, més valia que ell l'hagués e major honor llur seria.

D'aquí avant aparellaren llurs missatges e trameseren-los al rei, e parlaren ab ell, e donaren-li a entendre que Montpesller era noble lloc e que era en el cap de son regne,⁵⁵ e que aquí poria tenir frontera a sos enemics.⁵⁶ E el rei entès llurs paraules e abellí-li Montpesller e pres la dona per muller.⁵⁷ E quan venc a poc de temps, ell lleixà la dona, que no volc ésser ab ella ne volc venir enlloc on ella fos,⁵⁸ que penedí-se cor l'havia presa a muller, que ell era un dels pus altius reis del món e dix que molt s'era baixat en ella, com per sol Montpesller havia presa dona qui no era filla de rei. Mas aquesta dona era molt de bona vida e honesta e plasant a Déu e al segle.⁵⁹

Esdevenc-se que el rei estec grans temps que no fo ab la dona, e quan venc a cap d'un gran temps lo rei era en un castell assats prop de Montpesller,⁶⁰ e aquí amava una dona de gran paratge molt bella, e fou tant que l'hac per amiga. E en aquell castell ell la's faia venir a un seu majordom del rei qui era de Montpesller, qui era son privat d'aitals coses;⁶¹ esters era hom bo e lleial.

Madona Na Maria de Montpesller sabé açò e tramès missatge a aquell majordom del rei qui era seu e son natural, e venc davant ella.⁶²

Eudòxia i Alfons I de Catalunya-Aragó, de què ens parla la crònica de Jaume I, § 2. [Com ja hem dit a la nota 14 del *Llibre dels Feits*, la crònica s'equivocà perquè el matrimoni pactat per a Eudòxia era amb Ramon Berenguer IV de Provença, germà d'Alfons el Cast, no amb el rei. Ramon Berenguer no gosà portar-lo a terme per por de l'emperador germànic Frederic Barba-roja, enemic de l'emperador bizantí, i per això Eudòxia es casà amb el senyor de Montpeller, que no depenia de l'Imperi germànic. D'altra banda, Eudòxia no era filla de l'emperador Manuel, sinó neboda néta, filla de Joan Comnè Ducas, sebastocràtor de l'Imperi i, per tant, amb dret al títol d'emperador. Vegeu la bibliografia esmentada en aquella nota. M.T.F.]

53. Amb Barral, vescomte de Marsella († 1192), i amb Bernat, comte de Comenges, que va rebutjar-la a pretext de parentiu, segons hem dit a la nota 21 del § 3 de la crònica de Jaume I.

54. El vescomtat de Besiers, domini del rei Pere, limitava amb la senyoria de Montpeller.

55. Cap de son regne, en el sentit que seria a un extrem, al cap, al capdamunt dels seus dominis.

56. Aquests enemics han d'ésser els dominis del rei de França.

57. Recordem que el matrimoni va tenir lloc el 15 de juny de 1204. Cf. *Llibre dels Feits*.

58. Cf. *Llibre dels Feits*, § 5: "Nostre pare lo rei En Pere no volia veser nostra mare la reina".

59. Cf. amb l'elogi que en fa el *Llibre dels Feits*, § 7, i amb l'elogi que en fa Muntaner, cap. III, tot posant-lo en boca dels prohoms i còsols de Montpeller.

60. A Llates, ha dit el *Llibre dels Feits*, § 5.

61. Aquest mateix tret en Muntaner, capítol III: "un cavaller, qui era privat del dit senyor rei en aitals afers". És el Guillem d'Alcalà del *Llibre dels Feits*, § 5. [Cf. la nota 34 del *Llibre dels Feits*, on consta que Guillem d'Alcalà no era de Montpeller, sinó d'Aragó. M.T.F.]

62. La iniciativa, que, en el *Llibre dels Feits*, § 5, és de Guillem d'Alcalà, en Desclot és de la reina, i en MUNTANER, cap. III, serà dels prohoms de Montpeller.

—Amic —dix la dona muller del rei—, vós siats ben vengut. Jo us he feit venir a mi per tal cor vós sóts mon home naturalment e conec que sóts hom lleial e bo e cell en què hom se pot fiar. Jo em vull celar ab vós e prec-vos que de ço que jo us diré que vós que m'hi ajudets. Vós sabets bé que el rei és mon marit e no vol ésser ab mi, on jo són molt despagrada, no per altra cosa mas per ço cor d'ell ne de mi no ha eixit infant qui fos hereu de Montpesller.⁶³ Ara jo sé que el rei ha afer ab aital dona e que la's fa venir en aital castell, e vós sóts-ne son privat. On jo us prec que quan que vós li dejats amenar la dona, que vengats a mi e tot privadament que em metats en la cambra en lloc d'ella, e jo colgar-m'he en el seu llit. E fets-ho en tal guisa que no hi haja llum e digats al rei que la dona no ho vol per tal que no sia coneguda.⁶⁴ E jo he fe en Déu que en aquella nuit engendrarem tal infant de què serà gran bé e gran honor a tot son regne.

—Madona —dix lo ric hom—, jo són aparellat de fer tota res que vós me manets e màgerment coses qui sien honor e profit de vós. E sapiats que ço que vós m'havets dit, que jo ho aportaré a acabament, mas he gran paor que no en venga en ira del rei.

—Amic —dix la dona—, no us cal tembre, que jo ho faré en tal guisa que haurets més de bé e d'honor que anc no hagués null temps.

—Madona —dix lo ric hom—, gran mercès! E sapiats que jo faré tot ço que vós manets. E pus així és, no ho tardem plus. Ara aparellats-vos, que el rei ha emprès que al vespre li amèn aital dona la qual vós sabets; e jo vendré a vós e tot celadament amenar-vos he al castell e metré-us en la cambra, e puis sapiats què fer.

—Amic —dix la dona—, bé em plau ço que deïts. Ara, doncs, anats-vos-en e pensats de vostre afer, e al vespre venits a mi.

Lo ric hom pres comiat de la dona e anà-se'n, e quan venc al vespre lo rei parlà ab ell e dix-li que li amenàs aquella dona ab qui havia emprès que aquella nuit fos ab ell.

—Sényer —dix lo majordom—, molt volenteres. Mas la dona us prega que null hom del món no us en sia privat, ne dona ne donzella.

—Vós —dix lo rei— ho fets al mills que puscats, que jo ho vull tot així com ella ho vulla; e pensats-hi d'anar.

Lo ric hom anà a la dona e amenà-la ab una donzella solament e ab dos cavallers, e mes-la en la cambra del rei. E aquí ell la lleixà, e la dona despullà's e mes-se en el llit del rei e féu apagar tots los llums.

63. En 1206. n'havia tingut una filla, Sanxa, que morí al cap de poc temps. MIRET, *Itinerari de Jaume I*, p. 14.

64. La complicitat de la foscor, també en MUNTANER, cap. III. [Sobre l'engendrament cf. la nota 32 del *Llibre dels Feits*, amb bibliografia i, a més, St. M. CINGOLANI, *Historiografia, propaganda*, p. 87-90, 93-96, 103-105. M.T.F.]

Quan lo rei hac sopat e tots los cavallers se'n foren anats, el rei se n'entrà en una cambra qui era après d'aquella on ell dormia, e aquí ell se despullà e es descalçà e puis, adossat ab son mantell, en camisa, ell se n'entrà en aquella cambra on la dona sa muller era colgada. E el rei colgà-se en el llit ab ella, sens llum que no hi hac, e el rei pensà's que fos aquella altra dona ab qui havia emprès que vengués a ell.

Veus que el rei menà son solaç ab la dona sa muller, e ella no parlà gaire per tal que no la regonegués tro que hac jagut ab ella, e en aquella vegada empenyà-la d'un fill. La dona era molt sàvia e certa, e sempre conec que era prenys e descobrí's al rei.

—Sényer —dix ella—, prec-vos que no us sia greu, si aquesta nuit vos he emblada, que certes no ho he fet per nulla malvestat ne per negun malvat desig que jo hagués, mas per tal que de vós e de mi eixís fruit qui plagués a Déu e qui fos hereu de vostre regne. E sapiats per veritat que, segons que jo creu, que jo em són feita prenys en aquesta hora. E fets escriure la nuit e l' hora, que així ho trobarets.

Quan lo rei entès que açò era la dona sa muller, tenc-se molt per sobreprès, mas non ho féu semblant, e fo de belles paraules a la dona tro al matí. E al matí llevaren-se e estegren ensems aquell jorn, e puis lo rei cavalcà e anà-se'n en Catalunya.⁶⁵ E la dona engruixà e estec tant en aquell castell tro que parí e hac un fill, e hac nom Jacme.⁶⁶

Lo rei havia honrats hòmens en Catalunya e en Aragó qui eren sos parents e havien fiança que el rei no hagués jamés enfants e que la terra romangués a ells. E quan saberen que la dona havia haüt un infant,⁶⁷ foren-ne molt despagats e pensaren que l'auciessen. E un jorn, mentre que l'enfant dormia en el bressol en una casa, hac hom feita una trapa endret del bressol e tramès-li hom davall, sobre el bressol, una gran péra per tal que morís.⁶⁸ E plac a Déu que no el tocà, mas donà tal al copol del bressol que el trencà. Esters, non ho poc hom apercebre qui ho féu ne qui no, mas bé es pensà hom que aquells qui eren sos parents ho havien fait fer.

La dona conec que l'enfant havia mals volents, e guardà-lo al mills que poc e nodrí-lo molt gint. E a poc de temps ella morí a Roma,⁶⁹ que era anada a l'apos-

65. Segons MIRET, *Itinerari*, p. 14, no havia finit el mes de maig quan el rei se'n tornà a Catalunya.

66. Vegeu la versió del *Llibre dels Feits*, § 5. Recordem que la data de naixença és la nit de l'1 al 2 de febrer de 1208.

67. Es refereix al comte Sanç, fill de Ramon Berenguer IV, de què ha parlat al final del capítol III, i a l'infant Ferran, abat de Montaragó, fill d'Alfons el Cast, de què ha parlat en el pròleg i al començament del capítol IV.

68. Acusació gratuïta, que igualment hauria pogut fer-se recaure damunt els fills naturals de Guillem VIII de Montpeller. Recordem que el fet és referit també pel *Llibre dels Feits*, § 5, sense que precisi cap acusació contra els presumptes hereus de la corona, malgrat que el *Llibre* és hostil al comte Sanç.

69. Al cap de tres mesos d'haver-hi arribat, el 21 d'abril de 1213. MIRET, *Itinerari*, p. 17.

toli per ço cor lo rei En Pere, son marit, la volia lleixar.⁷⁰ E aquí ella és soterrada molt honradament, llains en l'esgleia de Sant Pere.⁷¹

Ara lleixa a parlar lo llibre del rei En Pere e de l'enfant En Jacme, son fill, e parlarà dels feits qui esdevengren als tres reis d'Espanya,⁷² dels quals rei fo la un d'aquells lo rei En Pere d'Aragó.

CAPÍTOL V.⁷³ COM MIRAMOLÍ, SARRAÍ MOLT PODERÓS, FÉU PASSATGE
EN ESPANYA, E COM LOS TRES REIS D'ESPANYA LI EIXIREN A ENCONTRE
E EL ROMPEREN E PRENGUEREN MOLTES CIUTATS E VILES.
FON A XVI DE JULIOL, ANY MCCXII

Diu lo comde que en la ciutat de Marrocs havia un miramamoni⁷⁴ qui era senyor molt poderós de tresor e de gents e destrenyia moltes grans terres, ço és a saber, de Trípoli de Barbaria tro a Tunis, e de Tunis tro Aljaer,⁷⁵ e d'Aljaer tro a Septa, e de Septa tro a Marrocs, e tota la terra de Fes tro a la terra de la Gujelmessa,⁷⁶ e de la Gujelmessa tro a la ciutat d'Òrguena,⁷⁷ e tota la terra de Ginoua, qui és de migjorn.⁷⁸ E en-

70. Per pledejar la seva causa prop del papa Innocent III, JOHANNES VINCKE, *Der Eheprozess Peters II. von Aragón (1206-1213)*, "Spanische Forschungen der Görresgesellschaft", 5. Band, 1905, p. 108-189. [Cf. altra bibliografia posterior a la nota 31 del *Llibre dels Feits*. M.T.F.]

71. Vegeu el que hem dit en comentar el *Llibre dels Feits*, § 7.

72. Els altres dos: Alfons VIII de Castella i Sanç el Fort de Navarra. [Sobre el rei Pere el Catòlic: E. BAGUÉ, *Pere el Catòlic*. a *Els primers comtes-reis. Ramon Berenguer IV, Alfons el Cast, Pere el Catòlic*, Barcelona, Ed. Vicens-Vives, 1960, p. 101-145. J. VENTURA, *Pere el Catòlic i Simó de Montfort*, Barcelona, ed. Aedos, 1960. Cf. també St. M. CINGOLANI, *Historiografia, propaganda*, p. 75-120. Sobre el rei Alfons VIII de Castella: J. GONZÁLEZ, *El reino de Castilla en la época de Alfonso VIII*, Madrid, CSIC, 1960, 3 vol. G. MARTÍNEZ DÍEZ, *Alfonso VIII (1158-1214), rey de Castilla y Toledo*, Burgos, La Olmeda, 1995 (Reyes de Castilla, 21). Sobre el rei Sanç VII el Fort: L. J. FORTÚN DE CIRIZA, Iruña, Mintzoa, 1986. M.T.F.]

73. Comença el capítol relatiu a la batalla de les Navas de Tolosa. El lector farà bé de consultar l'estudi de JORDI RUBIÓ, *Consideraciones generales acerca de la historiografía catalanomedieval y en particular de la crónica de Desclot* (Barcelona, 1911).

74. Emir Almuminín, és a dir príncep dels creients. O sia l'emperador almohade Mohamed Abèn Yacub ben Yúsuf (1198-1213). [Sobre els almohades cf. la reimpressió facsímil de l'obra d'A. HUICI MIRANDA, *Historia política del imperio almohade*, estudi preliminar d'E. MOLINA LÓPEZ i V. C. NAVARRO OLTRA, Granada, Universidad, 2000. P. CRESSIER, M. FIERRO, L. MOLINA, *Los almohades: problemas y perspectivas*, Madrid, CSIC, 2005. Sobre la figura del califa almohade Al-Nasir: Martín ALVIRA CABRER, *La imagen del Miramamolín al Nasir (1199-1213) en las fuentes cristianas del siglo XIII*, "Anuario de Estudios Medievales", 26/2 (1997), p. 1003-1028. M.T.F.]

75. Alger.

76. Gujelmessa, o sia Sigelmessa o Sidgilmassa, al sud de l'Atlas.

77. Òrguena, escriu COLL I ALENTORN, *Crònica*, II, p. 29, nota. "És de molt difícil localització, però per la forma com les cartes medievals la representen, sembla trobar-se en un oasi del Sahara, al sud d'Algèria. Això ens ha dut a identificar-la amb Uargla..."

78. Ha estat observada l'exactitud d'aquesta enumeració i la coneixença que revela de la geografia d'Àfrica; la qual coneixença és confirmada per altres passatges de la crònica i per la confrontació

cara destrenya en Espanya Sibília e Còrdova e Jaién e Úbeda e tot lo regisme de Granada e de Múrcia tro a València.

Aquest miramamoní sarraí hac son consell ab sos savis hòmens e dix-llur que ell havia en cor que passàs en la terra d'Espanya ab tot son poder e que en gitàs tots los crestians d'Espanya. E sos cavallers atorgaren ço que ell deïa e dixeren-li que molt havia ben dit e bon acord havia pres; que més gents estaven en el quart de la sua terra que no faïa en tota la crestiandat.

Ab tant, aquest miramamoní s'aparellà de passar en Espanya e tramès sos missatges per totes ses terres a totes les gents qui armes sabessen portar, que venguessen e que passassen en Espanya ab ell, que ell volia gitar tots los crestians d'Espanya e que anaria tro a Roma.⁷⁹

Quan les gents de les terres de Frèquia e d'Òrguena e de Tirincè e de tota la Barbaria e de tota l'Espanya hagren oïdes aquestes novelles de volentat de llur senyor, fo-llur semblant que ja fos tot gasanyat e aparellaren-se de passar en la terra d'Espanya.

E Miramamoní venc-se'n en les parts de Septa e de Tanga e passà l'estreta mar e anà-se'n a Sibília⁸⁰ e aquí estec ben quatre anys tro que totes les sues gents de les terres foren passades. Que tant eren grans gents e venien de tan llongues terres, que de quatre anys no foren ajustades ne pogren ésser aparellades. E Miramamoní tramès sos missatges al rei de Castella e als altres reis d'Espanya que s'aparellassen de desemparrar la terra, o, si no, que manava batalla a ells e a tots cells qui la crou adorassen.

Quan lo rei de Castella e els altres reis d'Espanya hagren enteses aquestes novelles, justaren-se tots⁸¹ e hagren llur consell e trameseren missatge a l'apostoli e al rei de França e al rei d'Anglaterra e per tota la crestiandat,⁸² con sabessen que Miramamoní de Marrocs era passat en Espanya ab tantes de gents que null hom no podia saber lo nombre, e que havia manada batalla a tots los crestians del món o que li lliurassen tota la terra.

Quan l'apostoli hac enteses e vistes les cartes que els missatges li hagren portades, tramès sos cardenals e sos legats per tota la crestiandat, que faessen saber a

amb vells planisferis catalans. COLL I ALENTORN, *Crònica*, II, p. 29-30. Ginoua (o millor Guinoua), o sia Guinea.

79. Observem en aquest fragment la insistència del nom Espanya. Nou vegades en una plana.

80. El 15 de maig de 1211 va passar l'Estret. A HUICI, *Estudio sobre la batalla de las Navas de Tolosa*, València, 1916, p. 22.

81. A Toledo va tenir lloc una assemblea, mena de Corts, on els regnes castellans van decidir un esforç suprem. J. GOROSTERRATZU, *Don Rodrigo Jiménez de Rada, gran estadista, escritor y prelado*, Pamplona, 1925, p. 72-73; HUICI, *op. cit.*, p. 29.

82. El papa era Innocent III. El rei de França era Felip August (1180-1223); el d'Anglaterra, Joan Sense Terra (1199-1216). Fou l'arquebisbe de Toledo, Roderic Ximénez de Rada, qui va dur les ambaixades, anant personalment a Roma, i recorrent Alemanya i França.

les gents aquell feït e que llur faessen de llurs pecats perdonança per tal que hi anassen;⁸³ sí que moltes de gents s'aparellaren de l'anar, mas no pas així tost ne així cuitosament con ops hi fóra.

COM LO REI DE CASTELLA S'AJUSTÀ AB SES HOSTS, E COM LO REI D'ARAGÓ
HAC LA DAVANTERA, E COM DESBARATAREN MIRAMOLÍ⁸⁴

Quan Miramamoní hac justades totes ses gents e foren aparellats, començaren a eixir de Sibília e de Còrdova e de totes les encontrades on eren albergats, que tantes gents eren que ben tenien llurs albergades quatre jornades entorn Sibília. E anaren-se'n a poques jornades vers Castella tro a l'entrant dels ports de Muredal, e aquí ells s'atendaren tro que totes llurs gents fossen justades.

Quan lo rei de Castella sabé que Miramamoní venia ab ses hosts, tramès sos missatges al rei En Pere d'Aragó e al rei de Navarra que els sarraïns venien e eren ja pres de l'entrada de llur terra, e que s'aparellassen de venir al pus tost que poguessen.

Quan lo rei En Pere d'Aragó e els altres reis oïren aquestes novelles, aitantost trameseren llurs missatges als cavallers e als hòmens de peu qui ja eren aparellats, que venguessen al pus tost que poguessen; sí que en poca d' hora foren tots justats, cascú dels reis ab llurs gents.⁸⁵ E partiren de llurs terres e cavalcaren tant, que vengren lla on lo rei de Castella era ab totes ses gents,⁸⁶ e puis tuit ensems anaren vers los ports de Muredal, on los sarraïns devien entrar.⁸⁷

83. Butlla del papa Innocent III, de 10 desembre 1211, manant als bisbes d'Espanya que incitin els reis a la lluita. HUICI, *op. cit.*, p. 22. Sobre l'actuació d'Innocent III, vegeu ISMAEL G.^a RÁMILA, *Inocencio III y la Cruzada de las Navas de Tolosa*, "Rev. Arch., Bibl. y Mus.", XLVIII, 1927, p. 455-464.

84. Aquesta rúbrica és treta de V per mancar a F, que no fa ací separació de capítol. V posa la seva rúbrica després del primer paràgraf d'aquest capítol. [J. B.] [Sobre aquesta batalla cf. C. VARA THORBECK, *El Lunes de Las Navas*, Jaén, Universidad de Jaén, 1999; F. GARCIA FITZ, *Las Navas de Tolosa*, Barcelona, Ariel, 2005 (Col. Grandes Batallas). La narració de la batalla a la crònica de Desclot: St. M. CINGOLANI, *Historiografia, propaganda*, p. 197-114. M.T.F.]

85. Entre les gents que duia Pere el Catòlic, hi havia el bisbe de Barcelona Berenguer i el bisbe de Tarassona Garcia Frontin, el comte Sanç, fill de Ramon Berenguer IV, el seu fill Nunyo Sanç, Guillem Ramon de Cervera, Guillem Aguiló de Tarragona, Berenguer de Peramola, Pere de Mur, Pere de Clusa, el comte d'Empúries Hug IV, Ramon Folc i Guillem de Cardona. Dels aragonesos, Garcia Romeu, Ximèn Cornel, Guillem de Peralta, Miguel de Lusía, Llop Ferrenc de Luna, Artal de Foces, Pere Maça, Ato Orella, Roderic de Liçana, Pero Ahonès i altres. MIRET I SANS, *op. cit.*, p. 33; ZURITA, llibre II, cap. LXI. — Si haguéssim de creure la relació de PERE TOMIC (*Històries e conquestes*, c. xxxviii), també hauria pres part a la batalla, amb un paper preponderant, En Dalmau de Creixell, cavaller empordanès, al qual, per la seva perícia, hauria estat encomanada la distribució de les forces cristianes, perquè era el cavaller més savi i experimentat d'Espanya.

86. La junció de les tropes tingué lloc a Toledo. Sabem que Pere el Catòlic hi era el 16 de juny. MIRET I SANS, *Itinerario de Pedro I de Cataluña, II en Aragón*, "Bol. Ac. B. Letras", iv, 1907-1908, p. 33-34.

87. Segons Roderic de Toledo, *De Rebus Hispaniae*, van partir de Toledo el 21 de juny cap al port del Muradal, al cim de Sierra Morena, prop de Despeñaperros. Vegeu més endavant, cap. LXXIX, la breu descripció que en fa el mateix Desclot. [Cf. una versió assequible de la crònica de R. JIMÉNEZ DE

Mas emperò anc tant no es cuitaren los tres reis d'Espanya, que els sarraïns hagren passats los ports de Muredal e tengren lo pla e la muntanya. E els tres reis d'Espanya atendaren-se a una llegua prop de la host dels sarraïns, e establiren llurs batalles en aquesta manera: que cascú dels tres reis volia haver la davantera, mas acordaren-se entre ells que per honrament, cor los sarraïns eren venguts en la terra del rei de Castella e cor la batalla seria en sa terra, que ell hagués la davantera, e el rei de Navarra la segona escala, e el rei En Pere d'Aragó fos rereguarda ab la cavalleria de Catalunya e d'Aragó;⁸⁸ sí que el rei En Pere fo molt agreujat cor no hac haüda la davantera. E l'endemà devia ésser la batalla, que els sarraïns s'eren aparelats de combatre aquell jorn ab los crestians, que volien-los sobtar per tal que, abans que fossen creguts de gents e de secors, los haguessen vençuts e desbaratats. Mas a Déu no plac.

Quan lo rei En Pere d'Aragó viu que el covenia ésser en la rereguarda, pensà ab si mateix com ho poria fer que hagués la denantera e la rereguarda; e fou-se venir un honrat cavaller d'Aragó e dix-li tot ço que havia en cor de fer.

—Vós—dix lo rei— darets civada ab jorn a vostres cavalls e farets armar trescents cavallers e dos-cents ballesters a cavall, e jo lliurar-vos he bons adalils qui saben bé la terra e els passes.⁸⁹ E cavalcarets tant tota la nuit tro que siats prop de les tendes de Miramamoní, qui estarà en la rereguarda; e aquí metets-vos en aguait, en guisa que de la host dels sarraïns no us pusquen veer. E quan vendrà demà, que ambdues les hosts s'ajustaran e la nostra davantera ferrà en la host dels sarraïns, jo us faré fer un senyal en aquell puig, e vós sempre eixits de l'aguait ab vostres senyeres esteses e anats ferir en la rereguarda molt ardidament. E els sarraïns pensar-s'han que nós hajam esvaïda la llur host e que siam passats oltra tro a la rereguarda, e desbaratar-s'han e fugiran; e guardats-vos que d'aquest feit no parlets a null hom vivent tro que siats en l'aguait.

Tot així com lo rei ho hac manat, sí fo feit. Lo cavaller se n'anà a sa tenda e féu manament a cavallers triats que el rei li havia dits, que donassen civada ab jorn a

RADA, *Historia de los hechos de España*, introducción, traducción, notas e índices de J. FERNÁNDEZ VALVERDE, Madrid, Alianza, 1989. M.T.F.]

88. L'exèrcit fou, en efecte, distribuït en tres parts; però no en la forma que indica Desclot, sinó en centre i dues ales. El rei de Castella tingué el centre, el de Navarra l'ala dreta i el d'Aragó l'ala esquerra. Ara, aquesta ala fou distribuïda en tres línies: l'avantguarda, dirigida per García Romeu; el centre, dirigit per Ximèn Cornel i Açnar Pardo; i la rereguarda, comandada pel rei en persona. Com que les tropes catalanoaragoneses no eren prou nombroses per formar tota una ala, i com que, en proporció, hi havia molts cavallers, diversos consells castellans integraven llurs línies, HUICI, *op. cit.*, p. 47-49.

89. Adalils eren els caps dels almogàvers. Cf. amb el mateix DESCLOT, una mica més avall i en el cap. LXXIX, "E los adalits que els guien saben les terres e els camins". Vegeu també el codi de *Las Partidas*, part II, tit. XXII, llei I: "Et sabidores deben ser para guiar las huestes et saberlas guardar de los malos pasos et peligros", amb moltes altres indicacions. [Sobre els caps dels almogàvers, adalils i almugatens, cf. M. T. FERRER I MALLOL, *Organització i defensa d'un territori fronterer. La governació d'Oriola en el segle XIV*, Institució Milà i Fontanals. CSIC, Barcelona, 1990, p. 242-258. M.T.F.]

llurs cavalls e que s'aparellassen e s'armassen. Quan los cavalls hagren menjada la civada, los escuders armaren los cavalls e els ensellaren, e els cavallers e els ballesters foren armats e aparellats, e muntaren en els cavalls e cavalcaren tant de bell pas tota la nit, ab los adalils qui sabien los camins e els passes, que al matí foren detràs un puig emboscats, assats prop de les tendes de Miramamóni.⁹⁰ E quan venc al matí los sarraïns s'aparellaren de la batalla, e foren tantes de gents a cavall e a peu que null hom no podia saber lo nombre, que els plans e les muntanyes n'eren tots coberts; sí que el veer era gran feredat.

La primera escala dels sarraïns era deu rens de sarraïns negres, grans e forts e ben armats ab llances grans e llongues ab ferres lluent e trencants; e tenien los aristols fermats en terra e els fers denant. E aquests eren seixanta mília per nombre. E après d'aquesta escala d'aquests sarraïns negres ab llances, havia tres escales de camells encadenats e armats la un ab l'altre ab cadenes de ferre; e dintre dels camells encadenats estaven ballesters, e cavallers e tota l'altra gent partida per batalles.⁹¹

Quan la host dels crestians fo armada e aparellada, e cascun se fo confessat e penedit de sos pecats, e els bisbes e els prelats de santa Esgleia los hagren absolts de tots llurs pecats, e totes les batalles foren establides, cavalcaren tant, que foren ajustats ab la host dels sarraïns. E el rei de Castella, qui havia la denantera, puny per esvaïr la host dels sarraïns, mas no poc enantar a avant per raó de les llances qui eren tan espesses, que els sarraïns negres a peu tenien fermades en terra, e per los camells qui eren encadenats. E quan viu lo rei e tota l'altra gent que no podien esvaïr ne anar avant, hagren llur consell que girassen los caps a llurs cavalls e que faessen semblant de fugir atràs, e els sarraïns començarien a desrengar e obririen les escales dels camells encadenats: —E puis girarem sobre ells e així esvaïr-los hem.⁹²

Tot així com hagren dit ho faeren, que giraren los caps als cavalls e esperonaren a atràs en semblança de fugir, e els sarraïns desrengaren e obriren les escales dels camells. E aitantost la host dels crestians girà sobre els sarraïns e començaren de ferir en ells sí fortment, que llurs cavalls eren afaenats de passar sobre els sar-

90. Aquest episodi, inspirat potser pel que, segons sembla, s'esdevingué a la presa d'Úbeda (vegeu n. 92), potser en el que conta l'arquebisbe Roderic sobre el pas de l'exèrcit cristià, guiat per un pastor fins al pla de les Navas, no apareix en cap altra font. El seu objectiu, ben visible, és de fer créixer la importància de la intervenció del rei Pere i els catalans i aragonesos en la victòria.

91. Desclot dóna aquí com a formació de l'exèrcit conjunt dels mahometans el que segons altres fonts, l'arquebisbe de Toledo en primer terme, no era sinó la formació que defensava la tenda del califa. [L'aristol és la contera de la llança: M. de RIQUER, *L'arnès del cavaller*, Barcelona, Ariel, 1968, p. 43. M.T.F.]

92. Aquestes dificultats per rompre la barrera són les que altres fonts col·loquen llavors de l'atac als negres que guarden el Miramamolí. Segons Roderic de Toledo o els qui el segueixen, foren els cavalls mateixos els qui, espantats per la barrera de llances, van girar cua i van començar a engegar guitzes contra les puntes, i van mostrar als cavallers com es podia atacar, és a dir clavant estocades de revés.

raïns morts. E quan la bada que el rei d'Aragó havia feita estar en el puig damunt dit viu que les hosts eren ensems justades e que la batalla era molt gran, féu son senyal als cavallers de l'aguait que el rei d'Aragó hi havia trameses, que deguessen ferir en la rereguarda. E aitantost aquells eixiren de l'aguait ab llurs senyeres esteses e anaren ferir en la rereguarda de la host dels sarraïns, on era Miramamoní. E feriren sí poderosament, que tota l'escala de la rereguarda en què era Miramamoní romperen e menaren a mal.

Quan Miramamoní e l'altra gent veeren açò, cuidaren-se que aquells cavallers haguessen esvaïda tota la host e que fossen passats per mig, que llurs gents fossen desbaratades. E el miramamoní comença a fugir, e totes ses gents ab ell; e els crestians donaren-llur al dors e encalçaren-los, firent e tallant, tro a Úbeda, una rica ciutat.⁹³ E en aquella ciutat recolliren-se'n bé trenta milia, mas Miramamoní fugí, que no el pogueren conseguir, cor era molt bé encavalcat. E els crestians assetjaren la ciutat e preseren-la per força;⁹⁴ e moriren-hi bé seixanta milia sarraïns, sens les femnes e els infants.⁹⁵

E puis anaren avant e conquereren de sarraïns Calatrava e Alarcos e Pidra Bona e Toloza e Banos e Alferrat e Bilches e Malagon e Apostrema e Alcarràs.⁹⁶ Totes aquestes viles e ciutats gasanyaren aquella saó de sarraïns e poblaren-les de crestians.

Quan lo rei de Castella e els altres reis e tota l'altra gent hagren vist lo porta-

93. Úbeda, a l'actual província de Jaén, no lluny del Guadalquivir. Recordem l'opinió del senyor Coll i Alentorn, § 24, segons la qual Desclot dóna una elevada idea que del coneixement de l'Àfrica i adhuc de l'interior es tenia a casa nostra durant la segona meitat del segle XIII.

94. La batalla de les Navas és també anomenada, per aquest motiu, en diverses fonts, entre elles les catalanes (*Gesta Comitum*, red. definitiva, xxv, § 4; DESCLOT, cap. vi), batalla d'Úbeda. Segons el testimoni d'Arnau Amalric de Narbona, la presa d'Úbeda es degué a la intervenció de Pere el Catòlic i les seves tropes. En tot cas, la ciutat fou entrada per la part on es trobava el rei Pere, i el primer que va escalar el mur fou un escuder de Llop Ferrenc de Luna, RODERIC DE TOLEDO, *Primera Crònica general*, ed. Menéndez Pidal, cap. 1021. Això podria haver contribuït a la formació d'una versió que atorgués al rei Pere la decisió favorable de la batalla. HUICI, *op. cit.*, p. 175. [Una edició més recent de la *Primera Crònica General de España*, editada per R. MENÉNDEZ PIDAL, és la que conté: "Un estudio actualizado" de D. CATALÁN, Madrid, Gredos, 1977. M.T.F.]

95. El ms. F, dóna ací una data com si fos de la batalla d'Úbeda, 16 de juliol de 1212. En realitat és la de la batalla de les Navas de Tolosa. L'arribada de l'exèrcit cristià davant d'Úbeda no va tenir lloc sinó sis dies després, i l'expugnació va durar dos dies.

96. Aquesta sèrie de poblacions conquerides, en Roderic de Toledo, que degué ésser una de les fonts de Desclot, i també en la Primera Crònica general d'Alfons el Savi. Cal, però, fer observar que Desclot barreja totes els conquestes, les que havien tingut lloc abans de la batalla de les Navas, com Malagón, Calatrava, Alarcos, Piedra Buena, com les que foren conquerides després de la batalla, prosseguint la marxa cap al sud, com Vilches, Ferral, Baños i Tolosa. A més a més, Desclot col·loca erradament aquestes conquestes després de la presa d'Úbeda, tot i que foren anteriors. Úbeda es troba més al sud. Vegeu les observacions de COLL I ALENTORN (*Crònica*, I, p. 30) sobre els dos versos seguits, formats per la forma com estan donats aquests noms propis.

ment del feït d'armes e la proea a l'ardiment del rei d'Aragó, e saberen lo feït dels tres-cents cavallers e dels dos-cents ballesters a cavall que havia trameses ferir en la rereguarda dels sarraïns, dixeren e atorgaren que per Déu e per ell eren estats vençuts los sarraïns, e havien gasanyada la batalla. Per què el rei d'Aragó hac lo preu de feït d'armes e de cavalleria d'aquella batalla.⁹⁷

Quan hagren desbaratats los sarraïns e conquestes moltes ciutats e de viles e castells, lo rei d'Aragó e els altres reis d'Espanya se'n tornaren cascú en sa terra. E així com lo rei d'Aragó se'n tornava en Aragó, e ell trobà cavallers francès e anglès e alamanys e moltes d'altres gents qui venien a la batalla; mas trop s'eren tardats e vengren denant lo rei e demanaren-li del feït dels sarraïns com era ne com no. E ell respòs-los que no els calia anar pus a avant, que els sarraïns eren estats desconfits e morts per los reis d'Espanya.

—Mas jo —dix lo rei d'Aragó— no hi són gens estat, que ja era feita la batalla abans que jo fos lla.

—Sényer —dixeren los franceses e els honrats hòmens d'Anglaterra e d'Alamanyà—, nós no en sabem res, mas nós veem venir vostres cavalls nafrats, e vostres escuts e vostres elms rots e pecejats, e els cavallers e els sirvents nafrats e magaiats; per què par bé que en alcun ops siats estats.

A aquestes paraules lo rei no llur respòs res d'aitant enfora que llur dix que, si havien mester res d'ell ne de sa terra, que ho pensassen de pendre. Ab tant, faeren-li gràcies e preseren comiat; e tornaren-se'n cascuns en llur terra e tengren-se molt per escarnits com no eren estats a la batalla.⁹⁸

E puis après, lo rei Don Ferrando de Castella,⁹⁹ qui fo lo terç rei de Castella

97. Aquesta és la conclusió a què volia arribar la narració. És un fet, però, que la intervenció catalanoaragonesa, tot i no ésser gaire nombrosa (3.000 cavallers, calcula HUICI, p. 91), degué ésser molt eficaç, segons la manera com en parlen les mateixes cròniques castellanques. Roderic de Toledo i la Crònica general la condensen en la frase elogiosa: dient que els d'Aragó "acabaron allí las dudas de la batalla". *Crònica general*, de MENÉNDEZ PIDAL, p. 1020. Del botí foren adjudicats al rei Pere l'estendard i la llança del soldà, reconeixença de la seva eminent intervenció, i ell va trametre els trofeus a Roma. Les cròniques estrangeres se'n feren eco (EIMERIC, abat de Tres Fonts, i els *Gesta Philipi III, francorum regis*, cit. HUICI, p. 183).

98. Quan els croats, de tornada, es trobaven a Calatrava, se sap que hi va arribar el duc d'Àustria Leopold VII, i que, veient que la batalla ja havia tingut lloc, se'n va tornar en companyia de Pere el Catòlic, que era parent seu (per part de la seva àvia Rica o Riquilda, muller d'Alfons VII de Castella, segons conjectura ZURITA, llib. II, cap. LXI). La notícia en Roderic de Toledo i també en la *Crònica general de España*, ed. MENÉNDEZ PIDAL, p. 1021: "Se tornó aquell duc de Alemanna con el rey de Aragón". Això podria haver originat l'asserció de Desclot. Quant a la data de tornada, se sap que Pere el Catòlic era a Tamarit de Llitera l'11 d'octubre. MIRET, *Itinerario de Pedro I*, p. 34.

99. Sant Ferran o Ferran III de Castella i Lleó. Fou, en efecte, el terç rei de Castella partint d'Alfons VIII: Alfons VIII (1158-1214); Enric I (1214-1217) i Ferran III (1217-1252). [La biografia més recent d'aquest rei és: M. GONZÁLEZ JIMÉNEZ, *Fernando III el Santo, el rey que marcó el destino de España*, Sevilla, Fundación José Manuel Lara, 2006 (Premio Antonio Domínguez Ortiz de Biografías 2006). M.T.F.]

aprés d'aquest qui fo a la batalla d'Úbeda, qui havia nom lo rei N'Anfós (qui fo avi del rei Don Ferrando per raó de sa filla Dona Berenguera, qui fo muller del rei de Lleó e pare del rei Don Ferrando de Castella),¹⁰⁰ conquès de sarraïns Còrdova e Jaient e Sibília¹⁰¹ e poblà-les de cristians. E el rei N'Anfós, qui fo fill del rei Don Ferrando e de la reina Dona Joana,¹⁰² conquès de sarraïns una ciutat qui és prop Sibília, qui ha nom Nebla, e poblà-la de cristians.¹⁰³

Aquest rei N'Anfós hac per muller la filla del rei En Jacme d'Aragó,¹⁰⁴ aquell qui conquès lo regne de Mallorques e de València e conquès al rei de Castella, son genre, lo regne de Múrcia ab tota l'encontrada.¹⁰⁵ Aquest rei de Castella fo lo pus llarg hom de donar qui anc fos per null temps, que no fo anc null hom, fos cavaller ne joglar, qui demanar li vengués, que n'anàs fadigós; per què la sua terra ne valia molt menys, que les gents no podien sofrir los greuges ne els dans que ell llur faïa, de molts mals furs que metia en la terra, així com de monedes sovent a canviar e a fer,¹⁰⁶ e que els prenia ço que havien forçadament sens raó. Per què los barons de Castella e de Leon e de tota l'altra terra, lo desaposaren de la senyoria, que no li romàs res sinó Sibília,¹⁰⁷ e llevaren son fill En Sanxo rei e senyor;¹⁰⁸ que dixeren-li que, si ell no ho volia pendre, ells lliurarien lo regne a altre, e sobre açò ell

100. Berenguera, filla d'Alfons VIII, va casar-se (1197) amb Alfons IX de Lleó (1188-1230). Sant Ferran va néixer d'aquest matrimoni.

101. El 1236, 1246 i 1248, respectivament. [A. RODRÍGUEZ LÓPEZ, *La consolidación territorial de la monarquía feudal castellana. Expansión y fronteras durante el reinado de Fernando III*, Madrid, CSIC, 1994. M.T.F.]

102. Alfons X el Savi (1252-1284) no era fill de la segona muller de Sant Ferran, Joana de Pontthieu, com vol suposar Desclot, sinó de la primera, Beatriu de Suàbia. [Cf. dues biografies recents d'aquest rei: J. O'CALLAGHAN, *El rey Sabio. El reinado de Alfonso X de Castilla*, Sevilla, Universidad de Sevilla, 1996. M. GONZÁLEZ JIMÉNEZ, *Alfonso X el Sabio*, Barcelona, Ariel, 2004. M.T.F.]

103. El 1262.

104. Violant, filla gran de Jaume I el Conqueridor i de Violant d'Hongria. [F. VALLS TABERNER, *Relacions familiars i polítiques entre Jaume I el Conqueridor i Alfons el Savi*, "Bulletin Hispanique", XXI (1919), p. 9-52, i també a *Obras Selectas, IV. Estudios de Historia Medieval*, Barcelona, CSIC, 1961, p. 269-306. M.T.F.]

105. Vegeu més endavant, aquestes conquestes, de les quals s'ocupa DESCLOT, caps. XIV-XLIX i LXV. [J. TORRES FONTES, *La reconquista de Murcia en 1266 por Jaime I de Aragón*, Múrcia, Diputación de Múrcia, 1967. J.-D. GARRIDO I VALLS, *Jaume I i el regne de Múrcia*, Barcelona, Dalmau ed., 1997. M.T.F.]

106. Desclot es refereix aquí a l'alteració del valor de la moneda, decretada pel rei Savi. Vegeu *Crónica de Alfonso X*, "Bibl. de Autores Españoles", caps. i i iv.

107. Tot el regne va revoltar-se contra ell i sols Sevilla i Múrcia van restar-li fidels.

108. El qui després fou Sanç IV el Brau de Castella, fill segon d'Alfons. El primer, Ferran, havia mort en la lluita contra els sarraïns (1275). Desclot en parlarà més endavant, cap. LXVI; però ací, on tant escauria, no en diu ni un mot. Alfons X fou depositat a Valladolid, l'abril de 1282. Vegeu ANTONIO BALLESTEROS, *Alfonso X el Sabio*, Barcelona, 1964. [Sobre Sanç IV: M. GAIBROIS DE BALLESTEROS, *Historia del reinado de Sancho IV de Castilla*, Madrid, 1922-1928, 3 vol. J. M. NIETO SORIA, *Sancho IV*, Palència, Diputación Provincial de Palència, 1994. M.T.F.]

pres lo regisme per ço cor son pare, lo rei N' Anfós, era desmemoriat e volia destruir la terra.

Quan En Sanxo viu la volentat de les gents, tramès sos missatges a la ciutat de Sibília al rei son pare, que li dixessen de la sua part, molt humilment e soplegant e pregant, que es lleixàs de l'enteniment que havia contra les sues gents; que no els destruís ne els mesés malvades costumes dessús; que ells eren molt agreujats dels mals furs e de les males costumes que llur havia meses dessús, sí que no ho podien plus sofrir; e que no volgués que la terra se perdés a sos ops ne a a sos fills. Quan lo rei N' Anfós hac enteses les paraules dels missatgers, que son fill En Sanxo li hac trameses, fo molt irat, e dix que ell compliria tota sa volentat de ço que volgués fer e, si null hom huimés li'n parlava, ne fill ne altre, que en faria tal justícia que no fo feita. Quan los missatges hagren açò entès que el rei havia dit, no hagren gens paor d'ell e dixeren-li:

—Sényer, nós vos deim de part de tots los barons de Castella que huimés no us entremetats del feit del regne ne us treballets de res, mas que us estiats en Sibília e que vivats honradament així com a rei e a senyor que us tenen, ab què mal ne dan no els façats a ells ne a la terra. E volen que vostre fill En Sanxo sia governador e cabdellador de la terra, e, si no ho vol pendre, ells lliuraran la terra a altre.¹⁰⁹

Sobre açò los missatges se partiren del rei. E el rei romàs irat e felló e mes en la terra de Sibília lo senyor de Marrocs bé ab vint mília hòmens a cavall, e guerrejà ab son fill En Sanxo e ab tota Castella e destruí molts crestians de Castella e de Córdova. E a la fi lo senyor de Marrocs e el rei de Granada viuren que tota la terra era en guerra e en discòrdia, e no volgren l'amistat de la un ne de l'altre, e guerrejaren ab lo rei e ab tota la terra de Castella e faeren-hi gran mal.¹¹⁰

109. Aquesta exposició de les lluites d'Alfons X amb el seu fill Sanç sense fer cap al·lusió a la qüestió dels infants de la Cerda de què parlarà més endavant àmpliament (cap. LXXVI) fa pensar que Desclot va escriure aquest capítol abans que s'hagués plantejat la qüestió predita, i que després no va retocar l'escrit. També podríem pensar si aquesta digressió fóra una interpolació de la història de Castella, perquè no es veu a què treu cap. Però el fet és que ja consta en el manuscrit més antic. Encara podríem pensar que Desclot, disposant d'una font castellana per a la batalla de les Navas, l'aprofita per fer aquesta excursió per la història de Castella i remarcar l'aire d'hostilitat envers Alfons el Savi que té tot aquest passatge. En canvi, Sanç el Brau és presentat favorablement, com ho serà en el cap. LXXVI esmentat. No obstant, Desclot hagué de conèixer la defecció de Sanç llavors de la lluita del seu oncle Pere el Gran contra els francesos, perquè el cronista fou contemporani dels esdeveniments. I aquesta presentació favorable d'una figura deslleial al seu heroi aferma la hipòtesi d'una datació anterior al 1275, data de la mort de l'infant Ferran, pare dels infants de la Cerda.

110. Alfons va demanar auxili a Iacob, emperador del Marroc, que va, en efecte, ajudar-lo. Desclot calla, però, que Sanç va aliar-se amb el rei de Granada. Sobre aquests esdeveniments, vegeu *Crònica de Alfonso X*, cap. XXIV i segs.; MARQUÈS DE MONDÉJAR, *Memorias históricas de don Alfonso el Sabio*, Madrid, 1777, llib. VI; A. DE BALLESTEROS, *Sevilla en el siglo XIII*, p. 229 i seg. i *Alfonso X el Sabio*, cit. n. 34.

CAPÍTOL VI. EN QUAL MANERA MORÍ LO REI EN PERE D'ARAGÓ,
QUI FON EN LA BATALLA D'ÚBEDA¹¹¹

Diu lo comde que quan lo rei En Pere fo vengut de la batalla d'Úbeda, e el rei començà guerra ab francès,¹¹² ab lo comte de Tolosa qui li n'ajudà, e anà-se'n ab gran cavalleria de catalans e d'aragoneses a Tolosa,¹¹³ e prop de Tolosa enclouren en un castell, qui havia nom Morel,¹¹⁴ un comte francès, qui havia nom comte de Montfort e era hom del rei En Pere d'Aragó, bé ab tres-cents cavallers.¹¹⁵ E el rei atendà's aquí entorn del castell e assetjà-lo. E cells del castell volgren-se retre a mercè, e el rei no els volc pendre a mercè sinó per fer sa volentat.¹¹⁶

Sobre açò aquells del castell hagren llur consell e dixeren que més llur valia morir combatent que si aquí morien vilment.¹¹⁷

—Barons —dix lo comte qui era en el castell—, nós ho farem així: armem-nos tots, mas los cavalls sien desarmats. E quan vendrà sus al matí que ells seran desarmats e seran venguts de les guaites e dormiran desospitadament, e nós tots

111. Aquest capítol és destinat a presentar la lluita de Pere el Catòlic amb Simó de Montfort i la seva mort a la batalla de Muret (12 setembre 1213). Però tot és presentat d'una manera deslligada d'antecedents i de causes, fins al punt que no es parla per res de l'heretgia dels albigesos. Sens dubte, Desclot no ignorava la part que l'heretgia tingué en la lluita; però precisament per això volgué dissimular-ho, i per això va donar a la seva narració l'aire incomplet i superficial que té. La batalla de Muret (12 setembre 1213), que no fou una gran batalla, però que fou, tanmateix, una batalla, pren aquí solament l'aspecte d'un combat del rei contra uns quants enemics als quals dona encaç. Un episodi de la batalla la suplanta tota. [Sobre la política occitana del rei Pere: J. VENTURA, *Pere el Catòlic i Simó de Montfort*, i també P. BENITO, *Guerra, aliances per a la guerra i acords de pau. Estratègies militars i político-diplomàtiques de l'expansió territorial ultrapirinenca de Barcelona i de la Corona d'Aragó, a Tractats i negociacions*, dir. M. T. FERRER, M. RIU, IEC, en curs de publicació M.T.F.]

112. No va començar tot seguit la guerra, però sí va prendre decididament en les seves mans la defensa del comte de Tolosa i els altres barons del Llenguadoc. Vegeu HEFELE, *Histoire des Conciles*, trad. Leclerq, París, 1913, v, p. 1292-93.

113. El comte de Tolosa era Ramon VI. Vegeu el *Llibre dels Feits del rei en Jacme*, § 9, que dona alguns dels noms dels expedicionaris. El rei entrà en el Llenguadoc per l'agost-setembre de 1213. El dia 9 d'aquest mes ja es trobava a Tolosa.

114. Muret, no lluny de Tolosa, a la vora del Garona. [Sobre la batalla de Muret: M. ALVIRA CABRER, *12 de septiembre de 1213. El jueves de Muret*, Barcelona, Universitat, 2002. Les diferents interpretacions de Muret a les cròniques a St. M. CINGOLANI, *Historiografia, propaganda*, p. 82-83, 98-100, 115-120. M.T.F.]

115. Simó de Montfort, petit senyor a l'illa de França, comte de Leicester a Anglaterra, cap de la croada contra els heretges albigesos. Era realment "hom del rei", és a dir vassall, perquè Pere havia acabat per reconèixer-li el senyoriu de Carcassona. Però el ms. F (ed. Coroleu) diu més lògicament: "E era contra el rei". [Cf. també J. R. MADDICOT, *Simon de Montfort*, Cambridge, Cambridge University Press, 1994. M.T.F.]

116. Sobre aquest i altres aspectes de la batalla recordem el que hem dit abans, en comentar el § 9 del *Llibre dels Feits*. Cf. amb el dit §. "E ans que fos la batalla, volia's metre En Simon de Montfort en son poder per fer sa volentat, e volia's avenir ab ell, a nostre pare no ho volc pendre".

117. Cf. també amb el *Llibre dels Feits*: "e dixeren que més amaven morir al camp que en vila".

plegats davallem del castell e pensem-nos-en d'anar; que abans que ells se sien armats ne sien muntats a cavall serem nós lluny.¹¹⁸

Tot enaixí com hagren dit, ho faeren. Quan venc al matí, a sol ixent, començaren a eixir del castell tots plegats en llurs cavalls e pensaren de brocar e d'anar.

Quan cells de la host ho viuren, meseren mans a cridar:

—A armes, cavallers! Que els cavallers del castell se'n van!

E el rei, qui açò hac entès, va pendre ses armes e muntà a cavall e començà a córrer après d'ells; e no foren pus de vint cavallers ab ell, que els altres no eren tantost aparellats. El rei era molt bon cavaller e coratjós e era molt bé encavalcat, sí que els altres cavallers no podien tant córrer com ell; sí que el rei fo molt a davant de tota sa companya e conseguia en aquells qui se'n fugien, sí que els fo molt prop, e regiraren-se e conegren que aquest era el rei.

—Barons —dix lo comte—, aquest és lo rei qui ens encalça, e és molt prous e coratjós, e nós no li podem escapar en altra guisa. Tornem a ell, que així sí som morts.

E així giraren-se vers ell, e ell ferí en ells e, en el primer cop, ferí un cavaller francesc ab la llança e abaté'l mort en terra. Puis viu que la llança no li valia res, tant era gran la pressa que els franceses li faïen, e mes mans a l'espaa e aquí féu de grans colps, sí que ocís tres cavallers ab l'espaa; e encara a açò los seus no eren venguts. Sobre açò vengren-li bé deu cavallers justats e anaren-lo ferir, sí que l'abatieren a terra, e aquí morí. Quan viuren que el rei era mort pensaren-se'n d'anar per cames de cavalls.¹¹⁹

Quan la companya del rei vengren, trobaren llur senyor mort e no hagren cura de l'encalçar, e faeren molt gran dol aquí sobre llur senyor e aportaren-lo se'n a les tendes. E llevà-se la host d'aquí e aportaren-se'n lo rei en Catalunya; e soterrà'l hom molt honradament a una abadia de dones qui ha nom Sexena.¹²⁰

Aquest rei En Pere destrenyia gran terra, ço és a saber lo regne d'Aragó e tota Catalunya e Carcassès e Bederès¹²¹ e Montpesller e tota Proença aitant com de

118. Aquesta versió, que redueix inicialment l'acció dels croats a una temptativa de fugida, no concorda amb les altres versions, força nombroses, de la batalla. En totes es tracta d'un atac.

119. Sembla que fins i tot Simó de Montfort se sumà al dol, plorant sobre el seu enemic.

120. Estigué sepultat a la casa dels hospitalers de Tolosa fins al 1217, que fou dut a Sixena (MIRET, *Itinerari de Jaume I*, p. 23). Sixena, monestir de monges de l'Hospital de Jerusalem, bisbat de Lleida, prop dels rius Alcanadre i Isola, en l'actual província d'Osca, a la ratlla de Catalunya. MIRET, *Itinerari*, p. 20 i 23.

121. Carcassès, regió de Carcassona; Bederès, regió de Besiers. El vescomte de Carcassona i Besiers Ramon Roger era feudatari de Pere el Catòlic. Per testament del seu pare Alfons I, Pere senyorejava, a la Gàl·lia meridional, de la ciutat de Besiers fins al port d'Aspa (Pirineu). En realitat, era el seu germà Alfons II de Provença qui senyorejava aquest territori. Però els comtes-reis catalans consideraven Provença com un benefici que ells atorgaven i que tornava a ells a la mort del beneficiari. F. BENOIT, *Recueil des actes des comtes de Provence appartenant à la maison de Barcelone*, Mònaco-París, 1925, I, p. xxviii. Per això, a la mort d'Alfons II de Provença, Pere el Catòlic va encomanar el govern de Provença al seu oncle el comte Sanç, vegeu abans nota 40.

l'Emperi era.¹²² E si volets saber per qual raó ell era marquès de Proença, aci avant ho trobarets, en qual manera lo bon comte de Barcelona la gasanyà per sa proea.

CAPÍTOL VII. COM LO COMTE DE BARCELONA ANÀ EN ALEMANYA
AB SOL UN CAVALLER PER EXCUSAR L'EMPERADRIU D'ALEMANYA¹²³

Diu lo comde que un rei havia en Alemanyia qui era molt noble e prous de ses armes e llarg hom de donar.¹²⁴ E els quatre prínceps d'Alemanyia, per manament de l'apostoli, elegren-lo emperador; e l'apostoli confirmà-lo e el coronà. E puis

122. Els antics regnes d'Arle i de Viena, que eren feus de l'Imperi. Vegeu PAUL FOURNIER, *Le royaume d'Arles et de Vienne*.

123. La inclusió d'aquesta llegenda dins la crònica va adreçada a justificar les aspiracions catalanes damunt Proença, les quals també havia encarnat Pere el Catòlic. El comte a què es refereix pot ésser Ramon Berenguer III o Ramon Berenguer IV: l'un va unir Proença a Catalunya pel seu matrimoni amb Dolça, hereva d'aquell comtat (1112); l'altre va menar la política d'acostament a l'emperador Frederic Barba-roja, que havia de donar, precisament, per resultat el reconeixement per part de Ramon Berenguer IV de Barcelona i del seu nebot Ramon Berenguer III de Proença, d'ésser aquest país feu de l'Imperi. Els historiadors s'han decantat per l'un o per l'altre. Aquesta llegenda es troba estesa per les literatures europees i té un dels seus focus principals a Catalunya. Ha donat lloc a nombrosos estudis, entre els quals sobresurten com a més importants: G. LÜDKE, *The Earl of Toulouse and the Emperes of Almayn*, "Sammlung englischen Denkmäler in kritischen Ausgaben", III, 1881; GASTON PARIS, *Le roman du comte de Toulouse*, "Annales du Midi", XII, 1900; JOSEPH CALMETTE, *De Bernardo Sancti Guillelmi filio*, Tolosa, 1902; HERMANN STEINBERGER, *Zu Sage von dem Grafen von Barcelona (Toulouse) und der Kaiserin von Deutschland*, "Münch. Museum für Philologie des Mittelalters und der Renaissance", I, 1912; JORDI RUBIÓ, *Les versions catalanes de la llegenda del bon comte de Barcelona i l'Emperadriu d'Alemanyia*, "Estudis Universitaris Catalans", XVII, 1932; i COLL, *Crònica*, I, p. 31 a 40, i II, p. 61 i seg., n. 1. Quant a l'origen històric de la llegenda, cal remuntar-lo als temps de l'emperador Lluís el Piadós i als pretesos amors de la seva muller Judit de Welp amb Bernat, comte de Barcelona i de Tolosa i marquès de Gòtia. Acusats d'adulteri, Bernat va presentar-se a la Dieta de Thionville i va justificar la seva innocència reptant els acusadors a batalla judicial. Un altre contacte de la llegenda amb la història fou posat de manifest per ZURITA, *Anales de la Corona de Aragón*, llib. II, cap. XIX, el qual enllaça la llegenda amb la clàusula de la donació de Proença en feu per part del Barba-roja; en aquesta clàusula es parla de l'amor que Ramon Berenguer IV va mostrar prop de la persona i l'honor de dona Rica, emperadriu de Castella, muller d'Alfons VII l'Emperador. El títol imperial, l'origen alemany de Rica o Riquilda, neboda de Frederic Barba-roja, la intervenció de Ramon Berenguer IV, la donació de Proença foren elements suficients per provocar la fusió o la confusió dels dos esdeveniments. [Cf. les interpretacions posteriors sobre aquesta llegenda a A. FERRANDO, *Fortuna catalana d'una llegenda germànica: el tema de l'emperadriu d'Alemanyia falsament acusada d'adulteri*, a "Actes del Desè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes" (1994), vol. II, Publ. de l'Abadia de Montserrat, 1996, p. 197-216. St. M. CINGOLANI, *Historiografia, propaganda*, p. 121-173, que en relaciona la utilització amb la política de la Casa de Barcelona envers Proença, especialment l'intent de Jaume I d'impedir el casament de l'hereva de Proença, Beatriu, amb Carles d'Anjou, episodi estudiat per R. I. BURNS, *The loss of Provence. King Jame's raid to kidnap its heiress (1245). Documenting a "legend"*, a *Montpellier, la Couronne d'Aragon et les pays de Langue d'Oc (1204-1349)*, "Actes du XIIe Congrès d'histoire de la Couronne d'Aragon", Montpellier, 1988, 3, p. 195-231. M.T.F.]

124. El rei o emperador, deixat en l'anonimat per Desclot, ha estat identificat per certs historiadors amb Enric V d'Alemanyia (1106-1124) (*Flos mundi*, PERE ANTON BEUTER, etc.); per altres amb Enric IV. Per a aquest i altres aspectes, vegeu l'esmentat estudi de JORDI RUBIÓ.

pres muller la filla del rei de Bohèmia, qui era molt bella dona e agradable.¹²⁵ Esdevenc-se que en la cort de l'emperador havian un cavaller de gran paratge e de gran proea e molt bell hom e jove e infant. E l'emperadriu enamorà's d'aquell cavaller, sí que els honrats hòmens del consell de l'emperador se preseren guarda d'aquella cosa e dixeren la un a l'altre:

—Certes, aquesta cosa no és de sofrir, que pus traïdors seriem nós que ells, si nós celàvem nulla res qui dan ne deshonor fos de l'emperador, nostre senyor; que nós veem tal començament en aquest feit que, si pus se celava, ell vendria a fi. Però nós no som certs si hi han ja enantat.

Sobre açò anaren-se'n a l'emperador e dixeren-li:

—Sényer, nós no us volem celar nulla res qui dan ni deshonor fos vostra. Fem-vos saber que madona l'emperadriu, segons que nós havem apercebut, és enamorada d'aital cavaller, e que es fan entresenyas ambdós; d'aquí avant nós no sabem si hi ha altre enantat. E per tal que mills ho cregats, prenets-vos-en guarda e coneixerets que nós vos havem dita veritat.

Ab tant, l'emperador se pres guarda d'aquella cosa e viu e conec que era veritat ço que aquells li havien dit. E féu venir l'emperadriu e, quan fo denant ell, així com hom irat e molt despagat, per ço cor ell l'amava molt, més que nulla res, parlà-li molt fellonament.

—Dona —dix l'emperador—, molt són irat vers vós, que jo pensava haver la mellor dona e la pus lleial qui fos en el món a son marit, mas par-me que no em val honor ne tresor ne paratge ne enfortiment, que vós non ho hajats tot menyspreat e deshonorat. E, certes, vós sots venguda al jorn que, segons costuma de l'Emperi, vós ho comprarets car, si doncs no havets qui us en defenes per batalla. Certes —dix l'emperador—, jo em són apercebut del vostre feit, que vós amats aital cavaller; d'aquí avant creem que del feit hi haja enantat.

—Certes, sényer —dix l'emperadriu—, salva vostra gràcia, no és pas ver. Vós podets dir com a senyor ço que us volets, mas si null altre hom ho diu, e sia qual se vulla, ell ment falsament e deslleial; que anc no em venc en cor ne en volentat nulla res qui a tan gran deshonor tornàs de vós.

Sobre açò vengren aquells barons qui açò havien manifestat a l'emperador e dixeren-li:

—Sényer, aquesta cosa que nós vos havem dita és vera, e nós combatrem-ho a dos cavallers per dos, que ella no se'n porà escondir.

—Dona —dix l'emperador—, de ço que jo n'he a fer són molt despagat; e sapiats que, si d'aquí a un any e un dia no havets trobats cavallers qui d'a-

125. Encara no hi havia reis a Bohèmia, sinó ducs. Aquells historiadors que identifiquen l'emperador amb Enric V han d'identificar l'Emperadriu amb Matilde, princesa anglesa; els qui identifiquen l'emperador amb Enric IV han d'identificar-la amb la seva muller Pràxedes, filla d'un príncep rus.

questa cosa vos desencolpen per batalla, vós serets cremada davant tot lo poble.

—Sényer —dix l'emperadrits¹²⁶—, jo prec Déus que m'hi ajud; que d'açò on aquests falses lausengers m'acusen ab vós jo no mir mal.

Ab tant, l'emperador la fou metre en una cambra e féu-la ben guardar.

La dona féu cercar cavallers qui la desencolpassen per batalla, e no podia trobar qui per ella se volgués combatre. E sí havia a molts cavallers grans dons donats e gran honor feita, e en aquella saó tots la desconegueren. Esdevenç-se que en la cort de l'emperador havia un joglar, molt avinent hom, e quan viu que l'emperadriu fo en presó e que no trobava cavaller qui la volgués desencolpar, fo molt irat e eixí's de la cort e anà de terra en terra dient com l'emperadriu d'Alemanya havien falsament reptada d'aital cosa; tant, que el joglar venc en la noble ciutat de Barcelona e anà-se'n al palau on lo comte de Barcelona estava e presentà's denant lo comte e estec com a hom molt irat e despagat.

E el comte demanà-li quin hom era.

—Sényer —dix ell—, jo són joglar, e són de molt llonga terra vengut per la gran nomenada que de vós he oïda llongs temps.

—Amic —dix lo comte—, ben siats vós vengut, e prec-vos que em digats per què estats consirós.

—Sényer —dix lo joglaret—, si vós sabíets la raó, ja no us meravellariets de mi con són consiurós ne felló.

—Amic —dix lo comte—, prec-vos que m'ho digats, e, si jo us hi pusc ajudar en res, jo ho faré volenters.

—Sényer —dix lo joglaret—, jo he estat llong temps en la cort de l'emperador d'Alemanya, e ara falses lausengers han acusada madona l'emperadriu ab l'emperador d'un cavaller qui és en la cort. E l'emperador ha-la mesa en presó e ha-li donat terme d'un any e un dia que haja trobat qui la desencolp per batalla de dos cavallers per dos; sinó, que la farà cremar. E ha passats ja sis meses, e no troba cavaller qui per ella es combata. Per què jo, sényer, ne són molt despagat, que molt és bella e franca e covinent e de gran llinatge, filla del rei de Bohèmia, e cella qui ha feita gran bé e gran honor a molts cavallers e a dones e a joglars. E null mal no pot hom dir d'ella; mas per enveja e per mal que volen al rei de Bohèmia, aquells qui l'han acusada, qui són dels honrats hòmens d'Alemanya, l'han encolpada d'aquesta cosa, e negú cavaller no la gosa defendre per temor d'ells.

—Guarda —dix lo comte— que sia veritat així com tu dius.

—Certes —dix lo joglaret—, sényer, que vull perdre la testa, si així no és.

Ab tant, lo comte de Barcelona manà cort e ajustà sos cavallers e dix-llur:

—Barons —dix lo comte—, jo he oïdes novelles que l'emperadriu d'Alema-

126. Aquesta forma *emperadrits*, al costat de la forma catalana *emperadriu*, pot advertir una influència provençal. COLL, *Crònica*, II, p. 47.

nya és encolpada per rics hòmens d'Alemanya, d'un cavaller de la cort de l'emperador, per enveja e per mala volentat; e deu ésser cremada, si no ha trobat, a un any e un dia, qui la defens per batalla. E no troba qui la defena, e jo vull-hi anar ab un cavaller solament, aquell que jo demanaré; e coman-vos ma terra e mos enfants, que ho guardets e ho salvets així com vós meseus.

—Sényer —dixeren los cavallers—, molt volets començar foll assaig, que així anets ab un companyó solament; que nós vos seguirem ab cinc-cents o ab mil cavallers, a nostra messió, e farem la batalla dos per dos o deu per deu o cent per cent o així com vós manets.

—No plàcia a Déu —dix lo comte—, que ja ab mi no irà mas un companyó e deu escuders qui em servesquen; que, si a Déu plau, jo seré al jorn de la batalla e combatré'm per la dona e no vull que hi sia conegut.

E si volets saber qui fo lo cavaller qui anà ab lo comte per companyó, ell havia nom Bertran de Rocabruna;¹²⁷ e fo de Proença, d'honrades gents, e bo cavaller de ses armes; e l'emperador havia'l exilat de sa terra per tal cor li fo carregat que havia estat a la mort d'un senescal qui estava en Proença per l'emperador.

Quan lo comte fo aparellat, cavalcà ab son companyó e ab deu escuders a grans jornades molt cuitosament (que gran temor havia que no fallís al jorn de la batalla), tant, que fo en Alemanya en una ciutat qui ha nom Colunya, e aquí fo l'emperador. E el comte mes-se en un ric hostel e, depús que fo aquí, no havia a anar tro al jorn de la batalla mas tres jorns, e encara l'emperadriu no hac trobat cavallers qui la desencolpassen per batalla. E el comte, quan hac reposat un jorn, l'endemà anà parlar ab l'emperador, ell e son companyó, mas no volc que null hom sabés qui era ne qui no, e ell qui n'havia castigada la companya.¹²⁸ E quan fo denant l'emperador saludà-lo, e l'emperador acollí-lo molt gent, per tal cor li semblà hom honrat.

—Sényer —dix lo comte—, jo són un cavaller d'Espanya,¹²⁹ e oí dir en ma terra que madona l'emperadriu era reptada d'un cavaller de vostra cort e que, si a un any e un dia no havia trobat qui la defensàs per batalla, que seria cremada. E per lo gran bé que jo he oït dir d'ella, són mogut de ma terra ab mon companyó per fer la batalla per ella.

—Sényer —dix l'emperador—, ben siats vós vengut. Certes, gran honor e gran amor li havés feita, e no us havíets ops pus a tardar, que d'ací a dos jorns devia ésser cremada, segons la costuma de l'Emperi.

—Sényer —dix lo comte—, digats a aquels cavallers qui l'han reptada, que s'aparellen e que sien al jorn de la batalla, que gran pecat seria, si per llur parlar era

127. El llinatge de Rocabruna existia realment a Proença.

128. *Castigar* en el sentit d'amonestar, d'advertir.

129. Aquesta és una de les poques vegades que el nom d'Espanya apareix en la crònica.

aital dona cremada; ans costarà més a la una part. E prec-vos, sényer, que em lleixets parlar ab l'emperadriu, que jo coneixeré bé en les sues paraules si mer mal en aquesta cosa; que, certes, si ella és culpable, jo no em combatré ja per ella. E, si jo conec que ella no mer mal, jo em combatré ardidament per ella, nós dos per altres dos cavallers quals se vullen de tota Alemanya.

—Sényer —dix l'emperador—, bé em plau.

Ab tant, lo comte anà parlar ab l'emperadriu e mes-la en raó d'aquell feït de què era reptada.¹³⁰

—Madona —dix lo comte—, jo són vengut de molt longa terra ab mon companyó per vós defendre, per lo gran bé que jo he oït dir de vós. Per què jo us prec que vós que em digats la veritat d'aquest feït; que jo us promet, per la fe que jo deïg a Déu ne per la cavalleria que jo he recebuda, que jo no falliré a la batalla ne serets deixellada per mi.

—Sényer —dix l'emperadriu—, ben siats vós vengut. Prec-vos, sényer, que em digats vós qui sóts ne de qual terra.

—Madona —dix lo comte—, sí faré, ab que no em deixellets menys de ma voluntat.

—A bona fe — dix la dona—, no faré.

—Jo són un comte d'Espanya que apella hom lo comte de Barcelona.

Quan l'emperadriu entès que ell era lo comte de Barcelona, on ella havia oït molt parlar per la gran noblea qui en ell era, fo molt alegre e pagada e confortà's molt en ell e mes mans a plorar molt fortment.

—Sényer —dix ella—, jo null temps no us podré gasardonar aquesta amor ne aquesta honor ne aquest serviï que vós m'havets feït. Ben és ver que un cavaller havia en la cort de l'emperador molt prous e agradable en tots sos feïts e de gran llinatge. E per la proea que en ell era, certes jo amava'l molt sens mal enteniment e sens null altre fet que no hi ha haüt ne parlat. E dos cavallers consellers de l'emperador, per enveja, han-me acusada ab l'emperador e, per ço cor ells són honrats hòmens e nobles cavallers, negun cavaller no m'ha gosada escondir.

—Madona —dix lo comte—, certes bé em plau ço que m'havets dit, e estats segurament que, si a Déu plau, nós los farem penedir de la deslleialtat que han dita. E prec-vos, madona, que tenga alcunes joïes vostres per tal que jo sia vostre cavaller.

—Sényer —dix ella—, tenits aquest meu anell e tot quant vullats de mi.¹³¹

130. La conversa del comte amb l'emperadriu, que ací té lloc d'una manera tota normal, en altres versions de la llegenda pren la forma dramàtica d'una confessió: el comte, vestit de monjo, confessa l'emperadriu per saber amb tota certitud si és o no culpable. En les versions catalanes aquest episodi no apareix fins a les *Cròniques d'Espanya* de Pere Miquel Carbonell (segle xv-xvi). Vegeu J. RUBIÓ, *op. cit.*, p. 5 i 22.

131. Aquest tret tan caracteristic de les narracions cavalleresques apareix en moltes altres versions. En la de Beuter és l'espasa de Sant Martí, espasa de virtut, el que l'emperadriu dóna al comte.

—Madona —dix lo comte—, grans mercès!

Ab tant tornà-se'n lo comte a l'emperador e dix-li:

—Senyor emperador, jo he parlat ab madona l'emperadriu e són molt pagat de ço que madona l'emperadriu m'ha dit; e, sens tota falla, jo pusc ardidament fer la batalla per ella, e retré morts e vençuts, ab la volentat de Déu e ab la sua dretura, aquells qui falsament l'han encolpada.

—Sényer —dix l'emperador—, molt són pagat de ço que vós deïts, sol que així sia; e deman siats aparellat de la batalla.

CAPIÍTOL VIII. COM LO COMPANYÓ DEL COMTE, QUE HAVIA AMENAT
EN ALEMANYA, LI FUGÍ

Ab tant, lo comte se partí denant l'emperador e anà-se'n a son hostel, e l'emperador tramès per aquells cavallers qui havien reptada l'emperadriu e dix-llur:

—Barons, aparellat-vos demà de la batalla a fer, que a l'emperadriu han venguts dos cavallers d'Espanya, de la terra de Catalunya, qui escondiran l'emperadriu.

—Sényer —dixeren aquells—, nós ne som aparellats.

Quan venc l'endemà l'emperador hac feit fer lo camp on se combatessen, e los dos cavallers qui eren contra l'emperadriu foren aparellats de fer la batalla e d'entrar en el camp. E l'emperador tramès missatge al comte de Barcelona, si era aparellat, ell e son companyó, que entrassen en el camp.

Esdevenç-se que, quan venc aquell matí, aquell cavaller que el comte havia menat per companyó que fos ab ell a la batalla, se'n fugí, que anc lo comte no es sabé què es fo feit e esperava que vengués, tant que ja era passat bé lo terç del jorn. E el comte conec que el companyó li era fuit e li havia fallit, e fo molt irat e garní-se molt gint e s'aparellà e puis anà-se'n a l'emperador; e l'emperador dix-li si era aparellat d'entrar en el camp.

—Sényer —dix ell—, jo us diré com m'és esdevengut. Lo companyó que jo havia amenat ab mi m'ha fallit e m'és fuit; per què no és pas cosa raonable que jo em combata ab dos cavallers ensems, mas combatré'm ab la un e puis ab l'altre.

—Sí Déus m'ajut —dix l'emperador—, ço és raon.

L'emperador tramès a dir als altres dos cavallers qui reptaven l'emperadriu ço qui era esdevengut al comte, e que es combatria ab la un e puis ab l'altre, e que li paria raon; e els dos cavallers que ho atorgaren, e dixeren la un a l'altre:

—Qual que sia mellor cavaller de nós e pus forts se combata primer.

E açò fo emprès entre els dos cavallers. E l'emperador dix al comte que entràs en el camp e que es combatria ab la un cavaller e puis ab l'altre, si tant era que tant duràs la batalla. Ab tant lo comte se n'entrà en el camp primer, així com és costuma, e puis vengren los dos cavallers; mas no entrà mas la un en el camp, aquell qui

era mellor cavaller dels dos cavallers. Mas null hom no sabia en la terra que aquell fos lo comte de Barcelona.

CAPÍTOL IX. COM LO COMTE DE BARCELONA
ENTRÀ EN LO CAMP E GUANYÀ LA BATALLA

Quan venc que els dos cavallers foren en el camp, lo cavaller alamaný se moc primerament per escometre lo comte, així con és costumat que cell qui repta dou escometre primer aquell qui és reptat. E el comte puny dels esperons son cavall e mes-se la llança denant e anà ferir lo cavaller alamaný de tal vertut que la llança li passà de l'altra part per mig lo cors e abaté'l mort a terra. E puis pres lo cavall per les regnes e menà-lo a una part del camp e, ab les regnes mateixes, lligà-lo a les murades del camp; e puis tornà sobre el cavaller e viu que mort era de tot en tot. E el comte dix a aquells qui guardaven lo camp que faessen venir l'altre cavaller, que ab aquell havia enantat ço que devia; e aquells dixeren-ho a l'emperador, e l'emperador manà a aquell cavaller que entràs en el camp, que ell veia que son companyó era mort en el camp.

—Sényer —dix lo cavaller—, no hi entraria qui em donava tot lo món; e fets de mi ço que us plàcia, que més am estar en vostra mercè e de madona l'emperadriu que del cavaller estrany, que molt és noble cavaller. Jo dic davant tota la cort que ço que nós havem dit de madona l'emperadriu, dixem per enveja e per mala volentat; e prec-vos, sényer, que hajats mercè de mi.

—Certes, vós no haurets altra mercè sinó aital con l'emperadriu volrà.

Ab tant, menà-lo hom denant l'emperadriu, qui estava en una casa de fust que hom li havia feita denant lo camp, e aquí de prop havia bastit un gran foc, que, si el comte fos vençut, que fóra cremada. E quan lo cavaller fo denant l'emperadriu, davallà de son cavall e ficà los genolls en terra, e dix-li que hagués mercè d'ell, que falsament e deslleial havien dit d'ella ço que n'havien dit, e que faés d'ell ço que li plagués.

—Amic —dix l'emperadriu—, anats-vos-en san e salv, que jo de vós no prendré venjança ne la'n faré pendre, mas Déus la'n prena quant que a ell plàcia; e partits-vos denant mi.

Ab tant, lo cavaller se partí davant l'emperadriu e anà-se'n a son hostal. E l'emperador fo molt alegre e entrà en el camp e dix al comte:

—Sényer —dix ell—, l'altre cavaller no es vol combatre ab vós, e és vengut a l'emperadriu clamar mercè e ha dit que falsament e deslleial l'havien acusada; e l'emperadriu ha-li perdonat francament per ço cor Déus e vós li havets feita tanta d'honor.

—Sényer —dix lo comte—, pus així és, bé em plau.

E l'emperador pres-lo per les regnes e menà-lo davant l'emperadriu.

—Dona —dix l'emperador—, veus ací lo cavaller qui us ha defensada de mort. No es partesca de vós, e fets-li aianta d'honor com puscats; e no hi guardets res que mester hajats de ma terra, e amenats-lo al nostre palau e aquí menjarem ensems.

—Sényer —dix l'emperadriu—, així sia com a vós plàcia.

L'emperador se n'anà a son palau e l'emperadriu atresí, e menaren-se'n ab molt gran honor lo comte al palau; e aquí menjaren ensems. E puis lo comte anà-se'n a son hostel; e quan venc a la nuit ell féu donar civada ab jorn e, sempre que fo envespriet, cavalcà ab sos escuders e tenc son camí tota la nuit per tornar en Catalunya.

Quan venc l'endemà, l'emperador tramès missatge al comte que vengués al palau, mas l'emperador no sabia gens que ell fos lo comte de Barcelona, mas que fos un altre cavaller estrany. E el senyor de l'hostal dix que anat se n'era ja la nuit que passada era, que ben podia haver cavalcat deu llegües. Lo missatge tornà a l'emperador:

—Sényer, lo cavaller qui fou la batalla per madona se n'és anat, que ben pot haver cavalcat deu llegües.

Quan l'emperador ho hac oït, fo molt irat e parlà ab l'emperadriu.

—Dona —dix ell—, lo vostre cavaller se n'és anat menys de ma sabuda, e no sé si ha pres comiat de vós; que molt ne són despagat.

Quan l'emperadriu entès que el comte se n'era anat, per poc no eixí de son seny.

—Ah, sényer —dix ella—, malament som escarnits! Que vós pas no sabíets aquest cavaller qui era.

—Certes —dix l'emperador—, no pas, sinó que ell m'havia dit que era un cavaller d'Espanya.

—Sényer —dix l'emperadriu—, aquest cavaller que vós havets vist que ha feita la batalla per mi és lo bon comte de Barcelona, de qui moltes vegades havets oït parlar, de la gran noblea e del gran ardiment que en ell és, e dels grans feits e de les grans conquestes que ha feitas sobre sarraïns.

—Com, dona? —dix l'emperador—. És ver que aquest fos lo bon comte de Barcelona? Sí Déus m'ajut, null temps la corona de l'Emperi no pres tan gran honor com és aquesta; que de tan llonga terra sia vengut tan honrat comte per defensar tan gran deslleialtat, la qual era gran dan e gran vergonya e de vós e de mi. E, la mercè de Déu, és vengut a ells dessus; per què a mi és curt terme que jamás li'n pusca retre gasardó. On jo us dic que ja ma amor ne ma gràcia null temps no haurets, si no cercats tant, que l'hajats trobat e que l'amenets ab vós. E aparellats-vos a mills que puscats e anats honradament així com a vós tany ne a nós; e açò no triguets gaire.

CAPÍTOL X. COM L'EMPERADRIU D'ALAMANYA ANÀ A CERCAR
LO BON COMTE DE BARCELONA, E COM L'EMPERADOR LI DONÀ PROENÇA

L'emperadriu s'aparellà de l'anar per cercar lo bon comte de Barcelona, e menà cent cavallers e cent donzelles e escuders e altra companya, aianta com mester n'havia; e cavalcà tant tro que venc en la noble ciutat de Barcelona. E el comte, que sabé que una dona qui era emperadriu d'Alamanyia era venguda en Barcelona, fo molt meravellat e cavalcà e anà-la veer a son hostel. E aiantost que ell l'hac vista ell conec que era aquella dona per qui hac feita la batalla, e l'emperadriu mantinent conec ell, e ambdós abraçaren-se e hagren gran goig. E el comte demanà-li qual ventura l'havia amenada en aquesta terra.¹³²

—Sényer —dix l'emperadriu—, aiant com jo viva sia, null temps jo no gosaré tornar davant l'emperador menys de vós, ne pusc haver sa amor ne sa gràcia. Que quan ell hac entès que vós érets lo comte de Barcelona e que tanta d'honor havíets feita a mi e a ell, que de tan llonga terra érets vengut per mi defendre, dix que jamés no seria alegre tro que us hagués retut gasardó de l'honor que feita havíets a la corona de l'Emperi. On jo, sényer, qui són serva vostra, vos prec humilment que em dejats acompanyar davant l'emperador, si volets que jo sia apellada emperadriu.

—Madona —dix lo comte—, per ço cor ta mal n'havets treit e per fer honor a vós, que ho faré volenters.

D'aquí avant fou-li gran honor mentre fo en sa terra, e puis aparellà's molt honradament, al mills que poc, ab dos-cents cavallers, e seguí l'emperadriu tro que fo en Alemanyia. E l'emperador, quan sabé que l'emperadriu venia e que el comte venia ab ella, eixí-llur a carrera, e amenà'ls-se'n a son palau e hac molt gran goig de la venguda. E tota la gent de la terra faeren-ne ben vuit jorns molt gran festa e foren molt alegres, e l'emperador acollí molt gint lo comte, al mills que poc.

—Sényer —dix l'emperador—, molt vos havem que grair del gran honra-ment que feit nos havets; e, sí Déus m'ajut, tots temps havia oit parlar gran bé de vós, mas encara n'hi ha més cent tants que hom no podria dir. E és ops que jo us faça tal gasardó, que a mi sia honrat per donar e a vós de pendre. Jo he una terra, qui marca assats pres de vós, qui és nostra e de nostre Emperi; e jo don-la a vós e als vostres, e siats marquès de Proença. E jo fas-vos-en carta jurada e fermada de nós e dels prínceps d'Alemanyia.

—Sényer —dix lo comte—, ací ha molt bell do. Grans mercès!

D'aquí avant les cartes se faeren, jurades e fermades molt bé, ab segell de l'Em-

132. La venguda de l'emperadriu a Barcelona, que en la narració de Desclot pren tan poc relleu, havia d'ornar-se en Carbonell, el pseudo-Boades i altres derivacions, d'un episodi extraordinari, com és el de la taula de Barcelona: o sia, una taula aparellada de Montcada fins a Barcelona, al llarg del camí que havia de recórrer l'emperadriu i el seu seguici, tota plena de menges i de vins.

peri, d'aur. E quan lo comte hac estat en la terra un gran temps e tots los barons d'Alemanya l'hagren vengut veer, ell pres comiat de l'emperador e de l'emperadriu, qui li donà molts rics presents; e venc en Proença e entrà en possessió de la terra. E la gent de Proença hagren-ne molt gran goig e faeren-li molt gran honor; e d'aquí avant tengren-lo per senyor.

Ara lleixarem a parlar del bon comte de Barcelona e parlarem de l'enfant En Jacme, fill del rei En Pere d'Aragó.¹³³

CAPÍTOL XI. DE LA CORONACIÓ DE L'INFANT EN JACME,
FILL DEL REI EN PERE DE MORELL

Mentre aquest infant En Jacme se nodria en Aragó,¹³⁴ l'abat de Montaragó, qui havia nom En Ferrando e era avonclo de l'enfant, s'eixí de l'abadia¹³⁵ e parlà ab En Guillem de Montcada e ab d'altres cabdals de Catalunya e d'Aragó, e partiren tota la terra entre ells e volgren desheretar l'enfant En Jacme;¹³⁶ e dixeren que aquell assats havia que fos senyor de Montpesller, qui era estat de sa mare.

133. Jaume I el Conqueridor (1213-1276). [Sobre aquest rei: J. MIRET I SANS, *Itinerari de Jaume I el Conqueridor*, edició facsimil de la de 1918, Pròleg i edició de M. T. FERRER I MALLOL, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2004 (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, LXV); F. SOLDEVILA, *Jaume I. Pere el Gran*, Barcelona, ed. Teide, 1955. F. SOLDEVILA, *Vida de Jaume I el Conqueridor*, Barcelona, ed. Aedos, 1968, 2ª ed. F. SOLDEVILA, *Els primers temps de Jaume I*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1968. R. I. BURNS, *The spiritual life of Jaume the Conqueror, king of Arago-Catalonia, 1208-1276 portrait and self-portrait*, a *Jaime I y su época*. X Congreso de Historia de la Corona de Aragón, Comunicaciones, 1-1, Saragossa, 1980, p. 323-457. R. I. BURNS, *El rei Jaume I i València: perfil d'un conqueridor*, a *Història del País Valencià, II. De la conquesta a la federació hispànica*, Barcelona, ed. 62, 1989, p. 139-167 [trad. J. Civís]. E. BELENGUER, *Jaume I a través de la història*, València, Edicions 3 i 4, 1984. J. L. VILLACAÑAS, *Jaume I el Conquistador*, Madrid, Espasa Calpe, 2003. J. CABESTANY, *Jaume I, conqueridor i home de govern (1208-1276)*, Barcelona, Generalitat, 2004. St. M. CINGOLANI, *Jaume I. Història i mite d'un rei*, Barcelona, Edicions 62, 2007. A. FURIÓ, *El rei conqueridor. Jaume I: entre la història i la llegenda*, Alzira, Bromera, 2007. J. SOLER I AMIGÓ, *Llegendes de la Història de Catalunya. II. El rei Jaume I el conqueridor entre la història i la llegenda*, Barcelona, Farell, 1907. E. BELENGUER, *Jaume I*, Lleida, Ed. Pagès, 2008. Com a col·lecció documental cal destacar la de R. I. BURNS, *Diplomatari of the Crusader Kingdom of Valencia*, que cobreix els anys 1257-1276, de la qual han sortit per ara quatre vols., que arriben fins a l'any 1272, publicats a Princeton, University Press, 1985-2007; els dos primers han estat traduïts a València, Tres i Quatre, 1988-1995. M.T.F.]

134. Es nodria a Montsó, sota la guarda dels templers. *Crònica de Jaume I*, § 11-12 i les notes corresponents. Sembla com si Desclot ignorés el lloc concret on Jaume I va passar la infantesa. [S'educà sota la cura del mestre dels templers, Guillem de Montrodon: A. PLADEVALL, *Guillem de Mont-rodon, mestre del Temple i tutor de Jaume I*, Lleida, Pagès ed., 1993. M.T.F.]

135. Vegeu caps. i i iv.

136. Esquemàtica afluïó a les lluites de la infantesa i l'adolescència de Jaume I, que explica amb un cert detall el *Llibre dels Feits*, § 12-33. [Sobre les lluites pel poder durant la minoria de Jaume I: F. SOLDEVILA, *Els primers temps de Jaume I*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1968. M.T.F.]

E aquest infant En Jacme fo ja cregut, que ben havia ja vint anys, e anà-se'n a Saragossa e llevà-se¹³⁷; e senyorejà la terra e mes mans a guerrear ab En Guillem de Montcada e ab aquells qui el volien desheretar. E a la fi posaren-se tots ab ell;¹³⁸ e el comte de Rosselló, En Nuno, qui era son cosí germà, tenia'l en poder e era son conseller.¹³⁹

CAPÍTOL XII. DE LES FAIÇONS DEL REI EN JACME, QUE PRES MALLORQUES E VALÈNCIA

Aquest rei En Jacme d'Aragó fo lo pus bell hom del món; que ell era major que altre hom un palm e era molt bé format e complit de tots sos membres, que ell havia molt gran cara e vermella e flamenca, e el nas llong e ben dret, e gran boca e ben feita, e grans dents belles e blanques que semblaven perles, e els ulls vairs, e bells cabells rossos semblants de fil d'aur, e grans espatlles, e llong cors e delgat, e els braces grossos e ben feits, e belles mans, e llongs dits, e les cuixes grosses, e les cames llongues e dretes e grosses per llur mesura, e els peus llongs e ben feits e gint causants. E fo molt ardit e prous de ses armes, e forts e valent e llarg de donar, e agradable a tota gent e molt misericordiós; e hac tot son cor e tota sa volentat de guerrear ab sarraïns.¹⁴⁰

137. Hauria d'ésser, doncs, cap al 1228. No tenim, però, notícia de la coronació. Pel novembre-desembre de 1227, Jaume estigué a Saragossa. MIRET, *Itinerari de Jaume I*, p. 69.

138. Pau de Pertusa de 1227. Vegeu *Crònica de Jaume I*, § 33 i notes corresponents. [Cf. F. SOLDEVILA, *Els primers temps de Jaume I*, p. 265-272. M.T.F.]

139. Nunyo Sanç, comte del Rosselló, fill del comte Sanç i nét del comte de Barcelona Ramon Berenguer IV, era, en realitat, cosí germà de Pere el Catòlic, oncle, doncs, en segon grau de Jaume I. Sobre el personatge, vegeu *Llibre dels Feits*, § 9.

140. Aquesta bella i ingènua semblança de Jaume I sembla inspirada, directament o indirectament, en la semblança de Carlemany per Eginhard, *Vita Caroli Magni* («Historiens des Gaules», v. xxii, p. 98). Ha estat utilitzada abundantament per caracteritzar o descriure el personatge, del qual no se'ns ha conservat sinó el cap momificat, dipositat en el seu sepulcre de la catedral de Tarragona, on fou traslladat des de Poblet, el 7 d'octubre de 1856. Vegeu-ne una fotografia en l'edició de la *Crònica o Comentarís del Rei En Jaume primer*, «Biblioteca clàssica catalana», Barcelona, 1905. És possible que la semblança de Desclot exercí al seu torn influència damunt d'altres cronistes. Pensem en la semblança de Ferran d'Antequera per Alvar García de Santa Maria, que va venir amb ell a Catalunya. L'alçada de Jaume I i la llargada dels seus braços són confirmades pel fet que en la divisió de l'illa de Mallorca es mesura a vegades per «braces del senyor rei», i s'indica que vint de les seves equivalen a vint-i-dues dels altres. A. DE BOFARULL, ed. de la *Crònica de Muntaner*, Barcelona, 1880, p. 13, n. 1. [La fotografia del cap del rei també fou reproduïda a J. MIRET I SANS, *La cabeza del rey Jaime I de Aragón*, «Revue Hispanique», ix (1902), p. 216-219. Sobre la descripció física del rei i del seu caràcter: A. M. ESPADALER, *El retrat del rei en Jaume a la crònica de Bernat Desclot*, a *Estudis de llengua i literatura en honor de Joan Veny*, a cura de J. MASSOT I MUNTANER, Barcelona, Universitat de Barcelona i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1997 i 1998, i, p. 63-69; cf. també St. M. CINGOLANI, *Historiografia, propaganda*, p. 183-185, que identifica les possibles fonts de cada frase d'aquest retrat, que vol ésser el retrat d'un home excepcional, un conqueridor. M.T.F.]

Lo rei En Jacme pres per muller la germana del rei En Ferrando de Castella, e hac-ne un fill qui hac nom N'Anfós. E sempre departí'ls hom, per ço car eren parents.¹⁴¹

CAPÍTOL XIII. COM LO REI EN JAUME ASSETJÀ LO CASTELL DE PENÍSCOLA

En aquell temps havia un castell molt forts riba mar, de la part de Tortosa, qui havia nom Peníscola, qui era de sarraïns.¹⁴² E aquí tenien frontera los sarraïns ab los crestians de la ciutat de Tortosa e del regne d'Aragó. E el rei En Jacme ajustà ses hosts e anà assetjar aquell castell de Peníscola.¹⁴³

Lo castell és molt forts en una roca sobre mar, que no tem null hom, per gran poder que haja, sol que hagen què menjar.¹⁴⁴ Lo rei estec aquí gran temps que no hi poc res fer, que el castell era molt bé aparellat de vianda e d'armes e de tot ço que mester havia. E, quan viu que res no hi podia acabar, llevà-se'n e tornà-se'n ab les hosts.¹⁴⁵

CAPÍTOL XIV. COM LO REI D'ARAGÓ EN JACME TENC PARLAMENT A BARCELONA PER LO PASSATGE A MALLORQUES PER PENDRE LA ILLA

Puis esdevenç-se que a poc de temps, que dues sageties de Tarragona entraven en cors en Espanya¹⁴⁶ e, quan foren en Evisa, una illa qui és prop l'illa de Mallor-

141. Elionor no era germana de Ferran III de Castella, com indica ací la crònica, sinó tia, germana de la seva mare Berenguera, filles ambdues d'Alfons VIII de Castella. El matrimoni va tenir lloc a Àgreda el 6 de febrer de 1221 (vegeu *Llibre dels Feits*, § 19 n. 190). El divorci fou pronunciat pel legat papal Jean d'Abbeville, a les acaballes d'abril de 1229, davant una assemblea de prelats reunida a Tarassona. ZURITA, llib. III, cap. III. Jaume i Elionor eren parents com a descendents d'Alfons VII l'Emperador.

142. Peníscola, al sud de Tortosa, formava part de la seva diòcesi, província de Castelló, partit judicial de Vinaròs.

143. El rei Jaume ja era al setge de Peníscola el 13 d'agost de 1225, MIRET, *Itinerari*, p. 546.

144. La vila es troba, en efecte, damunt d'una roca, que, avançant dins la mar, forma com una petita península, unida a terra per un estret istme baix i rocós.

145. Ultra la data esmentada en la nota 143, tenim documents de Jaume I datats en el setge de Peníscola el 3 i el 5 de setembre de 1225. La data immediata que posseïm és la del 14 d'octubre a Quinto. La immediata precedent al setge és la de 21 de juliol a Tortosa (MIRET, *Itinerari*, p. 56-57). El "gran temps" a què es refereix Desclot foren els mesos d'agost i setembre. [Sobre l'expedició a Peníscola: F. SOLDEVILA, *Els primers temps de Jaume I*, p. 221-225. M. GUAL, *Precedentes de la reconquesta valenciana*, València, 1952, i *Reconquista de la zona castellanense*, "Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura", 25 (1949), p. 417-441. P. LÓPEZ ELUM, *La conquista y repoblación valenciana durante el reinado de Jaime I*, València, 1995. P. LÓPEZ ELUM, *La conquista*, a *Història del País Valencià*, 2, Barcelona, Edicions 62, 1989, p. 60-62. M.T.F.]

146. Espanya usat en sentit de terra de sarraïns, com altres vegades en la crònica, i en contrast amb l'ús que el mateix Desclot en fa referint-se a tota la Península. Cf. capítols VII-IX. Observem, però, ací el nom aplicat a les Balears.

ques, atrobaren una galea e una tarida¹⁴⁷ del rei de Mallorca sarraí, qui cargaven de fusta per fer galees a Mallorca; e preseren la tarida, e la galea fugí e venc a Mallorca. E dixeren al rei de Mallorca les novelles com llur era esdevengut, e com dues sageties¹⁴⁸ de catalans havien presa la tarida cargada de fusta,¹⁴⁹ e el rei sarraí de Mallorca fo'n molt despapat.¹⁵⁰ E a cap de pocs de dies venc una nau de Barcelona, qui venia de Bugia, a Mallorca, e el rei pres-la ab tot l'haver que llàins era. Puis armà galeres e, en l'illa d'Eivissa, preseren una nau de Barcelona molt rica qui anava a Septa, e amenaren-la a Mallorca.¹⁵¹

Sobre açò les novelles vengren a Barcelona que el rei sarraí de Mallorca havia preses dues naus ab tot l'haver e les presones, e els prohòmens de Barcelona dixeren-ho al rei, qui era en Barcelona.¹⁵² Sí que el rei d'Aragó ne fo molt despapat, e sempre féu armar un lleny¹⁵³ de quaranta remes e tramès un missatge al rei mallorquí, que li degués trametre aquelles dues naus ab tot l'haver e les persones e, si no ho volia fer, que es tengués per son acuidat. E així lo missatge anà al rei mallorquí e dix-li lo missatge que el rei d'Aragó li havia dit; e ell respòs-li que hauria'n son acord.

En la ciutat de Mallorca havia molts mercaders genoveses e pisans e proençals; e el rei mallorquí fou-los-se tots venir denant e dix-llur:

147. Tarida, nau de transport. Observem la notícia sobre el proveïment de fusta en els boscos d'Eivissa, per a galeres de Mallorca.

148. Sagnetia, embarcació lleugera, mena de vaixell avís. El mot, derivat de sageta, ja n'indica el caràcter.

149. Les galeres anaven no sols a vela, sinó també a remes. Això, sens dubte, degué permetre a la galera de fugir, mentre la tarida era presa.

150. Mohamed-ben-Alí-ben-Mussa, o Abu Yahia, era el seu nom. Vegeu Crònica de Jaume I, § 77.

151. Remarquem les notícies relatives al comerç català amb el Nord d'Àfrica (Bugia, Ceuta). Precisament, poc temps abans (12 octubre 1227), Jaume I havia dictat la disposició que prohibia a les naus no catalanes de prendre càrrega per a Ceuta, Síria i Alexandria, mentre hi hagués naus catalanes disposades a partir cap a aquells països. CAPMANY, *Memorias históricas*, II, doc. IV. [Cf. la reedició, reordenada, de l'apèndix documental d'aquesta obra a A. DE CAPMANY Y DE MONTPALAU, *Memorias históricas sobre la marina, comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona*, 2ª ed. a cura d'E. GIRALT Y RAVENTÓS i C. BATLLE Y GALLART, Barcelona, 1962, II, doc. 5. Notícies sobre el comerç amb el Magrib des de la fi del s. XII a mitjan segle XIII: Ch. E. DUFOURCQ, *Vers la Méditerranée orientale et l'Afrique a Jaime I y su época*, a *Jaime I y su época*. X Congreso de Historia de la Corona de Aragón, Ponencias, Saragossa, 1979, p. 5-90. C. BATLLE I GALLART, *Las relaciones comerciales de Barcelona con la España musulmana a fines del siglo XII e inicio del XIII*, "Anales de la Universidad de Alicante", 6 (1987), p. 107-133 i, de la mateixa autora: *Uns mercaders de Barcelona al nord d'Àfrica a mitjan segle XIII*, "Medievalia", 9, p. 31-50. M.T.F.]

152. Són molt escasses les dades de l'itinerari durant els anys 1227 i 1228, i no tenim cap notícia referent a l'estada a Barcelona, sinó ja pel desembre de 1228, llavors de les Corts on va decidir-se l'expedició. Evidentment, es tracta d'una estada anterior, que ens és desconeguda i que pot perfectament encabir-se en mesos precedents.

153. Lleny, vaixell lleuger, que anava a remes. Aquest devia ésser dels més grans. Cf. amb el lleny del corsari N'Albesa (cap. CLVII), que tenia vint-i-vuit remes.

—Barons: vosaltres sots mercaders crestians e venits en la mia terra e gasanyats hic, e hic fets vostre prou e sots salvs e segurs sobre la mia fe; e jo dic-vos que m'aconsellets lleialment de ço que jo us demanaré. Lo rei d'Aragó m'ha tramès missatge que jo li deja trametre dues naus que jo he preses de catalans e, si no, que em tenga per son acuinat. E jo deman-vos lo rei quin poder ha ne si me'n cal tembre o si les li retré; e d'açò vull que m'aconsellets.

Sobre açò llevà-se un ric hom genovès e parlà per tots los altres e dix al rei mallorquí:

—Sényer: no et cal haver temor del rei d'Aragó, que rei és de poc poder; que gran temps tenc assetjat un catiu castelló qui ha nom Peníscola e hac-se'n a partir, que anc no el poc pendre.¹⁵⁴ Per què ja no li retats res que hajats pres de les sues gents.

E aquest genovès e els pisans li donaren malvat consell a sos ops e bo a nostres ops. E ells no ho faeren sinó per ço que poguessen mills comprar e vendre llurs mercaderies e que catalans no gosassen anar per mar.

Lo rei mallorquí reté respost al missatge del rei d'Aragó e dix-li que no el retria gens de les naus ne de la roba e que no preava res sos acuinaments, mas que li faés al pits que pogués.

Lo missatge se'n tornà a Barcelona e reté respost al rei d'Aragó de ço que el rei mallorquí li havia dit.¹⁵⁵ E quan lo rei hac entès açò fo molt irat e jurà per Déu que no volia haver nom de rei, si no el prenía per la barba.¹⁵⁶

Ab tant, lo rei féu ajustar sos barons de Catalunya e d'Aragó e hòmens de ciutats e de viles e prelats de santa Esgleia a Barcelona; e aquí tenc parlament¹⁵⁷ ab ells a les festes de Nadal e dix-llur:

—Barons: ben sabets lo mal e el dan que el rei mallorquí fa tots jorns a les mies gents; e jo he-li'n tramès missatge, e ell ha-m'ho tengut en vil; per què jo he en cor e en volentat que, a plaer de Déu e per tal que son servii hic sia encara feit,

154. Esmert del fracàs del primer setge de Peníscola, de què ha parlat en el capítol precedent.

155. L'episodi conjunt és explicat, no gaire dissemblantment per historiadors àrabs i més resumidament per *Llibre dels Feits*, § 77. Vegeu les notes corresponents.

156. Cf. MUNTANER, caps. VII-VIII, on també reporta aquest jurament; però en dóna com a causa el fet que el rei sarraí hagués tirat, amb trabucs, captius cristians.

157. Era a Barcelona, procedent de Tarragona, el dia 19 de desembre de 1228. El 21 celebra la Cort general. El 23 resta acordada l'expedició, i el rei promet la repartició de terres entre els expedicionaris, i els nobles i prelats prometen i especifiquen llur aportació en homes. MIRET, *Itinerari*, p. 71-75. Vegeu *Llibre dels Feits*, § 48 i notes corresponents. [Cingolani destaca el fet que Desclot està més interessat a donar el protagonisme de decisió i de programació de la conquesta de Mallorca a la Cort de Barcelona que no pas a converses informals prèvies, com fa el *Llibre dels Feits*. Segons la seva opinió, Desclot vol remarcar la unanimitat dels estaments del Principat a donar suport al rei en l'empresa i la negativa dels aragonesos a participar-hi per tal de donar un precedent a l'actitud adoptada en el moment de la croada francesa contra Catalunya en temps de Pere el Gran: St. M. CINGOLANI, *Historiografia, propaganda*, p. 189-195. M.T.F.]

que, si vosaltres m'hi volets ajudar, que vaja pendre la ciutat de Mallorques ab tota l'illa. E d'açò prec-vos tuit que hajats bon cor e que em retats tal respot que Déu ne sia pagat, e jo e tots vosaltres.¹⁵⁸

CAPÍTOL XV. COM RESPÒS L'ARQUEBISBE DE TARRAGONA

Quan l'arquebisbe de Tarragona¹⁵⁹ hac entès ço que el rei hac parlat, llevà-se en peus e plorà molt tendrament de pietat del rei, qui tan jove era e havia tan gran feit començat.

—Sényer —dix l'arquebisbe—: molt són pagat de ço que vós havets dit, e creu sens falla que de Déu mou, e el Sant Esperit és ab vós; e par bé del llinatge on vós movets del prous comte de Barcelona¹⁶⁰ e de sos hereus, qui són estats de gran cor e de grans feits e de nobleses, e vós, sényer, volets ells ressemblar. E sia plaer de Déu, que aquest tan ric ardit vos ha mes en cor de començar, que ell lo us lleix acabar a honor sua e a profit vostre e nostre e de tota cristiandat. E jo don-vos mil marcs d'argent e cinc-cents muiges de civada; e menaré cent cavallers e bons mil sirvents ab llances qui seran bons en terra e en mar, e donar-llur he llur ops e bon sou e fer-llur he llur ops de tot quant hauran mester entrò que la terra sia conquesta.¹⁶¹

Ab tant, l'arquebisbe callà e volc oir ço que els altres diran.

CAPÍTOL XVI. COM PARLÀ LO BISBE DE BARCELONA

Llevà-se lo bisbe de Barcelona:¹⁶²

—Sényer —dix ell—: tal ardit havets comenat qui és gran honor a tota cristiandat e serà gran profit a nós e a tots cells qui après de nós vendran. E jo promet-vos davant tots que hi iré ab cent menys un cavaller e ab mil sirvents, e donar-llur

158. Cf. aquestes breus paraules amb el discurs que el *Llibre dels Feits*, § 48, posa en llavis del rei. Ací es tracta d'una improvisació del joglar que, evidentment, Desclot no ha volgut retocar sinó per profeticar-la; allí es tracta d'un discurs construït. Vegeu la nota corresponent. [Cf. sobre el discurs del rei: J. A. ARGENTER, *Les Corts de Barcelona, desembre de 1228, i la conquesta de Mallorca: oratòria política, poder i autoritat a la Catalunya medieval*, "Randa", 57 (2006), p. 5-27. M.T.F.]

159. L'arquebisbe de Tarragona era Espàreg de la Barca. Sobre el personatge, vegeu *Llibre dels Feits*, § 11, n. 101.

160. Referint-se a un sol comte de Barcelona, cal creure que es refereix a Ramon Berenguer IV, que condensa en ell el prestigi del llinatge i omple el record d'unes quantes generacions.

161. L'oferta documental no fou sinó de 600 quarteres d'ordi (HUICI, *Colecció diplomática*, II, p. 14). I és que, contra el que diu Desclot, l'arquebisbe de Tarragona, molt vell, va declinar tota intervenció guerrera en la lluita, si bé va deixar que el rei se servís dels seus homes (vegeu *Llibre dels Feits*, § 52), i no sabem que fes cap oferta d'enviar a la lluita cavallers i servents. Observem que les concessions eclesiàstiques a les Balears són per al bisbe de Barcelona.

162. Berenguer de Palou. Sobre el personatge vegeu *Llibre dels Feits*, § 53, n. 484. Cf. també el discurs que allí posa en els seus llavis, d'un caràcter tan diferent d'aquest.

he bon sou e prou pa e vi e civada e tot ço que mester llur farà;¹⁶³ e no me'n vendré tro que Déus vulla que hajam la terra conquesta, e Déus qui ens en do gràcia e poder.

Ab tant, tornà seser per saber dels altres llur volentat.

CAPÍTOL XVII. DE ÇO QUE DIX LO BISBE DE GIRONA

Lo bisbe de Gerona¹⁶⁴ se llevà en peus e dix:

—Beneit sia Déus qui aquest ardit vos ha mes en el cor, e sia al seu plaer que ell lo us lleix acabar a honor sua e a profit de nós e de crestiandat. E promet-vos, sényer, que jo iré ab vós ab trenta cavallers¹⁶⁵ e ab tres-cents servents, a qui donaré bon sou e fer-llur he llur ops aitant con dellà estiam; e no me'n vendré més tro que la ciutat e tota la terra hajam presa.

Ab tant, tornà seser per oir dels altres què diran.

CAPÍTOL XVIII. COM RESPÒS L'ARTIACA DE BARCELONA

Puis après respòs l'artiac de Barcelona:¹⁶⁶

—Sényer: l'ardit que havets començat, de Déu vos és vengut, e tot ço qui de Déu mou, a bona fi deu tornar e venir; per què tuit nos devem esforçar que us ajudem de tot nostre poder. E jo promet-vos, sényer, que us seguiré ab deu cavallers e ab dos-cents servents sens escuders e altra companya;¹⁶⁷ e donar-llur he bon sou e llur ops de tot quant mester hauran tro que deçà siam tornats.

Ara es callà l'artiac e volc oir ço que els altres diran.

CAPÍTOL XIX. COM PARLÀ LO SAGRISTÀ DE BARCELONA

Aprés respòs lo sagristà de Barcelona:¹⁶⁸

—Sényer En Rei: tant és gran l'honor e el profit a nós e a tota crestiandat d'aquest feit que vós havets començat, que tuit hi devem metre lo cor e els cors e l'haver e tot ço que hajam. E jo promet-vos valença de mi ab quinze cavallers qui

163. Segons la crònica de Jaume I, ofereix portar "cent cavallers o pus"; i "C milites et quos poterò servientes", segons el document corresponent. Vegeu *Llibre dels Feits*, § 53.

164. Guillem de Cabanelles (1227-1245). Vegeu *Llibre dels Feits*, § 53, n. 489.

165. També segons el *Llibre dels Feits*, § 52 i nota corresponent.

166. Aquest ardiaca de Barcelona es deia Ponç de Vilar, *COLL*, II, p. 73.

167. Ni en la *Crònica*, ni en els documents no és qüestió de cap oferta de l'ardiac de Barcelona. La qual cosa no vol dir que l'oferta no existís, ja que en una i altra font no es fa esment sinó d'uns quants personatges, els principals.

168. En aquesta data, el sagristà de Barcelona era Pere de Centelles (vegeu els documents extractats per MIRET, *Itinerari*, p. 89 i 97). A la mort de Berenguer de Palou fou bisbe de Barcelona (1240-1252).

seran molt bé aparellats;¹⁶⁹ e donar-llur he bon sou, e fer-llur he llur ops tro que deçà siam tornats. E menaré molts sirvents, qui seran bons ballesters, e d'altra companya per servir cavallers.

CAPÍTOL XX. COM PARLÀ LO SAGRISTÀ DE GIRONA

Ab tant, llevà-se en peus lo sagristà de Gerona¹⁷⁰ e dix:

—Sényer En rei: ço que vós havets començat vos és lleugera cosa de fer e de portar a bona fi, per ço cor és obra que a Déu plau, e totes vostres gents ne són molt alegres e de gran volentat. E promet-vos que hi iré ab deu cavallers bons e bé aparellats; e donar-llur he bon sou e prou pan e vin e carn e civada. E menaré molts sirvents, qui seran bons en terra e en mar, e escuders e altra companya bona, per servir mi e mos cavallers.¹⁷¹

Ara es callà lo sagristà, que no volc pus dir, e volc oir dels altres ço que diran.

CAPÍTOL XXI. COM RESPONGUEREN MOLTS PRELATS E CLERGUES

Llevaren-se canonges e clergues seglars e monges e priors e prelats de santa Esgleia e dixeren al rei que pensàs d'enantar e de menar lo feit a acabament; que ells li donarien civada e forment, e irien ab ell e menarien cavallers e sirvents, e servirien al rei al mills que porien, e no es partirien d'ell entrò que la terra haguessen gasanyada.¹⁷²

CAPÍTOL XXII. COM RESPONGUEREN LOS TEMPLERS, ÇO ÉS U PER TOTS

Puis après resposeren los templers, dels quals n'hi hac un qui respòs per tots los altres.¹⁷³

—Sényer En rei —ço dix lo comenador—:¹⁷⁴ nós som hòmens de religió, e

169. Tampoc no consta enlloc més l'oferta del sagristà de Barcelona.

170. Probablement, es tracta de Guillem de Montgrí, que fou sagristà de Girona, i, a la mort d'Espàreg de la Barca, fou arquebisbe de Tarragona. Vegeu *Llibre dels Feits*, § 125 i nota corresponent.

171. Tampoc no consta enlloc més l'oferta del sagristà de Girona.

172. Tots aquests discursos tenen una retirança amb els que la crònica ha posat (capítol II) en lla-vis dels assistents a l'assemblea que decidí la lluita contra els sarraïns de Fraga. Però en aquest fragment la retirança s'accentua.

173. L'oferta dels templers no consta en la crònica de Jaume I, § 54, però sí en el document de l'expedició datat a Tarragona el 28 d'agost de 1228.

174. El comanador del Temple havia d'ésser el comanador de la Ribera i de Miravet o potser millor el seu lloctinent Bernat de Campanes, que és el qui figura en el document datat a Tarragona en 18 setembre 1229, entre els expedicionaris, i el qui realment va passar a Mallorca. Vegeu Jaume I, § 60 i nota corresponent.

som retuts en orde per servir Déu e per defendre la fe de Jesucrist e per tornar arrere los enemics de Jesucrist. E pensats d'anar a Mallorca o lla on anar vullats sobre sarrains, que nós irem ab vós ab trenta cavallers e ab vint ballesters a cavall ben aparellats de bons cavalls, e d'armes de tot ço que mester hagen. E menarem de bons sirvents, qui seran bons en terra e en mar, e escuders e altra companya.

CAPÍTOL XXIII. COM PARLÀ LO COMTE NUNO E MOLT HONRADAMENT¹⁷⁵

Quan los templers hagren parlat, respòs lo comte en Nuno, qui era avonclo del rei,¹⁷⁶ e dix:

—Sényer: molt són alegre de vós, qui sots tan jove e de tan poca edat, qui tan bon ardit e tan noble feit vos ha Déus mes en cor. E dic aitant per ço cor vós sots tan jove e no sots usat de les armes a portar e de colps a sofrir:¹⁷⁷ que vós que romangats, e nós irem a Mallorca e conquerrem la terra, e puis vós porets-hi anar. E, si tant és que vós no vullats romanir, jo iré ab vós e tots los altres, qui us defendrem de nostre poder mentre vida nos bast, així com bons vassalls deuen defendre llur bon senyor. E menaré dos-cents cavallers ben aparellats e donzells e fills de cavallers que faré cavallers quan serem a Mallorca.¹⁷⁸ E menaré molts sirvents qui seran ballesters e seran bons en plans e en muntanyes. E portaré molt pan e vin e carn e civada; e no me'n tornaré entrò que vós ho vullats.

CAPÍTOL XXIV. DE ÇO QUE DIX LO COMTE D'EMPÚRIES

Quan hac parlat lo comte En Nuno, tornà seser, e llevà-se lo comte d'Empúries e dix:¹⁷⁹

—Sényer En rei: ço que vós havets començat no sembla gens que de vós sia

175. Observem que l'ordre en què parlen els diversos oradors no és el mateix que en la crònica de Jaume I. Aquí parlen, segons la importància de l'estament, primer els eclesiàstics, després els nobles, i, dintre de cada estament, per ordre també d'importància; per això el primer dels barons que pren la paraula és el comte Nunyo Sanç, nét del comte de Barcelona. En canvi, en *Llibre dels Feits*, § 50, el primer a parlar és un noble, Guillem de Montcada, vescomte de Bearn.

176. Ja hem indicat quin parentiu lligava Nunyo Sanç amb Jaume I. Vegeu *Llibre dels Feits*, § 9, i DESCLOT, cap. xi. La major part dels manuscrits diuen aquí *oncle*; però en el capítol xi ha dit *cosí*, i el manuscrit G, o sia un dels de la Biblioteca de l'Institut d'Estudis Catalans, diu *cosin germà*.

177. Recordem que aquestes Corts tenien lloc pels volts de Nadal de 1228. Jaume I tenia aleshores vint anys i deu mesos. I, si bé havia portat armes, el cert és que encara no havia pres part en cap combat important.

178. "Cent cavallers armats a ma messió" és l'oferta que fa Nunyo Sanç en la crònica de Jaume I, "C milites et servientes", diu el document de 23 desembre 1228. Vegeu *Llibre dels Feits*, § 51 i la nota corresponent.

179. Hug IV. Sobre el personatge vegeu *Llibre dels Feits*, § 47, n. 437 § 92, n. 748. Recordem que va trobar la mort a Mallorca.

mogut, segons los dies que vós havets, mas fets atreit al bon llinatge d'on vós sòts eixit. Per què jo, sényer, ne són molt alegre cor tan bé començats. E seguir-vos he ab vuitanta cavallers e ab vint ballesters a cavall e ab mil sirvents;¹⁸⁰ e donar-llur he bon sou e fer-llur he llur ops tro que deçà siam tornats.

CAPÍTOL XXV. COM RESPÒS LO PROUS VESCOMTE
EN GUILLEM DE MONTCADA

Ab tant, llevà-se en peus lo prous vescomte En Guillem de Montcada¹⁸¹ e dix: —Sényer ver Déus, beneit siats vós! Que ço he trobat ara que tant havia cercat, com pogués servir a mon senyor e tornar en sa amor e en sa gràcia, on hom m'havia gitat a gran deslleialtat; mas ara li serviré tant de tot mon poder, que serà son plaer que em perdonarà. Mas dic-vos, sényer, que sobre sòts jove per tan gran fait a començar; mas per mon consell, sényer, vós romandrets, e nós irem a Mallorca e conquerrem la terra, e puis porets-hi vós anar. Mas, si tant és, sényer, que no vullats romanir, jo iré ab vós e menaré cent cavallers bons e bé aparellats de bons cavalls e d'armes e de ballesters e sirvents aitants con ops n'haurem;¹⁸² e a tots donaré bon sou e fer-llur he llur ops de tot ço que mester hauran. E servir-vos he, sényer, ab tota ma companya tro que la ciutat hajam presa e puis aitant com vós vullats.¹⁸³

CAPÍTOL XXVI. COM RESPÒS EN RAMON DE MONTCADA

Puis après ha respost En Ramon de Montcada.¹⁸⁴

—Sényer —ço dix al rei—: ben és veritat ço que tots temps he oït dir, que de

180. “Seixanta cavallers ab cavalls armats” és l’oferta que fa el comte en la crònica de Jaume I, “LXX milites et servientes”, “usque ad septuaginta milites et servientes quos potero”, diuen els documents. Vegeu *Llibre dels Feits*, § 51 i nota corresponent.

181. En Guillem de Montcada era vescomte de Bearn. Sobre el personatge, vegeu *Llibre dels Feits*, § 9, n. 77. Recordem solament que trobarà la mort en la batalla de Portopí. Vegeu més endavant, cap. xxxvii.

182. Recordem que l’oferta, en la crònica de Jaume I, per ell i el seu llinatge (en el qual entra el comte d’Empúries), és de quatre-cents cavallers. Però en els documents és, ensems amb Ferrer de Sant Martí i Guerau de Cervelló, de cent cavallers. Vegeu *Llibre dels Feits*, § 50 i la nota corresponent.

183. Comparem aquest discurs amb el que li atribueix la crònica de Jaume I, § 50. Aquell constitueix tot un programa a descabdellar amb vistes a l’expedició. Guillem de Montcada hi apareix no sols com el primer dels barons catalans, sinó també com el primer i el millor conseller, com un home de govern.

184. Hi ha manuscrits que diuen Guillem Ramon de Montcada (el manuscrit F, entre altres, o sia el que va servir de base per a les edicions Buchon i Coroleu). Però no es tracta d’aquest personatge, senescal de Catalunya, sinó del seu germà Ramon de Montcada, senyor de Tortosa. També ell va trobar la mort a Mallorca, a la batalla de Portopí. Vegeu cap. xxxvii. Sobre el personatge, *Llibre dels Feits*, § 34, n. 354.

bon arbre bon fruit n'ix.¹⁸⁵ Així és esdevengut de vós, segons los bons faits que començats; e sia plaer de Déu, que els vos fa començar, que ell los vos faça venir a bon acabament. Mas de mi us dic aitant: que tant són alegre de ço que vós havets començat, que hi vull metre e despendre tot ço que he ne pusca haver a vós servir e honrar. E menaré vint-e-cinc cavallers ab bons cavalls e ab armes;¹⁸⁶ e dar-llur he bon sou e fer-llur he llur ops de pa e de vi e de carn e de civada. E menaré de bons sirvents ab ballestes e ab llances e mariners e d'altra companya, qui seran bons en mar e en terra; e no me'n vull venir tro que la terra hajam presa.

CAPÍTOL XXVII. COM PARLÀ EN RAMON BERENGUER

En Ramon Berenguer d'Àger¹⁸⁷ s'és llevat en peus e ha dit al rei:

—Sényer: aquest feit que havets començat vos és gran honor, si acabar-lo podets, mas no romanga per nulla res que nós, qui som vostres, hi puscam fer. E pensats-ho d'enantar al pus tost que puscats, que tuit vos ajudarem de tot quant hajam e us seguirem lla on anar vullats. E jo iré ab vós e menaré vint-e-cinc cavallers bons e ab llances;¹⁸⁸ e donar-llur he bon sou e fer-llur he llur ops de ço que mester hauran. E no em partiré de vós tro que vós ho vullats.

185. Aquest és el primer proverbi que hem trobat en la crònica de Desclot. La forma no devia ésser única. Un altre manuscrit, el D, o sia el de la Biblioteca Nacional de Madrid, el dóna més breument: “de bon arbre bon fruit”. El ms. L, o sia un dels de l'Institut d'Estudis Catalans, en dóna una altra variant, una mica estranya: “de bon arbre bon fruit n'escapa”, en què el mot final fa l'efecte d'alguna paraula mal interpretada. Nosaltres, hipotèticament, en la reconstrucció del poema narratiu, hem insinuat la forma senzilla: “que bon arbre bon fruit fa”. Al llarg de la crònica, Desclot posa algun altre proverbi; però sense profusió, més aviat excepcionalment. Ja els anirem assenyalant.

186. Entre els nobles que prenen la paraula en la crònica del *Llibre dels Feits*, § 50-51, no hi figura Ramon de Montcada. Consta, però, pel document de 23 desembre 1228, que ell, ensems amb Ramon Berenguer d'Àger, va oferir dur a l'expedició cinquanta cavallers. I, en el de 18 setembre 1229, és ell tot sol qui ho ofereix. Vegeu BOFARULL, *Colecció docs. inéd.*, VI, docs. XVI i XVII.

187. Altres manuscrits diuen Pere Berenguer. Però es tracta veritablement de Ramon Berenguer d'Àger, que hem hagut d'esmentar en la n. 186 del cap. xxvi, ja que figura en el document de 23 desembre 1228 ensems amb Ramon de Montcada, i en el de 28 agost 1229 entre els signataris, prometent que anirà a Mallorca. Hi va anar, en efecte, encara que ni Desclot en torna a parlar, ni en parla per res la crònica de Jaume I: un diploma de Jaume I datat a Mallorca, el primer que coneguem, duu la seva signatura entre les dels testimonis (MIRET, *Itinerari*, p. 85). Va tornar amb el rei a Catalunya (*id.*, p. 89), i apareix a vegades en el seu seguici. Se'n perd el rastre en 1255 (*id.*, p. 247). Cal pensar que cap a aquesta època degué morir. [Sobre la participació d'aquest noble en la conquesta del regne de València i el patrimoni que hi rebé: E. GUINOT, *L'alta noblesa catalana en la conquesta de València*, “Anuario de Estudios Medievales”, 26/2 (1996), p. 647-685, concretament, p. 676-678. M.T.F.]

188. Ramon Berenguer d'Àger, com hem dit, cap. xxvi, n. 186, ofereix, amb Ramon de Montcada, dur cinquanta cavallers. La indicació de Desclot voldria dir que cadascun n'havia duts la meitat. Però fa l'efecte que l'aportació del Montcada devia ésser més important; si no, no l'atribuiria tota sencera en el document de 18 setembre, com hem dit.

CAPÍTOL XXVIII. COM PARLÀ EN BERNAT DE SENTA EUGÈNIA

Quan hac parlat En Ramon Berenguer d'Àger, llevà-se en peus En Bernat de Sancta Eugènia, de Torroella de Montgrí,¹⁸⁹ e ha dit al rei:

—Sényer: ço que vós havets dit vos mou de gran valor, que us volets treballar per donar profit e honor a vostres gents e a tota crestiandat, e volets venjar lo damnatge que els vostres hòmens hi han pres.¹⁹⁰ Per què és ma fe que Déus, qui aquest cor vos ha dat, vos hi ajudarà. E tots nosaltres devem-hi fer nostre poder, que de mi us dic aitant: que iré ab vós e menaré vint cavallers valents e abrivats, qui són usats de guerra, ab bons cavalls e ab bones armes, e sirvents de muntanya aitants con ops n'haurem, e mariners e d'altra companya;¹⁹¹ e dar-llur he bon sou e fer-llur he llur ops, mentre dellà siam, de tot ço que mester hauran. E no me'n vull venir entrò que vós ho vullats e la terra hajam conquesta.

CAPÍTOL XXIX. COM LOS BARONS DEL COMTAT DE BARCELONA HAN FETA LLUR RESPOSTA. E TORNA A PARLAR UN POC DEL COMTE DE BARCELONA

Ara han feita tots los barons del comtat de Barcelona llur resposta al rei que iran ab ell, cascú ab son poder. Per què el rei n'és molt alegre e pagat; e no fo meravella, per ço cor tants rics barons se viu denant justats, tots alegres e gojosos per servir ell, e que el volen seguir a tota sa volentat sobre el feit de Mallorca. E, si a Déu plau, vendrà lo feit a acabament en tal guisa que Déu ne serà pagat.

E, si els genoveses haguessen retengut ço que el bon comte de Barcelona havia gasanyat, ja aquesta vegada no calgra lo rei treballar ne sos barons. Que diu lo comde que el bon comte de Barcelona passà ab sa host a Mallorca e conquès la ciutat per gran esforç d'armes, e, quan l'hac presa, un missatge li venc de Barcelona que tots los sarraïns de les muntanyes de Prades e de Ciurana e de tota la terra eren venguts assetjar la ciutat de Barcelona. E, quan lo comte ho hac entès, fou-se venir tots los genoveses qui eren venguts ab ell a Mallorques.

—Barons —dix lo comte—, jo us coman la ciutat de Mallorques, que grans afers m'ha creguts a Barcelona e cové-m'hi anar. Mas no hi estaré gaire, que tost tornaré deçà a bon recapte.

189. Sobre Bernat de Santa Eugènia, vegeu *Llibre dels Feits*, § 21, n. 215.

190. Observem que aquí hi ha la sola al·lusió que es faci en tots aquests parlaments a la causa ocasional de l'expedició, explicada en el cap. xiv.

191. L'oferta de Bernat de Santa Eugènia no figura en la crònica de Jaume I, § 50-51. Figura, en canvi, en els dos documents tantes vegades citats. En ambdós, Bernat (no Berenguer com transcriu Bofarull), ensems amb Gilabert de Cruïlles, jura dur a Mallorca trenta cavallers. En el primer, afegeix "et servientes". *Col. Docs. inéd.*, vi, docs. xvi-xvii. Observem l'oferta de dur mariners, que també fa, concretament, Ramon de Montcada. Altres especifiquen que els servents seran bons en terra i en mar. Altres, en fi, no esmenten aquest punt.

—Sényer —dixeren los genoveses—, anats en bona ventura, que nós guardarem la ciutat.

Ab tant, lo comte se recollí ab sos cavallers e ab sa gent e faeren vela e anaren tant, que preseren terra entre el cap de Llobregat e el Castell de Fels; e davallaren en terra, ells e llurs cavalls.

Quan los sarraïns que tenien assetjada la ciutat de Barcelona saberen que el comte havia presa terra e que venia, llevaren llurs tendes e començaren-se'n a anar vers Martorell. E el comte, qui sabé que els sarraïns se n'anaven, cuità-se tant, que fo abans al pas de Martorell que els sarraïns; e els sarraïns, qui eren sens nombre, no es pogren gaudir a la host del comte qui llur era denant ne a les gents de la ciutat qui llur donaren detràs; e així moriren-ne aquí tants, que l'aigua de Llobregat n'era tota vermella fins a la mar.

E puis lo comte venc-se'n a la ciutat de Barcelona e ordonà sos feits per tornar a Mallorca. E, mentre que s'aparellava de l'anar, missatge li venc de Mallorca que els genoveses havien desemparada la ciutat de Mallorca, e que els sarraïns l'havien cobrada. Per què lo comte ne fo molt irat, mas no hi poc alre fer.¹⁹²

192. Si, en els capítols relatius a la unió amb Aragó, el bon comte de Barcelona era Ramon Berenguer IV, i en els de l'Emperadriu d'Alemanya podia ésser Ramon Berenguer IV o Ramon Berenguer III, ací no pot ésser sinó aquest, que és el qui va realitzar l'expedició, en unió amb els pisans, l'any 1114.

Desclot, o la font que utilitza, substitueix els pisans pels genovesos. En aquesta substitució cal veure un resultat de la rivalitat catalanogenovesa, que ja havia tingut ocasió de manifestar-se, no sols en l'aspecte comercial, sinó també en l'aspecte polític, a Provença, per exemple, en temps d'Alfons el Cast.

L'expedició, que va donar per resultat la conquesta efímera d'Eivissa i Mallorca, va tenir lloc perquè, havent arribat a les costes catalanes l'expedició dels pisans, que tenien l'illa en feu per donació del sant Pare, van requerir al comte barceloní perquè s'hi associés i ell va prendre'n la direcció. Vegeu *Liber Maiolichinus de gestis Pisanorum illustribus*, ed. Carlo CALISSE, Roma, 1904; *Gesta triumphalia per pisanos facta*, ed. MURATORI, *Rerum Italicarum Scriptores*, VI; i, entre els estudis moderns, NICOLAU D'OLWER, *Mallorca, primer objectiu de l'expansió marítima de Catalunya*, "Rev. de Catalunya", 1930.

Els historiadors, tant sarraïns —El Cartàs, Annasiri— com cristians, parlen per aquest temps d'una escomesa almoràvit. Sembla que hi hagué dos combats. Aquell a què es refereix Desclot sembla haver estat el segon. Vegeu ROVIRA I VIRGILI, *Història de Catalunya*, IV, p. 29-35, un resum de tota aquesta qüestió. [Sobre l'atac dels almoràvits, aprofitant l'absència de Ramon Berenguer III, i la derrota musulmana al congost de Martorell a mans del comte, que havia tornat de Mallorca apressadament: IBN ABI ZAR, *Rawd al-Qirtas*, traducció i anotació d'A. HUICI MIRANDA, València, 1964, p. 311-312 (Textos Medievales, XII). Cf. també V. LAGARDÈRE, *Les Almoravides. Le djihâd andalou (1106-1143)*, París, L'Harmattan, 1998, p. 35-41. Pel que fa als genovesos, Desclot reflecteix l'inici del deteriorament de les relacions amb els catalans en el seu temps. Els genovesos no participaren en la croada contra Mallorca, però el cronista els carrega a ells la culpa de la pèrdua de l'illa. Durant el segle XII hi hagué alguns moments de tensió entre catalans i genovesos, però també moments de cooperació, especialment a la conquesta de Tortosa: M. T. FERRER I MALLOL, *I Genovesi visti dai Catalani nel Medioevo. Da amici a nemici, a Genova una "porta" del Mediterraneo*, a cura di Luciano GALLINARI, CNR. Istituto di Storia dell'Europa Mediterranea, Cagliari-Genova-Torino, Genova, Brigati, 2005, p. 137-174, concretament p. 140-141 i 143. M.T.F.]

CAPÍTOL XXX. COM LO REI EN JACME D'ARAGÓ MANÀ FER GALERES
E LLENYS E ALTRES VAIXELLS PER A PASSAR A MALLORQUES

Diu lo comde que, quan los barons de Catalunya hagren feita resposta al rei, ne fo molt alegre e pagat. Sí llur dix:

—Barons —dix lo rei—: molt són alegre e pagat de la bona resposta que feita m'havets. E conec bé que de gran cor hi venits; e fa-us-ho fer gran amor e gran lleialtat que m'havets. E jo menaré dos-cents cavallers d'Aragó molt bons e valents,¹⁹³ gint arreats, e de bons cavalls e de riques armes, e cinc-cents donzells qui seran bons a cavall e a peu, e sirvents bons e valents, tants com mester n'hauré. E portarem molts ginyes e menarem de bons ginyadors.¹⁹⁴ E jo promet a Déu que, sol que vida em bast, que abans d'un an seré passat a Mallorca; e prec-vos que emprenam lo terme que cascú sia aparellat com abans puscam.

Ab tant, tuit resposeren a una vou, ab gran alegre, que a sancta Maria d'agost fossen justats a Tarragona, e el rei tenc-ho per bo, e tuit ensems ab ell.¹⁹⁵ E tots los barons qui havien feites llurs promeses faeren aportar un llibre missal e juraren davant lo rei que atendrien ço que havien promès, e el rei atresí.

E puis partí-se lo parlament e anaren menjar. E quan venc a la nuit, ço fo a la vespra de Nadal, el rei anà vetllar, ab tota sa cavalleria e ab moltes d'altres gens, a l'esgleia de Sancta Crou de Barcelona,¹⁹⁶ e ab molts brandons e ab moltes tortes de cera e ab grans llums e ab gran alegre vetllaren aquí aquella nuit e oïren la missa. E puis anaren-se deportar e puis menjaren tuit ab lo rei de totes festes e boornaren e tragueren a postat¹⁹⁷ e menaren molt gran alegre. E puis cascú pres

193. Dos-cents cavallers d'Aragó o sia els qui eren obligats a seguir el rei, perquè tenien honors o cavalleries per ell. D'aquests barons i cavallers aragonesos, DESCLOT no esmenta sinó el nom d'un, Martí Pérez de Pina (cap. 47); però en coneixem alguns altres pels documents: Ximèn d'Urrea, Don Ladrón, Assalit de Gudal, Pelegrí de Castellazol, Pere Cornel, Pere Maça, Roderic Ximèn de Luesia, el seu germà Llop Ximèn, Joan Martínez d'Eslava. Vegeu MIRET, *Itinerari*, p. 85-89. [D'aquests nobles, Martín Pérez de Pina fou més tard, entre 1247 i 1264, justícia d'Aragó: J. MIRET, *Itinerari de Jaume I*, p. 189, 196, 207, 209, 364. D'altres personatges ja n'hem parlat al *Llibre dels Feits*: de Ximèn d'Urrea a la nota 581 i també a la 116; de Don Ladrón a les n. 63 i 265; d'Assalit de Gudal a la n. 265, de Pero Cornel a la n. 116 i a la 2165, de Pero Maça a les n. 790, 857 i 2014; de Llop Ximénez de Luesia a la n. 232; de Pelegrí de Castellazol sabem que entre 1221 i 1236 seguí el rei en els seus desplaçaments pels regnes, ja que signa com a testimoni en els documents reials: J. MIRET, *Itinerari de Jaume I*, p. 39, 40, 42, 50, 55, 67, 69, 78, 86, 87, 90, 102, 110, 112, 116, 125, 185. Més endavant trobarem noves notícies de Ximèn d'Urrea, que fou sogre de Ferran Sanxes, fill il·legítim de Jaume I, i participà en la croada a Terra Santa: notes 489 i 490. M.T.F.]

194. *Ginyadors*, els tècnics que s'ocupaven dels *ginyes* o màquines de guerra.

195. Segons el document on consten les ofertes del rei i de cada baró, el rei va prometre anar "in hac proxima estate, ultima scilicet septimana mensis madii, cum nostro navigio, cum nostris exercitibus ad insulas Maioricas, Minoricas, Eviçam et alias insulas que vocatur Baleares, ad expugnandas inde barbaras nationes". P. DE BOFARULL, *Colección de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón*, vi.

196. L'església de la Santa Creu no és altra que la seu o catedral, que aquesta és la seva advocació.

197. El manuscrit de la Biblioteca Nacional de París diu *a taulat*. I és segurament la lliçó correcta. El *taulat* era construït en alçada, i el joc consistia a llançar a força de braç, pel damunt, *estils* (pals de di-

comiat del rei e tornaren-se'n en llurs terres per aparellar del feit de Mallorca.

E el rei fou venir En Ramon de Plegamans, un ric hom de la ciutat de Barcelona¹⁹⁸ e dix-li que fos percurador de son feit e que faés fer galeres e tarides e llenys per portar cavalls e cavallers e vianda e civada e ginys. E, aitantost que el rei ho hac manat, En Ramon de Plegamans fou fer galeres e tarides e d'altres llenys e féu fer bescuit e ajustar farina e forment e civada e vin e carn e formatges e peix salat.

E puis lo rei partí-se de Barcelona e anà-se'n a Lleida¹⁹⁹ e aquí trobà un cardenal que el senyor apostoli havia tramès al rei.²⁰⁰ E foren-hi tots los barons d'Aragó e de Ribacurça e de Pallars.²⁰¹ E el rei acollí e honrà molt gint, al mills que poc, lo cardenal; sí que el cardenal fo molt alegre e pagat de la vista del rei e de son capte-

verses llargàries) i taronges (a manera de pilotes). El campió era aquell qui els llançava més per damunt del taulat. Vegeu la descripció que en fa Muntaner en la seva crònica, cap. clv.

198. Ramon de Plegamans és un dels representants més conspicus d'una poderosa família de ciutadans de Barcelona. Sabem, per exemple, que adquirí per compra, del vescomte de Bearn Guillem de Montcada, el castell de Sant Marçal i les terres damunt de les parròquies de Teià, Alella, Badalona i Santa Coloma de Gramenet, salvant sempre el dret del rei (6 juny 1225), MIRET, *Itinerari*, p. 54. Si aquest fet ens mostra la puixança econòmica del personatge tres anys abans que li fos encomanada la preparació de l'estol expedicionari a Mallorca, el fet que, en 1236, aparegui amb el títol de "gerentis vices domini Regis in Catalonia", és a dir de portaveu del rei a Catalunya, ens diu la importància política que va arribar a aconseguir, MIRET, *Itinerari*, p. 123. [Sobre aquest personatge, cf. *Llibre dels Feits*, n. 815. M.T.F.]

199. El rei va restar a Barcelona almenys fins al 26 de gener de 1229 (els documents del 15 i 25 de gener que MIRET, *Itinerari*, p. 83, dona com del 1230 són evidentment del 1229). Miret va deixar-se dur ací per la seva errònia convicció que tots els documents d'aquesta època, a Catalunya i Aragó són datats per anys de l'Encarnació. De Barcelona sembla que el rei va anar a Montserrat, on era el dia 21 de març. Després el trobem a Lleida, el 29 de març, confirmant el que diu la Crònica de DESCLOT. MIRET, *Itinerari*, p. 76.

200. Es tracta de Jean d'Abbeville, cardenal de Santa Sabina, legat pontifici que havia vingut a Catalunya per la qüestió del divorci entre Jaume I i Elionor. La sentència fou pronunciada a Lleida pel legat a les acaballes d'abril de 1229.

201. En el seguici del rei sabem que hi havia a Lleida, ultra els prelats de Tarragona i Barcelona, Ramon Folc, vescomte de Cardona, Guillem d'Anglesola, Ramon Berenguer d'Àger, el majordom d'Aragó Ato de Foces, Guillem de Puigverd, Blasc d'Alagó, Don Ladrón, Pere Cornel, Atorella, Assalit de Gudal, Garcia Pérez de Meitat, Pere de Pomar i Pere Maça. Aquests són els testimonis de dos diplomes datats a Lleida el 4 d'abril de 1129 (MIRET, *Itinerari*, p. 77). Entre aquests hi ha, en efecte, barons d'Aragó, de Ribagorça i de Pallars, com diu Desclot. N'hi ha també d'altres indrets. [Hem donat notícies d'aquests nobles al *Llibre dels Feits*. Sobre el vescomte Ramon Folc de Cardona a n. 286; Guillem d'Anglesola, a n. 1907; Ato de Foces, a n. 208; Blasc d'Alagó, a n. 61; d'Atorella a n. 106; sobre la participació de Guillem d'Anglesola i altres membres de la família a la conquesta de València: E. GUINOT, *L'alta noblesa catalana*, p. 678-680; altres nobles ja els hem esmentat abans, mentre que de Garcia Pérez de Meitat i de Pere de Pomar sabem que eren ribagorçans i freqüentaren la cort de Jaume I: J. MIRET, *Itinerari de Jaume I*, p. 31, 47, 48, 49, 58, 70-74 etc. Pere de Pomar havia canviat amb el rei Jaume I la vila d'Ornat, prop d'Ansó, per la del castell de Bardaruiç: A. SINUÉS RUIZ, A. UBIETO ARTETA, *El patrimonio real en Aragón durante la Edad Media*, Saragossa, Anubar ed., 1986, p. 134. Pel que fa a Guillem de Puigverd, procedent del comtat d'Urgell, era casat amb Sança i pare d'Arnau de Ponts; posseïa els castells de Montbrió de la Marca, Talladell i les Piles: *Els castells catalans*, iv, p. 271, VI, p. 1048; fou benefactor del monestir de Poblet: A. ALTISENT, *Història de Poblet*, Abadia de Poblet, 1974, p. 164. M.T.F.]

niment e demanà'l de sos afers. E el rei contà-li tot son feit, e en qual guisa havia ordonat de passar a Mallorques. E el cardenal guardà-lo e viu-lo tant enfant e donà's gran meravella com tan gran feit havia començat.

—Fill —ço dix lo cardenal—, certes, aital feit com és aquest no és mogut de vós, segons l'edat que en vós és, ans ho ha de Déu, qui us ha espirat e tramesa la sua gràcia. E plàcia a ell que us ho lleix acabar així com vostre cor desitja.

Quan aço fo feit, l'endemà lo rei manà que tots fossen al palau, al parlament, e tuit foren aquí: cavallers e ciutadans e clergues e hòmens d'orde, per oir del rei ço que volia dir. Mas ja enans d'açò, los barons d'Aragó e els hòmens de Lleida havien pregat lo cardenal que degués pregar lo rei que mudàs lo viatge a València; que aquí farien tot llur poder, que del feit de Mallorca no havien cura.

Quan tuit foren justats, el rei parlà e dix:

—Barons: per ço vos hic he feits ajustar que us vull dir ço que he en cor de fer. Certa cosa és que el rei sarraí de Mallorca ha feit gran dan a les mies gents e fa cascú jorn; encara, que té mos hòmens preses e, per missatges que jo li haja trameses, no els me vol retre.²⁰² Per què és mon cor e ma volentat que pas a Mallorca ab tot mon poder a honor de Déu e de la crestiandat.

Quan lo rei hac parlat, lo cardenal se llevà e parlà e dix:

—Sényer rei: los barons que ací són e els rics hòmens d'esta ciutat m'han pregat que jo que us deja dir e pregar que mudets lo viatge e que anets a València; e seguir-vos han tuit e faran tot ço que vós manets. Que de l'anar de Mallorca no han volentat ne cura.

—Certes —ço dix lo rei—, lo viatge de Mallorca jo no lleixaré ne ja no en passaré lo sagrament. Qui seguir-me volrà farà ço que deurà, e jo seré'n mills son amic; e qui no em volrà seguir haurà'n abans gasardó que fi.

Ab tant, lo rei pres un cordonet que tenia e féu-ne una crou e dix al cardenal que la li cosís; e el cardenal cosí-la-li, e beneí-lo e donà-li sa gràcia, e donà gran perdó a tots aquells qui el seguirien. E puis lo bisbe de Barcelona e l'artiaça e el sargristà e d'altres rics hòmens que ab lo rei eren venguts de Barcelona croaren-se de la mà del cardenal.

Quan los rics hòmens d'Aragó e les gents de Lleida viuren que el rei fo croat e molts d'altres, foren meravellats e fo-llur greu com no hac mudat lo viatge a València; e no n'hi hac negú qui anc li faés profirença de res.²⁰³

202. Ahusió als fets recontats en el capítol xiv.

203. Els aragonesos, llevat dels qui hi estaven obligats perquè tenien honors pel rei, no van acudir a l'expedició, amb molt poques excepcions. En canvi, l'afirmació de Desclot no és exacta respecte als lleidatans, que van tenir-hi una aportació gens menyspreable i van rebre'n la recompensa corresponent, com pot constatar-se en el *Llibre del Repartiment*. [Sobre la participació catalana i aragonesa: P. CATEURA BENNÀSSER, *Sobre la aportación aragonesa a la conquista de Mallorca (1229-1232)*, a *Jaime I y su época*. X Congreso de Historia de la Corona de Aragón, Comunicaciones, 1-1, Saragossa, 1980,

CAPÍTOL XXXI. COM LO REI D'ARAGÓ EN JACME SE PARTÍ DE LLEIDA
E ANÀ EN ARAGÓ

Ab tant, lo rei, quan hac endreçat a Lleida ço que hi havia a fer, anà-se'n en Aragó²⁰⁴ e pensà de sos cavallers e de sa gent a aparellar. E el bisbe de Barcelona tornà-se'n a Querol²⁰⁵ e aquí trobà En Guillem de Montcada ab gran res de cavallers e demanà del rei on era ne què faïa; e el bisbe dix-li que havia presa la crou e puis que se n'era entrat en Aragó.²⁰⁶

Quan En Guillem de Montcada oí dir que el rei havia presa la crou, dix al bisbe, son cosí, que en nom de Déu que li cosís la crou; e el bisbe fou-ho molt volenters, e puis a tots los altres cavallers. E, quan hac estat aquí dos jorns, anà-se'n a Barcelona e pensà de sos afers e tramès per tots sos amics e pregà'ls que el seguissen a Mallorca; e ells atorgaren-li-ho molt volenters e preseren la crou. E el bisbe aparellà-los de cavalls e d'armes e de tot ço que mester llur fo. E féu cabdelladors e caps de tota sa companya En Guillem de Montcada, qui era son cosí germà, En Ramon de Solsona, En Ramon de Taiana e N'Arnau Desvilar, cavallers honrats e prous.²⁰⁷

p. 17-40, amb llistes confeccionades a partir de les cròniques de Jaume I i de Desclot. El mateix autor a *Sobre l'encreuament de fidelitats en el regne de Mallorca medieval*, "Mayurqa", 25 (1999), p. 179-186, assenyala la catalanitat de Mallorca com a resultat de la proporció majoritària de catalans en la conquesta i en la repoblació. M. ALVIRA CABRER, *Guerra e ideologia en la España del siglo XIII: la conquista de Mallorca según la crónica de Bernat Desclot*, "En la España Medieval", 19 (1996), p. 37-50, concretament p. 42, assenyala que el fet de convertir una expedició expansiva en croada permeté al rei sobreposar-se a la negativa aragonesa, dinamitzar l'empresa i despertar l'entusiasme a Catalunya. M.T.F.]

204. Després de la data del sojorn a Lleida, la primera que trobem en l'*Itinerari* de MIRET és del 20 d'abril a Calataiud (p. 77). És, doncs, certa l'afirmació de Desclot.

205. Querol (no Terol com diuen el manuscrit de la Biblioteca Nacional de París i les edicions Buchon i Coroleu) és un vilatge de la conca de Barberà, en l'actual partit judicial de Montblanc.

206. Aquest Guillem de Montcada, com ha fet observar COLL I ALENTORN, (p. 91, n. 11), no pot ésser el vescomte de Bearn del mateix nom, sinó que deu ésser un altre personatge, potser el fill de Ramon de Montcada, senyor de Tortosa, que es deia Guillem. La presència de Guillem de Montcada a Querol i fins l'anada del bisbe de Barcelona Berenguer de Palou, s'expliquen perquè aquella població pertanyia als Cervelló, amb els quals estaven emparentats els Montcada i el prelat. Aquest es trobava, com hem dit, a Lleida, al costat del rei, el 29 de març (capítol xxx, n. 201). [Tot fa pensar que aquest Guillem de Montcada sí que era el vescomte de Bearn. No hi ha constància que fos a Lleida amb el rei pel gener de 1229 i no apareix al seu costat fins al 19 de juny, a Escatron: J. MIRET, *Itinerari de Jaume I*, p. 78. M.T.F.]

207. No hem sabut trobar notícies d'aquests personatges, llevat de Guillem de Montcada. Si és el fill de Ramon, va prendre part, com el seu pare o com el seu oncle en l'expedició a Mallorca. Ell és el qui figura com a testimoni en un diploma de Jaume I datat a Mallorca el 13 de setembre de 1229 i en altres de posteriors: de manera que apareix força sovint en el seguici del rei. Cf. l'índex de l'*Itinerari* de MIRET, amb l'advertiment que aquest Guillem de Montcada hi ha estat fos amb el Guillem de Montcada vescomte de Bearn, de manera que fins a la p. 89 es tracta del vescomte; i ja a la p. 88 apareix aquest altre Guillem de Montcada, que va assistir també al setge de València (MIRET, p. 134-135. Vegeu també el *Llibre dels Feits*, § 94, n. 760).

CAPÍTOL XXXII. DELS COMPANYYS QUE MENÀ AB SI LO COMTE EN NUNO

Lo comte En Nuno menà ab si, per cabdelladors e per companyons, un comdor molt honrat, En Jofre de Rocabertí,²⁰⁸ e N'Oliver de Tèrmens²⁰⁹ e En Ramon de Canet²¹⁰ e En Jaspert de Barberà²¹¹ e En Pons de Vernet²¹² e En Pere Arnau de Barberà²¹³ e En Bernat Espanyol²¹⁴ e En Bernat Oliver²¹⁵ e En Bernat de Montesquiu²¹⁶ e N'Arnau de Vernet²¹⁷ e En Castellà Ruiz e dos honrats barons de Castella.²¹⁸

CAPÍTOL XXXIII. DELS COMPANYYS QUE MENÀ
AB SI EN GUILLEM DE MONTCADA

En Guillem de Montcada²¹⁹ menà ab si, per companyons e per cabdelladors de sa campanya, un comdor molt honrat, En Guillem de Sent Martí,²²⁰ En Guillem

208. Jofre de Rocabertí: sobre aquest personatge vegeu *Llibre dels Feits*, § 446, n. 2145. No tenim, però, notícies de la seva participació en l'expedició a Mallorca.

209. Sobre Oliver de Tèrmens, vegeu *Llibre dels Feits*, § 63 i la nota 581. Allí és designat solament amb el nom de N'Oliver.

210. Sobre Ramon de Canet, vegeu *Llibre dels Feits*, § 106, n. 811. Allí apareix també en relació amb Mallorca, propietari d'una gran galera amb què el rei fa un dels seus viatges a l'illa.

211. Sobre Jaspert de Barberà i al seva participació en la conquesta de Mallorca vegeu *Llibre dels Feits*, § 21, i la nota 211.

212. Ponç de Vernet era un cavaller rossellonès que apareix en el seguici del rei Jaume i com a testimoni d'alguns seus documents els anys 1250, 1251 i 1254. Vegeu MIRET, p. 204-205, 212, 235-236. Altres manuscrits diuen Ramon de Vernet, que apareix en el *Repartiment*, "Docs. inéd.", x, p. 39. [Ponç de Vernet era càtar, com Oliver de Tèrmens o Jaspert de Barberà: J. VENTURA SUBIRATS, *El catarisme en Catalunya*, BRABLB, 28 (1960), p. 109-111; participant en la lluita contra els sarraïns miraven de fer-se perdonar. M.T.F.]

213. Pere Arnau de Barberà devia estar emparentat amb Jaspert de Barberà, però no hem sabut trobar notícies del personatge.

214. Sabem que Bernat Espanyol va anar realment a Mallorca, perquè apareix en el *Repartiment*, "Docs. inéd.", p. 71, on es parla d'un clos que li pertany: "in clauso Bernardi de Espanyol". També d'una alqueria Benigotmar (p. 14).

215. Bernat Oliver, encara un personatge sense documentació coneguda que s'hi refereixi.

216. Bernat de Montesquiu, cavaller que hem de suposar senyor del castell rossellonès del seu nom.

217. Arnau de Vernet, parent segurament del Ponç de Vernet esmentat més amunt. El trobem en dues ocasions en el seguici de Jaume I: l'any 1243 a Barcelona i el 1260, també a Barcelona, on sabem que era propietari d'algunes cases al carrer de Santa Anna. Vegeu MIRET, p. 163, 305 i 362.

218. En Castellà Ruiz apareix en altres manuscrits i en les edicions Buchon i Coroleu amb el nom Cascalla Rois. Possiblement, aquest Ruiz era un castellà, com els altres dos honrats barons de Castella, innominats, als quals es refereix immediatament. Descendent com era per part de mare, Nunyo Sanç, de la casa castellana dels Lara, i tenint com tenia dominis a Castella, no té res de particular que en el seu seguici hi hagués alguns cavallers castellans.

219. Aquest Guillem de Montcada és el vescomte de Bearn, el fill de Guillem Ramon de Montcada, també vescomte de Bearn († 1224), matador de l'arquebisbe de Tarragona Berenguer de Vilademuls. Sobre el personatge vegeu *Llibre dels Feits*, § 9 i la nota 77.

220. Guillem de Sant Martí deu ésser parent de Ferrer de Sant Martí, que apareix en diversos diplomes expedits pel rei a Mallorca a començaments del 1230, després de la conquesta de la capital (Mi-

de Cervelló²²¹ e En Ramon Alamany,²²² En Guillem de Clarmunt²²³ e N'Hug de Mataplana,²²⁴ En Guillem de Sent Vicenç,²²⁵ En Ramon de Bell-lloc,²²⁶ En Bernat de Centelles,²²⁷ En Guillem de Palafolls²²⁸ e En Berenguer de Santa Eugènia.²²⁹ Tots aquests que us he nomenats eren comdors e honrats hòmens de Catalunya.

RET, 85-88). De concernents a Guillem no en trobem sinó més endavant. Així per l'octubre de 1239 el trobem a Montpeller en el seguici del rei; i a Montpeller, prop del rei, tornem a trobar-lo quatre anys més tard, pel maig de 1243. Aleshores va seguir el rei a Lleida, on era el 16 de juny. Vegeu MIRET, p. 140, 161 i 560. [Guillem de Santmartí era germà de Ferrer, pertanyia a la família dels senyors del castell de Sant Martí Sarroca, emparentada amb els vescomtes de Barcelona. No devia ésser l'hereu: *Els castells catalans*, 1, p. 414-415. A. de FLUVIÀ, article de la família Santmartí i arbre genealògic a *Gran Enciclopèdia Catalana*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 13, 1979, p. 266. M.T.F.]

221. No tenim cap confirmació documental de l'anada de Guillem de Cervelló a Mallorca. Sobre el personatge, vegeu *Llibre dels Feits*, § 92 i també la nota 197.

222. És Ramon Alamany de Cervelló, oncle de Guerau. Sabem ben bé que va passar a Mallorca amb el rei, perquè el trobem a Salou just abans d'embarcar-se, i coneixem el testament atorgat pocs mesos abans (juny 1229), on consta la seva intenció de passar a l'illa amb el rei: "sanus existens et in memoria plena et integra constitutus, volensque ire apud Maioricas cum domino Rege, meum facio testamentum" (MIRET, p. 80-81). Sabem que, en unió de Guillem de Claramunt va dur trenta cavallers a la conquesta. Va morir a Mallorca (vegeu *Llibre dels Feits*, § 47 i 92, i nota 438).

223. Guillem de Clarmunt o de Claramunt, company de l'anterior, com acabem d'assenyalar. Mort també a Mallorca. Vegeu *Llibre dels Feits*, § 47 i 92 i nota 439. Cal no confondre'l amb un altre Guillem de Claramunt que apareix més endavant, ciutadà de Barcelona (vegeu MIRET, p. 303).

224. Hug de Mataplana no apareix entre els signants de cap dels diplomes expedits pel rei abans de partir de Catalunya o en la primera estada a Mallorca. Sabem l'oferta feta, ensems amb Galceran de Pinós, de dur cinquanta cavallers a la conquesta. Però en el document del 28 d'agost de 1229, en què les ofertes són repetides, ja no figura la d'aquests dos barons (HUICI, 1, doc. LXX). Per a aquest i altres detalls biogràfics del trobador, vegeu *Llibre dels Feits*, § 9 i nota 72.

225. Guillem de Sant Vicenç figura entre els personatges assistents a l'assemblea on es va decidir l'expedició a Mallorca. Sabem també que era a Barcelona, prop del rei, a començaments d'agost de 1229, un mes abans de la partença (MIRET, p. 74 i 80). Després el trobem en el *Repartiment*, "Docs. inéd.", XI, p. 38, i tornem a trobar-lo, passada la conquesta, a Barcelona, el 5 de desembre de 1230 (MIRET, p. 90). Després sabem que va prendre part en la conquesta de la ciutat de València (*id.* p. 134). Apareix algun cop, no gaires, fins l'any 1246, en el seguici del rei (*id.* p. 181). Després desapareix totalment, i no tornem a trobar cap altre Guillem de Sant Vicenç fins al cap de vint-i-vuit anys (1274). Llavors apareix una sola vegada, amb motiu de la lluita del rei contra el vescomte Ramon de Cardona. Jaume I el convoca amb altres molts cavallers (MIRET, p. 508). ¿Era, però, el mateix, que s'hauria retirat a les seves terres i que ara, amb aquest motiu, era requerit pel rei a servir-lo, o era algun parent seu, un fill, possiblement? Ambdues hipòtesis són admissibles, si bé potser és més versemblant la primera; perquè, si es tractés d'un fill, probablement tornaria a aparèixer en algun altre document, i aquesta és la sola notícia que en tenim. Després Guillem de Sant Vicenç degué tornar al seu retir. [Guillem de Sant Vicenç pertanyia a la família dels senyors dels castells de Sant Vicenç i de Vilassar i de diversos llocs del Maresme. Es casà amb Guillema Marcús, filla de Bernat Marcús, un barceloní molt ric. Morí el 1250. El que apareix el 1274 és un nét seu: C. CUADRADA, *El Maresme medieval: Hàbitat, Economia i Societat, segles X-XIV*, Mataró, Caixa d'Estalvis Laietana, 1988, p. 392-401. M.T.F.]

226. Ramon de Bell-lloc figurava, és cert, entre els acostats dels Montcada, perquè trobem el seu nom en la llista dels parents i amics d'aquells poderosos magnats amb motiu de les treves establertes pocs anys abans entre els Cardona i els Montcada (document publicat per HUICI, *Colecció*, 1, doc. L). No tenim cap altra notícia, sinó aquesta de Desclot, relativa al seu passatge a Mallorca llavors de la con-

CAPÍTOL XXXIV. COM LO REI EN JACME SE RECOLLÍ
AB SA HOST PER PASSAR A MALLORQUES

Quan venc lo Pascor, tots los llenys e les tarides e les galeres foren feites e aparellades de varar; e el bescuit fo feit e totes les altres coses aparellades. Los llenys vararen e carregaren per tota la ribera de tot ço que mester llur fo; puis anaren-se'n al port de Tarragona, qui ha nom Salou,²³⁰ e aquí tot lo navili s'ajustà. E, quan venc a sancta Maria d'agost, lo rei fo vengut²³¹ ab tots sos cavallers d'Aragó,²³² e

questa. Abans no hem trobat el seu nom sinó en les esmentades treves. Després, apareix alguna vegada en el seguici del rei: i sabem que era amb ell a Almiçra llavors de la signatura del tractat entre Jaume I i Alfons el Savi. El de Bell-lloc no figura, però, entre els testimonis del tractat, sinó d'un altre document (MIRET, p. 168). Es veu que l'any 1268 tenia bregues amb Pere Sala, i el rei va nomenar el seu notari Jaume Sarroca, que aleshores era sagristà de Lleida, com a àrbitre perquè dictés composició entre ells (MIRET, p. 409). [Ramon de Bell-lloc formà part del bàndol de Guillem de Montcada, vescomte de Bearn, en els enfrontaments amb el vescomte de Cardona i els seus valedors el 1226; era fill de Bernat de Bell-lloc i s'enfrontà amb el germà Guillem, que era l'hereu, per béns al castell de Bell-lloc a Cardedeu i al Castellnou de Barcelona; morí abans de 1261: *Els castells catalans*, I, p. 246, II, p. 246, 262-264. M.T.F.]

227. Bernat de Centelles no ha deixat tampoc cap altre testimoni de la seva participació en l'expedició a Mallorca. Abans de la conquesta sols l'hem trobat en un diploma de Jaume I del 1218. Després de la conquesta apareix alguna vegada en el seguici del monarca. I, com Ramon de Bell-lloc, esmentat en la nota anterior, fou convocat en 15 de setembre de 1274 per a la lluita contra el vescomte Ramon de Cardona (MIRET, p. 508). [Bernat (II) de Centelles era fill de Gilabert de Centelles i de Saurina, senyor del castell de Centelles i dels llocs propers, es casà amb Elisenda d'Oló abans de 1204 i morí vers 1238; Elisenda, quan quedà vídua, es casà novament amb Dalmau de Castelló. El fill i hereu de Bernat fou Bernat (III), que morí vers 1279. Bernat (II) havia participat a la batalla de les Navas i és probablement el mateix que anà a Mallorca. La família estava molt lligada als Montcada, dels quals Bernat (III) fou procurador general, almenys des de 1263: *Els castells catalans*, IV, p. 774, 914-917. M.T.F.]

228. Guillem de Palafolls no ha deixat rastre en la documentació que coneixem. [Guillem de Palafolls era el senyor del castell de Palafolls. El 1248 juntament amb la muller Eliards i el fill Pere donà un mas a Pineda al monestir de Roca Rossa: J. M. PONS I GURI, *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*, Barcelona, Fundació Noguera, 1989, III, p. 120. M.T.F.]

229. ¿Berenguer de Santa Eugènia o Bernat de Santa Eugènia? ¿Eren un sol personatge desdoblant per copistes i historiadors a causa de l'errada interpretació de l'abreviatura de Bernat? Ens decantem a creure que sí. En els documents apareix o bé *Bernardus* amb totes les lletres (vegeu HUICI, *Colección*, I, doc. LXII), o bé simplement *B.*, que, si potser alguna vegada pot estar per *Bng.*, gairebé sempre correspon a Bernat, i en aquest cas, existint com existeix en documents de dates acostades un Santa Eugènia d'aquest nom, creiem que no pot de cap manera interpretar-se per Berenguer. D'altra banda, el nombre de documents que han estat així atribuïts a Berenguer és insignificant. En el *Llibre dels Feits*, l'abreviatura *Bn.* de Bernat va dur el confeccionador de l'índex a encabir-lo a nom de Berenguer. Creiem, doncs, que es tracta sols de Bernat de Santa Eugènia, senyor de Torroella de Montgrí; i sobre el personatge, vegeu *Llibre dels Feits*, § 21, n. 215.

230. Salou, a 12 Km. de Tarragona.

231. Sabem que el rei ja es trobava a Tarragona el dia 9 d'agost de 1229 (MIRET, p. 80). La Mare de Déu d'agost és el dia 15.

232. Es refereix, especialment, a tots els qui formaven la seva mainada o mainaders. Vet aquí els noms de nobles aragonesos que trobem en els documents expedits a Tarragona i a Salou: Eiximèn d'Urrea, Pere Cornel, Don Ladrón, Rois Eiximèn de Luesia, Sanç Peres de Pomar, Pere de Pomar, Assalid de Gudar, Garcia Peres de Meitat (MIRET, p. 80-81).

tots los barons de Catalunya foren justats a Tarragona e a Salou, aparellats de recúller; e les naus e les tarides e els llenys e les galeres foren estibades e carregades de bescuit e de farina e de civada e de carn e de formatges e de vin e d'aigua; e les establies dels cavalls foren aparellades.

E el rei manà que tuit recollissen llurs cavalls e llurs cors e que se'n pensassen d'anar. Quan lo rei ho hac manat, aitantost fo feit: tuit recolliren los cavalls e llurs armes e llurs cors e faeren vela e partiren d'aquí; ço fo ja dins setembre.²³³ E anaren tant per la mar, ab un vent e ab altre, tro que arribaren a la primera terra de l'illa de Mallorca, qui ha nom la Palomera, e aquí ormejaren-se totes les naus e los llenys e les tarides e l'altre navili.²³⁴ E el rei davallà en una illeta, prop de terra, qui ha nom lo Pantaleu, e fou aquí parar tendes; e tots los barons qui no eren usats de la mar reposaren aquí tro que llur temps fo.²³⁵

E els sarraïns, qui viuren venir lo navili en aquell lloc, cuidaren-se que aquí volgués pendre terra lo rei ab ses gents, e ajustaren-se davant ells en terra bé deu mília sarraïns. Mentre que estaven així, una barca de la host del rei anà a terra ab vuit hòmens armats, els set davallaren en terra e el vuitè tenc la barca aparellada. E, quan los sarraïns ho viuren, anaren-se vers ells tro a quaranta, e los crestians mesclaren-se ab ells, e aucèren-ne tres e nafraren-ne quatre; e puis, malgrat dels sarraïns, recolliren-se en la barca, que no hagren mal ne dan sinó la un que fo un poc nafrat en la cama. Quan cells de la host de la mar ho viuren, volgren llur se-córrer, mas ells se foren aitantost recollits, e així tornaren-se'n.²³⁶

CAPÍTOL XXXV. COM LA HOST DEL REI D'ARAGÓ PRES TERRA EN L'ILLA DE MALLORQUES, EN UN LLOC QUE DIEN SENTA PONÇA

Diu lo comde que quan tot lo navili fo justat a la Palomera e el rei fo eixit en l'illa del Pantaleu ab molts de rics barons e d'altres gents per deportar e per alegrar, per ço cor la mar los havia treballats, açò fo un dimegne matí.²³⁷ E els sarraïns se foren ajustats en la terra davant l'illa del Pantaleu, tro a quinze mília sarraïns a cavall e a peu ab llurs armes; dels quals sarraïns se'n partí un²³⁸ e gità-se en la mar e, de nadantes, venc-se'n a l'illa on lo rei d'Aragó era. E quan fo eixit de la mar, venc davant lo rei e agenollà's a ell e saludà-lo en son llatí.²³⁹ E el rei fou-li do-

233. La partença fou, en efecte, a començaments de setembre de 1229: el dimecres, dia 5. Cf. *Llibre dels Feits*, § 56, n. 504.

234. El dia 7 de setembre, divendres. Vegeu *Llibre dels Feits*, § 56. *Íd.* sobre la Palomera.

235. Sobre Pantaleu, vegeu *Llibre dels Feits*, § 59. També en la narració del *Llibre*, el rei desembarca a l'ileta de Pantaleu.

236. El *Llibre* no fa cap esment d'aquest episodi.

237. El diumenge, dia 9. El *Llibre dels Feits*, que també explica aquest episodi (§ 59), afegeix que era a hora de migdia.

238. El *Llibre dels Feits* no diu pas que anés amb els altres sarraïns.

nar vestedures e puis demanà-lo del feit de la terra e del rei sarraí; e el sarraí dix-li:

—Sényer, sàpies per cert que aquesta terra és tua e a ton manament; que ma mare me dix e em pregà que jo que vengués a tu e t'ho dixés. Que ella és molt sàvia femna e ha conegut en la sua art d'astronomia que aquesta terra deus tu conquerir.²⁴⁰

Dix lo rei:

—Com has tu nom?

—Sényer —dix lo sarraí—, Alí m'apella hom, e sòn majordom del rei de Mallorca.²⁴¹

—Digues-me, lo rei on és ne què fa?

—Sényer —ço dix lo sarraí—, lo rei és en la ciutat e ha ajustats per escrit, que jo els he tots comdats, quaranta-dos mília hòmens ben armats, dels quals n'hi ha cinc mília a cavall e els altres són bons servents e molt valents e ardots;²⁴² e cuiden-te veudar que no prengues terra en null lloc de Mallorca. Per què faràs gran seny, si et cuites de pendre terra al pus tost que pusques, abans que ells sien eixits de la ciutat.

—Amic —dix lo rei—, ben sies vengut, e sàpies que jo et faré gran bé, a tu e a ta mare e a tos fills; sí que te'n tindràs per pagat.

239. En son *llatí* val tant com dir en el seu idioma. Com no es refereixi, més concretament, al llenyatge romanç que hagués pogut conservar-se a Mallorca.

240. Aquesta és una de les poques al·lusions que trobem en textos catalans de l'època, a l'art de predir l'esdevenidor guiant-se pels astres. No recordem que en les quatre grans cròniques n'hi hagi cap més.

241. Aquest càrrec de majordom no és indicat per res en el *Llibre dels Feits*.

242. Aquest compte, com gairebé tots, és exagerat: pel conjunt dels 42.000 homes. I encara més pels 5.000 cavallers. Ben segur, els cristians no eren ni de molt tan nombrosos. El nombre i la mida dels vaixells que els van traslladar no permetien una xifra tan elevada. [El *Llibre dels feits*, cap. 55, p. 139, dóna xifres de l'estol: 25 naus, 18 tarides, 12 galeres i 100 entre buços i galiots, sense comptar les barques petites. La crònica indica un total d'uns 150 vaixells grossos, encara que la suma exacta dels vaixells indicats és 167, bé que potsar la xifra de 100 galiots i buços és arrodonida. No quantifica els combatents i per tant les xifres aventurades pels historiadors són molt variades: entre 12.000 i 24.000 combatents i entre 1.300 i 1.400 homes a cavall. Un cronista àrab, al-Majzumi, assegurà que el total de l'exèrcit desplaçat a Mallorca fou de 16.000 homes: 700 homes a cavall i 15.000 homes a peu; la suma no és exacta, però és una xifra rodona. Sembla un exèrcit proporcionat a la flota que el transportà: M. T. FERRER I MALLOL, *La organización militar en Cataluña. Siglos XII a XV*, "Revista de Historia Militar", XLV (Instituto de Historia y Cultura militar 2001), núm. extra. *Conquistar y defender. Los recursos militares en la Edad Media Hispánica*, p. 119-222, concretament p. 171-176, on es poden veure xifres dels exèrcits catalans. Sobre l'exèrcit de la conquesta: A. SANTAMARÍA, *Determinantes de la conquista de Baleares (1229-1232)*. Lección inaugural del curso 1972-1973, Universidad de Barcelona, Facultad de Filosofía y Letras. Estudio General Luliano, Palma de Mallorca, 1972, p. 70. P. CATEURA BENNÄSSER, *Ampliación de la Corona de Aragón. I. El reino de Mallorca/Ampliació de la Corona d'Aragó. I. El regne de Mallorca*, en *La Corona de Aragón*, 4, Saragossa, 1989, p. 121. IDEM, *Mallorca en el segle XIII*, Palma de Mallorca, El Tall, ed., 1997, p. 19. M. ALVIRA, *Guerra e ideologia*, p. 42, proposa de 800 a 900 cavallers i de 1.000 a 3.000 homes a peu; la xifra és molt inferior a la capacitat de la flota i és desproporcionada en la relació entre homes a cavall i a peu; els segons eren generalment deu vegades més que els primers, com a mínim. En aquesta conquesta els cavallers eren només els catalans perquè els únics aragonesos que hi participaren eren els que tenien cavalleries pel rei. M.T.F.]

Quan lo rei e els barons de la host hagren entès ço que el sarraí llur hac dit, hagren llur consell que al vespre que s'aparellassen de l'anar, tant tro que atrobassen lloc on poguessen terra pendre, pus a la Palomera no podien pendre terra per los sarraïns, qui molts s'hi eren ajustats. Ab tant, lo rei fou manament a cells de les naus e dels llenys e de les tarides e de les galeres que a la nuit, quan serà envesprit, que degen moure per cercar la ribera tro que hagen trobat lloc on prenguen terra.

Quan venc a la nuit, les tarides e les galeres e els llenys foren aparellats; e el rei se recollí, e En Guillem de Montcada e En Nuno e tots los cabdals d'Aragó e de Catalunya; e mogueren-se d'aquí e anaren tota la nuit, a vela e a rem, costejant la ribera. Mas en les naus eren romasos gran res de cavallers e d'altres gents moltes d'armes, d'on fo gran dan e gran minva al rei e a tota la host. Quan hagren així anat tota la nuit e el jorn del dilluns fo esclarit,²⁴³ ells viuren davant ells un bell port, qui ha nom Sancta Ponça,²⁴⁴ en què podien molt bé eixir e que no hi havia dels sarraïns negú; e aquí ells preseren terra al pus tost que pogren, cavallers e sirvents. E aquí viuren un bell puig, alt e escarit; e un servent en camisa ab avarques en els peus, ab un penó bausà,²⁴⁵ partí-se de la host e muntà-se'n en el puig e puis senyà ab lo penó que pensassen de muntar en el puig abans que els sarraïns hi fossen. E quan cels de la host ho viuren, foren-ne molt alegres e, així com davallaren en terra ab llurs armes, muntaren en el puig, que la un no esperava l'altre. Sí que En Ramon de Montcada fo aparellat, e els primers, e fo en el puig ab gran res d'altres gents; e viuren venir los sarraïns qui eren a la Palomera, tro a deu mília, qui els anaven seguent.

—Barons —ço dix En Ramon de Montcada—, jo els iré escosir tot sol, e la una partida de la gent romandrà en el puig e l'altra davallarà en el pla. Per res que veéssets, no us moguéssets d'aquí tro que jo sia tornat a vosaltres.

Ab tant, En Ramon de Montcada davallà del puig ab la una partida de la gent; e, quan foren en el pla, partí-se dels cavallers e dels sirvents e anà-se'n tot suau e de bell pas, armat en son cavall, vers los sarraïns, e escosí-los quants eren ne quants no. E, quan los sarraïns lo viuren tan fort aproïmar, tengren-se fort per ahontats e desregaren-ne tro a quaranta e corregren vers ell. Mas En Ramon de Montcada, com a prous, esgambà's d'ells molt gint e tornà-se'n als seus.

—Barons —dix ell—, los sarraïns són grans gents, mas Déus serà ab nós; e cascú haja ferm cor e bona esperança en Déu, e firam en ells ardidament.

A aquest consell s'acordaren tots e anaren ferir en els sarraïns, cavallers e sirvents. La batalla fo molt gran, mas los sarraïns no ho pogren durar e començaren de fúger devers les muntanyes, que hi eren grans; e els crestians, firent e talant, encaçaren-los tro en la muntanya, que no pogren anar pus avant per les muntanyes,

243. El dilluns dia 10 de setembre.

244. Sobre Santa Ponça, vegeu *Llibre dels Feits*, § 59, n. 535.

245. *Penó bausà*: n'ignorem el significat exacte.

qui eren altes, e els boscs, grans. En aquesta batalla moriren bé dos milia sarraïns,²⁴⁶ menys d'aquells que retengren a presó.

E, quan hagren lo camp llevat, tornaren-se'n a la host e aquí trobaren lo rei e En Guillem de Montcada e el comte En Nuno e molts d'altres barons que no eren estats a aquesta batalla ne en sabien res. E, quan ho saberen, foren-ne molt irats cor ells no hi eren estats. E aitantost preseren-se tots a les armes e muntaren en llurs cavalls e corregren vers la muntanya; mas los sarraïns s'eren emboscats en les muntanyes e no en trobaren gaire, mas aquells mateis moriren tots. E puis lo rei e tota la companya tornaren-se'n a Senta Ponça e atendaren-se aquí riba d'una aigua.²⁴⁷

Ara lleixarem a parlar del rei e dels altres barons qui són a Sancta Ponça e parlarem de les naus qui eren romases a la Palomera.

CAPÍTOL XXXVI. COM TORNA A PARLAR LO LLIBRE DE LES NAUS E TARIDES DEL REI D'ÀRAGÓ, QUE ROMANGUEREN AL PORT DE LA PORRASSA

Quan les tarides e les galeres e els llenys plans foren partits, lo dimenge a nit,²⁴⁸ de la Palomera, ab lo rei e ab molts d'altres barons, les naus e els llenys grans romaseren tro a l'alba, que no faeren vela per anar lla on lo rei fos. Mas ells no es pensaven ne sabien que a Senta Ponça haguessen presa terra, e faeren la via de la Porrassa, qui és bon port a dues llegües prop de la vila.²⁴⁹ E, quan foren prop del port, ells viuren venir una barqueta a rem, e collaren les pugues e esperaren-la per saber novelles del rei on era. Quan la barca fo venguda, contà-llur les novelles del rei, que era a Senta Ponça, e com havien haüda batalla ab los sarraïns e els havien vençuts e desbaratats e morts. Quan aquells de les naus hagren entès ço que els hòmens de la barca llur hagren dit, foren molt desconfortats, cor no eren ab lo rei ne com no havien estat a la batalla. Ab tant meseren les pugues e entraren-se'n en el port de la Porrassa e aquí ormejaren-se. E així fo la host departida en dues partides; per què fo gran dan e gran fadiga a tota la host.²⁵⁰

246. L'ed. Bouchon i l'ed. Coroleu diuen 10.000. La xifra de 2.000, ultra ésser més versemblant, tot i ésser probablement exagerada, s'acosta més a la xifra que dóna el *Llibre dels Feits*, § 60, "e moriren dels sarraïns més de .MD."

247. Aquesta persecució dels sarraïns és explicada més amplament i amb interessants detalls pel *Llibre dels Feits*, § 60.

248. Recordem que és el dia 9 de setembre.

249. La Porrassa és un port que es troba ja dins la badia de Palma, al sud-oest de la ciutat.

250. Com pot veure's, la campanya es desenvolupa una mica a l'atzar. L'enllaç entre les diverses parts de l'exèrcit cristià apareix molt deficient. Però el coratge i la decisió ho supleixen tot. Per fortuna, els sarraïns no semblen haver preparat la defensa més metòdicament. Manquen, sobretot, pel que es veu, de forces navals que haurien pogut desbaratar el desembarcament i provocar un desastre. De totes maneres, com fa observar ací Desclot, la host no va deixar de rebre dany del migpartiment de les forces: el cronista es refereix a la desfeta dels Montcada, que conta en aquest mateix capítol.

Ab tant, lo vespre fo vengut, e estieren així tro al dimarts matí,²⁵¹ que cascuns estaven en les naus, cavallers e sirvents, que estaven molt consiurós con així eren departits del rei. E mentre que estaven així, ells viuren venir devers orient lo rei sarraí ab sa host,²⁵² molt ordonadament aparellats de batalla. E foren molt grans gents, e davant anaven corredors qui descobrien los valls e els torrents, que no hi hagués aguait. E quan foren ajustats denant lo port de la Porrassa preseren lo se-cost de la muntanya e aquí aturaren-se aparellats de batalla.

Ara lleixarem a parlar d'aquests e parlem del rei, qui era a Senta Ponça.

COM LA HOST DEL REI D'ARAGÓ SE MESCLÀ AB LA HOST DEL REI SARRAÍ
E COM MORÍ EN GUILLEM DE MONTCADA.²⁵³

Quan venc lo dimarts matí, lo rei se fou venir davant tots los barons e els cavallers e dix-llur:

—Barons —ço dix lo rei—: tuit devem ésser molt alegres e devem fer gràcies a Déu de la honor que feita ens ha; que, malgrat dels sarraïns, havem presa terra e els havem vençuts e desbaratats. Aparellem-nos e anem-nos-en devers la ciutat e vejam si trobarem los sarraïns; que Déus és ab nós e desbaratar-los hem. E cascú pens de confessar e de penitenciari de sos pecats e treball-se per nostre Senyor, que ell soferí molt gran treball per nós tro a la mort.

Aquest consell han tuit tingut per bo, e anaren oir les misses e confessaren-se. E puis anaren-se dinar molt tost, e, quan foren dinats, armaren-se, ells e llurs cavalls, e plegaren llurs tendes e l'arnès e carregaren les embles. E puis muntaren a cavall e el rei donà la denantera a En Guillem de Montcada.

Quan En Guillem de Montcada hac haüda la denantera e el rei la li hac atorgada, ajustà sos cavallers e sos parents e tots aquells qui sos tenguts eren e dix-llur:

—Barons: tots sòts mos parents e mos tenguts e bons cavallers e prous. Molt nos és gran honor que nós siam en les primeres ferides; per què tots devets ésser

251. Dimarts, 11 de setembre.

252. El rei sarraí de Mallorca era Abu Yahia Hiquem. Vegeu *Llibre dels Feits*, § 85 i la nota corresponent.

253. L'edició de Buchon no marca aquí nou capítol, però sí F. [J. B.]. Desclot ens dóna ací uns episodis de la lluita que no pot donar-nos el *Llibre dels Feits*; perquè aquest no ens parla sinó de les accions on intervé el rei. Les dues narracions, doncs, es complementen. Mentre els Montcada combatien per una banda, el rei, amb les forces de la rereguarda, avançava per l'altra. Fou la batalla de Portopí. Desclot i la crònica reial discrepen d'un dia en la datació. Aquesta la data el dia 12, no l'11 com caldria datar-la seguint les indicacions de Desclot. [Algunes cròniques estrangeres, castellanques i franceses, relaten la mort de Guillem de Montcada en l'expedició a Mallorca i coincideixen a atribuir-la a una emboscada; Cingolani creu que la font d'aquestes cròniques seria l'informe reial tramès a diferents corts europees; la crònica castellana, de fet, esmenta aquesta font: St. M. CINGOLANI, *Historiografia, propaganda*, p. 196-203. M.T.F.]

molt alegres e coratjosos de combatre contra los enemics de Jesucrist. E null hom no es partesca de la mia senyera.

Quan En Guillem de Montcada hac parlat, tots foren molt alegres e escalfats en l'amor de Déu e coratjosos de morir per ell, si mester llur fos. Ab tant, tuit foren muntats a cavall e armats, e les embles cargades, e els servents foren aparellats d'anar; e mogren-se d'aquí per anar devers la ciutat. En Guillem de Muncada fo en la davantera ab tota sa companya e la cavalleria del Temple, qui fo ab ell; e el rei e En Nuno fo en la rereguarda ab tots los altres barons. E els sirvents foren tots primers e anaren tant a avant, que foren en un trescoll; e els sirvents qui anaven primers viuren la host dels sarraïns qui era part lo trescoll pres d'ells. E per la gran multitud de la gent que viuren, a cavall e a peu, que així el fo pres, tornaren ender-rer e dixeren a En Guillem de Montcada que els sarraïns eren detràs lo coll molt grans gents.

Ab tant, anaren a avant e, quan foren en el trescoll, encontraren-se ab la host dels sarraïns e anaren ferir en ells; sí que la batalla fo gran e forts. En Guillem de Montcada viu un puig denant si e conec que, si els crestians podien pendre aquell puig, que tot llur feit seria guanyat e els sarraïns serien perduts; e, si els sarraïns lo prenien, los crestians haurien perduda la batalla. Ab tant, partí-se de la sua senyera ab una partida de sos cavallers e anà ferir entre els sarraïns; sí que els esvaí e, malgrat d'ells, muntà-se'n per una serra a amont, sus en el puig. E, quan los sarraïns ho viuren, foren-ne molt irats, e partiren-se de llur host bé dotze mília e muntaren-se'n vers lo puig on En Guillem de Montcada era. E, quan En Guillem de Montcada los viu venir, dix a sos cavallers:

—Barons —dix ell—, anats-los ferir, e jo romandrè ací ab sol un cavaller; que, si el puig podem retenir, la batalla havem guanyada.

Ab tant, los cavallers punyiren vers los sarraïns e anaren ferir en ells, sí que els vàiren e passaren d'oltra; mas tant era gran la pressa dels sarraïns, que no pogren tornar en el puig a En Guillem de Montcada. E els sarraïns muntaren en el puig, e En Guillem de Montcada, qui els viu venir, volc-llur escapar, per ço cor no era mas ab un cavaller, mas no poc davallar ab lo cavall, que la muntanya era molt rosta e arrocada. E tornà atràs e volc pendre altra carrera, mas los sarraïns lo sobtaren tan fort de totes parts, que no es poc defendre, e pres un colp en la cama, que el peu li caec en terra; e puis auceïren-li son cavall, e caec de tot en terra e aquí morí. E el cavaller qui ab ell era, mentre que els sarraïns se combatien ab En Guillem de Montcada, defensà-se al mills que poc; e puis, quan viu que son senyor fo mort, escapà als sarraïns, e malament nafrat en el cap e en la cara, e tornà-se'n vers los crestians.

Ab tant, En Ramon de Montcada seguí la senyera e anava a avant, firent e donant de grans colps; e el cavall enceptà e caec en la pressa, qui era molt gran, e aquí morí.

CAPÍTOL XXXVII. COM LA HOST DEL REI D'ARAGÓ DESBARATÀ E VENCÉ LA HOST DELS SARRAÏNS E COM ASSETJAREN LA CIUTAT DE MALLORQUES

Lo rei, que era en la rereguarda, sobrevenc en la batalla e anà ferir entre els sarraïns ab tota sa cavalleria. E, mentre que la batalla era molt forts e dura e cells qui eren en les naus foren davallats en terra al rei e als altres barons, lo rei viu que el puig hagren perdut los crestians e que els sarraïns lo tenien establí.

—Barons —dix lo rei a sos cavallers que de pres li eren —, anem a amont en el puig e davalllem-ne los sarraïns; que, si el puig podem haver, tot nostre feít és restaurat.

—Sényer —dixeren los cavallers—, vós no hi muntarets ja, que la pressa dels sarraïns hi és molt gran. Mas nós hi muntarem, e vós remandrets ací ab la una partida de la cavalleria.

Ab tant, lo rei puny lo cavall dels esperons e mes l'escut denant e muntà-se'n per la costa e amont. E els cavallers, que viuren que no li ho podien vedar, brocaren a avant e meseren-se al seu dors. E el rei, firent e trencant ab sos cavallers, muntaren sus alt en el puig on trobaren la gran pressa dels sarraïns, sí que la batalla fo molt gran sus alt en el puig de totes parts. E els sarraïns no pogren sofrir lo rei ne sa companya qui en el puig foren muntats; que tants sarraïns hagren morts, que el sang corria per lo puig a avall con si fos flom d'aigua. Davallaren del puig fugent e desbaratats.

Quan lo rei sarraí e tota sa companya viuren que els crestians havien pres lo puig e que tan mal los menaven, foren molt desconhortats e tengren-se per morts e començaren a girar e a fugir vers la muntanya. E el rei d'Aragó, ab tota sa gent, donà-llur al dors e encaçaren-los talant e firent tro que els sarraïns se foren meses en les muntanyes e en les selves. E puis lo rei e tota sa gent tornaren-se'n alegres e jausents e faeren gràcies a Déu. Quan se'n foren tornats, llevaren lo camp e cercaren los crestians morts e aportaren-los a la mar, per ço que els soterrassen a Mallorca.

Ab tant, los llenys e les tarides e les galeres qui eren a Senta Ponça foren vendudes, e cascuns se n'anaren regonèixer llurs amics, e qui viu los trobava era molt alegre, e no era meravella. Esters, en tota aquella batalla no hi moriren cor catorze cavallers, dels quals fo En Guillem de Montcada e En Ramon de Montcada e N'Huguet des Far²⁵⁴ e N'Hug de Mataplana;²⁵⁵ dels hòmens a peu hi moriren pocs, segons que la batalla fo gran.

Quan tots foren justats, lo rei se mes primer ab tota sa host e anà-se'n vers la

254. No hem sabut trobar notícies sobre aquest Huguet des Far.

255. Recordem que alguns historiadors ja donen per mort Hug de Mataplana, el trobador, a la batalla de Muret. Tampoc no sembla haver estat certa la seva mort a Mallorca. Vegeu *Llibre dels Feits*, § 9 i la nota 72.

ciutat de Mallorca. E les naus e els llenys plans faeren vela atresí, e qui mills poc anà-se'n vers la ciutat, tant que foren a Portopí, e preseren les torres e tot quant hi fo, e entraren en el port e ormejaren-se aquí.²⁵⁶ E molts d'altres llenys anaren-se'n davant la ciutat e aquí ormejaren-se.

Quan lo rei ab sa host fo prop de la ciutat, foren molt lassats e ujats per la mar qui els havia treballats e per lo treball que hagren haüt en la batalla e per l'anar que hagren feit; e era gran pietat qui veia los cavalls, que tant eren ujats, que a penes podien anar. Sí que trobaren, pres de la ciutat una ballestada, un jardí qui era del rei sarraí, molt gran, que ben tenia de cascun caire dues ballestades, e era clos de totes parts de fors mur d'un estat de llança en alt, e havia-hi un bell alberg e passava l'aigua per mig. E tota la host entrà-se'n llains, e aquí atendaren-se e menjaren de la fruita que trobaren en el jardí aquella nuit, que d'als no soparen per ço cor no n'havien; e donaren als cavalls palla e herba que trobaren assats.²⁵⁷ E reposaren, que molt eren treballats; mas no per tant que anc aquella nuit no es desguarniren ne null hom en tota la host no dormí, ans estegueren tota la nuit aparellats de batalla, si els sarraïns los volguessen assaltar.

Així estegren tota la nuit tro al dimecres matí,²⁵⁸ ço fo e l'entrant de setembre,²⁵⁹ que tuit se guarniren e muntaren en llurs cavalls e anaren-se'n vers la ciutat e cercaren-la entorn per trobar lloc on la host pogués mills estar. Sí que trobaren aital lloc com a ells havia mester, e aquí atendaren-se e faeren cabanyes e ramades; e ordonaren llur host així bé com si fos una ciutat. E puis partiren llurs guaites e ordonaren que cascuna guaita fos de cent cavallers armats e de mil sirvents. E atendaren-se sí prop de la ciutat, que els manganells traïen en la host; sí que la tenda del comte En Nuno e de l'Espital traucaren tota.²⁶⁰

256. Portopí és una cala molt a prop de la ciutat. És notable la referència de la crònica a les torres que hi havia. La data d'entrada de les naus i els llenys a Portopí és el divendres dia 14 de setembre. [Sobre el port de Portopí: F. SEVILLANO COLOM i J. POU MUNTANER, *Historia del puerto de Palma de Mallorca*, Palma, Diputació Prov. de Balears, 1974, p. 28. M.T.F.]

257. Aquesta i altres indicacions ens mostren la poca preparació que existia en qüestió de proveïment de l'exercit. Cf. amb l'episodi del primer sopar del rei a l'illa, que ha d'anar a la tenda d'un cavaller, Oliver de Tèrmens, el qual ha aparellat sopar (*Llibre dels Feits*, § 67). No és sinó quan ja estigueren davant la ciutat que, si hem de creure Desclot, foren desembarcats queviures de l'estol. Vegeu una mica més avall. Respecte a l'aigua i l'indret, vegeu *Llibre dels Feits*, § 67, n. 595.

258. El dimecres es va escaure el dia 12 de setembre. Feia una setmana justa que els expedicionaris havien partit de Salou. Ja hem indicat, però (cap. xxxvi, n. 253), que Desclot sembla haver-se endarrerit cronològicament.

259. És possible que l'expressió *a l'entrant* sigui deguda a una inadvertència del cronista i estigui per *a mitjan*, que és el que realment correspon. El senyor Coll i Alentorn ofereix una altra explicació: "És possible —diu (II, p. 108, n. 2)— que aquests mots vulguin indicar en romanç el dia dels idus de setembre, o sigui el 12 d'aquest mes (que va ésser dijous), dia en què els cristians començaren a prendre posicions davant la ciutat de Mallorca".

260. Sobre l'establiment de l'albergada o campament cristià, vegeu *Llibre dels Feits*, § 67 i les notes corresponents. La tenda de l'Espital és la dels cavallers de l'orde de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem.

Quan hagren aquell jorn del dimercres llurs tendes parades e hagren cascuns feites cabanes e ramades en què albergassen, e faeren venir de la mar pa e vin e civada e tot ço que hagren mester, e desguarniren e menjaren e reposaren aquell jorn, e la nit dormiren e reposaren, e guaitaren cells qui degren guaitar, tro que venc lo dijous matí,²⁶¹ que el rei hac son consell que es vallejassen de totes parts la host. E féu manament a tuit que hi ajudassen; sí que el vall fo feit en poca d' hora, gran e bell. E puis estegren fermament e segura; e guaitaren tan fort la ciutat, per terra e per mar, que null hom no en podia eixir ne entrar que no fos mort o pres.

Ara lleixarem a parlar de la host e parlarem del rei sarraí.

CAPÍTOL XXXVIII. COM LO REI SARRAÍ DE MALLORQUES
ENTRÀ EN CIUTAT CELADAMENT

Quan lo rei sarraí fo fuit de la batalla e se'n fo muntat en les muntanyes, sí estecc amagat en els boscs quatre jorns,²⁶² que no fo atrobat tro que els sarraïns qui foren escapats de la batalla, bé vuit mília, l'atrobaren. E puis, ab ells ensems, vengren-se'n vers la ciutat e faeren senyals a cells de la ciutat, de nit, que ells venien per entrar en la ciutat. Sí que la nit qui venc après fo molt escura e torbada,²⁶³ e els sarraïns de la ciutat, qui sabien que llur rei venia, per tal que els crestians de la host no se n'apercebsen, aportaren moltes falles enceses e molts llums d'aquella part on la host era, e cridaven molt fortment a altes vous en llur llatí; sí que semblava que el cel e la terra tot s'ajustàs. E en aquella hora lo rei sarraí ab sa gent, a l' hora del gall cantant,²⁶⁴ se recollí en la ciutat; que cells de la host no en saberen res aquella nit, tant estaven meravellats dels crits e dels focs que els sarraïns faïen.

CAPÍTOL XXXIX. COM LO REI D'ARAGÓ SABÉ QUE EL REI SARRAÍ
ERA TORNAT EN LA CIUTAT; E COM S'ACUNÇÀ UN RIC MORO
DE LES MUNTANYES AB LO REI D'ARAGÓ.

Quan lo rei d' Aragó sabé que el rei sarraí e sa gent eren tornats en la ciutat e que no se n'eren apercebuts, fo-li greu e no hi poc alre fer. E fôu venir trabuquets e d'altres ginys²⁶⁵ e fôu-los dreçar per trer en la ciutat; e així cascun jorn comba-

261. El dijous era el dia 13. Però, segons la cronologia del *Llibre dels Feits*, el 13 havia tingut lloc l'avançament cristià fins el lloc on s'establí el campament.

262. Com que Desclot ha col·locat la batalla en el dia 11 de setembre, això ens portaria al dia 15, en realitat el 16.

263. "La nit qui venc après" no es veu ben bé si deu ésser la mateixa del dia 15 o la de l'endemà. El fet és que el rei sarraí degué, segons aquests comptes, entrar a la ciutat la nit del 16 o del 17.

264. L' hora de "gall cantant" deu ésser o bé la mitjanit o bé l'alba.

265. Sobre els ginys, vegeu *Llibre dels Feits*, § 69 i les notes corresponents.

tien la ciutat ab ginys e ab ballestes, sí que gran re del mur havien enderrocat. Mas no hi valia res, que la ciutat era molt bé murada de totes parts, de dos murs, e era vallejada tot entorn, de valls molts, grans e pregons.

Mentre que el rei estava així e tenia assetjada la ciutat, llevà-se un sarraí, molt gran ric hom e honrat, que estava en les muntanyes e havia nom Benahabet. E venc-se'n al rei d'Aragó e dix-li que ell, ab vuit-cents albergs de sarraïns que estaven en les muntanyes, volia haver pau e treves ab ell e que li donaria bons ostatsges, e que aportarien a la host pan e civada e carn e formatge e gallines e bestiar a vendre, e que poguessen anar e venir salvs e segurs. Quan lo rei hac açò entès, plac-li molt e assegurà los sarraïns; e els sarraïns donaren-li bons ostatsges de llurs fills e de llurs filles. E puis d'aquí avant los sarraïns venien cascun jorn en la host, e aportaven pan e civada e bestiar e gallines e fruita, e faïen saber al rei tots los ardots que els sarraïns volien fer en la ciutat ne defora la ciutat; sí que els crestians guanyaven molt de ço que els sarraïns llur faïen a saber.²⁶⁶

Esdevenç-se que el rei sarraí tramès cavallers e sirvents fora de la ciutat a les muntanyes, que ajustassen totes les gents de tota la terra de Mallorca e que assetjassen la host dels crestians e que un jorn que ferissen en la host, e aquells de la ciutat atresí. Mas tot aquest ardit sabé lo rei d'Aragó e fou aparellar sa host e ordonar e guaitar al mills que poc. Quan venc un jorn, tots los sarraïns de la terra foren a cavall e a peu, e foren bé vuit mília, e vengren-se'n a un puig qui era mitja llegua prop de la host dels crestians, e aquí ells s'atendaren; e el rei d'Aragó esperava que es partissen d'aquí e que venguessen a la host combatre. E així estegren deu jorns que no se'n mogren; e trencaren l'aigua que venia a la host.²⁶⁷

—Barons —dix lo rei d'Aragó—, prenam consell que aquests enemics que en aquell lloc se són posats, que els ne façam llevar.

—Senyor —ço dix lo comte En Nuno—, on és ço que vós deïts jo hi iré molt volenters ab dos-cents cavallers e ab dos mília sirvents; e pren a companyó lo comte d'Empúries, si a ell plau anar. E vós, sényer, ab l'altra gent, guardarets vostra host e estarets aparellats que els sarraïns de la ciutat no us poguessen sobtar.

Ab tant, lo comte En Nuno e el comte d'Empúries s'aparellaren ab dos-cents cavallers e ab dos mília sirvents, e anaren-se'n vers los sarraïns. E el comte d'Empúries cavalcà celadament per una vall e mes-se en aguait ab cent cavallers en un olivar entre ells e la muntanya. E el comte En Nuno venc abrivat vers ells, e els sar-

266. Segons COLL I ALENTORN, II, p. 111, "L'actitud de Benahabet i d'Alí de la Palomera ha d'interpretar-se com un reflex de la rivalitat que hi havia entre el valí, representant dels almuhadis, i els sarraïns mallorquins de nissaga més antiga, anterior a l'arribada dels almuhadis i àdhuc a la dels almoràvits". Possiblement, afegiríem, aquests sarraïns forans eren descendents de la població anterior a la conquesta.

267. Cf. amb l'episodi d'Infantilhà que narra el *Llibre dels Feits*, § 70, i que es refereix també al trencament de l'aigua que proveïa la host.

raïns qui els viren venir aparellaren-se e van-se mesclar ab ells. E el comte d'Empúries eixí de l'aguait e ferí de l'altra part, sí que els sarraïns foren tots morts e preses; que no n'escaparen cor dos mília que fugiren en les muntanyes e lleixaren les tendes e llur arnès.

Quan los crestians hagren vençuts los sarraïns, plegaren llurs tendes e ço que dels sarraïns era e, ab gran alegre e faent gràcies a Déu, tornaren-se'n vers la ciutat. Mentre que els dos comtes foren fores de la host, e els sarraïns de la vila hagueren vist que aquella cavalleria era eixida de la host, tengueren-se la host per guanyada e aparellaren-se tots, a cavall e a peu, e acordaren-se que ferissen de dues parts en la host; e així desbaratar-la hien. Ab aitant, eixiren de la ciutat de dues parts, de ponent e de llevant, los sarraïns, per cor de ferir en la host. E quan lo rei e els altres de la host que eren guarnits e aparellats los viren venir de dues parts, faeren dues mans dels cavallers e de la gent, e eixiren de les tendes e corregren vers los sarraïns de dues parts. E els sarraïns, quan los viuren venir, no els gosaren esperar, ans fugiren tro als portals de la ciutat. E els crestians esperonaren vers ells e retengren-ne un sarraí a cavall; e puis tornaren-se'n a llurs tendes alegres e pagats.

Ab tant, los dos comtes ab llurs companyes foren tornats a la host ab gran guany. E així aquella nit reposaren alegrement e en pau; e havien-ho bé ops, que molt havien aquell jorn treballat.

CAPIÍTOL XL. COM LA HOST DEL REI D'ARAGÓ COMENÇÀ A FER CAVES
PER ENTRAR EN LA CIUTAT DE MALLORQUES

Quan venc l'endemà, lo rei féu trer lo ginys e els trabuquets als murs e en la vila. E los sarraïns faeren en la ciutat dos trabuquets, e traïen en la host; e quan los crestians ho viuren, giraren los llurs trabuquets devers aquella part on los trabuquets dels sarraïns eren, e puis traguieren-llur tant, que tots lo llur hagren pecejats. Quan los sarraïns viuren llurs trabuquets trencats e els murs enderrocats, tengren-se per morts e preseren tots los crestians catius qui eren en la ciutat, e la nit que venc après, tots nuus, pujaren-los en crou als murs on los trabuquets tiraven, per tal que no hi traguessen. E, quan venc al matí, que cells de la host ho viuren, foren-ne molt irats e acostaren-se al vall e parlaren ab ells e dixeren-llur que haguessen bona fe en Déu, que per ells no es lleixarien de trer en la ciutat ne al mur; que, si se'n lleixaven, no podrien pendre la ciutat, e no seria bo que per ells la perdessen. E sobre açò lo rei hac son consell ab tots sos barons de la host; e dixeren-li que per ells no estegués que no combatés la vila e que no faés trer los trabuquets, que, si morien, l'arma n'iria salva a Déu, e els sarraïns, que són falses e menyscreents, ne foren morts e destruïts.

Ab tant, lo rei fôu manament que hom combatés la ciutat molt abrivadament,

e els trabuquets que traguessen pus sovent que no solien fer. E així combateren la ciutat e ells tragueren en aquell lloc on solien trer, lla on havien posats los crestians; e fo vertut de Déu que les peres dels trabuquets llur feriren entorn, sí que els cabells ne menaven, e no n'hi hac negú que fos ferit que menys ne valgués ne en morís. Quan venc la nuit, los sarraïns viuren que tot llur feit era perdut e que no els valia res que faessen, llevaren los crestians catius del mur e meteren-los en la presó.

Aprés d'açò los aragoneses faeren una cava molt gran per enderrocar los murs;²⁶⁸ e, quan hagren tant cavat que foren als fonaments del mur, havien llains tanta de calor, per ço cor l'air no hi podia entrar e per l'alè de les gents que llains obraven que no podia eixir defors, preseren consell que faessen un espirall on hi entràs l'air. E, quan l'hagren feit, los sarraïns se n'aperceberen, que viuren la clar-dat dels llums que llains eren una nuit, e conegren que aquí faïen cava per enderrocar los murs; e meseren mans a cavar dedins la ciutat, endret d'aquell espirall, sí que ells s'encontraren ab aquella cava dels crestians, e aquí hac molt gran batalla entre els crestians e els sarraïns, sí que els aragonesos se n'hagren a lleixar e des-empararen la cava. Mas aprés d'açò ne faeren altra que anà tro a la barbacana, e puis estalonaren-la e faeren-hi foc, e caec de la barbacana bé trenta brases.

E puis lo comte d'Empúries²⁶⁹ començà una cava assats prop del vall e féu des-sots terra, molt pregon, una cava feita a guisa d'alberg, en què pogren albergar ben dos-cents cavallers; e aquí lo comte se mes per estar ab tota sa companya, que no n'eixia nuit ni jorn. E fôu-hi portal que eixia en el vall, e aquí ell havia de bones ballestes que traïen als sarraïns que d'aquella part eixien als murs, sí que negú no eixia que no fos nafrat o mort. E puis lo comte començà a cavar dins la sua cava en guisa que els sarraïns no se n'apercebien; e entrà sots lo vall tro al mur, sí que del mur caec una gran partida. E puis cobriren lo vall, qui era molt pregon, de llenyam, e dessots terra entraren en el vall, e totes les gents aportaven aquí peres e llenya e tota res que podien trobar per lo vall a reblir. Mas hagren-se'n a lleixar quan molt hi hagren treballat, que tanta de pluja venc, que durà de sent Martí enllà set setmanes, que tota la casa e el vall s'omplí d'aigua, sí que no hi pogren entrar.²⁷⁰

268. Ja hem assenyalat (cap. xxxiv, n. 3) els noms dels qui figuren en els documents just abans de passar a Mallorca. Podem afegir-hi, extrets dels documents expedits a Mallorca: Ferran Perez de Pina, Sanç de Valles, Pere Maça, Roiç Eiximèn de Luesia, Llop Eiximèn de Luesia, Joan Martínez d'Eslava, Pelegrí de Castellazol, Pere d'Alcalà. MIRET, *Itinerari*, p. 85-89. [A les notícies que hem donat de molts d'aquests personatges podem afegir que Ferran Pérez de Pina apareix sovint en el seguici del rei Jaume des de 1222 a 1255 (cf. J. MIRET, *Itinerari de Jaume I*, per l'índex); participà tant en la conquesta de Mallorca com a la de València, on rebé la jurisdicció del castell d'Orpesa; cf. també *Llibre dels Feits*, n. 705. Pel que fa a Pere d'Alcalà, cf. *Llibre dels Feits*, n. 1692. M.T.F.]

269. El comte d'Empúries és Hug IV. Vegeu *Llibre dels Feits*, § 47, n. 437 i § 92, n. 748.

270. Sant Martí de Tours és l'11 de novembre. Això ens duria fins a la fi de l'any 1229.

En aquesta saó eixí de la ciutat un sarraí molt valent qui havia nom En Fatilhà²⁷¹ e anà-se'n en les muntanyes e ajustà bé cinc-cents sarraïns e meté's en aguait. E, quan los crestians anaven defora la host, faia'ls tot lo mal que fer-llur podia, sí que un jorn donà salt a sirvents, que eren eixits de la host, e escaparen-li e vengren a la host e dixeren con aital sarraí s'era ajustat ab sarraïns molts e guaitava en los camins les gents qui eixien de la host. Quan açò hac entès Guerau de Cervelló e En Ferrer de Sent Martí,²⁷² aparellaren-se e preseren llurs armes e muntaren a cavall ab llurs cavallers e entrò ab dos-cents sirvents e anaren-se'n vers la muntanya; e aquí atrobaren-se ab aquell sarraí que havia nom En Fatilhà e ab sa companya e sobtaren-los tan fort, que no hagren altre consell que faessen mas que es recolliren tots en un puig escarrit. E els crestians pujaren detràs ells e enderrocaren-los tots del puig per una baus a avall, sí que tots moriren, que anc no n'escapà negú. E puis los crestians tornaren-se'n a la host alegres e pagats.

E el rei fóu manament als sarraïns paliers²⁷³ que anassen llà on los sarraïns

271. Com hem indicat (cap. xxxix, n. 267), el *Llibre dels Feits* també parla de Fatilhà (§ 70 i n. 624).

272. Guerau de Cervelló i Ferrer de Sant Martí, malgrat que no han estat inclosos per DescLOT en la llista que dona dels companyons de Guillem de Montcada (c. xxxiiii), eren acostats seus i elements principals de la seva host. El primer era fill de Guillem de Cervelló, esmentat per DescLOT en aquella llista: possiblement per error, ja que sols tenim notícies del passatge de Guerau de Cervelló a Mallorca: Guillem de Montcada, conjuntament amb Guerau de Cervelló i Ferrer de Sant Martí, s'havien compromès a dur a Mallorca cent cavallers (vegeu DESCLOT, capítol xxv, i *Feits*, § 50 i la nota corresponent). Ferrer de Sant Martí figura en diplomes expedits pel rei durant aquesta primera estada a Mallorca (vegeu MIRET, p. 85-88). Cal, però, no confondre'l, com ho ha estat alguna vegada (QUADRADO, *Conquista de Mallorca*), amb el prebost de Tarragona Ferrer Pallarès, que també va prendre part a l'expedició. Són dos personatges diferents: noble l'un, eclesiàstic l'altre. Tots dos apareixen de costat (i això ens permet de distingir-los ben bé) signant com a testimonis alguns diplomes de Jaume I expedits per aquest temps a Mallorca (MIRET, p. 87-88). [Cf. sobre aquests personatges *Llibre dels Feits*, notes 197 i 628. M.T.F.]

273. Per primera vegada trobem en DescLOT aquesta expressió *sarraïns paliers*, que no hem vist explicada enlloc sinó en una nota de QUADRADO, *Conquista de Mallorca*, p. 385, n. 13. Després DescLOT en parlarà referint-se a sarraïns del regne de València (caps. XLIX, LXVII). Es fa distinció entre els sarraïns paliers i els altres. Alguna vegada es parla també de sarraïns de guerra, de moros de guerra. ¿No serà per oposició a aquests moros de guerra que es distingeixen els paliers? QUADRADO, *op. cit.*, diu que eren *moros de pau*. Observem com aquí el rei mana als sarraïns paliers, com si tingués autoritat damunt d'ells, i els mana en cosa contrària als altres sarraïns. L'autoritat li provindria del fet d'ésser pacífics, de no ésser guerrers, "e preseren tots los sarraïns que hi estaven paliers per los hòmens d'Alacant e veneren-los tots", diu DESCLOT, c. LXVII. "Mas tots los plans e les valls tenien sarraïns paliers, qui llauraven les terres e donaven son dret al rei", diu DESCLOT mateix (cap. XLIX) referint-se al regne de València. També per això la revolta dels sarraïns paliers del regne de València constitueix un esdeveniment inesperat. No creiem que es tracti d'esclaus o serfs, com diu Quadrado. Insinuem aquesta explicació a falta d'una altra de millor. El *Diccionari català-valencià-balear*, dona la següent definició: "Posat en pàllia o sota la protecció d'un príncep." [Efectivament la definició és correcta, els *pallia* són pactes entre el rei i els sarraïns; també els sarraïns que emigraven legalment eren considerats paliers: M.T. FERRER I MALLOL, *Els sarraïns de la Corona catalano-aragonesa en el segle XIV. Segregació i discriminació*, Institució Milà i Fontanals. CSIC, Barcelona, 1987, p. 189. M.T.F.]

eren morts e que li aportassen totes les testes; e els sarraïns faeren-ho així com lo rei ho hac manat e aportaren-ne per compte quatre-centes e dotze. E el rei fôu-les gitar en la ciutat ab los trabuquets, sí que els sarraïns ne foren molt esperduts. Mas no es cuidaven que aquell sarraí En Fatillà hi fos ab aquells,²⁷⁴ sí que un altre sarraí de la ciutat, molt valent hom, se n'eixí ab quaranta sarraïns, que anava cercant En Fatillà, e sabé per los altres sarraïns de la terra que així li era esdevengut e que era mort. Quan aquests hagren açò oït, hagren molt gran paor e volgren-se'n tornar en la ciutat, sí que els crestians de la host ho saberén, e aquella nuit eixiren tantes gents de la host que es meseren en aguait per molts llocs, que quan los sarraïns vengren, que se'n volien entrar en la ciutat, e els crestians los viuren, e donaren-llur salt e aucieren-ne trenta-set, veent aquells dels murs de la ciutat. E escaparen-ne tres, qui es recolliren en la ciutat, qui contaren les novelles d'En Fatillà e dels altres, sí que els sarraïns de la ciutat se tengueren tots per morts; per què puis negú sarraí no eixí fora de la ciutat. E adoncs lo rei féu establir la torre de les Llavaneres molt ricament, qui és sobre la mar,²⁷⁵ prop lo portal de Port-Topí²⁷⁶ un miller, per tal que d'aquella part negú no entràs ne eixís de la ciutat que aquells no ho veessen.

CAPÍTOL XLI. COM LO REI SARRAÍ DE MALLORQUES COMENÇÀ
DE FER PARLAR PLAC AL REI D'ARAGÓ

Quan lo rei sarraí se viu així apoderat, fou parlar al rei molts pleits per tal que el se pogués llevar de sobre. E al rei d'Aragó no li'n parec negú bo, mas que es retés a ell ab tota sa gent per fer sa volentat. E el rei sarraí dix-li que li desempararia la ciutat e que li donaria per testa cinc besants d'argent per vuitanta milia pressones²⁷⁷ e que no en portarien nulla res sinó aianta de vianda com haguessen ops per mar. E aquest pleit romàs per ço cor lo rei sarraí deïa que no fossen escorcollats, e el rei d'Aragó non ho volc fer.²⁷⁸

274. La crònica de Jaume I (§ 70) no diu sinó que fou llançada a la ciutat la testa d'En Fatillà: cap més.

275. Aqueixes torres (*Lavandarium torres*, *turras de Lavanarias*, *turres Lavanderiarum*) es troben situades, segons COLL I ALENTORN (II, p. 119), ajudat pels senyors Francesc de B. Moll i Climent Puig i Ferreras, al sud-est de la ciutat, al Portitxol, en el barri actual del Molinar. Són esmentades en el *Llibre del Repartiment* (BOFARULL, *Documentos inéditos*, XI, p. 47-49, i 69-71), que les situa "super golfum mare", prop del camí de Montuïri, a la desembocadura d'un petit torrent.

276. Es tracta del portal anomenat després de Santa Caterina, que es trobava situat prop del mar, en la part occidental de la ciutat.

277. Aquesta xifra de vuitanta mil ens dóna, doncs, la població de la ciutat de Mallorca en aquella hora. L'oferta de cinc besants per testa és també la que reporta el *Llibre dels Feits*, § 78. Vegeu el que en diem en la nota corresponent (n. 662 i n. 713); com també el que diem sobre el besant.

278. Vegeu aquestes negociacions en *Feits*, § 74 i seg. Però la causa per la qual fracassen difereix molt en ambdues fonts; recordem que en el *Llibre dels Feits*, § 78, el fracàs és degut a la intransigència dels parents i amics dels Montcada, que volen la presa de la ciutat per la força.

Mentre que aquestes paraules se parlaven, lo paborde de Tarragona²⁷⁹ començà a fer una cava molt gran e pregon e llong a argenters, qui saben de caves a fer, e molta d'altra gent.²⁸⁰ Cavaren tant tro que foren al mur major e puis estalonaren-lo,²⁸¹ e el paborde fôu aportar llenya seca molta e féu-la metre llains ab molt sèu e pega e oli; e puis féu-hi metre foc sus en l'alba. E, quan venc lo matí, que tuit foren llevats, lo mur ne venc en terra e caec en el vall. E els crits se meseren per la host e meseren mans a cridar:

—Via dins, via dins!

E preseren llurs armes e volgren-se'n entrar. Mas lo rei d'Aragó correc d'aquèn enllà e, qui per grat o per força, fôu-los-ne tornar, per ço cor lo rei sarraí era en covinença ab ell, que negú no ho sabia, que es retria a ell a tota sa volentat.²⁸² Mas puis, quan lo rei sarraí viu lo mur caüt, penedí-se de la covinença, que hac paor que no fos decebut per los crestians, e tramès missatge al rei d'Aragó que pensàs de fer ço que pogués, que, si ell lo combatia, e ells se defensarien.

E així estegren aquell jorn e tota la nuit; e, quan venc l'endemà, un fill del rei sarraí s'eixí de la ciutat e venc-se'n al rei e reté's a ell, e el rei assegurà-lo e donà-li a menjar e a boure e tot ço que hac mester.²⁸³

CAPÍTOL XLII. COM LO REI D'ARAGÓ FÉU FER UN CASTELL DE FUSTA PER COMBATRE LA CIUTAT

En aquella saó lo rei fôu fer un castell de fusta molt gran e aut, e el comte En Nuno, un altre castell, dels dos trabuquets del rei e d'En Nuno que hagren desfeits;²⁸⁴ e hagren moltes escales molt grans per muntar en els murs; e els castells fo-

279. Ferrer Pallarès, que, com hem dit (capítol XI, n. 272), apareix com a testimoni en diplomes expedits per Jaume I en aquesta primera estada a l'illa. També en parla el *Llibre dels Feits* (§§ 69, 78 i 91).

280. Aquests argenters, segons COLL I ALENTORN, II, p. 121, devien ésser minaires de les mines de plom argentífer de Bellmunt i Falset.

281. Ha estat conjecturat que aquesta cava es trobava a llevant de la porta de Bab-el-Kofol o Santa Margarida (vegeu MIQUEL RIBAS DE PINA, *La conquesta de Mallorca pel rei En Jaume I*, Mallorca, 1934; COLL, II, p. 121, n. 2).

282. Manifestació de la lleialtat de Jaume I en el compliment de les regles del tracte entre enemics. Aquest episodi recorda el de la seva pugna amb Pere d'Ahonés per fer-li respectar les treves amb Abu Zeid de València. El *Llibre dels Feits* no esmenta l'episodi de la cava del paborde de Tarragona ni aquestes negociacions secretes del rei Jaume amb el rei de Mallorca. COLL I ALENTORN, II, p. 122, n. 3. insinua que potser el rei les havia empreses "en saber que una part dels ultrancers se sentien més conciliadors".

283. Tampoc el *Llibre dels Feits* no parla d'aquest episodi del fill del rei de Mallorca. En canvi, parla d'un fill del rei de Mallorca, llavors de la conquesta de la ciutat. Vegeu sobre tot això el *Llibre dels Feits*, § 87, n. 723.

284. Això sembla indicar que la fusta no devia abundar a la host o que la preparació de la fusta per a la construcció dels enginys (en aquest cas concret, d'un castell) devia ésser difícil i treballosa. Altrament no es comprèn que desfessin així dos dels pocs enginys que tenien.

ren coberts de cledisses e d'altres guarniments. E mentre estaven així, que s'aparellaven de tirar los castells prop del vall, los sarraïns de la ciutat hagren fait un trabuquet, e trasc en la host dretament vers un giny qui havia nom Arnaldàs, que era molt bo; sí que li trencà l'una cuixa.²⁸⁵ E el rei fou manament que hi faés hom tirar lo trabuquet de Marsella tro que N'Arnaldàs fos adobat. E sobre açò tota la gent anà al trabuquet, que el tirassen lla on N'Arnaldàs estava, e trigaren-hi tres jorns que anc no el pogren moure per les fangues qui eren molt grans, que no faïa mas ploure nuit ne jorn;²⁸⁶ per què era gran pietat dels cavallers e dels cavalls, qui el fred e la pluja havien a soferir tots guarnits, nuit e dia, a les guaites e a les batalles. E, quan lo rei viu que el trabuquet de Marsella no hi podien amenar, fou desfer lo trabuquet e mes mans a trer; e trasc tant al trabuquet dels sarraïns tro que l'hac tot pecejat.

Ab tant, N'Arnaldàs fo adobat, e dreçaren-lo e trasc als murs e en la ciutat e lla on se volien. E puis, après d'açò, totes les gents de la host començaren una cava molt gran, après de la cava del comte d'Empúries, sí que per la cava del comte caegren bé vint braces del mur major; ço fo la vespra de sent Andreu.²⁸⁷ E, quan les gents foren llevades, lo matí de sent Andreu, e viuren lo mur caüt, e preseren-se a les armes e corregren lla on lo mur era caüt e volgren-se'n entrar; sí que la batalla fo aquí molt gran. E foren-se'n entrats, sinó que el rei sarraí venc aquí ab tot lo poder de la ciutat, e encara més que els sarraïns hagren fait, la nuit, un mur dins aquell qui era caüt, de pera e de calç, molt gros, de tres braces d'alt, e hagren-hi feits cadafalcs de fusta e ballesteries. E així aquell jorn no pogren pendre la vila.

CAPÍTOL XLIII. COM LO COMTE D'EMPÚRIES FÉU CAVAR LO MUR A LA PART DE PONENT

Ab tant, lo bon comte d'Empúries fou cavar lo mur e la tor de ponent e puis fôu-la estalonar e el foc metre llaïns per los estalons a cremar. E quan venc lo disabte matí après de sent Andreu,²⁸⁸ lo mur e la tor caec tot en el vall. E sobre açò

285. Era costum de batejar amb nom propi els enginys (vegeu AMARI, *Guerra del Vespro siciliano*, I, p. 241, n. 1); i, en aquest cas, l'enginy devia ésser de grans dimensions, motiu pel qual l'havien batejat amb l'augmentatiu d'Arnald: Arnaldàs. COLL I ALENTORN insinua (II, p. 123) que potser havia estat construït per un tal Arnau, de Montpeller. [Sobre els ginys utilitzats en aquesta guerra: L. MONREAL Y TEJADA, *Ingeniería militar en las Crónicas catalanas*. Discurso de ingreso leído el día 31 de enero de 1971 en la Real Academia de Buenas Letras, Barcelona, 1971, especialmente p. 33-40. P.E. CHEVEDDEN, *The Artillery of King James I the Conqueror, a Iberia and the Mediterranean World of the Middle Ages*, ed. per P. CHEVEDDEN, D. KAGAY, P. PADILLA, II, Leiden-NY-Köln, 1996, p. 47-94, concretament, p. 86-87. M.T.F.]

286. Recordem el que ha dit abans sobre la durada de les pluges que va fer a partir de la vespra de Sant Martí, 10 de novembre (cap. XL).

287. Sant Andreu és el 30 de novembre i fou un divendres.

288. O sia el dia primer de desembre de 1229.

hagren llur consell que el dimenge matí fossen tuit aparellats, ab llurs armes, d'entrar en la ciutat.

CAPÍTOL XLIV. COM SE APARELLAREN TOTS PER ENTRAR
E PER PENDRE LA CIUTAT DE MALLORQUES

Quan venc lo dimenge matí,²⁸⁹ anaren oir les misses e combregaren e faeren llur orde així com cells que eren molt volenterosos de pendre la ciutat e no preaven res llur vida, sol que poguessen servir a Déu. E puis dinaren-se així com llur venc a talent, e preseren llurs armes e, a cavall e a peu, anaren-se'n vers aquella part on cuidaven entrar. Sí que la batalla fo aquí molt gran; tant, que entraren dedins tro a tres-cents crestians e molts d'altres après d'aquests. Mas lo poder dels sarraïns era aquí tan gran que no ho pogueren durar, e molt durament tornaren-los enderrer e enderrocaren-los en el vall; e puis gitaren-los llains peires e llances e cauç viva e fems podrits. E així estaven en molt gran cuita, sí que hi moriren tro a nou crestians e ben tres-cents sarraïns e bé dos-cents nafrats.²⁹⁰ E aquesta batalla durà del matí tro al vespre. E per ço cor lo portell on havien a entrar en la ciutat no havia mas sis palms d'ample, romàs que la ciutat no es pres aquell jorn.

Ab tant, lo vespre fo vengut e anaren-se reposar, que ben ho havien ops, que molt havien treballat aquell jorn. E el comte, que hac feita cavar l'altra torre e estalonar, fo-hi metre foc e caec en el vall; e d'açò són-se molt alegrats.²⁹¹

Quan venc lo dilluns matí²⁹² abans de l'alba, hagren llur consell que es mesessen en la cava del comte d'Empúries en aguait e que emblassen la ciutat. E així meseren-se en la cava cavallers e sirvents e pujaren en els murs tro a dos-cents; e los sarraïns, qui els viuren, desempararen los murs e fugiren atràs. E els altres crestians, que venien detràs, no es cuitaren de muntar ab aquells així com mester fóra; e els sarraïns tornaren vers aquella part gran poder e davallaren-los dels murs molt malament, sí que en moriren trenta e tres d'aquells qui hi eren muntats. E així la batalla se departí, que aquell jorn no pogren res fer.

Quan venc lo dimarts,²⁹³ cascú pensà de fer ço que mellor li parec per la ciutat a pendre. Los uns fan trer los ginyns, e els altres combaten los murs, e els altres ca-

289. Dia 2 de desembre.

290. El contrast de la xifra entre els morts d'una i altra banda esdevé més fort perquè els vençuts (els cristians en aquesta ocasió) són els qui no han tingut gairebé cap baixa. La font joglaresca que Desclot sembla seguir en aquest tros de la crònica es manifesta també en aquesta accentuació de les exageracions habituals.

291. S'ha precisat que aquest atac frustrat va adreçar-se a ponent de la porta de Santa Margarida (vegeu COLL, II, p. 125, n. 1).

292. Aquest dilluns és el dia 3 de desembre.

293. Dimarts, o sia el 4 de desembre.

varen los murs del portal, sí que la vouta del portal enderrocaren; e puis meseren foc a les portes qui eren de ferre, sí que totes cremaren e caegren en el vall. E així la valent gent treballaven nuit e jorn de pendre la ciutat.

Quan açò fo feit, en l'entrant de deembre²⁹⁴ lo comte En Nuno començà a fer una gran cava devers sol ixent e lliurà-la a N'Oliver de Tèrmens,²⁹⁵ que ell ne pensàs; e cavaren tro a la barbacana, e caegren bé tretze braces que plan peu se'n podien anar tro al mur major. E puis començaren a cavar tro al mur major, e els sarraïns, qui ho conegren, faeren altra cava dedins endret d'ells; sí que s'encontraren ensems e aquí hagren gran batalla, sí que els crestians hagren la cava a dessemprar. Mas lo paborde de Tarragona hac feita una cava, sí que hac enderrocàt del mur major pus de deu braces; sí que tots cells de la host se'n tengren per pagats del gran portell que hi era del mur caüt.

Ab tant, lo castell d'En Nuno fo fet e aparellat,²⁹⁶ e el rei fóu manament a les gents que l'anassen tirar a la riba del vall, d'aquella part on lo mur era caüt. Les gents vengren al castell e volgren-lo tirar al vall, mas les fangues eren sí grans que no el pogren moure d'un lloc, e així lleixaren-lo estar. E, quan venc a cap de vuit jorns,²⁹⁷ lo temps se serenà; e el rei donà gran haver als hòmens de Marsella, que deguessen tirar lo castell al vall, e ells empararen-se'n e bastiren àrguens e fermaren pals, e per força d'àrguens tragueren-lo del fang. E, quan l'en hagren treit, cobriren-lo tot de matalafs molt bé e puis lleixaren-lo aquí estar tro a la nuit; e, quan venc a la nuit, tiraren-lo tro al vall.²⁹⁸ E els sarraïns, quan viuren que aquell castell havien los crestians menat al vall, foren-ne molt irats e dreçaren-hi pedres e ginys, sí que tots los matalafs e tot ço que hi havien posat n'abateren les pedres dels ginys. E puis hagueren dels rets de les naus²⁹⁹ e cobriren-l'en, sí que les peres dels ginys no hi pogren dan fer. E els ballesters estaven llassús, e els hòmens d'armes, e faeren tant de dan e de mal a cells que en els murs estaven, que els ne faeren llevar, que puis no n'hi estec negú.

294. Novament a l'entrant d'un mes, l'expressió que hem trobat abans (c. xxxvii) i que Coll i Alentorn ha presentat com a possible equivalent del dia dels idus. I novament aquí és usada després d'haver parlat ja dels primers dies del mes. Això fa pensar que no devia tractar-se d'aquests dies, com sembla que l'expressió exigeixi.

295. Sobre Oliver de Tèrmens i la seva participació en la conquesta, vegeu *Llibre dels Feits*, §§ 63 i 67.

296. El castell, de què ha parlat abans (capítol xlii), que es feia amb la fusta del trabuquet de don Nunyo.

297. Altres textos (el manuscrit de la Biblioteca Nacional de París, per exemple, i les edicions Buchon i Coroleu) diuen *tres*.

298. *Tirar* en el sentit d'*estirar*. Encara que no ho diu la crònica, el castell devia anar sobre rodes.

299. Aquest passatge ens il·lustra molt bé sobre la manera com eren defensats de l'artilleria enemiga les torres o castells de fusta i, en general, tots els enginys. Els rets o rests (cordes gruixudes) devien ésser posats de manera que se sostinguessin tibants a una certa distància de la torre per aturar el cop de les pedres. Algunes fustes sortints recalades en la terra mateixa, podien sostenir-les. Sobre altres aspectes dels castells de fusta, vegeu W. GIESE, *Waffen nach den katalanischen Chroniken*, n. 149.

Aprés d'açò pensaren del vall a rasar e gitaren-hi llenya e fusta e tot ço que pogren trobar. E els sarraïns faeren una cava dedins, sots terra, que eixia en el vall, e volgren metre foc a la llenya e a la fusta que en el vall era.³⁰⁰ E el rei fôu girar lo rec de l'aigua que passava per la host al vall, per lo foc a apagar. E quan los sarraïns ho viuren, mortament e així com a hòmens esperduts, desempararen-ho e lleixaren-ho estar.

CAPÍTOL XLV. COM UN RIC HOM SARRAÍ DE L'ILLA DE MALLORQUES
VENC CONVIDAR LO COMTE EN NUNO

Ab tant que açò fo feit, les festes de Nadal foren vengudes, e un ric hom sarraí, que havia nom Benahabet,³⁰¹ venc en la host e convidà lo comte En Nuno de totes festes, que menjàs ab ell en la vila de Pollença,³⁰² on ho havia feit aparellar; sí que el comte En Nuno li ho atorgà, e muntà a cavall, que se'n volc ab ell anar. E el rei e tots cells de la host saberen açò e sabé-llur molt greu, mas no li ho gosaven dir. E el comte En Nuno dix al rei al comiat a pendre:

—Sényer En rei, guardats bé vostra host e estats sàviament, que d'aquí a quatre jorns seré tornat ací.

Ab tant, lo comte d'Empúries, qui no sabia res d'aquest feit, sobrevec al consell, e les gents de la host dixeren al comte com En Nuno se partia de la host, per què n'eren fort despagats. E el comte d'Empúries aitantost dix a En Nuno que, si ell se partia de la host, ne se n'anava tenir festa en Pollença, ell se n'iria a Castelló;³⁰³ e pregà-lo que per nulla res no fos, que ara era la vila pres de pendre, e, si ell se'n movia, poria-hi esdevenir tal cosa on tot lo feit valria menys.

Quan lo comte En Nuno entès que el comte d'Empúries e totes les gents de la host eren despagats del seu partir, romàs de l'anar e lleixà lo convit que En Benahabet li havia feit.

—Barons —dix lo comte En Nuno—, jo no m'hic vull partir, pus a vosaltres no par bo. Mas façam-ho així, del pendre de la ciutat, com jo us diré: emprenam lo dia de la batalla que entrem en la ciutat, o per morir o per viure, que null hom aquell jorn no se'n pusca estrer. E açò juren tuit, e majorment tots los cabdals de la host.

300. Cf. amb el *Llibre dels Feits*, § 73, que també ens parla d'aquest rasat del vall, i del foc que hi calen els sarraïns; i de l'extinció de l'incendi amb l'aigua del rec. Difereixen, però, en l'aspecte cronològic: el *Llibre* col·loca el fet abans de l'obertura de negociacions per part dels sarraïns.

301. El *Llibre dels Feits* parla d'aquest sarraí en el § 71, però en circumstàncies diferents.

302. Pollença, prop de la badia del seu nom, al nord-est de l'illa, hereva del nom de l'antiga Pollentia, per bé que aquesta estava emplaçada on ara hi ha Alcúdia. Això representava a Nunyo Sanç anar-se'n a l'altre extrem de l'illa.

303. Això és a Castelló d'Empúries, capital del seu comtat.

—Sényer —ço dix lo comte d'Empúries—, molt havets ben dit.

E tots los altres barons de la host ho tengren per bo; e faeren venir lo missal, e el rei jurà primer, e puis tots los altres. E dixeren al rei que ell no hi entraria tro que la ciutat fos presa; e el rei dix que null temps no es pendria, si no entava primer. E els barons qui conegren sa volentat, atorgaren-li-ho.

Mas lo sacrament fo en aquesta forma feit: que ells juraren tots, grans e pocs, que totes les senyeres dels cabdals entrassen primeres e les muntassen en els murs, e cascú dels cabdals, ab tots sos cavallers, que deguessen entrar primers en la ciutat, e que els hòmens a peu los seguesquen al mills anar, que no es partesquen d'ells, sí tots sabien ésser morts o pecejats, ne gosàs tornar atràs. E, si negú moria, fos comte o baró o altre hom, que hom lo lleixàs estar aquí on lo colp hagués pres, que per null hom no en fos llevat. Ne null hom qui fos nafrat no tornàs a les tendes, mas que estiés aquí on la nafra hauria presa, que el ne torn hom llevar. Ne, si los uns veïen auciore los altres, que no planguessen llur mort, mas que es defen-sassen al mills que poguessen. E, si negú veïa altre qui tornar-se'n volgués a les tendes ne enderrer, que per amic que li fos no el dubtàs de ferir així com un dels sarraïns. E que null hom no degués pendre alberg ne hostel tro que la ciutat fos presa. Encara, que null hom no degués tolre son lloc ne son alberg a cell qui l'hauria pres. E cell qui açò passaria, que fos perjur e tengut per fals e per baare a Déu e al rei.³⁰⁴

Mas esters null hom no sabia lo jorn de la batalla sinó lo rei e sos consellers, per tal que els sarraïns no se n'apercebessen. E, quan lo sacrament fo feit, un bisbe ha'ls preïcats e ha-llur dit con són venguts aquí per servir Déu e per destruir los enemics de Jesucrist; e que regoneguen per què han presa la crou, que tot així com Jesucrist morí volenters per ells, que cascú sia volenterós de morir per Jesucrist, si mester li és; e que, si volen null temps tornar en llurs terres, cové que per la ciutat de Mallorques passen, que així és feit lo sacrament e ordonat; per què cascú sia aparellat al jorn de la batalla, en guisa que l'arma e els cors sia garnit de bones obres, e que no es tema de morir per Jesucrist.

Quan hagren oït lo sermó, foren molt alegres e pagats, e cascuns anaren-se'n a llurs tendes e puis d'aquí avant aparellaren-se al mills que pogren en tal guisa que, quan seria lo jorn de la batalla, no els fallís res que mester los fos.

304. Cf. amb el § 81 del *Llibre dels Feits*, on són exposats en forma molt semblant els extrems del jurament i fins la insistència del rei per jurar com els altres. Quant a la datació, hi ha entre ambdues narracions una discrepància de pocs dies: de les indicacions de Desclot es dedueix que l'escena degué tenir lloc pocs dies abans de Nadal; de les indicacions del *Llibre dels Feits*, es dedueix, com ja hem indicat en el seu lloc (§ 81, n. 682), que degué esdevenir-se el dia 27 de desembre de 1229. Sols que allí els nobles no consenten al rei que juri.

CAPITOL XLVI. QUAN LO REI EN JACME D'ARAGÓ
FÉU UN CAVALLER NOVELL QUE HAVIA NOM EN CARRÒS

Ab tant, lo sant jorn de Nadal fo vengut, e el rei oí la missa ab tots los barons, e l'altra gent atressí; e combregaren. E el rei fóu un cavaller novell qui havia nom Carròs e fo fill del comte alamaný; e fóu-li molt gran honor per ço cor ell era molt prous e valent.³⁰⁵ E així passaren aquell jorn alegrement e en pau, que anc no hi hac donat colp ne pres.

Quan venc l'endemà, que fo lo jorn de sent Esteve, anaren cavar al mur, sí que n'enderrocaren bé catorze braces ab solers e ab cadafalcs que hi havia. Puis faeren altra cava qui anà tro al mur major, sí que sots los fonaments del mur cavaren bé quinze braces e puis estalonaren-lo e meseren-hi llenya ab foc per ço que caegués. Mas, quan tot fo cremat e la gent esperaven que el mur caegués, e aquella saó no caec; per què tuit ne foren despagats.

Ab tant, lo vespre fo vengut, e tuit anaren-se'n a llurs tendes reposar. E mentre que cascuns s'estaven així, el mur caec per sí mateix e anà-se'n en el vall. E puis tota la gent esplanaren e adobaren lla on devien entrar, malgrat dels sarraïns. Mas los sarraïns havien feit un mur dintre d'aquell qui era caüt, e els crestians havien-lo dessots cavat, que els sarraïns no en sabien res; mas no el volien enderrocar per tal que els sarraïns no en faessen altre e que es fiassen per aquell; que quan lo jorn de la batalla seria, no calria mas empènyer, que sempre cauria. E tot així com ho hagren ordonat fo feit.

CAPÍTOL XLVII. COM LO REI EN JACME D'ARAGÓ PRES LA CIUTAT
DE MALLORQUES, E FO EN L'ANY DE NOSTRE SENYOR 1229,
LO DARRER DIA DE DEEMBRE

Açò fo en l'any de l'Encarnació tenent 1229, o darrer jorn de deembre matí, la vespra d'Aninou,³⁰⁶ e fo lo temps bell e clar. E el rei d'Aragó fóu saber a tuit per la host que s'aparellassen d'entrar en la ciutat. E tuit anaren oir les misses e confessaren e combregaren; e puis anaren-se dinar de plors e de llàgrimes e d'altres menjars, e perdonaren-se los uns als altres. E preseren llurs armes e quan foren tuit armats, a cavall e a peu, anaren-se'n vers aquella part on devien entrar.

Ab aitant, un sirvent qui era de Barcelona anà desrengar ab un penó que portava e muntà-se'n en els murs, e cinc d'altres sirvents anaren-li'n al dors e derrocaren los sarraïns qui eren en una torre, e aquí posaren lo penó. E puis senyaren ab les espaes a la host que pensassen d'entrar e cridaren:

305. Sobre aquest personatge, generalment anomenat Carròs, que els documents també donen com a fill d'un comte alamaný ("filius comitis alemandi"), vegeu el *Llibre dels Feits*, § 56 i la nota 502.

306. Aninou o Ninou, és a dir l'any nou.

—Via dins, via dins, que tot és nostre!

D'on los crestians foren molt alegres. E après d'aquests entraren-se'n bé tres-cents sirvents molt bé aparellats, e puis tota la cavalleria començà d'entrar.³⁰⁷ Mas lo primer cavaller qui entrà havia nom Martí Peris, e altre après En Bernat de Gurb e el terç En Ferran Peris de Pina;³⁰⁸ e puis après entraren tots los altres, al pus tost que pogren. E, quan foren tots entrats, ajustaren-se en un lloc e puis anaren a avant e feriren en la gran pressa dels sarraïns que s'eren ajustats en aquella carrera, sí que els esvaïren e els auciren tots. E així anaren a avant, talant e aucient sarraïns, tro al castell del rei que hom apella l'Almudaina, e tota l'altra gent anaren per la ciutat a amunt e avall aucient sarraïns, sí que tot aquell jorn no faeren àls. E cells qui s'eren recollits en el castell dels Jueus³⁰⁹ reteren-se al rei per fer ses volentats.

En aquest mig estant, hòmens de Tortosa trobaren lo rei sarraí en un corral e amenaren-lo al rei.³¹⁰ E el rei lliurà-lo al comte En Nuno, qui el se'n menà a son hostel. E demanaren-lo de moltes coes, e entre les altres dixeren-li que llur faés lliurar lo castell de l'Almudaina; e ell sempre tramès missatge, e aitantost fo retut. Puis dixeren que faés venir los catius crestians; e ell fôu-los venir, e foren cent vuitanta. E, quan foren davant lo rei, agenollaren-se a ell e besaren-li les mans. E el rei e cells que ab ell eren ploraren-se de pietat dels catius que ta mal havien sofert.

Ab tant, lo vespre fo vengut, e tuit foren albergats en la ciutat; e els catius anaren-se'n cascuns ab llurs amics e foren mantinent desferrats. E reposaren-se aquella nuit; e era'ls bé mester, que molt havien aquell jorn treballat. Mas anc a l'entrar ne al pendre de la ciutat no hi moriren mas cinc crestians a peu, que foren en el vall trobats.

E quan venc l'endemà matí, que foren llevats, anaren oir les misses e puis tornaren dinar; e quan foren dinats, cascuns anaren per la ciutat, guardant e badant tot aquell jorn. E viuren tants sarraïns morts per cases e per carreres e per horts e per cortals, que gran feredat era lo veer. E així passaren aquell jorn; e, quan venc l'endemà, hagren llur consell que, si els sarraïns morts no gitaven de la ciutat ans que pudissen, que null hom no hi poria durar, ans haurien a desemparrar la ciutat.

307. El *Llibre dels Feits*, § 83, no especifica l'episodi del servent de Barcelona, que és el primer a entrar a la ciutat, i dels seu cinc companys; però no deixa d'assenyalar que, quan entren els cavallers, ja hi havia a dins molts peons (cinc-cents).

308. Segons el *Llibre dels Feits* (§ 84) el primer cavaller que va entrar fou, no Martí Peris, com diu Desclot, sinó Joan Martines d'Eslava; en canvi, ambdós textos coincideixen en el nom del segon, Bernat de Gurb; i Ferran Peris de Pina, en el *Llibre*, no ve el terç, sinó el quart, després del cavaller Soirot.

309. Aquest castell no duia aquest nom perquè pertangués a jueus, sinó perquè era prop del barri jueu. També s'anomena a vegades l'Almudaina dels jueus. El primer document del rei expedit a Mallorca és precisament el de concessió als templers d'aquesta Almudaina (17 abril 1230, MIRET, p. 85).

310. També en el *Llibre dels Feits* (§ 87) és qüestió de dos homes de Tortosa que han trobat el rei i el tenen en llur poder.

Sobre açò l'arquebisbe e els bisbes donaren mil jorns de perdó a tot hom que un sarraí mort gitàs fora de la ciutat. E així les gents volenters, per amor del perdó, ab cavalls e ab muls e ab rocins, rossegant, gitaren tots los morts fora de la ciutat. E puis hagren molta llenya e cremaren-los; e foren cinquanta mília los sarraïns qui hi moriren e trenta mília aquells que foren presos vius e foren catius.³¹¹

E puis reposaren-se bellament e en pau, així com cells qui ho havien ben ops, que molt de temps havien treballat.

E el rei partí la terra per cavalleries e als hòmens de peu atressí; e donà-la-llur franca e quítia, sens dret ne usatge que no fossen tenguts de donar a null hom. Encara, que tot hom hi fos franc, anant e vinent, crestià e jueu e sarraí, de tot ço que aportàs ne en tragués, que no fos tengut de negun dret a donar.³¹² E així la ciutat de Mallorques se poblà de cristians, e tota l'illa.

E puis lo rei, ab de sos barons, tornà-se'n en Catalunya e pensà d'altres afers, segons que en aquest llibre trobarets e oirets.³¹³

CAPÍTOL XLVIII. COM LO REI EN JAUME D'ARAGÓ SE PARTÍ DE MALLORQUES E TORNÀ-SE'N EN CATALUNYA

Quan lo rei En Jacme fo vengut de Mallorques en Catalunya, e la dona sa muller, on hom l'havia partit per parentesc, fo morta³¹⁴ (de la qual hac un fill qui hac nom N'Anfós, al qual fôu jurar tota sa terra quan anà conquerre la ciutat de Ma-

311. Entre els morts i els captius sumen, doncs, vuitanta mil, o sia el nombre d'habitants que el mateix Desclot ha indicat abans (cap. xli).

312. Cf. la carta de franquesa de Mallorca, publ. per DAMETO, 337. [Cf. la llista d'altres edicions de la carta de franquesa i l'estudi a A. SANTAMARÍA ARÁNDEZ, *La Carta de Franquesa de Mallorca, estatuto constituyente del reino*, "Anuario de Estudios Medievales", 17 (1987), p. 207-228, concretament a p. 210-211. Pel que fa al repartiment de Mallorca, a la bibliografia ja indicada al *Llibre dels Feits*, nota 769, cal afegir ara una obra molt important, que aporta l'anàlisi feta amb tota cura de la part àrab d'un dels manuscrits i reconstrueix l'estructura urbana de la ciutat de Mallorca islàmica i els diferents districtes de l'illa: G. ROSSELLÓ BORDOY, *El Islam en las Islas Baleares. Mallorca Musulmana según la 'Remembrança...' de Nunyo Sanç y el 'Repartiment...' de Mallorca*, Mallorca, Universitat de les Illes Balears, 2007. M.T.F.]

313. Vegeu en el *Llibre dels Feits* (§ 105-106) detalls de la partença del rei que no dóna Desclot. Vegeu també les notes corresponents. Recordem que la data de partença de Mallorca fou el 28 d'octubre de 1230, i la d'arribada a Catalunya fou el 30: tot segons les indicacions del *Llibre*. [St. M. CINGOLANI, *Historiografia, propaganda*, p. 204, 211, destaca el gran espai que Desclot dedica a la conquesta de Mallorca en contrast amb el poc que destina a la conquesta del regne de València i dedueix que potser volia reivindicar el lligam de Mallorca amb Catalunya en un moment en què, vers 1285, quan el cronista escrivia, el rei de Mallorca es posava al costat del rei de França en la croada d'aquest contra Catalunya i des del Principat es reivindicava la reunificació dels regnes que havia separat Jaume I. M.T.F.]

314. Elionor de Castella, la primera muller de Jaume I, n'havia estat separada per sentència del legat papal, amb motiu de consanguinitat, l'any 1229 (vegeu TOURTOULON, *Jacme I*, i 250-251 i 454-455). Aquesta afirmació de Desclot és, doncs, exacta. No ho és, en canvi, la relativa a la mort d'Elionor, que no va esdevenir-se fins l'any 1251 (TOURTOULON, i, p. 292-293).

llorques³¹⁵), puis pres altra muller, la filla del rei d'Hongria, qui hac nom Dona Violant; e fo regina d'Aragó e fo molt bella dona e bona e agradable a Déu e a son poble.³¹⁶ E d'aquella dona hac tres fills e tres filles, ço és a saber: l'enfant En Pere, qui fo rei d'Aragó e de Sicília; e l'enfant En Jacme, qui fo rei de Mallorca e de les illes entorn d'aquella e comte de Rosselló e senyor de Montpesller; e En Sanxo, qui fo lo menor, fo arquebisbe de Tolèdol;³¹⁷ e la una germana fo regina de Castella, muller del rei N'Anfós;³¹⁸ e l'altra germana fo muller d'En Manuel, germà del rei de Castella;³¹⁹ e l'altra fo reina de França, muller del rei Felip,³²⁰ e l'altra filla havia nom Dona Maria, morí sens marit e era molt bella dona e gran e agradable a tota gent e de molt bona vida e honesta.³²¹

315. En el document on el rei Jaume fa la declaració en virtut de la qual legitima el seu fill Alfons, el constitueix i declara hereu i successor del seu regne. No sabem res del jurament de què parla Desclot; però la dita declaració era suficient. Publ. per TOURTOULON, *Jacme I*, I, p. 454-455.

316. L'enllaç va tenir lloc a Barcelona el 8 de setembre de 1235 (BOFARULL, *Condes de Barcelona vindicados*, II, p. 235). Cal fer observar que el Sr. F. OLIVER BRACHFELD, *Doña Violante de Hungría, reina de Aragón*, Barcelona, 1942, p. 56-57, suposa que la cerimònia nupcial degué tenir lloc el 10 de desembre. No indica, però, el motiu de la seva suposició.

317. Desclot oblidà l'infant Ferran, mort poc abans del març de 1251. Vegeu SOLDEVILA, *Pere el Gran*, I, 27-28. [Sobre l'infant Sanç, cf. nota 470. M.T.F.]

318. Es refereix a la filla gran Violant, muller d'Alfons el Savi. [Sobre Violant, reina de Castella: F. VALLS TABERNER, *Relacions familiars i polítiques entre Jaume I el Conqueridor i Alfons el Savi*, "Bulletin Hispanique", XXI (1919), p. 9-52 i també a *Obras Selectas, IV. Estudios de Historia Medieval*, Barcelona, CSIC, 1961, p. 269-306. F. de MOXÓ Y MONTOLIU, *El enlace de Alfonso de Castilla con Violante de Aragón*, "Hispania", 171 (1989), p. 69-110. R. P. KINKADE, *Violante of Aragon (1236?-1300?): An Historical Overview*, "Exemplaria Hispanica. A journal on Alfonso X and Alfonsine Iberia", 2 (1992-1993), 1-37. M. GONZÁLEZ, *Alfonso X el Sabio*, p. 26, 32, 36-39, 75, 88, 125, 159, 191, 231, 250, 260, 267-268, 283, 304, 318-319, 324-327, 329-332, 336, 348, 349. M.T.F.]

319. Es tracta de la infanta Constança i de l'infant Manuel, germà d'Alfons el Savi. [Sobre Constança A. GIMÉNEZ SOLER, *Don Juan Manuel. Biografía y estudio crítico*, Saragossa, 1932, que inclou l'obra de DON JUAN MANUEL, *Libro de las armas*, i els comentaris sobre unes afirmacions molt controvertides sobre les relacions entre les dues germanes Violant i Constança, p. 682-694. M. GONZÁLEZ, *Alfonso X el Sabio*, p. 79, 83-84, 89, 205, 281, 404. M.T.F.]

320. Elisabet o Isabel, muller del rei de França Felip l'Ardit. [Sobre Isabel, Ch.-V. LANGLOIS, *Le règne de Philippe III le Hardi*, París, 1887 (reimpressió: Ginebra, Mégariotis Reprints, 1979), p. 51-52; D. GIRONA, *Mullerament de l'infant en Pere de Cathalunya ab Madona Constança de Sicília*, a *Congrés d'Història de la Corona d'Aragó dedicat al rey en Jaume I i a la seua època*, Barcelona, 1909 [1910], docs. XII i XIII, p. 272-273; J. MIRET, *Itinerari de Jaume I*, p. 272, 277 i 322-326; F. SOLDEVILA, *Vida de Jaume I*, p. 265-266; F. SOLDEVILA, *Pere el Gran*, p. 103-105; G. SIVÉRY, *Philippe III le Hardi*, París, Fayard, 2003, p. 34-36, 44, 72-75, 82, 283. M.T.F.]

321. Sobre la infanta Maria, la més petita de les filles de Jaume I, vegeu *Llibre dels Feits*, § 472-473 i notes corresponents. Cal dir que Desclot, en aquesta enumeració de les filles de Jaume I, oblidà Sança, que va passar a Terra Santa i va morir-hi, i Elionor, que també va morir sense haver contret matrimoni. Vegeu BOFARULL, *Condes de Barcelona vindicados*, II, p. 236. [Sobre la infanta Sança: M. de RIQUER, *La leyenda de la infanta Doña Sancha, hija de Don Jaime el Conquistador*, "Homenaje a Millás-Valliacrosa", CSIC, Barcelona, 1956, II, p. 229-241. M.T.F.]

CAPÍTOL XLIX. COM LO REI EN JAUME D'ARAGÓ PRES LA CIUTAT DE VALÈNCIA
AB TOT LO REGNE. E FO A 28 DEL MES DE SETEMBRE, EN LO ANY 1238

Quan venc a cap deu anys que el noble rei En Jacme hac conquesta la ciutat de Mallorques ab tota l'illa, a ell venc en cor que conquesés la ciutat de València ab tot lo regisme,³²² per ço car marxava ab Catalunya e ab Aragó, e els sarraïns d'aquella regió faïen molt gran dan en la terra d'Aragó e de Catalunya. E el rei tramès En Bernat Guillem d'Entença e En Guillem d'Aguiló³²³ ab setanta cavallers, e frares del Temple e de l'Espital tro a trenta cavallers,³²⁴ e dos mília hòmens a peu, e a dues llegües de la ciutat de València en establiment a un puig que hom apellava lo Puig de la Cebolla e ara és apellat lo Puig de Sancta Maria.³²⁵ E, quan foren en aquell puig, ells s'atendaren e es muraren e s'enfortiren al mills que pogueren, per tal que els sarraïns no els poguessen sobrar ne fer damnatge, e que els poguessen fer tots jorns dan als sarraïns e córrer sobre ells.

Mentre que ells estaven aquí, la novella anà al rei de València³²⁶ e per tota l'encontrada tro a Múrcia, que cavallers crestians e gents del rei d'Aragó s'eren vençuts atendar en aquell puig per fer mal e dan als sarraïns e a tota la terra. Sobre açò

322. En realitat, el disegni de Jaume I de conquerir el regne de València va manifestar-se molt abans. Deixant de banda altres manifestacions simplement teòriques, assenyalem la conversa que reporta el *Llibre dels Feits*, § 127, tinguda pel rei l'any 1232, preliminar de la conquesta, i la referida en § 129 i 130, corresponent a juny del 1231. [Desclot omet les primeres campanyes al Nord del País Valencià del 1233-1235, cf. *Llibre dels Feits*, 153-295. La bibliografia nova sobre la conquesta del regne de València és indicada a la nota 922 del *Llibre dels Feits*. Recordem la més usual: E. BELENGUER, *Jaume I a través de la història*, València, Edicions 3 i 4, 1984. P. LÓPEZ ELUM, *La conquesta, a Història del País Valencià, II. De la conquesta a la federació hispànica*, Barcelona, ed. 62, 1989, p. 57-85. IDEM, *La conquesta y repoblación valenciana durante el reinado de Jaime I*, València, 1995. R. FERRER NAVARRO, *Conquista y repoblación del reino de Valencia*, València, Del Senia al Segura, 1999. St. M. CINGOLANI, *Historiografía, propaganda*, p. 212-213 destaca que mentre que al *Llibre dels Feits* el rei és el protagonista, al relat de Desclot ho és molt menys, organitza i mana, però no és el centre del relat. M.T.F.]

323. Sobre Bernat Guillem d'Entença (o de Montpeller), oncle del rei, i Guillem d'Aguiló, vegeu *Llibre dels Feits*, § 4 i 204 i les notes 27 i 28 i 1289. [La noblesa catalana tingué una participació activa a la conquesta de València, tal com ha demostrat E. GUINOT, *L'alta noblesa catalana en la conquesta de València*, p. 647-685, que contradiu les tesis d'A. UBIETO, *Orígenes del Reino de Valencia*, II, Saragossa, 1979, cap. iv i v, segons el qual els nobles aragonesos haurien tingut una presència majoritària a la conquesta, mentre que els nobles catalans hi haurien estat minoritaris. Sobre Guillem d'Aguiló i la seva participació a la conquesta de València, patrimoni rebut etc.: E. GUINOT, *L'alta noblesa catalana*, p. 671-672. M.T.F.]

324. Els templers havien ofert al rei, el 1236, ajut per a la conquesta (MIRET, *Itinerari*, p. 125).

325. L'establiment dels cristians al Puig va tenir lloc pel juny de 1237 (vegeu MIRET, *Itinerari*, p. 128, i *Llibre dels Feits*, § 211, n. 1310), o més probablement per la primavera de l'any anterior. Quant al nom del Puig, era Puig de la Cebolla o Puig d'Enesa, i després de la seva ocupació pels cristians fou anomenat Puig de Santa Maria. Vegeu també la predita nota.

326. El rei de València era Zayyan. Vegeu *Llibre dels Feits*, § 188, n. 1217. [Sobre Zayyan ibn Mardanis cf. M. SANCHIS GUARNER, *Època musulmana, a Història del País Valencià, I*, Barcelona, Edicions 62, 1965, p. 316-320. M.T.F.]

lo rei de València hac son consell ab sa gent, qual consell prendrà d'aquell feit que a gran minva e a gran deshonor li tornava, con tan prop s'eren posats los crestians de la ciutat, ne com així eren entrats en sa terra. E tramès missatges e lletres per tota la terra tro a Múrcia, que els crestians eren venguts en aquell lloc per fer dan a paganisme; e manà que tuit fossen a València a dia cert ab llurs armes, a cavall e a peu.

Mentre que totes les gents del regne de València e de Múrcia foren ajustades a València per anar a aquell puig on los crestians estaven en establida, esdevenç-se que aquella nit s'eixí un crestià de la presó de València, qui era catiu, e anà-se'n al puig on los crestians estaven, e fo aquí ans de mitja nit. E quan fo aquí, prop de la barbacana, les guaites lo sentiren, e anaren per ell e preseren-lo; e demanaren quin hom era, e ell dix que era crestià qui era escapat de la presó de València. E aquells menaren-lo denant En Bernat Guillem d'Entença e denant En Guillem d'Aguiló; e ells demanaren-li quines novelles sabia.

—Senyors —dix ell—, jo us diré quals. Lo rei de València ha feits ajustar tots los sarraïns del regne de Múrcia e del regne de València, a cavall e a peu, e són sens nombre a València; e al matí seran tots ací, que us cuiden pendre menys de contrast.

Quan los cavallers e les gents qui eren en l'establida oïren açò, ajustaren-se tots e tengren consell. Sobre açò En Bernat Guillem d'Entença parlà e dix que cascú que dixés ço que millor fos, a profit d'ells e a honor del rei; sí que n'hi hac alguns que dixeren que seria bo que desemparassen lo puig e que se n'anassen. Sobre açò dix En Guillem d'Aguiló:

—Senyors —dix ell—, nós som ací venguts a honor de Déu e de nostra dona sancta Maria per tal que el seu nom hic sia exalçat, e el seu sacrifici hic sia feit, e aquesta gent menyscresent sia destruïda e confusa e llurs bafumeries,³²⁷ e nós, qui som poca gent, hic salvem nostres armes. Però nós serem més que ells, que Déus serà ab nós, e així sobrar-los hem; e cascú estia ab bon cor e ab ferm, que anc la senyera d'Aragó no tornà atràs,³²⁸ e ja aquesta no farà, que molt més val morir a honor que viure a deshonor. Que, si morim, les ànimes nostres iran a Déu; e, si vivim a deshonor, l'ànima e el cors hauriem perdut.

Aprés parlà En Bernat Guillem d'Entença e dix:

—Senyors, ço que En Guillem d'Aguiló vos ha dit són paraules de gran veritat e de gran seny e de gran noblea, e cascú dou-les metre en son cor. Ben és ver que nós som ací poca companya de cavallers e de servents, mas hajam bona fe en

327. *bafumeries*: D'altres mss.: *mafomètiques*, mot més clarament derivat de *Mafomet*, *Mahomet*: 'coses pròpies de Mahomet'. El mot *bafumeries* no és més que una alteració de *mafomeries*, que ho és de *mafomètiques*. [J. B.]

328. Aquest concepte és emès altres vegades, en ocasions i en textos diversos, i troba la seva expressió més alta en el discurs del rei Jaume II, llavors del lliurament de la bandera del Principat de Catalunya al seu fill l'infant Alfons, a punt de partir cap a la conquesta de Sardenya (vegeu *Parlaments a les Corts catalanes*, p. 71).

Déu, per qui nós som ací, e Ell serà ab nós. E aparellam-nos al mills que puscam e ordonem nostra batalla, que ells són grans gents sens nombre, e vendran fellonament e desordonada e cuidar-nos han tenir sempre en llurs mans. E nós farem així: nós havem ací setanta cavalls coberts de ferre, bons; esters ha-hic, entre muls e rocins, ben dos-cents, e ha-hic dos mília hòmens a peu; e aquells qui no han trepes ne sobresenyals prenen los cobertors e els llençols e facen-ne cobertes als muls e als rocins; e façam aitants hòmens a cavall com puscam, e hajam los penons e les senyeres d'aquelles tres galeres qui ens han aportada la vianda. E, quan vendrà al matí, jo eixiré ab cinquanta hòmens a cavall e ab mil hòmens a peu, de la bastida, e ferré en la host dels sarraïns de la una part, vers la mar, de migjorn; e tota l'altra gent a cavall, ab En Guillem d'Aguiló e ab lo Temple e ab l'Espital e els servents, ab totes les senyeres e ab sis parells de trombes que hi havia, estats detràs lo puig. E, quan vourets que nós serem en major cuita ab ells, vosaltres eixits de l'altra part del puig ab les senyeres esteses e fets con major mostra puscats e ab gran brogit ferits en l'altra part de la host. E els sarraïns que açò vouran cuidar-s'han que siam major gent o que sia el rei qui ens venga en ajuda, e desbaratar-s'han e començaran a fugir; e nós pensarem de l'encalçar e del ferir sobre ells.

Tot enaixí com ho hagren dit fo ordonat, que cascú se n'anà a casa e aparellaren llurs armes; e aquells qui no havien cobertes de cavall ne trepes faeren tota la nuit cobertes de cobertors e de vànoves e trepes de llençols e senyeres; e trameseren missatge als hòmens d'aquelles tres galeres que el rei hi havia trameses, e que venguessen en terra a ells e que aportassen totes les senyeres e els peons de les galeres, e ab les trombes e ab llurs armes que muntassen en el puig.

Quan venc al matí, tuit confessaren e combregaren e puis dinaren-se així com a cascú venc a talent. E puis aparellaren-se e establiren llurs batalles; enaixí que En Bernat Guillem d'Entença davallà del puig, ab cinquanta hòmens a cavall e ab mil sirvents, de la banda de migjorn, vers la mar. E els sarraïns foren venguts e foren al peu del puig a cavall e a peu, tants que els plans e les muntanyes n'eren cobertes, que gran feredat era del veer;³²⁹ e tengren los crestians, qui en el puig eren, ja per llurs, mills que si els tenguessen a València en presó.³³⁰

En Bernat Guillem d'Entença, ab los cinquanta cavallers e ab los mil sirvents, va ferir entre els sarraïns molt ardidament, sí que n'abateren molts a terra, morts de colps de llances. E els sarraïns se defeseren molt fort ab llances e ab ballestes e cuidaren-se que tots cells qui eren en el puig fossen aquí; e, quan ells guardaren devers trasmuntana en un coll, ells veeren eixir En Guillem d'Aguiló ab lo romament dels cavallers e dels sirvents qui eren en el puig, ab moltes senyeres e ab penons e ab l'estendard major reial estès. E foren entre hòmens a cavall e en muls e

329. Cf. amb el *Llibre dels Feits* (§ 217), que dóna les xifres de 600 cavallers i 40.000 peons.

330. Mostra de la ironia mansoia de Desclot.

en rocins coberts de llençols e de cobertors tro a dos-cents e dos mília hòmens a peu; e hac-hi sis parells de trombes. E van ferir en la host dels sarraïns de la banda de trasmuntana, sí que els sarraïns se desbarataren e començaren a fugir, en tal guisa que los uns queïen morts sobre els altres. E els crestians encalçaren-los bé una llegua e mitja, e firent e talant, e hagren-ne tants morts, que llurs cavalls eren lassats e ujats, qui no podien anar sinó sobre hòmens morts. E hac-n'hi ben deu mília que moriren senes colp, qui es gitaven los morts de sobre e morien de paor.

Quan los crestians los hagren encalçats tro a mitja llegua prop la ciutat de València, ells foren molt lassats e ujats e tornaren-se'n al Puig, on era llur establida, ab gran guany e ab gran presa de cavalls e de muls e de rocins e d'armes; e no hagren perduts mas tres hòmens a cavall e set hòmens a peu. E foren molt alegres e faeren grans gràcies a Déu de tan gran honor que feita llur havia, que a un cristià hi havia mil sarraïns.³³¹

Quan los sarraïns qui foren escapats vius de la batalla se foren recollits en la ciutat de València e contaren les novelles com llur era esdevengut e que tota la major partida de llur host és perduda, foren molt desconfortats e hagren molt gran paor; sí que el rei de València, qui havia nom Jaient,³³² féu tancar a pera e a caus tots los portals de la ciutat, sinó un portal on entrassen e eixissen.

Les novelles anaren al rei d'Aragó que els cavallers e la companya qui eren en l'establida del Puig de València havien feita tan gran esvaïda e tan gran vençó de sarraïns, sí que en fo molt alegre; e ésser que ho dec, e tots cells qui ho oïren.³³³ E mantinent aparellà-se ab molt gran host e anà-se'n assetjar la ciutat de València. E aquí pararen llurs tendes e dreçaren llurs trabuquets e combateren la ciutat molt fort tots jorns.³³⁴

Puis après tramès lo rei a totes les viles e les ciutats de son regne que venguesen totes les hosts, per ço cor los sarraïns eren molts grans gents e havien molt forts terra e ben encastellada de molts forts castells, que sol en lo regisme de València ha tres-cents castells de roca que no temen null hom, sol que hagen què menjar. Quan los rics hòmens de les ciutats hagren haüt lo missatge del rei, aitan-tost aparellaren-se, a cavall e a peu, ab llurs tendes e ab vianda e ab civada e ab ço que hagren mester. Anaren tant vers Espanya, tro que vengren a la ciutat de València, e aquí ells s'atendaren, cascú lla on li plac, prop de la ciutat. Mas la host de

331. Cf. aquesta relació amb la del *Llibre dels Feits*, § 217-218. S'hi troba també la notícia de la mort de molts sarraïns per esglai. Quant a la data de la batalla —15 d'agost de 1237— vegeu § 217, n. 1339.

332. *Jayent* o *Jahent* (ms. Biblioteca Nacional de París), per *Zaén*.

333. El *Llibre dels Feits*, § 217, ens dóna el nom del missatge, Guillem de Sales, que va dur la notícia al rei.

334. Recordem que el setge de València degué començar després del 24 d'abril de 1238 (vegeu *Llibre dels Feits*, § 256, n. 1530).

Barcelona venc per mar e per terra, molt honradament e molt ben aparellats, ab llenys e ab galeres armades, cargades de viandes e d'arnès, e assetià-se molt prop de la ciutat.³³⁵

En la ciutat havia molts cavallers sarraïns e molts ballesters e d'altres hòmens d'armes; e cascun jorn eixien defors per fer mescles e torneis ab aquells de la host, e aquells de la host anaven-los requerir tro al mur e tro als portals e metien-los-en per puntes de llances, e aquí romanien e queïen molt sarraí mort de colp de llances e d'espaes; e aquest deport tenint tres o quatre vegades lo jorn. D'altra part anaven hòmens a peu e a cavall per la terra e faïen cavalcades e amenaven grans presses de sarraïns e de bestiar e d'arnès. D'altra part los trabuquets que tiraven nuit e jorn en la ciutat.³³⁶

E així lo bon rei En Jacme estec tant aquí ab ses hosts tro que la ciutat fo molt destreta per fam. E faeren pati ab lo rei que els ne lleixàs anar, saufs e segurs, ab aitanta roba con cascú poria portar; e que haguessen espegada la vila a tres jorns; e que els asseguraria a set llegües de València e a cent milles en mar, si per mar se'n volien anar.³³⁷ E qui hac moneda ne volc comprar molts bells matalafs de sendat ne d'altres draps ne bells cobertors ne molt bell drap de seda e d'aur ne molt bell arnès ben podia gasanyar la meitat o les dues parts.³³⁸ E, quan venc al terç jorn, els sarraïns desempararen la ciutat e anaren los uns per terra e los altres per mar en les naus e els llenys que noliejaren, de Barcelona e d'altres llocs. Quan los peons e els almogàvers saberen que els sarraïns se n'anaven en terra de Múrcia e de Granada, passaren en les partides de Villena³³⁹ e foren als passes; e aquí cativaren-ne molts e n'auceïren e llur tolgren gran arnès e gran tresor.³⁴⁰

Lo noble rei En Jacme entrà en la ciutat ab totes ses hosts.³⁴¹ E quan fo alber-

335. Cf. *Llibre dels Feits* (§ 260): “e la ciutat que més s'acostà en l'albergada fo Barcelona”.

336. Per a més detalls sobre els episodis del setge, vegeu *Llibre dels Feits*, § 260 i seg.

337. Aquestes són, si fa no fa, les condicions que indica el *Llibre dels Feits*, § 278-279. Sobre la capitulació, vegeu la n. 1600 al § 279. Encara que el *Llibre* diu que el termini pactat fou de cinc dies, després indica que al terç dia els sarraïns “foren aparellats tots d'eixir” (§ 283). [Els sarraïns que sortiren foren 15.000 segons l'estimació de R. I. BURNS, *Islam under the Crusaders. Colonial Survival in the Thirteenth-Century Kingdom of Valencia*, Princeton, Princeton University Press, p. 76. M.T.F.]

338. Ja hem indicat el goig que sembla experimentar Desclot en la descripció o en l'enumeració del botí i del guany. Aquí en tenim una mostra, no de les més eloqüents.

339. Sobre Villena, vegeu *Llibre dels Feits*, § 290, n. 1625.

340. El *Llibre dels Feits* no diu res d'aquest episodi de rapacitat.

341. Ja hem indicat (*Llibre dels Feits*, § 279, n. 1600), que la data de la capitulació fou el 28 de setembre de 1238 i (§ 284, n. 1608) que la data correntment admesa per a l'entrada és la del 9 d'octubre. [Desclot no fa cap referència al repartiment de les cases i de les terres entre la seva gent, que sí que és mencionada pel *Llibre dels Feits*, § 284-288. Edicions recents del Repartiment de València: A. FERRAN-DO I FRANCÈS ed., *Llibre del Repartiment de València*, València, Vicent Garcia, 1978. M. D. CABANES PECOURT, R. FERRER NAVARRO, *Libre del Repartiment del regne de València*, Saragossa, Anubar ed., 1979-1980. M.T.F.]

gat en la ciutat lo rei e l'hac molt bé establida, mes mans a cavalcar ab cavallers e ab sirvents, e combateren castells e viles e preseren fortalees e castells de roca tro en la vall d'Alfandec de Marinyén³⁴² e tro en la vall d'Alcoi e tro en la vall d'Albaida.³⁴³ E combateren la vila de Montesa, e reteren-se a ell, e lleixà'ls estar.³⁴⁴

Puis anà assetjar Eixàtiva, un castell que en el món no n'ha tan forts ne tan reial; e són dos castells en una muntanya, e la muntanya és tan forts que no hi pot hom muntar sinó per un lloc, e aquell lloc guardarien vint hòmens a deu mília. E és molt bé clos de forts murs e de forts tórrens; e era molt bé establít de cavallers e de sirvents e de moltes armes. E havien què menjar tres anys; e ha una font en el castell qui els basta a boure, a ells e a llurs cavalls, mentre ops n'han.³⁴⁵

Quan lo rei En Jacme hac estat en el setge d'aquell castell gran temps e viu que no hi podia haver poder, que el castell era molt forts, pensà-se, així com a hom savi, que per força no hi podia res acabar, mas en blandent e ab maestria, e tramès missatge al castell, que volia parlar ab lo senyor del castell. Ço és a saber que el castell havia dos senyors qui eren germans, e tenia la un germà la un castell, e l'altre germà d'ell, l'altre castell. E el rei tramès missatge a l'un dels germans, qui era senyor del castell major; e venc ab lo rei parlar en la host, e parec bé que fos honrat hom, que ell venc en un cavall liart molt bell, e la sella e el pitral obrat ab fulla d'aur de son senyal, e el fre e les regnes de seda ab platons d'argent, ab obra entallada ab peres e ab perles encastades; e fo vestit d'escarlata ab fresadures d'aur, e no aportà negunes armes mas una espaa pendent en son coll, molt rica ab ric guarniment.³⁴⁶ E amenà ab si quatre-cents sarraïns ab lances e ab dards e ab bones ballestes, qui no dubten null hom d'armes. E quan fo denant lo rei, descavalcà e donà dels jonolls en terra e besà-li la mà e saludà-lo.

—Amic —dix lo rei—, ben siats vós vengut. Ben és ver que jo us he tramès missatge que venguéssets ab mi parlar. Vós sabets que jo he presa la ciutat de València e la major força dels castells e de les viles d'aquest regne; e vós tenits aquest castell e coneixets que llongament no us podets tenir a mi. Mas per ço cor jo us tenc per gentil hom e he oït gran ben dir de vós, no volria que de tot fóssets exilat d'aquesta regió. Jo us donaré a vostra volentat, a vós e als vostres, la vila de

342. Sobre la vall d'Alfandec, vegeu *Llibre dels Feits*, § 313, n. 1681. [Sobre les accions de guerra posteriors a la conquesta de València fins al setge de Xàtiva: *Llibre dels Feits*, § 290-291, 307-315. M.T.F.]

343. Sobre la vall d'Albaida, vegeu *Llibre dels Feits*, § 502, n. 2362.

344. Sobre Montesa, vegeu *Llibre dels Feits*, § 353, n. 1820.

345. Vegeu *Llibre dels Feits*, § 353, i Muntaner, cap. ix. Aquests castells, que tant de relleu prenen en la nostra història, especialment com a presó política, es conserven encara avui i han estat objecte de restauració. Quant a la data d'aquests esdeveniments, cal col·locar-la a mitjan maig del 1244. Vegeu *Llibre dels Feits*, § 249 i seg. i les notes corresponents. [Les incidències del setge de Xàtiva al *Llibre dels Feits*, § 316-354. M.T.F.]

346. Encara que ací no es tracta de botí, observem que Desclot posa en la descripció d'aquesta rica indumentària la mateixa delectança que en la descripció del guany obtingut en guerra.

Montesa, tan solament que tingats mi per senyor e que em retats lo castell que vós tenits d'Eixàtiva, e donar-vos he per messions deu mília morabetins.

—Sényer —dix lo sarraí, qui era senyor de castells—, donats-me acord d'un dia, e après jo us respondré.

Ab tant, lo sarraí se'n tornà al castell e hac son acord aquella nuit, e l'endemà tornà al rei e atorgà ço que el rei li havia dit; e faeren llurs cartes e llurs covinents. E puis hac, la nuit, servents e cavallers crestians e lliurà'ls lo castell major; e, quan venc lo matí, les senyeres reials foren per les torres e per los murs del castell. E, quan cells de l'altre castell ho viuren, tengren-se per morts; e els crestians del castell major dixeren-llur que es retessen, que huimés no es podien tenir, e ells dixeren que es metrien en poder del rei. E el rei pres-los a mercè e heretà-los en la terra mateixa en el pla. E així lo rei hac lo castell de Xàtiva e la vila, qui és molt bona e gran, e tota l'encontrada.³⁴⁷

E pres la vila d'Algesira, qui és en una illa entre dues aigües nevals, que no hi pot hom entrar sinó per pont.³⁴⁸ E pres Borriana e Cullera e pres Gandia e la vila de Dénia, qui era molt gran e fort, e moltes d'altres viles e castells del regne de València.³⁴⁹

COM EN AQUELLA SAÓ SE LLEVÀ UN SARRAÍ NEGRE,
LO QUAL APELLAVA HOM REI ALBOCOR³⁵⁰

E en aquella saó llevà-se un sarraí d'aquella terra qui era pastor e era negre, molt valent hom. E ajustà-se ab servents e ab hòmens d'armes sarraïns; e apella-va'l hom rei Alboacor.³⁵¹ E mes mans a córrer lla on los crestians estaven, en les vi-

347. Per a una altra versió de la rendició dels castells de Xàtiva, vegeu *Llibre dels Feits*, § 353. [El consentiment del rei a l'acord per a la rendició dels castells de Xàtiva hauria estat donat el 30 de maig. Entre el 31 de maig i el 4 de juny el rei féu preparar el tractat bilingüe de rendició i el 5 de juny marxà amb el seu exèrcit. L'estudi i edició d'aquest tractat, tant del text llatí com de l'àrab: R. I. BURNS, P. CHEVEDDEN, *Negotiating Cultures. Bilingual Surrender Treaties in Muslim-Crusader Spain under James the Conqueror* (With a Contribution by Mikel de Epalza), Leiden, Brill, 1999, p. 100-102 i 123-192. Sobre la conquesta de Xàtiva, repartiment i repoblació de la vila: I. O'CONNOR, *A forgotten community. The mudejar aljama of Xativa (1240-1327)*, Leiden, Brill, 2003, M.T.F.]

348. Les dues aigües nevals de què parla ací la crònica no són sinó dos braços del mateix riu: el Xúquer. I formen, realment, una illa, fins al punt que Algesira significa en àrab *l'illa*. Vegeu *Llibre dels Feits*, § 192 i 329-333, i les notes corresponents, on es parla de la rendició d'Algesira, avui Alzira, i de la data de rendició: 30 de desembre de 1242.

349. Desclot perd ací el control damunt la cronologia. Acaba de presentar la presa de Xàtiva com a anterior a la d'Alzira, i ara ens parla de la presa de Borriana, que havia tingut lloc deu anys abans, el 1233 (vegeu *Llibre dels Feits*, § 156 i seg.). La presa de Cullera va tenir lloc el 1240 (guanyada pels templers, vegeu n. 1676 al § 311 del *Llibre dels Feits*). Gandia no fou presa fins un cert temps abans del 1247, i Dénia en 1244. [Sobre les operacions bèl·liques que seguiren a la rendició de Xàtiva, cf. *Llibre dels Feits*, § 355-360. M.T.F.]

350. Partició de capítol segons V, que no fa F. [J. B.]

351. Alboacor sembla que vol dir "el primerenc" i creu COLL I ALENTORN (II, p. 153, n. 1) que potser cal interpretar-ho com "el primogènit", "l'hereu".

les e en los altres llocs, e faia gran mal e gran dan a crestians e màgerment a la vila d'Algesira. E aquest sarraí tenia de forts castells en les muntanyes d'Alcoi e d'Albaida, e havia molts hòmens a cavall e a peu. E així lo rei no se'n podia a res pendre; e no havia nombre lo mal que faia, que molts crestians havia morts e cativats.

Esdevenç-se que aquell rei Albocor somià una nit que entrava ab gran gent e ab gran brogit en la vila d'Algesira. E, quan venc l'endemà, ell s'aparellà ab sa gent, que el matí qui venc après que anàs córrer e assaltar a Algesira, e que, si li eixien la gent fora del pont, que per força que s'entràs ab ells. E fo ventura que els hòmens d'Algesira hagren sabuda d'aquest fet e hagren cavallers e sirvents, e ans del jorn meseren-se en aguait lluny de la vila. E els hòmens de la vila gitaren llur bestiar defora e faeren cimbell³⁵² per tal que els sarraïns venguessen pus asseguradament, així com se solien fer; e estaven bé aparellats ab llurs armes, que, quan aquells dels aguaits donassen salt, que ells atressí eixissen defors.

Tot enaixí com s'ho hagren pensat fo fet, que el rei Albocor venc ab gran res de cavallers e de servents e cuidava's que els hòmens de la vila li eixissen e que ell se n'entràs ab ells ensems. E, quan ell fo al cap del pont vengut, aquells qui eren en l'aguait eixiren e vengren-llur a encontre, e cells de la vila eixiren defors, e així tengren-lo en el mig. E així, talant e firent, alcieren-ne molts e retengren lo rei Albocor ab molts d'altres e meseren-lo en la vila ab molt gran alegre; que anc null temps no hagren tant d'alegre ne de goig, per ço con pocs n'hi havia a qui no hagúes mort son fill o son germà o son marit o son parent. E per ço faeren-ne la major justeïa del món, que en cascun lloc del regne de València lo tramès hom e en cascun lloc li faia hom justeïa aital con llur plaïa, tant tro que fo mort.³⁵³ Puis faeren-lo tirar per tota la terra a rocins.³⁵⁴

Ara lleixarem a parlar huimés d'aquest e parlarem d'un sarraí qui hac nom Alahazarc,³⁵⁵ qui après del rei Albocor se llevà en la terra. E s'alçà bé ab deu cas-

352. "Fer cimbell" en el sentit d'"aparentar".

353. El *Llibre dels Feits* no té cap mot per al rei Albocor i les seves gestes. No en tenim més notícies que les que ens dona Desclot.

354. El sentit d'aquesta frase seria que un cop mort l'anaren arrossegant per tota la terra, estirat per rossins. Però, possiblement, en lloc de rossins, l'original devia dir bacins; i, en aquest cas, voldria dir que el seu cadàver fou tallat a trossos petits i els trossos escampats per tot el regne de València, almenys per aquella part que més havia sofert per les seves malifetes.

355. Al revés del cas del rei Albocor, cap de la primera revolta dels sarraïns valencians, tenim nombroses notícies relatives al cap de la segona revolta. El *Llibre dels Feits* en parla força i no ens manquen alguns documents que hi facin referència. El seu nom apareix també escrit Al-Azrac. §§ 361-364 i 370-377 i 556. [Sobre la revolta d'al-Azraq: R. I. BURNS, *Le royaume chrétien de Valence et ses vassaux musulmans (1240-1280)*, "Annales. Economies. Sociétés. Civilisations", 28 (1973), p. 199-225. F. de P. MOMBLANCH Y GONZÁLBZ, *Al Azraq, capitán de moros. Aportación a la historia del reino de Valencia en el siglo XIII*, València, Obra cultural de la Caja de ahorros de Alicante y Murcia, 1977. R. I. BURNS, *Islam under the crusaders*, p. 323-332. IDEM, *A medieval earthquake: Jaume I, Al-Azraq and the early history of Onteniente in the kingdom of Valencia*, X Congreso de Historia de la Corona de Aragón, Comu-

tells dels forts del regne de València³⁵⁶ e fou gran mal e gran dan en la terra, per ço cor en la terra havia molts sarraïns. Sí que el rei d'Aragó anà per la terra ab ses hosts e guerrejà-lo tant de temps, que no poc plus durar en la terra; e eixí-se'n e desemparà tots los castells e to ço que tenia. E el rei establí tots los castells de cavallers crestians e de servents, mas tots los plans e els valls tenien sarraïns paliers, qui llauraven les terres e donaven son dret al rei.³⁵⁷

Ara lleixarem a parlar del regne de València e de les conquestes e parlarem de la guerra qui fo entre el rei d'Aragó e lo rei N'Anfós de Castella, que era son genre.³⁵⁸

CAPIÍTOL L. DE LA GUERRA QUE FO ENTRE EL REI D'ARAGÓ
E LO REI DE CASTELLA, SON GENDRE

Quan venc a cap d'un gran temps que el rei d'Aragó hac conquest lo regne de València e l'hac poblat de crestians, ço és a saber la ciutat e les viles, e hac establits los castells e lliurats a cavallers, qui eren castellans, que els guardassen (mas los sarraïns hac lleixats estar en els plans e en les muntanyes e en les valls, qui llauraven la terra e donaven dret al senyor rei de ço que llauraven),³⁵⁹ esdevenç-se que aquella saó havia un rei en Navarra qui havia nom Tibaut e havia dos fillets molt petits de sa muller;³⁶⁰ e fo molt malaut, e fo son testament e lleixà tota la terra a sos fi-

nicaciones, 1-1, Saragossa, 1980, p. 209-244. IDEM, *Rehearsal for the Sicilian War: Pere el Gran and the Mudejar Counter Crusade in the Kingdom of Valencia, 1276-1278*, XI Congreso di Storia della Corona d'Aragona. *La società mediterranea all'epoca del Vespro* (Palermo, 1982), Palermo, Accademia di Scienze, Lettere e Arti, Comunicacions, Palermo, 1983, p. 259-287. IDEM, *La guerra de al-Azraq de 1249*, "Sharq Al-Andalus. Estudios árabes", 4 (1987), p. 253-256. IDEM, *A lost Crusade: Unpublished Bulls of Innocent IV of Al-Azraq's revolt in 13th. Century Spain*, "Catholic Historical Review", LXXIV (1988). IDEM, *The crusade against Al-Azraq: a thirteenth-century mudejar revolt in international perspective*, "The American Historical Review", 93 (1988), p. 80-106. R. I. BURNS - P. E. CHEVEDDEN, *El tractat de rendició d'Al-Azraq amb Jaume II i l'infant Alfons en 1245: el text àrab i el context valencià, a Homenatge al Prof. Manuel Sanchis Guarner (1911-1981)*, "L'Espill", 17-18 (1983), p. 231-257. P. LÓPEZ ELUM, *La conquesta*, p. 83-85. P. GUICHARD, *Al-Andalus frente a la conquista cristiana. Los musulmanes de Valencia (siglos XI-XIII)*, Universitat de València, 2001, p. 569-587. R. I. BURNS, P. CHEVEDDEN, *Negotiating Cultures*, p. 6-59, que publiquen aquest tractat bilingüe. J. TORRÓ, *El naixement d'una colònia. Dominació i resistència a la frontera valenciana (1238-1276)*, València, Publicacions de la Universitat de València, 1999, p. 55-68. M.T.F.]

356. Els castells, segons el *Llibre dels Feits* (§ 361 i seg.), eren els de Gallinera, Serra, Pego, Penàguila.

357. Aquesta és la frase que hem utilitzat abans (cap. XL, n. 273), parlant dels sarraïns paliers.

358. Alfons X el Savi, casat, com hem dit (cap. XLVIII, n. 318) amb Violant, filla de Jaume I.

359. Nova frase, semblant a l'anterior, sobre la condició dels sarraïns paliers, tot i que ara no els en doni el nom.

360. Tibald o Teobald I, casat amb Margarida de Borbó, de la qual va tenir els dos fillets de què parla la crònica, que foren els reis Teobald II i Enric. "Dos fills fort sotils", diu el manuscrit de la Biblioteca Nacional de París. [Sobre el regnat de Teobald II: M. R. GARCÍA ARANCÓN, *Teobaldo II de Navarra, 1253-1270. Gobierno de la monarquía y recursos financieros*, Pamplona, 1985. M.T.F.]

llets, mas lleixà per tudor e per governador dels infants e de la terra lo rei En Jacme d'Aragó, tro que els enfants fossen d'edat que poguessen e sabessen governar llur terra. E, quan hac ordonades totes les sues coses, passà d'aquest segle.³⁶¹

E, quan fo mort, llevà's lo rei de Castella, N'Anfós, ab gran res de cavallers e d'hòmens a peu, e volc entrar en Navarra per tal que la terra e els infants fills del rei Tibaut fossen a son comandament, e sos hòmens. Mas aitantost lo rei d'Aragó, que açò hac sabut, ajustà ses hosts e anà-se'n estar en un lloc qui és a l'ixent d'Aragó e a l'entrant de Navarra e de Castella;³⁶² e tramès missatge a totes les gents de Navarra que s'aparellassen de guardar llur terra e defendre al rei de Castella, que volia entrar en la terra sens raó.

Quan lo rei d'Aragó hac açò endreçat, tramès missatges al rei de Castella, que ell lo pregava, com a bon fill e cell que ell amava molt, que no s'entremesés del fet de Navarra ne hi volgués entrar; que ben sabia que la terra e els infants eren romàs en son poder. Per què li tornaria a gran deshonor, si no la defenia a tot hom qui entrar-hi volgués.

Quan lo rei de Castella hac entès ço que els missatges li hagren dit, fo molt felló e tramès a dir al rei d'Aragó que la defensàs con mills pogués, que ell hi entraria malgrat de tots aquells qui li ho volguessen vedar.

Quan lo rei d'Aragó hac entès ço que el rei de Castella li hac tramès a dir, fo molt irat e tramès per tota sa terra tots los cavallers e a les gents de ciutats e de viles que venguessen ab llurs armes al pus tost que poguessen; sí que en poc de

361. Morí el 8 de juliol de 1253.

362. COLL I ALENTORN (II, p. 155, n. 2) diu que potser es tracta de Tudela de Navarra, on sabem que es trobava Jaume el Conqueridor el dia primer d'agost de 1253 i on va signar un tractat amb la reina vídua de Navarra i el seu fill Teobald II. Aquest tractat, però, sembla haver estat anterior al trencament de les hostilitats. Més aviat podria referir-se a Monteagudo, lloc entre Tarassona i Tudela, on (com recorda el citat erudit), a 9 d'abril de 1254 Jaume I va pactar novament amb Teobald II (MIRET, *Itinerari*, p. 231 i 238). No creiem, però, que sigui encara el moment al qual es refereix ací Desclot; perquè, després del tractat de Monteagudo, hi hagué una treva entre els contendents, la qual havia de durar fins al dia de Sant Miquel, o sia el 29 de setembre de 1254 (ZURITA, llib. III, cap. XLIX). I l'episodi contat per Desclot deu referir-se a la lluita que va estar a punt d'esclatar quan va finir la treva. Poc temps abans (per l'agost de 1254), Jaume I va ésser a Estella de Navarra (ZURITA, llib. III, cap. LI), i sabem que es trobava a Tarassona el 14 d'octubre de 1254. Precisament després d'aquesta estada a Tarassona, Jaume I va entrar a Navarra, i va anar a Pamplona, on el sabem el 27 d'octubre i on el trobem encara el 7 de novembre (MIRET, *Itinerari*, p. 242-243). Probablement, doncs, és en aquesta estada a Tarassona, que va tenir lloc aquest episodi que ens ocupa, i és ací, després de l'acabament de la treva, que el col·loca ZURITA (*loc. cit.*). [Cf. el tractat de 1253 a P. de BOFARULL, *Colección de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón* (CODOIN), VI, Barcelona, 1850, p. 111-119 i el de 1254 a E. GONZÁLEZ HURTEBISE, *Recull de documents inèdits del rey en Jaume I*, I Congrés d'Història de la Corona d'Aragó, II, Barcelona, 1909, p. 1203-1206, publicats també per M. R. GARCÍA ARANCÓN, *Colección diplomática de los reyes de Navarra. La dinastía de Champaña. 2. Teobaldo II (1253-1270)*, San Sebastián, 1985, docs. 1, 2, 13, p. 31-37, 53-57. C. de AYALA MARTÍNEZ, *Relaciones de Alfonso X el Sabio con Aragón y Navarra*, "Alcanate. Revista de estudios alfonsíes", IV (Cátedra Alfonso X el Sabio, El Puerto de Santa María, 2004-2005), p. 102-109. M.T.F.]

temps foren justats lla on lo rei era. E el rei de Castella venc ab totes ses gents a mitja llegua prop de les hosts del rei d'Aragó,³⁶³ sí que el rei d'Aragó hac en cor que es combatés ab ell, ja fos cosa que havia menys de gent, la meitat que el rei de Castella, mas havia tan bona cavalleria e tan bona gent d'armes de Catalunya e d'Aragó, que si fossen més tres tants que no eren, sí li era semblant que tots los degués desbaratar e gitar de camp. Mas los bisbes e els prelat e els hòmens d'orde anaven de la un rei a l'altre e parlaven posa e vedaven aitant com podien que la batalla no es faés.

E entre els altres havia-hi un ric hom molt savi e cert e era de Catalunya, e havia nom En Bernat Vidal de Bosoldó³⁶⁴ e anava ab lo rei de Castella. E aquell anava-se'n al rei d'Aragó e deïa-li:

—Sényer, què volets fer? Lo rei de Castella és vostre genre e vostre fill, e ha molts infants de vostra filla qui són vostres néts, e és honrat rei e és ab moltes gents. E, si us combatets ab ell, per bé que us en prena, sí hi prendrets vós maor don que ell, que haurets perduda vostra filla e vostres néts.

E puis anà-se'n al rei de Castella e deïa-li que molt ho faïa mal, con se volia combatre ab lo rei d'Aragó, qui era així com son pare; que en negun tall no li podia bé esdevenir, que el rei d'Aragó faïa a gran dret ço que faïa, e ell, a gran tort. Encara, que en la host del rei d'Aragó havia tan gran llarguea de pa, de vi e de carn e de civada, que quaix per nient ho havien, e en la host del rei de Castella havia tan gran carestia de totes coses, que les gents e les bèsties morien de fam.

E així aquest ric hom, En Bernat Vidal, treballà tant e parlà ab ambdoses los reis, que, quan venc un jorn que null hom no en sabé res, cascú dels reis venc, si altre a cavall, en la mitjania d'ambdues les hosts, e aquí ells s'encontraren e abraçaren-se e besaren-se en la boca e ploraren ambdós molt fort e demanaren-se perdó la un a l'altre; e el rei de Castella humilià's al rei d'Aragó molt fort e pregà-lo que es n'anàs ab ell a sa tenda e que menjàs ab ell e vouria la reina, sa filla, e sos néts. E el rei d'Aragó atorgà-li-ho e anà-se'n ab ell.

Quan les gents saberen açò, d'ambdues les hosts, que ambdós los reis s'eren posats, null hom no es pot aestmar l'alegre e el goig que ells hagren. E puis cascú dels reis tornà-se'n en sa terra ab ses hosts, e foren amics així com ja eren d'abans.³⁶⁵ E el

363. Alfons va concentrar tropes entre Calahorra i Alfaro.

364. Sobre Bernat Vidal, vegeu *Llibre dels Feits*, § 231, n. 1418.

365. Encara les diferències havien subsistit, i diu ZURITA (llib. III, cap. LI) que, al començament de l'any 1255, Jaume I va haver de tornar a Calataiud (vol dir a Tarassona, on era el 18 i el 20 de gener, MIRET, p. 244), perquè el rei de Castella aplegava nombre de gent de guerra. Encara va tornar a la frontera castellana el rei Jaume (aquest cop a Calataiud) al començament de l'any 1256, i va entrar a Castella, i a Sòria va entrevistar-se amb Alfons el Savi, i va signar-hi, finalment, a les acaballes del mes de març, un tractat de pau i aliança, i Alfons va posar castells en terceria, en fermança de compliment dels pactes (ZURITA, llib. III, cap. LI; MIRET, p. 252 i 298-299).

regne de Navarra romàs en poder del rei d'Aragó tro que els infants, fills del rei Tibalut, foren tan creguts que per ells mateis saberen governar llur terra;³⁶⁶ mas lo major fo llevat rei e senyor de la terra, e el menor hac sa partida, segons que el pare hac ordonat. E aquell qui fo rei hac muller, mas no hac infants,³⁶⁷ e passà a Tunis ab lo rei de França, e de Tunis vengren a Tràpena en Sicília; e aquí lo rei de Navarra morí.³⁶⁸ E lo frare fo llevat rei e pres per muller la sor del rei de França, Felip.³⁶⁹

CAPIÍTOL LI. COM L'INFANT EN PERE D'ARAGÓ PRES PER MULLER
LA FILLA DEL REI MANFRÈ DE SICÍLIA

Diu lo comde que quan lo noble enfant Pere, fill del rei En Jacme d'Aragó, fo d'edat de muller a pendre, que havia un rei en Sicília qui havia nom rei Manfrè e fo fill de l'emperador Frederic d'Alemanya.³⁷⁰ Aquest rei Manfrè tenia la major cort e la pus honrada de negun rei que en el món fos, e era molt savi e prous e molt bell home e agradable. Aquest rei Manfrè havia una filla de la primera muller qui havia tro a dotze anys, e fón parlar al noble enfant En Pere d'Aragó que la presés per muller;³⁷¹ e ell, ab consell de son pare, lo noble rei En Jacme d'Aragó, tramès sos missatges al rei Manfrè ab dues naus, los quals missatges foren la un En Ferran Sanxis, frare bord del noble enfant En Pere,³⁷² e l'altre En Guillem de Torrelles, ca-

366. Sota l'emparança i la guarda del rei Jaume, cal interpretar.

367. Teobald II es va casar amb Isabel, filla del rei de França, sant Lluís (1258).

368. És a dir que va passar amb sant Lluís a Tunis, amb la Croada; i va morir a Tràpani, a la tornada, el 5 de desembre de 1270, de la pesta contreta a Tunis.

369. Enric (1258-1274), darrer monarca navarrès de la casa de Xampanya, es va casar en 1269 amb Blanca d'Artois, que no era germana, sinó cosina del rei de França Felip l'Ardit.

370. Manfred, fill natural de l'emperador d'Alemanya Frederic II, regnava a les dues Sicílies des de l'any 1258. [Sobre el regnat de Manfred cf. E. PISPISA, *Il regno di Manfredi. Proposte di interpretazione*, Messina, Sicania, 1991. M.T.F.]

371. Manfred havia estat casat dues vegades: la primera amb Beatriu, filla del comte Amadeu de Savoia; la segona amb Helena dels Àngels, filla del dèspota de l'Epir. Del primer matrimoni havia nascut Constança en 1248. Tenia, doncs, en efecte, dotze anys quan van començar les gestions de Manfred prop de la cort catalana en 1260. El dia 28 d'aquest mes fou signat a Barcelona el compromís de matrimoni i fixació del dot (vegeu F. SOLDEVILA, *Pere el Gran*, I, p. 91; el document en P. DE BOFARULL, *Documentos inéditos*, VI, p. 151, i D. GIRONA LLAGOSTERA, *Mullerament de l'infant En Pere de Catalunya amb madona Constança de Sicília*, "Primer Cong. Hist. Ar.", Apèndix, doc. I). [Sobre el casament amb Constança i sobre la reina, cf. també: L. PUGLISI, *Le nozze di Costanza di Sicilia e Pietro III d'Aragona*, "Archivio Storico Siciliano", 3ª s., X (1960), p. 199-214. A. JAVIERRE MUR, *Constanza de Sicilia en las crónicas de su tiempo*, "Rivista Storica del Mezzogiorno", I, fasc. I-II (1966), p. 171-185. M.T.F.]

372. Ferran Sanxes de Castro, fill de Jaume I i de Blanca d'Antilló, del qual serà qüestió ampleament en la crònica com ho ha estat en el *Llibre dels Feits* en ocasió de les lluites entre ell i el seu germanastre l'infant Pere, fou nomenat plenipotenciari per tractar amb el rei Manfred de l'enllaç Pere-Constança, en diploma expedit pel Conqueridor a València, el 13 d'abril de 1261 (publicat per GIRONA, *op. cit.*, Apèndix, document VII).

vallers honrats,³⁷³ e vengren a la ciutat de Nàpols e aquí parlaren ab lo rei Manfrè. E el rei Manfrè fôu-llur gran honor e tenc-se molt per pagat de la missatgeria que ells li aportaren.

Lo rei Manfrè, quan venc a Nàpols, no albergà pas dins la ciutat, ans s'atendà defora, prop de la ciutat, riba mar, e convidà los missatges aquell jorn e menjaren ab ell tot aquell jorn ab tota llur companya molt honradament, e foren servits a gran honor, així con missatges qui eren de gran valor e d'honrat senyor.³⁷⁴ La cort fo gran e plenera, e el rei donà molt grans dons a cavallers e a joglars.³⁷⁵ Quan la cort fo tenguda, los missatges dixeren al rei Manfrè:

—Sényer, nós havem ací estat ab vós e, la vostra mercè, havets-nos molt gint acollits e honrats, e havem-vos dit ço que nostre senyor, l'enfant En Pere d'Aragó, nos manà, e vós, sényer, havets-nos-ho atorgat. Pregam-vos que ens lliurets la donzella, vostra filla, e nós menar-la hem a nostre senyor, l'enfant En Pere.

—Senyor —dix lo rei—, açò no és cosa que així tost se pusca fer; per què jo us prec que us ho esperets tro al Pascor, e aparellaré galeres e naus ab què vaja molt honradament, així com pertany a la nostra altea.

—Sényer —dixeren los missatges—, així sia con a vós plàcia.

E sobre ço estegren aquí tant, tro que venc lo Pascor.³⁷⁶ E el rei aparellà moltes galeres e comenà la donzella a un comte qui havia nom comte Bonifai³⁷⁷ e a En Ferran Sanxis; e meseren-se en les galeres e partiren de Principat e vengren a Montpesller,³⁷⁸ e aquí fo lo rei En Jacme d'Aragó ab gran cavalleria e l'enfant En Pere³⁷⁹ e l'enfant En Jacme e llur germana Dona Maria, qui era donzella e qui era una de les pus belles dones del món.³⁸⁰ Les corts foren molts grans e riques, e el

373. Guillem de Torrelles deu ésser un personatge del mateix nom que apareix en el seguici del rei Jaume, signant com a testimoni un document datat a Huesa, el 30 de juny de 1257 (MIRET, p. 259); el mateix que signa també com a testimoni la protesta secreta de l'enfant Pere davant els possibles testaments o imposicions del seu pare respecte a donacions o alienacions a algú o alguns (SOLDEVILA, *Pere el Gran*, I, p. 111-112; el document, publ. per P. DE BOFARULL, I, *Documentos inéditos*, VI, doc. xxxii). La importància del personatge i la seva relació amb l'enfant Pere destaquen bé en aquesta seva intervenció, al costat d'altres importants personatges dels regnes, en aquest fet excepcional.

374. Si hem de creure, tanmateix, algun cronista italià, la impressió produïda pels ambaixadors catalans a la cort napolitana fou més aviat desfavorable (vegeu MATTEO SPINELLO, *Diurnali*, "Rerum Italicarum Scriptores", VIII, p. 1091).

375. Una de les al·lusions a joglars, no gaire repetides, que es troben en la crònica. Cf. caps. II i VII.

376. És a dir, fins a la Pasqua de l'any 1262, que va escaure's el dia 9 d'abril.

377. Bonifaci D'Anglano, oncle de Manfred, comte de Montealbano.

378. Degueren partir a les acaballes de maig de 1262 (SOLDEVILA, *op. cit.*, p. 100).

379. Ja trobem a Montpeller el rei Jaume en 2 de gener de 1262, i no sembla moure-se'n fins al començament de juliol en què se'n va a Clermont (SOLDEVILA, p. 100). Quant a l'enfant Pere, sabem que el 26 de maig va partir apressadament de Montblanc i que a primers de juny ja podia ésser a Montpeller (*id.*, p. 78 i 100).

380. Sobre la infanta Maria i la seva beutat, vegeu també més amunt, cap. XLVIII.

noble infant En Pere pres la filla del rei Manfrè per muller a l'esgleia major de Montpessler, nostra Dona Sancta Maria de les Taules.³⁸¹ E puis lo rei En Jacme d'Aragó anà tro a Montferran e aquí hac vistes ab lo rei de França³⁸² e refermà les noces de sa filla, qui ja era en França, que puis fo regina ab Felip, lo fill major del rei Lluís de França.³⁸³ E el comte Bonifaï tornà-se'n ab les galeres al rei Manfrè molt alegrement, e la dona muller del noble enfant En Pere anà-se'n en Catalunya.³⁸⁴

CAPÍTOL LII. COM LO APOSTOLI FÉU DONACIÓ AL COMTE CARLES DEL REGNE DE SICÍLIA

Esdevenç-se que en aquella saó havia un apostoli en Roma qui era gran amic del comte Carles, qui era comte d'Anjou e de Proença e era frare del rei de França, aquell qui morí a Tunis. E depòs lo rei Manfrè de son regne e donà-lo al comte Carles, e fou-lo senador de Roma; e el comte Carles pres aquest do, a gran dan de tota crestiandat.³⁸⁵

381. Les noces van celebrar-se a l'església de Santa Maria de les Taules, tal com diu Desclot: "ante fores Ecclesie Beate Marie de Tabulis", diu el document de donació *propter nuptias*. Publ. per GIRONA, *op. cit.*, p. 274. Quant a la data, fou el 13 de juny de 1262.

382. Clermont-Ferrand, on sabem que el rei Jaume era ja el dia 28 de juny. El rei de França Lluís IX, el Sant, no va arribar-hi fins al 2 de juliol. Dates donades per l'itinerari *E visitationibus Odonis Rigaudi*, arquebisbe de Rouen, "Hist. des Gaules", XXI, p. 587.

383. La infanta Elisabet no sembla que ja fos a França, com diu Desclot, ans va anar-hi ara amb el seu pare. El seu matrimoni amb el príncep Felip, que després fou Felip III l'Ardit, va tenir lloc el dia 6 de juliol (ODÓ RIGAUD, *E visitationibus*, *loc. cit.*).

384. Sabem que el dia 4 de juliol Constança ja era a Perpinyà, on confirmava els privilegis de Cotlliure, ALART, *Privilèges et titres*, p. 243.

385. El papa era Urbà IV, que va donar la investidura del regne de Sicília a Carles d'Anjou el 28 de juny de 1265 (AMARI, *Ves. pro.*, I). Quant a la senadoria de Roma, Carles va aconseguir-la, al començament d'agost de 1263. Aquest càrrec, importantíssim, duia aparellat el dret d'exercir l'alta i baixa justícia i erigia Carles d'Anjou en dictador de Roma. Desclot s'equivoca, però, quan atribueix la nominació de senador de Roma al papa. Precisament, Urbà IV ignorava que Carles anava a ésser elegit per a aquest càrrec (vegeu SOLDEVILA, *Pere el Gran*, II, p. 208). [Sobre Carles I d'Anjou: P. HERDE, *Karl I. von Anjou*, Stuttgart, 1979. J. DUNBABIN, *Charles I of Anjou. Power, Kingship and State-Making in Thirteenth-Century Europe*, Londres, Longman, 1998. G. JEHEL, *Charles d'Anjou (1226-1285), comte d'Anjou et de Provence, roi de Sicile et de Jérusalem. Un capétien en Méditerranée*, Amiens, CAHMER-Laboratoire d'Archéologie et d'Histoire de l'Université de Picardie Jules Verne, 2005. Sobre l'expansió angevina: Ch. E. DUFOURCQ, *Les angevins dans le monde méditerranéen des alentours de 1260 aux alentours de 1340*, XI Congresso di Storia della Corona d'Aragona. *La società mediterranea all'epoca del Vespro* (Palermo, 1982), Palermo, Accademia di Scienze, Lettere e Arti, Relazioni, Palermo, 1983, p. 167-183. Sobre la visió dels fets per part de Desclot: St. M. CINGOLANI, *Historiografia, propaganda*, p. 223-253. M.T.F.]

CAPÍTOL LIII. COM LO COMTE CARLES S'APARELLÀ D'ANAR
CONTRA LA TERRA DEL REI MANFRÈ

Lo comte Carles s'aparellà en Proença e ajustà grans gents per anar contra la terra del rei Manfrè,³⁸⁶ e ell no era gens ben aparellat de tresor així com mester li era, mas que manllevava e baratava ço que podia.³⁸⁷

CAPÍTOL LIV. COM N'ENRIC DE CASTELLA
PRESTÀ GRAN TRESOR AL COMTE CARLES

En aquella saó N'Enric de Castella,³⁸⁸ fill del rei En Ferrando de Castella, era en Tunis, que son frare lo rei N'Anfós de Castella l'havia gitat de sa terra; e prenia soldada del rei de Tunis e faïa-li gran honor. Sí que N'Enric de Castella hi havia justat molt gran tresor e havia'l tramès en Gènova.³⁸⁹ E el comte Carles tramès-li missatge a Tunis, per ço cor era son cosí germà,³⁹⁰ que li prestàs aquell tresor, qui era en Gènova, seu, per ço cor l'havia gran mester; e N'Enric dix-li que ben li plaïa que ço que ell hagués que ho presés a sa honor e a son servii.

Sobre açò lo missatge se'n tornà al comte Carles e aportà carta a aquells qui tenien aquell tresor en Gènova, que el deliurassen al comte Carles, e aitantost li fou

386. Carles va aparellar un gran estol a Provença, que es va fer a la vela des de Marsella, el dia 14 de maig de 1265 (SOLDEVILA, *op. cit.*, II, p. 212).

387. En efecte, Carles va espremer els seus dominis per treure diners d'allí on fos; i la seva muller Beatriu, i a imitació d'ella les seves dames, van empenyorar les seves joies (MALESPINI, en MURATORI, "Rerum Italicarum Scriptores", VIII, p. 997).

388. Aquest infant Enric de Castella era fill de sant Ferran i germà d'Alfons el Savi, contra el qual es va revoltar. Per aquest motiu havia hagut d'acabar fugint de Castella (1259). Per mar va arribar a València; però Jaume I no va voler que restés en els seus reialmes per no descontentar Alfons X. Llavors l'infant, segons la *Crònica* d'Alfons X (cap. III), va passar a Tunis i hi fou molt ben acollit pel rei. Segons altres fonts, en fugir de Castella, va passar a Gascunya, i va lluitar al migdia de França; i d'allí estant, en naus angleses, va passar a l'Àfrica (DEL GIUDICE, *Don Arrigo, infante di Castiglia*, Nàpols, 1875). Sia com sia, el cert és que l'infant va viure a Tunis i va rebre grans presents del rei, i va lluitar contra els seus enemics. Enriquit fabulosament, però perseguit per gelosies de magnats tunisencs, va passar a Itàlia. [Sobre aquest infant cf. N. KAMP, *Enrico di Castiglia*, a *Dizionario Biografico degli Italiani*, 42, Roma, 1993, p. 727-736. V. BERTOLUCCI PIZZORUSSO, *Don Enrique/Don Arrigo: un infante di Castiglia fra storia e letteratura*, "Alcanate", IV (2004-2005), p. 293-314. Morí l'any 1303, després d'intervenir activament, aliat amb Jaume II i els infants de la Cerda, a la guerra civil castellana, que pretenia destronar el rei Ferran IV de Castella per donar la corona a Alfons, el fill gran de l'infant Ferran de la Cerda, primogènit d'Alfons X, però aviat es retirà de la lluita, bé que intervingué en les negociacions per trobar una sortida al conflicte: M. T. FERRER I MALLOL, *Entre la paz y la guerra. La Corona Catalano-aragonesa y Castilla en la Baja Edad Media*, Barcelona, Institución Milá y Fontanals. CSIC, 2005, p. 17, 87, 104, 105, 111, 115, 126. M.T.F.]

389. Gènova era una ciutat on, en el segle XIII, ja funcionava la banca, i probablement per això l'infant Enric va escollir-la per dipositar-hi el seu tresor. (O almenys Desclot l'escull per fer-l'hi dipositar.)

390. Carles d'Anjou i l'infant Enric de Castella eren cosins germans perquè la mare del primer, Blanca de Castella, era germana de sant Ferran, pare del segon.

delliurat. E ab aquell tresor soldejà cavallers e fou la messió; e anà-se'n a Roma, los cavallers per terra, e ell per mar en galeres. Sí que, quan fo a la fou de Roma, eixí en terra ab molt gran ventura, que era molt gran vent e molta mar.³⁹¹

CAPÍTOL LV. COM LO COMTE CARLES AB TOTA SA HOST
SE'N VENC AL PORT DE XIPRÀ

Quan fo a Roma aparellà-se ab sa cavalleria e anà-se'n vers la terra de Principat³⁹² e de Pulla, e vengren al port de Xiprà,³⁹³ qui és a l'entrant de Terra de Lavor.³⁹⁴ E, quan foren aquí ajustats, foren bé quatre mília cavallers, entre picards e franceses e flamencs e romans e campanès.

CAPÍTOL LVI. COM LO REI MANFRÈ TENC CONSELL AB SOS BARONS

Lo rei Manfrè sabé novelles que el comte Carles venia sobre sa terra, e tramès misatges als comtes e als barons de sa terra. E, quan foren venguts, demanà'ls de consell.

—Barons —dix lo rei—, lo comte Carles vén sobre ma terra, e vostra que és, que així bona part hi havets con jo; per què volria, si vosaltres m'ho consellats, que establíssem lo pont de Xiprà e les altres entrades, de cavallers e de sirvents, per tal que no poguessen entrar en nostra terra los nostres enemics ne fer negun damnatge; e que cascú de vosaltres s'aparellàs ab tot son poder al pus tost que puscats e fóssem tuit justats breument per anar contra los nostres enemics e defensar nostra terra.

Respòs lo comte Galvany e dix:³⁹⁵

—Sényer, ço que vós havets dit és molt bo: que tuit nos aparellem e que siam ensems justats per anar contra nostres enemics. Mas gran volpellatge seria e gran minva, si nós vedàvem l'entrar al comte Carles en nostra terra, e semblaria que nós no haguéssem poder de combatre ab ell.

Cascuns dels altres barons qui ja havien parlada la tració, donaren aquell consell e dixeren que més valia que els lleixassen entrar.³⁹⁶ E cascú fo demanat per lo rei ab quals cavallers vendria, e cascú fôu sa resposta molt gran e bella; e, quan

391. La *fou* vol dir la desembocadura, o sigui, en aquest cas, el port d'Òstia. Carles d'Anjou va desembarcar-hi el 21 de maig de 1265. La seva entrada a Roma fou el dia 23.

392. El Principat és el de Nàpols.

393. El pont de Xiprà (en l'ed. Coroleu, ms. de París, pont de Xipre) és el pont de Ceprano sobre el riu Liri (COLL I ALENTORN, ed. Desclot, II, p. 165, n. 1).

394. La Terra de Lavoro és al Nord del Principat.

395. El comte Galvany pertanyia a la família Lancia, i era germà de Blanca Lancia, l'amiga de l'emperador Frederic II, mare de Manfred. El nom italià és Galvano. Cf. MUNTANER, cap. xxxix, que també en parla.

396. Com fa observar COLL I ALENTORN, II, p. 168, no sembla que el comte Galvany hagués fet traïció a Manfred, tot i el que diu Desclot en el cap. LVIII.

venc als ops, que foren justats, no n'hi hac negú lo terç d'aquells que havia dits, ans ne falliren dels comtes e dels barons, qui s'excusaven per falses excusacions, així com cells qui havien en cor de traïr llur senyor e de lliurar a morir.

CAPÍTOL LVII. COM LO REI MANFRÈ E LO COMTE CARLES
ESTAVEN CASCUNS APARELLATS PER FER LA BATALLA

Quan venc un jorn que el comte Carles fo passat e entrat en el regne ab sa cavalleria, e foren armats de totes armes, e ells e llurs cavalls³⁹⁷ aparellats de combatre, el rei Manfrè fo aparellat ab sa cavalleria assats prop de la host dels francescs e foren cinc mília hòmens a cavall entre cavallers e soldaders. E el rei Manfrè fo en la mitjana escala, e el comte Jordà fo en la primera escala, e el comte Bartolomeu en la segona, e el comte Galvany en la quarta escala, e el comte camerlenc en la rereguarda.

CAPÍTOL LVIII. COM LO REI MANFRÈ DE SICÍLIA FO VENÇUT
E DESBARATAT PER LO COMTE CARLES

Sobre açò les hosts s'ajustaren d'ambdues les parts, e el comte Jordà, qui havia la davantera, anà ferir en la primera escala dels picards, e rompé-la e la desbaratà tro a la segona escala dels proençals; e puis après ferí lo comte Bartolomeu molt ardidament e fera, sí que hi hac molt cavaller abatut de son cavall, e morts e nafrats de l'una part e de l'altra. Mentre la batalla era molt forts, lo comte Galvany e els altres qui eren detràs en la rereguarda començaren-se a derrenegar e a fugir.³⁹⁸ Quan lo rei Manfrè viu que els seus cavallers li fugien e que de tot en tot era traït, punyí son cavall dels esperons, tot armat que era, e mes-se l'escut denant e la llança e anà ferir en la pressa dels francescs e dix que més amava morir rei que viure desheretat. E així lo rei Manfrè morí aquí ab la major partida de sa gent, per ço cor los traïdors li falliren, que puixes n'hagren mal guardó.³⁹⁹

Quan la batalla fo finada e el camp hagren llevat los francescs, aquells qui foren escapats vius de la batalla, lo rei Carles fou cercar tots los morts per trobar lo

397. Els comtes Jordà i Bartomeu (Giordano i Bartholomeo) eren germans del comte Galvany, esmentat en el capítol anterior. El comte camarlenc era Ricard de Caserta. Sobre l'actuació d'aquest, possiblement traïdora, vegeu MUNTANER, cap. xxxiv. El comte Galvany no ocupava la quarta escala, com diu Desclot, sinó la segona (vegeu AMARI, *Vespro*, i).

398. No oblidem el que hem dit en la n. 395 al cap. lvi.

399. Manfred, però, fou realment abandonat per la major part dels barons napolitans i pullesos que constituïen la reserva, i, voltat pels picards, va trobar la mort en el combat. Aquesta batalla, lliurada en la plana de Benevento, va tenir lloc el 26 de febrer de 1266. Observem que Desclot no parla per res de participació de cavallers catalans en la batalla, participació de què ens parla alguna font estrangera. *Monachi Patavini Chronicon*, "Rerum Italicarum Scriptorum", viii, p. 726; *Valliscolor*, R. I. S., iii, 2, 417. Com a descripció de la batalla, vegeu SABA MALASPINA, llib. iii, cap. viii-xi.

rei Manfrè e per nombrar los morts;⁴⁰⁰ e trobaren lo rei Manfrè mort e sis milia cavallers, entre ambdues les parts, morts en el camp. E el rei Carles fou soterrar lo rei Manfrè a gran honor; e puis anà a avant e entrà en el regne sens contrast, e pres gran res de comtes e de barons qui eren estats traïdors al rei Manfrè, qui cuidaven haver bo gasardó d'ell, e fôu-los tots morir a mala mort. E puis anà per tota la terra, e justeiïa e alcís molt cruelment e sens mercè la major partida de les gents de Sicília e de tota l'alta gent de la terra; e après robà-los e tolç-llur tot quant havien e fôu-llur molts de mals e mes-los en gran servitud de ribauts e d'àvols gents qui els tenien vilment sots llurs peus. E així aquest rei Carles era molt desamat dels sicilians e dels pullesos, mas que àls no gosaven fer.⁴⁰¹

CAPÍTOL LIX. COM CORRALÍ, NEBOT DEL REI MANFRÈ,
VENC SOBRE LO REI CARLES

Sobre açò lo comú de Pisa e d'altres barons del regne de Sicília trameseren missatge a Corralí, qui era nebot del rei Manfrè, qui era en Alemanya,⁴⁰² que venqués, que ells li farien la messiò de ço que mester hagués e li ajudarien ab tot llur poder, per terra e per mar, per cobrar lo regne de Sicília. Quan Corralí hac haüt lo missatge, aparellà's ab lo fill del duc d'Ostalic⁴⁰³ ab cinc-cents cavallers alemanys, e venc per Llombardia tro en la ribera de Gènova a un port qui ha nom Vai, prop de Saona,⁴⁰⁴ e d'aquí anà-se'n per mar tro a Pisa.⁴⁰⁵

Ara lleixarem a parlar de Corralí e parlarem d'En Enric de Castella.

400. Sembla que el cadàver de Manfred no fou trobat fins al cap de dos dies d'haver estat lliurada la batalla, i que no fou enterrat amb gran honor, com diu Desclot, sinó en una cava al costat del pont de Benevento, de la qual fou tret més tard per manament del papa i soterrat fora dels confins del regne, en la ribera del riu Verde (ZURITA, llib. III, cap. LXIX). Carles, però, es va lloar en lletra al papa (i a això podria ésser deguda l'afirmació de Desclot) d'haver estat clement amb Manfred i d'haver-li donat sepultura, "amb honor, però sense cerimònies eclesiàstiques" (COLL, II, p. 168).

401. La tirànica acció de Carles d'Anjou, ben descrita per Desclot ací i en altres capítols (vegeu especialment el LXXXVIII) està ben confirmada per les dades històriques i va suscitar les amonestacions i les protestes del mateix pontífex. Vegeu SOLDEVILA, *Pere el Gran*, II, p. 227.

402. Conradí —en les nostres cròniques Coralí o Corralí, diminutiu de Corral, Conrad— era fill de Conrad IV i nét de Frederic II. Era, doncs, nebot de Manfred, com diu Desclot. Després de Benevento, els magnats gibel·lins, reagrupats a la Toscana, van enviar-li missatgers, entre els quals es trobava el comte Galvani, perquè acudís a Roma i reprengués la lluita contra el Pontificat i contra Carles d'Anjou (vegeu SABA MALASPINA, *Historia*, llib. IV, caps. I-II; SCHIRMACHER, *Die letzten Hohenstaufen*, Göttingen 1871; GREGOROVIVUS, *Storia de la città di Roma nel medioevo* (ed. de 1926), III; AMARI, *Vespro*, I, p. 35-36).

403. Ostalic és el mot amb què les nostres cròniques designen Àustria. Com que, entre els personatges que acompanyaven Conradí, hi havia el seu cosí Frederic de Baden, nét del duc Frederic II d'Àustria per la seva mare Gertrudis, hereva del ducat, es comprèn la indicació de Desclot. Vegeu COLL I ALENTORN, II, p. 170, n. 1.

404. Es tracta del port de Vado, al sud-oest de Savona.

405. Conradí va desembarcar a Pisa el 5 d'abril de 1268.

CAPÍTOL LX. COM N'ENRIC DE CASTELLA DESAFIÀ LO REI CARLES
E SE N'ANÀ A ROMA

Quan N'Enric de Castella sabé que Carles hac conquesta la terra de Sicília e de Pola, pres comiat del rei de Tunis⁴⁰⁶ e anà-se'n al rei Carles per tal cor hac fe que el faés senyor d'una partida de la terra que hac conquesta ab lo seu tresor. E, quan Carles viu N'Enric, fôu-li molt bell semblant e acollí-lo molt gint, no per tant que no el volgra jamés veer en sa terra per ço que ja null temps no li retés ço que n'havia manllevat. E, quan venc a cap d'un temps que n'Enric hac estat en la cort del rei Carles e viu que Carles no li dava negun recapte, parlà ab lo rei Carles e dix-li:

—Sényer rei, ben és ver que jo havia aitant de tresor en la ciutat de Gènova, lo qual jo havia gasanyat ab lo rei de Tunis. E vós tramesés-me a dir, per vostres cartes e per vostres missatges, que per amistat i per parentesc, e per ço con gran mester vos era per raó de venir sobre el rei Manfrè, e que, si vós veníets a el dessus del rei Manfrè ne conquestàvets la terra, que me'n donariets tal partida que a mi seria honor de pendre e a vós de donar, que jo que us prestàs aquell meu tresor. E jo, per tal cor vos tenc per honrat cosí e per ço con son pagat de la vostra honor e del vostre bé, fiu-vos-en a plaer e fiu manament a aquells qui el tenien que el vos delliurassen a la vostra volentat a fer. Per què jo us prec que em donets de la terra que havets conquesta ab lo meu tresor, tanta que jo en pusca viure honradament, o que em retats lo tresor que us he prestat.

—Sire Enric —dix lo rei Carles—, jo no son ara pas aparellat que us renda vostre tresor, ne jo no he pas en cor que us do un palm de ma terra ne plus. Mas, quan jo us hauré bé aparellat, sí us rendré vostre tresor e donar-vos he racion⁴⁰⁷ a vós e a vostra companya mentre que siats en ma cort.

—Sényer —dix N'Enric—, jo no vull vostra ratió, que gens no em pensava que enaixí vos cabdellàssets de mi, ne que aital gasardó me retésssets, segons la carta que vós me tramesés per vostres missatges. E pus així és, retets-me ço que us he prestat e partir-m'he de vós, que no us vull plus seguir.

—Per ma fe —ço dix lo rei Carles—, vós podets anar lla on vós vullats, mas del tresor jo no us retré ara gens.⁴⁰⁸

406. Recordem que altres fonts parlen de la partença de l'infant Enric com del resultat de l'hostilitat dels magnats tunisencs (vegeu més amunt, cap. LIV, n. 1).

407. L'edició Coroleu (manuscrit de París) diu: *dar-vos he messió*. En el manuscrit seguit en l'ed. COLL I ALENTORN ha lliscat *racton* en lloc de *racion* o *ration* (observem que tot seguit diu *ratió*). No és el mateix la *ració* que la *messió*. Aquesta és una que podríem dir subvenció per sufragar les despeses: aquella és la participació en les distribucions quotidianes de menges, etc.

408. Aquest passatge de Desclot, relatiu al tresor de l'infant Enric i a la conducta de Carles d'Anjou, ha estat confirmat, com ja feia observar AMARI (*Vespro*, I, p. 41, n. 2), per una lletra del papa Climent IV a Carles d'Anjou i per uns versos italians del mateix infant Enric. [Cf. V. BERTOLUCCI PIZZORUSSO, *Don Enrique/Don Arrigo*, p. 307-308. M.T.F.]

Ab tant, N'Enric se partí davant lo rei molt despagat e deseixí's del rei e de sa amor e de sa companyia⁴⁰⁹ e desafià-lo; e cavalcà e anà-se'n a Roma. E aquí fo molt ben vengut per los rics hòmens de Roma e per tot lo poble, e màgerment per la partida qui era contra Carles, e faeren-lo senador de Roma.⁴¹⁰

CAPÍTOL LXI. COM CORRALÍ, NEBOT DEL REI MANFRÈ, SE N'ANÀ A ROMA

Quan los romans saberen que Corralí era vengut en Pisa, foren-ne molt alegres, e Romanya e tota Toscana, per ço cor eren molt despagats e agreujats de la senyoria del rei Carles; e trameseren missatge a Corralí que vengués ardidament, que ells lo metrien en Roma e li valrien contra Carles. Quan Corralí hac haüt aquest missatge dels romans fo molt alegre, ell e lo comú de Pisa, que li faïa tota la messiò, e aparellaren-se molt noblement tota la cavalleria de Pisa e de Toscana e el comte Galvany, qui fugí de la batalla del rei Manfrè ab son fill, qui se n'era vengut en Pisa, e partiren d'aquí ab tota la host de Corralí. Anaren-se'n a Roma e aquí receberen-lo a gran honor, e N'Enric de Castella sobre tots, qui era en Roma ab tres-cents cavallers espanyols.⁴¹¹

—Sényer —dix N'Enric—, ben siats vós vengut ab tota vostra companya. Certes molt som alegres de la vostra venguda e havem tuit cor e volentat que us valrem de tot nostre poder contra Carles. E pensem d'enantar e d'anar al pus tost que puscam, que ja no trobarem qui en camp nos gos estar; e, si ho fan, anc no veés tanta sang escampada, que la major partida de ses gents són ribauts e àvol gent. E la gent de Pola e de Sicília qui els amen molt poc e amaran més la nostra partida que la sua.⁴¹²

Atressí li vengren molts barons de Roma qui li dixeren que li valrien de llur poder e que el seguïren a la batalla contra Carles.

409. Ed. Coroleu (ms. de París): *companya*. Aquest és un dels casos que poden ésser adduïts en demostració que, encara que molt sovint, el mot apareix escrit *companya*, pronunciaven *companyia*.

410. Enric de Castella fou elegit senador de Roma al cap de poc temps d'haver estat abandonat el càrrec per Carles d'Anjou. Carles l'abandonà el 1266 (maig), Enric fou elegit l'any següent.

411. És certa l'existència d'aquest contingent de cavallers espanyols al costat de l'infant Enric, i els veurem prendre part a la batalla de Tagliacozzo (més avall, capítol LXII). Observem la designació d'*espanyols* que els dona Desclot, designació encara ben excepcional en les cròniques catalanes. Evidentment, aquí espanyols està per castellans.

412. L'actuació de l'infant Enric a favor de Conradí era no sols justificada pel seu comprensible ressentiment envers Carles d'Anjou, sinó també pel seu parentiu amb l'alemany. Si, com hem dit (i ha dit Desclot, cap. LIV), era cosí germà de Carles d'Anjou, pertanyia també, per la seva mare Beatriu, a la casa de Suàbia. El seu avi era Felip de Suàbia, que fou aspirant a la corona imperial enfront d'Ot de Brunswick.

CAPÍTOL LXII. DE LA GRAN BATALLA QUE FON ENTRE CORRALÍ,
NEBOT DEL REI MANFRÈ, E CARLES

Quan venc a pocs de dies que tuit foren aparellats, e Corralí ab tota sa host eixí de Roma e anà-se'n vers la terra de Pola. E, quan Carles sabé que Corralí li venia dessus per la terra a tolre, aparellà's ab ses gents e venc-se'n en les confinies de Terra de Lavor, prop lo pont de Xiprà, e ordonà ses batalles e hac bé tres tants de gent que Corralí. E Corralí hac passat lo pont e fo dins en la Terra de Lavor e fo prop la host de Carles.⁴¹³ E ordonà ses batalles e donà a N'Enric de Castella ab los cavallers espanyols la davantera; e los pisans e els toscans cavallers hagren la segona escala; e los romans la terça; e Corralí ab los alemanys foren en la rereguarda ab lo comte Galvany e ab lo fill del duc d'Ostalric.

Quan Carles viu que Corralí hac establides ses batalles de molt noble cavalleria e viu la senyera de N'Enric en la davantera, hac molt gran paor e tenc-se per perdut;⁴¹⁴ e partí-se de la sua host ab tres-cents cavallers e mes-se detràs un puig per tal que, si la sua host fos desbaratada, que ell se'n retornàs en la batalla ab los seus cavallers.

Ab tant, Corralí ferí en la host de Carles, e N'Enric ab la host dels espanyols, qui havia la davantera, ferí primer en la primera escala dels proençals e dels picards e desbaratà-la tota e la menà a mals;⁴¹⁵ e els altres feriren en la segona escala del comte de Flandes, sí que els flamencs e los proençals ne els altres de la host de Carles no pogren sofrir los colps de les llances ne de les espaes dels alemanys ne dels romans e dels cavallers pisans, e hagren-ne tants morts e abatuts de llurs cavalls, que els camps n'estaven coberts, sí que els cavalls no podien anar sinó sobre cavallers morts, e començaren a fugir e a escapar al mills que pogren. E Corralí romàs en el camp ab la sua host ab gran alegre; e els cavallers e les gents escamparen-se, los uns qui encaçaven aquells qui fugien, los altres qui descavalcaren per llevar lo camp e per pendre la roba e l'arnès dels morts, e no es cuidaven que aguait hi haugués, ans se pensaven que Carles fos estat en aquella batalla e que fos mort o fuit.

Ab tant, Carles, qui era detràs lo puig ab bons tres-cents cavallers, muntà en el puig per veer de la host què n'era devengut e viu que la sua host era perduda, e que Corralí era en el camp, e que eren tots escampats e descavalcats e que llevaren lo camp.

413. Com fa observar COLLI ALENTORN, II, p. 174, Conradí i els seus no van seguir la ruta que indica Desclot, perquè el pont de Ceprano es trobava ben guardat per Carles d'Anjou, sinó que van seguir la via Valèria, penetrant pels Abruzzi.

414. Carles, que havia establert les seves bases a Sora, per tal de vigilar les dues possibles entrades de Conradí, va sortir-li a l'encontre al pla de San Valentino, prop de Tagliacozzo i prop del llac Fucino. La batalla va tenir lloc el 23 d'agost de 1268.

415. Les fonts s'acorden a atorgar aquest paper preponderant a l'infant Enric, que, menant superbament l'escomesa, va enfonsar els rengles enemics i va llançar-se en persecució dels fugitius.

—Barons —dix Carles a sos cavallers—, firam en ells ardidament, que tots són nostres! Que ells són descavalcats e no es guaiten de nós, e abans que sien aparelats haurem-los desconfits e morts.

Enaixí Carles eixí detràs lo puig ab sa gent ab llurs senyeres, començà a ferir en la host de Corralí e trobà'ls a peu e escampats; e ells, qui es pensaren que fossen major gent que no eren, desbarataren-se, e Corralí ab bé cinc-cents cavallers fugí e anà-se'n vers Roma.⁴¹⁶ E N'Enric de Castella, qui viu que tota la host se desbaratava, fugí e mes-se en una abadia de monges, e aquells lliuraren-lo a Carles. E Carles pres-lo e mes-lo en un castell molt forts qui ha nom Canosa e aquí tenc-lo pres e ferrat.⁴¹⁷

CAPÍTOL LXIII. DE LA MORT DE CORRALÍ E DE SOS COMPANYONS

Quan Corralí se fo llunyat tro a cinc llegües d'aquell lloc on la batalla fo estada, ab lo fill del duc d'Ostalic e ab lo comte Galvany, e la nuit fo venguda, e Corralí demanà'n de consell lo comte Galvany si tornarien en Roma o què farien.

—Sényer —dix lo comte Galvany—, si nós tornam a Roma ne ens aturam en aquestes parts, o serem morts o preses, que nós som ab poc poder, e sabran que nós som desonfits, e la partida de Carles vendrà'ns dessus e poran-nos fer gran dan. Mas partescam-nos tots quatre, vós e el fill del duc d'Ostalic e jo e mon fill, d'esta companya privadament; e irem-nos-en en les encontrades de Terrassina, qui és riba mar, e null hom no ens coneixerà, e metrem-nos en una barqueta e

416. Sobre el descabdellament de la batalla, que fou, en les seves línies generals, segons concomitancia de diverses fonts, molt semblant al que descriu Desclot, vegeu BARTOLOMÉ DE NEOCASTRO, cap. IX; SABA MALASPINA, *Historia*, llib. IV, caps. IX-XII; GUILLAUME DE NANGIS, *Gesta Sancti Ludovici*, "Hist. des Gaules", XX, 428-436. Dels treballs moderns, V. G. KÖHLER, *Die Operationen Karls von Anjou vor der Schlacht von Tagliacozzo*, "Mitteilungen der Instit. für Österr. Geschichte", IV, p. 552 i seg.

417. L'infant fou, en efecte, tancat per Carles d'Anjou a Canossa; però després fou traslladat a Santa Maria del Monte, a la Pulla. Condemnat a presó perpètua, el seu captiveri va prolongar-se vint-i-cinc anys. El seu parentiu amb els reis Alfons el Savi i Jaume el Conqueridor i amb el mateix Carles d'Anjou li havia preservat la vida, però no va poder aconseguir-li la llibertat. Les gestions i protestes dels seus reials parents, els planys i sirventesos dels trobadors, no van aconseguir res de Carles d'Anjou. No fou sinó després de la mort del seu egregi escarceller que Carles II d'Anjou, mercès, sobretot, a les gestions de Sanç IV de Castella, nebot de l'infant Enric, va decidir-se a deixar-lo en llibertat. Llavors l'infant pogué recomençar als regnes castellans (1294) la seva vida d'inquietuds ambiciosas, després d'una nova estada a Tunis. Ell intervingué en la minoritat de Ferran IV de Castella. Va morir l'11 d'agost de 1303, als setanta-tres anys, en el lloc de Roa. Quant a la intervenció de Jaume I per aconseguir la seva llibertat, vegeu *Llibre dels Feits*, § 540 i 541, on explica que el Conqueridor, trobant-se a Lió amb motiu del concili, va treballar prop del papa Gregori X a fi que fes pressió damunt Carles d'Anjou. Respecte a les alludides intervencions dels trobadors, especialment de Paulet de Marsella, vegeu E. LÉVY, *Le troubadour Paulet de Marseille*, "Rev. des langues romanes", sèrie 3, VII, p. 274-276; i F. SOLDEVILA, *Pere el Gran*, II, p. 185-189. Sense oblidar, per a tot el referent a l'infant Enric, l'obra ja citada de DEL GIUDICE, *Don Arrigo, infante di Castiglia*, Nàpols, 1875. [Cf. la n. 388. M.T.F.]

tornarem a Pisa, e aquí reforçarem e prendrem tal consell, qui bon serà per nós.

—Certes —dix Corralí—, vós deïts bé; doncs, desguarnescam-nos e vistam-nos tals vestedures perquè no siam coneguts.⁴¹⁸

Adoncs anaren-se aparellar tot privadament e partiren-se de la companya, que null hom no en sabé res, e anaren-se'n a peu, tant tro que vengren a la mar en les encontrades entre Gaieta e Terrassina;⁴¹⁹ e aquí trobaren una barqueta de pescadors e dixeren-llur si els volien portar tro a Pisa e ells pagar-los-n'hien molt bé a llur volentat, e los pescadors dixeren que ho farien molt volenters. E, quan se foren avenguts del nòlit, e muntaren en la barca e faeren vela d'aquí e anaren tot aquell dia e la nit; e, quan venc lo maití, lo vent llur donà a l'encontre, e no pogren anar plus a avant e arribaren a terra en un lloc agrest. Mas assats prop d'aquell lloc havia un castell qui es tenia per lo papa e era'n castellà un cavaller que el pare de Corralí havia fet gran bé.⁴²⁰ E, quan foren arribats, eixiren en terra així com a hòmens qui no eren usats de la mar ne havien menjat bé havia dos jorns, sinó fort poc. Lo senyor de la barca pensà's que aquests eren honrats hòmens e que, si ho deïa al castellà d'aquell castell, que n'hauria bon gasardó d'ell; e, quaix qui va fer llenya o cercar alre, partí's de la barca e anà-se'n al castellà del castell e, quan fo lla, dix-li:

—Sényer, si vós me donats bon gasardó, jo us faré molt guasanyar; sapiats que quatre gentils hòmens han noliejada una mia barqueta per anar a Pisa, e semblen-me honrats hòmens e crou que sien de la companya de Corralí.

Quan lo castellà ho hac entès, muntà a cavall ab d'altra companya e anà-se'n a la mar e trobà aquests quatre cavallers qui eren davallats en terra per ço com la mar los havia treballats; e pres-los sens tota defensó e menà'ls-se'n al castell, e conec bé lo comte Galvany e son fill, que moltes vegades los havia vists, e per ells sabé que aquell era Corralí e el fill del duc d'Ostalic. E dixeren al cavaller que ells li donarien tot ço que ell se volgués e que no els desxelàs ne els retengués a presó; e el cavaller tenc-los tant ab belles noves tro que hac tramès missatge al rei Carles que ell tenia pres Corralí e els altres qui ab ell eren. E Carles aitantost tramès-hi cavallers, e el cavaller lliurà'ls-llur; e amenaren-los al rei Carles, e mes-los en presó.⁴²¹

418. Contra el que es desprèn de les paraules del comte Galvany i de la resposta de Conradí, els fugitius van anar a Roma, on arribaren el 28 d'agost. Però hagueren de partir-ne el dia 31. GREGOROVIVUS, *Storia della città di Roma nel Medio Evo*, III (ed. de 1926).

419. Els fugitius pogueren passar per aquesta contrada entre Gaeta i Terracina, en la costa del Principat i de la Terra de Lavoro, perquè foren capturats a Astura, una cinquantena de quilòmetres més amunt de Terracina, en la costa. Però tot plegat fa de mal enllaçar amb l'anada a Roma, que Descloit, com veiem, no admet.

420. El castellà del castell d'Astura era Giovanni Frangipane. GREGOROVIVUS, *op. cit.*, III.

421. A més a més de Conradí foren empresonats Frederic de Baden, el comte Galvany, el seu fill Galiotto, Napoleó Orsini i altres. GREGOROVIVUS, *op. cit.*, III, 38 i seg. Com fa observar COLL I ALENTORN, II, p. 179, n. 1, els catalans van castigar més tard l'acció dels Frangipane: recorda que, el 4 de se-

Ara, és certa cosa que tota la terra que Carles tenia era estada de son avi e de son pare de Corralí;⁴²² per què no era meravella si Corralí la demanava ne en guerrejava ab Carles, que sua devia ésser. Quan Carles hac Corralí en son poder, e ell fo molt desitjós que el pogués destruir, e hac jutges qui li volien mal, e així com a lladre fôu-lo jutjar en Nàpols defora en la plaça, davant tota la gent, e aquí fôu-li tallar la testa, e al fill del duc d'Ostalic e al comte Galvany e a son fill.⁴²³ Mas Carles pas no havia entesa l'evangeli de sent Mateu,⁴²⁴ d'un rei qui perdonà a un seu serv qui li devia deu mília besants,⁴²⁵ e que manà lo rei que hom venés ell e sa muller e sos infants e tot quant havia, e que el doute fos pagat al rei. E aquell serv del rei ajonollà's a sos peus e clamà-li mercè, e el rei hac misericòrdia d'ell e perdonà-li e lleixà'l anar. E, quan aquell serv fou defor del palau del rei, ell trobà en la carra un serv del rei pus minve de si, quaix son companyó, que li devia cent diners petits, e dix-li que el pagués; e aquell dix que no havia de què e que li hagués mercè. E lo serv a qui el rei havia perdonat, plen d'ira e de mal talent, anà pendre aquell serv del rei a la gola e volia'l estrangular; e com més li clamava mercè, e més lo batia. E puis a la fi féu-lo metre en ferres e en càrcer. Les novelles anaren al rei, que aital serv a qui ell havia perdonat havia batut molt cruelment e mes en càrcer un dels servs del rei, per ço cor no li volia pagar cent diners que li devia; e, quan lo rei hac açò entès, hi tramès missatge per aquell serv que vengués a ell, e el serv venc denant lo rei. E el rei dix-li:

—Oh tu, serv malvat e deslleial sens mercè! No saps tu com jo t'he perdonat tan gran deute com tu me devies, e tu no has volgut perdonar a un dels meus servs, ans l'has batut molt cruelment e mes en presó? Certes, tu no hauràs perdó, ans entraràs en la profunda càrcer on no eixiràs jamés.

tembre de 1286, un estol comandat per Bernat de Sarrià, en les seves ràtzies per les costes de Nàpols i Roma, va atacar i incendiar Astura, i un fill de Giovanni Frangipane va trobar la mort en la lluita. — És l'expedició de què parla Muntaner en el cap. CXLIX de la seva Crònica, però sense fer esment d'Astura ni d'aquest episodi.

422. És a dir de Frederic II i de Conrad IV.

423. Conradí i el duc d'Àustria foren decapitats a la plaça del Carme de Nàpols el 29 d'octubre de 1268. Sobre aquests episodis, NEOCASTRO, caps. IX i X; SABA MALASPINA, llib. IV; VILLANI, llib. VII, capítols XXVIII-XXIX. El comte Galvany no fou executat a Nàpols, sinó a Palestrina o a Genazzano, a mitjan setembre del mateix any. Ell fou el més dissortat de tots, perquè amb un horrible amuntegament de crueltat hom va obligar-lo a escanyar abans el seu propi fill Galiotto. Observem que cap dels autors citats no esmenta l'episodi del quant llançat per Conradí de dalt estant del cadafal, perquè algú el recollís com a senyal d'investidura. L'episodi, llegendari puix que ni Desclot ni els autors citats no en parlen, fou divulgat tanmateix pel papa Pius II, i afegeix que Conradí va declarar que deixava hereu l'infant Frederic de Castella (fill de la seva tia Beatriu de Suàbia); i afegeix, encara, que aquell quant va anar a poder d'un cavaller que després va lliurar-lo al rei Pere d'Aragó. ZURITA, llib. III, c. LXXVIII.

424. Sant Mateu, XVIII, 24-34.

425. Sobre el besant vegeu *Llibre dels Feits*, § 78 l'oferta de cinc besants per testa d'home, per rendir la ciutat de Mallorca.

E així lo rei fou-lo gitar en la perfonda càrcer on null temps puis no eixí.

Per ço, si Carles membràs quan los sarraïns de Babilònia lo preseren, ell e sos frares, qui eren anats en terra d'estranyes gents per destruir ells e per tolre la llur terra, e no llur faeren null mal, ans los ne lleixaren anar, ells e llurs gents, sans e salvos, ben fóra raó e mercè que, quan hac pres Corralí, qui venia demanar ab raó sa terra, que no l'auciés ne li faés mal;⁴²⁶ mas tot així com ell havia trobada mercè entre les gents qui no eren de sa llig, que ell l'hagués a Corralí, qui era cristià e de sa llig. Mas Déus tot poderós qui vou totes coses, a qui no plau crueltat ne desmesures, ans li plau mercè e caritat e fa dels baixs alts e dels alts baixs, li reté d'açò gasardó.⁴²⁷

Enaixí Carles regnà molt cruelment sobre la gent de Pola e del regne de Sicília, sí que les gents l'havien molt en ira.

CAPÍTOL LXIV. DE LA NOMENADA DEL REI CARLES

Aquest rei Carles hac tan gran renomnada per tot lo món, que totes les gents del món lo temien e el dubtaven. E hac un fill de la primera muller, qui fo filla del comte de Proença, e el príncep de la Morea donà-li sa filla ab tota la Morea, e així lo fill fo príncep de la Morea.⁴²⁸ E per aquella terra de la Morea cuidà gasanyar lo rei Carles tota Romania e destruir los crestians grecs, mas Déus, a qui no plau ergull ne malesa, tramès consell per què no poc venir a fi de son pensament. E sí n'havia feit molt gran aparellament de naus e de tarides e de galees e d'altres arnès per passar en Romania,⁴²⁹ o qual arnès perdé tot molt vilment, així com a Déu plac, segons que oïrets en aquest llibre a davant.⁴³⁰

426. Sant Lluís, Carles d'Anjou i Alfons de Poitiers, amb molts cavallers francesos, van caure presoners (1250), llavors de la Croada contra Egipte. Els tres germans foren alliberats pel soldà.

427. Aquest capítol és un dels més bells del Desclot, un també dels pocs en què es creu obligat a exposar els seus judicis i a fer alguna digressió, i fins a elevar-se a un providencialisme històric, habitual en els autors de l'època, i especialment en els cronistes catalans. L'exposició de la paràbola del serf perdonat, incapaç de perdonar, ens sembla una pàgina modèlica en la seva simplicitat. Cf. en aquest punt de l'execució de Conradí, MUNTANER, cap. XXXV.

428. Carles d'Anjou estigué casat en primeres noces amb Beatriu, filla de Ramon Berenguer V de Proença. El fill que aquí esmenta va ésser Felip; el príncep de Morea és Guillem de Villehardouin; i la seva filla, hereva de Morea, és Isabel de Villehardouin. El casament, tanmateix, no va arribar a consumar-se per mort prematura de Felip. Guillem va reconèixer-se vassall de Carles d'Anjou. Vegeu BUCHON, ed. de la *Crònica de Morea* (Orleans, 1875), p. 144-152, i les notes corresponents; SABA MALASPINA, *Continuatio Historiae*, p. 336. Romania era un nom que podia comprendre tot l'Imperi grec europeu.

429. Com tot posseïdor de Sicília, Carles d'Anjou va tenir, en efecte, projectes sobre l'Imperi grec i va fer preparatius per a apoderar-se'n. Ja l'escomesa de Conradí l'havia obligat, vulgues que no, a l'ajornament dels seus grandiosos projectes. Un cop vencedor, va creure que podia reprendre els seus preparatius militars, que van arrossegar-se fins al moment de les Vespres Sicilianes.

430. La revolta de les Vespres, narrada per Desclot en el cap. LXXXI, va obligar Carles d'Anjou a passar a Sicília amb les tropes que tenia disposades per al passatge a Romania. Vegeu més endavant, cap. LXXXII, n. 627.

Atressí desheretava e havia desposseït de son regne un rei que havia en Jerusalem, qui era rei de Xipre,⁴³¹ qui els havia posseït ben dotze anys e gasanyat de sarraïns, qui l'hagren pres Acre e tota l'encontrada, si ell no fos qui hi estava e hi despenia tot son tresor en cavallers e en servents per defensar la terra als sarraïns qui hi venien cascun any ab grans hosts. Sí que el ne tenc desposseït bé cinc anys,⁴³² que el rei Carles tramès en Acre, ab ajuda del Temple, un comte de Pulla qui havia nom comte Roger de Sant Severí, qui tenia la terra per lo rei Carles;⁴³³ e el rei de Xipre estava en Xipre. Sí que la terra d'Acre e de Suria venc en gran confusió, que anc per Carles no hic venc null bé ne null profit, mas guerra e treball e carestia. E a la perfi lo comte Roger hac a desemparar Acre e la senyoria e se'n tornà en Pola molt pobrament.⁴³⁴

Ara lleixarem a parlar del rei Carles e parlarem del noble enfant En Pere d'Aragó.

CAPÍTOL LXV. COM LO REI EN JAUME D'ARAGÓ AB L'INFANT EN PERE,
SON FILL, PRESEREN MÚRCIA AB TOT LO REGNE,
E FO EN L'ANY DE NOSTRE SENYOR 1266, A 17 D'AGOST

Puis esdevenc-se que aquella saó lo rei de Granada⁴³⁵ començà guerra ab lo rei de Castella,⁴³⁶ e passaren molts sarraïns de Barbaria en Espanya per valer al rei de Granada.⁴³⁷ E en aquella saó era Múrcia de sarraïns e tot lo regne de Múrcia tro a Alacant e tro a Bilona, mas tenien-se per lo rei de Castella;⁴³⁸ sí que en la ciutat de Múrcia estaven molts crestians per lo rei de Castella e mercaders e altres gents. E, quan saberen que el rei de Granada hac començada guerra ab lo rei de Castella e que els sarraïns de Barbaria passaven en Espanya, alcieren tots los cristians qui hi eren e alçaren-se ab tota la terra e començaren a guerrear contra lo rei de Caste-

431. Hug III, cognomenat el Gran, rei de Xipre i de Jerusalem.

432. Del 1278 al 1284.

433. Es tracta, en efecte, de Ruggiero, comte de San Severino, que, en 1278, va apoderar-se de Sant Joan de l'Acre, en nom de Carles d'Anjou.

434. En 1284, Acre va tornar a poder del rei de Xipre Hug III. Vegeu MAS LATRIE, *Histoire de l'île de Chypre sous le règne des princes de la maison de Lusignan*, París, 1852-1861.

435. Mohàmed Aboabdill Abennàzar.

436. Alfons X el Savi.

437. Es tracta dels benimerins. [Sobre l'arribada d'aquestes tropes auxiliars: M. A. MANZANO RODRÍGUEZ, *La intervención de los Benimerines en la Península Ibérica*, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Madrid, 1992, p. 5-7. M.T.F.]

438. Sant Ferran havia reduït el regne de Múrcia a condició de vassallatge (1241). Per això l'explicació de Desclot és exacta. [Bilona és Villena. Sobre la intervenció militar castellana i l'establiment d'un protectorat al regne de Múrcia: J. TORRES FONTES, *La reconquista de Murcia en 1266 por Jaime I de Aragón*, Múrcia, 1967, p. 25-72. J.-D. GARRIDO I VALLS, *Jaume I i el regne de Múrcia*, Barcelona, Dalmau ed., 1997, p. 27-41. M.T.F.]

lla e contra tot hom qui cristià fos.⁴³⁹ E, quan lo rei de Castella hac açò entès, que Múrcia s'era alçada e tota la terra tro en lo regne de València, qui és del rei d'Aragó, viu que altre consell no hi podia donar (tant havia afer en la guerra que havia ab los sarraïns d'aquella part vers Sibília), tramès missatges molt honrats al rei d'Aragó que ell lo pregava així com a pare que li ajudàs de la guerra dels sarraïns d'aquella part vers ell, e màgerment del regne de Múrcia, qui s'era alçat contra ell, que el li ajudàs a cobrar.⁴⁴⁰

Quan lo rei d'Aragó hac açò entès, tramès-li a dir per missatges que pensàs de menar la guerra d'aquella part vers Sibília, que ell la menaria deçà e li conquerria lo regne de Múrcia. E, quan venc al Pascor,⁴⁴¹ l'infant En Pere, fill del rei d'Aragó, s'aparellà ab moltes gents a cavall e a peu e anà assetjar Múrcia⁴⁴² e talà-llur tota l'horta e talà tots los blats e els béns qui eren en la terra; e cremaren viles e aldeies e tot quant era entorn de Múrcia, e combatien la ciutat molt fort de jorn e de nuit. Sí que l'enfant En Pere se n'anà un jorn ab gran companya de cavallers, en los quals era En Gil Garcés,⁴⁴³ al portal de la ciutat, lla on lo pont era;⁴⁴⁴ e l'enfant En Pere davallà de son cavall e los altres atressí, e ab los escuts abraçats anaren al pont e volgren-lo trencar. E els sarraïns qui ho viuren obriren les portes e eixiren de la

439. La data de l'alçament de Múrcia i Andalusia contra Alfons X de Castella no està ben precisada, i oscil·la, segons els autors, entre el 1261 i el 1264. El Sr. Antonio Ballesteros, especialista del regnat, en la seva *Historia de España*, III, p. 19, debat la qüestió i es decanta cap al 1264. [Efectivament, és admès que l'inici de la revolta fou vers el mes de maig de 1264. Cf. J. TORRES FONTES, *La reconquista de Murcia*, p. 73-100. J.-D. GARRIDO, *Jaume I i el regne de Múrcia*, p. 43-59; un resum dels fets amb la bibliografia actual a M. GONZÁLEZ, *Alfonso X el Sabio*, p. 173-187. M.T.F.]

440. Vegeu com exposa la forma en què fou feta i acollida la demanda d'ajut el *Llibre dels Feits*, § 379-381.

441. Es tracta de l'any 1265, perquè l'ajut havia trigat a ésser dispost. Pasqua aquell any fou el 5 d'abril.

442. L'infant Pere, fill de Jaume I, procedent d'Aragó, era a València el 12 d'abril de 1265; hi era encara el 16, i el 25 el sabem a Alacant, i el 19 de juny a Oriola, és a dir, en terres que aleshores pertanyien al regne murcià. Sabem també que, en aquesta fase inicial de la campanya, l'infant va arribar fins a les portes de Múrcia. Vegeu SOLDEVILA, *Pere el Gran*, I, p. 123-124; cf. també MUNTANER, capítols XII-XV. [Cf. també, per a tota la guerra: J. TORRES FONTES, *La reconquista de Murcia*, p. 101-189. C. de AYALA MARTÍNEZ, *Jaime I y la sublevación mudéjar-granadina de 1264, a Homenaje al Prof. Juan Torres Fontes*, I, 1987, Murcia, Universidad y Academia Alfonso X el Sabio, p. 93-107. J.-D. GARRIDO, *Jaume I i el regne de Múrcia*, p. 61-115. Cf. l'anàlisi d'aquests esdeveniments segons la versió de Desclot i les seves fonts a: St. M. CINGOLANI, *Historiografía, propaganda*, p. 255-270. M.T.F.]

443. Es tracta, segurament, de Gil Garcés d'Açagra, l'únic Gil Garcés que hàgim sabut trobar en aquest període (vegeu MIRET, *Itinerari*, p. 299 i 410). Posseïa propietats al regne de València. Era parent de Teresa Gil de Vidaure, l'amistançada de Jaume I. [L'aragonès Gil Garcia d'Azagra, havia estat un dels negociadors del tractat de 1263 entre la Corona catalanoaragonesa i Castella i sembla que es quedà a viure a Castella: M. GONZÁLEZ, *Alfonso X el Sabio*, p. 156, 184, 203, 248, 250. Havia anat a Múrcia amb les tropes castellanes que hi havien entrat per tal de lluitar contra els revoltats: J. TORRES FONTES, *La reconquista de Murcia*, p. 97-98. M.T.F.]

444. Es tracta del pont sobre el Segura.

ciutat molt bé armats, e foren moltes gents e defeneren lo pont molt fortment; sí que hi hac molts crestians nafrats e morts, e no pogren durar la batalla, tants eren los sarraïns, e tornaren-se'n endarrer. Mas l'infant En Pere no se'n volia partir, ans se combatia ab los sarraïns molt esforçadament, tro que En Gil Garcés l'en féu partir, qui li dix que, si no se'n partia, que ell l'auciuria, que més valia que ell l'auciés que si els sarraïns l'auceïen o el prenien. E així partí's d'aquí e tornà-se'n a les tendes. Mas no anà a gaire que vengren a Múrcia ben quatre mília sarraïns genets, ab gran rècua de blat e de farina, e hagren-ho fet saber a cells de la ciutat, que quan ells vendrien que eixissen defors e que ferissen en la host de l'enfant En Pere, e ells ferrien de l'altra part:

—E així desbaratar l'hem.

E l'enfant, qui açò sabé, llevà-se'n ab tota sa host e venc-se'n a Alacant.⁴⁴⁵

E el rei d'Aragó, qui açò sabé, que tantes de gents havia vengudes a Múrcia, que l'enfant En Pere se n'era hagut a llevar, aparellà's ab ses gents e venc-se'n a Alacant e, ab l'enfant En Pere⁴⁴⁶ e ab totes les hosts de Catalunya e del regne de València, anà-se'n a Múrcia e assetjà-la de totes parts;⁴⁴⁷ sí que no hi entrava ne n'eixia negú que no fos mort ho pres. Sí que els sarraïns de la ciutat foren sí destrets de fam que els cans e els gats menjaven e ells mateis; e així reteren-se al rei d'Aragó⁴⁴⁸ en aquesta guisa: que se'n poguessen anar cascú ab ço que se'n poguessen portar a l'esquena, e donaren al rei molt aur e molt argent sens nombre, e que dins vuit jorns haguessen la ciutat delliurada e que el rei los guiàs una jornada lluny d'aquí. Mas los almogàvers, qui saberen que els sarraïns se'n devien anar vers Granada, anaren-se'n bé deu mília vers Granada, a dues jornades lluny de Múrcia, e emboscaren-se e estegren en aguait tant, tro que els sarraïns qui eren eixits de Múrcia, que el rei havia fets guiar una jornada de Múrcia a enllà, foren en aquell lloc; e eren ben trenta mília, entre hòmens e fembres e infants. E els almogàvers donaren-llur salt e ocieren-ne molts e retengren los altres a catiu e hagren tot ço que portaven. E puis tornaren-se'n en terra de Múrcia e d'Alacant e de València, e veneren los sarraïns.⁴⁴⁹

445. Després de l'estada a Oriola de què hem parlat en la n. 442, no tenim notícies documentals d'estada de l'infant fins el 26 de juny (1265) a València. SOLDEVILA, *op. cit.*, I, p. 30.

446. Sabem que l'infant Pere, abans de l'expedició del seu pare, va anar a Múrcia, en una segona expedició. Això fou a partir del 13 de juliol, que surt de València cap a Múrcia (SOLDEVILA, *Pere el Gran*, I, p. 130). Després va acompanyar, en efecte, el seu pare en l'expedició definitiva (vegeu *Llibre dels Feits*, § 415, i 419, 423, 424, 427).

447. El primer document expedit pel rei "in obsidione Murcie" recordem que és del 5 de gener de 1266 (MIRET, *Itinerari*, p. 381).

448. A partir del dia 3 de febrer els documents de Jaume I ja no són datats "in obsidione Murcie", sinó a Múrcia mateix. Això decanta MIRET, *Itinerari*, p. 382, a creure que cal avançar la data de la rendició de la ciutat a començaments de febrer. Cal, però, tenir en compte que existeix un document de l'infant Pere, datat "in obsidione Murcie" el 14 de febrer. Creiem haver explicat el perquè d'aquesta aparent contradicció en *Pere el Gran*, I, p. 137.

449. Cf. amb el *Llibre dels Feits*, on no consta res de semblant en relació amb la conquesta de Múrcia.

E el rei d'Aragó establí Múrcia e lliurà-la als hòmens del rei de Castella.⁴⁵⁰ E puis anà per tota la terra de Múrcia ab sa host e conqués tots los castells e les viles que els sarraïns tenien en el regne de Múrcia; sí que no hi romàs negun sarraí qui poder hagués, sinó ministrals e llauradors. E puis lo rei d'Aragó, quan hac tot lo regne de Múrcia conqués, lliurà-lo als procuradors del rei de Castella⁴⁵¹ e tornà-se'n ab totes ses gents en sa terra.⁴⁵² E puis lo rei de Granada, quan viu que el rei d'Aragó ajudà al rei de Castella de la guerra e que havia conqués tot lo regne de Múrcia, fôu pau ab lo rei de Castella e tributà's a ell.⁴⁵³ Mas no romàs per aquesta pau que En Ben Jucef,⁴⁵⁴ senyor de Marrocs, tramès son fill en Espanya ab grans gents, a Giralcadre⁴⁵⁵ e a Màleca,⁴⁵⁶ qui era de N'Escaiola, qui guerrejava ab lo rei de Granada, son sogre, e En Ben Jucef ajudava-li.⁴⁵⁷ E així aquests guerrejaven ab lo rei de Castella e ab lo rei de Granada.

CAPÍTOL LXVI. COM LO REI DE CASTELLA ANÀ A PARLAR AB LO APOSTOLI

Diu lo comde que a cap d'un gran temps que aquesta guerra hac durat molt entre el rei de Castella e els sarraïns, així que els sarraïns no podien gran mal fer al rei de Castella, ne el rei de Castella no se n'entremetria gaire, en aquella saó l'apostoli tenc consili a Lleó sobre el Roine ab tots los prelatz de sancta Esgleia e ab tots los prínceps de crestians e ab llurs procuradors.⁴⁵⁸ E el rei de Castella partí's

450. Sobre el lliurament de Múrcia al rei de Castella, vegeu el que diu el *Llibre dels Feits*, § 452-454 i les notes corresponents.

451. Recordem que, segons el *Llibre dels Feits*, § 454, la ciutat fou lliurada pel rei a Alfonso Garcia.

452. Sabem que el rei Jaume va ser del 9 de març a primers d'abril a Alacant, població que aleshores formava part del regne de Múrcia; després va anar-se'n a València. Vegeu *Llibre dels Feits*, § 457, n. 2171.

453. Les negociacions amb Granada, començades dins el 1266. [Les negociacions de Castella amb Granada desembocaren en dos tractats, un el 1265, que fou trencat per Granada, i un altre el 1267: M. GONZÁLEZ, *Alfonso X el Sabio*, p. 181-183 i 186-187. M.T.F.]

454. Aben Jucef, soldà del Marroc.

455. Giralcadre no deu ésser, com fa observar COLL I ALENTORN, p. 10, sinó una deformació o mala lectura d'Algesira d'Alfadra, com anomenaven aleshores els catalans la població d'Algesires.

456. Màlaga.

457. "Escaiola" equival a l'*Escayuella* castellà i a l'*Ixquiliula* àrab, nom o sobrenom d'una família enllaçada amb els reis granadins. La crònica es refereix ací, concretament, a l'arrais de Màlaga Abu Mohàmed Abdalà. El rei de Granada era el ja citat Mohàmed Aboabdil, i fou, tal com diu Desclot, sogre de l'arrais de Màlaga, COLL I ALENTORN, II, p. 9. [Els Ashqilula s'havien revoltat contra el rei de Granada el 1266. Cf. sobre aquest tema: F. GARCIA FITZ, *Alfonso X, el reino de Granada y los Banu Asqilula. Estrategias políticas de disolución durante la segunda mitad del siglo XIII*, "Anuario de Estudios Medievales", 27/1 (1987), p. 215-237. L'expedició del Marroc a la Península a la qual es refereix Desclot és la de 1275: M. Á. MANZANO, *La intervención de los Benimerines*, p. 8-33. M.T.F.]

458. Lió, sobre el riu Roine. El concili és el Lugdunense, convocat pel sant Pare Gregori X, o sia Tibald Visconti, successor del papa Climent IV. [Cal fer notar que la versió definitiva de la crònica de Desclot no inclou la narració de la croada de Jaume I a Terra Santa, que en canvi era a la primera re-

de sa terra ab la reina sa muller, filla del rei d'Aragó, e ab quatre fills seus e ab tres filles;⁴⁵⁹ e ab molts grans gents venc en la ciutat de Barcelona.⁴⁶⁰ Qui anava parlar ab l'apostoli e havia jaquit en Castella En Ferrando, son fill,⁴⁶¹ en son lloc, e havia tramès en la frontera dels sarraïns En Nuno Gonsalvis,⁴⁶² qui era un dels mellors hòmens de Castella, e l'arquebisbe de Toledo, qui era fill del rei d'Aragó,⁴⁶³ ab gran cavalleria, per tenir frontera als sarraïns.

E el rei d'Aragó fòu-li molt gran honor, e totes les sues gents. E estec en Barcelona ab tota sa gent quaranta-tres jorns,⁴⁶⁴ e el rei d'Aragó fòu-li tots sos ops de menjar e de boure e de civada e de totes altres coses, ab tota sa companya, deu jorns,⁴⁶⁵ e despenia cascun jorn deu mília sous de barcelonesos; e la ciutat de Barcelona, dos jorns; e el bisbe de Barcelona, Arnau de Gurb, un jorn.⁴⁶⁶

E, quan hac aquí estat quaranta-tres jorns, anà-se'n a Perpinyà e aquí lleixà la reina sa muller e ses filles e gran res de sa companya;⁴⁶⁷ e ell anà-se'n a Bellcaire en Proença e aquí trobà l'apostoli e parlà ab ell del fet de l'emperi,⁴⁶⁸ mas no hi acabà

dacció, episodi publicat a l'Apèndix 4 de St. M. CINGOLANI, *Historiografia, propaganda*, p. 792-793 i estudiat a p. 270-276. Sobre aquesta croada cf. C. DOMÍNGUEZ, *Repertorio de materiales hispanomedievales para el estudio de las cruzadas: 1. El manuscrito 152 de la Biblioteca de Catalunya*, a "Boletín Bibliográfico de la Asociación Hispánica de Literatura medieval", 11 (1997), p. 508-518. Cf. altra bibliografia sobre la croada a la n. 490 i també E. MARCOS HIERRO, *La Croada catalana: l'exèrcit de Jaume I a Terra Santa*, Barcelona, L'Esfera dels Llibres, 2006. M.T.F.]

459. Sobre aquest viatge del rei de Castella Alfons X el Savi a través dels països catalans per anar a veure el Papa amb els seus fills i filles, vegeu *Llibre dels Feits*, § 547 i *Crònica de Ramon Muntaner*, cap. XXIII. Aquest ens dóna un itinerari molt detallat. Segons ZURITA, llib. III, cap. XCIII, els fills que acompanyaven el rei Alfons eren els infants Joan, Pere i Jaume; però hi havia també un altre infant, don Manuel, germà del rei, i aquesta podria haver estat la causa de la confusió de Desclot. [Cf. també M. GONZÁLEZ, *Alfonso X el Sabio*, p. 278-286. Cf. les diferències entre la primera i la segona redacció d'aquest capítol de la crònica a St. M. CINGOLANI, *Historiografia, propaganda*, p. 276-277 i 705-706. M.T.F.]

460. L'estada del rei de Castella i el seu seguici a Barcelona va escaure's en les festes de Nadal (cf. *Llibre dels Feits*, § 547 i MIRET, p. 510). A. DE BALLESTEROS, *Itinerario de Alfonso X i Alfonso X, emperador (electo) de Alemania*, va desconèixer aquestes fonts catalanes.

461. Ferran, primogènit i hereu d'Alfons X. [Sobre la regència de l'infant Ferran: M. GONZÁLEZ, *Alfonso X el Sabio*, p. 286-290. M.T.F.]

462. Nunyo González de Lara, *adelantado mayor* en la frontera de Granada.

463. L'infant Sanç, fill petit de Jaume I.

464. Havent arribat abans de Nadal a Barcelona, aquesta estada del rei de Castella s'hauria prolongat fins a la primeria de febrer de 1275. Això concorda amb l'estada, ben coneguda, del mateix Jaume I, que va ser-hi fins al 5 de febrer (vegeu MIRET, *Itinerari*, p. 509-513). Cal pensar que, quan Jaume I va partir-ne, ja en devia haver partit el rei de Castella.

465. Segons MUNTANER, cap. XXIII, tota la despesa del rei de Castella i del seu seguici, des de la seva entrada en els regnes catalanoaragonesos fins a la seva eixida, va anar a càrrec del rei Jaume.

466. Arnau de Gurb fou bisbe de Barcelona del 1253 al 1284.

467. ZURITA, llib. III, cap. XCIII, treu segurament del Desclot, bé que no l'esmenta aquí, la notícia de la permanència de la reina Violant i gran part del seu seguici a Perpinyà.

468. Recordem que Alfons X era emperador electe d'Alemanya, en oposició amb Ricard de Cornwall i després (ara) de Rodolf d'Habsburg. El rei de Castella pretenia que el papa el reconegués com a

res, e partí's d'ell e tornà-se'n a Montpesller. E aquí vengren-li novelles que son fill En Ferrando de Castella era mort de malautia,⁴⁶⁹ e puis vengren-li aquí mateix novelles que l'arquebisbe de Toledo, fill del rei d'Aragó, e En Nuno Gonsalvis, ab gran res de cavalleria, eren morts en la batalla dels sarraïns en la frontera de Castella.⁴⁷⁰ E en aquell viatge, mentre se'n tornava a Barcelona, morí un seu nebot, fill d'En Manuel son frare, e una sua filla, molt bella donzella, qui havia nom Dona Lionor.

Enaixí tornà-se'n en Castella molt irat e malaut; e, quan fo en Castella, fôu jurar totes les gents del regne de Castella e de tota l'altra terra a son fill En Sanxo, e no volc que negú dels fills d'En Ferrando son fill, qui era mort, fos rei.⁴⁷¹ Sí que el rei Felip de França, de qui eren nebots, fills de sa sor, havia covinença ab lo rei de Castella que après la mort d'En Ferrando deguessen ésser sos nebots reis;⁴⁷² mas lo rei de Castella posà aquesta raó, que dix que pus son fill En Ferrando era mort abans que ell, que el regne devia tornar a un de sos fills e puis als néts, per ço cor llur pare no era mort rei; per què sos fills no devien ésser reis.⁴⁷³

emperador i el coronés. Recordem també que, segons el *Llibre dels Feits*, § 548, Jaume I va desaconsellar-li aquesta entrevista amb el papa Gregori X. Començada a Bellcaire, població a la vora del Roine, davant per davant de Tarascó, pel maig de 1275, l'entrevista va prolongar-se molt endins de l'estiu.

469. Quan s'adreçava cap a lluitar contra les tropes d'Aben Jucef de Marroc i els sarraïns revoltats d'Andalusia, l'infant Ferran va emmalaltir mortalment i ja no va poder passar de Villa Real (avui Ciudad Real). La mort fou pel mes d'agost de 1275 (ZURITA, llib. III, cap. xcviij). [L'infant Ferran morí el 20 de juliol de 1275: M. GONZÁLEZ, *Alfonso X el Sabio*, p. 290. M.T.F.]

470. La mort d'aquests dos personatges no va tenir lloc en el mateix encontre amb els sarraïns, com podria deduir-se de la frase de Desclot: Nunyo González de Lara havia mort a Écija pel mes de maig; l'infant Sanç va morir a Torre del Campo (Jaén), el 25 d'octubre de 1275 (ZURITA, llib. III, capítol xcviij). [Segons la darrera bibliografia, Lara morí a Écija a primers de setembre de 1275, mentre que l'infant Sanç morí a Martos el 20 d'octubre del mateix any (hi ha una discrepància d'un dia entre diferents fonts): F. FERNÁNDEZ SERRANO, *La muerte y el epitafio de don Sancho de Aragón, hijo de Jaime I †1275, a Jaime I y su época*. X Congreso de Historia de la Corona de Aragón, Comunicaciones, 3, 4, 5, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 1982, p. 509-516. Cf. també M. GONZÁLEZ, *Alfonso X el Sabio*, p. 289-291, 299-302. M.T.F.]

471. Això no fou sense lluites i vacil·lacions per part d'Alfons X. Sanç, aprofitant-se de la mort del primogènit i de l'absència del pare, va començar a fer actes de govern i va prendre el títol de fill gran i d'hereu del rei de Castella. Això era en perjudici del primogènit de l'infant Ferran, Alfons de nom, al qual a dreta llei corresponia la corona. Aquest príncep i el seu germà Ferran són coneguts amb el sobrenom d'infants de la Cerda, a causa, es diu, d'un pèl d'inusual longitud que tenien al pit. L'infant Sanç, malgrat lluites i oposicions, va acabar triomfant i fou jurat com a hereu de Castella en les Corts de Segòvia de 1276. [Sobre la successió a Castella: M. GONZÁLEZ JIMÉNEZ, *La sucesión al trono de Castilla: 1275-1304*, "Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval", 11 (1996-1997), *Congreso Internacional Jaime II 700 años después*. Actas, ed. a cargo de J. A. BARRIO BARRIO, J. V. CABEZUELO PLIEGO, J. F. JIMÉNEZ ALCÁZAR, p. 201-212. M. GONZÁLEZ, *Alfonso X el Sabio*, p. 303-371. M.T.F.]

472. L'infant Ferran, primogènit d'Alfons X, estava casat amb Blanca de França, germana de Felip III l'Ardit. Aquesta és la causa de la intervenció del francès en aquest conflicte i de la seva pressió a favor dels infants de la Cerda.

473. Cal advertir que la concòrdia entre Alfons el Savi i el seu fill Sanç va trencar-se aviat i va convertir-se en desolada lluita.

CAPÍTOL LXVII. EN QUAL MANERA LOS SARRAÏNS PALIERS⁴⁷⁴
 DEL REGNE DE VALÈNCIA S'ALÇAREN CONTRA LO REI D'ARAGÓ,
 E FO MITJAN JUNY, ANY 1276

Diu lo comde que en aquesta saó que el rei Don Alfonso fo vengut de Bellcaire, que hac parlat ab l'apostoli e fou tornat en Castella, els sarraïns de Barbaria foren passats en Espanya, e hagren gran mal fet en la frontera de Castella e hagren mort l'arquebisbe de Toledo e En Nuno Gonsalvis ab moltes d'altres gents; e el rei de Granada hac trencades les treves al rei de Castella, sí que els almogàvers de terra de València e de Catalunya e d'Aragó saberen que la guerra era entre el rei de Castella e el rei de Granada, vengren-se'n tots en terra de València e aquí ajustaren-se, que volien-se'n anar en la frontera del regne de Múrcia e del regne de Granada per fer mal als sarraïns. E foren bé vuit milia hòmens a peu e meseren-se en la Pena de Xixona, qui és entre Alacant e Xàtiva,⁴⁷⁵ e corregren en l'horta d'Alacant, d'Alcadre, e preseren tots los sarraïns qui hi estaven paliers per los hòmens d'Alacant e veneren-los tots.⁴⁷⁶ E puis corregren per lo regne de València, lla on los sarraïns estaven, preseren-ne molts e els veneren;⁴⁷⁷ sí que els sarraïns del regne de València se'n vengren clamar al rei En Jacme d'Aragó e dixeren-li que no fossen preses ne morts en la sua fiança, que els almogàvers los cativaven e els alceïen, e no trobaven qui els ne defesés.

E el rei, quan hac açò entès, fo'n molt irat e viu que no se'n podia a res pendre, dix als sarraïns de tot lo regne de València, qui estaven en els plans e en les valls, que se'n muntassen estar al peu dels murs dels castells que els crestians tenien en el regne de València, e cells dels castells defensar-los hien als almogàvers e a tota altra gent qui mal llur volgués fer. E els sarraïns de tot lo regne, quan hagren entès ço que el rei llur hac dit, desempararen les viles dels plans e muntaren-se'n estar ab llur bestiar e ab llur roba als peus dels murs dels castells, cascuns segons lo termenat d'on eren.⁴⁷⁸ E, quan hagren així estat bonament e en pau, e viuren que els castells no eren gaire bé establits, que els cavallers que el rei hi havia mesos per castellans havien pres sou de quaranta servents qui no n'hi tenien mas deu, e d'altres n'hi havia qui prenien sou de seixanta servents e no n'hi tenien mas

474. Sobre els sarraïns *paliers*, vegeu abans, cap. XL, n. 273.

475. Pena de Xixona, turó a ponent de la població.

476. "El nom d'Alcadre, aplicat a l'horta d'Alacant —escríu el Sr. COLL I ALENTORN, III, p. 14, n. 1—, s'ha de posar en relació amb el fet d'haver-se donat antigament el nom d'Alcodre a l'actual Cap de l'Horta, que tanca pel nord la badia d'Alacant". El ms. de París (ed. Coroleu) conserva la forma el Codre o el Coder.

477. Aquesta és una de les frases que hem adduït en el cap. XL, n. 273, per a precisar més o menys el sentit de la paraula *palièr*.

478. Recordem que el *Llibre dels Feits*, § 555, dóna la notícia d'aquests barreigs de llocs del regne de València i els carrega a un tal Miquel Peris, amb gran companyia de peons.

vint,⁴⁷⁹ e així el rei era enganat per ells, sí que els sarraïns acordadament emblaren bé quaranta castells aquella saó, e aucieren tots los crestians que hi atrobaren, e trameseren missatge al rei de Granada que, si volia venir en el regne de València o trametre secors, que ara el poria cobrar. E així tots los sarraïns paliers del regne de València se llevaren tots contra el rei;⁴⁸⁰ sí que les novelles vengren al rei en la ciutat de València que tots los sarraïns del regne s'eren alçats e havien emblats bé quaranta castells, e adoncs lo rei cavalcà ab dos-cents cavallers e ab dos mília hòmens a peu, e anà-se'n a Eixàtiva per tenir aquí frontera als sarraïns.⁴⁸¹

E, quan venc un jorn, mitjan juny, en el calenar de 1276,⁴⁸² novelles vengren al rei que sarraïns a cavall e a peu havia entrats en la vall d'Albaida⁴⁸³ e que havien corregut prop de Xàtiva. E el rei aitantost guarní's e muntà a cavall, e tots sos cavallers atressí e la gent d'Eixàtiva, e eixiren defors de la vila per entrar en la vall. Mas En Guillem Ramon de Montcada e En Pere de Montcada, maestre del Temple, e En Garcia Ortiz de Sagra⁴⁸⁴ no volgren que el rei hi anàs, ans dixeren que, si

479. L'asseveració de Desclot deu ésser veritable, perquè al començament del seu regnat (al cap d'alguns mesos, doncs), l'infant Pere, esdevingut rei per mort del seu pare, va preocupar-se de posar remei a aquesta situació. Vegeu el nostre *Pere el Gran*, 2ª part, I, cap. I. [Segona edició de *Pere el Gran*, vol. 2, p. 5-115. M.T.F.]

480. La revolta dels sarraïns paliers del regne de València s'enllaça així amb la revolta general dels moros d'Andalusia i a les victòries dels exèrcits d'Aben Jucef de Marroc i del rei de Granada damunt els castellans. Indubtablement la notícia d'aquestes victòries degué contribuir molt a la revolta dels paliers.

481. Jaume I havia decidit d'enviar l'infant Pere a la frontera de Múrcia, per ajudar el rei de Castella en la lluita contra els infidels. Després, davant les notícies que li arribaven del regne de València, havia enviat el seu fill natural Pere Ferrandis per reduir Miquel Peris i les seves companyies (vegeu *Llibre dels Feits*, § 555), i havia decidit passar personalment a València. L'hi trobem el 9 de desembre de 1275 i hi va restar almenys fins al 4 de febrer de 1276; el 9 el sabem a Alzira, i de l'11 al 18 a Xàtiva: a aquest sojorn deu referir-se Desclot, i al que hi va fer, més llargament, des de finals de març fins a les darreries de juny (MIRET, p. 528-534).

482. Aquesta data col·loca aquests fets en els darrers temps de l'estada de Jaume I a Xàtiva, esmentada en la nota precedent. Vegeu també més avall. Les primeres notícies que tinguem pels documents, relatives a la revolta dels sarraïns valencians, són de mitjan març de l'any 1276. Vegeu-les, aplegades, en SOLDEVILA, *Pere el Gran*, III, c. XVI. [Segona edició de *Pere el Gran*, vol. 1, p. 403-423 i els docs. de p. 473, 474-476. M.T.F.]

483. Sobre la vall d'Albaida, vegeu *Llibre dels Feits*, § 502.

484. Tots aquests personatges, Guillem Ramon de Montcada, Pere de Montcada i Garcia Ortiz d'Açagra, apareixen en els documents expedits a Xàtiva, pel rei, els darrers temps de la seva estada; doncs, poc temps abans de la desfeta que Desclot descriu tot seguit, Pere de Montcada era, en efecte, mestre del Temple en aquesta data (MIRET, *Les Cases de Templers i Hospitalers a Catalunya*). [Ja hem dit al *Llibre dels Feits*, nota 2557, que Pere de Montcada encara no era mestre del Temple; ho fou dos anys després. Fou pres pels sarraïns, però al cap de poc aconseguí fugir: S. SOBREQÜÉS, *Els barons de Catalunya*, Barcelona, Ed. Vicens-Vives, 1961, p. 125. Una altra versió de l'episodi a la primera redacció de la crònica: St. M. CINGOLANI, *Historiografia, propaganda*, p. 707. Guillem Ramon de Montcada no pot ésser Guillem (o Guillem Ramon), el germà de Pere, de la branca de Tortosa del llinatge Montcada, que havia mort abans de 1261, segurament el 1260: L. PAGAROLAS I SABATÉ, *Els templers de les terres de l'Ebre (Tortosa)*. De *Jaume I fins a l'abolició de l'Orde (1213-1312)*, Tarragona, Diputació, 1999,

ell hi anava, que ells se'n tornarien; sí que el rei se'n tornà, e En Guillem Ramon de Montcada e el mestre del Temple, son frare, en En Garcia Ortiz, ab cent cinquanta cavallers e ab cinc-cents servents, cavalcaren e entraren en la vall. E aquí encontraren-se ab sis-cents cavallers sarraïns e ab gran res d'hòmens a peu, e foren en tal guisa sobrats per los sarraïns, que anc no pogren escapar ne fer negunes tornes;⁴⁸⁵ sí que hi moriren tots, sinó En Guillem Ramon de Montcada, qui n'escapà, si cinquè de cavallers, e fo nafrat en la cuixa.⁴⁸⁶ E els sarraïns menaren-se'n pres En Pere de Montcada, mestre del Temple, e meseren-lo a un castell qui ha nom Biar. Mas En Garcia Ortiz morí, e tots los altres. Sí que els sarraïns preseren adoncs molt gran vigoria e corrien per tot lo regne de València e faïen molt gran mal.

Ara lleixarem a parlar del regne de València e de la guerra dels sarraïns e parlarem de l'infant En Pere e dels cavallers de Catalunya e d'En Ferran Sanxis, germà bord de l'infant En Pere.

CAPÍTOL LXVIII. COM FERRAN SANXES, GERMÀ DE L'INFANT EN PERE
D'ARAGÓ, GUERREJAVA AB ELL E AB SON PARE, LO REI.

Diu lo comde que abans d'un any e mig que els sarraïns se foren alçats en el regne de València,⁴⁸⁷ En Ferran Sanxis, qui era fill del rei En Jacme e germà de l'infant En Pere, del rei En Jacme qui l'havia haüt d'una dona d'Aragó qui era molt honrada e de gran llinatge,⁴⁸⁸ parlant tractà ab tots los cavallers de Catalunya e ab gran partida d'aquells d'Aragó (per ço cor ell havia muller qui era filla d'un

p. 220 i 225. Podria ésser el seu nét Guillem Ramon, fill de Galceran, ja que aquesta línia secundogènita dels Montcada de Tortosa es vinculà a València, primer a Eslida i després a Nules: *Gran Enciclopèdia Catalana*, 10, p. 223, quadre genealògic dels Montcada de Tortosa i Fraga; de fet, el seu avi Guillem havia rebut el castell i vila de Nules en feu el 1251, que després passà a mans del nét; el 1271 el rei havia concedit a Guillem Ramon deu cavalleries sobre les rendes de Peníscola, que després li canvià per rendes de Tortosa el 1275: E. GUINOT, *L'alta noblesa catalana*, p. 669-670. Sobre Garcia Ortiz d'Açagra cf. *Llibre dels Feits*, nota 2556. M.T.F.]

485. Aquesta fou la batalla anomenada de Llutxent (vegeu *Llibre dels Feits*, § 560). Segons Marsili, va tenir lloc un dimarts. I com que degué ésser dins el mes de juny, COLL I ALENTORN (III, p. 17) ha proposat les dates de 16, 23 o 30 d'aquest mes.

486. Recordem que la presó de Pere de Montcada és també reportada pel *Llibre dels Feits*, § 560.

487. Això duria la datació cap a finals del 1274, ja que la revolta dels sarraïns valencians va tenir lloc en els primers mesos del 1276 (vegeu SOLDEVILA, *Pere el Gran*, III, cap. XVI). [Segona edició de *Pere el Gran*, vol. 1, p. 407. M.T.F.]

488. Ferran Sanxes de Castre era fill de Jaume I i de Blanca d'Antilló, filla de Sanç d'Antilló i d'Ozenda (vegeu FERNANDO FONDEVILLA, *La nobleza catalano-aragonesa capitaneada por Ferrán Sánxez de Castro*, "Primer Congr. Hist. Cor. Ar.", p. 1068). En 1241 ja havia nascut (COLL, III, 18, n. 1). [Sobre els descendents de Ferran Sanxes i el retorn al favor reial, durant el regnat d'Alfons el Liberal: M. T. FERRER I MALLOL, *Los descendientes de Ferran Sanxis de Castro, hijo bastardo del rey Jaime I el Conquistador (siglos XIII-XIV)*, "Hidalguía", XXII (1974), p. 25-48. M.T.F.]

dels pus honrats hòmens d'Aragó, qui havia nom Eixemèn d'Urrea)⁴⁸⁹ que guerjassen ab lo rei, son pare, e ab l'infant En Pere, son frare, e que tolguessen la terra al rei e a l'infant En Pere, qui devia ésser rei après del rei, son pare, per ço cor l'infant En Pere volia molt gran mal a En Ferran Sanxis per molts de mals que havia tractats contra ell; e màgerment per ço cor En Ferran Sanxis e N'Eixemèn d'Urrea, son sogre, una vegada que venien d'Oltramar per terra de l'illa del Cret ençà,⁴⁹⁰ se giraren al rei Carles e parlaren ab ell, per ço cor sabien que era el major enemic que l'infant En Pere havia. E el rei Carles acollí-los molt bé e donà-llur grans dons e tractà ab ells que deguessen alciure l'infant En Pere o gitar de la terra, e que En Ferran Sanxis fos rei d'Aragó; mas tan celadament no ho parlaren que l'infant En Pere no ho sabés mantinent.⁴⁹¹ Mas ja enans d'açò era tan culpable En Ferran Sanxis de l'infant En Pere, que era digne de perdre la vida e tot quant havia; mas lo rei l'amà molt e havia dit moltes vegades a l'infant En Pere, son fill, que li degué perdonar, que fos son amic. E l'infant En Pere responia-li molt humilment e deïa al rei, son pare, que En Ferran Sanxis vengués denant lo rei e que públicament dixés lo meu fet que fet li havia, e adoncs perdonar-li hia e abans no; e En Ferran Sanxis non ho volia fer.⁴⁹²

Atressí los cavallers de Catalunya volien mal a l'infant En Pere per ço cor ell no volia sofrir los mals que els cavallers faïen en la terra; e auceïen e eixorbaven les gents de la terra e robaven los camins e sofrien los homeiers e els robadors. E l'infant En Pere vedava'ls-ho aïtant com podia e els ne castigava, dels pocs tro als majors, e quan ne podia negun pendre.⁴⁹³ Sí que per aquella raó pres En Ramon Guillem d'Òdena, qui era del gran llinatge de Catalunya, e el féu negar en la mar.⁴⁹⁴

489. El 28 de setembre de 1265, Ferran ja s'havia casat amb Aldonça, filla d'Eiximèn d'Urrea (FONDEVILLA, *op. cit.*, p. 1068).

490. L'illa de Creta. Recordem que Ferran Sanxes i Eiximèn d'Urrea figuren entre els expedicionaris de la croada de Jaume I a Terra Santa que van aconseguir arribar a Sant Joan de l'Acre (octubre de 1269) (vegeu CARRERAS CANDI, *La croada a Terra Santa*, "Primer Congr. Cor. Ar.", p. 119 i seg., i FONDEVILLA, *op. cit.*, p. 1079-1080). [Cf. també E. MARCOS, *La Croada catalana*. M.T.F.]

491. Consta documentalment que Ferran Sanxes va estar al servei de Carles d'Anjou. Arribat a Otranto, degué posar-s'hi en relació; i sabem que tenia assignat un sou anual de 8.000 lliures torneses per a ell i els homes especificats que havien de seguir-lo, amb condició de militar a l'imperi de Constantinoble o allí on l'angeví volgués (vegeu AMARI, *Guerra del Vespro*, I, p. 121 i 139; SOLDEVILA, *Pere el Gran*, III, capítol XIV, vol. 1 de la segona edició). Aquí trobem l'origen de l'odi de l'infant Pere envers el seu germanastre i fins l'origen de la versió o la creença dels designis d'assassinat per part del bastard. La notícia d'aquests designis es troba també en el *Llibre dels Feits*, § 514. Cf. encara els *Gesta Comitum*, que, sense parlar taxativament de projectes d'homicidi, diuen que Ferran havia tractat moltes coses sinistres, viperinament, contra l'infant germà seu (capítol XXVIII, 6, p. 63).

492. Sobre la lluita entre l'infant Pere i Ferran Sanxes, vegeu el *Llibre dels Feits*, § 508 i seg.

493. Sobre aquesta acció de l'infant Pere contra els abusos nobiliaris, vegeu SOLDEVILA, *Pere el Gran*, vol. 1 de la segona edició, p. 307-313.

494. Es tracta de Ramon Guillem, no de Guillem Ramon, com diuen alguns manuscrits del DescLOT i altres textos. Sabem que el 13 de novembre de 1271, el d'Òdena ja era mort (MIRET, *Itinerari*,

E el rei, son pare, veïa que aquest era tan enfortit e que no dubtava neguna res, ans volia mantenir justeïa e dretura així dels grans com dels pocs, e que no volia blandir los cavallers ne els barons així com ell havia fet, tolç-li tot lo poder que poc, e faïa'l viure molt pobrament e tenc-lo molt en gran vincle.⁴⁹⁵ Mas ell, així com a bon fill e savi e de gran seny, prenia en pau e en bona volentat ço que el rei, son pare, li deïa ne li faïa, que anc null temps no li fo desobedient en re, ne li contrastà re de sa volentat.

CAPÍTOL LXIX. COM L'INFANT EN PERE ASSETJÀ UN CASTELL
DE FERRAN SANXES, SON GERMÀ BORD

Quan En Ferran Sanxis e N'Eixemèn d'Urrea se foren partits del rei Carles e foren tornats en llur terra,⁴⁹⁶ En Ferran Sanxis parlà ab tots los cavallers de Catalunya e d'Aragó e dix-llur con l'enfant En Pere los volia desheretar e tolre llurs costumes e llurs franquees, e quan que fos rei ne hagués poder en la terra, que així com ara eren francs, que els metria en gran servitud, e que, si ara, mentre no havia poder, no se n'ajudaven, tot llur fet era perdut. Sobre açò empreseren-se tots ab sacrament de guerrear ab lo rei e ab l'enfant En Pere tant tro que fossen venguts a fi de llur enteniment.

E aquella saó l'enfant En Pere havia feta novellament una pobla a l'entrant del comtat d'Empúries, qui ha nom Figueres, e el comte d'Empúries, qui havia nom N'Huguet, venc-hi ab tota sa host e pres-la e enderrocà-la e fôu-se'n portar les peres e la fusta a Castelló.⁴⁹⁷ E En Ramon de Cardona e el comte de Pallars e En Ferran Sanxis meseren mans a guerrear ab lo rei e ab l'enfant En Pere,⁴⁹⁸ e adoncs lo rei conec e sabé ço que En Ferran Sanxis e els altres barons de Catalunya e d'Aragó havien emprès de fer contra ell e son fill e dix a l'enfant En Pere que anàs en

p. 455). La notícia de la seva tràgica fi fou també recollida pels *Gesta Comitum*, p. 62, i pel trobador Bernat de Rovenhac (vegeu F. SOLDEVILA, *Una al·lusió del trobador Bernat de Rovenhac*, "Rev. de Catalunya", v, 1926, p. 497-505, i *Pere el Gran*, III, cap. XIV, vol. 1 de la segona edició).

495. Desclot es refereix ací a un fet real: la destitució de l'enfant Pere del càrrec de lloctinent, amb la consegüent ablació de les rendes corresponents. Vegeu F. SOLDEVILA, *Pere el Gran*, III, cap. XIV, vol. 1 de la segona edició. El fet, però, fou consegüent a les lluites amb Ferran Sanxes.

496. Sabem que Ferran Sanxes ja era de tornada, a València, prop del seu pare, el 9 d'abril de 1270; i que Eiximèn d'Urrea hi era el 17 de juliol (MIRET, *Itinerari*, p. 437 i 441).

497. La notícia de la destrucció de Figueres pel comte d'Empúries es troba també en el *Llibre dels Feits*, § 545. Vegeu les notes corresponents i també SOLDEVILA, *Pere el Gran*, III, cap. XIV, p. 420 (vol. 1 de la segona edició). El comte d'Empúries és Hug V.

498. Ramon de Cardona i altres barons catalans van revoltar-se, en efecte; però llur revolta s'enllaçava amb la resistència a acudir en auxili del rei de Castella en la lluita contra els sarraïns, a pretext que no estaven obligats a fora dels límits de Catalunya, si no era per pròpia voluntat, a seguir el rei. Vegeu la qüestió amplament presentada en SOLDEVILA, *Pere el Gran*, III, cap. XIV, p. 400 i seg.

Aragó e que menàs totes les hosts d'Aragó sobre En Ferran Sanxis e que no se'n parís jamés tro que l'hagués pres o gitat de la terra, e donà-li plen poder sobre la terra.

E l'infant, quan hac haüt lo comandament del rei, anà-se'n en Aragó e ajustà gran host de cavallers e d'hòmens a peu e anà assetjar un castell molt gran qui ha nom Antilló, qui era d'En Ferran Sanxis, on era En Jordà de Pena, germà d'En Ferran Sanxis de part de sa mare, ab gran re de cavallers e d'altres gents d'armes.⁴⁹⁹ E bastí-hi trabuquets e d'altres ginys e combateren-lo molt fortment nuit e jorn. E cells del castell defensaven-se molt enfortidament e tenien-se al mills que podien, per ço com havien fiança que En Ramon de Cardona e el comte de Pallars, ab tots los cavallers d'Urgell e de llur terra, llur venguessen secórrer e que faessen llevar l'infant En Pere del setge.⁵⁰⁰ Mas ells foren enganats d'aquesta cosa, que el rei ajustà ses hosts en Catalunya e anà-se'n sobre el comte d'Empúries, e En Ramon de Cardona amà més ajudar al comte, qui era son cunyat, que a En Ferran Sanxis.⁵⁰¹ Mas estant lo rei ab ses hosts en la terra del comte d'Empúries, el comte viu, e En Ramon de Cardona, que llongament no es porien tenir al rei e faeren la sua volentat. E el rei era misericordiós e atorgà-llur tot ço que ells volgren, d'aitant enfora que faessen dret a l'infant En Pere de ço que li haguessen fet o que se n'avenguessen ab ell així com poguessen. E el rei ab totes les hosts eixiren-se de la terra del comte e tornaren-se'n cascuns en llurs terres, e el rei tornà-se'n en Barcelona. Açò fo a l'eixida de juny.⁵⁰²

CAPÍTOL LXX. COM L'INFANT EN PERE D'ARAGÓ FÉU NEGAR
A EN FERRAN SANXES, SON GERMÀ

Mentre que l'infant En Pere tenia assetjat lo castell d'Antilló, e En Ferran Sanxis anava per sos castells amagadament e confortava los cavallers e les gents qui eren per los castells, que es tenguessen bé e es defensassen, que tost haurien secors gran, que no els calria haver paor de llurs enemics. Sobre açò a l'infant venc a sa-

499. Tenim, en efecte, lletres cominatóries del rei a l'infant en aquest sentit. SOLDEVILA, *Pere el Gran*, III, p. 427: "E volem que vós que fazats adés tot lo mal que puscats a En Ferran Sanxes, etc.". Mentrestant, el rei Jaume combatria a Catalunya els barons rebels.

500. L'infant Pere ja es trobava en el setge d'Antilló el dia 16 de maig de 1275: "Datum in obsidione Antilionis", diu un seu document d'aquesta data. Antilló, lloc del Somontano, en la província d'Osca, entre la capital i Barbastro. Jordà de Pena era fill de Blanca d'Antilló, però no del rei.

501. En efecte, el vescomte de Cardona, disposat a ajudar el comte d'Empúries, va acudir a Castelló i d'allí estant va enviar el seu deseiximent al rei (8 juny 1275). Publicat per FONDEVILLA, *op. cit.*, p. 1156.

502. Desclot no enllaça aquí la rendició del comte d'Empúries i els altres barons amb la seva causa veritable, la qual no fou altra que la desfeta i mort de Ferran Sanxes, que ell explica després, en el capítol immediat, com un fet posterior. La rendició del comte d'Empúries va tenir lloc amb tota probabilitat el 24 de juliol de 1275. A aquesta conclusió hem arribat en *Pere el Gran*, III, p. 437.

ber que Ferran Sanxis devia venir a Antilló, e féu metre bé cent cavallers en aguait, que, si hi venia, que fos pres. Sí que En Ferran Sanxis cavalcava un jorn que volia entrar de nuit a Antilló e passà per l'aguait, e els cavallers eixiren de l'aguait, qui el conegren; e ell era molt bé encavalcat e fugí-llur e entrà-se'n en un seu castell qui ha nom Pomar.⁵⁰³ E els cavallers foren entorn del castell e trameseren missatge a l'infant, qui era a Antilló, que En Ferran Sanxis havien enclòs a Pomar. E l'infant aitantost tramès-hi cavallers e gents, e tengren-lo assetjat; e ell mateix qui hi venc.⁵⁰⁴

En Ferran Sanxis viu que el castell no es podia tenir e que hauria a venir en les mans de l'infant En Pere, dix a l'escuder que muntàs en un seu cavall assenyalat, mellor que ell havia, e féu-li vestir les sues vestedures e dix-li que, quan serien de fora del castell, que se n'anàs per cames de cavall aitant com pogués; e ell anar-se'n hia d'altra part. E fo vestit molt pobrament con a pastor, per tal que, si eren regonéguts, que es cuidassen de l'escuder que fos En Ferran Sanxis. Ab aitant, eixiren-se del castell e foren vists de la host, e l'escuder parti's d'ell e fugí per cames de cavall, mas no li valc res, que tan gran fo l'encaus dels cavallers e de les gents, que no llur poc escapar. E preseren-lo e demanaren-li qui era aquell qui ab ell era eixit del castell; e ell dix que En Ferran Sanxis. E puis tornaren-se'n e cercaren-lo per moltes parts.

Quan En Ferran Sanxis fo eixit del castell, sí se n'anà aitant con poc vers una aigua molt gran qui havia nom Cinca, qui és prop d'aquell lloc; e volc passar l'aigua de nedant. E, quan era llains en l'aigua, faia-li paor l'aigua qui era molt gran e tornà-se'n a la riba e eixí-se'n; sí que del tot la refusà e anà's amagar en un camp de blat. E pastors viuren-lo e dixeren-ho als cavallers qui l'anaven cercant, e els cavallers anaren vers aquella part e preseren-lo sens nulla defensó e menaren-lo-se'n. E faeren saber a l'infant que ells havien pres En Ferran Sanxis, e què volia que en faessen. E l'infant manà que el negassen en aquella aigua; e aitantost que la nuit fo venguda faeren-ne ço que l'infant llur hac manat.⁵⁰⁵ Mas l'enfant En Pere volgra bé que ell se'n fos anat e que no fos caüt en llurs mans, mas, pus així era, no volia pas que escapàs a la justèia que afanyada havia.⁵⁰⁶

Puis tots los castells e tota la sua terra se reté a l'infant, e exilà En Jordà de Pena

503. Pomar de Cinca, a la vora dreita d'aquest riu, en la província d'Ozca, partit judicial de Sarienyena, antic bisbat de Lleida, a una trentena de quilòmetres d'Antilló.

504. En efecte, el dia primer de juny de 1275 l'infant expedí un document datat "in obsidione Pomarii" (SOLDEVILA, *Pere el Gran*, III, p. 429).

505. Cal col·locar la data de la mort de Ferran Sanxes entre el primer de juny, data de la lletra esmentada en la nota anterior i el 26 del mateix mes, que l'infant ja es trobava a Luna (SOLDEVILA, *op. cit.*, III, p. 432). Totes les fonts narratives coetànies s'acorden a dir que Ferran Sanxes va morir negat. Cf. *Llibre dels Feits*, § 550; *Gesta Comitum*, XVIII, 5, p. 63.

506. Aquí sembla que Desclot prestí a l'infant sentiments que atenuïn l'atrocitat de la seva acció, i que difícilment degué sentir, perquè per a ell la lluita era ben bé una lluita a mort.

e tots cells qui ab ell eren de la terra per tots temps.⁵⁰⁷ E, quan lo rei sabé que l'infant En Pere hac fet negar En Ferran Sanxis, pesà-li molt, per ço cor era son fill; e d'altra part aconhortà-se'n molt tost, per ço com havia pensada tan gran malesa vers ell ne vers l'enfant En Pere, son frare.⁵⁰⁸

E el rei anà-se'n vers lo regne de València per raó dels sarraïns del regne qui s'erren alçats contra ells.⁵⁰⁹ E l'infant En Pere, quan hac tengudes les festes de Nadal a Barcelona,⁵¹⁰ aparellà-se molt bé de rics vestirs e de belles armes noves e de bons cavalls, a sos ops e a tota sa companya, privadament, que null hom no volc que en sabés res, anà-se'n en França per veer lo rei de França, son cunyat, e sos nebots, fills del rei de França e de sa sor, qui ja era morta.⁵¹¹ Sí que l'infant En Pere fo una jornada prop de París abans que el rei de França ne sabés res. E el rei de França meravellà-se'n molt con així era vengut, que res no li n'havia fet saber, e eixí-li carrera e acolli-lo molt gint e hac gran goig de la sua venguda, per ço cor null temps no l'havia vist; e fôu-ne molt gran festa e li fôu molt gran honor aitant con estec en la sua terra.⁵¹² E parlaren moltes vegades ensems privadament, que null hom, per privat que llur fos, no poc saber res de llur consell. E puis l'enfant En Pere pres comiat del rei de França e de sos nebots e tornà-se'n en Catalunya e venc en la ciutat de Gerona.⁵¹³

CAPÍTOL LXXI. COM LO COMTE D'EMPÚRIES SE VENC A METRE EN PODER DE L'INFANT EN PERE

Quan l'infant En Pere fo en la ciutat de Gerona, e el comte d'Empúries N'Huguet e les gents del comtat saberen que l'infant En Pere era vengut de França e que era en Gerona, hagren molt gran paor de l'infant En Pere que no vengués sobre el comtat⁵¹⁴

507. Jordà de Pena va refugiar-se a Navarra. ZURITA, llib. III, cap. xcv.

508. Cf. amb el *Llibre dels Feits*, § 550, on el rei expressa la seva satisfacció per la mort de Ferran Sanxes.

509. Trobem el rei a València a partir del 9 de desembre de 1275. MIRET, *Itinerari*, p. 520.

510. Manquen els documents relatius a l'infant en aquesta data. No tenim cap altra notícia sinó aquesta de Desclot.

511. Isabel, filla de Jaume I i muller de Felip l'Ardit de França, havia mort el 28 de gener de 1271 a Cosenza de Calàbria, d'una caiguda de cavall, quan tornava d'Àfrica, on havia anat, acompanyant el seu marit a la Croada del seu sogre sant Lluís. TOURTOULON, *Jacme I*, II, p. 470. [Cf. abans, nota 320. M.T.F.]

512. Aqueixa anada de l'infant Pere a París ha estat confirmada per un document de l'infant, que vam tenir la fortuna de descobrir, datat a Orleans el 23 de febrer de 1276, i que hem donat a conèixer en *Pere el Gran*, III, p. 442-449. Muntaner en parla també (cap. xxxvii) i concorda en diversos extrems amb Desclot i en completa d'altres. Vegeu-ne el passatge amb les notes corresponents.

513. L'infant tornava a ésser a Catalunya, a Noves, petita població prop del Segre, el 17 de març de 1276, i el trobem a Girona el 17 d'abril (SOLDEVILA, *Pere el Gran*, III, p. 449).

514. L'infant Pere, en efecte, va enviar lletres de deseiximent al comte Hug V d'Empúries el 30 d'abril de 1276 (vegeu SOLDEVILA, *Pere el Gran*, III, p. 449). [Cf. les diferències entre la primera i la segona redacció d'aquest capítol de la crònica a St. M. CINGOLANI, *Historiografia, propaganda*, p. 280-289 i 708. M.T.F.]

e dixeren al comte que es posàs ab l'infant al mills que pogués e que faés la sua volentat o que es mesés en son poder, si alre no podia fer; sí que els cavallers e els barons de la sua terra tengren per bo aquest consell. E el comte tramès a Gerona, a l'infant, sos missatges e sos parladors per fer posa ab ell, mas l'infant non ho volc d'altrament fer, sinó que li faés dret o que es mesés en son poder.

Sobre açò lo comte hac son consell ab los cavallers e ab los prohòmens de les viles e dels castels e dixeren-li que més valia que es mesés en son poder a tota sa volentat, que, si guerrejava ab ell, perdria tota la terra e, si el podia pendre, faria'l morir a mala mort. Quan lo comte hac oït lo consell de les sues gents e viu que convenia a metre en poder de l'infant, hac molt gran paor de morir, per ço cor li era molt culpable; e fôu son testament e ordonà totes les sues coses e pres comiat de les sues gents e cavalcà ab sos cavallers e venc-se'n a Gerona al palau on l'infant En Pere era. E descavalcà e muntà sus e venc denant l'infant e agenollà's a sos peus e clamà-li mercè e dix-li que es metia en son poder per fer tot ço que ell volgués. E l'infant fôu-lo llevar d'aquí e manà-lo molt bé guardar.

CAPÍTOL LXXII. COM L'INFANT EN PERE PERDONÀ AL COMTE D'EMPÚRIES

Esdevenç-se en aquella saó que era guerra entre En Guillem de Castellnou, qui era anat ab l'infant En Pere en França, e N'Arnau de Corsaví e En Guillem de Canet e En Ponç Saguàrdia e En Gauceran de Pinós e En Ramon Roger de Pallars;⁵¹⁵ e tots aquests guerrejaven ab En Guillem de Castellnou e li havien cremada e gastada tota sa terra mentre En Guillem de Castellnou era en França ab l'infant En Pere. E puis anaren assetjar un castell qui ha nom Montbauló,⁵¹⁶ qui és d'En Guillem de Castellnou; e eren cent cinquanta cavallers e quatre mília hòmens a peu. Sí que En Guillem de Castellnou ne fôu mostra a l'infant En Pere que aitals cavallers li havien tota sa terra correguda e gastada e que no se n'eren estats per amor d'ell, e encara que tenien assetjat lo castell de Montbauló. E l'infant fôu-ne molt despapat e tramès missatge a N'Arnau de Corsaví e a En Guillem de Canet e als altres cavallers, que es llevassen del setge e que se n'anassen; e ells resposeren-li que per null hom no se'n llevarien ne ho havien a fer.

Quan l'infant En Pere hac haüt lo missatge e hac entès que per ell no se'n volien llevar, fôu aparellar sa companya e ab vuitanta cavallers ben aparellats anà-se'n jaer aquell jorn que hac haüt lo missatge, a Figueres, qui és lluny de Gerona quatre llegües; e açò fo un dissabte a nuit. E el dicmenge matí partí-se d'aquí e anà-se'n jaer a Ceret, un castell qui és d'En Guillem de Castellnou, e trobà-hi

515. Els tres primers eren cavallers del Rosselló, i, si hem de creure ZURITA, Arnau de Corsaví era germà de Guillem de Castellnou (llib. III, cap. xcvii). Galceran de Pinós era baró d'aquest nom, en el Berguedà; i Ramon Roger era germà del comte Arnau Roger de Pallars.

516. Montbauló es troba a la vall d'Arles, prop de Ceret.

En Guillem de Castellnou ab vint cavallers; e d'aquí tro a Montbauló havia una llegua.⁵¹⁷

Quan venc que les dues parts de la nit foren passades, llevaren-se e armaren e s'aparellaren; e l'enfant muntà a cavall e pres ses armes, e tots los altres atressí. E cavalcaren per un altre camí on null hom no es pensava que deguessen anar vers lo castell que els cavallers tenien assetjat, mas ans que fossen al castell fo jorn clar, que el sol era eixit. E l'enfant En Pere partí's de la sua companya ab deu cavallers e ab la sua senyera e corrent tro ins en les tendes de la host, mas trenta cavallers armats qui guaitaven aquell matí en la host lo viuren venir e anaren vers ell molt abrivadament; sí que el feriren de les llances e li traucaren tot l'escut, mas no li feren negun dan. E l'enfant rompé sa llança e mes mans a l'espaa e fôu de mortals colps e de grans a cavalers e a tot hom que trobava denant; e abaté a terra En Ramon Roger de Pallars e pres En Gauceran de Pinós ab set cavallers. Ab aitant, la companya de l'enfant fo venguda e els cavallers de la host; e els cavallers començaren a fugir a cavall e a peu, mas la muntanya era molt mala e rosta, e no podien fugir a cavall e anaven-se'n a peu. E l'enfant En Pere pres tot llur arnès e llurs tendes e bé seixanta bèsties entre cavalls e rocins e muls. Mas En Guillem de Carnet, sempre que viu l'enfant En Pere, se partí dels altres cavallers ab sa companya e es trià a una part e dix que ell no vendria ab armes contra l'enfant, qui era son senyor; per què l'enfant li n'hac gran grat.

Quan tot açò fo fet, l'enfant En Pere fôu cargar tot l'arnès e ab tota la prea tornà-se'n ab sa host a Ceret; e aquí fôu treves de tots los cavallers ab En Guillem de Castellnou a un any, e puis tornà-se'n a Gerona.⁵¹⁸

E puis partí's de Gerona ab la dona sa muller e ab sos infants, e ab tota sa companya venc-se'n a Barcelona,⁵¹⁹ e amenà lo comte d'Empúries ab si. E un jorn fou manament a tots los cavallers e als ciutadans de Barcelona que venguessen al palau, e fôu venir tots los savis de lligs e els prelats, e puis fôu venir lo comte d'Empúries denant si; e el comte agenollà's davant ell ab les mans plegades. E, quan tuit foren justats, l'enfant parlà e dix:

—Barons, ben sabets ço que el comte qui ací és m'ha fet; e ha-n'hic de tals qui no ho saben tot.

Ab tant, manà a un escrivà qui de prop li estava que lligís davant tuit ço que el

517. Sabem que l'enfant Pere era a Girona els dies 30 d'abril, 8, 25 i 27 de maig de 1276. Entre aquestes dates cal col·locar aquests episodis. I, si van tenir lloc, com diu Desclot, en dissabte i diumenge, caldria col·locar-los en els dies 2-3, 9-10 o 16-17 de maig. A aquestes conclusions arribem en *Pere el Gran*, III, p. 453-454.

518. Recordem que, segons hem dit, l'enfant tornava a ésser a Girona el 8 i el 25 de maig de 1276.

519. Sabem l'enfant a Barcelona el 31 de maig i l'1, 3 i 6 de juny (SOLDEVILA, *Pere el Gran*, III, p. 456). Aquests primers dies de juny va tenir lloc, doncs, la dramàtica escena que Desclot conta a continuació.

comte li havia fet. E l'escrivà llevà-se en peus e mes mans a llegir un capítol, e l'enfant demanava al comte si era ver ço que l'escrivà havia llest. E el comte responia-li:

—Sényer, hoc. Per Déu, mercè!

E així l'escrivà lligí tots los fets que el comte havia fets contra l'infant, de capítol en capítol, e el comte atorgant que era veritat e clamant mercè. E, quan açò fo fet, e l'enfant fóu jutjar per dret generalment als savis davant tots que no havia dret en el cors ne en la terra,

—Barons —ço dix l'enfant —, ben veets e coneixets ço que jo poria fer, per dret, del comte qui ací és; mas jo li perdó e li vull retre ma amor e ma gràcia e vull que sia de ma companya, si ab mi vol anar, e donar-li he ratió a quaranta bèsties. E, si se'n vol tornar en sa terra e ha mester mon secors ne ma ajuda, fer-la-li he molt volenters.

Quan lo comte hac açò entès, qui no es pensava que pogués estorçre a mort, hac molt gran goig e mes mans a plorar, e gità's en abocons als peus de l'infant e besà-li los peus e les mans. E les gents qui eren en el palau hagren molt gran goig e ploraren tots de pietat de l'enfant En Pere, qui així era estat misericordiós; e tots faeren-li'n gràcies. E l'enfant pres lo comte per la mà e llevà-lo d'aquí e dix-li que anàs lla on se volgués; e el comte anà-se'n a son hostel, e puis a pocs de dies pres comiat de l'enfant e tornà-se'n en sa terra.

CAPÍTOL LXXIII. COM LO REI EN JACME D'ARAGÓ MORÍ;
AÇÒ FO LO DARRER DIA D'AGOST EN LO ANY DE NOSTRE SENYOR 1276⁵²⁰

Quan l'enfant En Pere hac perdonat al comte d'Empúries e hac menades a fi totes les coses que havia a fer en Catalunya e hac entès que els sarraïns del regne de València s'erren alçats e que faien gran mal en la terra, partí-se de Barcelona e anà-se'n a València.⁵²¹ E el rei, son pare, adoncs donà-li poder sobre tota la sua terra e dix-li que pensàs de menar la guerra contra els sarraïns e lliurà-li tota la sua companya.⁵²²

Mas no anà a gaire de temps que el rei emmalautí en la ciutat de València; e el rei fóu-se venir l'enfant En Pere davant e dix-li.⁵²³

520. El dia de la data és errat. Vegeu més avall, n. 526.

521. L'infant que hem vist a Barcelona encara el 6 de juny (abans, cap. LXXII, n. 519), tres dies després, el 9, ja es trobava a Tarragona, camí de València. Vegeu-ne l'itinerari en el nostre *Pere el Gran*, III, p. 469.

522. No creiem que Desclot alludeixi ací a l'abdicació de Jaume I, que no va tenir lloc sinó més endavant, a Alzira, quan el rei ja es trobava prop de la mort. Vegeu més avall. Probablement, Desclot es refereix aquí a disposicions del rei com la que autoritzava l'infant per ocupar i establir els castells del regne de València que jutgés convenients i per posar-hi alcaids (9 juliol 1276) (SOLDEVILA, *Pere el Gran*, III, p. 470).

523. En realitat, el rei devia estar malalt des que es va retirar de la lluita i va sortir de Xàtiva. A Alzira la malaltia es va agreujar, i és a Alzira, no a València, on va acudir l'infant i on va tenir lloc l'escena que Desclot descriu a continuació. Després encara el rei va anar a València, MIRET, *Itinerari*, p. 537.

—Don infant, jo son molt fort malaut e vell e conec que d'aquesta malautia no poré guarir; mas així sia com Déus vulla. Jo us he fets mouts mals a gran tort⁵²⁴ per falses lausengers qui us acusaven ab mi, e ara penet-me'n, que anc no fo negun rei qui mellor fill hagués com vós sots estat a mi ne tan obedient a pare, que anc null temps no m'agreujàs ne passàs ma volentat de re; e sí us n'he provat en moltes guises. Per què jo prec Déus que us lleix viure llong temps en vostre regne ab gran honor e us don força e poder sobre vostres enemics, e don-vos Déus amor e gràcia de totes gents, e el vostre nom sia temut e exalçat per moutes regions. E plàcia a Déu que vós e el vostre senyal anets tots temps avant e null temps no sia sobrat per negú, ans sien vençuts e sobrats tots cells qui el veuran qui contra ell volran venir. Bells fills, pensats de la terra a governar, e amats vostre poble e siats-llur misericordiós, e amats e honrats los barons e els cavallers e tenits-los en car e donats-llur del vostre, e tenits la terra en justeïa e en dretura, e fets tot vostre poder que gitets tots los sarraïns del regne de València.⁵²⁵

Quan lo rei hac donada la sua gràcia a son fill, l'enfant En Pere, e l'hac beneït e li hac dites moltes bones paraules e l'hac fet senyor e hereu de son regne,⁵²⁶ e l'infant En Pere, son fill, hac oïdes e enteses les sues paraules, plorant e sospirant de pietat e de gran dolor que havia de son pare, qui havia estat lo mellor rei qui anc fos e el pus agradable a totes gents, qui així es partia d'ell e de son regne, besà-lo en la boca e puis besà-li les mans e estec-li denant tota via, que anc per menjar ne per boure ne per dormir no se'n partí tro que els àngels del cel vengren ab gran alegria, qui li preseren l'arma del cors e la se'n muntaren en el cel davant Déu. E l'infant En Pere féu venir tots lo barons de la sua terra e els rics hòmens de les ciutats, e ab gran honrament portà lo cors del beneït rei, son pare, al monestir de Poblet e aquí fòu-lo soterrar molt honradament.⁵²⁷

E puis anà-se'n en Aragó, en la maestra ciutat de Saragossa,⁵²⁸ e aquí féu venir tots los barons d'Aragó e de Catalunya e els rics hòmens de les ciutats, e tenc molt

524. Al·lusió als fets presentats al final del capítol LXVIII del Desclot i, més amplament, en el *Llibre dels Feits*.

525. Aquestes admonicions relatives als cavallers i als sarraïns es troben també en el codicil atorgat pel rei Jaume a Alzira el 20 de juliol de 1276 (publicat per TOURTOULON, *Jacme I*, II, apèndix, doc. núm. XXI). [Publicat també a A. UDINA ABELLÓ, *Els testaments dels comtes de Barcelona i dels reis de la Corona d'Aragó. De Guifré Borrell a Joan II*, Barcelona, Fundació Noguera, 2001, doc. 22, p. 153-158. Sobre les fonts d'aquest capítol de la crònica: St. M. CINGOLANI, *Historiografia, propaganda*, p. 280-289. M.T.F.]

526. Aquesta frase enclou l'abdicació, que degué tenir lloc el 20 o el 21 de juliol de 1276. Vegeu SOLDEVILA, *Pere el Gran*, III, p. 421. També el *Llibre dels Feits*, § 565, col·loca aquí, després de les paraules reials, l'abdicació. Jaume I va morir a València, el 27 de juliol de 1276, MIRET, *Itinerari*, p. 538.

527. En realitat, Jaume I no fou soterrat a Poblet fins al 1278. Mentrestant, les seves despulles van reposar a Santa Maria de València. Cf. *Llibre dels Feits*, § 564.

528. A Saragossa, com a capital d'Aragó, havia de tenir lloc la coronació com a rei.

gran cort e honrada, e donà grans dons a cavallers e a joglars.⁵²⁹ E coronà-se rei e coronà madona la reina Constança, sa muller, e mes-li lo pum de l'aur en la mà e la verga de l'aur en l'altra mà en l'esglèia major de Saragossa davant l'altar, mentre que el bisbe cantava la missa.⁵³⁰ E puis, quan la missa fo dita, lo rei ab la reina anà-se'n a son palau, e tenc corts bé vuit jorns, e els cavallers e les gents faeren molt gran festa per amor del rei e de la reina e demanaren molt gran elegre.

E puis la cort se departí, e el rei tornà-se'n en el regne de València,⁵³¹ e els barons e els cavallers tornaren-se'n en llurs terres.

CAPÍTOL LXXIV. COM LO REI EN PERE PRES LA VILA DE MONTESA
E COBRÀ TOT LO REGNE

Quan lo rei En Pere fo vengut en el regne de València, no se jornà gaire ne adellità son cors, ans anà per lo regne de València ab cavallers e ab almogàvers, per plans e per muntanyes tot guarnit, que no li eixien les armes del dos a ell ne a sos cavallers, e guerrejava ab los sarraïns e els talava llurs blats e els béns de què devien viure; e recobrà gran res dels castells e dels llocs que els sarraïns tenien.⁵³² E, quan los sarraïns viuren que el rei menava tan fortment la guerra e els destrenyia per fam e per fet d'armes, desempararen poc a poc la terra e recolliren-se tots en una vila molt forts qui ha nom Montesa, qui és en el regne de València, que havien tenguda tota via sarraïns paliers, mas eren-se alçats contra el rei; e havia-hi bé trenta milia hòmens d'armes, sens femnes e infants.

Quan lo rei sabé que tos los sarraïns de la terra, ço és a saber la major partida, se foren mesos en la vila de Montesa e que eren aquí molt apoderats e faïen gran mal en la terra, lleixà tota l'altra terra que els sarraïns tenien e anà assetjar ab grans hosts, qua hac fetes justar, la vila de Montesa.⁵³³ E bastí ginys e trabuquets qui traïen en la vila, e combateren la vila nuit e jorn molt enfortidament. E els sarraïns

529. Una altra de les al·lusions a joglars que es troben al llarg de la crònica. Vegeu també els caps. II, VII i LXXVI.

530. La coronació de Pere el Gran i de Constança de Sicília va tenir lloc a Saragossa el dia 17 de novembre de 1276 (SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 2ª part, cap. I, p. 20-21 i 61. [La semblança del rei Pere que emergeix de les diferents cròniques, catalanes i estrangeres, i les llegendes sobre la seva persona i vida: St. M. CINGOLANI, *Historiografia, propaganda*, p. 291-315. M.T.F.]

531. La darrera data que conequem d'estada a Saragossa és del 8 de desembre. Però no va directament al regne de València, ans resta a Aragó. La primera data d'estada al regne de València és del 20 de gener, a Sogorb. SOLDEVILA, *op. cit.*, p. 27.

532. Hi ha notícies documentals que confirmen la tala dels blats i la rendició de viles: Xelva, Torres Torres, Serra, etc. Vegeu SOLDEVILA, *Pere el Gran*, IV, cap. II. [Segona edició, 2, p. 27-33. M.T.F.]

533. El rei, amb data del 28 de maig de 1277 convocava les seves hosts per a la rendició de Montesa. El 15 de juliol ja havia començat el setge de la plaça, SOLDEVILA, IV, cap. II. [Segona edició, 2, p. 34-39. M.T.F.]

faïen grans eixides defora ab cavallers e ab sirvents e ferien en la host; e els crestians ferien en ells e metien-los-ne tro en les portes de la vila. E així faïen grans torneis cascun jorn e morien-hi molts sarraïns, e dels crestians atressí.

Quan lo rei hac aquí estat molt ab ses hosts e viu que els sarraïns de la vila se tenien molt fort contra ell, volc metre tot lo fet a un punt, així com cell qui és de molt gran cor e ple de gran ardiment e qui no dubta res de fet d'armes, ans met son cors a avant als majors ops.⁵³⁴ La vila de Montesa, que el rei tenia assetjada, és molt forts; e sobre lo castell e la vila ha una mola de roca molt forts qui guarda lo castell e la vila. E els sarraïns tenien aquella mola e el castell e, si la mola havien perduda, lo castell e la vila no es poria puis tenir gaire. Quan venc un jorn, lo rei ajustà son consell e dix-llur:

—Barons, en aquesta vila ha moltes gents d'armes a cavall e a peu, e no ens preen gaire, ans són molt enfortits vers nós. E nós havem hic estat molt e poria ésser que hic esteguéssem gran temps, si nós no els assetjam d'altrament que puscam pendre la mola; e, si la mola podem haver, lo castell e la vila haurem puis per nient. Quan vendrà al maití, tuit siats aparellats ab vostres armes, e ab dues parts de la gent a cavall e a peu anats combatre la vila tot entorn, e tots los sarraïns correran lla on la major batallà serà. E jo ab una partida dels cavallers e dels peons combatré la mola, e, si la mola podem haver, la vila e el castell és nostre.

Aquest consell atorgaren tots e tengren per bo. E, quan venc lo matí, tota la host fo aparellada, e les dues parts de la host anà combatre la vila, e el rei a peu ab lo romanent dels cavallers e de la gent, ab los escuts abraçats e ab los elms en el cap, muntaren per la costa amunt; e el rei fou tota via en els primers, tant que foren al peu de la mola. E els sarraïns, qui eren dessús, gitaven-llur peres e cantals, sí que el rei, qui era en els primers a peu, hi pres de molts grans colps de peres e de cantals, sí que l'escut li trencaren tot dessobre. E els sarraïns de la mola viren la batalla molt gran que els crestians donaven a cells de la vila e, veïen los sarraïns es perdre sovent e tornar atràs, esperderen-se. E el rei e la gent qui ab ell eren preeren vigoria e muntaren sus, malgrat dels sarraïns, e alcieren e enderrocaren per les roques avall tots los sarraïns que hi trobaren e posaren la senyera del rei sus.

Quan los sarraïns del castell e de la vila viuren que la mola fo perduda e que tot llur fet era perdut, reteren-se al rei a tota la sua volentat a fer. E el rei entrà en la vila e pres tot lo tresor e la roba, e pres tots los sarraïns e fôu-ne ço que li plac.⁵³⁵

Quan los sarraïns qui tenien los castells en el regne de València, malgrat del rei, saberen que Montesa era presa, reteren los castells al rei e desempararen la ter-

534. Aquest és un dels fragments utilitzables per a la datació de la crònica. Observem l'ús del present. Això vol dir que, quan Desclot va escriure aquest capítol, el rei encara vivia. És, doncs, anterior a l'11 de novembre de 1285. Vegeu COLL (I, p. 119).

535. El primer d'octubre de 1277 el rei ja no expedeix els documents en el setge de Montesa, sinó a Montesa mateix. [Segona edició, 2, p. 48-51. M.T.F.]

ra. E així lo rei En Pere cobrà lo regne de València que els sarraïns havien pres, ab gran esforç e per gran ardiment d'armes; e establí los castells molt bé e poblà la terra de cristians.

E puis lo rei tornà-se'n en la ciutat de València e sejoynà e delità son cors, que ben ho havia mester, que molt havia treballat.⁵³⁶

CAPÍTOL LXXV. COM LO REI EN PERE D'ARAGÓ PRES TOTS LOS BARONS DE CATALUNYA A BALAGUER, E FON EN LO MES DE JULIOL EN LO ANY 1280⁵³⁷

Mentre que el rei s'estava en son palau en la ciutat de València,⁵³⁸ tots los barons de Catalunya⁵³⁹ e el comte de Foix e els cavallers s'ajustaren tots e hagren llur consell que guerrejassen ab lo rei e que li tramesessen acuindaments per ço cor lo rei, depuis que havia presa la corona en Aragó, no havia volguda tenir cort en Barcelona ne confermar les franquees als barons e als cavallers que el comte de Barcelona llur havia dades e confermades.⁵⁴⁰ De les quals costumes n'hi havia qui eren bones e d'altres qui eren molt males e a gran dan de la terra; e el rei volia que les costumes on la terra valgués menys fossen cassades e gitades fora de sa terra, e les altres fossen en sa volentat. Per què els barons de Catalunya ne foren molt agreujats e trameseren llurs missatges al rei ab carta d'acuindaments segellada de molts segells de tots los barons de Catalunya per consell del comte de Foix. E el rei

536. La primera data que posseïm d'estada del rei a la ciutat de València després de la rendició de Montesa és del 17 d'octubre de 1277. [F. SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 2 (segona edició), p. 53. M.T.F.]

537. Desclot prescindeix aquí de la primera part de la lluita, que havia tingut lloc els anys 1277 i 1278. De manera que la narració fa un salt. [La revolta de 1278 és un dels capítols inèdits que foren publicats a la segona edició de l'obra de F. SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 2, p. 157-188 i apèndix documental p. 189-231. El capítol havia estat redactat per Miquel Coll i Alentorn amb el material de Ferran Soldevila, sota la supervisió d'aquest, quan ja era malalt; hi faltaven, però, les notes, que foren redactades per M. T. Ferrer, que també revisà la transcripció dels documents. M.T.F.]

538. El rei va estar en terres valencianes des de finals de maig de 1279 fins al maig de 1280. El dia 12 encara era a la ciutat de València.

539. Desclot exagera quan parla de "tots els barons de Catalunya" a propòsit d'aquesta revolta. Observem que, dels grans feudataris, hi manquen figures tan importants com el comte d'Empúries, els Montcada, el vescomte de Rocabertí; i observem també que els revoltats són gairebé tots, com ha remarcat COLL I ALENTORN (III, p. 42, n. 2), feudataris que tenen els feus radicats en l'angle nord-oest del Principat, a ponent del riu Llobregat, i encara d'aquests no tots. [Sobre aquest tema: F. CARRERAS I CANDI, *Lo siti de Balaguer del 1280*, a "Miscelánea Histórica Catalana", II, Barcelona, 1906, p. 37-56. F. SOLDEVILA, *Vida de Pere el Gran i d'Alfons el Liberal*, Barcelona, 1963, p. 126-130. IDEM, *Jaume I. Pere el Gran*, Barcelona, Ed. Teide, 1955, p. 104-105. M.T.F.]

540. Aquest fet és cert: el rei no havia tingut Corts als catalans, i ja des del començament del regnat, els havia ferits exigint-los el pagament del *bovatge*. [Sobre el *bovatge*, cf. F. SOLDEVILA, *A propòsit del servei del bovatge*, "Anuario de Estudios Medievales", 1 (1964), p. 573-587 i IDEM, *Pere el Gran*, 2 (2ª ed.), p. 117-137 i apèndix documental, p. 139-155; aquest capítol, "La qüestió del *bovatge*", és un dels dos capítols inèdits inclosos a la reedició de l'obra. Sobre la política nobiliària de Pere el Gran, segons la crònica: St. M. CINGOLANI, *Historiografia, propaganda*, p. 319-321. M.T.F.]

respòs-llur que ell no havia cura de llurs acuidaments e que els faria dret de tot ço que volguessen demanar.⁵⁴¹

Mas ells no volgueren pendre son dret, ans aitantost con les cartes li hagren trameses e els missatges foren tornats començaren a guerregar e a córrer la terra del rei. E En Ramon Folc venc una nit en Llobregat, e el matí correc ab sos cavallers tro a les portes de Barcelona e se'n menaren sarraïns catius e hòmens llauradors que trobaren defora. E les gents de Barcelona eixiren defora ab llurs armes molt abrivadament e encalçaren-los grans dues llegües; sí que els desbarataren e cuidaren retenir En Ramon Folc. Mas En Gombau de Benavent, un cavaller qui era veguer per lo rei en Barcelona, no volc que passassen l'aigua de Llobregat, e els cavallers faeren lo camí de Corbera⁵⁴² e tornaren-se'n ujats e nafrats, ells e llurs cavalls.

Mentre que els cavallers guerregaven e corrien la terra del rei e els missatges venien al rei, qui era en València, que secorregués a la terra, faïa semblant que no n'hagués cura ne s'ho preàs res; mas d'altra part privadament tramès sos missatges ab lletres per tota sa terra a sos cavallers e als ciutadans, que fossen aparellats a dia cert e que en açò no hagués falla.⁵⁴³ E puis lo rei, après d'aicò, venc-se'n en Aragó e ajustà sos cavallers.⁵⁴⁴

E tots los barons de Catalunya e el comte de Foix foren-se justats tots en una vila qui ha nom Balaguer, qui és del comte d'Urgell, a tres llegües prop de la ciutat de Lleida; e eren tres-cents cavallers e ben sis mília hòmens a peu, e eren-se aquí ajustats per fer una cavalcada per consell del comte de Foix. E el rei sabé que aquí eren tots justats, eixí-se d'Aragó ab cinc-cents cavallers⁵⁴⁵ e cavalcà nit e jorn molt cuitosament; e passà per Lleida, mas no s'hi aturà, e féu manament a les gents de Lleida que tuit eixissen ab llurs armes e que el seguissen.⁵⁴⁶ E, quan venc un matí, que els cavallers qui eren en la vila de Balaguer s'eren llevats, ells viuren lo rei atendat ab ses hosts entorn de Balaguer. E, quan venc al terç jorn, totes les

541. Les lletres de deseiximent foren rebudes pel rei a València el 22 de febrer de 1280 (Arx. Cor. Aragó, reg. 42, f. 225). La resposta del rei fou en el sentit d'estar disposat a fer dret de tota demanda, tal com expressa Desclot.

542. Sant Ponç de Corbera, població de la vora dreta del Llobregat, província de Barcelona, partit judicial de Sant Feliu.

543. Ja el dia 19 de gener de 1280, de València estant, el rei s'adreçava als barons i llocs de Catalunya i Aragó perquè preparassin l'exèrcit per al primer de maig (Arx. Cor. Aragó, reg. 46, f. 38, i reg. 42, f. 206 v.). També s'adreçava al rei de Mallorca, recordant-li el deure d'ajudar-lo (23 de febrer) i feia precomitzar pel regne de València l'aparellament de l'exèrcit (9 abril).

544. No sembla que sigui exacta aquesta afirmació de Desclot: el rei va passar directament de València a Catalunya a mitjan maig 1280. El 12 encara era a València.

545. No hem trobat notícies documentals d'aquesta voluminosa col·laboració aragonesa.

546. El rei era a Lleida, venint de València i Tortosa, no d'Aragó, el dia 19 de maig, i encara hi era el dia 25. No és exacta, doncs, l'afirmació de Desclot. Lleida era, d'altra banda, el lloc on aragonesos i valencians convocats havien de concentrar-se a les ordres de l'infant Alfons.

hosts de la terra del rei foren vengudes e atendades entorn de Balaguer,⁵⁴⁷ e N'Anfós, fill del rei, ab gran gent, atressí; e aquesta fo una de les majors hosts que el rei d'Aragó hagués anc ab si, que bé eren tria mília cavallers e bé cent mília hòmens a peu, e tenien la vila recinglada de totes parts.⁵⁴⁸ E el rei fou bastir cinc brigoles molt grans, qui jorn e nuit traïen en la vila e els combatien molt fortment. Mas los barons e els cavallers qui eren en la vila eren molt valents e ardots e estaven als murs quan cells de la host llur donaven batalla; e, quan los ginys havien enderrocat res del mur lo jorn, els cavallers paredaven tota la nuit e, quan venia lo jorn, havien-lo refet. E així confortaven-se e estaven molt enfortidament. Los barons qui eren llaïns havien nom així: lo comte de Foix, lo comte d'Urgell, lo comte de Pallars, En Ramon Folc,⁵⁴⁹ En Ponç de Ribelles, Arnau Roger, nebot del comte de Pallars, En Ramon d'Abeia de Pallars si vuitè, En Pere de Joça lo Blanc, En Guillem de Muraut de Rocafort si divuitè, de Tolzà, e N'Isarn de Fangaus, si desè, de Tolzà, e En Ramonet Durfort, de Tolzà, ab vint-e-tres cavallers. Tots eren comtes e vescomtes e comdors e hòmens honrats, ab grans companyes.

Esdevenç-se que, mentre que el rei tenia aquests cavallers així assetjats, En Ramon Roger, frare del comte de Pallars qui en la vila era, En Ramon d'Anglerola, En Ramon de Marcafava, de Gascunya, e N'Esqui de Miralpeix, de Tolzà, s'ajustaren ab seixanta cavallers e ab seixanta sirvents, tots ab ballestes de torn, a Agramunt, que volien entrar en la vila de Balaguer. E aquests quatre cabdals faeren unes lletres que volien trametre per un troter als cavallers qui eren en Balaguer, en les quals lletres llur faïen saber que ells eren justats a Agramunt e que vo-

547. El mateix dia 25 de maig, que encara l'hem trobat a Lleida, ja expedia documents *ante castrum Balaguerii*. Dos dies després, el 27, ja els data *in obsidione Balaguerii*. SOLDEVILA, *Vida de Pere el Gran i d'Alfons el Liberal*, Barcelona, 1963, p. 128-129; ID., *Les gestes de Pere el Gran*, "Anuari dels Catalans", 1926, p. 51-52.

548. En l'exèrcit del rei sabem que hi havia, el 23 de juny, més de mil cinc-cents cavallers, xifra ja notable, "et magna multitudine peditum" (reg. 48, f. 55); però l'exèrcit degué encara augmentar, perquè el rei va fer noves convocatòries. Hi havia, entre altres, el seu fill Jaume Pere, el senyor de Biscaia, el comte d'Empúries Ponç Hug, el vescomte Dalmau de Rocabertí, els Montcada, Ramon de Molina, Bertran de Bellví, etc.

549. Roger Bernat III de Foix, Ermengol X d'Urgell, Arnau Roger de Pallars i Ramon Folc, vescomte de Cardona. [Ponç de Ribelles, senyor del castell de Ribelles (Vilanova de l'Aguda) a la comarca de la Noguera, s'havia mantingut fidel al rei a la revolta nobiliària de 1278, malgrat que formava part del grup de nobles que havia manifestat el seu descontentament al rei; acabat aquest episodi fou un dels nobles que donaren fermaça al rei pel comte de Foix. El 1280 es posà al costat dels rebels i, després de la rendició de Balaguer, estigué un any pres a Lleida. Fou alliberat el 1281 i l'any següent ja es posà al servei del monarca en l'expedició a Barbaria i després a Sicília: F. SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 2 (2ª ed.), p. 161, 163, 172-173, 187, 190, 193, 197, 211, 231; *Els castells catalans*, p. 504. En canvi, Ramon d'Abeia ja havia participat a la revolta de 1278; tenia en feu pel rei el castell de Sant Bartomeu i el rei li'n demanà la postat quan quedà clar que formava part del grup rebel: F. SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 2 (2ª ed.), p. 163, 170, 202. Pere de Josa no sembla que hagués participat a la revolta de 1278, mentre que la resta dels personatges semblen occitans. M.T.F.]

lien entrar a Balaguer, e quan coneixerien que seria saó d'entrar, que faessen dos faraons en el cap del castell, la nuit, e puis que els gitassen en el vall; e adoncs, a l'altra nuit qui vendria après, ells entrarien en la vila. Quan hagueren fetes les lletres, lliuraren-les a un petit troteret qui les degué metre en la vila, e el troter venc en la host del rei e fo conegut e menat denant lo rei. E el rei pres la carta e viu que en la carta deïa que aquells cavallers devien entrar en la vila, e aquells de la vila llur devien fer dos faraons. E els cavallers foren-se eixits ab tota lur companya d'Agramunt e foren-se'n venguts a la torre d'Almenara;⁵⁵⁰ mas de tot aquest ardit negun dels cavallers ni dels sirvents no sabien res, sinó los quatre cabdals qui ab ells eren.

Quan lo rei hac enteses les lletres, aquella nuit fôu fer en la host, sus alt en l'esgleia on ell estava,⁵⁵¹ dos faraons e puis fou-los gitar davall; e no es pensà lo rei que aquella nuit deguessen entrar, mas l'altra qui venia après, segons que en les lletres se contenia. Los cavallers qui eren a Almenara viuren aquella nuit los faraons e no volgren esperar l'altra nuit així con havien emprès, e eixiren-se d'Almenara e cavalcaren tant que a la mitja nuit foren prop de la host; e aquí esperaren-se e tramaseren un troter en la host per espïar si d'aquella part havia guaites ni null hom qui els sentís. Entre ells e la vila havia una aigua gran neval,⁵⁵² mas bé podien passar a cavall, e covenia'ls a passar per l'aigua, que per lo pont no hi podien entrar. Ab tant, lo troter tornà a ells e dix-llur que pensassen d'anar, que no hi havia null hom qui els sentís; que els cavallers armats qui es guaitaven e anaven entorn de la host, eren passats a avant. Quan hagren açò entès, cavalcaren a avant e anaren-se'n per lo fil de l'aigua avall tro que foren al pont; e les guaites del pont, qui eren de la vila, cuidaren-se que fossen cavallers del rei e que les gents de la host volguessen combatre la vila, cridaren als cavallers de la vila a altes vous:

—A armes, cavallers, que cells de la host nos vénen combatre e volen passar l'aigua ab llurs cavalls armats!

Quan los cavallers e la gent de la vila hagren açò entès, preseren llurs armes e corregren als murs, e els cavallers e els sirvents qui foren venguts tro al pont meseren mans a cridar:

—Foix e Cardona!

E travessaren l'aigua per passar en la vila. E cells de la host los hagren sentits e traqueren-llur ab ballestes e ab peres, mas no els pogueren fer dan, ans passaren l'aigua, qui era molt gran, malgrat d'ells. E un cavaller qui havia nom En Guardiola entrà en la vila primer de tots e cridà on era lo comte de Pallars; e el comte qui era armat, qui se n'anava a la porta defendre, encontrà-lo e demanà-li què volia, que ell era.

550. Aquesta torre es troba al cim de la serra d'Almenara, i d'allí estant els cavallers que anaven en auxili de Balaguer podien veure bé el senyal lluminós que els fos fet des de la vila.

551. Aquesta església, trobant-se el rei fora de Balaguer, no podia ésser sinó la de l'Almatar. Cf. *Llibre dels Feits*, § 40, l'episodi del setge de Balaguer per Jaume el Conqueridor, el 1228.

552. El riu Segre.

—Ah, sényer! —ço dix lo cavaller—. Secorrets a vostre frare En Ramon Roger e als altres qui us vénen secórrer; que l'aigua és molt gran, e és paor que no sien negats.

Quan lo comte hac açò entès, per poc no eixí de son seny, e gità son escut en terra e son elm, e correc vers la porta aitant com poc e trobà En Ramon Roger, son frare, e els cavallers e els sirvents qui hagren passada l'aigua, mas hagren perduts quatre cavallers e vint-e-sis sirvents qui foren negats en l'aigua; mas hagren tant gran goig d'aquells qui foren restaurats, que pus lleugerament s'aconhortaren dels morts. Mas N'Esquiú de Miralpeix, quan fo dessots lo pont on l'aigua corria pus fort, lo cavall li devec, e anà's pendre sus alt a la pila del pont e tenc-la molt fort abraçada, tot guarnit que era. E els cavallers de la vila viuren-lo així estar e per secórrer a ell e als altres, si negun ne trobassen, muntaren en una barca e anaren-hi; mas ell era alt, e ells eren baix, e per paor que no caigués en l'aigua no es volc lleixar caer en la barca, e ells tornaren-se'n, que no hi podien estar, tan era gran lo rebeig de l'aigua en aquell lloc, e no trobaren neguns dels altres, ne vius ne morts. E, quan venc lo matí que fo ajornat, vengren cells de la host al pont e preseren N'Esquiú de Miralpeix, qui hac estat la meitat de la nuit abraçat a la pila del pont, qui era assats prop de la riba de l'aigua vers la host, e menaren-lo al rei. E el rei demanà-lo de noves, ne ell qui era; e el cavaller dix-li que ell havia nom N'Esquiú de Miralpeix e que era vengut secórrer ab divuit cavallers e ab divuit sirvents al comte de Foix, qui era son parent. E el rei fou-lo desarmar e donà-li un seu vestir molt ric e fou-lo guardar molt bé.

Quan lo rei hac sabut que En Ramon Roger e En Ramon d'Anglerola e En Ramon de Marcafava, ab llur companya, eren entrats en la vila, fo'n molt irat, e fôu fer un pont molt gran de fusta en l'aigua sobre la vila e altre pont de barques des-sots la vila ab grans cadenes de ferre qui les tenien lligades; e en aquells ponts estaven guaites e hòmens armats nuit e jorn, per tal que per l'aigua null hom no entràs en la vila.⁵⁵³ E així puis foren tan fort enclosos e assetjats que de nulla part no hi pogra hom entrar ne eixir sinó per l'aer. E combatia'ls hom molt fortment e valent, e eixien defors a peu e campejaven ab cells de la host.

Mas los hòmens e les gents de la vila estadants veïen llurs vinyes e llurs jardins tallar e gastar, e llurs albergs rompre e derrocar a les peres dels ginys qui traïen de totes parts molt sovent, e no ho pogren sofrir, ans faeren saber celadament al rei llur volentat que li retrien la vila, si els cavallers no volien fer la sua volentat.⁵⁵⁴ E els cavallers saberem e enteseren la volentat dels hòmens de la vila e pensaren-se

553. Tenim notícies documentals de la construcció de ponts a partir del 16 de juny, i hi sona el nom de Nicoloso, ginyador genovès que ja havia servit a Jaume I.

554. Sabem que, a començaments del mes de juny (el 13), alguns homes de Balaguer ja havien fet homenatge al rei. SOLDEVILA, *Vida de Pere el Gran*, p. 229; ID., *Les gestes de Pere el Gran*, p. 52.

que, si els hòmens de la vila retien al rei per tració la vila, ne els hòmens de la host entraven en la vila per força, que tots morrien per les llurs mans, que no trobarien qui els menàs honor ne reverència. E sobre açò hagen llur consell que més llur valria que es retessen al rei e que esteguessen en sa mercè, que si àvols gents ne vils los auceïen vilment ne els traïen. E així lo comte de Foix e el comte de Pallars e el comte d'Urgell e En Ramon Folc e En Ramon Roger e En Ramon d'Anglerola e En Ponç de Ribelles desguarniren-se e faeren molt gran dol e ploraren molt fortment, per ço cor havien a venir en les mans del rei e havien temor que llur volgués haver mercè e que no els faés morir a mala mort, ells e tots quants ab ells eren. E faeren saber al rei llur volentat e puis eixiren-se de la vila e vengren en la host, a l'hostal del rei. E, quan foren davant lo rei, agenollaren-se a sos peus e clamaren-li mercè; mas lo rei no fôu anc semblant que els entesés, mas que fou manament a son fill N^o Anfós que els faés guardar molt bé. Dels altres cavallers ni sirvents que ab ells eren no hac cura, ans los ne lleixà anar ab llurs armes e ab llurs cavalls; que dix lo rei que aquells tenguts eren d'ajudar a llurs senyors e que no en devien haver mal.⁵⁵⁵

Puis lo rei parti's d'aquí e totes les gents de la host tornaren-se'n en llurs terres. E N^o Anfós, fill del rei, menà-se'n los comtes e els barons presos a Lleida,⁵⁵⁶ e aquí menà-los en un palau e fou-los ferrar e guardar molt bé; e el rei fôu-se lliurar tots llurs castells e llurs terres. E, quan hac tenguts los cavallers presos e hac tengudes llurs terres un gran temps, lleixà anar los cavallers e reté-llur totes llurs terres, sinó lo comte de Foix que no volc lleixar anar, ans lo fôu gitar de Lleida e fôu-lo metre en el castell de Ciurana e aquí fôu-lo ferrar e guardar molt bé, per ço que res que hagués promès al rei no volia atendre e per ço cor parlava altivament e donava a conèixer al rei que, si eixia de la presó, que faria més de mal al rei que anc no havia fet.⁵⁵⁷ E així per son foll parlar lo tenia en presó, que no el volia lleixar anar.

Aço fo en el mes de juliol, en l'any de 1281.⁵⁵⁸

555. El dia 11 de juliol Pere el Gran ja expedia els documents a Balaguer mateix, i afirmava que Ramon Folc i els altres barons rebels se li havien lliurat, SOLDEVILA, *Vida de Pere el Gran*, p. 130. [L'Apèndix final de F. SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 2 (2^a ed.), p. 233-241, conté l'itinerari del rei dels anys 1278-1280. M.T.F.]

556. El rei mateix va anar a Lleida, on va romandre del 13 de juliol fins al 22. Hi ha força notícies de l'estada dels barons a Lleida i de la causa que els fou seguida.

557. Dins l'any 1281 ja foren alliberats i els foren tornats els castells. Siurana, castell encimbellat en la serra del seu nom. Fins al desembre de 1283 no va establir-se la pau amb el comte de Foix. Vegeu BAUDON DE MONY, *Relations des comtes de Foix avec la Catalogne*, 1, p. 250 i seg.

558. COLL (III, p. 52, n. 10) es decanta a creure que aquesta data deu referir-se a la submissió solemne de la major part dels revoltats, esdevinguda a la capella del castell de Lleida el 30 de juliol de 1281.

CAPÍTOL LXXVI. COM LO REI EN PERE HAC VISTES AB LO REI DE FRANÇA
E AB LO REI DE CASTELLA

Quan lo rei hac tot lo fet dels cavallers de Catalunya menat a fi a la sua volentat, tramès missatge al rei de França que es volia veer ab ell;⁵⁵⁹ e el rei de França fôu-li resposta que seria a Tolosa après la festa de Nadal e aquí poria parlar ab ell. E el rei En Pere d'Aragó aparellà's ab quatre-cents cavallers, los quals aparellà molt ricament de bons cavalls e de riques armes e de bells vestits, e tramès missatge al rei de Mallorca, son frare, que s'aparellà's ab sos cavallers e que anà's ab ell; e, quan foren aparellats, cavalcaren e anaren-se'n vers Tolosa.⁵⁶⁰ E ell menà dues-centes embles qui portaven l'arnès e altres dues-centes qui portaven figues seques e atzebib e dàtils e malgranes dolces e molts confits. E, quan entraren a Tolosa, primerament entraren quatre-cents embles, e puis entraren tots los cavalls en destre, qui eren cinc-cents, e après entraren tots los escuders ab les armes, e après entraren los cavallers cavalcant en muls e en rocins,⁵⁶¹ tots armats de riques armes noves, e el rei e son frare vengren pus darrers de tots. E el rei de França eixí-li a carrera e acollí-lo molt gint.

Quan lo rei hac estat dos jorns en Tolosa, fou bastir un taulat⁵⁶² e trasc al taulat ab tots sos cavallers e bornaren; e el rei donà grans dons a cavallers e a joglars⁵⁶³ e donà als grans barons rics cavalls e moltes fruites que havia fetes portar de sa terra, de les quals eren los franceses desitjosos, e molts confits. E puis lo rei d'Aragó parlà ab lo rei de França e dix-li que es lleixàs de la demanda que faïa al rei En Jacme de Mallorca del feit de Montpesller;⁵⁶⁴ e parlaren d'altres afers molts. Mas d'aquell e d'altres li dix lo rei de França que hauria son consell, mas non ho dix sinó

559. Se'ns ha conservat la lletra de Pere el Gran en què demana vistes al rei de França Felip l'Arxidit, datada a Tarragona, el 14 de novembre de 1280. [Sobre les vistes: St. M. CINGOLANI, *Historiografia, propaganda*, p. 322-324, 328-332, 338-341. M.T.F.]

560. Sabem amb certitud que el rei Pere va ser a Tolosa del 18 al 22 de gener de 1281.

561. Aquest text és admissible per mostrar com els cavallers, quan viatjaven, no cavalcaven en cavalls sinó en muls, i es reservaven els cavalls, que també viatjaven amb ells, per als combats, els torneaments, etc.

562. El joc de taulat era un dels festeigs imprescindibles en aquesta mena d'actes. Vegeu MUNTANER, c. CLV i DESCLOT, c. XXX, n. 5.

563. Un altre passatge de la crònica en què és qüestió de joglars. Vegeu abans, LXXIII, n. 529. [Pel que fa a les fruites seques que el rei havia portat com a obsequi: M. T. FERRER I MALLOL, *Figues, panes, fruita seca i torrons*, XIV Jornades d'Estudis Històrics Locals. *La Mediterrània, àrea de convergència de sistemes alimentaris (segles V-XVIII)* (Palma de Mallorca, 1995), Palma de Mallorca, Govern Balear. Conselleria d'Educació, Cultura i Esports, 1996, p. 191-208. M.T.F.]

564. Ramon Muntaner, que també parla d'aquestes vistes, explica el "feit de Montpesller" en el sentit que el rei de França s'esforçava a obtenir del bisbe de Magalona els seus drets sobre el territori de Montpeller. Això, ultra la senyoria que hauria donat al rei de França, hauria donat per resultat el vassallatge dels reis de Mallorca respecte als reis francesos, perquè Jaume I i els seus successors eren vassalls del bisbe de Magalona. [F. SOLDEVILA, *Vida de Pere el Gran*, p. 139-140. M.T.F.]

per excusar que no en faés res; per què el rei ne fo molt agreujat, mas no li ho fo parvent.⁵⁶⁵ E, estant aquí lo rei d'Aragó, hac missatges del rei de Castella que no faés res ab lo rei de França qui fos minva de sa terra, ne no li consentís res, si doncs no li era honor e profit; que ell era aparellat que li ajudaria contra tots hòmens e faria tot ço que ell volgués.⁵⁶⁶ E sobre açò lo rei partí's de Tolosa, ab son frare lo rei En Jacme e ab sa companya, molt agreujat del rei de França.⁵⁶⁷

E puis anà-se'n en Aragó, en la frontera prop Castella, e aquí hac vistes ab lo rei de Castella e ab son fill En Sanxo;⁵⁶⁸ e el rei de Castella e son fill En Sanxo ator-garen al rei d'Aragó tot son enteniment e tot ço que demanar llur volc, e juraren-se de valença contra tots hòmens, e posaren-se ab ell de la desamistat que li havien per ço cor havia treta de Castella la reina, sa sor, muller del rei de Castella, malgrat d'ell e de sos fills, e sos nebots, qui eren néts del rei de Castella e de la reina, sa sor, qui foren fills de Don Ferrando, fill del rei de Castella, e de la sor del rei Felip de França.⁵⁶⁹ Mas puis tornà lo rei d'Aragó la reina sa sor en Castella e la reté al rei,⁵⁷⁰

565. Aquestes altres qüestions tractades degueren ésser la qüestió siciliana i la dels infants de la Cerda, nebots del rei de França. No sabem si amb fonament, els *Gesta Comitum*, redacció llatina definitiva, diuen que el rei Pere va reclamar de Felip III la restitució dels comtats de Fenollet i Carcassona, de Rasès i de Millau, i el renunciament a les demandes sobre terres relacionades amb el comtat de Barcelona.

566. Deu ésser així com diu Desclot, perquè, essent a Tolosa, Pere fixa dia a Alfons X per a la celebració de les vistes. [Cf. diverses cartes preparant les vistes de tots dos reis a A. BALLESTEROS BERETTA, *Alfonso X el Sabio*, Barcelona-Madrid, 1963, p. 914, 932, 936. Sobre les vistes: St. M. CINGOLANI, *Historiografia, propaganda*, p. 324-328, 332-338. M.T.F.]

567. El dia 25 de gener ja passava per Carcassona i el 29 per Perpinyà.

568. Són les vistes començades a Campillo el 27 de març de 1281 i continuades l'endemà a Ágre-da. S'hi va establir una aliança entre els dos reialmes. (Vegeu ZURITA, llibre IV, cap. XI). [Cf. els pactes a *Memorial Histórico Español. Colección de documentos, opúsculos y antigüedades*, publicados por la Real Academia de la Historia, Madrid. 1891-1903, 2, p. 32-33, 40-43 i 66, núms. 181, 185-187 i 201. També A. BALLESTEROS BERETTA, *Alfonso X el Sabio*, p. 937-938 en publicà algun parcialment i en cita d'altres, alguns amb data equivocada. F. SOLDEVILA, *Vida de Pere el Gran*, p. 137-139, 141. IDEM, *Jaume I. Pere el Gran*, p. 107. C. de AYALA MARTÍNEZ, *Paces castellano-aragonesas de Campillo-Agre-da (1281)*, "En la España Medieval", V/I, (1986), p. 151-168. En aquests pactes fou acordat el lliurament per Castella a la Corona catalanoaragonesa de la vall d'Aiora, els castells de Ferrellón i Pueyo i el terme de Pozuelo; no-més es portà a terme el lliurament de la vall d'Aiora: A. BEJARANO RUBIO, *La frontera del reino de Murcia en la política castellano-aragonesa del siglo XIII*, "Miscelánea Medieval Murciana", XIII (1986), p. 131-154, publ. novament a *Alfonso X el Sabio, vida, obra y época*, Madrid, Sociedad Española de Estudios Medievales, 1989, p. 199-212. R. I BURNS, *Warrior Neighbors: Alfonso el Sabio and Crusader Valencia. An Archival Study in his International Relations*, "Viator", 21 (1990), p. 147-202, que publica alguns documents, 35-43, sobre la concessió de la vall d'Aiora i la presa de possessió. E. GUINOT RODRÍGUEZ, *Els límits del regne. El procés de formació territorial del País Valencià medieval (1238-1500)*, València, 1995, p. 98-101 (Col. Politècnica/ 58). J. F. O'CALLAGHAN, *El rey sabio. El reinado de Alfonso X de Castilla*, traducción: M. GONZÁLEZ JIMÉNEZ, Sevilla, Universidad de Sevilla, 1996, 302-304. M. T. FERRER, *Entre la paz y la guerra*, p. 20-21. M. GONZÁLEZ, *Alfonso X el Sabio*, p. 339-341. M.T.F.]

569. L'àvia es va solidaritzar amb la nora i els néts. [Sobre la fugida de Castella de la reina Violant i la tornada: J. F. O'CALLAGHAN, *El rey sabio*, p. 292-293. M. GONZÁLEZ, *Alfonso X el Sabio*, p. 324-327, 329-332. Per a l'actitud de Pere el Gran i els seus successors respecte als infants de la Cerda cf. nota 573. M.T.F.]

570. La reina Violant va tornar a Castella el 1278.

mas los enfants qui foren fills d'En Ferrando no volc retre a null hom, ans menà ab si e els féu molt bé guardar, que el rei de Castella ne el rei de França no els haguessen menys de sa volentat; per ço que, si el rei de Castella los tengués en aquella saó que ell llevà son fill En Sanxo rei après si, hagra'ls fets metre en tal lloc que null temps no foren poderosos de demanar res del regne. E puis En Sanxo, fill del rei e avonclo dels infants, fo senyor de Castella e guerrejà ab son pare, lo rei; e, si ell los hagués poguts haver en son poder, ja els hagra mills guardats per tal que null temps no li'n pogués venir dan ne minva.⁵⁷¹ E, si el rei de França, llur avonclo, los tengués, pus abrivadament guerrejara per ells ab En Sanxo de Castella e tots temps se'n seguira més de mal que no farà.⁵⁷² E així lo rei En Pere d'Aragó ten los enfants qui foren fills de son nebot, per tal que, si el rei de Castella se movia contra ell de res qui fos tort del rei de Castella ne de sos fills e dret del rei d'Aragó, que els llevàs reis, e ab la sua ajuda e del rei de França que els mesés en Castella; que per null temps no poden ésser reis sinó per volentat del rei d'Aragó.⁵⁷³ E, si el rei de França se movia contra ell de re, que hagués en ajuda lo rei de Castella o son fill ab tot lo poder de Castella, per tal que els enfants no fossen retuts al rei de França, ne el rei de França no pogués haver poder en re que el rei d'Aragó hagués; que tot l'honrament e el bé que En Sanxo, fill del rei de Castella, dou haver, ha per volentat de Déu e del rei d'Aragó, que el rei d'Aragó ha⁵⁷⁴ poder de metre los enfants en Castella, o els ho pot vedar, si En Sanxo o qual que sia senyor de Castella, és en bona amor ab lo rei d'Aragó.

Per què En Sanxo, fill del rei de Castella, con a valent e savi, conec que per null hom no li podia venir tant de bé ne d'honor con per lo rei d'Aragó, son avonclo, jurà-li de valer e ajudar contra tots hòmens, e el rei d'Aragó atressí a ell.⁵⁷⁵ E fo-li

571. Alfons el Savi va acabar per accedir a les exigències del seu fill Sanç i va acceptar la seva successió. Però després Sanç va revoltar-se i va aixecar part dels regnes contra el seu pare. A tot això es refereix Desclot.

572. Passatge útil per a la datació de la crònica: quan Desclot escrivia aquest capítol, els infants de la Cerda encara es trobaven en poder del rei d'Aragó. I sabem que això s'esdevingué fins l'agost de l'any 1304, regnant Jaume II. Vegeu COLL, p. 119 i seg.

573. Això és el que van fer Alfons el Liberal i Jaume II el Just, en 1288 i 1296-1304, respectivament, en la lluita que van sostenir contra Castella: regnat de Sanç IV i minoritat de Ferran IV. [M. T. FERRER, *Entre la paz y la guerra*, p. 22-25 i, per a la guerra de 1296-1304 de Jaume II i els infants de la Cerda contra Castella, cf. p. 27-160. Cf. també A. MASÍÀ DE ROS, *Las pretensiones de los infantes de La Cerda a la Corona de Castilla en tiempos de Sancho IV y Fernando IV. El apoyo aragonés*, "Medievalia", 10 (1992). Estudios dedicados al profesor F. Udina i Martorell (iv), p. 255-279. De la mateixa autora: *Relación castellano-aragonesa desde Jaime II a Pedro el Ceremonioso*, Barcelona, CSIC, 1994, 2 vol. El segon volum és dedicat a la documentació. M.T.F.]

574. A les vistes d'Àgreda mateix Sanç va pactar amb el seu oncle una aliança i es va comprometre a cedir-li tot el que conquerís Castella a Navarra, com també la ciutat d'Albarrasi.

575. Observem aquesta valoració del poder del rei de Castella per part de Desclot, similar a la que en fa el *Llibre dels Feits*. [Seguidament, Desclot es refereix als intents de França per atacar Castella, tant per afavorir els infants de la Cerda (que, però, eren en poder de Pere el Gran), com per evitar que els

bé mester, que per volentat del rei de Castella, pare d'En Sanxo, los francès foren entrats en Castella e hagren desheretat En Sanxo, mas no n'han haüt poder, que el rei d'Aragó ten les claus. E, si En Sanxo, o qual que sia senyor de Castella, vol entrar ab ses hosts en la terra del rei de França, lo rei d'Aragó l'hi pot metre o li ho pot vedar, per ço cor la terra del rei d'Aragó és en el mig d'ambdós los reis e és molt forts terra, que no hi pot hom entrar sinó per portells sabuts, qui són molt perillosos de passar.

E així el rei d'Aragó està en el mig de dos reis qui són los pus poderosos del món; per què el cové estar així con cell qui es combat en un camp ab dos cavallers, que mentre fèr la un se prena guarda de l'altre; e, si l'altre le ve requerir, que es sàpia gent partir de son companyó e que es men tan sàviament que sàpia venir a fi de la un, e màgerment d'aquell on més de dan li pot esdevenir, que puis de l'altre ven lleugerament a fi. Així com fóu lo bon comte de Barcelona, qui es combaté ab dos cavallers alemanys, e quan hac mort aquell qui mellor e pus valent era, l'altre venc a sa mercè e dix-li que no es volia combatre ab ell e que faés d'ell ço que li plagués.⁵⁷⁶ Atrassí null hom, per gran poder que haja de tresor ne de gents ne de forts castells, no deu en vil tenir son enemic, ans li dou ésser semblant tota via que sia pus forts de si, e que meta tot son poder en defendre contra ell e que li estia aparellat en tal guisa que no pogués ésser sobreprès per ell. Atrassí dou guardar que tots aquells que ab ell seran sien sos amics, e que l'amen ab lleial cor e que es combatessen per ell tro a la mort, si mester li era; que el major tresor ne el major enfortiment que rei ne negun senyor pusca haver són lleials gents qui l'amen de cor e de volentat, sens null partiment; que d'altrament no poria fer negun bon fet, ne poria venir a fi de sos enemics.

Per què tot rei e tot senyor de terra se dou guardar que no tola a sos barons terres ne castells ne franquees ne res que hagen posseït ne haüt de llurs ancessors, si per sentència general no ho faïa que fos condemnat per alcun malefici; e encara, donada sentència, si doncs lo menysfet no era trop gran, sí li dou haver mercè tro a la terça, levat tració de son senyor; e dou-llur ésser llarg e abandonat de donar, e majorment a aquells qui mester ho han, e que sia a tots de bell semblant e de bell acolliment, e que haja tals oficials e tals batllius qui no fassen desmesura ni tort a les gents, per tal que les gents no sien irades vers llur senyor. E açò dou ésser molt fort esquivat, que molts reis n'han estats desheretats e exilats de llur regne per ço cor eren desamats e venguts en ira de llurs gents per los grans mals que ells e llurs batllius llur faïen; que Déus no ha posats los reis ne els prínceps sobre

castellans intervinguessin a Navarra, aprofitant la minoria d'edat de l'hereva del tron, de dinastia francesa: Francisco J. HERNÁNDEZ, *Relaciones de Alfonso X con Inglaterra y Francia*, "Alcanate", iv (2004-2005), p. 200-218. M. GONZÁLEZ, *Alfonso X el Sabio*, p. 356 i 362. M.T.F.]

576. Vegeu el cap. ix del mateix Desclot, on el cronista explica aquest episodi de la llegenda de l'emperadriu d'Alemanya i del bon comte de Barcelona.

els pobles ne sobre les gents, que els deguen devorar ne menar a mal, ans los hi ha posats així com lo pastor és posat sobre les ovelles, que les deu guardar de llops e de males bèsties, e atressí les deu guardar que no entren en el blat de son vesí ne d'altre ne isquen de bona carrera. Atressí lo rei dou guardar e defendre son poble, que null hom no els faça mal ne tort e que els tenga en justeïa e en dretura e tal guisa que tota hora que el vouran ne l'oïran parlar sien escalfats de la sua amor, tot així com les ovelles, qui coneixen la vou de llur bon pastor e volenteres vénen a ell.⁵⁷⁷

CAPÍTOL LXXVII. DELS MISSATGERS QUE UN SARRAÍ QUI ESTAVA EN CONSTANTINA, PROP ALCOI, TRAMÈS AL REI EN PERE D'ARAGÓ

Quan lo rei En Jacme, pare del noble enfant En Pere, fo passat d'esta vida, e el noble enfant En Pere hac conquest lo regisme de València e fo vengut a fi dels barons de Catalunya, així com ja havets oït en aquest llibre, e ell se fo llevat rei en la maestre ciutat de Saragossa d'Aragó,⁵⁷⁸ sí s'esdevèn que en Frequia havia un rei, qui havia nom Mirabussac,⁵⁷⁹ qui havia tallada la testa a son nebot lo rei de Tunis⁵⁸⁰ e era's llevat rei en Tunis e tramès son fill, qui havia nom Boferis,⁵⁸¹ a Bugia senyorejar. En aquella terra de Frequia havia un sarraí qui era gentil hom e era gran amic del rei de Tunis, del pare d'aquell a qui Mirabussac havia tolt la testa, e tenia una ciutat e senyorejava, qui ha nom Constantina,⁵⁸² qui és molt forts, e no la volia retre a Mirabussac; sí que Mirabussac hi havia tramesa sa host, mas no hi podia res acabar.

Esdevenç-se que aquest sarraí qui tenia Constantina, qui havia nom Bonbò-

577. Aquests comentaris relativament extensos, aquests consells sentenciosos de bon govern són excepcionals dins la crònica i per això cobren més importància. Ens fan conèixer un Desclot moralista i polític, ple de sentit de moderació, amb una doctrina que s'enllaça amb la dels altres pensadors i moralistes catalans. Motiu pel qual convé no negligir aquest i algun altre passatge en presentar la personalitat de Desclot dins el pensament polític medieval català. Desclot sembla escriure pensant sobretot en Carles d'Anjou i el cas sicilià.

578. Referència als caps. LXXIII-LXXV. Observem l'expressió "oït en aquest llibre", que també es troba en la crònica de Muntaner, si bé més sovintejada i en la forma "oïrets aquest llibre". Observem encara "Saragossa d'Aragó", perquè per als catalans existia també Saragossa de Sicília, o sia Siracusa.

579. Ibrahim Abu Ishac, de la dinastia dels Beni Hafs de Tunis. Desclot ha contret Emir Abu Isahac i n'ha fet Mirabussach.

580. Al Uatic, fill i successor d'Abu Abdallà Almostanser, que es va negar a pagar el tribut al comte-rei, el qual per això va estimular Abu Ishac a rebel·lar-se. [Sobre aquests fets: Ch. E. DUFOURCQ, *La Couronne d'Aragon et les Hafsidés au XIIIe siècle (1229-1301)*, "Analecta Sacra Tarraconensia", xxv (1952), p. 51-113, concretament p. 60-61. IDEM, *L'Espagne catalane et le Maghrib, aux XIIIe et XIVe siècles*, Paris, PUF, 1966, p. 243-247. (Trad. catalana: *L'expansió catalana a la Mediterrània occidental, segles XIII i XIV*, ed. Vicens Vives, Barcelona, 1969). M.T.F.]

581. Abu Faris, que fou realment governador de Bugia.

582. Constantina, en la costa tunisenca.

quer⁵⁸³ e havia molts soldaders crestians ab ell,⁵⁸⁴ hac son consell e viu que llongament no es podia tenir, e havia paor que no fos traït e que Mirabussac no li tallàs la testa, tramès missatgers secrets al rei En Pere d'Aragó que, si ell hi passava ab vuit-cents cavallers e ab deu milia hòmens a peu, que ell li lliuraria Constantina, qui és lluny de la vila d'Alcoi⁵⁸⁵ e de la mar dotze llegües, e que ab aquella ciutat e ab l'ajuda que ell li faria, poria conquerir tota Frèquia,⁵⁸⁶ e tots los crestians soldaders qui eren en Constantina e a Tunis e en tota la terra se'n vendrien a ell, qui són bé mil hòmens a cavall; e açò que fos secret, que, si era descobert, tot llur fet seria en ventura de perdre.

CAPÍTOL LXXVIII. DE LA RESPOSTA QUE EL REI EN PERE D'ARAGÓ
TRAMÈS AL SARRAÍ D'ALCOI

Quan lo noble rei En Pere d'Aragó hac hàüdes les cartes d'aquell sarraí En Bonbòquer e del capitani dels crestians soldaders qui eren en la ciutat de Constantina, tramès-llur ses cartes secretament, que es tenguessen als mills que poguessen, que ell s'aparellaria al pus tost que pogués e al Pascor que passaria a ells;⁵⁸⁷ e d'açò fossen segurs.

Quan En Bonbòquer hac les cartes del rei d'Aragó, fo molt alegre, e no preà res sos enemics e tenc-se al mills que poc; sí que la host de Bugia e de tota la terra li era entorn, mas sol que haguessen què menjar, no els temien res.

583. Abu Becr ibn Musa, de la tribu bereber de Cúmia, per sobrenom Ibn Wazir. Ja AMARI, *Guerra del Vespro*, I, p. 175, feia observar, amb raó, l'exactitud dels noms i de la relació de Desclot, en contrast amb Muntaner, que, més detallat, no transcriu tan bé els noms ni és tan fidel en la relació dels fets (caps. XXXI i XLIII-XLIV). [Ch. E. DUFOURCQ, *L'Espagne catalane et le Maghrib*, p. 247-248. M.T.F.]

584. Era un fet corrent, en els països del Nord d'Àfrica, l'enrolament de milícies cristianes pels prínceps musulmans, amb aquiescència dels prínceps cristians dels quals els soldaders eren súbdits. Mercenaris catalans servien així als reis de Tunis, Tlemecèn i Marroc; amb la particularitat que els reis d'Aragó podien nomenar el capità o alcaid d'aquelles tropes. Així fou nomenat, per exemple, un personatge com Guillem Galceran de Cartellà per Jaume I. [Sobre les milícies cristianes: A. GIMÉNEZ SOLER, *Caballeros españoles en África*, "Revue Hispanique" 12 (1912), p. 299-372, i 16 (1907), p. 56-69. Ch. E. DUFOURCQ, *L'Espagne catalane et le Maghrib*, p. 101-104, 160-161, 314-316, 436-437, 514-520. C. BATLLE, *Noticias sobre la milicia cristiana en el Norte de África en la segunda mitad del siglo XIII*, a *Homenaje al Profesor Juan Torres Fontes*, I, Murcia, 1987, p. 127-137. C. BATLLE, *Els Rubí, una família de cavallers del segle XIII*, "XXXII Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos (Rubí, 1986)", Centre d'Estudis Rubinencs, 1989, p. 111-122. M.T.F.]

585. Alcoll, o sia el port d'El Collo en el golf de Philippeville.

586. Frèquia essent sols l'Àfrica menor, la frase no resulta tan exagerada com en altres manuscrits del Desclot que, en lloc de *Frèquia*, diuen *Àfrica*. Vegeu ed. Coroleu, p. 147.

587. La Pasqua s'esqueia aquell any el 29 de març.

CAPÍTOL LXXIX. COM LO REI EN PERE D'ARAGÓ ACORDÀ D'ANAR
A CONSTANTINA E ES RECOLLÍ AB TOTES SES GENTS PER PASSAR A ALCOLL

Quan lo rei hac trameses sos missatges en Constantina e hac haüda la resposta d'En Bonbòquer, tramès missatges per tota Catalunya e per tot Aragó a cavallers triats e bons e provats, e foren tro a vuit-cents, que s'aparellassen de seguir lo rei lla on ell volgués anar;⁵⁸⁸ e fôu fer tarides e naus e galees e molt gran aparellament de viandes;⁵⁸⁹ e fôu manament que tuit s'ajustassen al port de Tortosa.⁵⁹⁰ E aquí ell fôu venir tots los almogàvers e els adalils de la frontera de València e de terra de Múrcia, e los golfins qui estan en els ports de Muradal; e foren bé trenta mília hòmens a peu.

Aquestes gents qui han nom "almogàvers" són unes gents qui no viuen sinó d'armes e no estan en ciutats ne en viles, sinó en muntanyes e en boscs, e guerregen tots jorns ab sarraïns e entren dins la terra dels sarraïns una jornada o dues, en lladronyant e apresant, e en traen molts sarraïns preses e molt d'altre haver. E d'aquell gasany viuen e soferen de grans malanances que altre hom no podria sofrir; que ben estaran dos jorns sens menjar, si mester llur és, o menjaran de les herbes dels camps, que sol no s'ho preen res. E los adalils són cells qui els guien, qui saben les terres e els camins. E no porten mas una gonella o una camisa, sia estiu o hivern, molt curta, e en les cames unes calces ben estretes de cuir e en els peus bones avarques de cuir; e porten bon coltell e bona corretja e un foguer a la cintura, e porta cascú una bona llança e dos dards e un sarró de cuir a l'esquena en què porta son pa a dos o a tres jorns. E són molt forts gents e lleugers per fugir o per encaçar; e són catalans e aragonesos e serrans.⁵⁹¹

588. Entre els catalans convocats, hi havia els comtes de Pallars i d'Urgell, Pere de Queralt, Pere Arnau de Botonac, Bertran de Bellpuig, Galceran de Pinós; entre els aragonesos Pere d'Ayerbe, fill del rei Jaume i de Teresa Gil, Roiç Eiximèn de Luna, Pere Ferrandes, fill natural de Jaume I. Sanç d'Antilló, Blasc d'Alagó. Les llistes respectives en els reg. 44, f. 210 i reg. 50, f. 244.

589. Els preparatius van durar des dels primers mesos del 1281 fins als primers mesos del 1282. A les drassanes de Barcelona s'armaven galeres. S'aplegava blat i ordi per a l'armada. És molt abundosa la documentació sobre tots els aspectes dels aparellaments bèl·lics. [Ch. E. DUFOURCQ, *L'Espagne catalane et le Maghrib*, p. 248-255. Cf. també: J. MIRET I SANS, *Notes sobre la expedició del rey Pere lo Gran a Berberia*, "Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona", VII (1913-1914), p. 354-360, i A. UNALI, *Considerazioni sulla spedizione africana di Pietro III d'Aragona*, XI Congresso di Storia della Corona d'Aragona. *La società mediterranea all'epoca del Vespro*, (Palermo, 1982), Palerm, Accademia di Scienze, Lettere e Arti, 1983, Comunicacions, IV, p. 421-431. St. M. CINGOLANI, *Historiografia, propaganda*, p. 343-347, 381-397. M.T.F.]

590. El port de Tortosa era Amposta i Portfangós. La data assignada fou al començament el 15 d'abril; després el primer de maig. Finalment calgué ajornar la partença fins al juny.

591. Aquesta descripció dels almogàvers, tan viva i tan detallada, ha estat utilitzada sovint, fins al punt d'ésser la base de totes les descripcions que se'n vulguin fer. Cal dir, però, que el text que s'utilitzava (l'ed. Coroleu, p. 148, o l'ed. Buchon) conté algunes diferències respecte a l'ed. Coll, que canvien algun aspecte essencial o en precisen d'altres que restaven insegurs. Així, sobretot, la variant que

Aquelles altres gents que hom apella “golfins” són castellans e gallegos e gents de la profunda Espanya,⁵⁹² e són la major part de paratge; e per ço com no han rendes de què viven o cor han degastat o jugat ço que han o per alguna mala feta, han a fugir de llur terra, e ab llurs armes, així com hòmens qui alre no poden ne saben fer, van-se'n en la frontera dels ports de Muradal,⁵⁹³ qui són grans muntanyes e forts e grans boscatges, e marquen ab la terra de sarraïns e dels crestians, e aquen passa lo camí qui va de Castella a Sibília e a Còrdova, e així aquelles gents roben e prenen de crestians e de sarraïns,⁵⁹⁴ e estan en aquells boscs e aquí viuen; e són molt grans gents e bons hòmens d'armes, que el rei de Castella no en pot venir a fi.

Quan totes aquestes gents foren justades al port de Tortosa, el rei ne trià quin-

fa els almogàvers catalans, aragonesos i “serrans”, en lloc de “sarraïns”. Quina és la lliçó bona? Què vol dir *serrans*? Ningú, que sapiguem, no havia fet objecció a la possibilitat que, entre els almogàvers hi hagués sarraïns. El fet, però, que llur acció s'adrecés contra els sarraïns en la forma que Desclot mateix descriu sembla que hauria hagut d'impedir-ho. Era, amb tot, tan barrejada la vida de frontera que potser això no era obstacle perquè alguns sarraïns s'unissin als almogàvers, especialment quan el camp de lluita d'aquestes tropes va eixamplar-se als altres països mediterranis. *Serrans* té el doble inconvenient d'ésser excessivament restringit i excessivament inusitat, àdhuc deixant de banda que normalment es trobarien compresos en els altres dos termes. Sant Vicenç Ferrer parlarà dels de la Serania, que estan entre Catalunya i Castella (i segurament a aquests es referiria el text que ens ocupa); però es tracta d'un cas molt diferent. Per això, tot acceptant, puix que seguim el manuscrit Dalmases i l'ed. Coll, la variant *serrans*, hem cregut necessari fer constar les nostres reserves. [F. SOLDEVILA, *Els almogàvers*, Barcelona, ed. Barcino, 1952. M. T. FERRER, *Organització i defensa d'un territori fronterer*, p. 237-284. Sobre la possibilitat d'una lectura “sarraïns” en comptes de “serrans” hem de dir que és possible, ja que hi havia homes de frontera a la banda sarraïna, denominats també almogàvers pels cristians, que atacaven terres cristianes des de terres islàmiques. Era una denominació comuna a totes dues bandes de la frontera per a un tipus especial de soldat autònom mig bandoler, però no vol pas dir que es barreessin. M.T.F.]

592. El manuscrit Dalmases i l'ed. Coll diuen: “e dins de la profunda Espanya”; el ms. F. i l'ed. Co-rouleu diuen: “e gents de profunda Espanya”. Hem cregut que cal, fins a un tal punt ho exigeix el sentit, acceptar la lliçó *gents*. Quant a l'expressió “profunda o profunda Espanya”, COLL, III, p. 64, n. 1, creu que el qualificatiu no és simplement literari, sinó que sembla obeir a un criteri geogràfic més o menys concret, i que de les tres parts en què se suposava dividida Espanya (la primera, la segona i la terça) la *profunda Espanya* correspondria a la darrera, que comprenia Galícia, Biscaia, Castella la Vella.

593. A la Sierra Morena, província de Jaén.

594. Ací mateix tenim una clara indicació de com cristians i sarraïns, entre aquestes gents de frontera, no s'estaven d'atacar llurs propis coreligionaris. Sobre els golfins, com també sobre els almogàvers, donen interessants indicacions les *Partides*. Sobre els almogàvers, també Muntaner, Saba Malaspina i fins la Crònica de Pere el Cerimoniós, on els trobem actuant, es pot dir, per darrera vegada. Entre les notícies primerenques les del *Llibre dels Feits*. [Hi ha esments posteriors dels almogàvers, no pas a les cròniques sinó als documents, com es pot veure al llibre esmentat abans: M. T. FERRER, *Organització i defensa d'un territori fronterer*, p. 237-284. El mateix Soldevila en trobà del regnat d'Alfons el Magnànim i afegí aquestes referències a la traducció a l'italià del seu llibret: F. SOLDEVILA, *Gli almogavari*, “Nuova Rivista Storica”, LI (1967), p. 41-78. Pel que fa als atacs als coreligionaris, era un fenomen molt freqüent; els almogàvers que ho feien eren denominats collerats: M. T. FERRER, *La frontera amb l'Islam en el segle XIV. Cristians i sarraïns al País Valencià*, Institució Milà i Fontanals. CSIC, Barcelona, 1988, p. 47-72. M.T.F.]

ze mília, dels mellors que ell poc saber, e tramès-ne los altres e els donà comiat;⁵⁹⁵ mas anc no se'n volgren tornar tro que el rei fo recollit ab sos cavallers e ab ses gents, que malgrat del rei volien anar ab ell. Abans que el rei vengués al port de Tortosa, fo venir tants de bous e de vaques e de moltons que tota la host n'hagren bastament mentre que aquí estec; e puis sí en meseren en les naus e en les tarides, tants, que els bastaren mentre foren sobre mar.

COM LO REI EN PERE D'ARAGÓ PARTÍ DEL PORT DE TORTOSA PER PASSAR
A LA VILA D'ALCOLL, EN BARBARIA⁵⁹⁶

Quan lo rei fo recollit en la galea al port de Tortosa, fôu manament a En Ramon Marquet,⁵⁹⁷ qui era capitani dels mariners, que totes les naus faessen vela, e les tarides e les galeres, e que faessen la via de Maon, qui és en l'illa de Menorca, e que aquí se deguessen ajustar.

Quan hagren feta vela,⁵⁹⁸ tengren llur via, mas quan venc la nuit qui venc après donà-llur lo vent a l'encontre e fo mal temps; e el rei correc en Eivissa ab gran re de son navili, e l'altra partida a Mallorca. E, quan lo mal temps fo passat, partiren cascuns de lla on eren e anaren-se'n a Maon, qui és en l'illa de Menorca, qui és de sarrains, de la sua senyoria.⁵⁹⁹ En aquella illa de Menorca estan bé deu mília hòmens d'armes sarrains, dels quals n'hi ha cinc-cents hòmens ben encavalcats; e són sots la senyoria del rei d'Aragó.⁶⁰⁰ E han aital costuma: que de totes parts de l'illa estan guàrdies, e sempre que veen venir neguna vela de neguna part, cells de la guàrdia fan senyals a cells de l'illa, e sempre vénen a la mar, lla on la vela deu arribar, ab llurs armes, per tal que null hom no pogués entrar en llur terra

595. Sabem el rei Pere a Tortosa, procedent de València, a partir del 14 de maig de 1282.

596. La majoria de manuscrits, menys F, marquen ací separació de capítol, però sense rúbrica. Aquesta és treta de S. [J. B.]

597. Ja hem trobat aquest personatge en el *Llibre dels Feits*, § 484 i 487, amb motiu de la Croada a Terra Santa de Jaume I. Ramon Marquet hi era també el dirigent de l'estol. Sobre la composició de l'estol vegeu DESCLOT, c. LXXXIX. [Sobre aquest personatge: F. SOLDEVILA, *L'almirall Ramon Marquet*, Barcelona, Ed. Barcino, 1953. M. T. FERRER I MALLOL, *Una família de navegants: els Marquet* a C. BATTLE I GALLART, M. T. FERRER I MALLOL, M. C. MAÑÉ I MAS, J. MUTGÉ I VIVES, S. RIERA I VIADER, M. ROVIRA I SOLÀ, *El "Llibre del Consell" de la ciutat de Barcelona, segle XIV: les eleccions municipals*, Barcelona, CSIC. Institució Milà i Fontanals. Departament d'Estudis Medievals, 2007, p. 135-267, concretament, p. 157-175. M.T.F.]

598. La data de partença de Portfangós ens és donada pel *Chronicon Barcinonense (Marca Hispanica)*: 6 de juny de 1282). I és confirmada pel fet que el rei Pere expedeix documents a Portfangós fins aquesta data, i l'endemà dia 7 el seu fill, l'infant Alfons, ja els expedeix a Tortosa. Vegeu COLL, III, p. 66, n. 1.

599. Una altra de les indicacions de la crònica que ajuda a la seva datació. Menorca va restar en poder dels sarrains, sota la sobirania, però, del comte-rei, fins al gener de l'any 1287, que fou conquerida per Alfons el Liberal. Aquest passatge, doncs, fou escrit abans d'aquesta data. Vegeu COLL, I, 121.

600. D'ençà de la seva submissió a Jaume I. Cf. *Llibre dels Feits*, § 117-122.

sens llur volentat. E, quan ells viuren la host del rei venir a Maon, qui és bon port, vengren tots aquí ab llurs armes, a peu e a cavall, ab lo senyor de l'illa, qui és sarraí e s'apella "moixerif".⁶⁰¹

E, quan lo rei fo dins lo port ab tot son navili, fôu manament a tots cells de la sua host, que null hom no davallàs en terra menys de son comiat. E ell fô posar una tenda en una illeta qui és en lo port de Maon,⁶⁰² e aquí ell davallà e estec e fôu aparellar de menjar; e cascuns dels barons faeren aquí parar llurs tendes prop del rei e davallaren en terra e acompanyaren lo rei. Lo senyor de l'illa, sarraí, fô venir molts bous e moltes vaques e moltons e gallines assats, e tramès al rei sos missatges que presés aquell bestiar e tot ço qui mester li fos de l'illa, així com a cosa qui sua era e a sa volentat a fer; e el rei hac-li'n gran grat e pres-ne ço qui mester li'n fo a sos ops e a sos barons, tant que, mentre que aquí estegren, hagren prou pan fresc e carn e gallines e ous e formatges e burri e molt d'altre refrescament.⁶⁰³ E sempre lo moixerif muntà en una galea e anà al rei e, quan fo davant ell, agenollà-se a ell e besà-li los peus e les mans e puis assec-se davant lo rei e dix-li:

—Ben siats vós vengut, així com lo mellor senyor qui sia de negunes gents. Veus ací un vostre servo; e totes aquestes gents qui ací veets són vostres per fer vostres volentats, e tota la terra. Pensats de manar, que jo son aparellat de fer tot ço que manets.

—Amic —dix lo rei—, anats-vos-en, que jo em tenc per pagat de vós e de vostres gents, e ara no he res mester de vós.

Ab tant, lo moixerif pres comiat del rei e tornà-se'n en terra a sa gent e aparellà grans presents d'aur e d'argent, que tramès al rei; sí que el rei se'n tenc per pagat d'ell. Mas no anà a gaire de temps que el dit moixerif fôu molt gran deslleialtat al rei.⁶⁰⁴

CAPÍTOL LXXX. COM LO REI EN PERE D'ARAGÓ AB SA HOST PRES TERRA A ALCOLL

Quan lo rei hac estat aquí tant que sos cavallers foren refrescats e tota sa gent, e els mariners viuren que llur temps era, eixiren-se del port e faeren vela les naus e les tarides e les galeres; e el rei fôu venir En Ramon Marquet e donà-li los alba-

601. Abu Omar Acam ben Çaid, que havia succeït feia pocs mesos (gener 1282) al seu pare Abu Otsman Çaid ben Acam.

602. Aquesta illeta és anomenada l'illa del Rei, perquè hi va desembarcar Alfons el Liberal llavors de la conquesta. És possible, però, que el nom ja li provingués del fet d'aquest desembarcament del seu pare, episodi menys conegut dels historiadors.

603. Vet aquí una altra mostra de la riquesa de bestiar, aviram i productes derivats, que ja hem hagut de remarcar a propòsit d'un passatge del *Llibre dels Feits*, § 121.

604. Vegeu el cap. següent.

rans que degué donar per cascuna de les naus e tarides e galees que faessen la via d'Alcoll, qui és una vila prop de mar, en Frèquia, prop de Constantina dues jornades poques.⁶⁰⁵ Quan aquell senyor de Menorca viu que les naus faïen la via de Barbaria aquella nit armà una sagetia⁶⁰⁶ e dix-llur:

—Anats al pus tost que puscats e fets la via d'Alcoll e guardats-vos que no us encontrets ab la host del rei. E digats a la gent d'Alcoll que pensen d'escapar e puis a tots cells de tota la ribera tro a Bugia; que el rei d'Aragó se'va en Barbaria ab gran host.

Tot així com ho hac manat ho faeren; sí que d'un jorn e d'una nit fo abans la sagetia a Alcoll que la host del rei. E pensaren de fugir ab tota llur roba; sí que, quan la host del rei hi fo junta, trobaren la vila desemparada.

Quan lo rei fo arribat en el port d'Alcoll ab tota sa host, ço fo la vespra de sent Pere de juny,⁶⁰⁷ lo primer hom qui davallà en terra fo lo rei e puis après tots los barons e els cavallers e els sirvents e els mariners; e trobaren la vila desemparada, que tots se n'eren fuits dintre terra en les muntanyes. Mas trobà-hi mercaders pisans que aquí havien llurs mercaderies⁶⁰⁸ e demanà'ls del fait de la terra, quines novelles sabien. E ells dixeren-li con una sagetia de Menorca hi havia estat un jorn havia passat, qui havia dites novelles a la gent de la terra que la host del rei d'Aragó venia en Barbaria; per què tots eren fuits a les muntanyes.

—Del fet de Constantina —dix lo rei—, sabets-ne res?

—Certes —dixeren los mercaders—, nós sabem que aquell senyor qui tenia Constantina ha estat pres e li fo la testa tallada, e a tots los soldaders qui ab ell eren.

—Digats —dix lo rei—: en qual manera poc ésser presa la vila ne aquell qui la tenia?

—Sényer, nós vos ho direm. No ha encara gaire que el fill de Mirabussac⁶⁰⁹ tenia assediada Constantina ab la host de Bugia e d'altres llocs,⁶¹⁰ e hac emprès ab alguns hòmens de la vila, qui ho faeren per haver,⁶¹¹ que aquella nit que la guaita seria llur, que ells obririen les portes e que pensassen d'entrar. E tot així com hagren parlat fo fet; que aquells li obriren les portes de Constantina, e ell e tota la host entrà dins la ciutat, e preseren En Bonbòquer e tots los soldaders et llur tallà les testes.⁶¹²

605. Dotze llegües, ha dit abans, capítol LXXVII.

606. Sagetia, embarcació lleugera, a rems.

607. Aquesta és la data, 28 de juny de 1282, que dóna el *Chronicon Barcinonense* (*loc. cit.*). Els *Gesta Comitum*, versió llatina definitiva, donen com a data el dia mateix de sant Pere. Vegeu COLL (III, p. 69, n. 2). També donen la data de sant Pere els *Annales genuenses*, MURATORI, R. I. S., 293.

608. MIRET I SANS, *Notes sobre l'expedició del rei Pere lo Gran a Barberia*, "Bol. Ac. B. Letras", XIV, 1914, p. 357, aporta dades documentals sobre aquestes activitats comercials.

609. Abu Faris. Vegeu abans, cap. LXXVII.

610. El setge havia començat el 9 de juny (AMARI, *Guerra del Vespro*, I, p. 278).

611. És a dir, per diners.

612. Cal col·locar la presa de Constantina entre el 9 i el 29 de juny. [Ch. E. DUFOURCQ, *L'Espagne catalane et le Maghrib*, p. 255-259. M.T.F.]

Quan lo rei hac entès açò, que tot son fet era destorbat e que no podia venir a acabament de ço que ell cuidava fer, fo molt irat e despagat, e no fo meravella. Lo rei fó descargar tots los cavalls en terra e les viandes, e tengren la vila e les forces qui eren entorn la vila, ço és a dir los puigs qui eren entorn la vila. E aquells qui no cabien en la vila atendaren-se en els puigs e muraren-se e es vallejaren, per ço cor la multitud dels sarraïns era tan gran que els combatien, que sens nombre eren.

Ara lleixarem a parlar del rei e de sa host e parlarem del fet de Sicília.

CAPÍTOL LXXXI. COM LES GENTS DEL REGNE DE SICÍLIA OCCIREN
TOTS LOS FRANCESOS QUI ESTAVEN EN SICÍLIA PER CARLES.
AÇÒ FO A 14 DE MAIG, ANY 1282

Diu lo comde que quan lo noble rei d'Aragó ajustava ses hosts al port de Tortosa per anar a Alcoll, e d'Alcoll a Constantina (mas d'açò null hom del món no en podia ésser privat del rei d'aquell feit, per què el faïa, ne on devia anar ne on no, ans era molt secreta cosa, que null hom no en sabia res, sinó sol lo rei), esdevenc-se que en la ciutat de Palerm, qui és la maestra ciutat del regne de Sicília, al terç jorn de Pasqua, ço és a saber lo dimarts de la festa de Pasqua,⁶¹³ les gents de la ciutat anaven defora de la ciutat a una esgleia on havia gran perdó.⁶¹⁴ E entre les altres gents anaven-hi una companya de gentils dones ab llurs marits e ab llurs frares e ab llurs amics, e anaven solaçant e cantant. Sobre açò encontraren-se ab

613. La Pasqua de Resurrecció s'escaigué el 29 de març. El terç jorn de Pasqua, que diu Desclot, era, doncs, el dimarts 31. I aquesta és la data que donen gairebé tots els cronistes: Nicolao Speciale, l'anònim *Chronicon Siculum*, el *Ribellamentu*, els *Annales Genuenses*, etc. Vegeu AMARI, *Guerra del Vespro*, I, p. 193.

614. Es tracta de l'església del Sant Esperit, aleshores pertanyent a un monestir cistercenc, fundada en el segle XII (AMARI, *op. cit.*, I, p. 193). L'església, que es conserva encara en bon estat, és de noble estil normand, de tres naus i tres absis. Damunt del doble rengle de robustes columnes, s'elevan les ogives i les parets, tot de color ocre, ben harmonitzat amb el vermell de les estrelles en cel daurat, que ornent l'enteixinat del sostre. A la banda dreta, es conserva una tomba, que conté, segons l'epitafi, les restes de Joan Osca, ministre del rei Alfons (*el Magnànim*), que fou, segles després de les Vespres, abat del cenobi, i al qual el seu oncle Eloi Adroer va fer elevar aquell monument. En la part anterior, en baix relleu, està representat l'abat —escultura d'una notable retirança amb la de l'infant Sanç de la catedral de Tarragona. Una mica més enllà la tomba de Segimon de Ventimiglia (1558); i a la banda esquerra, la de Vicenç de Ventimiglia. La façana no té sinó una porta senzilla quadrada, i un òcul al damunt. I el conjunt està com faixat d'estries i ornat amb arcs cecs que en els absis s'enllacen els uns amb els altres. Malgrat que, sovint, en parlar de les Vespres, se l'anomena capella, les proporcions en són d'església. En temps de les Vespres devia restar lluny de Palerm (es troba a uns tres quilòmetres i mig del port); però ara la ciutat, en la seva creixença, s'hi ha acostat molt. No hi arriba, però, i l'església resta encara a ple camp, en un bell indret, voltada, això sí, d'una altra ciutat, la dels morts, el vell cementiri de Palerm. Enllà s'estenen els camps, els tarongers i els olivars, i les muntanyes al fons, a no gaire distància, destacant sobre el cel cristal·lí. L'indret és escaient per a un aplec.

una companya de ribauts francès⁶¹⁵ qui eren de la cort de Carles, qui estaven en Palerm per ell; e aquests malvats ribauts van-se acostar a les dones e metien llurs mans a les mamelles de les dones. E los marits de les dones e els altres qui ab elles eren dixeren-llur:

—Bells senyors, tenits vostra via. No façats vilania a les dones.

E ells resposeren com a ribauts:

—*De longaya ancor ne parlés vós.*⁶¹⁶

Sí alçà la un la maça que portava⁶¹⁷ e anà-li'n donar un gran colp per les espatlles. Quan los altres seus companyons viuren que tan malament los envilanien, ells e llurs dones qui ab ells eren, lleixen-se córrer, ab los bordons que portaven, als francescs, e cridaren:

—A mort, a mort als francescs!

E així tota la gent de Palerm alcieren tots los francescs que pogren trobar en tota la ciutat ne fora de la ciutat, a gran dret llur e a gran tort dels francescs, qui són molt cruel gent e els tenien vilment sots llurs peus.⁶¹⁸

615. Així s'anomenaven els soldats de més baixa categoria: els *saccomani* o soldats més vils, diu AMARI, *Guerra del Vespro*, I, p. 242, n. 1.

616. Ací Desclot transcriu, força acostada, una frase francesa, que, com fa observar COLL (III, p. 72, n. 2), devia ésser: “De longaigne encore ne parlez vous”. El mot *longaigne* vol dir claveguera i, per extensió, excrement, cosa bruta.

617. El manuscrit de París i l'ed. Coroleu, p. 73, diuen simplement “alçà la palma”, és a dir la palma de la mà. I és possible que una altra variant sigui: “alçà la mà”, d'on hagi derivat aquest “alçà la maça” del ms. Dalmases, una mica estrany, perquè no sembla que els ribauts poguessin anar armats amb maces. De totes maneres hem respectat la llició.

618. Judicis semblants sobre la crueltat dels francesos es troben també en Muntaner. La duresa de la tirania que Carles d'Anjou va exercir damunt els sicilians i els seus altres súbdits havia provocat fins i tot severes amonestacions del papa Climent IV. [Sobre el *Vespro*, a més d'Amari, ja esmentat, diverses ponències i comunicacions de l'XI Congresso di Storia della Corona d'Aragona. *La società mediterranea all'epoca del Vespro* (Palermo, 1982), Palerm, Accademia di Scienze, Lettere e Arti, 1983: F. GIUNTA, *La società mediterranea all'epoca del Vespro*, I, p. 23-36. S. TRAMONTANA, *La Sicilia prima del Vespro*, I, p. 37-53. F. UDINA MARTORELL, *En torno al “Vespro” y la Corona de Aragón*, I, p. 111-127. H. BRESC, *1282: Classes sociales et révolution nationale*, II, p. 241-258. E. RUIZ-DOMÈNEC, *¿Por qué la conquista de Sicilia?: Una lectura receptiva de Desclot*, IV, p. 161-186. E. SIPIONE, *Settecento anni fa: il Vespro Siciliano*, IV, p. 315-329. Cf. també: E. PASZTOR, *La guerra del Vespro e i suoi problemi*, “Quaderni Catanesi”, I (1979), p. 135-158. S. TRAMONTANA, *Gli anni del Vespro: l'immaginario, la cronaca, la storia*, Bari, 1989. C. MIRTO, *L'insurrezione del Vespro e la communitas Siciliae*, “Archivio Storico Siciliano”, serie IV, vol. XXVII (2001), p. 25-45. Sobre la relació de Bizanci amb el *Vespro*: R. S. LOPEZ, *Benedetto Zaccaria, ammiraglio e mercante nella Genova del Duecento*, Genova, Camunia, 1996 (reedició de *Genova marinara nel duecento: Benedetto Zaccaria, ammiraglio e mercante*, Messina-Milano, 1933), p. 63-92. Estudia els contactes de l'Imperi amb Pere el Gran, mitjançant l'ambaixada de Benedetto Zaccaria i l'arquebisbe de Sardi, destinada també a Castella, pel maig de 1282, quan el rei Pere ja tenia l'Estol a punt. Segons R. S. Lopez, la intenció primera de l'emperador era aliar-se amb Castella, però la guerra civil que hi havia ho impedí. Lopez publicà a la primera edició de la seva obra (p. 256-257) una carta de Pere el Gran, del 22 de setembre de 1282, sobre aquesta negociació, confiada a Huguet de Romaní, però Pere ja era llavors a Sicília. No creu, doncs, en la confabulació per preparar la revolta. Ho

Quan los ciutadans de Palerm e els gentils hòmens qui en Palerm estan hagren fet açò dels francescs, hagren llur consell e dixeren que mester era que tots los francescs qui eren en Sicília fossen morts e que ja null temps a llur vida no hagués francesc en Sicília; e faeren capitani un cavaller de la terra molt savi hom.⁶¹⁹ E, quan venc l'endemà, la host de Palerm eixí ab llurs armes, a cavall e a peu, e anaren per tota la Sicília, per viles e per castells, e faeren alciure tots los francès que hi trobaren e faeren jurar la gent tota dels castells e de les viles al comandament de Palerm. E puis trameseren llurs missatges a la ciutat de Messina ab aitals paraules de part de la universitat de Palerm e de tots los seus feels companyons del regne de Sicília:

“Als gentils e nobles barons e a tota la universitat de Messina, saluts e perdurable amistat. Fem-vos saber que, ab la gràcia de Déu, que nós havem espoliada nostra terra e totes les encontrades, dels devorables serpents qui ens englutien nós e nostres enfants e ens turmentaven nuit e jorn e tiraven lo lait de les mamelles de nostres mullers e de nostres filles e les devoraven sens mercè molt cruelment. On nós vos pregam, així com a feels germans nostres e especials amics que nós vos tenim, que gitets de vostra ciutat los espaventables serpents e que siats en contra lo gran dragó forts e ardots companyons ab nós ensems; per ço cor lo temps és vengut que siam delliurats e iscam sots lo pesant jou de Faraó, qui molt és greu e dur. Que a ara és vengut lo temps que Déus tramès Moisès a Faraó per delliurar los d'Israel de captivitat e de son poder. Ara és vengut lo temps que aquell Moisès qui devia delliurar los fills d'Israel és vengut a nós delliurar, qui érem perduts per nostres pecats. Per ço cor a Déu lo Pare, qui és tot misericordiós, ha presa pietat de nós, llevats-vos e no siats adormits, e dreçats-vos de combatre contra els cruels serpents”.⁶²⁰

Quan lo poble de Messina hagren oïdes aquestes cartes que els missatges de

creuen, en canvi, D. J. GEANAKOPOLOS, *L'imperatore Michele Paleologo e l'Occidente 1258-1282. Studio sulle relazioni tra Bisanzio e il mondo latino*, Palermo, Accademia Nazionale di Scienze e Arti, 1985 (1ª ed. a Cambridge (Mass.), 1959), p. 372-387, 392-397 i 403-406. A. FRANCHI, *I Vespri siciliani e le relazioni tra Roma e Bisanzio. Studio critico sulle fonti*, Palermo, 1984 (Quaderni “Ho Theologos”, 1). C.N. TSIRPANLIS, *The involvement of Michael VIII Palaeologus in the Sicilian Vespers (1279-1282)*, “Byzantinica”, iv (1972), p. 299-329. M.T.F.]

619. Ruggiero Mastrangelo (AMARI, I, p. 196).

620. Com ja va assenyalar AMARI (I, p. 210) i vam repetir en el nostre *Pere el Gran: el desafiament amb Carles d'Anjou* (“Estudis Univ. Catalans”, ix, 1915-1916), aquesta lletra sembla una paràfrasi de la que insereix l'anònim *Chronicon Siculum*, capítol xxxviii, i publica LUNIG, *Codex Ital. dipl.*, II, p. 49. Amari l'addueix com a testimoni per demostrar l'autenticitat de la lletra. Nosaltres acostàvem a les frases de la lletra de Desclot frases de l'Anònim com: “serpentibus omnibus quae ad nostra pendebant ubera”; “draco iste magnus”; “Ecce namque tempus acceptabile”; “et miserabitur nostri Deus omnipotens”; “surge itaque”; “estote itaque fortes in bello et cum antiquo serpente pugnat”.— A continuació de la lletra, el manuscrit de París (ed. Coroleu, p. 153) porta la data de “Palerm a 14 de maig any 1282”. La data de la lletra de l'anònim és de 13 abril, desena indicció.

Palerm hagren aportades, en què es contenien les paraules damunt dites, no n'hi hac negú que de pietat e de goig no ploràs fortment. E cridaren tuit:

—Muiren, muiren los ribauts francescs!

E sempre van per la ciutat, corrent com a hòmens rabiosos, ab llurs armes, e alcieren tots los francescs que trobaren en Messina ni en l'encontrada, sinó lo justicier qui era en Messina, qui era proensal, que meseren ell e sa companya en una nau e trameseren-lo a la Catuna.⁶²¹

CAPÍTOL LXXXII. COM CARLES AB SES HOSTS SE'N PASSÀ A SICÍLIA

Quan Carles sabé que els hòmens de Sicília s'eren llevats contra ell e que havien morts tots los francescs qui per ell hi eren, fo molt irat, e ajustà ses hosts e aparellà naus e tarides e galees per passar en Sicília. E venc-se'n a Règol, qui és davant Messina,⁶²² e hac son consell que assetjàs Messina per mar e per terra, que, si Messina podia recobrar ne pendre, tota l'altra terra hauria per nient. E fou jutjar e condemnar tots los hòmens e les femnes de Sicília, tro als infants, a mort; mas Déus tot piadós non ho volc sofrir. E, quan fo a Règol, recollí sos cavalls e sos cavallers en naus e en tarides e passà en Sicília, en la ribera entre Taoermina e Messina.⁶²³ E, quan tota sa gent fo passada, atendà-se tota la host entorn de Messina, en un lloc qui ha nom Sancta Maria de Rocamador;⁶²⁴ e eren quinze mília hòmens a cavall e ben cinquanta mília hòmens a peu,⁶²⁵ sens los mariners, e havia-hi, entre galeres armades e tarides, cent cinquanta, sens les naus e d'altres llenys.⁶²⁶ E els hòmens de Messina hagren aparellada la ciutat, e murada de fusta de les naus e de

621. La revolució de Messina va tenir lloc el 28 d'abril de 1282 (AMARI, *Guerra del Vespro*, I, p. 213). El ric-hom provençal a què es refereix Desclot és Guillem Porcelet, feudatari o governador de Calatufimi, a l'interior de l'illa. I és allí on el trobaren i el respectaren, no els messinesos sinó els palermitans (AMARI, I, p. 209). Ell fou més afortunat que el justicier de Vall de Mazzara, el francès Jean de Barthélemy, que fou mort a Palerm. Encara avui, a la Piazza della Croce dei Vespri, una làpida recorda, damunt la façana de la casa on va viure, la seva tràgica mort. —La Catuna, la Catona, població a l'altra banda de l'estret de Messina, a 10 Km. de Reggio, avui fosa, es pot dir, amb aquesta ciutat. [Sobre els Porcelet a Sicília: M. AURELL I CARDONA, *Une famille de la noblesse provençale dans le Royaume de Sicile au temps des Vêpres*, XI Congresso di Storia della Corona d'Aragona. *La società mediterranea all'epoca del Vespro* (Palermo, 1982), Palerm, Accademia di Scienze, Lettere e Arti, 1983, Comunicacions, II, p. 115-129. M.T.F.]

622. Es tracta de Reggio de Calàbria, l'antigua *Rhegion* o *Rhegium*, a l'altra banda de l'Estret, al sud de la Catona. Sabem que el 6 de juliol el rei era a la Catona (AMARI, I, p. 238).

623. En efecte, Carles va desembarcar a Santa Maria de Rocamador, que es troba entre aquelles dues poblacions, en la costa nord de l'illa, el 25 de juliol, amb el gros de l'exèrcit (AMARI, *Vespro*, I, p. 240).

624. Santa Maria de Rocamador, en la badia del seu nom.

625. En aquesta xifra dels cavallers coincideixen Desclot, Muntaner (cap. XLIII) i els *Gesta*. Més endavant (cap. xcvi) Desclot dóna la xifra de catorze mil. AMARI, *Vespro*, I, p. 232, compulsades les diverses fonts, dóna les xifres de 15.000 cavallers i 60.000 peons, similars a les de Desclot.

626. Més endavant (cap. xcvi) Desclot diu també cent cinquanta.

les tarides qui eren en Messina, que Carles havia fetes fer per anar en Romania,⁶²⁷ e defensaven-se molt valentment contra Carles.

Ara lleixa a parlar lo llibre de Carles e de la ciutat de Messina e torna a parlar del noble rei En Pere d'Aragó.

CAPIÍTOL LXXXIII. DELS ARDIMENTS QUE FAÏEN LES GENTS DEL REI
EN PERE D'ARAGÓ ESTANT A ALCOLL

Diu lo comde que, quan lo rei e tota sa host foren albergats dins en la vila d'Alcoll, e defora de la vila en tendes, e es foren murats e vallejats d'aquella part on los sarraïns venien, el comte de Pallars s'albergà fora de la vila, en un puig qui és davant la vila, e el comte d'Urgell ab ell, ab llurs companyes. E los barons de la host e els almogàvers vengren al rei e dixeren-li:

—Sényer, pus tant és que ací som venguts, pregam-vos que vullats que vejам qui està dintre terra, ne si hi ha bestiar on puscam refrescar nostra host.

—Barons —dix lo rei—, bé em plau ço que deïts. Jo partiré los barons de la host per albarans e, segons l'albarà que cascú haurà, sí irà cavalcar aquell jorn; e serà cascuna cavalcada de dos-cents cavallers e de tres mília almogàvers.

Quan lo rei hac ordonat los albarans, sí els tramès als barons. Primerament donà un albarà al bon comte de Pallars e al comte d'Urgell, que ells faessen la primera cavalcada ab dos-cents cavallers e ab tres mília almogàvers; ítem l'altra cavalcada a En Pere de Queralt e a En Rodrigo Eixemenis de Luna; e l'altra cavalcada a En Ponç de Ribelles e a N'Eixemèn d'Urrea; e l'altra cavalcada a En Pere Ferrandis e a En Pere Arnau de Botonac; e l'altra cavalcada a En Bertran de Bellpuig e a En Sanç d'Antilló; e l'altra cavalcada a En Blasco d'Alagó e a En Gauceran d'Ostor. E així lo rei departí les cavalcades. Mas negú no gosava passar lo vall per campejar ne combatre ab los sarraïns sinó ab volentat del rei, e cell qui ho assejava, de passar lo vall, lo rei l'en castigava sí fort que jamés no li venia en cor que s'hi tornàs. E així lo rei cabdellava ses gents molt sàviament e bé per tal que no pressessen mal debades.

Esdevenç-se que un jorn, abans que negú dels cavallers anassen cavalcar, fòu aparellar lo rei mil almogàvers.

—Barons —dix lo rei—, demà, ans del jorn, entrats dins terra e vejats la host dels sarraïns si és lluny d'ací, ne la terra si és plana oltra les muntanyes. E jo faré estar una guàrdia en aquella muntanya, e, si multitud de sarraïns vos assaltaven,

627. Carles d'Anjou s'aparellava per a realitzar el seu somni d'apoderar-se de l'Imperi bizantí. Les tropes amb què va assetjar Messina eren les que tenia disposades per a l'empresa. A Messina hi havia bona part de l'estol (AMARI, I, p. 226 i 232). Messina no era sinó parcialment murada. Cf. MUNTANER, cap. XLIII, que diu que aleshores no ho era.

preséssets la muntanya e faésset un senyal; que sempre nós vos serem en ajuda.

Quan venc lo matí, los almogàvers pensaren d'entrar dintre la terra dels sarraïns, e, quan foren bé una llegua lluny de la host, els sarraïns qui els hagren vists, qui eren atendats en una vall ben dos mília sarraïns a cavall, llur vénen a l'encontre. E els almogàvers, qui els viuren venir, ajustaren-se tots e plegadament, malgrat dels sarraïns, muntaren en un puig e faeren lo senyal a la guàrdia de la muntanya sobre Alcoll, e la guàrdia fóu son senyal a la host. E aitantost lo rei fo armat e tota la host, e muntaren a cavall e anaren vers aquella part on los almogàvers eren en la muntanya, que els sarraïns hi havien enclosos. E anc los sarraïns no en saberen res tro que tota la host fo ab ells, sí que pocs n'escaparen dels dits sarraïns que no fossen morts. Puis lo rei anà aenant bé tres llegües e trobaren molta bella vila desemparada quan lo viuren venir, e molt bell casal e molta bella garbera de forment e de lli; e meteren foc a tot sinó a la roba de seda e aur e argent e bells matalafs e bells cobertors de seda e roba lleugera de preu que poguessen portar.⁶²⁸

Quan hagren cremat e afogat tot ço que hagren trobat, e fo passat mig jorn e totes les muntanyes eren cobertes de sarraïns a cavall e a peu, mas no gosaven davallar en el pla, lo rei se'n tornà ab tota sa host e amenaren bé dos mília bous e bé vint mília entre moltons e bocs, e molts sarraïns presos, e molta roba e molt arnès, que anc no trobaren defensó. E, quan foren a Alcoll, foren molt alegres e pensaren d'alciure bous e moltons e metre en ast e en calderes, e soparen e reposaren alegrement aquella nuit; que gran abundament havien de pa e de vi molt bo e de tot ço que mester havien, que el rei lur en dava prou, e molt que en trobaven a comprar a gran mercat, que seixanta llenys hi havia cargats de vi e de viandes de Mallorca e de Barcelona e de València e d'altres llocs.⁶²⁹

Puis, cascun jorn, los davant dits barons, així com lo rei havia ordonat, faïen cavalcades ab cavallers e ab almogàvers e entraven tres llegües e quatre dintre terra, e amenaven gran gasany de sarraïns presos e de bestiar e de bona roba, que trobaven per casals e per muntanyes. Però cascun jorn venien los sarraïns davant la host, a cavall e a peu, tants que els plans e les muntanyes n'estaven cobertes; e faïen de grans esperonades. Mas, quan hagren provat lo portament dels nostres cavallers e dels almogàvers, no es volgren acostar a la host així com solien, ans, quan los veïen eixir fora del vall, se'n llunyaven e llur faïen lloc.

628. En aquest paràgraf i el següent trobem el que podríem dir-ne la voluptat del botí que Desclot sembla sentir molt vivament, tanta és la satisfacció que traspua en les seves descripcions del botí arreplegat, tant dels objectes de tota mena com del bestiar i de tot el que pot servir per a l'alimentació. Cf. cap. XLIX.

629. Hi ha molta documentació que pot il·lustrar aquest passatge. MIRET I SANS, *Notes sobre l'expedició del rei Pere el Gran a Barberia*, "Bol. Ac. B. Letras", XIV, 1914, en va aprofitar una part; però en resta encara, especialment en el reg. 59 de l'Arx. Cor. Aragó.

CAPÍTOL LXXXIV. COM LO REI EN PERE D'ARAGÓ TENC CONSELL
AB SOS BARONS

Quan lo rei viu que el fet per què era anat ne aquí era vengut li era vengut a menyscapte e que no podia venir a acabament de ço que cuidava fer, ajustà son consell dels barons e dels savis hòmens de la host.⁶³⁰

—Barons —dix lo rei—, ço per què jo havia començat aquest fet ne per què era vengut ací, m'és fallit; que jo cuidava haver Constantina e, si hi l'hagués, ab lo poder que jo havia ací e ab lo secors qui em vengra de ma terra, jo conquistara tota Frèquia, ab l'ajuda de Déu. Que, malgrat de tots quants sarraïns ha en el món, tendriem Alcoll e ací fora nostre cap; e d'ací a Constantina no ha mas dotze llegües poques, e, malgrat dels sarraïns, hi mesérem vianda e tot ço que mester hi fos. E pus així és que nós som ací e havem presa terra salvament e en bon lloc e forts, que no temem res que tots quants sarraïns ha en el món nos hic pusquen dan fer per terra ne per mar, volria que a honor de Déu e de la crestiandat hic féssem tant que tota crestiandat n'hagués honor e prou. Mon cor és, si vosaltres m'ho dats per consell, que trameta mos missatges a Roma a l'apostoli que em trameta secors e cavallers e d'altres gents; e, si ho fa, null temps, mentre jo viu sia, no m'hic partiré e, ab l'ajuda de Déu, jo conquerré tota aquesta terra a crestians per ço que Déu hic sia beneit e lloat e aorat.⁶³¹

Ab tant, los barons resposeren e dixeren al rei:

—Sényer, ço que vós havets dit tenim tuit per bo. E sia plaer de Déu que ell vos ho lleix complir així com vós ho volets; que nós, sényer, no ens partirem null temps de vós, ans hic farem venir nostres mullers e nostres enfants, e volem ací Déu servir mentre siam vius.

CAPÍTOL LXXXV. COM LO REI EN PERE D'ARAGÓ TRAMÈS
SOS MISSATGERS A L'APOSTOLI

Quan lo consell fou tengut, el rei fôu aparellar dues galees qui deguessen anar a Roma, e tramès-hi per missatges En Guillem de Castellnou e un cavaller d'Aragó, barons honrats e nobles.⁶³² E, quan foren aparellats, tengren llur via vers Roma, tant tro que vengren a la ciutat de Roma.

630. Es tracta del consell reial? O és potser una mena de consell de caràcter militar? Els savis *hòmens* de la host res no s'oposa que siguin juristes, i en aquest cas tindriem una reunió del consell reial, a la manera habitual. Assistint-hi homes com Ramon Marquet, que per força hi havia d'assistir, fins els ciutadans hi serien representats. Vegeu, però, cap. LXXXVIII, n. 647.

631. Sembla que el rei Pere, ja llavors dels preparatius per a l'expedició, havia enviat a demanar al sant Pare la concessió de la dècima, i li fou refusada. AMARÍ, *Vespro*, I, p. 171-172.

632. Desclot no ignorava que Pere el Gran va establir el costum de trametre ambaixades formades per dos ambaixadors, un de català i un altre d'aragonès. Per això aquí, tot i ignorar-ne el nom, su-

En la ciutat de Roma havia d'honrats clergues de Catalunya e d'Espanya,⁶³³ e, quan oïren dir que aquests dos honrats missatges del rei d'Aragó venien a l'apostoli, eixiren-llur a carrera e acolliren-los molt honradament tro a llur hostel; e aquí reposaren aquell jorn. E puis l'endemà anaren davant l'apostoli acompanyats molt honradament, així com a honrats missatges e d'honrat rei.⁶³⁴ E quan foren davant l'apostoli ajonollaren-se a ell e saludaren-lo molt altament:

—Pare sant de tota cristiandat, Déus te sal. Lo noble rei En Pere d'Aragó vos soplega molt humilment e tramet-vos aquestes cartes.

L'apostoli pres les cartes e fôu-les mantinent llíger; en les quals se contenia així:

“A vós, pare sant de tota crestiandat, de nós, En Pere, per la gràcia de Déu rei d'Aragó, saluts e reverència, així com fill deu fer a pare segons Déu. Com nós, pare sant, siam passats en la terra de Barbaria e hajam presa aquí terra a honor de Déu e a creiximent de tota crestiandat e hajam mes aquí tot nostre poder de retenir ço que havem pres, qui és forts lloc e bo, ço és la vila d'Alcoll, pregam a vós que ens trametats vostre secors de cavallers e de gents e que donets perdó a les gents per passar a nós; e nós, sényer, estarem tant ací, que conquerrem la terra per tal que Déu hi sia servit e el seu beneit nom exalçat.”⁶³⁵

posa que era aragonès un dels ambaixadors. Amb tot, aquesta dualitat fou establerta més endavant. Ara van al papa dos ambaixadors; però tots dos són catalans: l'un és Guillem de Castellnou, tal com diu Desclot; l'altre fou Pere de Queralt, tal com diu l'anònim *Chronicon Siculum*. També el *Libre de les conquestes de Sicília* (cit. COLL, III, p. 82, n. 1), anomena, tot sol, Pere de Queralt. El manuscrit de París i l'ed. Coroleu, en lloc de Guillem de Castellnou, diuen Guillem de Canet; la confusió és explicable perquè, per aquest temps, Guillem de Canet, va anar a França amb el rei de Mallorca (Arx. de la Cor. d'Aragó, reg. 59, f. 66). [De Pere de Queralt ja n'hem parlat al *Llibre dels Feits*, nota 2106. Participà a la conquesta de Múrcia el 1265; acompanyà Jaume I a la croada fallida a Terra Santa de 1269. Fou lloctinent del rei a la flota contra els sarraïns revoltats el 1277. Serví al rei en la revolta de la noblesa de 1278 i a l'expedició a Alcoll i codirigí amb Rois Ximenis de Luna un dels sis cossos de l'exèrcit el 1282. A més d'aquesta ambaixada, en portà a terme una altra amb el mateix Castellnou a Carles d'Anjou per cominar-lo a sortir de Sicília. Segons Muntaner fou ell, amb el vicealmirall, qui dirigí la flota que obtingué la victòria de Nicòtera. El seu patrimoni era situat a la Conca de Barberà i Segarra: Queralt, Santa Coloma, Rocafort, Timor, Aguiló i Montargull; es casà amb Margelina d'Anglesola i morí abans de 1295, probablement el 1293: M. M. COSTA I PARETAS, *La família de Queralt i Santes Creus*, a *I Colloqui d'Història del monaquisme català*, 1, Santes Creus, 1967, p. 93-109, 103-105. Pel que fa a Guillem de Castellnou, era vescomte de Castellnou i tenia el seu patrimoni situat al Rosselló; fou conseller destacat de Jaume I i de Pere el Gran. S'enfrontà amb el comte d'Empúries, que atacà les seves terres: F. SOLDEVILA, *Vida de Pere el Gran*, p. 40, 80, 105, 172, 173, 201, 211, 228, 313. M.T.F.]

633. Jaume de Savell, bisbe de Cosmedin, podria ésser-ne un (AMARI, *Vespro*, I, p. 172).

634. El papa Martí IV es trobava a Monteflascone, fugint de la calor estival. AMARI, I, p. 284.

635. Aquesta és una de les poques lletres que Desclot reproduïx íntegrament en la seva crònica. Suposant que fos autèntica, es tractaria d'una traducció, perquè el rei hauria fet escriure la carta en llatí adreçant-se com s'adreçava al sant Pare. Cal dir que, en els registres de Pere el Gran, no hem trobat cap lletra com aquesta, per aquestes dates, que pogués haver inspirat Desclot.

CAPÍTOL LXXXVI. DE LA RESPOSTA DE L' APOSTOLI
QUE FÉU ALS MISSATGERS DEL REI EN PERE D' ARAGÓ

Quan l'apostoli hac oïdes les cartes e hac enteses les paraules que els missatges li hagren dites de part del rei, sí respòs enaixí:

—Jo —dix l'apostoli— no crou pas que rei de tan poc poder com ell és sia passat en Barbaria ne gos haver emparat tan gran fet. Que el rei de França e el rei d'Anglaterra e el rei de Navarra e el rei d'Alemanya e molts comtes e el rei Carles foren a Tunis e anc res no hi pogren fer.⁶³⁶ Per què jo ara no li trametria secors de cavallers ne de tresor; que el tresor qui és justat de la dècima no és justat per dependre en Barbaria ne en altre lloc sinó en la terra d'Oltramar. E pus al començament no m'ho fôu saber, ja ara no haurà ma ajuda.

Quan los missatges hagren enteses les paraules de l'apostoli e li hagren respost ço que lur fo semblant, partiren-se davant ell e anaren-se'n a llur hostel, e puis parlaren ab los cardenals e ab los auts prelats qui en la cort de l'apostoli eren e dixeren-llur en qual guisa l'apostoli llur havia respost. E ells dixeren-llur que se n' aassen, que ab ell no podien res acabar.

—Per ço com és francesc e de la partida de Carles⁶³⁷ e és gelós de ço qui és gran dret que esdevena. Per què digats al senyor rei que pens de fer ço qui mills li sia semblant que sia sa honor e son profit, e Déus ajudar-li ha, e no es tema de res.

Aquestes paraules preseren los missatges que els cardenals havien dites per lo fet de Sicília. E preseren comiat e recolliren-se en llurs galeres e tornaren-se'n a Alcoll. E faeren la resposta al rei que l'apostoli havia feta e dixeren-li ço que els cardenals e els prelats llur havien dit.

Ara lleixarem a parlar del rei e de sa host e parlarem de les gents de Sicília.

CAPÍTOL LXXXVII. COM LES GENTS DEL REGNE DE SICÍLIA
TENGUEREN CONSELL

Quan los hòmens de Sicília saberren que el rei Carles era passat en Sicília ab tan gran poder e que tenia assetjada Messina per mar e per terra e que a la fi no es podia tenir llongament a ell, hagren gran paor així com cells qui eren tots jutjats a mort. E hagren llur consell tots los auts hòmens de Sicília en Palerm; llevà-se aquell qui era llur capitani e parlà:⁶³⁸

636. Referència a la croada de sant Lluís contra Tunis (1270).

637. El papa Martí IV era francès i devia el pontificat a Carles d'Anjou, que va dominar el conclave i, commovent el poble de Viterbo, va fer treure'n tres cardenals de la casa Orsini. Aquests cardenals eren ara partidaris de Pere el Gran, especialment el diaca de Santa Maria in Portico, Matteo Rosso Orsini.

638. Aquesta reunió degué tenir lloc a començament d'agost (1282), i va celebrar-se a l'església de Santa Maria de l'Almirall. Ja hem identificat aquest *capitani* amb Ruggiero Mastrangelo (més amunt, LXXXI, n. 7).

—Senyors, ben sabets que aquesta terra ha estat llong temps en gran servitud e en poder de mala senyoria, e ara és esdevengut, així com tuit sabets, que el rei Carles és passat a Messina e pensa recobrar tota la Sicília e ha'ns tots jutjats a mort. Nós sabem que el senyor rei d'Aragó és passat a Alcoll, e és nostre natural senyor, per raó de la reina e de sos fills. Trametam-li nostres missatges e diguem-li ab volentat de tots que venga pendre lo regne de Sicília així com terra sua e de sos fills, e que nós lo bastarem de cavalls e d'aur e d'argent mentre mester n'haja.⁶³⁹

A aquestes paraules resposeren tuit e dixeren que tenien per bo ço que el capitani havia dit e que ells sabien bé que per null hom no podien venir a salvament sinó per lo rei d'Aragó; que tot així com Moisès, qui delliurà per la vertut de Déu los fills d'Israel de les mans de Faraó, tot així devien ells ésser delliurats de les mans de Carles per lo rei d'Aragó, ab la volentat de Déu.⁶⁴⁰ E així tots s'acordaren a açò e elegeren llurs missatges, nobles hòmens e savis, e faeren-llur cartes segellades e fermades de tots los hòmens de les ciutats e de les viles e dels castells de Sicília, ab sacraments que tots tenien per bo e per ferm ço que aquells missatges farien.⁶⁴¹

CAPÍTOL LXXXVIII. COM LES GENTS DEL REGNE DE SICÍLIA TRAMETEREN LLURS MISSATGERS AL REI EN PERE D'ARAGÓ

Los missatges s'aparellaren de l'anar a Alcoll, lla on lo rei era, e quan foren aparellats meseren-se en dos llenys armats e anaren-se'n a Alcoll. E aquí davallaren en terra e anaren-se'n a la tenda del rei e aquí trobaren lo rei, ab gran res de barons e de cavallers, qui ordonava ab sos barons les batalles; que es volia comba-

639. Segons el cronista Neocastro, els palermitans foren persuadits per Hug Talach de llançar-se en braços del rei Pere. El *Llibre de les conquestes de Sicília* (cit. COLL, III, p. 82, n. 1) explica que fou Pere de Queralt qui, adreçant-se a la cort romana, va desembarcar a la marítima de Sant Jordi del territori de Palerm, i va assistir a la reunió esmentada i hi va proposar que nomenessin rei el rei Pere. AMARI, *Vespro*, I, p. 281. [Sobre l'herència Hohenstaufen que Pere el Gran havia de defensar en nom de l'esposa i els fills: A. BOSCOLO, *L'eredità sveva di Pietro il Grande, re d'Aragona*, XI Congresso di Storia della Corona d'Aragona. *La società mediterranea all'epoca del Vespro* (Palermo, 1982), Palerm, Accademia di Scienze, Lettere e Arti, 1983, p. 83-99. M. van LANDINGHAM, *The Hohenstaufen Heritage of Constanza of Sicily and the Mediterranean Expansion of the Crown of Aragon, a Across the Mediterranean Frontiers. Trade, Politics and Religion, 650-1450*, D. A. AGIUS, I. R. NETTON eds. (International Medieval Research, 1), Brepols, 1997, p. 87-104. Cf. també sobre aquest tema i els preparatius per a la intervenció del rei Pere el Gran: St. M. CINGOLANI, *Historiografia, propaganda*, p. 347-380, 397-409. M.T.F.]

640. La comparació amb Moisès apareix també en altres textos: "si comu liberau Moisés li populu deli mani di Farauni" (*Conspir. Johan. Prochitae*, p. 253). "Si come trasse Moysé il popolo di mano di Faraone" (Manuscrit del *Tesoro* de Brunetto Latini, en AMARI, *Antiche narrazioni*, p. 69).

641. Respecte a aquests ambaixadors, sonen els noms de Niccolò Coppola, de Palerm, i Paiano o Romeu Portella, català; i encara, segons la Conspiració de Joan de Pròcida, són Pròcida mateix i Guillem de Messina i dos síndics de l'illa (p. 269).

tre de tot en tot ab los sarraïns qui de tota Frèquia s'eren aquí ajustats, e el rei havia'ls manada batalla. E quan foren denant lo rei agenollaren-se a ell e besaren-li la mà e saludaren-lo molt altamente.⁶⁴²

—Déus te sal, rei d'Aragó e de Sicília, en molts anys vives tu sobre nós a gran honor, e tos fills e tots cells qui de tu eixiran. Los barons del regne de Sicília e tota l'altra gent te presenten llurs cors e llurs mullers e llurs infants e llur haver e tot quant han; e pregunen-te, sényer, que prengues lo regne de Sicília e que sies llur senyor e llur rei. E vet, sényer, les cartes segellades e fermades de tots los hòmens de Sicília.

Quan lo rei hac entès ço que els missatges li hagren dit e hac vistes les cartes,
—Barons —dix lo rei—, ben siats vós venguts. Per què havets desposseït Carles ne gitat de sa senyoria?

—Sényer —dixeren los missatges—, molt has ben dit e con a savi hom.

Ab aitant, un dels missatges, qui era molt savi hom en lleis, trasc un llibre en què havien escrits tots los mals fets e les injúries e les empremies que Carles e sos batllius llur havien fetes e faïen cascun jorn. E mes mans a llíger davant lo rei, e dia enaixí:

“Coneguda cosa sia a tots qui aquest escrit volran oir, con Carles, qui era rei en Sicília, faïa quatre vegades l'any colta a les gents del regne de Sicília, sí que al cap de l'any llur havia pres tot ço que havien. E, quan hi havia null hom qui no pogués pagar, havia-hi un seu batlliu qui collia la colta, qui portava deu cadenes clavades a l'arçó, detràs de la sella, ab sengles collars, e prenia'l e metia-li un dels collars per lo coll e en lloc de cans menava'ls a la presó; e puis havien un ferre cald e marcava-los en el front.

“L'altre capítol és que venien sos ribauts e sos soldaders ab llurs cavalls e entraven en nostres albergs, e prenien nós e nostres infants e nostres mullers, e gitaven-nos defora malament e deshonorada, e prenien nostres draps e tot ço que havíem en nostres albergs e gastaven-ho a llur serviï. E, quan se n'anaven, portaven-se'n ço qui bon llur semblava.

“L'altre capítol: si un hom hagués bella muller o bella filla, entraven en son alberg e gitaven defora lo senyor de l'alberg e puis faïen ço que es volien de la muller o de la filla; e, si el senyor ne parlàs, donaren-li tantes de colps que el lleixaren per mort. E açò és provada cosa per molts.⁶⁴³

“L'altre capítol és que ens faïen nodrir truges e deïen: —Aquestes truges deuen fer aitants porcells al cap de l'any, e és mester que d'aitants nos responats —. E, quan venia al cap de l'any, ells venien en aquell hom e deïen: —On són nostres

642. Cf. MUNTANER, caps. LIV i LVII, la manera com, segons ell, es presenten aquests missatgers. La narració dels altres cronistes es troba més d'acord amb la relació de Desclot.

643. Cf. Nicolao Speciale: “Raptasne virgines, prostitutas violenter conjugatas et viduas”.

porcs que has nodrits al rei?—. E al bon hom era mester que els retés resposta d'aitants com ells havien dit; si no, metien-lo en presó e tolien-li tot quant havia.

“L'altre capítol, que faïa moneda nova dues vegades de l'any, e prenien d'aquella moneda e donaven-la per albergs, segons que l'alberg era ric o pobre: a tal alberg hi havia dues unces, e a tal tres, o a tal mitja o segons que era, e donaven-llur cinquanta sous d'aquella moneda nova, en què no havia sinó aram, per una unça d'or. E, quan venia a quatre o a cinc jorns, anaven cinc sous a tarí, e a deu o a dotze jorns, deu sous a tarí; e així destruïa la gent e llur tolia tot quant havien”.⁶⁴⁴

Encara de moltes d'altres empresies e de malvestats, que llonga cosa seria a recontar.

—Certes —dix lo rei—, molt me sembla dura cosa e mala, aquella. E no em do meravella de ço que havets fet, que Déus no ha posat lo pastor sobre les ovelles que les deja devorar ne menar a mal, ans les dou governar en via de bé e guardar de llops e de males bèsties, que no llur facen mal; atressí és dels reis e dels prínceps que Déus los ha posats sobre el poble per governar-los e tenir en dretura e per defendre que altres gents no els facen sobres ne tort.⁶⁴⁵ Barons —dix lo rei—, jo hauré mon consell e respondré-us breument.

Los missatges se partiren davant lo rei, e el rei manà a son senescal⁶⁴⁶ que los lliuràs hostal e que pensàs d'ells al mills que pogués. E, així com lo rei ho hac manat, sí fo fet.

E el rei apellà son consell de comtes e de barons e de cavallers savis⁶⁴⁷ e dix com los hòmens de Sicília li havien trameses missatges que li retrien lo regne de Sicília.

—E que em bastarien de tot ço que jo mester hagués. Ben sabets que el regne és de la dona regina, muller mia, e de mos fills, e aquest rei Carles tenia'l a gran tort. E pus així és esdevengut que l'apostoli no em vol fer negun secors perquè jo romangés ací per conquistar la terra de Frèquia, és mon cor que jo vaja pendre lo regne de Sicília, pus ells lo'm reten. E vull saber de vosaltres quin consell me'n dats.

—Sényer —dixeren los comtes e els barons de Catalunya e d'Aragó—, pensats de fer tot ço qui honor vos sia ne prou, que nós vos seguirem mentre que vida

644. El tarí, moneda de compte. Una unça siciliana en contenia trenta.

645. Cf. aquestes consideracions que Desclot posa en boca de Pere el Gran amb les que Desclot mateix ha fet en el cap. LXXVI, al final.

646. Ignorem qui era aquest senescal. El càrrec estava vinculat en la família Montcada. Però no sabem que cap Montcada hagués pres part en l'expedició.

647. Cf. abans, cap. LXXXIV, n. 630, on ha parlat de “son consell dels barons e dels savis hòmens de la host”. Ací parlà de “son consell de comtes e de barons e de cavallers savis”. Això sembla precisar que els savis no eren ni juristes ni burgesos, com podia consentir de creure l'anterior referència al consell.

ens bast; que gran vergonya seria, si tornàvem en nostra terra que no haguéssim res conquestat ne cregut a la vostra senyoria.⁶⁴⁸

D'aquest consell fo molt alegre lo rei.

—Barons —dix lo rei—, molt són pagat de ço que havets dit, e conec que gran amor e gran lleialtat me portats e que gran proea de cavalleria vos ho fa dir. E per ço no romanga de fer la batalla ab aquests menyscresents qui tants se són ajustats denant nós.

—Sényer —dixeren los barons e els cavallers—, molt vos havem què grair de ço que deïts. E façam-ho en tal guisa que tots temps nos dubten; que en Espanya parrà tots temps ço que vós e vostres ancessors hi han fet, e és mester que ací parega.⁶⁴⁹

Ab tant, lo consell se partí, e cascuns se n'anaren a llurs tendes, e el rei romàs alegre e baut.

Ara lleixa lo llibre a parlar del rei e torna a parlar dels barons e dels cavallers de la host e dels almogàvers, dels torneis e dels grans fets d'armes que faïen ab sarraïns.

CAPÍTOL LXXXIX. D'UN GRAN ARDIMENT QUE FÉU LO COMTE DE PALLARS

Diu lo comde que en la host havia un comte qui havia nom Arnau Roger, qui era comte de Pallars, d'una terra molt forts e qui no estec anc sens guerra, e ha-hi molt valents gents d'armes. Aquest comte era molt bell hom e agradable e jove, e a gran meravella valent e prous de ses armes e llarg hom de donar.⁶⁵⁰ Esdevenc-se que un jorn ell s'estava en sa tenda, qui era en un puig fora de la vila d'Alcoll,⁶⁵¹ e viu una companya de cavallers sarraïns qui semblaven honrats hòmens e eren tro

648. No sembla que els parers fossin unànimement favorables als designis del rei. Sembla, al contrari, que van sorgir opinions adverses a l'aventura: que n'hi hagué que la jutjaren imprudent, i que parlaren de reunió de Corts; de conveniència de tornar, per preparar, si de cas, una més gran expedició. Sembla que n'hi hagué, fins i tot, que se'n tornaren a la Península. Vegeu ZURITA, llib. IV, cap. XXII; AMARI, I, p. 285.

649. Aquesta al·lusió a Espanya manca en el manuscrit de París (ed. Coroleu, p. 163). És una altra mostra de com, quan volien ponderar un fet, una gesta, realitzada o per realitzar, recorrien a una més ampla referència, confrontant-la amb tota la Península. Cf. amb els altres casos que es troben en el mateix Desclot, i en el *Llibre dels Feits* i en la crònica de Muntaner.

650. Vet aquí un elogi complet del comte de Pallars i de la seva terra. Els mots relatiu a la valentia de les gents d'armes no figuren en el manuscrit de París (ed. Coroleu, p. 164). L'elogi té tanta més importància, que no abunda en la crònica. Cf. amb l'elogi dels homes de Lleida, caps. CXXXIX i CXLVII. [Hem donat notícies sobre el comte Arnau Roger de Pallars al *Llibre dels Feits*, nota 2512. Afegim a aquella informació que morí l'any 1288: I. M. PUIG I FERRETÉ, *Els comtes de Pallars en l'afer de Sicília (1282-1295)*, XI Congresso di Storia della Corona d'Aragona. *La società mediterranea all'epoca del Vespro* (Palermo, 1982), Palerm, Accademia di Scienze, Lettere e Arti, 1983, Comunicacions, IV, p. 131-148, concretament p. 140-141. M.T.F.]

651. Segons ha dit al començament del capítol LXXIII.

a seixanta, ben encavalcats e ben arreats, e portaven una senyera vermella ab lletres sarraïnesques entorn, e vengren molt prop de la tenda sua. E quan lo comte viu que tan prop s'acostaven a la sua tenda fôu manament a la sua gent que hom no els tragués ab ballestes ne ab alre, ne null hom no els eixís. E aitantost guarní-se e muntà en son cavall, e pren la llança e son escut e eixí fora del vall. E quan fo defora punyí lo cavall dels esperons e anà ferir entre els sarraïns, sí que el primer colp n'abaté, ab lo pits del cavall seu, quatre a terra; e anà ferir un sarraí de la llança, que la dàraqa li passà e tot lo cors, sí que l'abaté mort a terra. E puis arrancà-li la llança del cors e, de manent, va'n donar tal colp per mig lo pits a aquell qui portava la senyera, que mantinent l'abaté mort a terra. E un sarraí ferí-lo de la atzagaia per la cuixa, sí que el nafrà malament, ell e son cavall. Sí que punyí tant a enant que ultrapassà los sarraïns.

Ab tant, venc un comte d'Urgell, qui era enfant e jove, e dos donzells, qui foren fills d'En Vidal de Sarrià,⁶⁵² e punyen llurs cavalls dels esperons e van ferir en la pressa dels sarraïns per ajuda al comte de Pallars. Sí que el comte d'Urgell ferí ab la llança un sarraí sobre la dàraqa, que la dàraqa e el cors li passà; sí que el cavall ne portava lo sarraí e el comte no li podia arrencar la llança. E quan lo comte de Pallars ho viu, correc vers lo comte. Dix ell:

—Jo us aidaré, qui son pus forts que vós.

E pres la llança e tirà-la molt fort, sí que la dàraqa trasc del coll del sarraí, e el sarraí caec mort a terra.

Ab tant, les gents de la host corregren vers aquella part on lo comte era, e els sarraïns se'n fugiren, menys d'aquells qui romaseren en el camp morts. E el comte, ab sos companyons, tornà-se'n en la sua tenda e desguarní-se e fôu-se metjar de la nafra als bons metges qui eren en la host; e a poc de temps ell fo guarit.

E el rei reptà-lo molt fort, cor menys de son manament havia passat lo vall ne havia esperonat vers los sarraïns, e que no en valia tant sa fe.⁶⁵³

—Certes —dix lo comte—, sényer, no és null hom en el món qui diga que jo haja fet res contra fe, de vós qui sots mon senyor enfora, que jo no li ho combata.

—En comte, jo non ho dic gens sinó per la follia que vós faés. Que jo amara

652. El comte d'Urgell era Ermengol; els fills de Vidal de Sarrià eren Bernat i Vidal. [Sobre el comte Ermengol d'Urgell cf. S. SOBREQÜÉS, *Els barons de Catalunya*, p. 79-81. Pel que fa als Sarrià, un dels fills de Vidal de Sarrià, Bernat, fou després un home famós, tresorer de Jaume II al començament del seu regnat, almirall, càrrec pel qual s'enfrontà amb Roger de Llúria (1292, 1307-1313), procurador del regne de Múrcia (1300-1303) i del regne de València (1322-1329) i home imprescindible per a nombroses missions militars i diplomàtiques: M. T. FERRER, *Organització i defensa d'un territori fronterer*, p. 23-48. J. V. CABEZUELO PLIEGO, *Poder público y administración territorial en el reino de Valencia 1239-1348. El oficio de la procuración*, València, Generalitat Valenciana, 1998, p. 178-198. M.T.F.]

653. Recordem que el rei havia prohibit de passar el vall sense la seva autorització (capítol LXXXIII). [Una valoració tècnica, des del punt de vista militar, d'aquesta proesa a M. de RIQUER, *L'arnès del cavaller*, p. 43-44. La dàraqa o adarga era l'escut: *ibidem*, p. 43. M.T.F.]

més haver perdut tot quant he, que si vós hic fóssets mort. Per què hom se dou guardar de foll assaig.

—Certes —dix lo comte—, si ací no assajam nostres cors de fet d'armes, jo no sé on nos assagem.

—Certes —dix lo rei—, bon provar fa son cors, d'un cavaller contra dos o tres; mas anar ferir entre cinquanta cavallers ne entre seixanta no és ardiment ans és folltat. Mas jo sé bé que el vostre ardiment és tan gran, que, si havíets la meitat de força segons la volentat del cor, que vós vos combatriéts ab cent cavallers o ab plus.

—Sényer —dix lo comte—, gran mercès! Que ben m'havets pagat de paraula, que ço qui és en vós cargats a mi.

D'aquests assaigs e d'aquests torneis faïen cascun jorn los nobles cavallers de la host. E els almogàvers eixien un o dos o tres o quatre fora del vall e cridaven als cavallers sarraïns que es venguessen combatre ab ells, un per altre, o dos per dos, o tres per tres, o quatre per quatre; e en primer los sarraïns a cavall venien ferir en ells, e els almogàvers campejaven ab ells e, ab los dards, alceïen-llur llurs cavalls e ells. E pus los sarraïns los hagren així provats, ne viuren l'ardiment dels almogàvers ne de l'altra gent, no s'acostaven volenters a ells, ans quan los veïen eixir fora del vall, se'n llunyaven atràs.

Quan lo rei venc a Alcoll venc ab deu naus grans e ab vint tarides qui portaven cavalls, e ab vint-e-dues galeres e ab vint-e-dues sageties de setze rems, menys dels llenys e de les naus en què anava l'arnès dels altres barons, e civada e farina; que, quan entrà la host a Alcoll, foren cent quaranta veles.⁶⁵⁴ Mas anc no fo null temps vist tan bell arnès de cavallers e de mariners e de sirvents, de belles cuirasses ab cobertes de samits e de drap d'aur, e molt bell sobresenyal de sendat ab fulla d'aur batut, e molta bella senyera, e molt bell penó ab fres d'aur e d'argent, e molts bells cavalls de gran preu, e molta bella sella de senyal; que, quan eren guar-nits en un camp, molt era noble cosa de veer.⁶⁵⁵ En tota aquella host no hac genoveses ne pisans ne venecians ne proençals, ne en mar ne en terra, que tota l'armada e el navili era de catalans, e els cavallers eren catalans e aragoneses, tots triats e ben provats de fet d'armes.⁶⁵⁶

654. Ara dóna Desclot la composició i el nombre de l'estol, que no ha donat en descriure la partença. Malgrat que el nombre de galeres i naus, que són el nervi de l'estol, no ultrapassa de trenta-dues, la xifra total ha semblat exagerada. Observem, no obstant, la similitud d'aquesta xifra amb la de l'estol de la conquesta de Mallorca (*Llibre dels Feits*, § 55).

655. Com sent el que hem anomenat la voluptat del botí, Desclot sembla sentir també la voluptat de les resplendents desfilades o parades guerrereres. Tot plegat sembla delatar un home estrany a la professió de les armes.

656. Un dels passatges en què esclata l'orgull patriòtic de Desclot, tant més interessant, que no són gaire nombrosos.

CAPÍTOL XC. COM LO REI EN PERE D'ARAGÓ, AB TOTA SA HOST,
SE'N VENC EN SICÍLIA

Diu lo comde que quan les hosts de tota Frèquia se foren ajustades a Alcoll, sí que les muntanyes e els plans n'estaven coberts, a cavall e a peu, lo rei llur tramès missatge que s'aparellassen de la batalla. E quan los sarraïns ho hagren entès, qui ja els havien provats e veïen que eren molt valents gents d'armes, faeren resposta al rei que haurien llur consell; e quan hagren haüt llur consell, trameseren al rei missatge per un mercader pisà, qui era en la host dels sarraïns, que farien pau ab ell molt volenters, e que se n'anàs en sa terra o lla on se volgués, e que es tributarien a ell. E el rei hac son consell e dix que pus li convenia a partir d'aquí e que devia anar en lloc on hauria mester sos cavallers e sa gent, e que la batalla no li acabava res, e que tot ço que hagués d'ells hauria de gasany; e així fou-llur resposta que ell no hi era vengut per llur haver, mas si ells se volien combatre ab ell, que s'aparellassen de la batalla. E ells faeren-li altra vegada resposta que no es volien combatre ab ell, ans farien ab ell bona pau, e que li darien tant de tresor que ell se'n tendria per pagat, e que es tributarien a ell cascun any, e que havien tramès a Tunis per lo tresor e a la resposta de Mirabussac, qui era rei de Tunis.⁶⁵⁷

Mentre que el rei estava així sobre aquestes paraules, els missatges del regne de Sicília li vengren un jorn davant e dixeren-li:

—Sényer rei, pregam-te, així com a noble senyor, que ens respones al nostre fet.⁶⁵⁸

—Barons —dix lo rei—, jo he haüt mon consell que, pus als hòmens del regne de Sicília plau que em reten la terra ne volen que jo sia rei de Sicília, que passaré lla e que els defendré ab mon poder de tots hòmens; encara, que els tendré a les bones costumes del rei Guillem.⁶⁵⁹

—Donques, sényer, pregam-te que pens d'enantar ton fet e de passar en Sicília al pus tost que pusques, e no hages cura d'aquests sarraïns; que nós te bastarem d'aur e d'argent a tot ço que mester hages.

657. Recordem que, precisament, estava en joc la qüestió del tribut del rei de Tunis, que Abu Ishac i, abans que ell, al Uatec, s'havien negat a pagar. Desclot no n'havia parlat encara.

658. Sembla que la causa de la triga a donar la resposta era, per part de Pere el Gran, l'espera de la resposta del sant Pare a la seva ambaixada demanant-li acorriment.

659. Guillem II (1166-1189), de la dinastia normanda, que els sicilians, pel seu esperit de justícia i la seva benignitat, cognomenaven *el Bo*. Entre les condicions que el papa Climent IV va imposar a Carles d'Anjou per fer-li donació de Sicília hi havia l'observança dels costums del rei Guillem (AMARI, *Vespro*, I, p. 33). El Dante fa un bell elogi d'aquest rei:

E quel que vedi nell'arco declivo
Guiglelmo fu per che Sicilia piora,
che piange Carlo e Federigo vivo.

(*Purgatorio*)

Sobre açò lo rei viu que els sarraïns lo menaven per paraules, fôu recollir sos cavalls e sos cavallers e tot llur arnès, sí que en tres jorns fôu tot recollit. E, quan venc que la nit fo venguda del terç jorn, lo rei fôu recollir los cavalls e els cavallers qui estaven en guàrdia al vall e tots los servents; e el rei, tro ab deu almogàvers, anava per la vila d'Alcoll ab grans brandons e cercava si hi romania null hom malaut ne san. E quan viu que no hi havia romàs negun, recollí's en una galera. E, quan lo rei fo recollit, los mariners eixiren en terra e meseren foc en la vila bé en cent llocs; e, quan lo foc se tenc a tota la vila, els sarraïns conegren que la host se n'era anada e mantenent vengren a la mar e no hi trobaren negú, que tots se foren recollits. Adoncs pensaren-se que el rei se n'anava en Sicília.

Quan venc a la mitja nit, les naus e les tarides e tot lo navili faeren vela, e hagren llur vent e tengren llur via vers Sicília; e anaren tant ab llur bell vent, que al cinquè jorn foren arribats dins lo port de Tràpena, qui és en Sicilia.⁶⁶⁰ E quan les gents de la vila de Tràpena e del Munt de Sent Julià e de Marsara⁶⁶¹ e de tota l'encontrada viuren tan gran navili venir vengren tuit a la mar; que ben sabien que era lo rei d'Aragó qui venia en Sicília. E aparellaren-se al mills que pogren de recebre lo rei a gran honor, e sempre tots los rics hòmens e els cavallers de la terra en barques entraren en la nau on lo rei era; e quan foren en la nau agenollaren-se als peus del rei e besaren-li la mà e saludaren-lo molt altament e dixeren que davallàs en la sua terra. E sempre el rei muntà en una galea e anà a terra.

E, quan lo rei fo en terra, hac-li hom aparellats cavalls, e muntà a cavall, e tota la gent de la terra anaven-li denant a peu, e els cavallers e els barons de Sicília menaven-lo per les regnes e portava-li hom un pali d'aur en quatre llances sobre el cap. E les donzelles e tota l'altra gent, ab moltes maneres d'estruments, anaven-li denant e cridaven:

—Ben sia vengut lo nostre senyor rei d'Aragó e de Sicília e el nostre salvador, per qui serem delliurats de les mans del nostre enemic Carles sens mercè!

E així anaren-li cantant e alegrant denant, tro que l'hagren menat dins lo palau reial, qui fo encortinat de draps de seda e d'aur.

660. L'arribada del rei i l'estol a Tràpani va tenir lloc, segons sembla, el dia 30 d'agost de 1282. Això col·locaria la partença d'Alcoll, segons el compte de Desclot, la nit del 24 al 25. Cinc dies, de tota manera, semblen excessius per a una travessia amb bon vent. La costa tunisenca no es troba sinó a uns 160 Km. de Sicília. En dies clars, des de Tràpani (Mont Sant Julià) es veu la costa africana. Tràpani en la part nord-oest de l'illa, el port més pròxim a Catalunya, que per aquest motiu, l'ocupació catalana i les relacions amb Catalunya van beneficiar notablement. [Sobre la guerra amb els Anjou a Sicília, segons la crònica de Desclot, comparant-la amb altres textos: St. M. CINGOLANI, *Historiografia, propaganda*, p. 411-452. M.T.F.]

661. El Mont Sant Julià o Monte San Giuliano es dreça no lluny de Tràpani, a la part nord-est. És un turó agut, de 751 m. d'altitud, que domina la ciutat i aquesta part de l'illa i la visió de la mar fins a l'Àfrica (cap Bon). Desclot, però, es refereix a la població medieval del mateix nom, que va venir a substituir l'antiga Eryx, on es dreçava el temple de Venus Ericina. Marsara és Marsala, pocs quilòmetres al sud de Tràpani, en el cap del seu nom, o sia l'extrem occidental de l'illa.

Los hòmens de la terra faeren venir molts bous e moltes vaques e moltons e gallines e pa e vi a gran bastament, e faeren molt ricament aparellar de menjar. E els barons e els cavallers e els almogàvers davallaren de les naus e de les tarides e faeren descarregar llurs cavalls e llur arnès e anaren per hostals; e els menjars foren aparellats, e menjaren alegrement e puis anaren-se reposar, que la mar los havia treballats.

E puis la gent de la terra faeren gran festa ben quatre jorns e trameseren grans presents d'aur e d'argent al rei e de draps d'aur e de seda; sí que el rei se tenc per pagat d'ells, ço és a dir dels hòmens de Tràpena e de tota l'encontrada.⁶⁶²

CAPÍTOL XCI. COM LO REI EN PERE D'ARAGÓ SE'N VENC
A PALERM PER TENIR CONSELL

Quan lo rei hac estat cinc jorns en la vila de Tràpena,⁶⁶³ e hac demanat del fet de la terra, ne de Carles on era ne on no, e sabé que Carles era entorn de la ciutat de Messina e que la tenia assediada per terra e per mar, fôu manament a En Ramon Marquet que faés muntar en les galees e en les tarides tots los mariners de les naus ab totes llurs armes, e que menassen les tarides cargades de pa e de vi e de carn e que es n'anassen a Palerm.⁶⁶⁴ Tot enaixí com lo rei ho hac manat, sí fo fet. E el rei cavalcà ab sa gent tantes jornades, que venc en la ciutat de Palerm, e les galeres foren aitantost aquí.⁶⁶⁵

Les gents de la ciutat de Palerm faeren molt gran festa de la venguda del rei e el receberen a gran honor e el meseren en el palau emperial.⁶⁶⁶ Quan lo rei fo al-

662. Observem com Desclot no oblida tampoc ací els menjars i els presents, que tant semblen interessar-lo.

663. Havent arribat a Tràpani el dia 30 d'agost, això ens duria fins al 4 de setembre. Vegeu la nota següent. [El rei s'aturà quatre dies a Tràpani segons la primera redacció de la crònica i també a la fi del cap. xc diu que s'hi feren festes quatre dies: St. M. CINGOLANI, *Historiografia, propaganda*, p. 411. M.T.F.]

664. Un document de Pere el Gran confirma aquestes notícies de Desclot (CARINI, *De rebus regni Siciliae*, doc. x).

665. Segons el document esmentat en la nota anterior el rei Pere hauria arribat a Palerm el divendres 4 de setembre, és a dir el mateix dia que, segons el compte de Desclot, hauria sortit de Tràpani. No és totalment impossible, però no és gens probable, perquè de Tràpani a Palerm hi ha 126 Km. per via fèrria, i perquè el rei no cavalcaria amb aquesta precipitació. Observem que Desclot diu que cavalcà "tantes jornades". El més probable, doncs, és que el rei no es va aturar tants dies a Tràpani.

666. Molt transformat. El palau es dreça encara, superba fortalesa, a un extrem de la ciutat. Començat pels sarraïns, fou continuat pels reis normands i per Frederic II emperador, d'on la denominació de "palau emperial" que li dona Desclot. I fou també residència dels prínceps catalans. Encara avui, malgrat les modificacions sofertes, en el mur de la meravellosa capella del palau (meravellosa per les pintures que exornen l'absis i el sostre) campeja l'escut dels reis catalans de Sicília: els pals vermells sobre camp d'or combinats amb les àguiles imperials. Una làpida recorda que el temple adossat al mur, al centre del qual hi ha l'escut, fou "Refectum sub Philippo V anno MDCCXIX".

bergat en son palau, els cavallers e els almogàvers foren albergats per la ciutat; no gens que tota la cavalleria del rei vengués ne els almogàvers venguessen tots ensem aquell jorn ab ell, ans pujaren a venir pus de quatre jorns, per ço cor grans gents no es poden així tost ajustar; e màgerment, pus eren en terra de llurs amics e terra abundosa de totes viandes,⁶⁶⁷ cascú se reposava volenters, per ço cor molt havien treballat. E per ço cor los cavallers venien ab llurs farsets vestits, tots suats e negres del guarniments, e ells qui eren ennegrits per lo sol qui els havia colrats, e llurs vestedures ronyoses, e els almogàvers tots suats e mal vestits e negres per raó del sol qui els havia tocats, les gents de Palerm menysprearen-los en llur cor e no els fo semblant que ja per ells ne fossen delliures de les mans de Carles, qui era ab tan gran poder, e per mar e per terra.⁶⁶⁸

Quan venc a cap de tres jorns,⁶⁶⁹ lo rei tenc parlament ab tota la gent de Palerm e de les viles e dels castells de Sicília, que de cascun lloc n'hi havia dels mel·lors, e dix-llur:⁶⁷⁰

—Barons, vós sabets bé que jo era anat en Barbaria sobre sarrains a honor de Déu e de tota cristiandat, e mentre que jo era en la vila d'Alcoll, qui és en Barbaria, los vostres missatges vengren a nós de la vostra part e de tota la universitat del regne de Sicília, qui era meu e de mos fills; e que vosaltres me donariets aytants cavalls con jo hagués mester, e em bastariets d'aur e d'argent a defendre vosaltres del rei Carles, e que em lliurariets tot ço qui hic fos del rei Carles. Vull saber de vosaltres açò si és veritat ne si ho atorgats.

Ab tant, lo rei se callà per oir què li respondran e assec-se en son seti. E un cavaller de Sicília, qui era hom de grans jorns, se llevà, qui havia comiat de tots los altres que degué parlar per tots, e dix:

—Mon senyor lo rei, les tues paraules són certanes e vertaderes; e tot enaixí com tu ho has dit, ho atorga tota la cominaltat del regne de Sicília.

E a aquesta paraula resposeren tuit a una vou que atorgaven ço que ell deïa e que eren aparellats de seguir la sua volentat. Puis parlà aquell cavaller qui primerament havia parlat e dix:

—Mon senyor lo rei, d'una cosa te volen pregar los hòmens de Sicília per ço

667. Ja aleshores, doncs, Sicília produïa aquesta impressió, que és la que produeix avui, especialment en el que es refereix al blat, als tarongers i a la vinya. Precisament la contrada és notable pels vins —vi de Marsala— i no fóra estrany que haguessin contribuït a la lentitud del viatge. El bestiar abundós i la caça havien de justificar les notícies de Desclot.

668. Segons el cronista Giachetto Malespini (“*Rerum Italicarum Scriptores*”, VIII, p. 1033), els sicilians deien que era poc l'exèrcit del rei Pere. Cf. més endavant, capítol CIII, la impressió que un almogàver produeix al príncep de Salern, semblant a aquesta que experimenten els palermitans.

669. Arribat el 4, això ens duria al dia 7. I aquesta data, treta de l'afirmació de Desclot, és la que accepta Amari per a la reunió del parlament (*Vespro*, I, p. 289).

670. No es tracta, sembla, d'un parlament regular, sinó format pels que pogueren assistir-hi, de Palerm la major part.

que tots temps sien remembrants de la tua amor e de la tua gràcia e que jamés no es pusca departir: que els atorc les bones costumes del rei Guillem.⁶⁷¹ E d'aquí avant fé de nós la tua volentat.

Lo rei se llevà e dix:

—Barons, ço que vosaltres me pregats és lleugera cosa de fer; que major volentat n'he jo que vosaltres. Que us atorc totes les bones costumes del rei Guillem; e d'açò fer-vos he bones cartes, ab mon segell pendent.⁶⁷²

E tuit faeren-li gràcies de l'atorgament que llur havia fet. E llevaren-se tots los barons e els cavallers de Sicília e els rics hòmens de les ciutats e de les viles e faeren-li homenatge, e puis tota l'altra gent.

Ab tant, les taules foren meses e el rei anà menjar ab sos cavallers,⁶⁷³ e el parlament se departí.

CAPÍTOL XCII. COM LO REI EN PERE TRAMÈS SOS MISSATGERS AL REI CARLES

Diu lo comde que quan lo rei hac ordonat sos fets en la ciutat de Palerm e tots los cavallers e els almogàvers foren venguts de Tràpena, e el rei s'aparellà d'anar vers la ciutat de Messina⁶⁷⁴ e hac trameses ses cartes per tot lo regne de Sicília que totes les gents a peu e a cavall fossen ab llurs armes tots justats a la vila de Randàs.⁶⁷⁵ Mas enans d'aicò, tramès sos missatges al rei Carles, dos cavallers honrats qui havien nom En Pere de Queralt, de Catalunya, e En Ruis Eixemenis de Luna e En Guillem Eimeric, jutge de la ciutat de Barcelona,⁶⁷⁶ los quals por-

671. Vegeu abans, cap. xc, n. 659.

672. El rei tenia diversos segells: el secret, el pendent. El pendent era el que s'unia al document mitjançant cordons, i per això s'anomenava pendent, perquè penjava. Es posava en els documents més solemnes. Amari dubta, però, de la certesa del jurament fet pel rei Pere, ja que, per pròpia autoritat, el rei va promulgar la collecta, en contradicció amb el dret públic consuetudinari de Guillem el Bo (*Vespro*, p. 291). Cal observar que el document esmentat en la nota 664 no diu res d'aquest atorgament.

673. Encara que sigui una breu referència; però Desclot ha d'esmentar l'àpat que segueix al parlament.

674. El darrer document expedit pel rei a Palerm és del 20 de setembre de 1282.

675. Randazzo, al S.O. de Messina, a la falda de l'Etna, a l'interior de l'illa, a una seixantena de quilòmetres d'aquella ciutat. Conserva el seu aspecte medieval. Tenim moltes precisions sobre aquesta convocatòria, que assignava la data del 22 de setembre per a la concentració. Vegeu CARINI, *De Rebus regni Siciliae*, docs. vi i seg.

676. Ja els dies 9 i 13 de setembre el rei adreçava als oficials i súbdits de Sicília el salconduit per a Pere de Queralt i Roiç Eiximèn de Luna (*De rebus*, docs. III-IV). Guillem Eimeric no apareix com a missatger en cap document, però sí en alguna altra crònica. [De Pere de Queralt n'acabem de parlar a la nota 632. Pel que fa a Roiç Eiximèn o Eiximenis de Luna, cf. *Llibre dels Feits*, nota 2403. El fet que Guillem Eimeric no aparegui com a missatger no és rellevant; els ambaixadors eren acompanyats normalment per un jurista, el qual podia no tenir el rang d'ambaixador; podia ésser-ne només un assessor. Segons M. COLL, *Crònica*, III, p. 107, Guillem Eimeric està documentat, efectivament, com a jurisperit de Barcelona. M.T.F.]

taren una carta que el rei llur donà que donassen al rei Carles e altra carta de creença.⁶⁷⁷ E portaren llurs guarniments e menaren llurs escuders qui els portaren llurs armes e menaren llurs cavalls, e cavalcaren tant per jornades que vengren a dues llegües pres de la host de Carles. Mas ja enans d'aicò de dos jorns abans, havien tramès dos frares de penitència al rei Carles que ell sabés que missatges del rei d'Aragó venien a ell e que els asseguràs; e havien haüda resposta que venguessen segurament. E quan ells foren pres de dues llegües de la host del rei Carles e foren a l'avallada d'una muntanya, sí viuren llajús en el pla tro a seixanta cavallers armats en llurs cavalls que Carles hi havia tramesos per tal que negunes gents no poguessen entrar en el pla que ell non ho sabés, e per tal que abans que els missatges fossen en la host que aquells li ho faessen a saber. Quan En Pere de Queralt e En Ruis Eixemenis de Luna viuren aquells cavallers, hargren paor.

—Barons —dix En Pere de Queralt—, armem-nos e muntem en nostres cavalls,⁶⁷⁸ que aquestes gents són molt ultratgers e desconeixents. E, si tant serà que ens volguessen fer honta ne dan, més val que ens troben aparellats que si moriem vilment.

Ab tant, preseren llurs armes e muntaren en els cavalls e tengren llur dret camí. E quan los cavallers franceses los viuren venir, ben se pensaren que aquests eren los missatges del rei d'Aragó, e encloïren-los de totes parts e de la llarga cri-daren-llur quins cavallers eren; e ells resposeren que eren missatges del rei d'Aragó. E aitantost acostaren-se a ells e demanaren-los del rei on era; e ells dixeren que era a Palerm. E així cavalcaren ab ells ensems bé una llegua e mitja, sí que viuren tota la host del rei Carles.

Quan ells foren a mitja llegua pres de la host, ells viuren venir una companya de cavallers honrats cavalcant en llurs palafrens, molt ricament vestits de rics draps ab penes vaires e ab sendats; e quan foren prop d'ells, saludaren-los molt gint e els receberen molt honradament. E tornaren-se'n ab ells en la host e acompanyaren-los tro a llur hostal; e puis partiren-se d'ells, sinó un cavaller qui romàs tota via ab ells. E, si volets saber com foren albergats, sí els mes hom en una esgleia e aquí hom los fó albergar; e no hi hac matalafs ne cobertors, sinó molt fe que hi hagren mes. E el rei Carles fòu-llur portar dos flascons de vin e sis pans de forment molt negres e lleigs e dos polls en un ast e una caldera de cols cuites ab carn de porc fresc. E així estegren aquell jorn e la nuit, que no els lleixà hom parlar ab Carles.

Quan venc al matí, lo rei Carles llur tramès missatges que venguessen parlar

677. El rei expedia el dia 13 de setembre aquestes lletres de creença (*De Rebus*, document 11).

678. Vet aquí una altra prova que els cavallers no viatjaven en llurs cavalls, sinó que els reservaven per al moment de la lluita.

ab ell; e aitantost foren aparellats e vengren a la tenda del rei Carles qui seïa sobre un llit, de rics draps de seda cobert.⁶⁷⁹ Agenollaren-se a ell e saludaren-lo, e puis En Pere de Queralt parlà e dix la missatgeria al rei:

—Sényer rei Carles, lo nostre senyor rei d'Aragó nos tramet a vós; e per tal que cregats que nós som missatges seus, veus carta de creença que us tramet.

—En nom de Déu —dix lo rei Carles—, digats ço que el rei d'Aragó vos mana dir.

—Sényer —dix En Pere de Queralt—, tenits aquesta carta que nostre senyor lo rei vos tramet.⁶⁸⁰

E el rei Carles pres-la, mas no la guardà aquella hora, mas que la posà sobre el llit en què seïa.

—Sényer rei Carles —ço dix En Pere de Queralt—, nostre senyor lo rei d'Aragó vos diu e us mana que li delliurets la terra de Sicília, qui és sua e de sos fills, que trop havets tenguda a gran tort. Que les gents de Sicília són molt agrejades de la vostra senyoria e han requesta l'ajuda del rei d'Aragó; per què lo rei llur vol ajudar, així com a cells qui són seus e de sa terra.

CAPÍTOL XCIII. DE ÇO QUE EL REI CARLES DIX E FÉU DIR ALS MISSATGERS DEL REI D'ARAGÓ

Quan lo rei Carles hac entès ço que els missatges li hagren dit estec tot esbalaït una gran peça, que no parlà ne respòs, e adés anava menjant ab les dents un bastonet que tenia en sa mà, per fellonia. E quan hac molt pensat respòs e dix:

—Certes, la terra de Sicília no és pas del rei d'Aragó ne mia, ans és de l'Esgleia de Roma, e jo la tenc per l'Esgleia de Roma. Mas jo vull que vosaltres anets a Messina e que digats als hòmens de Messina de part del rei d'Aragó que hagen treves ab mi vuit jorns, tant que nós hajam parlat ab vós, e vós ab nós, de ço on havem a parlar.

—Sényer —dixeren los missatges—, açò farem nós molt volenters; e no romandrà ja en nós si fer-ho volen.

Ab tant, partiren-se davant lo rei, e anaren-se'n davant la ciutat de Messina e cridaren als hòmens del mur, e ells demanaren-llur què demanaven.

679. COLL, III, p. 107, n. 2, creu que aquesta entrevista deu haver-se celebrat el dia 15. Si Carles d'Anjou va passar a Reggio el mateix dia que els missatgers van entrevistar-se amb ell, i tot seguit van passar-hi les seves tropes, com diu Desclot en els capítols XCIII i XCIV, l'entrevista hauria tingut lloc bastants dies més tard, potser el 26 (vegeu cap. XCIII, n. 682).

680. Aquesta carta i la de creença són les dues cartes de què ha parlat al començament del capítol. De la lletra a Carles en circulen alguns textos, apòcrifs probablement (vegeu AMARI, *Vespro*, I, p. 300). [Sobre aquesta ambaixada: St. M. CINGOLANI, *Historiografia, propaganda*, p. 418-423. M.T.F.]

—Barons —dix En Pere de Queralt—, nós som missatges del rei d’Aragó e volriem parlar ab lo vostre capitani, ser Alaimo.⁶⁸¹

Quan aquells del mur ho hagren entès anaren-ho dir al capitani, ser Alaimo; e venc encontinent e fou-se al mur e demanà als missatges què volien ne quins hòmens eren; e En Pere de Queralt respòs e dix:

—Sots vós lo capitani de Messina?

E ell respòs:

—Certes, ben son jo lo capitani. Per què ho demanats?

—Sényer —dix En Pere de Queralt—, nós som missatges del rei d’Aragó e pregam-vos de la sua part que hajats treves ab lo rei Carles, tant que nós hajam parlat ab ell ço que dir-li volem de part del senyor rei d’Aragó e ell nos haja feta resposta a les nostres paraules.

—Certes —ço dix lo capitani—, jo no crou pas que vós siats missatges del rei d’Aragó, e ja per les vostres falses paraules no haurà pau ne treves ab nós. E d’aquí avant partits-vos d’aquí e tenits vostra carrera.

Ab tant, viuren que res no podien acabar ab ell e tornaren-se’n al rei Carles.

—Sényer —ço dix En Pere de Queralt—, nós havem parlat ab lo capitani de Messina e no havem pogut res acabar ab ell per res que llur hajam dit, ne volen croure que nós siam missatges de rei d’Aragó.

—Barons —ço dix lo rei Carles—, anats-vos reposar tro demà, que hauré haüt mon consell e haurets ma resposta.

Adoncs se’n tornaren a llur hostel e estegren tot aquell jorn. E la nuit qui venc, lo rei Carles se recollí en una galera tot privadament e lleixà sa host e passà-se’n a Règol, qui és en la Calàbria davant Messina.⁶⁸² E fòu manament que hom donàs comiat als missatges; que ell hi volia trametre sos missatges, per què ara no llur volia fer resposta. E manà que sempre que els missatges se’n fossen anats, que tota la host, al pus tost que poguessen e pus privadament, se’n passàs a Règol. Mas de totes aquestes coses los missatges del rei d’Aragó no saberen res, ne sabien que el

681. Alaimo de Lentini, “vecchio robusto e animoso, espertissimo in guerra”, diu AMARI, *Vespro*, I, p. 238. Cap a l’any 1263 havia militat en el partit güelf. En 1274 havia estat justicier al Principat i terra Benaventana. Depositat Baldovino Mussone, fou nomenat capità de Messina després de la desfeta de Milazzo. El rei Pere va nomenar-lo Mestre justicier de Sicília durant la seva vida i va fer-li donació de la terra de Palazzolo i Buchari i el casal d’Odogrillo (22 octubre 1282) (*De Rebus Siciliae*, documents CLXXVIII-CLXXIX). Més endavant va renovar la donació ensems a la muller i al fill (doc. CCCCLXXV). La seva fi fou tràgica: per haver-se revoltat contra Jaume II, fou executat, a la tornada, a la vista de Sicília. Estava casat amb Macalda Scaletta, de la qual es parla més endavant, cap. xcvi.

682. Segons un diploma del mateix Carles (AMARI, Apèndix, doc. XIII), la seva retirada va tenir lloc el dia 26 de setembre de 1282. COLL (III, p. 109) fa observar que Carles ja havia estat a Reggio els dies 19 i 20, “o sigui —afegeix— immediatament després de l’entrevista amb els ambaixadors de Pere II”. És possible, però aleshores la retirada de l’exèrcit de Carles no hauria seguit immediatament, com deixa entendre Desclot, aquella anada de l’angeví a Reggio.

rei Carles se'n fos passat en Calàbria. E, quan venc lo matí, tres cavallers vengren als missatges:

—Senyors, lo rei Carles vos diu que us en anets e digats al rei que el rei Carles vol aparellar sos missatges per los quals li trametrà sa resposta.

Ab tant, los missatges del rei d'Aragó preseren llurs armes e muntaren en llurs cavalls; e ab llurs escuders tengren llur camí e cavalcaren dos jorns tro que vengren en la vila de Randàs, e aquí trobaren lo rei d'Aragó, qui hi fo vengut de Palerm.⁶⁸³ E dixeren al rei ço que Carles llur havia dit, e com havien parlat ab lo capitani de Messina e con lo rei Carles llur havia tramès a dir que se n'anassen, que ell hi trametria sos missatges.

Ara lleixa a parlar lo llibre del rei d'Aragó e dels missatges qui foren retornats a ell.

CAPÍTOL XCIV. COM LO REI CARLES E TOTA SA HOST SE'N PASSÀ A RÍGOLS

Diu lo llibre que quan los missatges del rei d'Aragó foren partits de la host del rei Carles, aitantost saberen tots cells de la host que el rei Carles se n'era passat a Règol; e mantinent, al mills que poc cascú, recolliren-se en les tarides e en les galeres e pensaren-se'n d'anar a Règol.⁶⁸⁴ E quan les gents de Messina saberen que la host se'n fugia e desemparaven la terra, començaren a eixir de Messina ab llurs armes e feriren en les tendes d'aquells qui eren romasos e faeren-llur damnatge; sí que aquells de la host se recolliren molt cuitosament e aucient bé cinc-cents cavalls per ço cor no havien lleer de recollir, e meseren foc a llur civada e a la farina per tal cor no se n'ho podien portar. E moriren moltes gents al recollir, per ço cor les gents de Messina e de la terra llur donaven gran batalla.

CAPÍTOL XCV. COM LO REI EN PERE D'ARAGÓ SE'N VENC A MESSINA

Diu lo comde que aquell jorn que els missatges del rei d'Aragó foren venguts a Randàs e hagren parlat ab lo rei, a hora de vespres sonades ven un hom molt cuitosament al rei, e saludà lo rei e dix-li:

683. Dues jornades és, en efecte, el que es devia estar per anar a cavall de Messina o Santa Maria de Rocamador a Randazzo. Cf. abans cap. xcii, n. 675. Quant a l'anada del rei Pere a Randazzo, sabem que ja hi era el dia 24 de setembre, perquè ja hi expedeix documents. Això ve en recolzament de la nostra datació de l'entrevista dels missatgers amb Carles d'Anjou; perquè, si hagués tingut lloc abans del 19, quan els missatgers haurien arribat a Randazzo el rei encara no hi hauria arribat. O Desclot està equivocac —cosa possible— o l'entrevista fou més tardana.

684. La retirada de l'exèrcit degué tenir lloc el 27 de setembre. La precipitació era justificada per la temença que l'estol català tallés les comunicacions de l'exèrcit angeví amb la terra ferma. [Sobre la retirada de Carles d'Anjou: St. M. CINGOLANI, *Historiografia, propaganda*, p. 424-431. M.T.F.]

—Senyor rei, sàpies que el rei Carles e tota sa host se'n són fuits e han desemparada la terra.

—Ço no pot ésser —dix lo rei—, que el rei Carles, qui és lo pus valent e el pus poderós del món, qua ab ell havia catorze mília hòmens a cavall, haja així vilment desemparada la terra.⁶⁸⁵

Mentre que el rei estava així parlant ab sos cavallers d'aquells fets e d'altres, e un altre hom venc a cavall molt cuitosament e saludà lo rei e tota sa companya:

—Sényer rei, sàpies per veritat que el nostre enemic Carles és fuit, ell e tota sa host, e ha desemparada la terra de Sicília.

—Com lo saps tu? —ço dix lo rei.

—Sényer —ço dix aquell missatger—, cor hir matí fui jo ab los hòmens de Messina en la sua host mentre que les sues gents se recollien en les tarides, e llur faem gran damnatge; e ells havien ja morts bé cinc-cents cavalls per ço cor no havien lleer que els recollissen.⁶⁸⁶

—Ara em digues —ço dix lo rei—: saps tu si el rei Carles havia moltes gents d'armes ab si, o per què ha desemparada la terra sens batalla?

—Sényer —ço dix lo missatger—, certa cosa és que en la host de Carles havia catorze mília hòmens a cavall e bé cinquanta mília hòmens a peu, sens los mariners; e havia-hi, entre galeres e tarides armades, cent cinquanta, sens les barques e els altres llenys.⁶⁸⁷

Quan lo rei hac entès ço que aquest hom hac dit, meravellà-se molt e dix:

—Cert, a mi pesa molt com lo rei Carles ha així desemparada la terra; que jo volgra bé que el fet anàs en tal guisa que cascú pogués provar son cors per fet d'armes, sí que la una part ne portàs lo llou per tots temps. E ço era la cosa que jo havia tots temps desitjada, que jo em pogués combatre en camp ab nobles cavallers e prous d'armes ab qui em pogués combatre ab mos gentils cavallers.⁶⁸⁸

Ab tant, lo rei manà que al matí fossen tuit aparellats de cavalcar, que ell se'n vol anar a la ciutat de Messina. E quan venc lo matí lo rei cavalcà ab sa cavalleria e ab los almogàvers e ab totes les gents del regne de Sicília, tro que venc a la ciutat de Messina.

685. Abans, cap. LXXXII, ha dit 15.000 homes a cavall. Potser la disminució és volguda per tenir compte de les baixes durant el setge; però és excessiva. Una mica més avall torna a dir 14.000.

686. Cf. el capítol anterior.

687. Exactament en els mateixos termes i la mateixa xifra de peons i de vaixells que en el cap. LXXXII.

688. Una de les frases atribuïdes al rei Pere que es poden espigolar en la crònica i que ens mostren el seu esperit cavalleresc.

CAPÍTOL XCVI. DE LA GRAN HONOR QUE TOTA LA GENT DE MESSINA
FEREN AL REI D'ARAGÓ

Quan les gents de Messina saberen que el rei era partit de Randàs e que venia a Messina,⁶⁸⁹ encortinaren tota la ciutat de Messina de rics draps de seda e d'aur e cobriren tots los carrers de jonc verd e d'herbes ben olents e faeren jocs de diverses maneres. E eixiren a carrera al rei cavallers e rics hòmens, e a peu molt honradament destraren-lo per les regnes del cavall e faïen-li portar un ric drap d'aur sobre el cap en quatre llançes. E dones e donzelles anaven-li davant cantant e cridant:

—Ben sia vengut nostre senyor lo rei dels reis terrenals per la gràcia de Déu, e qui ens ha salvats e delliurats de les mans de nostre enemic cruel, Carles!

E així menaren-lo al palau emperial⁶⁹⁰ ab molt gran alegria, que semblant llur fo que Déus fos davallat en terra sobre ells.

En la ciutat havia un capitani molt prohom e valent qui havia nom ser Alaimo⁶⁹¹ e havia una dona per muller qui era molt bella e gentil e molt prous e valent de cor e de cors;⁶⁹² que ella era llarga e prous de donar, e quan era lloc ne temps valia un cavaller, e anava a tots jorns ab trenta cavallers armats, e guaità la ciutat, e cabdellava lla on era mester les gents d'armes qui es combatien als murs ne als altres llocs de la ciutat. Quan aquesta dona viu lo rei, que anc més no havia vist, fo'n molt enamorada, així com de valent senyor e agradable, no gens per negun malvat enteniment.⁶⁹³

Quan lo rei fo en son palau albergat, e els cavallers e les altres gents foren entrats en la ciutat, los menjars foren aparellats, e el rei pres aigua a mans e assec-se a menjar,⁶⁹⁴ e tots los cavallers ab ell, e menjaren molt alegrement. E misser Alaimo, capitani de Messina, menjà ab ell, e la dona sa muller; e puis serviren lo rei de tot llur poder, sí que la dona no es partia del rei on que anàs ne cavalcàs per vila,

689. La darrera data que coneixem d'estada del rei Pere a Randazzo és del 29 de setembre de 1282. El 2 d'octubre era a vista de Messina (AMARI, *Vespro*, I, p. 314). En l'endemig, havia anat amb les seves tropes a la marina septentrional, per foragitar mil francesos que havien restat a Milazzo, i així ho va aconseguir per negociació. AMARI, I, p. 312.

690. El que Desclot anomena "palau emperial", com el de Palerm (cap. xcI).

691. El personatge de què ha parlat en el cap. xcIII.

692. Macalda Scaletta, segona muller d'Alaimo de Lentini, vídua del comte Guglielmo d'Amico.

693. En termes molt diferents ho explica el cronista Bartolomeo Neocastro, compatriota i contemporani de Macalda. Ell ens diu brutalment el desig que encenia Macalda, dona, d'altra banda, de deshonestos antecedents (un cop vídua del primer marit havia vagat llargament en hàbit de frare menor). El rei la va conèixer, segons el Neocastro (cap. I), no a Messina, com diu Desclot, sinó abans d'arribar-hi, a Randazzo; i al Casal de Santa Lucia, a la nit, Macalda va presentar-se a la cambra del rei, pretextant que no trobava lloc on albergar-se. El rei va llevar-se, va cridar els seus cavallers i va passar la nit conversant amb ella. Macalda no va perdonar-li mai aquest refús, i va empènyer el seu marit a la revolta temps a venir.

694. Prendre aigua a mans abans de menjar era un costum que veiem practicat pel rei i altres.

ne a la caça, e servia'l e faïa-li aitants de plaers com ella podia, e son marit e tots quants n'havia en la ciutat.

E a pocs de jorns vengren a Messina vint-e-dues galees del rei e quatre tarides de rems molt ricament armades,⁶⁹⁵ e aquí davallaren en terra e refrescaren de tot ço que mester llur fo; e el rei donava'ls tots jorns pro pan e vin e carn a gran bastament.

CAPÍTOL XCVII. COM LO REI CARLES DONÀ COMIAT A GRAN RES DE SA GENT

Dementre que el rei d'Aragó estava en Messina e pensava d'ordonar sa terra e d'establir los castells e les forces del regne de Sicília, el rei Carles estava a Règol ab sa host, assats prop de Messina a vuit milles,⁶⁹⁶ e viu que el seu navili aquí no podia estar ne romanir, per raó de l'hivern qui venia, e per ço cor en aquell lloc no havia port e per tal cor havien molt gran carestia de pan e de vin e de civada. Donà comiat a les galeres de Marsella e de Nàpols e de tot Principat, que se n'anassen, e a tots cells de Pola⁶⁹⁷ ne d'altres llocs; e atressí donà comiats a gran res de cavallers e de gents a peu de Principat e de Pola.⁶⁹⁸

CAPÍTOL XCVIII. COM CATORZE GALERES DEL REI D'ARAGÓ DESBARATAREN QUARANTA GALERES DEL REI CARLES E PRENGUEREN-NE VINT-E-DOS

Quan venc un jorn que el solell fo eixit, les galeres de Marsella e les galeres de Principat e de Pola començaren a eixir de Règol e faeren vela per anar cascuns en llur terra. Mas aquestes de Marsella e de Principat eren, entre galeres e tarides armades, ben setanta, qui faïen la via de Nàpols e eren totes cargades d'armes e de rics arnès de cavallers e d'honrats hòmens francès e de Nàpols e de Principat qui se'n tornaven en llur terra.⁶⁹⁹

Quan l'almirall de les galees del rei d'Aragó viu que el navili del rei Carles se n'anaven⁷⁰⁰ fòu sonar la trombeta e fòu recollir la gent en les galeres, e bateren de

695. Recordem que aquest mateix nombre de galeres és el que ha indicat abans, capítol LXXXIX.

696. Reggio es troba, en efecte, a una dotzena de quilòmetres de Messina, que fan, aproximadament, les vuit milles.

697. Pola és la Pulla. El Principat és el de Càpua o el de Salern.

698. Diversos textos històrics confirmen aquesta asserció de Desclot relativa al comiat de gents i vaixells. Vegeu SABA MALASPINA, *Continuatio Historiae*, p. 384 (edició Gregorio); *Hist. Conspirationis J. Prochitae*, p. 274; Còdex Laurencià del *Tesoro* de Brunetto Latini, publ. per AMARI, *Antiche Narrazioni*, p. 20.

699. Com fa observar COLL (III, p. 117, n. 1), les galeres de la Pulla no foren vistes des de Messina perquè, tornant al seu país (al port de Brindisi), van allunyar-se cap al Sud i cap a Llevant; en canvi, les del Principat i de Marsella van haver de travessar l'estret de Messina.

700. L'almirall no era altre que el fill de Pere el Gran, Jaume Pere, fill il·legítim, tingut amb una dona de la qual no se'n coneix sinó el nom de fonts: Maria. Jaume Pere fou fet pel seu pare senyor de Sogorb. De la mateixa unió van néixer altres dos fills: Joan i Beatriu. P. DE BOFARULL, *Condes de Bar-*

rems e anaren en contra les galeres del rei Carles, sí que llur foren molt prop, tant que les altres no es pensaven que es gosassen ab ells mesclar de batalla. E cells de les galeres del rei d'Aragó foren tots armats e pensaren d'anar vers ells, a rems e ab vela, aitant con pogren, per cor de combatre. E quan les galeres del rei Carles viu-ren que aquells no els refusaven e que venien vers ells ardidament, meseren mans a girar e tornaren-se'n a Règol; sí que les galeres del rei d'Aragó volgren anar a Règol, mas mes-se molt gran vent a l'encontre, e no hi pogren anar e tornaren-se'n a Messina.⁷⁰¹

—Barons —ço dix l'almirall—, si nós no ens guaitam bé e que estiam en tal guisa aparellats que sempre que les galees del rei Carles sien eixides de Règol que aitantost siam nós ab elles, si no, elles se n'iran.

E aitantost fôu estar tota via a la torreta de Messina deu galeres en guàrdia.⁷⁰²

CON LES GALEES DE CARLES SE N'ANAREN E FAEREN VELA TOTES ENSEMS
PER ANAR EN NÀPOLS⁷⁰³

Quan venc al cinquè jorn que les galees del rei Carles se'n foren tornades a Règol, ço fo un divenres matí,⁷⁰⁴ sí fo lo vent a la òstria torbat, e lleig temps e molt vent; e faeren llur comde que ab aital temps les galeres del rei d'Aragó no eixirien de Messina. E eixiren de Règol e faeren vela per anar a Nàpols; e foren, entre galeeres e tarides armades, quaranta-vuit, de les quals n'hi havia disset galeres de Marsella e cinc de pisans e vint-e-sis de Principat.⁷⁰⁵

celona vindicados, II, p. 246. Jaume Pere havia estat nomenat almirall pel seu pare el 8 de setembre de 1280. Pergamí 211 de Pere II, Arx. Cor. Aragó. Muntaner (capítol LXVII) diu que l'almirall és Pere de Queralt; el vicealmirall, En Cortada.

701. La relació de Desclot s'acorda completament amb la que fa el rei a Ruggiero Mastrangelo i altres justiciers en document publicat per CARINI, *De Rebus regni Siciliae*, doc. CIX. La data d'aquest primer episodi és, segons el document, el diumenge 11 d'octubre de 1282. [Sobre els enfrontaments navals: St. M. CINGOLANI, *Historiografia, propaganda*, p. 434-443. M.T.F.]

702. La torreta de Messina és la torre de punta de Far, del far de Messina (cf. MUNTANER, cap. LXVIII).

703. A E marquen ací separació de capítol, però F no; cap no duu rúbrica. La d'aquí és presa de V. [J. B.]

704. Això ens duria, partint de la data assenyalada en la n. 701, al dia 16, que fou realment un divendres. Però un document oficial, del rei, diu que l'esdeveniment va tenir lloc tres dies després del primer encontre o sigui el dia 14 (vegeu *De rebus regni Siciliae*, doc. CXV).

705. Cf. aquestes xifres, com la descripció del combat, amb la crònica de MUNTANER, cap. LXVII. El Neocastro dona també la xifra de 48 galeres. En canvi el document citat en la nota anterior diu 45.

CON LES GALEES DEL REI D'ARAGÓ PRESEREN VINT-E-DUES GALEES
DEL REI CARLES ⁷⁰⁶

Quan l'almirall del rei d'Aragó viu lo matí que les galeres del rei Carles se n'avenen fóu sonar la trombeta, e tuit se recolliren al pus tost que pogren; e faeren vela, e aitant com pogren, a remes e a vela, encaçaren-les, sí que les galeres del rei Carles eren lluny de les galees del rei d'Aragó bé vuit milles e foren-se meses tant prop de terra que el vent llur fallí. E les galeres del rei d'Aragó hagren lo vent fresc e així conseguiren-les, tant que llur foren prop dues milles. Mas aquestes galeres del rei d'Aragó que així es foren adavantades no eren mas catorze galees, així com abans foren recollides a Messina ne aparellades, que les altres qui venien detràs tant eren lluny, que no les podien veer.⁷⁰⁷

Quan les galeres de Marsella e de Pisa e de Principat viuren que les galeres dels catalans llur venien desobre e que no les refusaven, calaren totes e giraren les proes vers aquelles e meseren-se en escala e aparellaren-se de la batalla. E aquelles de Marsella, qui estaven de la banda de migjorn, van dreçar ab gran gatzara una senyera molt gran que apellen l'estandard de sent Víctor,⁷⁰⁸ e celles de Pisa e de Principat, qui estaven de la banda de terra, faeren atressí per aquell semblant mateix. E puis faeren venir un lleny armat de vuitanta remes qui era de Nicòtena,⁷⁰⁹ qui era lo mellor lleny de remes que hom sabés, e dixeren-li que anàs escosir les galees dels catalans e puis que se'n tornàs. Lo lleny armat baté de remes e anà a un tret de ballesta prop de les galeres dels catalans, e puis pres la volta e tornà-se'n a les galees del rei Carles, e dixeren-llur que les galees dels catalans eren catorze, mas tan era gran la clardat de llurs escuts e de llurs capells de ferre febrits e de llurs cuirasses de draps d'aur: —Que a penes les poguem regardar.

Ab tant, les galeres dels catalans foren aparellades e començaren a ferir en el mig lloc de les galeres, lla on aquelles de Piza eren; e quan los marsellesos les viuren ferir, van metre l'estandard de sent Víctor a baix molt vilment, e preseren la volta de migjorn e començaren de fugir a remes e a vela, e gitaren en mar molt bell arnès de matalafs de seda e caixes e bonetes e guarniments, per tal que llurs galeres fossen pus lleugeres. E les galeres de Principat preseren la volta de terra e començaren a fugir devers Nicòtena, que no hi havia pus de dues milles;⁷¹⁰ e les ga-

706. Vegeu n. 703.

707. Els *Annales genuenses* donen també la xifra de catorze, però el document citat dona per a l'estol català la xifra de setze galeres, i per a l'angeví, de quaranta-cinc.

708. És a dir l'estandard del patró de Marsella.

709. Nicòtena o sia Nicòtera, en la costa de Calàbria, al sud del cap Vaticà. D'aquesta població prengué nom el combat que a continuació descriu Desclot (i que també descriu Muntaner, cap. LXVII). La costa hi forma un golf (golf de Nicòtera), que és un dels més bells indrets d'aquella marina, on tant abunden els indrets meravellosos. L'escenari d'aquestes lluites no té parió.

710. No hi va haver, doncs, combat pròpiament. I això també és el que diu el document citat en la n. 704: "non audentibus arma suspicere nec bellum committere contra nostras, devicte et debellate, sine armorum strepitu extiterunt".

leres dels catalans anaren tro llains en terra ab elles e retengueren-ne vint-e-dues, de les quals n'hi hac dues de Pisa, en què era l'almirall, e les vint galeres eren de Principat.⁷¹¹ Sí que en feriren a Nicòtena quatre en terra, e els cavallers de la host de Carles defensaven-les de terra; e En Pere Desvilar, ab la sua galea e ab una altra, ferí en terra, e, malgrat de tota la cavalleria de Carles, vararen-les e les se'n menaren.

Quan aquesta batalla fo fenida, fo migjorn passat e a Messina no sabia hom negunes novelles de les galees, ne les altres galees no foren a la batalla, sinó les catoze primeres, mas puis vengren que ja se'n tornaven les altres. Sí que venc novelles al rei Carles que les galees del rei d'Aragó eren desconfites, e el rei Carles e tota sa host, qui eren a Règol, faeren gran lluminària tota aquella nuit, que semblava foc se tengués a la host. E açò viuren cells de Messina e foren molt desconfortats, per ço cor no sabien novelles de les galees, e lo rei n'era molt felló e despapat.⁷¹²

Quan les galeres dels catalans hagren lligats los presos e hagren amarinades les vint-e-dues galees que hagren preses, tornaren-se'n a rem e a vela vers Messina; tant que fo bé mitja nuit ans que fossen a la torreta de Messina. E quan foren a la torreta, reposaren-se aquí tro al jorn; mas sempre que foren aquí, trameseren un missatge al rei, a Messina, per un lleny armat qui llur fôu saber les novelles de les galeres.⁷¹³

Quan lo missatge fo a Messina sí muntà molt tost al palau e fo menat denant lo rei, qui era colgat en son llit; sí que el rei, aitantost que el viu, se dreçà en el llit e demanà:

—Què novelles aportes?

—Certes —dix lo missatge—, sényer, molt bones; que les galees del rei Carles són desconfites e havem-ne preses vint-e-dues.

Quan lo rei hac açò antès, sí fo molt alegre e fôu grans gràcies a Déu nostre senyor de tan gran honor que feta li havia; e fôu donar al missatge qui les novelles li hac portades un seu vestir d'escarlata ab pena vaira, molt ric. Puis lo rei dormí tro al jorn alegrement e en pau; que dabans molt era a mal aire, per ço cor molt era dubtant del fet. Mas ben sabia que abans que els seus no serien al dessots, n'hi hauria tants morts, que no seria qui llevàs lo camp.

Quan les gens de Messina saberren aquella nuit la novella llevaren-se tuit de llurs llits, grans e pocs, e van encendre tortes e brandons e cera e candeles e faies e faeren tan gran lluminària que d'una llegua entorn havia tan gran clardat con si fos jorn, e menaven lo major alegre qui anc més fos vist.

711. Segons el document citat, les galeres preses foren vint-i-una. Observem com afina Desclot en totes aquestes xifres. No pot dir-se el mateix de MUNTANER, cap. LXVII. No tenim, sobre Pere Desvilar, altra notícia que la que ens dóna MUNTANER, cap. XCV: notícia errada. Vegeu la nota corresponent.

712. Vegeu MUNTANER, cap. LXVIII, on també és qüestió d'impressions equivocades, encara que molt diferentment de com ho presenta Desclot.

713. Cf. MUNTANER, cap. LXVIII, que fa que el missatger sigui el vicealmirall En Cortada.

Quan venc lo matí,⁷¹⁴ les galees dels catalans s'aparellaren e s'armaren als mills que pogren, e deslligaren los presos e faeren-los remar, e les llurs galees a revers, ab la popa primera, ab les senyeres de Carles tirant per mar. E cascuna de les galees del rei d'Aragó remolcaven una o dues galees d'aquelles que havien preses, ab la popa primera. Així les galees entraren en el port de Messina lo matí, ab gran alegre de trombes e d'altres estruments e ab llurs senyeres llevades. E el rei era aquí riba mar ab tota sa cavalleria e tota la gent de Messina, e cridaven altes vous:

—Ben siats venguts, con als pus valents qui ab catorze galeres havets guasanyada la victòria de cinquanta galees!

E menaven lo major alegre que anc més fos vist. Quan les galees foren en el port de Messina, lo rei fôu metre tots los presos en un gran palau e foren tres mília e cinquanta, menys d'aquells qui foren morts a la batalla. E els hòmens de les galees del rei davallaren en terra e cascú portava-se'n ço que havia gasanyat: copes d'aur e d'argent e talladors e escudelles e molt bell vaixellament d'argent e cobertors de seda e molts rics guarniments e molts bells vestits ab sendats e ab penes vaires e tant aur e argent monedat que negú no pot saber lo nombre.⁷¹⁵ E cascuns anaren-se reposar e solaçar lla on li plac; e no s'era meravella, que molt havien treballat.

CON LO REI D'ARAGÓ LLIURÀ DUES NAUS EN QUÈ SE'N PASSAREN LES GENTS
DE PRINCIPAT E DE NÀPOLS, AIXÍ COM OIRETS ⁷¹⁶

Quan venc a cap de tres jorns,⁷¹⁷ e el rei hac haüt son consell què faria d'aquelles gents que tenia preses, qui eren de Principat e de la terra de Pulla, e fôu-los-se venir davant.

—Barons —dix lo rei —, ben veets que jo us tenc en mon poder e que en pusc fer tot ço que em vulla. E crou que, si els meus hòmens fossen venguts en poder del rei Carles, que els lliurara tots a mort, ço que ja Déus no vulla. Mas jo no vull tant de mal fer. Jo us lliuraré dues naus, ab pan e ab vin e ab ço que mester hajats, e anats-vos-en en vostra terra; e jo fer-vos he carta ab mon segell, que portets als hòmens de Principat e de Pulla, que tota hora que venguen ab mercaderia ne per bé en ma terra, que seran saus e segurs.⁷¹⁸ E d'aquí avant guardats-vos que no em vingats a l'encontre; que si en podia negun pendre, jo el faria morir a mala mort.

714. Matí del dia 17 d'octubre, segons el compte de la nota 704.

715. Novament la voluptat del botí, en termes potser encara més accentuats que altres vegades.

716. Vegeu n. 703.

717. Això ens duria al dia 20 d'octubre (1282).

718. El rei, amb aquesta generositat, no sols feia un acte de bona política, sinó que mirava d'assegurar el comerç amb la terra ferma, tan útil per a la vida de Sicília i que podia ésser-ho per als catalans. Vegeu més endavant, cap. cx.

E donà a cascú un diner tornès d'argent⁷¹⁹ e tramès-los-ne. E quan ells viuren la misericòrdia del rei hagren goig, així com cells qui cuidaven ésser tots lliurats a mort; e agenollaren-se tots e cridaren alta vou:

—Déus te don vida, rei plen de bondat e de misericòrdia, qui ens has presta-da la vida, la qual tenim per tu!

E així anaren-se'n en llur terra e portaren renomnada e de gran llaor del rei d'Aragó e de ses gents e de la bondat que el rei llur havia feta; sí que totes les gents de Principat e de Pulla eren molt pagades del rei d'Aragó e pregaven tots jorns Déus que li donàs honor e victòria sobre sos enemics.

CAPÍTOL XCIX. COM LO REI CARLES TRAMÈS MISSATGERS
AL REI EN PERE D'ARAGÓ E QUE EL REPTASSEN DE PART SUA

Quan lo rei Carles sabé que les sues galees eren desconfites fo molt irat, e majorment com catorze galees n'hagren desconfites quaranta-vuit, de les quals ne re-tengren vint-e-dues e les altres foren fuites; e pensà ab si mateix e viu que tot son fet era perdut e que les sues gents no havien durada a les gents que el rei d'Aragó havia amenades, encara que les sues fossen quatre tants que les altres; pensà com pogués gitar de la terra lo rei d'Aragó, que sol que ell pogués gitar de la terra ab qualche maestria la persona del rei d'Aragó, tot l'àls li era semblant que fos nient. E fôu-se venir dos clergues qui eren seus e adobà-los e vestí-los com a frares preïcadors.

—Barons —ço dix lo rei Carles—, anats-vos-en a Messina e parlats ab lo rei d'Aragó e digats-li de la mia part que ell no és entrat en la terra de Sicília així com a lleial hom e bo, ans hi és entrat malvadament e així com no dou.

—Sényer —dixeren aquells dos falses missatgers—, nós som aparellats de fer la tua volentat.

Quan venc la nuit, fôu-los posar a una barca en Sicília; e quan foren aquí anaren-se'n al rei e dixeren-li la missatgeria que el rei Carles llur havia manada dir. E el rei, quan ho hac entès, mes mans a riure e sol no fô semblant que res li pesàs de ço que li havien dit.

—Barons —ço dix lo rei—, jo trametré mos missatges ab vosaltres ensems al rei Carles, per saber de la sua boca si és ver que ell haja dit ço que vosaltres deïts.

E aitantost lo rei aparellà sos missatges, cavallers, barons honrats d'alt afer; e fo la un En Pere de Queralt e l'altre, En Guillem de Castellnou, e l'altre, N'Eixemèn.⁷²⁰

719. Diner tornès d'argent, és a dir diner de Tours. Valia 13 diners i un òbol de moneda barcelonina de tern (F. MATEU LLOPIS, *Glosario hispánico de numismática*, p. 104; COLL, III, p. 126, n. 1). Cf. MUNTANER, capítol LXXIV, que presenta aquests fets, però exagerant la generositat reial.

720. D'aquests tres noms, que no apareixen en tots els manuscrits (el de París —ed. Coroleu, p. 182—, no parla sinó de missatgers, sense esmentar cap nom), sols el d'Eiximèn és exacte. Eiximèn d'Arteda o Artieda, un cavaller aragonès, que tornarà a aparèixer en la crònica (cap. CVI) en lluita he-

—Barons —dix lo rei—, anats al rei Carles e menats ab vós aquests dos missatges qui m'han dites aquestes paraules de la sua part; e sapiats ab ell si és ver que ell los m'haja trameses ab aitals paraules con vós havets enteses. E, si ell ho atorga, escondits-me, així com vós vos escondiriets d'un altre cavaller qui us reptàs de fe e de lleialtat; e no li'n menets honor. E que jo li ho menaré cors a cors ab ell.

CAPÍTOL C. COM LO REI EN PERE D'ARAGÓ E LO REI CARLES
S'ACORDAREN DE FER BATALLA ELLS ABDÓS A BORDEU

Los missatges s'aparellaren molt honradament e passaren a Règol, on lo rei Carles era, e vengren davant lo rei, e paregren bé hòmens de gran valor e missatges d'aut senyor; e saludaren lo rei e dixeren-li:

—Sényer rei Carles, lo noble rei En Pere d'Aragó e de Sicília⁷²¹ nos tramet a vós per saber de vós si aquests dos frares preicadors qui han dit al rei nostre senyor que ell és entrat en el regne de Sicília falsament, e deslleial e no deguda, si ho han haüt de vós ne ho han dit per vostra volentat.

Ab aitant, no dixeren plus; e el rei Carles estec un poc en pensat, e puis respòs e dix:

—Vullats que jo ho haja dit o no, jo dic que ell és entrat en la terra de Sicília malvadament e no deguda.

Adoncs resposeren los missatges del rei d'Aragó e dixeren:

—Sényer, nós vos responem a aqueixes paraules per manament del rei d'Aragó e de Sicília, nostre senyor, e deïm que vós e tot hom qui diga que ell sia entrat en el regne de Sicília malvadament e no deguda, ment com a fals e deslleial; e que us ho menarà per batalla cors a cors e donar-vos ha avantatge d'armes, aitals com us vullats.

A aquesta resposta fo molt irat Carles, e sos barons dixeren-li que no s'irasqués ne no els respòs menys de consell.

Sobre açò llevaren-lo d'aquí e entraren-se'n en una cambra, e aquí tenc son consell ab sos barons. E puis tornà en son seti e respòs que ell no es combatria ab ell tot sol, mas ab cent cavallers per altres cent.

roica contra els francesos. Cap dels altres dos, Pere de Queralt i Guillem de Castellnou, no formen part d'aquesta ambaixada, que coneixem bé pels documents. Els ambaixadors no foren sinó dos: Bertran de Canyelles i Eiximèn d'Artea (*De rebus Sicilie*, p. 675; es tracta de les credencials datades el 19 novembre 1282). Desclot, desconeixent-ne els noms, llevat del nom de fonts d'un dels ambaixadors, va substituir-los pels mateixos ambaixadors enviats poc temps abans al papa (vegeu cap. LXXXV, n. 1), o bé per tres dels procuradors nomenats després pel rei (més avall, cap. c, n. 724). [Bertran de Canelles ocupà més endavant càrrecs importants; entre 1303-1305 fou procurador del regne de València: J. V. CABEZUELO, *Poder público*, p. 114-125. M.T.F.]

721. Pere era més jove que Carles: aquest és el motiu d'aquesta oferta d'avantatge. Pere tenia aleshores quaranta-dos anys, Carles en tenia quinze més.

—Doncs —dixeren los missatges del rei d'Aragó— venguen vostres missatges ab nós, tals qui fermen lo fet davant lo nostre rei, si ell ho atorga.

—Certes —ço dix lo rei Carles —, *e je l'autrey*.⁷²²

Adoncs aparellà sos missatges, cavallers honrats, e tramès-los al rei d'Aragó, a Messina; e els missatges del rei d'Aragó qui se'n tornaren ab ells. E vengren davant lo rei e saludaren-lo molt altament; e el rei acollí-los molt gint de fet e de paraula. E dixeren al rei les paraules qui eren estades parlades entre el rei Carles e sos missatges:

—Sényer rei, nostre senyor lo rei Carles vos diu que us ho menarà ab cent cavallers per altres cent e, si açò volets fer, que ell n'és aparellat; e d'aquí avant diu-vos que vós no sots entrat en la terra així com devets.

—Certes —ço dix lo rei d'Aragó—, ell dirà ço que es volrà, e nós farem ço qui ens serà honor. Mas jo li ho combatré cors a cors, que jo no he fet res contra fe ne lleialtat; e d'aquí avant jo li trametré mos missatges ab certes paraules.

Los missatges s'aparellaren, e el rei dix-llur ço que havia en volentat.⁷²³ E puis anaren-se'n a Règol tots los missatges ensems, e vengren davant lo rei Carles e dixeren-li que havien parlat ab lo rei d'Aragó:

—Sényer, lo rei d'Aragó vos diu que es combatrà ab vós e que us darà avantatge d'armes.

—Certes —ço dix lo rei Carles—, no en faré res; que, si ell sabia que jo el ne presés, ja ell no el me'n daria.

—Doncs —dixeren los missatges— diu-vos lo rei d'Aragó que, pus vós no li ho volets combatre cors a cors, que en prendrà rei o fill de rei.

—Certes —ço dix lo rei Carles—, *no l'autrey pas*.

—Doncs —dixeren los missatges—, pus en altra guisa no es pot fer, ell ne pren vós ab los cent cavallers.

—E jo —dix lo rei Carles— ho atorg en aquesta manera: que de la sua part haja sis feels cavallers jurats, e de la nostra part haurà'n altres sis cavallers feels jurats; e així com aquells divisaran lo fet de la batalla, que així sia, e que ells encerquen lloc cominal on se faça la batalla. E açò que ells faran, que nós jurem que no hi puscam res contradir; encara que ho juraran de cascuna de les parts quaranta cavallers dels mellors que nós hajam, que la batalla no pusca romanir.⁷²⁴

722. Un altre lloc on Desclot conserva les paraules en la llengua original. Vol dir "jo ho atorg". Cf. cap. LXXXIII.

723. Pere va enviar la seva resposta per escrit amb els mateixos missatgers que abans: Bertran de Canyelles i Eiximèn d'Arteda. La lletra és de Messina, del 7 de desembre de 1282. *De rebus Siciliae*, p. 675, i SAINT PRIEST, *Hist. de la conquête de Naples*, IV, p. 215.

724. Els noms dels procuradors del rei Pere, designats per ell el 22 de desembre i donats a conèixer dos dies més tard, anomenats també més avall per Desclot, són: Guillem, vescomte de Castellnou, Rois Eiximenis de Luna, Pere de Queralt, Eiximèn d'Artieda, Renau de Limoges, jutge de Messina, i Mateu de Termini, substituït, en ésser publicats els noms, per Rodolf de Manuel. Doncs, dos catalans,

Quan les paraules foren atorgades entre el rei Carles e els missatges del rei d'Aragó, lo rei Carles tramés sos missatges a Messina ab aquells del rei d'Aragó ensems; e vengren davant lo rei e dixeren lo fet qui era emprès e atorgat de la batalla entre ell e el rei Carles, si ho atorgava ne ho volia.

—Certes —ço dix lo rei—, tot ço que mos missatges hagen emprès ne fet ab lo rei Carles, jo l'atorg per bé fet.

Sobre açò les cartes e les covinences se faeren e es fermaren e es juraren d'atendre e de complir, per man de quaranta cavallers mellors de cascuna part, los quals cavallers foren aitals con aci oirets:⁷²⁵ En Guillem de Castellnou, de Catalunya; Ruis Eixemenis de Luna; En Pere de Queralt; Eixemèn d'Urrea;⁷²⁶ Raolf de Manuel; jutge Renau de Llimotges; Arnau Roger, comte de Pallars; Ermangau, comte d'Urgell; En Pere Ferrandis, frare del rei;⁷²⁷ En Jacme Pere, fill del rei;⁷²⁸ En Llop Ferran de Luna, En Ponç de Ribelles; En Sanç d'Antilló; En Pere Arnau de Botonac; Alamany de Lentí, del regne de Sicília, mestre justinià; Aldoví de Vingtimilla, comte d'Iscla; Frederic Mosca, comte d'Albarigel;⁷²⁹ Rotllan d'Aspoil;⁷³⁰ Galter de Galatageró;⁷³¹ Bernat Roger d'Erill; Roger de Llúria; Llop Ferran d'Actocil; Bernat de Muntpaó; Pere Garcés de Nus;⁷³² Bertran de Bellpuig; Guillem de Besora;⁷³³ Garcia Garcés d'Arazur; Eixemèn Llop d'Embú; Ramon de Molina; Simon Deslor; Blasi Maça de

dos aragonesos i dos sicilians, a fi de donar una representació igual als tres pobles. Quant als procuradors de Carles d'Anjou, sabem que foren: Jourdain de l'Isle, Jacques de Bousson, Gilles de Salses, el vescomte Jean de Tremblay, Eustache d'Ardicourt i Giovanni de Nisi (vegeu *De rebus Siciliae*, p. 681).

725. El ms. de París, ed. Coroleu, p. 185, ofereix aci una notable variant: en lloc de “com assí oirets” del ms. Dalmases, diu “com jo ho entès”. Fóra un dels casos excepcionals en què Desclot parla en primera persona. Però, com veiem, el millor manuscrit no diu això. La llista que Desclot dona a continuació figura en els Manifestos que els dos rivals van publicar, idèntics, per a notícia dels presents i dels venidors (publ. *De rebus Siciliae*, p. 681). L'ordre dels noms és exactament el mateix en la llista de Desclot que en la del document oficial, excepte els dos primers que apareixen transposats. Les errades que s'observen, algunes de greus, en la de Desclot són degudes simplement, en gairebé tots els casos, a errades de transcripció, no atribuïbles a Desclot, sinó a algun dels copistes de la seva crònica; perquè Desclot estava massa familiaritzat amb els noms de la major part dels personatges per caure en errades tan grolleres. Per aquest motiu no hem dubtat a restituir alguns dels noms a la seva forma veritable.

726. El text del ms. Dalmases diu *Orrea*; però el manuscrit de París diu *Arteda*; i com que, realment, es tracta d'Eiximèn d'Artea, hem cregut preferible substituir-ho, tenint en compte que el nom veritable figura en un text de Desclot mateix.

727. Es tracta d'un fill il·legítim de Jaume I que ja hem trobat en altres llocs de la crònica de Desclot i del *Llibre dels Feits*.

728. L'almirall de què hem parlat en la n. 700 al cap. xcviij.

729. En els citats Manifestos se l'anomena comte de Mohac, en realitat, comte de Mòdica.

730. En els Manifestos se l'anomena Orlando Aspello.

731. Es tracta de Gualtero de Caltagirone, que havia de traïr el rei tan bon punt abandonés Sicília, oferint a Carles de Salern, fill de Carles I d'Anjou, de revoltar-se si li enviava a algun port de Val di Noto cinquanta galeres i cavallers francesos (AMARI, I, p. 365 i seg.). Fou vençut i ajusticiat.

732. El manuscrit de París diu Pere Garcés d'Arenós. Es tracta de Pere Garcés de Luna.

733. Es tracta de Guillem de Bellera.

Gavalur; Egidi Rodens de Montoenga;⁷³⁴ Garcia Arnal de Cil; Berenguer d'Ofegat; Gauceran de Vilafranca; Ramon de Cortada; Jacme d'Oblites; Garau d'Ostor; Esteve Nunis; Blasco d'Alagó, gendre del rei.⁷³⁵

Dels quals d'aquests cavallers n'hi hac sis feels de la part del rei d'Aragó ab altres sis de la part del rei Carles, los quals sis del rei d'Aragó foren, per ordonar la batalla e el fet: En Guillem de Castellnou, Ruis Eixemenis de Luna, Pere de Queralt, Eixemèn d'Urrea, Raof de Manuel, Renau de Llimotges,⁷³⁶ de Messina. Aquests sis cavallers feels e jurats, ab altres sis de part del rei Carles,⁷³⁷ ordonaren lo fet de la batalla en aquesta manera que ací oirets.

Primerament ordonaren que la batalla se faés a Bordell, qui és del rei d'Anglaterra,⁷³⁸ així que el rei d'Anglaterra hi sia, o son procurador, en tal guisa aparellat que pusca assegurar la batalla e tots cells qui hi seran.

Encara, que ambdós los reis hi sien lo primer jorn de juny; e aquell qui hi fallís, que no hi fos aquell jorn, fos tengut per fals e deslleial, e que no fos tengut per rei, ne null temps no portàs senyera ne segell, ne cavalcàs ab companyó.

Encara, que negú no hi faés ne hi faés fer neguna res perquè la batalla romanqués; e, si ho faïa, que fos aital com ja havets oït.

Encara, que negú dels reis no deja venir ab grans companyes de cavallers ne de gents, sinó ab los cent cavalers qui douran fer la batalla o ab pocs més; e cell qui ho farà, que sia aital com damunt és dit.

734. Egidius Rodericus de Montenga, diu el text dels Manifestos.

735. No es tracta d'aquest personatge, que tampoc no era gendre del rei, perquè qui estava casat amb una filla il·legítima de Pere el Gran era Artal d'Alagó (BOFARULL, *Condes de Barcelona*, II). El personatge de què es tracta és Blasc d'Alascun.

736. Cf. amb els noms que hem donat en la n. 724. Veurem que tots són exactes excepte el d'Eiximèn d'Urrea, que està per Eiximèn d'Artieda —i Artieda és el nom que dóna el manuscrit de París.

737. Els noms de la n. 724.

738. Bordeus, que pertanyia aleshores al rei d'Anglaterra Eduard I. [Cf. sobre aquest desafiament: F. SOLDEVILA, *Pere II el Gran: el desafiament amb Carles d'Anjou*, "Estudis Universitaris Catalans", IX (1915-1916), publicat novament, sense notes, a *El desafiament de Pere el Gran amb Carles d'Anjou*, Barcelona, R. Dalmau ed., 1960 (Episodis de la història, 2). A. L. TROMBETTI BUDRIESI, *La sfida di Bordeaux: divagazioni sul tema di un duello mancato*, XI Congresso di Storia della Corona d'Aragona. *La società mediterranea all'epoca del Vespro* (Palermo, 1982), Palerm, Accademia di Scienze, Lettere e Arti, 1983, Comunicacions, IV, p. 409-419. L. VONES, *Un mode de résolution des conflits au bas Moyen Age: le duel des princes*, a P. CONTAMINE, O. GUYOTJEANNIN, *La guerre, la violence et les gens au Moyen Âge*, 119 Congrès National des Sociétés historiques et scientifiques. Section d'Histoire médiévale et philologie (Amiens, 1994), I, Editions du CTHS, 1996, p. 321-332. Aquest autor, a més d'analitzar ben documentadament l'actitud de la Santa Seu en aquest afer, aporta informació sobre un altre desafiament llançat, el 1254, per Carles d'Anjou contra el rei Guillem d'Holanda, amb el qual s'havia enfrontat, sense èxit, pel territori de l'Hainaut que ell pretenia, cosa que demostra que el personatge tenia una propensió a l'ús d'aquest recurs quan les coses no li anaven bé; finalment, no es presentà al lloc del combat. F. DELLE DONNE, *Le armi, l'onore e la propaganda: il mancato duello tra Carlo d'Angiò e Pietro d'Aragona*, "Studi Storici", 44 (2003), p. 95-109. St. M. CINGOLANI, *Historiografia, propaganda*, p. 453-490, p. 720-721. M.T.F.]

Encara, que, si negun cavaller ne altre hom, estant en Bordell ne en el termenat, començava baralla ne mescla de la una part, que fos aital com damunt havets oït.

E, si tant era que el rei d'Anglaterra no fos a Bordell, ne son procurador, en tal guisa aparellat de guardar la batalla que negú no fos poderós de fer tort ne sobres a l'altre, que cascú se'n pusca tornar salvo e segur.⁷³⁹

E açò juraren ambdós los reis ab quaranta cavallers de cascuna part ab carta feta de compromès, partida per a. b. c.⁷⁴⁰

Quan tot açò fo fet e ordonat, lo rei Carles qui era a Règol, qui és en Calàbria davant Messina, ordonà e establí sa terra al mills que poc, mas bé coneixia la volentat de les gents de Pulla e de Principat que no l'amaven ne el preaven res. E jaquí son fill, lo príncep de la Morea,⁷⁴¹ ab tota la cavalleria a Règol, que estegué aquí en establida, que el rei d'Aragó ne ses gents no poguessen passar en Calàbria.⁷⁴²

E puis lo rei Carles aparellà-se d'anar a la ciutat de Bordell e tenc son camí vers Nàpols e vers Roma.⁷⁴³

Ara lleixa a parlar ací lo llibre del rei Carles e de sos fets, e torna a parlar del rei d'Aragó e de les sues gents.

CAPÍTOL CI. COM L' APOSTOLI TRAMÈS EN AJUDA AL REI CARLES CINC-CENTS CAVALLERS FRANCESOS

Diu lo comde que sempre que el rei Carles fo partit de Règol e hac cavalcat un jorn sí trobà cinc-cents cavallers francès que el papa hac soldejats e pagats de sis meses e trametia'ls al rei Carles en ajuda.⁷⁴⁴ E el rei Carles fòu-llur manament que se n'anassen a la Catuna, qui és davant Messina, assats prop de Règol, mitja llegua,⁷⁴⁵ e esteguessen aquí en establida per tal que null hom de Messina no pogués passar en la Calàbria.

739. Les condicions, força ben resumides per Desclot, es troben en els citats Manifestos.

740. Com hem indicat abans aquestes cartes partides per A B C consistien en una doble carta separada per un rengle de lletres A B C, que es retallaven per garantir-ne l'autenticitat.

741. Sobre aquest títol, vegeu abans, capítol LXIV, n. 428.

742. El dia 12 de gener de 1283 Carles d'Anjou ordenava que obeïssin el seu fill, nomenat vicari general, com a ell mateix (AMARI, I, p. 343).

743. La data del darrer diploma, expedit per Carles d'Anjou de Reggio estant, és del 27 de gener de 1283 (AMARI, *Vespro*, I, p. 345).

744. Desclot es refereix, probablement, a un contingent de mil cavallers que, comandats pel príncep de Salern i els comtes d'Artois i Alençon, van acudir en auxili de Carles d'Anjou, AMARI, I, p. 342.

745. La Catuna és la Catona, a l'altra banda de l'Estret, a set quilòmetres de Reggio, més al nord. Mitja llegua no són ni dos quilòmetres i mig. Tampoc no està encertat Desclot, en aquest punt, cronològicament, perquè aquestes tropes degueren arribar abans de la partença de Carles. Vegeu més avall. [Sobre l'atac a aquesta població: St. M. CINGOLANI, *Historiografia, propaganda*, p. 445-448. M.T.F.]

Quan los cavallers se foren partits del rei Carles, vengren-se'n a la Catuna e aquí albergaren-se; e no els era semblant que negunes gents del rei d'Aragó llur poguessen fer dan ne venir dessobre, per ço cor la mar era en el mig entre ells e Messina.

CAPÍTOL CII. COM LO REI EN PERE D'ARAGÓ E DE SICÍLIA, AB TOTA SA HOST,
PRES RÍGOLS, E OCCIREN GRAN RES DE TOTS LOS FRANCESOS

Lo rei d'Aragó e les seves gents saberen bé que aquells cavallers eren venguts a la Catuna e que estaven aquí en establida. Sobre açò los almogàvers vengren al rei e dixeren-li:

—Sényer, pregam-vos que ens lleixets passar en la Calàbria tro a mil o a dos mília almogàvers, e que ens hi façats posar a les galees e vourem si porem gasanyar sobre nostres enemics qui són dellà; que nós no som usats d'estar en viles ne en ciutats, que no som sabaters ne teixidors ne hòmens que sapiam res fer sinó de fet d'armes contra nostres enemics.⁷⁴⁶

—Barons —dix lo rei —, anats en nom de Déu; e jo fer-vos he armar deu galees qui us hi passaran e estaran tant aquí tro que siats retornats per tal cor dellà no havets negú retorn.

—Sényer —dixeren los almogàvers—, gran mercès!

Quan venc la nuit, lo rei fó aparellar deu galees e fòu-hi muntar dos mília almogàvers. E sus a l'alba del jorn preseren terra a la Catuna e davallaren en terra.⁷⁴⁷ E quan les guaites de la vila los sentiren meteren mans a cridar altes vous:

—A armes, a armes, cavallers francès! Que les gents del rei d'Aragó són ab nós!

E cascú se va armar així com poc, e d'altres qui fugien sens armes; e els almogàvers entraren en la vila e aucieren-hi bé cinc-cents cavallers, sens l'altra gent,⁷⁴⁸ e preseren tot llur arnès e llur tresor e recolliren-ho en les galees, e meseren molts cavalls en les tarides que hi eren, e puis aucieren tots los altres que no se'n pogren menar.

Quan lo príncep, qui era a Règol, sabé que les gents del rei d'Aragó havien ferit a la Catuna, correc ab tota sa cavalleria vers aquella part; mas poc hi acabà, que

746. Un altre dels textos utilitzats sovint per a la caracterització dels almogàvers.

747. Van embarcar-se a posta de sol del diumenge dia 17 de gener de 1283, i van desembarcar l'endemà dilluns, dia 18. Vegeu CARINI, *De rebus regni Siciliae*, doc. CCCXV. El nombre de galeres era de vuit, segons el predit document, que és una lletra del rei, datada a Messina el 20 de gener, anunciant la victòria als batlles i jutges de Sicília. Però en un altre diploma, datat el 23 i adreçat a diversos nobles, el nombre hauria estat de deu (CARINI, *op. cit.*, doc. v de l'Apèndix). Quant al nombre dels almogàvers, el primer document diu 2.000 quasi, i el segon diu 1.500.

748. Segons el document citat del 20 de gener, quatre-cents cinquanta entre cavallers i peons; segons el document del 23, foren 400 i en van escapar a penes trenta. Cf. amb MUNTANER, que també parla extensament d'aquesta incursió. Els cavallers occits foren els esmentats en el capítol anterior.

ja era tot perdut, e els almogàvers e les gents de les galees eren ja recollits, sinó trenta almogàvers qui foren sobrats e foren fuits en la muntanya.⁷⁴⁹

Quan les galees foren recollides e llunyades de terra tro a mig tret de ballesta, ells viuren un almogàver qui fo romàs en terra, e cinc cavallers francès venien-li dessobre ab llurs cavalls, e ell, defensant e tornant atràs, venia vers la mar, així com cell qui cuidava trobar les galees aparellades de muntar sus. En una de les galees havia un almogàver, qui era de Tàrrega,⁷⁵⁰ molt valent hom, senyor de cinquanta servents, e viu que aquell almogàver, qui era seu, era en molt gran cuita; pregà l'almirall⁷⁵¹ que el faés posar en terra per secórrer a son companyó; aitantost pres la llança e sos dards, e la galea acostà-se a terra, e ell davallà tot sol. Mas abans que ell fos en terra del tot, viu que hagren son companyó mort, e no romàs per açò que ell no anàs d'aquella part on los cinc cavallers eren, qui havien mort son companyó; e ells qui el viuren venir, vengren vers ell ab llurs cavalls. E al primer qui venc lleixà-li anar una escona e donà-li tal colp per mig lo pits, que l'ausberg e tots los guarniments li passà; sí que tot lo ferre li mes en el cors, e sempre caec mort del cavall. Puis pres un salt a través e encontrà un cavaller d'aquells cinc e a través per mig los flancs va ferir de la llança lo cavall; sí que de l'altra part li'n passà tot lo ferre, e el cavall caec mort a terra e el cavaller caec sots lo cavall, sí que no es podia llevar. Quan los tres cavallers viuren açò foren molt irats e lleixaren-se anar a ell, e al primer qui li venc tramès-li l'esconeta que li era romasa e donà-li tal sobre el bacinet que portava al cap, que el ferre li mes dins lo cervell; sí que el cavaller caec mort a terra. E puis garantí-se dels dos cavallers del cavall qui jeïa mort en terra⁷⁵² e donà un colp de la llança al cavaller qui estava sots lo cavall, per la ventalla per mig lo coll; sí que li trencà les venes del coll, e morí encontinent. Puis ab la llança apunyada pres un salt a través vers la mar, e els dos cavallers volgren-se metre entre ell e la mar, e no hac altre consell mas que pres una pera que viu jaer en el sol, e tramès-la a cell qui pus pres li era, e donà-li tal sobre la ventalla per mig les dents que les dents e les barres d'avall li trencà; sí que el cavaller, tot esbalaït, girà lo cap a son cavall e fugí. E el sirvent anà vers l'altre cavaller, e el cavaller no es poc gandar d'ell,⁷⁵³ e donà-li gran colp de la llança sots les faldes de l'ausberg, sí que tot lo ferre li passà per mig la cuixa. E puis acostà's tant a ell, quan hac tira-

749. També s'hi refereix el document del 20 de gener.

750. El manuscrit de París i l'ed. Coroleu, p. 188, diuen de Tarragona.

751. Jaume Pere, fill il·legítim del rei, del qual ja hem parlat (cap. xcviij, n. 700). Vegeu més avall.

752. Sembla que vulgui dir que el cavall mort li serveix de defensa contra els altres dos cavallers. El manuscrit de París i l'edició Coroleu, p. 189, diuen diferentment: "e puix partí's dels dos cavallers e anà-se'n al cavaller qui jaya sots son cavall, que no es podia llevar, e donà-li un cop de llança per la ventalla..." [La ventalla era una malla que protegia el coll i el mentó del cavaller: M. de RIQUER, *L'arnès del cavaller*, p. 33. M.T.F.]

753. El manuscrit de París i l'ed. Coroleu, p. 189, no diuen *gandar*, sinó *guardar*.

da la llança, que de burs donà tal colp per los flancs al cavall que esfondrà de la una part e de l'altra. E el cavaller tramès-li un colp de l'espaa en fugent, per mig de les espatlles; sí que li fès de l'esquena ben un palm. Ab tant, lo cavaller e el cavall caec en terra, e el cavaller qui malament era nafrat en la cuixa, jac en terra tot estès, que no es poc ajudar. Ab tant, venc gran pressa de cavallers e d'altres gents, e el sirvent qui els viu venir no hac altre consell mas que volc fugir vers la mar, mas moltes gents se meseren entre ell e la mar, e ab la sang que hac perduda molta fou tot esbalaït, e aquí aucieren-lo; mas ben fo comprat.⁷⁵⁴

L'almirall de les galeres quan viu que negun consell no podia pendre a recobrar los almogàvers qui en terra eren romases e no sabia què n'era esdevengut, fo'n molt despagat, e tots los altres. Mas ben sabien d'aquell bon almogàver de Tàrrrega que era mort, del qual llur pesà molt; mas no li podien ajudar, tant era gran la multitud dels cavallers qui eren per tota la terra, e aquell era en una plaça triadament, que no el pogren secórrer que no haguessen a passar per més dos mília cavallers, e encara que tota la host corregra lla on les galeres veessen venir a terra. E així les galees se'n tornaren a Messina ab gran alegre de la victòria que hagren haüda e del gran gasany que hagren fet. E davallaren en terra tots los almogàvers e els mariners e portaren-se'n molt bell arnès que hagren gasanyat: cobertors de seda, e rics draps e rics vestiments ab penes vaires e ab sendats, e moltes belles armes e copes d'argent e escudelles e talladors e molt argent e molt aur monedat, sens nombre.⁷⁵⁵ E cascuns anaren-se'n a llurs albergs reposar e solaçar ab sos amics e despereren llargament de l'haver dels francescs.

E l'almirall anà parlar ab lo rei e comtà-li tot ço que llur era esdevengut: dels cavallers francescs que havien morts, e de ço que havien gasanyat, e dels sirvents que havien lleixats d'on no sabien novelles, e del sirvent de Tàrrrega qui tan valentment era mort.

Quan lo rei hac entès que trenta sirvents eren romasos en Calàbria, que no sabien si eren morts ne presos, sabé-li molt greu;⁷⁵⁶ e quan venc a la nuit fôu fer senyals de foc en el pus alt lloc, qui era en son palau, per tal que, si aquells eren en les muntanyes de Calàbria, que veessen los senyals e que els retessen. E quan hagren vist lo foc del palau del rei, de Messina, conegren que aquell foc era senyal que hom llur faïa, e mantinent reteren lo senyal. Quan cells del palau de Messina ha-

754. Aquest passatge, amb la detallada descripció de la lluita, mostra ben al viu com combatien els almogàvers i és un dels que més eficaçment ha estat utilitzat per presentar-ho.

755. Un cop més podem observar el goig de Desclot en la descripció del botí.

756. Tan greu va saber-li, que va destituir el seu fill Jaume Pere del càrrec d'almirall. Malgrat la victòria, havia deixat de seguir les instruccions del rei i havia arribat, en la persecució dels fugitius, a una hora i mitja de Reggio, on es trobava Carles d'Anjou (AMARI, *Vespro*, I, p. 345). Cf. Muntaner, que tracta de dissimular-ho. Aleshores Jaume Pere fou enviat pel seu pare a la Calàbria, per encoratjar el moviment a favor seu (AMARI, I, p. 350).

gren vist lo senyal que hagren fet, reteren-llur dos senyals, per tal que sabessen que els anaria hom llevar ab galeres e que venguessen a la mar; e ells enteseren los senyals e reteren-los. E aitantost lo rei fou armar dues galeres qui passassen dellà, en la Calàbria, per recollir aquells trenta servents.

Los francès hagren entès que almogàvers havia romases en terra e que eren amagats en les muntanyes de Calàbria, meseren-se en aguait trenta hòmens a cavall, per tal que, si els almogàvers venien a la mar, que els presessen. Ab tant, les dues galees e barques armades vengren prop de la Catuna, a terra, al punt del jorn, per tal que els almogàvers los veessen; e els almogàvers, qui viuren les galees de la muntanya, vengren vers la mar molt abrivadament.⁷⁵⁷ E els cavallers qui els viuren venir, qui estaven en aguait, donaren-llur salt davant, sí que els almogàvers no es pogren gaudir d'ells, e així anaren-se mesclar ab ells ensems. E els almogàvers pensaren-se que més n'hi hagués, e tengren-se per morts e lleixaren-se anar a ells ab les llances e ab los dards; sí que en els primers colps llur alcieren ben dotze cavalls e els en nafraren lo romanent. E els francès no es gosaren fort metre sobre ells per paor de les llances, e els almogàvers corregren vers aquells a qui havien llurs cavalls morts e alcieren-los. Quan los altres qui foren romasos, qui ja eren nafrats, ells o llurs cavalls, ho viuren, així com pogren començaren-se'n a anar; e els almogàvers donaren-llur al dors, sí que els desbarataren e n'alcieren la major partida. E puis vengren a la mar e recolliren-se en les galees, sens dan que no hagren pres neguns, e tornaren-se'n a Messina.

En aquella saó lo príncep de la Morea, fill del rei Carles, estava ab tota sa host a Règol e entès que el rei d'Aragó volia passar en la Calàbria, llevà's de Règol ab tota sa host⁷⁵⁸ e anà-se'n en el plan de Sent Martí, qui és lluny d'aquí tro a dotze llegües, e desemparà la vila de Règol. E tramès vuit-cents cavallers francès e proençaals a una vila qui és en la Calàbria, a dues jornades de la Catuna dintre terra, qui és en el camí del pla de Sent Martí.⁷⁵⁹ Ab tant, lo rei d'Aragó fo aparellat ab tota sa host e passà-se'n a Règol e establí-lo molt bé.⁷⁶⁰ E puis cavalcà ab tota sa

757. Aquests almogàvers són potser els que, segons MALASPINA, p. 390, havien saquejat els monestirs de Scilla i de la Bagnara.

758. El príncep Carles de Salern va abandonar Reggio el 8 de febrer de 1283. Ho sabem per una lletra de Pere en què anuncia als justiciers de Palerm i del comtat de Giraci la retirada del príncep i els seus sequaços i l'ofertament de Reggio i les terres adjacents de passar al seu domini (CARINI, *De rebus Siciliae*, doc. DXVI).

759. Aquesta vila és Seminara (vegeu tot seguit) i això ens ajuda a localitzar el pla de Sant Martí, que ha d'ésser, segons les indicacions de Desclot (cap. CIII) a dues llegües de Seminara, doncs a doble distància de Reggio, si fa no fa. Això fa versemblant la localització del pla de Sant Martí proposada per COLL, III, p. 145, n. 2: entre els rius Marro i Mesima.

760. El primer document que posseïm datat pel rei Pere a Reggio és del 15 de febrer (Arx. Cor. Aragó, reg. 54, f. 202 v.). Aquesta data lliga amb la que dóna el Neocastro: 14 de febrer (cap. LIX). AMARRI (I, p. 350), rebutja aquesta data i prescindeix del citat document; i col·loca el passatge de Pere a Reggio entre el 22 i el 24 de febrer basant-se en dos documents publicats per CARINI, *De rebus*, docs. DLXXIII i DLX. És, però, molt probable que la data del primer d'aquests documents sigui 12 i no 22.

host e anà-se'n a una vila qui ha nom Solanes,⁷⁶¹ e aquí ell sabé, que la gent de la vila li ho dixeren, que a Semenara havia vuit-cents cavallers francès e proençals que el príncep hi havia tramesos per establiment; e dixeren-li que, entre aquella vila on ell era e Semenara, havia un portell on haurien a passar, qui era molt mal e forts, que cent hòmens a peu ho vedarien a dos mília cavallers, que jamès no porien passar, ans haurien a tornar atràs o ésser desconfits.⁷⁶² Quan lo rei hac açò entès, aparellà-se ab tota sa host una nuit, quan los cavalls hagren menjada la civada, e cavalcà tota la nuit e passà aquell mal pas qui era assats prop de Semenara e lleixà'l establiment de sirvents molt bé e puis anà tro a Semenara. E el rei manà que hi entrassen dos mília almogàvers, abans que cells de la vila fossen regoneguts, e quaranta cavallers.

Quan los almogàvers hagren oït lo manament del rei, anaren-se'n vers la vila, e les guaites, qui els sentiren venir, cridaren molt fortment e meseren so per la vila.⁷⁶³ E els cavallers e les gents, qui dormien en llurs lllits, llevaren-se e preseren-se a les armes; e hac-n'hi molts qui muntaren en llurs cavalls e d'altres qui fugien fors de la vila, mas no els valia res, que venien en les mans de la host qui defores era, e eren morts o presos. Mas los almogàvers anaren trencar les llisses e el mur de la vila e entraren dins, e los cavallers ab ells, e meteren foc a la una part de la vila; e puis anaren per la vila e trobaren cavallers armats per cases e per carrers e per places, sí que n'alcieren tots quants n'atrobaren. E En Pere Arnau de Botonac,⁷⁶⁴ ab los cavallers qui ab ell eren entrats en la vila, venc en una plaça, e aquí trobaren una gran companya de cavallers francès e proençals e anaren ferir en ells, sí que n'enderrocaren molts de llurs cavalls e n'alcieren. E En Bernat de Peratallada⁷⁶⁵ anà ferir dos cavallers francescs a través ab la llança, sí que ambdós los passà e els abaté en terra morts. E En Pere Arnau de Botonac encontrà un cavaller de Proença, molt honrat hom, qui havia nom En Romeu

761. Solanes o sia Solano, a una vintena de quilòmetres al nord-est de Reggio. Sabem que el dia 9 de febrer Solano i la Bagnara s'havien posat sota el domini del rei Pere, i sabem també que ell hi era en persona el 14 de març de 1283 (*De rebus Siciliae*, document DXVIII).

762. Es tracta potser de la Corona.

763. Observem l'expressió *meteren so*, que és originària de *so metent*.

764. Pere Arnau de Botonac ja ha aparegut en la crònica (cap. LXXXIII) amb motiu de la distribució de les cavalcades entre els barons, a Alcoll. Sobre la seva personalitat, i la seva relació amb el bisbe de València Jaspert de Botonac, oncle seu, i amb Bernat Escrivà o sia el mateix Desclot, vegeu COLL, I, p. 137 i seg.

765. Bernat de Peratallada era fill de Gilabert de Cruilles. Tornarem a trobar-lo en la crònica amb motiu de l'anada del rei Pere a Bordeus (cap. CIV-CV). [Potser per raons d'herència de la mare, Guillem de Peratallada, havia adoptat aquest cognom, però més endavant fou conegut pel cognom patern. Acompanyà el rei Pere al desafiament de Bordeus, com veurem. Més endavant, participà a la campanya de Jaume II al regne de Múrcia, fou lloctinent del procurador del regne de Múrcia, Bernat de Sarrià i procurador del regne de València de 1311 a 1316. M. T. FERRER, *Organització i defensa*, p. 26-27, 49, 79-81. J. V. CABEZUELO, *Poder público*, p. 151-156. M.T.F.]

de Vilanova,⁷⁶⁶ e volc-lo ferir de la llança, e lo cavaller, qui era tot armat, cridà-li que no l'alciés, que ell era aital cavaller; e dix-li son nom e que poria haver d'ell gran reençó, que no l'alciés. Ab aquestes paraules En Pere Arnau de Botonac l'anà abraçar per mig dels flancs, e trasc-lo de la sella tot armat, e posà'l-se en el coll del cavall e trasc-lo de la pressa per tal que no l'alciessen, e portà'l-se'n defora en la host e lliurà-lo a sos escuders que el guardassen. Puis barrejaren tota la vila e trobaren aur e argent monedat, tant que null hom no pot saber lo nombre, ço és a saber: dobles d'aur e florins d'aur e carlins d'aur e torneses d'argent; e molta vaixel·la d'argent, e molt bell arnès de seda e rics guarniments, e cavalls e muls e rocins.⁷⁶⁷

CAPÍTOL CIII. COM UN ALMOGÀVER QUE PRENGUEREN LES GENTS
DEL PRÍncep DE LA MOREA SE COMBATÉ AB UN CAVALLER FRANCÈS
E EL VENCÉ; E COM MADONA LA REINA, MULLER DEL REI EN PERE,
SE'N VENC EN SICÍLIA

Ab aitant, lo jorn fo vengut e tornaren-se'n a Solanes. Quan lo príncep, qui era en el pla de Sent Martí, a dues llegües de Semenara, sabé les novelles que tots los cavallers de Semenara eren morts o presos, fo molt irat; e correc ab tota sa gent vers Semenara e trobà la vila cremada e malmesa e els cavallers morts per les careres. E viu que altre consell no hi podia dar, tornà-se'n molt irat e plen de mal talent, e no fo meravella. E cuidà-se que el rei d'Aragó l'anàs assaltar en la sua host, e llevà-se d'aquell lloc on era e passà una gran aigua, e prop de l'aigua ell s'atendà e fou vallejar tota la host entorn.⁷⁶⁸ Mas no romania per açò que els almogàvers anaven tro en la sua host e ferien llains de nuit e a matinades e els auceïen cavallers e hòmens a peu e se'n portaven de llur arnès assats e de les tendes, que no se'n podien a res pendre; que, pus nuit era, no gosaven trer lo peu fors de llur host, que semblant llur era que les peres e les mates fossen almogàvers, tant los havien espaordits.

Esdevenc-se que, un jorn, una companya d'almogàvers s'encontraren ab gran companya de cavallers francescs e d'hòmens a peu; e els almogàvers eren pocs e fugiren en la muntanya, sí que els francescs ne retengren un que no els poc esca-

766. Romeu de Vilanova (el manuscrit de Paris i l'ed. Coroleu, p. 191, diuen Ramonet) és un nom illustre de Provença, el del ministre de Ramon Berenguer V, cantat pel Dante en la *Divina Comèdia* (*Purgatorio*, VII). No es tracta, naturalment, d'ell, que ja devia ésser mort, però sí, probablement, d'algun parent seu.

767. Encara el goig del botí. No tant, però, malgrat aquesta descripció, com el rei esperava. Perquè sembla que el que cercava amb aquest cop de mà era d'apoderar-se de sumes enviades a Carles. Però ja les havia enviades el dia abans (AMARI, I, 352).

768. El riu Mesima?

par. E per meravelles no el volgren auciore, e menaren-lo denant lo príncep e dixeren-li que aquell era almogàver que havien pres. Lo príncep lo regardà e viu-lo que no vestí mas una gonelleta ab corda, sens camisa, e fo magre e negre del calor del solell, e la barba qui li fo molt creguda, e sos caubells negres e llongs, e portà en el cap un capell de cuir tot trepat, e en les cames uns causols⁷⁶⁹ de cuir, e unes avarques de cuir en els peus. E quan lo príncep lo viu així aparellat, meravellà-se'n molt e demanà-li quin hom era; e ell dix-li que era almogàver de les gents del rei d'Aragó.

—Certes —dix lo príncep—, jo no sé qual bondat sia en vosaltres, ne qual ardimient, que molt me semblats caitives gents e pobres e salvatges, si tots són aitals.

—Certes —ço dix l'almogàver—, jo són un dels pus caitius dels altres, mas emperò si hi havia un dels vostres cavallers, lo mellor qui hi fos, guarnit en son cavall, qui es volgués combatre ab mi, jo em combatré volonters ab ell, e que em façats retre ma llança e mon dard e mon coutell. E, si tant és que jo el pusca conquerre, que me'n lleixets anar sans e sauv; e, si ell me conquer, faça de mi ço que es vulla.

—Certes —ço dix lo príncep—, ací ha bell plet.

Ab aitant, un cavaller francisc se llevà en peus, qui era hom jove e gran e sobrer,⁷⁷⁰ e dix al príncep que ell li faria la batalla.

—Certes —ço dix lo príncep —, ço em plau. Ara, donques, anats-vos armar, e veurem aquest què sabrà fer.

Ab tant, lo cavaller s'anà armar, ell e son cavall. E el príncep fôu retre a l'almogàver sa llança e son dard e son coutell e sa cintura; e fo menat defora en un camp, e totes les gents de la host foren aquí, e el príncep ab sos cavallers. Ab tant, lo cavaller venc tot armat en son cavall e venc corrent vers l'almogàver ab la llança davant per tal que el ferís; e l'almogàver, qui el viu venir tot abrivat vers ell, lleixà'l-se acostar e tramès-li l'esconeta al pits del cavall, sí que li'n mes ben dos palms entre el pits e l'espatlla. E puis pres un salt a través, sí que el cavaller l'esgambà,⁷⁷¹ que no el poc ferir; sí que el cavall caec mantinent en terra. E aitantost l'almogàver trasc son coutell e correc sobre el cavaller qui fo caüt ab lo cavall e anà-li desllaçar⁷⁷² son elme e volc-lo degollar; mas lo príncep correc lla e vedà-li ho e dix-li que son plet havia gasanyat e que el lleixàs estar. E l'almogàver mantinent partí-se de sobre el cavaller, e el príncep menà'l-se'n a sa tenda e donà-li un seu vestir e dix-li que se n'anàs salvu e segur. E l'almogàver hac gran goig com tan bé li era pres, e passà-se'n a Messina e presentà's davant lo rei e contà-li con li era

769. *causols*: F *calces*. [J. B.]

770. *sobrer*: F *soberg*. [J. B.]

771. *l'esgambà*: F *l'errà al brocar*. [J. B.]

772. És notable la variant que dóna aquí el manuscrit de París: *e va-li desllaçar*, que pot ésser un present, però que també pot ésser el perfet perifràstic.

pres ne esdevengut e el príncep con l'havia delliurat e tramès a ell. E el rei, quan hac açò entès, fo molt alegre e fòu-se venir deu francès, d'aquells que tenia preses, e vestí'ls molt gint, e tramès-los al príncep e fòu-li saber que, tota via que ell li tramèsés un dels seus hòmens, li'n trametria ell deu; sí que el príncep li ho tenc a gran valor e conec que negun rei no havia tantes bones gents d'armes con lo rei d'Aragó havia, ne així lleials a llur senyor, ne negú rei no era ne fo de sí gran empresa con ell.⁷⁷³

COM LA REGINA SE'N VENC A MESSINA, E COM LOS HÒMENS
DE LA TERRA LA REEBEREN AB GRAN HONOR⁷⁷⁴

Açò fo en el mes d'abril que el rei d'Aragó hac conquest lo regne de Sicília e hac menades a fi totes les coses, segons que és contengut en aquest llibre. E madona la reina Constança, qui fo filla del rei Manfrè, muller del rei d'Aragó, venc en Sicília, a Tràpena, ab dos fills del rei d'Aragó e ab una filla, dels quals fills havia nom lo major Jacme, e l'altre menor, Frederic;⁷⁷⁵ e lleixà'n altres dos fills en Catalunya e en Aragó, ço és a saber lo major de tots, qui havia nom N'Anfós,⁷⁷⁶ e l'altre, qui era menor de tots, En Pedro.⁷⁷⁷ Quan madona la reina fo venguda a Tràpena ab son navili, davallà en terra, e les gents receberen-la ab gran honor, així com cella qui era llur dona natural, néta de l'emperador Fre-

773. També aquest passatge ha estat força utilitzat per presentar els almogàvers.

774. Vegeu n. 703.

775. La reina Constança va arribar a Sicília el dia 16 d'abril de 1283 (AMARI, I, p. 366). Els infants eren Jaume II i Frederic III. La filla, que Desclot no anomena, es deia Violant i va casar-se anys després amb el rei Robert de Nàpols. [Frederic succeí el seu germà Jaume a Sicília, contra la seva voluntat, quan aquest signà la pau d'Anagni amb els Anjou (1295): A. DE STEFANO, *Federico III d'Aragona re di Sicilia (1296-1337)*, 2ª ed. Bolonya, 1956. R. OLIVAR BERTRAND, *El nostre Frederic de Sicília*, Barcelona, R. Dalmau ed., 1960 (Episodis de la història, 10). *Federico III d'Aragona re di Sicilia (1296-1337)*. Convegno di studi (Palermo 27-30 Novembre 1996), actes a cura de M. GANCI, V. D'ALESSANDRO, R. SCAGLIONE GUCCIONE, Palerm, 1999, Societ`a siciliana per la Storia Patria. M.T.F.]

776. Alfons el Liberal o el Franc (1285-1291). [Alfons fou el successor de Pere el Gran a la Corona catalanoaragonesa; morí molt jove i fou succeït pel seu germà Jaume: S. SOBREQÜÉS VIDAL, *Alfons el Franc*, a *Els descendents de Pere el Gran*, Barcelona, Ed. Teide-Vicens Vives, 1954. F. SOLDEVILA, *Vida de Pere el Gran i d'Alfons el Liberal*, Barcelona, Ed. Aedos, 1963. M. T. FERRER I MALLOL, *Alfons II el Franc (1285-1291)*, a *Els comtes sobirans de la Casa de Barcelona*, Barcelona, Generalitat de Catalunya-Edicions 62, 2002, p. 128-131. Cf. també L. KLÜPFEL, *Die äussere Politik Alfonsos III. von Aragonien*, Berlin-Leipzig, 1911-1912 (Abhandlungen zur Mittleren und Neueren Geschichte). F. CARRERAS Y CANDI, *Itinerari del rey Anfós II "lo Lliberal" (1285-1291)*, "Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona", 10 (1921-1922), p. 61-83. M.T.F.]

777. Ms. de París: *Pere*. Es va casar amb Guillem de Montcada-Bearn, i va morir en el setge de Mayorga, a Lleó, en temps de Jaume II. [Morí durant la guerra contra Castella de 1296-1304. Capitanjava l'exèrcit, juntament amb l'infant Alfons de la Cerda, que penetrà a Castella per Sòria i s'endinsà cap a Lleó, mentre que Jaume II, amb un altre exèrcit i la flota, ocupava el regne de Múrcia: M. T. FERRER, *Entre la paz y la guerra*, p. 34-35. M.T.F.]

deric;⁷⁷⁸ e d'aquí cavalcà tant per jornades tro que fo a Messina. Ço fo a l'eixida d'abril que el rei era en la ciutat de Messina,⁷⁷⁹ e fo molt alegre de la venguda de la reina e de sos fills e fôu molt gran festa per ella.

CAPÍTOL CIV. COM LO REI EN PERE D'ARAGÓ SE PARTÍ DE SICÍLIA
E SE N'ANÀ A BORDEU PER FER LA BATALLA AB LO REI CARLES,
E COM ENTRÀ AL CAMP

Quan lo rei hac estat tres jorns ab la reina e ab sos enfants en la ciutat de Messina, depús que la reina fo venguda e hac establits sos batllius e sos vicaris per tota la Sicília,⁷⁸⁰ sí llur fôu manament que tots faessen lo comandament de la reina e de son fill En Jacme així com per ell,⁷⁸¹ e comanà la reina als hòmens de Messina e sos enfants. E puis pres comiat de la reina e de sos enfants e de la gent de Messina, e partí-se'n molt cuitosament e venc-se'n a Tràpena,⁷⁸² on eren totes les sues naus qui l'esperaven. E, quan fo a Tràpena ab gran re de sos barons, recolliren-se en les naus e faeren vela e tengren llur via vers Catalunya.⁷⁸³

Mas, quan foren partits de Tràpena e hagren anat tant ab llur bon vent que foren venguts prop de l'illa de Sardenya a cinquanta milles, sí llur donà lo vent deuant, a l'encontre, que no podien anar a avant en llur dreita via, e era molt fort temps. Sí que el rei ne fo molt irat, per ço cor lo terme era molt breu, que no havia a anar tro al jorn de la batalla que devia fer ab lo rei Carles en la ciutat de Bordell mas vint-e-vuit jorns.⁷⁸⁴ E el rei dix a En Ramon Marquet, qui era capitani de son navili,⁷⁸⁵ que li faés venir dues galees, que mester era que se n'anàs per força de rem, pus lo vent li era contra.

778. Vegeu la descripció que fa MUNTANER (cap. xcvi i següent) del desembarcament i de la rebuda. Havia fet la travessia en una nau de Ramon Marquet (CARINI, *De rebus Siciliae*, doc. cliii). [Sobre Ramon Marquet cf. abans nota 597. M.T.F.]

779. La darrera data que coneixem d'estada del rei a Reggio és del 3 d'abril. La primera a Messina del 5.

780. Per a aquests nomenaments, vegeu AMARI, I, p. 323 i seg.

781. Jaume estava destinat a ésser el seu successor en el regne de Sicília. [Cf. J. E. MARTÍNEZ FERRANDO, *Jaime II de Aragón. Su vida familiar*, Barcelona, CSIC, 1948, 2 vol. J. E. MARTÍNEZ FERRANDO, *Jaime II, Els descendents de Pere el Gran*, Barcelona, Ed. Teide-Vicens Vives, 1954. J. E. MARTÍNEZ FERRANDO, *Jaime II o el seny català. Alfons el Benigne*, Barcelona, ed. Aedos, 2ª ed. 1963. J. HINOJOSA MONTALVO, *Jaime II y el esplendor de la corona de Aragón*, San Sebastián, Nerea, 2006. M.T.F.]

782. Tenim notícies d'estada del rei a Messina fins al 20 d'abril. La primera data d'expedició de documents a Tràpani és del primer de maig.

783. El rei va expedir documents a Tràpani fins al 5 de maig. La partença degué ésser el 6, data que donen els *Annales genuenses*. Vegeu SOLDEVILA, *Desafiament*.

784. No tants: el dia 4 el rei encara era a Tràpani, segons acabem de dir.

785. El rei feia pagar a Ramon Marquet la quantitat de 4.000 sous "pro naulo navis vestre de Tra-peno usque Barchinona".

—Sényer — ço dix En Ramon Marquet—, què volets vós fer? Que el temps és molt fort e greu, e no és temps per anar en galees. Encara més, que tota la Sardeña és plena de llenys armats de males gents. Per què jo no us consell que us metats a tan gran aventura.

—Certes —ço dix lo rei—, així convé que sia; que ja és escrit ço que en dou ésser e alre ja no en serà. Ne per res que jo pusca fer no romandrà que jo no sia al jorn de la batalla.

Ab aitant, En Ramon Marquet fôu venir dues galees a lats de la nau on lo rei era, e el rei muntà en una de les galees ab tres cavallers, sens plus e sens altra companya;⁷⁸⁶ e encara, que no volc que dels mariners de les naus, ne null altre hom, hi muntàs ab ell. E partiren-se les galees de les naus e anaren a rem tant, lo jorn e la nuit, tro que vengren en la terra de Sardenya, en un lloc qui ha nom Cabo Terra, assats prop del golf de Càller;⁷⁸⁷ e aquí lo rei davallà en terra e menjà e refrescà. E puis recollí-se, e les galees bateren de rem e anaren-se'n; e, quan foren tro a trenta milles en mar, lo vent llur donà al denant, e tengren la volta de Barbaria, sí que, quan hagren així anat una nuit e un jorn, foren venguts en les parts de Barbaria, assats prop d'Alcoll.⁷⁸⁸ E puis lo vent se mellorà, e tornaren en llur via. E, quan venc al terç jorn, a hora de tèrcia, lo nauixer, qui havia nom En Bernat Ponç, de la ciutat de Barcelona,⁷⁸⁹ dix a un mariner que muntàs en l'arbre, que terra devien veer. E el mariner muntà sus e mantinent viu lo Toro de Menorca⁷⁹⁰ e dix-ho al nauixer e a tots los altres; e el nauixer dix-ho al rei, sí que el rei lo viu a cap de peça que el nauixer li ho hac dit. E el rei hac molt gran goig e fôu manament al nauixer que faés aparellar de menjar; e el nauixer sí ho fôu aitantost. E puis lo rei menjà e tots los altres, que bé havia tres jorns que no havien menjat, si petit no, per raó del mal temps que havien haüt. E puis anaren tant ab rem e ab veles, que passaren totes les illes de Menorca, e de Majorques e d'Evisa e vengren en el regne de València, en un castell riba mar qui ha nom Cullera. E aquí foren de nit, e el rei davallà en terra tan solament ab los tres cavallers e venc al castell, e les gents del castell conegren lo rei e hagren molt gran goig de la sua venguda, sí que en trameseren aitantost missatges a la ciutat de València.⁷⁹¹

786. Desclot en dóna els noms en el capítol següent.

787. Capoterra és separat de la ciutat per l'estany de Càller, a una quinzena de quilòmetres, en la costa occidental del golf de Càller, una mica vers l'interior.

788. Ramon Muntaner fa que el rei parli amb gents de la contrada.

789. Sobre Bernat Ponç, vegeu SOLDEVILA, *Desafiament*.

790. Ms. Dalmases: *Toro*. Ms. de París: *terra*. — El Toro és la sola muntanya, es pot dir, de l'illa de Menorca. És un turó d'uns tres-cents metres d'altitud que es dreça al bell mig de l'illa. Una llegenda piadosa en què intervé un toro pretén explicar el nom.

791. Hem proposat per a aquest viatge (*Desafiament*), la cronologia següent: sortida de Tràpani, 6 de maig; Capoterra, 8 o 9; prop d'Alcoll, 11; Menorca, 14; Cullera, nit del 16 al 17 (provat documentalment); València, 17.

Mas lo rei no es volc aquí aturar, ans se fou lliurar bèsties, e cavalcà aitantost e anà-se'n aquella nuit a Algesira. E, quan venc lo matí, totes les gents de València foren vengudes a Algesira, a cavall e a peu, per veer lo rei e per acompanyar. E el rei, ab ells ensems, entrà-se'n aquell jorn en la ciutat de València; e donà ses lletres a tots los missatges, que les portassen per tota la sua terra als cavallers e als barons e als ciutadans, que anassen a la ciutat de Bordell, al pus tost que poguessen, e que no esperàs la un l'altre. E així lo rei estec aquí aquell jorn.

E, quan venc a la nuit, cavalcà ab los tres cavallers tan cuitosament, de nuit e de jorn, que en tres jorns e en tres nuits fo a Tarassona,⁷⁹² qui és a l'ixent d'Aragó e a l'entrant de Castella e de Navarra; e ha-hi de València nou jornades, e de Tarassona a Bordell vuit jornades. E aquí ell trobà son nebot En Sanxo, fill del rei de Castella, e aquí parlà ab ell. Mas lo rei era passat per la ciutat de Saragossa, on havia trobat son fill N' Anfós e havia-li manat què degués fer ne què no.⁷⁹³

Quan lo rei hac parlat aquell jorn ab son nebot En Sanxo,⁷⁹⁴ partí-se d'aquí quan hac menjat, que no hi volc aturar la nuit,⁷⁹⁵ per lo terme, qui era molt breu, del jorn de la batalla, e per ço cor havia a passar per la terra de Gascunya, on havia enemics. Mas, enans que partís de Tarassona, ordonà així: que volc cavalcar molt celadament per tal que no fos conegut, per ço cor sos cavallers no podien ésser tantost ab ell ne ell no els podia esperar per ço que no fallís al terme, qui era lo primer dia de juny; e no hi havia a anar mas sis jorns,⁷⁹⁶ e d'aquí on ell era havia a anar tro a Bordell vuit jornades grans.

E menà ab si los tres cavallers qui tota via havien anat ab ell e un mercader aragonès,⁷⁹⁷ qui era mercader de cavalls, qui sabia tots los camins e els aforests e les muntanyes, de Castella tro en Gascunya e tro en França. E lliurà a cascú bon cavall, mellor dels altres, e portà un gonió molt bo, vestit sota la gonella, e un baci-net en son cap; e vestí una gramalla blava no gaire bona, e un caperó vestit en son

792. No tenim lletres expedides pel rei a Tarassona fins al 24 de maig (SOLDEVILA, *Desafiament*).

793. Fa estrany aquest pas per Saragossa, que desvia i allarga molt l'itinerari, i no tenim cap document que el corroborei. Sols sabem que, si de cas, el 21 de maig el rei encara no hi havia arribat; i que a Tarassona el rei segella les seves cartes amb el segell de l'infant: això vol dir, gairebé amb seguretat, que l'infant l'acompanyava. MUNTANER també el fa passar per Saragossa, però és perquè, erradament, el fa anar a Bordeus per Jaca.

794. No tenim confirmació documental d'aquesta entrevista amb Sanç de Castella, fill d'Alfons X.

795. El rei era encara a Tarassona el dia 26 de juny i feia fer cartes públiques de com no podia passar per Navarra, perquè el governador de Navarra no volia donar-li'n autorització.

796. Això concorda exactament amb la data del 26 de la nota anterior.

797. El manuscrit de París i l'ed. Coroleu, p. 197, donen aquí el nom de Domingo de la Figuera; altres manuscrits també. Així mateix MUNTANER (cap. LXXXIX). Però el manuscrit Dalmases i l'ed. Coll (III, p. 169), que aquí no donen cap nom, en el capítol següent l'anomenen Domingo d'Osca. I existia, realment, un personatge d'aquest nom; però el de la Figuera estava relacionat amb Calataiud. No ens sembla inadmissible la hipòtesi llançada per COLL (III, p. 157, n. 8) que es tracti d'un mateix personatge. Vegeu SOLDEVILA, *Desafiament*, p. 150.

cap e ses osses calçades; e portà en sa mà una escona muntera. E els tres cavallers, qui eren jòvens e de bella faïçó,⁷⁹⁸ anaren descalces e pobrament vestits a guisa d'escuders. E el mercader anà molt ricament vestit, així com bon mercader ne honrat deu fer. E quan entraven per neguna vila descavalcaven dels cavalls e menaven-los en destre per les regnes, e el mercader anava'ls après en son cavall calcant, e el rei après, tot darrer, en son cavall, e portava detràs, a l'arçó, una boneta⁷⁹⁹ per tal que semblàs magerdom del mercader. E quan eren en l'hostal los tres cavallers pensaven dels cavalls e ajudaven a aparellar de menjar, e el rei despenia e faïa aparellar de menjar e ajudava als altres. E quan era aparellat de menjar lo mercader menjava e els altres lo servien, e puis com havia menjat lo rei e els tres cavallers menjaven; e el mercader deshonorava'ls e els barallava e els tenia molt vilment per semblant.

E així cavalcaren tant per jornades, que foren a l'entrant de l'horta de Bordell lo darrer jorn de maig, a hora nona,⁸⁰⁰ ço és a saber lo rei e el mercader e un cavaller a peu, que els dos cavallers hac lleixats per parades ab los cavalls lluny d'aquí, per tal que, si mester li fos, que trobàs los cavalls frescs.⁸⁰¹ E, quan foren a l'entrant de l'horta, lo rei s'aturà aquí e tramès lo cavaller a peu en la ciutat de Bordell, al seu procurador que ell hi havia ja tramès, qui era en la ciutat, qui havia nom En Gilibert de Cruïlles, cavaller honrat e savi, pare d'aquell cavaller que el rei tramès en la ciutat, qui havia nom En Bernat de Peratallada.⁸⁰² E dix-li així:

—Anats a En Gilibert de Cruïlles e digats-li que vaja davant lo senescal de Bordell e diga-li que un missatge del rei d'Aragó és vengut per parlar ab ell, e és molt honrat hom e és defora la ciutat, e el cap de l'horta, que no vol entrar en la ciutat tro que haja parlat ab ell; e venga ab ell e amèn ab si un notari de la ciutat. E diga al senescal que no venga ab gran companya.

Lo cavaller se n'entrà a peu en la ciutat, a guisa d'un pobre escuder, e venc a l'hostal on era lo procurador del rei d'Aragó e parlà ab ell e dix-li tot ço que el rei li havia dit que dixés al senescal de Bordell. E aitantost cavalcà e anà-se'n da-

798. Recordem que Desclot en dóna els noms en el capítol següent. [M. de RIQUER, *L'arnès del cavaller*, p. 39-40 i 38 comenta l'abillament militar de Pere el Gran; el bacinet és un casc que apareix en aquesta època. M.T.F.]

799. La paraula *boneta* ja ha aparegut abans; sembla que pugui tenir alguna relació amb la paraula *maleta*.

800. Cf. NICOLAO SPECIALE, cap. xxv: "Vesperacente siquidem ante diem belli ad civitatem perveniunt".

801. El manuscrit de París escriu *frecs*, no *frescs*. Això vol dir que ja aleshores aquests plurals es pronunciaven així, tal com els pronunciaven els mallorquins.

802. En el *Desafiament*, p. 152, hem fet observar que no resulta segura l'estada de Gilibert de Cruïlles a Bordeus, perquè la seva signatura apareix en algun document datat a Aragó per aquests dies. [Sobre Gilibert de Cruïlles i la seva participació a la conquesta de Mallorca, cf. *Llibre dels Feits*, nota 544. Sobre la participació a la conquesta de València, en el període de 1247-1249: E. GUINOT, *L'alta noblesa catalana*, p. 657. M.T.F.]

vant lo senescal⁸⁰³ e dix-li que un missatge del rei d'Aragó havia defora en l'horta, qui era un dels pus honrats hòmens que el rei d'Aragó hagués, e no volia entrar dins la ciutat tro que ab ell hagués parlat; per què el pregava que anàs ab ell parlar e que no anàs ab si gaire companya. E el senescal respòs que ho faria molt volenters.

Ab tant, muntà a cavall e cavalcà ab quatre companyons, cavallers franceses, e En Gilabert de Cruïlles ab ell, e menà ab si un notari de la ciutat. E, quan foren defors, lla on lo rei e el mercader eren a cavall, el senescal demanà a En Gilabert de Cruïlles qual era lo missatge d'aquells dos qui estaven a cavall.

—Sényer —ço dix En Gilabert—, aquell qui ten l'escona en la man.

Ab tant, lo senescal se va a ell acostar e saludà-lo e dix-li que ben fos vengut; e a cavall trià-lo lluny dels altres e parlà ab ell e dix-li:

—Sényer senescal, lo rei d'Aragó m'ha tramès a vós si el porets assegurar en la ciutat de Bordell; que ell és aparellat, ab los cent cavallers, de fer la batalla ab lo rei Carles, e que no fallirà al jorn ne a la batalla.

—Certes —ço dix lo senescal—, tot açò havia jo ja entès per son procurador qui ací és; e jo dix al procurador, e en tramís cartes al rei, que per neguna res del món no hic vengués. Que el rei de França és ací, e el rei Carles, ben ab vuit milia cavallers,⁸⁰⁴ e el rei d'Anglaterra, mon senyor, ha feta delliurar tota la terra de Bordell al rei de França e al rei Carles, a tota llur volentat a fer.⁸⁰⁵ Per què jo no el poria assegurar, que ans jo estaig cascun jorn en llur mercè. E sapiats que, si hic ve, que ells hi faran tot llur poder con lo pusquen traïr a mort o a presó. Per què jo li consell que per neguna res d'aquest món no hic venga; que el rei de França ne el rei Carles no hic són venguts per la batalla, mas per ell a traïr.

—Digats-me —dix lo rei—: lo camp on dou ésser la batalla és fet?

—Certes —ço dix lo senescal—, oc ell. Mas lo rei Carles l'ha fet fer a sa volentat llong e estret, e és la un cap del camp prop del mur de l'hostal del rei Car-

803. El senescal era Joan d'Agrilly o de Grailli. Vegeu el *Llibre dels Feits*, §§ 524 i 535, on també és qüestió del mateix personatge, amb motiu del concili de Lió.

804. La xifra pot semblar exagerada i és totalment contrària als pactes establerts per a la batalla; però són moltes les cròniques que parlen de milers de cavallers, sense oblidar les franceses. Vegeu-les en SOLDEVILA, *Desafiament* (p. 139 n. 4). El rei Carles era a Bordeus des del 24 de maig. El rei de França Felip III l'Ardit era acampat a una jornada de la ciutat amb el dit copiós acompanyament.

805. Ja feia observar AMARI, (II, p. 21, n. 1) com aquesta notícia que dóna Desclot i que no es llegeix en cap altre cronista (però sí en un document del rei Pere, n. 810 al cap. cv), explica perfectament l'actitud del rei d'Anglaterra Eduard I i el curs dels esdeveniments. Lliurada la ciutat de Bordeus al rei de França, una de les condicions essencials per al combat —la neutralitat del camp— restava malmesa. Eduard ja havia manifestat la seva condemnaçió del combat en projecte (25 març 1283). El papa Martí IV, que també el condemnava, l'havia conjurat a impedir-lo. Vegeu SOLDEVILA, p. 136-138.

les; e ha-hi feta fer porta on pot entrar de son hostal en el camp. Per què em sembla oltra rasó.⁸⁰⁶

—Prec-vos —ço dix lo rei— que el me mostrets en guisa que no entrem en la ciutat.

E així cavalcaren parlant de llurs afers tant, tro que foren prop d'aquell lloc on lo camp era establít per fer la batalla. E el rei punyí son cavall dels esperons, e fôu un cors tro lla on lo camp era, e correc son cavall per lo camp a amunt e a avall e puis tornà-se'n al senescal.

—Sényer —ço dix lo rei—, tornem-nos-en tro lla on som partits, e jo tornar-me'n he a mon senyor lo rei e vós tornar-vos-n'ets en la ciutat.

—Molt volenters —ço dix lo senescal.

E així cavalcaren e tornaren-se'n en aquell lloc on lo senescal havia trobat lo rei. E el rei trià-se ab lo senescal a una part e dix-li:

—Sényer En senescal, vós coneixeríets lo rei d'Aragó, si el veíets?

—Certes —ço dix lo senescal —, jo el deig ben conèixer, que no ha encara gran temps que jo el viu a Tolosa quan hac vistes ab lo rei de França, e en fôu gran honor e em donà dos cavalls.⁸⁰⁷

Quan lo senescal hac açò dit, el rei se trasc son caperó del cap e dix al senescal:

—Guardats si em coneixerets; que jo son ací lo rei d'Aragó e, si el rei d'Anglaterra, o vós per ell, me podets assegurar, jo son aparellat, ab los cent cavallers, de fer la batalla.

Quan lo senescal hac conegut lo rei, sí li volc besar la mà, mas lo rei non ho volc; e fo molt meravellant con així era aquí vengut e dix-li:

—Ah, sényer! Què havets fet con sots ací vengut? Per Déu vos prec que us en tornets e no vullats ésser decebut per vostres enemics! Anc no em pensé que tan gran assaig gosàssets fer. Per Déu anats-vos-en al pus tost que puscats!

—No hajats paor —ço dix lo rei—. Vós me farets una carta testimonial con jo son estat al jorn emprès en Bordell e en el camp on la batalla se devia fer, e que vós m'havets dit que no em podets assegurar; que així com la terra degra ésser a tuit cominal, que el rei d'Anglaterra l'ha delliurada al rei de França e al rei Carles.

—Certes —ço dix lo senescal—, sényer; molt volenters.

Ab tant, lo rei fôu venir En Gilabert de Cruilles e el notari qui ab ell era, e el rei manà fer la carta al notari així com ell la li dictà. E quan lo notari hac escrita la raó, així com lo rei li ho havia dit, sí cridà als cavallers francès qui estaven a part, lluny d'ells, per ésser testimonis de la carta; e vengren a ells aitantost. E el notari

806. Vegeu una descripció del camp en SABA MALASPINA, *Continuatio Historiae* (ed. Gregorio), II, p. 400; també MUNTANER, capítol LXXXVIII. La descripció de Malaspina sembla confirmar els projectes de traïció.

807. Referència a les vistes de què parla el mateix DESCLOT, cap. LXXV.

llogí la carta que havia aquí escrita per manament del senescal e del rei. E la carta comença així:

“Con jo, ser Joan de Grellí,⁸⁰⁸ governador per lo rei d’Anglaterra en la ciutat de Bordell, atorg e fas testimoni ab aquesta pública carta a vós, senyor En Pere, per la gràcia de Déu rei d’Aragó, que fos denant mi, davant la ciutat de Bordell, que vós érets aparellat ab los cent cavallers de fer la batalla ab lo rei Carles e d’atendre totes les coses qui es contenen en el compromès fet en pública carta per volentat d’ambdues les parts. E jo, ser Joan de Grellí, dic-vos, e us he ja dit per lletres e per missatges, que no us pusc assegurar, ne el fet no és cominal; que el rei d’Anglaterra ha manada delliurar tota la terra de Bordelès al rei de França e al rei Carles per fer llurs volentats. Encara atorg que sots estat en el camp on la batalla se devia fer, en presència de mi e d’aitals cavallers qui ab nós eren.”

Quan los quatre cavallers francès hagren oïda la carta de la qual devien ésser testimonis e foren, sí demanaren on era lo rei d’Aragó qui aital carta havia feta fer.

—Certes —ço dix lo rei —, jo son rei d’Aragó.

—Certes —ço dix ser Joan de Grellí —, ben és ver; que jo el conec.

Adoncs los cavallers francès se tragueren llurs caperons del cap e li volgren besar la mà, mas lo rei non ho volc. Sí que estegren tots esbalaïts com així era vengut; que dos cavallers francès hi havia qui el coneixien molt bé, qui l’havien vist en França e a Tolosa. E parlaren entre ells mateis e dixeren que null hom no es poria defendere a ell, qui ab ell hagués guerra, tan era ardit e coratjós; que neguna novella hom no sabia d’ell, ans se pensava hom que fos encara en Sicília, e ell era ja vengut aquí per atendre ço que havia promès.

Ab tant, ser Joan de Grellí li dix:

—Sényer, prec-vos que us en anets; que, si era sabut, gran dan vos en poria venir.

—Molt volenters —ço dix lo rei.

E dix a En Gilabert de Cruilles e al senescal:

—Jo —dix lo rei— vull parlar un poc ab vosaltres mentre que jo me n’iré. E vós, En Gilabert, tornar-vos-n’ets ab lo senescal e farets notar en pergamí la carta, e fer-n’ets altra, partida per a. b. c., que lliurarets a ser Joan de Grellí, e puis aportar-vos-n’ets l’altra quan serà acabada.

E així anant e parlant ab lo senescal e ab los altres, foren-se llunyats de la ciutat una llegua; e puis lo rei pres comiat d’ells e tenc son camí vers Baiona. Sí que era ja prop de completa; que quan lo senescal e els altres cavallers foren tornats en la ciutat, fo lo solell prop de la posta, e el rei fo lluny de la ciutat ben dues llegües

808. Amb raó fa observar COLL (III, p. 163, n. 11) que el document que Desclot transcriu devia anar encapçalat per la frase de consuetud “Notum sit cunctis” o “Coneguda cosa sia a tots”, que explica la presència de la conjunció *com* al principi de la transcripció.

e mitja. E el senescal cavalcà aitantost tro a l'hostal del rei de França ab los quatre cavallers francès, e parlà ab lo rei e dix-li:

—Sényer, nós havem parlat adés ab lo rei d'Aragó qui era vengut per fer la batalla e per atendre les covinences qui eren empreses entre el rei Carles e ell.

Quan lo rei Felip de França oí que ells havien parlat ab lo rei d'Aragó on ell no sabia neguna novella, estec tot esbalaït e meravellant e demanà:

—On és ell?

—Certes —ço dix lo senescal—, ell se'n torna endarrer; que pot ben haver calcades, pus nos fom partits d'ell tres llegües.

E puis après sí li contà en qual manera era vengut, ne com havia parlat ab ell, e con era estat en el camp e com havia feta fer carta de testimoni que el rei d'Anglaterra, ne hom per ell, no el podien assegurar en la ciutat de Bordell. Quan lo rei de França hac enteses les paraules, tramès missatge al rei Carles que el rei d'Aragó era estat en el camp e havia parlat ab lo senescal de Bordell. E quan lo rei Carles hac açò entès fo molt irat, e muntà a cavall e venc a l'hostal del rei de França, e parlà ab ell, e ab lo senescal, e ab los altres cavallers qui ab ell eren, e ab lo notari qui la carta havia presa, e demanà-llur com era estat açò; e ells comdaren-li-ho tot així com estat era. Sí que Carles fou armar totes ses gents, e el rei de França atres-sí, e que l'encalçassen; e n'hi hac molts qui eixiren fora de la ciutat, mas la nuit fo venguda e hagren llur consell que no hi acabarien res, que el rei era ja tan adavantat e ben encavalcat, e la nuit qui era venguda, que no hi porien conseguir ne el trobarien. E així tuit desarmaren-se e tornaren en llurs hostals.

—Certes —ço dix Carles—, aquest no és pas hom, ans és diable d'infern, del qual null hom no es pot defendre mas ab lo senyal de la crou. Mas aquest és pit-jor, que ab senyal de crou ne de salpassa no se'n pot hom guardar; que, quan hom se pensa que ell sia lluny cent jornades, ell és pres d'hom.

—Certes —ço dix lo rei de França—, vós deïts ver. Molt és rei de gran treball e qui no dubta res a fer; e, certes, malament nos ha escarnits e gaubats.

Ab tant, Carles dix al rei Felip que faés metre en presó lo senescal qui ab ell havia parlat e no els ho havia fer saber, e que era traïdor; e el rei fôu-lo pendre e metre en presó. Sí que l'anomenada anà entre les gents de la ciutat de Bordell que el rei de França havia fet metre en presó lo llur senescal per ço cor havia parlat ab lo rei d'Aragó, d'on ell no havia colpa neguna, e armaren-se e volgren anar sobre els franceses; sí que la novella venc al rei de França, e el rei manà que hom lo delliuràs, e aitantost fó fet. E així les gents desarmaren-se e reposaren aquella nuit; e Carles tornà-se'n a son hostal, irat e plen de mal talent, com no podia venir a fi de ço que havia en cor de fer al rei d'Aragó. Mas lo rei, com a prous e a savi, se'n sabé ben guardar.⁸⁰⁹

809. Com hem dit, Muntaner també parla extensament d'aquesta gesta de Pere el Gran, i la seva narració, si bé discrepa en certs punts de la de Desclot, no deixa de tenir-hi moltes similituds.

Ara lleixarem a parlar ací del rei de França e de Carles e parlarem del rei d'Aragó.

CAPÍTOL CV. COM LO REI EN PERE D'ARAGÓ PARTÍ DE BORDEU
E SE'N TORNÀ EN SON REGNE

Diu lo comde que quan lo rei d'Aragó se fou partit del senescal de Bordell, sí cavalcà tant, que aquella nuit hac trobats los dos cavallers que havia lleixats ab los dos cavalls per llocs sabuts; e puis, tots ensems, si quart de cavallers e el mercader, cavalcaren tot cuitosament de gran embladura, que ans del jorn clar foren davant la ciutat de Baiona.⁸¹⁰ Mas no hi entraren, ans se'n passaren de lluny per altre camí que el mercader sabia; e anaren tant, que foren lluny a hora de tèrcia ben tres lle-gües de la ciutat de Baiona, en una vileta poca,⁸¹¹ e aquí entraren en un hostal. E donaren a menjar a llurs cavalls, e el rei e els cavallers dinaren-se, e el mercader, de pan e de truites d'ous e de vin; e, quan foren dinats, al rei venc molt gran talent de dormir, e dix que mester era que dormís, que la son l'apoderava molt fort per ço cor tres nuits havia e tres jorns que no havia dormit sinó molt poc.

—Certes, sényer —dixeren los cavallers—, açò no és pas lloc de dormir, que encara som en terra de gran regard. Per què val més que cavalquem aitant com puscam.

—Certes —dix lo rei—, jo convé que dorma, que d'altrament no pot ésser, què que m'avenga.

Ab tant, gità-se en un llit e dormí molt poc; e puis despertaren-lo, e muntà a cavall, e sos companyons ab ell. E cavalcaren tant, lo jorn e la nuit, tro que venguen a un castell del rei de Castella, qui ha nom Ponterrabia,⁸¹² e aquí lo rei fo segur e fou molt bé acollit per les gents d'aquell castell. E aquí reposà tant, tro que el procurador seu, En Gilabert de Cruilles, qui era romàs a Bordell, fo vengut ab la carta que hac feta fer e segellar al senescal de Bordell. E puis partí's d'aquell castell ab sa companya, ço és a saber, ab los tres cavallers qui ab ell eren anats, dels quals fo la un En Blasco d'Alagó e l'altre, En Bernat de Peratallada, e l'altre, En Corral Llança,⁸¹³ e el

810. Existeix una lletra del rei als seus cavallers dient-los que no vagin a Bordeus, que ell ja hi ha estat i que el rei d'Anglaterra ha donat ordre al senescal que tota la Gascunya obeeixi al rei de França. Datada a Baiona, el primer de juny de 1283 (CARINI, *De rebus Siciliae*, doc. xvii de l'Apèndix). En el nostre *Desafiament* en donem un facsímil. El rei, no tenint el seu segell, usa el de Bernat de Bellvís. Això pot fer pensar si aquest cavaller era un dels seus acompanyants.

811. COLL, III, p. 168, n. 3, conjectura que aquesta vileta deu ésser Donibane Loitzun (Sant Joan de Luz).

812. Fuenterrabía o Ondarrabía, davant per davant d'Hendaia, a la desembocadura del Bidasoa, vila de Guipúscoa.

813. Finalment, després d'haver-s'hi referit tantes vegades al llarg del capítol precedent, Desclot ens en dóna —ens en descobreix— els noms. Sembla com si fins ara, que els episodis de l'anada a Bor-

mercader qui havia nom En Domingo d'Osca, e ab En Gilabert de Cruilles e oficials seus qui l'hagren aquí esperat; e cavalcà així tres jorns entre la marca de Castella e de Navarra,⁸¹⁴ que negú no sabia que el rei fos, tro que fo en una vileta qui era d'una dona de Castella, qui era a l'entrant de Navarra.⁸¹⁵ E aquí foren a hora de tèrcia e faeren aparellar de menjar; e no havia d'aquí tro a Tarassona cor quatre llegües.

E En Joan Nunis d'Albarrasi⁸¹⁶ havia meses espies al rei per camins e per llocs, que li ho fessen saber si el veessen passar; e d'açò lo rei no sabia res. E fou dit a En Joan Nunis que el rei venia, e que es pensaven que passaria per aquella vila, e que li fos davant en el camí e que el presés; e fo prop d'aquella vileta mitja llegua ab quatre-cents cavallers. Mentre que el rei se reposava e les taules foren meses, la dona d'aquella vileta⁸¹⁷ hac sabut que el rei d'Aragó era aquí vengut; e sabia tots los afers que En Joan Nunis havia en cor de fer e que era molt prop d'aquí, e vense'n al rei, e lo rei acollí-la molt gint.

—Sényer —ço dix la dona—, jo us prec que vós vos guardets al mills que puscats e no us hic aturets, que En Joan Nunis és prop d'ací, mitja llegua, ab quatre-cents cavallers, e jo he entès que ell ha haüdes novelles de vós, que deviets passar assèn; e per ço és vengut així prop d'ací estar.

Quan lo rei hac açò entès fóu-se donar aigua a les mans, e els cavallers atressí, e menjaren molt tost. E puis lo rei tramès un escuder a En Joan Nunis, lla on era, que ell volia ab ell parlar e que li fos a mitja llegua d'aquella vileta; e puis lo rei tramès-ne tota sa companya a Tarassona, que no volc que romangués ab ell sinó un escuder qui sabia tota la terra e els camins, e dix-llur que se n'anassen al pus tost que poguessen a Tarassona, e aquí trobarien son fill N'Anfós e que l'esperas-

deus han finit, hagi volgut conservar el misteri. Ara ja pot aclarir-lo. Aclarim, així mateix, nosaltres que Blasc d'Alagó era majordom d'Aragó, Bernat de Peratallada era escuder del rei, i Corral o Conrad Llança era mestre racional, càrrec financer. Encara un aragonès, un català i un sicilià o napolità, si bé molt catalanitzat. [De Bernat de Peratallada ja n'hem parlat a la nota 765; de Blasc d'Alagó, a la n.61 del *Llibre dels Feits*. Pel que fa a Corral o Conrad Llança, era cunyat de Roger de Llúria; senyor d'Albaida des de 1278, el mateix any que fou nomenat almirall; abans havia estat lloctinent del procurador o governador de València i des del 1283 fins al 1385 fou mestre racional, el primer que hi hagué: J. V. CABEZUELO, *Poder público*, p. 67-69. T. de MONTAGUT I ESTRAGUÉS, *El Mestre Racional a la Corona d'Aragó (1283-1419)*, Barcelona, Fundació Noguera, 1987, p. 65-93 (Textos i Documents, 13). M.T.F.]

814. Muntaner també diu que el rei torna pel "rayguer de Navarra"; però el seu itinerari no coincideix ben bé amb el de Desclot. Vegeu-lo, cap. xcii. Sabem que el 10 de juny el rei era a Logronyo (SOLDEVILA, *Desafiament*, p. 38).

815. El manuscrit de París i l'ed. Coroleu, p. 203, precisa: "una vileta davant Nostra Dona del Campello", etc. Potser es tracti, precisament, de Campillo. La distància de quatre llegües de Tarassona que indica tot seguit sembla que ho confirma.

816. Joan Núñez de Lara, noble castellà, que, per matrimoni amb Teresa Álvarez d'Azagra, senyorejava la ciutat d'Albarrasí. El rei, de Logronyo estant, el dia 10 de juny, li havia tramès una ambaixada declarant-li la guerra. I el dia 14 li escrivia que, si volia parlar amb ell, podia anar-hi.

817. Ignorem qui pugui ésser aquesta dama. No fóra Blanca de Molina?

sen aquí. E quan lo rei n'hac feta anar sa companya sí muntà en son cavall ab son gonió vestit e perpunt de sendat dessobre e el capell de ferre en el cap e una escorna muntera en la man, e l'escuder en un rocí corredor ab una llança en la man, eixiren-se d'aquella vileta e tornaren-se'n vers aquella part on eren venguts ben mitja llegua; e puis travessaren vers Castella⁸¹⁸ per una serra amunt. E, quan foren en la serra sus alt, el rei viu ben lluny en el pla, part aquella vileta a davant, En Joan Nunis ab sos cavallers qui hagren fetes moltes partides; que cuidaven trobar lo rei així com li ho havia fet saber per l'escuder e que el tenguessen en el mig d'ells, que de neguna part no els pogués escapar. Mas lo rei e l'escuder foren sus alt en la serra d'una muntanya.

Cavalcaren tant al través vers Castella, que es foren llunyats d'aquell lloc on En Joan Nunis era, bé una llegua; e puis dreçaren vers llur camí on se n'anassen a Tarassona. E la companya del rei fo venguda a Tarassona, e dixeren que havien lleixat lo rei tot sol e no sabien on era e que En Joan Nunis lo guaitava en el camí; sí que N'Anfós, fill del rei,⁸¹⁹ quan hac açò entès, muntà a cavall ab tots sos cavallers e preseren llurs armes, e les gents a peu atressí, e corregren vers aquella part on llur fo semblant que el rei degués venir. E quan hagren corregudes dues llegües e foren al peu d'una gran muntanya,⁸²⁰ ells guardaren a avant e viuren venir lo rei qui davallà per lo secost de la muntanya ab l'escuder; e fo son cavall suat e las. E el rei, tot esparverat en son cavall, suat e colrat del solell qui l'hac tocat, encontrà's ab ells, e N'Anfós besà-li la man, e tots los altres, e hagren gran goig con l'havien cobrat sans e salvu; e hac-n'hi molts qui no es pogren tenir de plorar quan saberen l'afan e el treball que havia sofert e màgerment con així el viuren tot sol en son cavall, ab les armes en el dors; e fou tot suat e colrat del solell e del calor qui era molt gran.

E aquí lo rei desarmà-se e vestí-se unes vestedures de samit molt riques e muntà en un palafre; e puis cavalcà ab N'Anfós e, ab tota l'altra gent, venc-se'n a Tarassona.⁸²¹ E puis los barons e els cavallers de Catalunya e d'Aragó e els rics hòmens, qui anaven a la ciutat de Bordell per manament del rei, trobaren lo rei a Tarassona qui fo vengut de Bordell; de què foren molt alegres e pagats. E el rei hac gran goig d'ells e acollí'ls molt gint, així com bon senyor dou acollir bons vassalls.

En aquella saó En Sanxo de Castella era en Castella que ajustava cavallers e gents per venir en ajuda a son oncle, lo rei d'Aragó, e per defensar Castella als franceses qui s'eren aparellats d'entrar en Castella e en Aragó. Mas lo rei d'Aragó, qui era en Tarassona, sol no faïa semblant que hagués guerra ab null hom, ne no se'n faïa afaenat de re, mas que caçava e es deportava e adelitava son cors; ans fó

818. Com fa observar COLL (III, p. 171, n. 7) el rei s'hauria adreçat cap al sud en direcció a Àgreda, i abans d'arribar-hi, hauria girat cap a l'est, en direcció a Tarassona.

819. L'infant Alfons era, en efecte, a Tarassona (SOLDEVILA, *Desafiament*, p. 38).

820. Es tracta, segurament, del Moncayo.

821. Sabem que el rei era a Tarassona, perquè hi expedeix documents, el dia 18 de juny.

manament als cavallers e a les gents d'Aragó que, si tant era que els franceses fossen entrats en Navarra⁸²² e volien entrar en Aragó, que no fos null hom qui els eixís ne els ho vedàs tro que haguessen son ardit, mas llevassen-se de les aldeies e metessen-se per castells e per llocs forts, en tal guisa que no presessen dan. E el rei hac tramès a dir a tots los cavallers d'Aragó e de Catalunya e a les gents del regne de València que esteguessen aparellats, que sempre que haguessen son missatge, venguessen lla on ell fos ab llurs armes. E açò faïa per tal que els franceses entrassen dins en Aragó desospitadament, e puis que els encloís, que no poguessen eixir sens batalla.

CAPIÍTOL CVI. COM LO REI FELIP DE FRANÇA TRAMÈS DEU MÍLIA
HÒMENS A CAVALL E MOLTA GENT A PEU A CÓRRER EN ARAGÓ

Esdevenc-se que en aquella saó lo rei Felip de França havia trameses deu mília hòmens a cavall e moltes gents a peu en Navarra per entrar en Aragó e per fer mal,⁸²³ que no es pensava que el rei d'Aragó llur gosàs eixir en camp per combatre a ells, ne que null hom los gosàs esperar en la terra, ans se pensà que se'n fugissen e que trobassen la terra deseparada.

COM LES GENTS DEL REI EN PERE FEREN FUGIR LOS FRANCESOS
E N'OCCIREN MOLTS⁸²⁴

Quan tota la cavalleria del rei de França e les altres gents d'armes foren justades en Navarra e les hosts de Navarra foren justades ab ells, entraren en Aragó tro a quatre llegües⁸²⁵ e cremaren e gastaren aldeies e tot ço que trobaren, e vengren a un castellet qui era en un pla, lo qual castellet havia nom Ull;⁸²⁶ e el rei d'Aragó havia'l

822. L'entrada dels francesos a Navarra no era com a enemics, sinó com aliats, perquè el primogènit de Felip III de França, Felip, s'havia de casar amb Joana de Navarra.

823. Vegeu MUNTANER, cap. CXI, que parla de 4.000 francesos, comandats per N'Estatxe, governador de Navarra (Eustaqui de Beaumarchais).

824. A E marquen aquí separació de capítol, però a F no; malgrat això, a la llista de rúbriques hi ha la que correspondria aquí, que és la d'aquest encapçalament. [J. B.]

825. Sabem que el 10 d'agost de 1283 els francesos ja eren a Aragó, Arx. Cor. Aragó, perg. 370 de Pere II. [Entre juny i agost el rei havia residit a Logronyo, en territori castellà, segons les *Gesta comitum* per intervenir en la discòrdia entre el rei Alfons el Savi i el seu fill Sanç de Castella, o potser per planejar una acció comuna contra França i contra Navarra. Sobre aquesta estada, de la qual Desclot no diu res, i sobre l'entrada francesa a Aragó: F. SOLDEVILA, *Vida de Pere el Gran*, p. 222-223. Des d'allà havia enviat una missatgeria al seu germà Jaume de Mallorca per demanar la seva ajuda contra França i una petició de mediació amb França a un conseller del rei d'Anglaterra: St. M. CINGOLANI, *Historiografia, propaganda*, p. 495-497 i 730-731. M.T.F.]

826. Ull o Ul, prop de Sos, segons pot deduir-se de la documentació. Jaume I l'havia donada en honor a Fortun d'Ahé, justícia d'Aragó (ZURITA, llib. IV, cap. xxxv).

lliurat a un seu cavaller, qui havia nom Eixemèn Martinis d'Artesa,⁸²⁷ qui el guardàs e el defensàs als franceses, si entraven en la terra. Quan les hosts dels franceses e totes les gents foren entorn del castellet e combateren-lo molt fortment, sí que preseren lo burg e les barbacanes tro a la torre major, e cells del castellet defensaren-se molt ardidament e com a valents hòmens, mas los francesos e els navarrès eren tan grans gents que no es podien a tots defendre, que no eren entre tots dins lo castellet mas trenta hòmens combatents. E quan viuren que els convenia a desemparar lo burg e la barbacana meseren-se tots en la torre major e defensaren-se al mills que pogren. E cells de la host faeren cledisses e targes e acostaren-se al peu de la torre e cavaren-la e puis estalonaren-la de la una part, que de l'altra part no s'hi podien acostar; e puis meseren foc als estalons, e caec la meitat de la torre ab la major partida dels hòmens qui llains eren en la torre. Mas aquell cavaller, qui era castellà del castellet, romàs sus alt en la meitat de la torre ab quatre hòmens, mas no havien peres ne llances ne negunes armes ab què es defensassen. E cells de la host hagren escales e muntaren llassús per pendre lo cavaller e cells qui ab ell eren; e deïen-llur que es retessen, mas ells no es volien retre a ells per ço cor veïen que eren gents sens fe e sens mercè, ans se defensaven al mills que podien. Sí que els quatre hòmens, qui ab lo cavaller eren en la torre, foren morts combatent e defensant llurs cors. E el cavaller, qui viu que sos companyons eren morts, no hac talent de pus a viure, ans amava més morir que venir en man d'aitals gents, e màgerment cor havia perdut lo castell que son senyor lo rei li havia comanat; e desllaçà's son elm de son cap e puis pres l'orla e tramès-lo a dos cavallers qui eren primers muntats en la meitat de la torre, e donà tal colp a la un per mig la cara, que totes les dents e les barres li trencà, e caec mantinent sobre l'altre qui detràs li era, sí que l'altre no es poc retenir, ans caegren ambdós al peu de la torre e mantinent foren morts. E els altres cavallers qui après d'aquells eren muntats davallaren de la torre e lleixaren estar lo cavaller tot sol; que no es volgren a ell acostar, pus hagren provat son mal talent. Per què lo cavaller de la torre ne fo molt irat, per ço cor volgra ab ells morir. E, quan viu que alre no podia fer, e que el convenia a morir llassús, e que no havia ab què es defensàs, ne havia negunes armes sinó son ausberg que tenia vestit, que l'espaa havia perduda, e son elm e son escut, davallà de la torre al mills que poc per les escales que els francès hi havien dreçades; e, quan fo davall, volgueren-lo pendre, e no hac alre ab què es defensàs, mas que es desllaçà lo guant darrer de l'ausberg⁸²⁸ e donà'n sí gran colp a un per mig la faç, que a terra el mes quaix per mort.

Ab tant, lo capitani de la host, qui hac vist que aquest era de tan gran cor e de

827. El manuscrit Dalmases diu *Artesa*; el manuscrit de París diu *Artrodo*. És Arteda o Artieda, personatge que ja hem trobat amb motiu del desafiament de Pere i Carles (capítol xcix, n. 720, i cap. c, n. 724).

828. Ms. Dalmases: *lo gant derer de l'auzberg*. Ms. de París: *lo guant d'acer e de l'asberch*.

tan ferm, e que havia tant d'ardiment e que seria gran pecat, si tan valent hom, com aquell era, moria,⁸²⁹ fó manament que null hom no el tocàs ne li faés mal; e dix-li que es retés a ell e que no hagués paor de mort. E el cavaller, qui viu que alre no podia fer, ne no havia negunes armes ab què es defensàs, que volenter volgra morir ab ells combatent, reté-se al capitani de la host; e el capitani féu-lo penre mantenent e metre en presó en grans cadenes.⁸³⁰

CAPÍTOL CVII. COM LO REI EN PERE D'ARAGÓ APARELLÀ SOS MISSATGERS
PER ENVIAR AL REI DE FRANÇA

En aquesta saó lo rei En Pere d'Aragó e de Sicília era a Tarassona en Aragó⁸³¹ e sabia bé que la host dels francès e dels navars s'aparellaven d'entrar en Aragó. Mas lo rei no en faïa null semblant, ans fóu manament a son fill N'Anfós e a totes les gents d'Aragó que esteguessen aparellats ab llurs armes, que, sempre que ell llur tramesés missatge, fossen lla on ell fos; mas no fos null hom qui als francès eixís ne els contrastàs de l'entrar en Aragó. Mas les gents d'Aragó qui eren en aquelles parts assats prop de lla on los francès eren, foren tan fort coratjosos de fer a ells mal e damnatge, que no volgren tenir lo manament del rei, ans llur corregren tro en les tendes; sí que els aucieren cavallers e d'altres gents. Sí que els francès no ho pogueren durar, ans llevaren llurs tendes e se'n tornaren vers Navarra.

E adoncs lo rei sabé que els francès se'n tornaven, fo molt irat com pus avant no eren anats, per tal que no els fos tan lleugera cosa d'eixir. E mantenent cavalcà ab una partida de cavallers e de gents a peu qui ab ell eren en Tarassona; sí que conseguí una partida de la host dels francès a l'ixent d'Aragó e ferí en ells molt durament, sí que en moriren molts e perderen llur arnès e llurs embles. E cells qui eren ben encavalcats ne lleugers fugiren e recolliren-se per viles e per castells en Navarra. E el rei tornà-se'n, ab sa gent e ab ço que hagren tolt als francès a Tarassona, e aquí ajustà totes les hosts d'Aragó e de les altres terres e dix-llurs que volia entrar en Navarra sobre aquelles gents qui eren entrades en sa terra menys de sa sabuda e menys d'acuindament, e que era mester que se'n venjàs. E els cavallers d'Aragó e les gents a peu dixeren-li que no hi irien, si ell no faïa la llur volentat de ço que ells li demanarien. E el rei respòs-llur que no havia ara saó, que semblaria cosa forçada, mas, quan serien eixits de Navarra e tornats en Aragó, que ell llur donaria tot ço que demanassen qui raó fos ne ell llur pogués donar. E ells dixeren-li que ara convenia que es faés; si no, que ja no el seguirien. E sobre açò lo rei fo molt felló d'a-

829. Cf. MUNTANER, cap. CXI, "que gran tala seria si tal cavaller moria".

830. Vegeu MUNTANER, que ens dóna notícies de la seva sort ulterior. [Potser no li arribà a temps l'autorització del rei perquè retés el castell, escrita el 29 d'octubre de 1283: F. SOLDEVILA, *Les gestes*, p. 75. St. M. CINGOLANI, *Historiografia, propaganda*, p. 495. M.T.F.]

831. El rei Pere era a Tarassona el 7 de setembre de 1283.

questa cosa, con en aquela saó s'ho havien esperat; no els volc res atorgar de ço que li demanaven, e així lo fet romàs que el rei no entrà en Navarra aquella saó.⁸³²

E els francès, qui saberen que el rei devia entrar en Navarra, no ho volgren pus avant esperar, eixiren-se de Navarra al mills que pogren e tornaren-se'n en llur terra ab gran damnatge que hagren pres.

CAPÍTOL CVIII. COM LOS MISSATGERS DEL REI D'ARAGÓ EN PERE
ANAREN AL REI DE FRANÇA

Quan lo rei En Pere d'Aragó e de Sicília sabé que els francès eren eixits de Navarra e que se n'eren tornats en llur terra, fo molt irat com així li eren escapats sens batalla e sens major damnatge que fet no els havia, per ço cor sens acuinadament li eren entrats en sa terra, que treves havia entre ell e el rei de França, les quals treves no es podien rompre per cartes ne per missatges, si doncs parlant ambdós los reis ensems no ho faïen. Per què el rei n'era molt despagat con lo rei de França li havia trencades pau e treves ne n'havia trencada sa fe; per què el rei aparellà sos missatges, honrats hòmens e savis, dels quals missatges fo la un lo bisbe de València e l'altre fo un burgès savi hom d'aquella ciutat mateixa.⁸³³

832. Tot això s'esdevingué a les Corts de Tarassona de 1283, al mes de setembre. Els aragonesos estaven queixosos de l'expedició a Sicília, que havia provocat l'hostilitat de França i l'entredit dels reialmes. Resultat de la resposta reial, que fou jutjada com a poc satisfactòria, fou la formació de la Unió per a la defensa dels Privilegis. [El rei sí que hagué de cedir a una part de les peticions dels aragonesos amb la concessió del Privilegi general: L. GONZÁLEZ ANTÓN, *Las uniones aragonesas y las Cortes del reino (1283-1301)*, Saragossa, CSIC, 1975. E. SARASA SÁNCHEZ, *El Privilegio General. La defensa de las libertades aragonesas en la Edad Media*, al capítol *Las Cortes de Aragón y el Privilegio General*, Saragossa, Cortes de Aragón, 1984, p. 17-28. Sobre l'entredit decretat per l'Església: J. VINCKE, *El entredicho de 1283 a 1295 y su importancia en las relaciones entre la Iglesia y el Estado en los países de la Corona de Aragón*, "Investigación y progreso", 1931. J. M. POU Y MARTÍ, *Conflictos entre el pontificado y los reyes de Aragón en el siglo XIII*, a *Sacerdozio e regno da Gregorio VII a Bonifacio VIII*, Roma, 1954, p. 139-160. A. FÁBREGA GRAU, *Actitud de Pedro III el Grande de Aragón ante la propia deposición fulminada por el papa Martín IV*, a *Sacerdozio e regno da Gregorio VII a Bonifacio VIII*, Roma, 1954, p. 161-180. M.T.F.]

833. El bisbe de València era, com hem dit, Jaspert de Botonac. L'altre ambaixador fou el jutge reial Pere Costa, que trobem actuant a València (COLL, IV, p. 7, n. 1). [Foren enviades també ambaixades a Anglaterra, per buscar una mediació en el conflicte amb França, a Alemanya i, més endavant, al Papa, bé que aquestes darreres no arribaren fins a la cúria pontificia perquè el rei de França i Carles d'Anjou ho impedièn; també hi hagué contactes amb Gènova, amb Pisa, amb els nobles romans, amb els marquesos de Monferrato i de Saluzzo i amb altres senyors i ciutats d'Itàlia, on foren enviats Huguet de Romani, Alberto della Volta i Bartomeu Matoses: F. SOLDEVILA, *L'ambaixada de Pere el Gran a l'emperador Rudolf de Habsburg*, a *Homenaje a Jaime Vicens Vives*, I, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1965, p. 651-659, i St. M. CINGOLANI, *Historiografia, propaganda*, p. 500-502, 522-523 i 731-734. Sobre els della Volta, una família genovesa que s'havia radicat en part a Catalunya des de la conquesta de Tortosa: R. I. BURNS, *The della Volta: A Genoese Family in the Service of the Crown of Aragon (1140-1340)*, XIV Congresso di Storia della Corona d'Aragona (Sassari-Alghero 1990). *La Corona d'Aragona in Italia (secc. XIII-XVIII)*. 2, vol. 3, Sassari, C. Delfino ed., 1996, p. 187-228. M.T.F.]

—Barons —ço dix lo rei—, anats al rei de França e digats-li de la mia part que molt me meravell d'ell e de la sua saviesa, per ço cor és en covinença ab mi, jurada sobre el sacrament de sancta Esgleia, que null temps no fos guerra entre ell e mi, si doncs nós ambdós, cors a cors, no ens deseixiém la un de l'altre.⁸³⁴ E digats-li, davant son consell a palès, que en val menys sa fe e sa valor, cor sens raó m'ha guerregjat ne fet mal. E d'açò son aparellat, que li ho menaré cors a cors, o ab cent cavallers per cent, o ab mil cavallers per altres mil, o ab aitants com ell vulla.⁸³⁵

CAPIÍTOL CIX. COM LO REI DE FRANÇA NO VOLGUÉ PARLAR
AB LOS MISSATGERS DEL REI D'ARAGÓ

Sobre açò los missatges s'aparellaren de l'anar⁸³⁶ e tengren llur camí vers França e cavalcaren tant per jornades, que vengren en la ciutat de París, on lo rei era; e aquí albergaren en un ric hostel d'un burgès de la ciutat. E quan lo rei sabé que missatges del rei d'Aragó e de Sicília eren venguts en la ciutat de París, qui volien parlar ab ell, fo molt temorós de ço on ell se tenia per malmirent e per culpable; per què no es volc demostrar a ells. E sobre açò tramès missatge als dotze pers de França⁸³⁷ que venguessen a ell; e, quan foren venguts, dix-llur així:

—Barons, per tal vos hic he fets ajustar que em donets consell, que anc null temps no em fo major mester con ara. Lo rei d'Aragó m'ha tramesos sos missatges e volen ab mi parlar. E creu que reptar-m'han de part del rei d'Aragó, cor li he trencades treves així com no deig e sens acuidament; que covinença era entre mi e ell que null temps no ens guerregjàsem, si nós ambdós, cors a cors, no ens acuidàvem. Per què jo no me'n poria defendre a ells per nulla bona rasó.

Ab tant, los barons resposeren al rei de França e dixeren-li:

—Sényer, nós vos donam per consell que no us demostrats als missatges ne els lleixets parlar ab vós. Mas nós irem a ells e demanar-llus hem què volen dir; e, segons que diran, nós llur respondrem.

E així lo consell se departí, e el rei se'n tenc per pagat. E els dotze pers de França anaren-se'n a un aforest lluny de París,⁸³⁸ e quan foren aquí trameseren a dir als missatges del rei d'Aragó e de Sicília que venguessen aquí parlar ab ells; e els missatges, qui hagren ja entès lo fet, en qual guisa era e que als no hi podien fer,

834. Sobre aquesta "covinença", vegeu MUNTANER, caps. XXXVII-XXXVIII.

835. El rei Pere sembla, doncs, repetir l'escena del desafiament.

836. La partença fou l'11 de febrer de 1284 (COLL, IV, p. 9, n. 1).

837. Els dotze pars, que Desclot designa amb el nom francès.

838. El bosc de Vincennes, segons Buchon, traductor, editor i comentador de Desclot. [Notícies documentals sobre els impediments posats als ambaixadors perquè s'acostessin tant al rei com a la reina mare: F. SOLDEVILA, *L'ambaixada de Pere el Gran a l'emperador Rudolf de Habsburg*, p. 659. M.T.F.]

vengren lla on los dotze pers eren, e paregren bé missatges de gran valor e d'honorat senyor. E els dotze pers acolliren-los molt bé e dixeren-llur:

—Bells senyors, ben siats vós venguts. Nostre senyor, lo rei de França, nos ha trameses ací a vós, per tal cor ell non és bé a aire de parlar ab null hom, que ens digats ço per què sots venguts ne qui us ha ça trameses. E nós, per lo rei de França, respondrem-vos a aiçò que vós direts.

Sobre açò los missatges del rei d'Aragó e de Sicília resposeren als dotze pers e dixeren que a null hom no dirien la missatgeria sinó al rei de França, son cors. E els dotze pers resposeren als missatges que en nulla manera del món no podien parlar ab lo rei de França, e que, si res volien dir, que ho dixessen a ells. E els missatges, qui viuren que àls no podien fer e que el rei de França no volia parlar ab ells, dixeren així als dotze pers de França:

—Bells senyors, nostre senyor, lo rei d'Aragó e de Sicília, tramet a dir per nós a vostre senyor lo rei de França que l'ha guerreat e malmesa sa terra sens acuin-dament e sens neguna rasó; per què en val menys sa fe e sa valor. E d'açò és aparellat, que li ho menarà cors a cors, o ab cent cavallers per cent, o ab mil per mil.

—Certes —dixeren los barons del rei de França—, vós parlats trop e deïts tals paraules que, si nostre senyor, lo rei de França, ho sabia, ell vos faria tolre la vida del cors.

—Certes —dixeren los missatges—, les paraules que nós deïm de part de nostre senyor, lo rei d'Aragó e de Sicília, direm nós al rei de França, si el nos mostrats ne el nos lleixats veer. E deïm-les a vosaltres per tal que les li digats e que ens hi responats per ell.

—Nós —dixeren los barons del rei de França— no direm pas aitals paraules al rei, ne us farà resposta, ne nós per ell. Ans vos deïm que us en tornets en vostra terra e que no us hic aturets plus.

Sobre açò los missatges se'n tornaren a llur hostel e estegren aquí aquell jorn e la nuit. E, quan venc al matí, cavalcaren ab llur companya tant, per jornades, tro que foren tornats en Aragó. E vengren davant lo rei e dixeren-li ço que els dotze pers de França llur havien dit e con lo rei de França no s'era volgut demostrar a ells.

Ara lleixarem a parlar del rei e dels fets d'Aragó e parlarem dels fets de Sicília.

CAPÍTOL CX. COM LO REI CARLES FÉU ARMAR VINT GALERES A MARSELLA,
E MADONA LA REINA D'ARAGÓ VINT A MESSINA

Diu lo comde que, quan les catorze galees del rei d'Aragó e de Sicília hagren desconfites quaranta-vuit galees del rei Carles davant Nicòtena en Calàbria, de les quals ne preseren vint-e-dues que n'amenaren a Messina e les altres dels proençals e de Principat fugiren,⁸³⁹ lo rei Carles tramès missatge a Marsella, a son senescal,

839. Vegeu abans, cap. xcviij.

que faés armar vint galees en Marsella al mills que pogués e que no romangués null hom bo de mar en Marsella ne en tota Proença que no entràs en les galees; e no romangués per diners, e qui no hi volria entrar per diners ne per grat, que li faés hom entrar per força. Que gran vergonya e gran deshonor era llur, con així eren fuits per catorze galees; per què era mester que se'n venjassen.

Quan lo senescal del rei Carles hac haüdes les cartes e entès ço que el rei li manava, féu armar vint galees tot així con ell li hac manat ne tramès a dir; sí que no romàs null hom bo qui sabés de mar en tota Proença que no fos en les galees. Sí que en cascuna galea havia doble armament de sobresallents e de bones armes; per què ells se vanaven e deïen que valien quaranta galees d'altres gents. E, quan les galees foren aparellades de partir de Marsella, el rei Carles venc en Marsella, que fo vengut de Principat e de Roma,⁸⁴⁰ que se n'anava a la ciutat de Bordell, e fou manament als dos almiralls de les galees que se n'anassen a Nàpols e que faessen la volentat del príncep, son fill; los quals almiralls havien nom així: En Bartomeu Bonví⁸⁴¹ e l'altre, En Guillem Cornut, ciutadans de Marsella. E així les galees partiren-se de Marsella e anaren-se'n a Nàpols.

E, quan foren a Nàpols, lo príncep féu armar set llenys armats, cascú de vuitanta rems e de setanta, qui anassen ab les galees; e fou muntar en cascuna galea cavallers proençals e napoletans e féu-llur manament que faessen la via de Palerm e puis que costejassen tota la Sicília tro a Terranova⁸⁴² per trobar les galees del rei d'Aragó e, si no les trobaven, que se n'anassen en Malta. Quan les galees hagren haüt lo manament del príncep partiren-se de Nàpols e vengren tro en la mar de Salern,⁸⁴³ e en aquella mar preseren barques de Principat cargades de vi e de fruita qui anaven en Sicília, mas dixeren que anaven a Tunis, e per aço lleixaren-les anar.⁸⁴⁴ De les quals barques anà la una a Messina e les altres a Palerm e a Tràpe-na, e dixeren novelles de les galees dels proençals, que devien venir en Sicília.

Quan madona la reina Constança, qui era en la ciutat de Messina, sabé aquest ardit, féu aitantost armar un lleny de quaranta rems e trameseren-lo en Malta a les gents que ella hi havia trameses, qui tenien assetjat lo castell de Malta e el combatièn ab trabuquets,⁸⁴⁵ que se'n llevassen e que se n'anassen a la ciutat de Malta e

840. Carles, passant per Florència (14 març 1283) i per Lucca, havia anat a Motrone, on s'havia embarcat cap a Marsella en un estol de setze galeres. VILLANI, llib. VII, caps. LXXXV-VI

841. Ms. Dalmases: *Bonví*. Ms. de París: *Boví*. — Guillem Cornut ha estat identificat amb Guillem VII de Baus, vescomte de Marsella (AMARI, II, p. 13)

842. Terranova, l'antiga Gela, a la costa sud de Sicília.

843. Salern a una cinquantena de quilòmetres de Nàpols. La mar de Salern és l'ample i admirable golf del seu nom, que s'estén des de l'illa de Capri i la Punta Campanella fins a la Punta Licosa.

844. Recordem que Pere el Gran havia assegurat els homes del Principat i de Pulla que anessin a Sicília amb mercaderies (capítol xcviij).

845. Malta, en efecte, havia estat ocupada per Manfred Llança, germà de Conrad Llança, i ara estava assetjant el castell. Vegeu AMARI, II, p. 14, que, després de documentar-ho, comenta: "E sempre più si vede la grandissima informazione e diligenza del Desclot".

que es guaitassen molt bé, que les galees del rei Carles hi devien anar. E aitantost com aquelles gents qui eren per la reina en Malta hagren haüt lo missatge, llevaren-se d'aquí e anaren-se'n a la ciutat de Malta e pensaren de guaitar e de guardar la ciutat. E madona la reina féu armar vint-e-dues galees de catalans e d'almogàvers qui eren romases en Messina; sí que les galees foren molt pobrament armades de bones gents e de bon arnès, que la major partida dels bons hòmens d'armes e dels bons mariners se n'eren tornats en Catalunya ab lo rei. De les quals galees fo almirall un cavaller de la casa de la reina qui havia nom Roger de Llària.⁸⁴⁶ Quan les galees foren armades e aparellades, madona la reina se féu venir l'almirall e els còmits de les galees e féu-llur manament que costejassen tota la Sicília per trobar les galees dels proençals e, si no les trobaven aquí, que les cercassen en Malta.

CAPÍTOL CXI. COM LES GALERES DELS PROENÇALS VENGUEREN A MALTA

Quan les galees dels proençals se foren partides de Principat, faeren la via d'una illa qui és davant Palerm, qui ha nom Ústega,⁸⁴⁷ e pescadors, qui pescaven en l'illa, viuren-les e faeren-ho saber a la ciutat de Palerm, e els hòmens de Palerm faeren-ho saber per tota la Sicília. E puis les galees dels proençals faeren la via de Tràpena, mas no hi preseren terra, e així costejaren la Sicília tro a Terranova e d'aquí travessaren a l'illa de Malta e vengren al castell; e cells del castell hagren molt gran goig de la llur venguda e tengren-se per estorts. E els hòmens de les galees anaren tro a la ciutat de Malta e la combateren e corregren tota la terra; mas no durà gaire, que tost llur fo vedat.

846. Per primera vegada és esmentat en la crònica de Desclot aquest nom gloriós. Muntaner comença a parlar-ne molt més aviat, i ens dona notícies de com va venir a Catalunya, després de les nocces principesques, amb la seva mare Na Bella (Bella d'Amichi), nodrissa de la reina Constança, i de com parlaven, ell i Conrad Llança, "el pus bell catalanesc del món" i foren "els pus perfets catalans" (cap. LXXVI). Va formar en el seguici de l'infant Pere, que el va armar cavaller. Fou escuder del rei Pere, que el va heretar en terres de València. Va passar amb l'armada a l'Àfrica i després a Sicília, on fou capità d'Agosta (Augusta). Un cop destituït del càrrec d'almirall el fill natural del rei, ell fou nomenat almirall (20 de març 1283, Messina) (CARINI, *De rebus Siciliae*, doc. DCXC). [Sobre Roger de Llària: F. SOLDEVILA, *Pere el Gran* (2ª ed.), I, p. 65, 101, 159-160, 167, 230-231, 249, 255, 291-292, 331, 343, 346, 460, II, 6, 10, 14, 30, 35, 40, 62, 64, 71. J. H. PRYOR, *The Naval Battles of Roger of Lauria*, "Journal of Medieval History", 9 (1983), p. 179-216. L. V. MOTT, *Sea Power in the Medieval Mediterranean. The Catalan-Aragonese Fleet in the War of the Sicilian Vespers*, Gainesville, University Press of Florida, 2003. Un resum biogràfic de divulgació: E. FORT I COGUL, *Roger de Llària*, Barcelona, R. Dalmau, 1966 (Episodis de la Història, 81). Sobre el patrimoni a València, relacions amb Barbaria i Granada: L. FULLANA, *La Casa de Lauria en el reino de Valencia*, a *III Congreso de Historia de la Corona de Aragón* (València, 1923), p. 65-164. Ch. E. DUFOURCQ, *L'Espagne catalane et le Maghrib*, p. 88, 138, 245-247, 254, 263-267, 271, 278, 280-282, 284, 286-293, 295, 298, 328, 341, 408, 417, 428, 430. M. T. FERRER, *La incursió de l'exèrcit de Granada de 1304 pel regne de València i l'atac a Cocentaina*, "Alberri", 15 (Cocentaina, 2002 [2005]), p. 53-150. M.T.F.]

CAPÍTOL CXII. COM LES GALERES DELS CATALANS
VENGUEREN AL PORT DE MALTA

Quan les galees dels catalans foren partides de Messina e foren vengudes a Palerm, no havia mas dos jorns que les galees dels proençals eren passades aquèn, que faïen la via de Tràpena; e aitantost quan hagren oïdes novelles de les galees dels proençals foren molt alegres e bateren de remes e anaren-se'n al pus tost que pogren vers Tràpena. E quan foren a Tràpena saberen novelles que a Tresfontanes⁸⁴⁸ havien estat e que cercaven les galees del rei d'Aragó e de Sicília, e aitantost seguiren-les tant per esclau⁸⁴⁹ tro que foren a Terranova, e aquí demanaren a les gents de la terra si sabien noves de les galees dels proençals; e ells dixeren-llur que la via de Malta havien feta. E les galees del rei d'Aragó e de Sicília aitantost partiren-se d'aquí e faeren la via de Malta. Mas ans que hi fossen de trenta milles, l'almirall tramès al Goi de Malta⁸⁵⁰ una barca armada per espïar de les galees si eren aquí ne si hi havien estat; e dix-llur que, si hi eren, que llur faessen tres senyals de fum e, si no hi eren, que llur faessen un senyal.

Quan la barca armada fo partida de les galees, baté de remes tant, que venc en l'illa del Goi de Malta, de la façana de maïstre,⁸⁵¹ e davallaren en terra e demanaren a les gents de l'illa si sabien novelles de les galees dels proençals; e ells dixeren-llur que mantenen se n'eren partides e que havien combatut lo castell del Goi de Malta. Quan los hòmens de la barca armada hagren apreses novelles de les galees dels proençals faeren tres fums a les llurs galees, e puis partiren-se d'aquí e tornaren-se'n vers les llurs galees; e quan foren a elles tornats dixeren a l'almirall e als altres que les galees dels proençals havien estat en l'illa del Goi e que havien combatut lo castell, e que havia poc que eren partides d'aquí e que se n'eren anades al castell de Malta.

Quan l'almirall e les gents de les galees saberen que les galees dels proençals eren en el port de Malta foren molt alegres e aitantost bateren de remes e vengren-se'n al Goi de Malta; e les gents de l'illa hagren molt gran goig de la venguda e donaren-llur refrescament de ço que hagren mester. E puis partiren-se d'aquí e vengren-se'n al port de Malta, e fo mitja nit quan hi foren.⁸⁵² Mas aquells de la ciutat

847. L'illa d'Ústica, al nord de Palerm, a una seixantena de quilòmetres.

848. Tresfontanes, que en italià seria Tre Fontane, ha estat col·locat per Filippo Moisè, el traductor italià de Desclot, entre Mazara i cap San Marco. No passa d'una conjectura. Vegeu també MUNTANER (c. LXXXII), que dóna un itinerari diferent per a l'estol català, per la costa oriental de Sicília, i no per l'occidental i meridional.

849. El manuscrit de París no diu *per esclau*, sinó *per escala* (ed. Coroleu, p. 213).

850. És l'illa de Gozzo, prop de Malta, al nord-oest. El manuscrit de París (ed. Coroleu, p. 214) diu Gotzo imitant bé la pronúncia.

851. "Façana de maïstre" ("de maestre", el manuscrit de París), és a dir de mestral o nord-est: doncs, la costa d'aquell banda.

852. Nit del 7 al 8 de juliol de 1283. Vegeu cap. següent, n. 854.

de Malta los havien ja vists de jorn; sí que un almogàver venc de nuit a la mar, a la punta del port, e dix-llur que les galees del rei Carles eren llains en el port.

CAPÍTOL CXIII. COM LES GALERES DEL REI D'ARAGÓ DESBARATAREN
E PRENGUEREN LES GALERES DEL REI CARLES

Quan les galees del rei d'Aragó e de Sicília foren entrades dintre la punta del port de Malta, sorgiren totes e meseren-se en escala; e l'almirall tramès missatge per una barca armada a les galees dels proençals que les galees del rei d'Aragó eren vengudes e que s'aparellassen de la batalla.⁸⁵³ Quan les gents de les galees dels proençals oïren que les galees del rei d'Aragó eren en el port e que demanaven batalla, recolliren-se tuit en les galees e armaren-se e s'aparellaren al mills que pogren. E trameseren una barca armada vers les galees del rei d'Aragó per espïar quantes galees eren; e puis la barca armada tornà-se'n e dix-llur que no eren pus de dotze galees, sí que els proençals les tengren per llurs.

E sobre açò partiren-se d'aquí on eren e vengren-se sorgir davant les galees del rei d'Aragó, bé una gran ballestada lluny. E, quan venc sus alba del jorn,⁸⁵⁴ lleixaren anar les gúmenes en mar e bateren de remes per anar ferir les galees dels catalans. E els catalans, qui les viuren venir, qui no es cuidaven que venguessen tro al jorn, bateren de remes e anaren-se mesclar ab elles. E la batalla fo molt gran e forts, de llances e de peres e de calcina e de cairells; e majorment que de les galees dels proençals venien tantes llances e tantes peres e tanta calcina en les galees dels catalans, que totes les galees e la mar n'era coberta. Ab tant, l'almirall del rei d'Aragó dix als hòmens de la galea on ell era, e aquells dixeren-ho d'una galea en altra, que no es deseixissen de negunes armes sinó dels cairells⁸⁵⁵ e que es pensassen de bé cobrir e de sofrir los colps. Aquesta vou anà per totes les galees dels catalans; sí que puis no gitaren negunes armes, mas que es cobriren e sofriren los colps qui de les galees dels proençals llur venien, de llances e de peres e de calcina, tan espès, que feredat era lo veer. Mas los ballesters traïen d'ambdues les parts; sí que el crui-xit de les ballestes era tan gran, que molt era fera cosa d'oïr.

Aquesta batalla durà tro al mig jorn, sí que la una part ne l'altra no es sabien quals n'havien lo mellor; tant que les galees dels proençals hagren despeses les llances e les peres e la calcina, e meteren mans a gitar los boixs e els morters. Quan los catalans viuren que els boixs e els morters llur gitaven, conegren que totes les armes havien despees e adoncs cridaren:

853. Vegeu el judici de Muntaner sobre aquest gest de l'almirall Roger de Llúria (cap. LXXXIII).

854. Dia 8 de juliol de 1283, segons la data que donen els *Annales genuenses* i acceptada per AMARI, II, p. 18.

855. És a dir, sols aquestes armes llancívols (cairells, *quadrellos* en llatí), llançades per les ballestes (vegeu cap. cxvi).

—Aragó, Aragó! Via sus!

E preseren vigoria e combateren-los molt fortment e gitaren llurs llances de freixa ab ferres febrits (que cascuna valia un morabetí d'aur) e escones munteres, e donaven-llur-en tals colps, que no els valia guarniment ne escut, que tot ho passaven e neix la coberta de la galea passaven tota d'oltra. Sí que la galea d'En Bartomeu Bonví de Marsella, qui era almirall, non ho poc sofrir, e així com poc eixí-se de la batalla ab nou galees de les sues e fugiren fora del port. E els catalans saltaren en les altres galees qui eren romases e, firent e talant, desbarataren-les e les preseren. E En Roger, almirall del catalans per lo rei d'Aragó, saltà en la galea d'En Guillem Cornut,⁸⁵⁶ qui era l'altre almirall del rei Carles, e aquí combateren-se molt ambdós en la popa de la galea; sí que En Roger fo nafrat en la cuixa molt durament d'un colp de llança que En Guillem Cornut li tramès. E En Roger tramès-li una llança, sí que el ferí per mig lo pits, que d'altra part li'n passà més d'un palm, que no li valc cuirasses ne res que vestís, sí que mantinent caec mort en la coberta de la galea. E, quan açò fo fet, puis null hom no hi féu tornes; ans preseren totes llurs galees e gitaren tots los morts en mar e lligaren los vius qui foren escapats de la batalla; e foren per nombre vuit-cents seixanta, dels quals hi havia cavallers e honrats hòmens de Marsella e de Proença.

Mas, quan En Bartomeu Bonví, qui era un dels dos almiralls, fo fuit en mar tro a cinc milles ab les nou galees, gitaren tots los morts en mar e meseren tots los nafrats en les cinc galees, dessota; e de les nou galees armaren a penes les cinc e esfondraren les quatre galees e meseren-les a fons. E així anaren-se'n a Marsella ab gran dolor; sí que null hom no poria aesmar lo dol ne el plor que les gents de Marsella faeren quan les cinc galees foren vengudes desbaratades e saberen que les altres eren perdudes e els hòmens morts e preses; mas no era meravella, si havien dolor, que no hi havia negú que no hi hagués son fill o son pare o son frare o son marit o son parent.

CAPÍTOL CXIV. COM EN ROGER DE LLÚRIA SE'N TORNÀ AB LES SUES GALERES,
E AB AQUELLES QUE HAC PRESES, A MESSINA

Quan les galees del rei d'Aragó hagren preses les galees del rei Carles e hagren desguarnits los hòmens e lligats e gitats los morts en la mar, e hagren regoneguda llur gent, quals eren morts ne quals nafrats, e els hagren fets adobar als metges qui hi eren, no hi trobaren mas vuit hòmens morts e tres-cents nafrats. E en les galees dels proençals trobaren que n'hac morts vuit-cents setanta, sens los nafrats;⁸⁵⁷

856. Altres fonts diuen al revés, fa observar AMARI, II, p. 16. Ell, però, segueix punt per punt la narració de Desclot. [Cf. també J. H. PRYOR, *The Naval Battles*, p. 184-189. St. M. CINGOLANI, *Historiografia, propaganda*, p. 502-505. M.T.F.]

857. Vegeu MUNTANER, cap. LXXX, que dona xifres força més elevades per a tots. Observem que, en el capítol anterior, Desclot ha donat per als presoners enemics un nombre gairebé igual a aquest dels morts.

que tot lo port de Malta era cobert de gent morta e de llances e d'escuts e de rems e d'arnès, quan la batalla fo finada.

E puis les galees partiren-se de Malta ab les galees que hagren preses e ab la gent, e vengren-se'n a Saragossa, en Sicília,⁸⁵⁸ ab gran alegre, e d'aquí l'almirall tramès un lleny armat en Catalunya al senyor rei d'Aragó e de Sicília, e féu-li saber ço qui els era esdevengut per la gràcia de Déu.⁸⁵⁹ E puis partiren-se de Saragossa e anaren-se a Messina; e quan entraren per lo port de Messina entraren molt alegrement e amenaren les galees dels proençals ab la popa primera. Sí que la reina e tota la gent de Messina foren molt alegres d'aquesta victòria que Déus llur hac donada. Beneit e lloat sia ell e el seu poder e la sua força, qui los bais munta en alt e els auts per llur orgull fa venir a baix, ço són los orgullosos que torna en gran viltat, e els humils exalça e met en gran riquedat!⁸⁶⁰

E quan les galees hagren regatat per lo port de Messina donaren la popa en terra e davallaren de les galees ab llur arnès e ab lo gasany que hagren fet. E menaren tots los preses al palau del rei e ferraren-los; e madona la reina tramès-ne dotze dels pus honrats de Marsella e de Proença en Catalunya, al senyor rei, e els altres féu hom obrar tots jorns al mur de la ciutat de Messina.

CAPÍTOL CXV. COM TORNA A PARLAR LO LLIBRE DEL PRÍNCEP
FILL DEL REI CARLES

Torna a parlar lo llibre que, quan les galees dels proençals foren vengudes a Nàpols, el príncep tenc tot son fet per gasanyat e fo-li semblant que les galees del rei d'Aragó no llur gosassen eixir en camp e, si ho faïen, que les tenien per llurs. E sobre açò havia fets armar a Brandis⁸⁶¹ seixanta galees e seixanta tarides, qui devien portar cavalls e cavallers, e que passassen en Sicília, e cuidaven pendre la terra sens tot contrast; sí que el comte d'Artès⁸⁶² e d'altres barons havien ja cargats llurs cavalls e llur arnès en les tarides. E quan saberen que la batalla era estada de les galees, e que les galees del rei d'Aragó havien vençudes, e preses les galees dels proençals, e que tanta gent de Proença era morta en la batalla, foren tots desenagats e esperduts, e abandonaren les galees e les tarides e fugiren-se'n tots. E els comtes e els barons qui havien cargat llur arnès e llurs cavalls tengren tot llur fet

858. Siracusa, en la costa oriental de l'illa, cap al sud. El nom, pronunciat pels sicilians, devia sonar als catalans semblant al de Saragossa.

859. El 26 d'agost de 1283, el rei ja havia rebut la lletra i hi responia de Logronyo estant (CARINI, *De rebus Siciliae*, document DCCXXXIX). Va dur el missatge al rei Guillem de Cimadeona.

860. COLL, IV, p. 24, n. 3, recorda oportunament, en aquest punt, les frases del *Magnificat*, on sembla haver-se inspirat Desclot: "dispersit superbos mente cordis sui. Deposuit potentes de sede: et exaltavit humiles. Esurientes implevit bonis; et divites dimisit inanes" (Luc. 1, 3, 51-53).

861. Brandis és Bríndisi, en la costa oriental de la Pulla, al fons del seu port natural.

862. Robert d'Artois, fill d'un germà de Carles d'Anjou, del mateix nom.

per perdut e viuren que no valia res tot quant faïen, descargaren los cavalls e l'arnès.

E après d'açò l'apostoli e el príncep trameseren llurs missatges al cumó de Venècia, que deguessen ajudar al príncep ab galees per recobrar lo regne de Sicília e donar llur hien part en la terra e grans franquees. E sobre açò lo duc de Venècia hac son consell ab son cumó, e faeren resposta a l'apostoli e al príncep que ara no havien de consell que guerrejassen ab lo rei d'Aragó ne ab negun crestià, pus no hi havia rasó.⁸⁶³

CAPIÍTOL CXVI. COM LES GALERES DEL REI D'ARAGÓ E DE SICÍLIA
FEREN GRAN MAL EN CALÀBRIA E EN LO PRINCIPAT
E PER TOTA LA RIBERA TRO A NÀPOLS

Quan les galees del rei d'Aragó hagren desconfites e preses les galees del rei Carles e el port de Malta e foren tornats a Messina ab gran alegre e ab gran gasany, refrescaren altra vegada de gents e de vianda, e puis partiren de Messina e costejaren Calàbria e Principat e preseren viles e castells, tots quants n'atrobaren riba mar, que nulles gents no els gosaven esperar en vila ne en castell. Per què els cremaren e enderrocaren moutes viles e castells en Calàbria e en Principat, tro a Nàpols, e cremaren per la ribera moutes galees e tarides e naus noves e remes e molt d'altre arnès que el rei Carles hi havia fet fer. E puis vengren davant la ciutat de Nàpols, molt pres de terra, sí que de la ciutat llur traïen ab arcs e ab ballestes, e cells de les galees llur traïen ab ballestes atressí; sí que les gents e els cavallers qui eren a la riba del port de Nàpols, desempararen lo port e la ribera e se n'entraren en la ciutat per raó dels cairells que els ballesters de les galees llur traïen.

Puis les galees partiren-se d'aquí e anaren-se'n a Iscla⁸⁶⁴ e a Capri, qui són dues illes davant Nàpols,⁸⁶⁵ e les gents d'aquelles illes tributaren-se a ells e es reteren. E quan açò fo fet, tornaren-se'n vers Messina ab gran gasany que hagren fet⁸⁶⁶ de naus e de llenys que hagren preses, que se'n menaren a Messina, e aquí desarmaren, per ço cor era hivern; e els galiots e els ballesters hivernaren aquí alegrement e pagada.⁸⁶⁷

863. Vegeu RAYNALD, *Annales Ecclesiastici*, any 1283, § 40. Venècia fou, per aquest motiu, excomunicada pel papa Martí IV. [Sobre les relacions cordials amb Venècia durant aquests anys cf. F. SOLDEVILA, *L'amistat catalano-veneciana en 1283-1285*, a *Miscelània R. Cessi*, I, Roma, Ed. di Storia e Letteratura, 1958, p. 232-238 (Raccolta di Studi e Testi, 71). Hi hagué també contactes amb Pisa i amb Gènova: St. M. CINGOLANI, *Historiografia, propaganda*, p. 503-504. M.T.F.]

864. L'illa d'Ischia, enfront del golf de Nàpols.

865. L'illa de Capri està més al sud, davant de la Punta Campanella, on fineix el golf de Nàpols i comença el de Salern.

866. Sols sobre Ravello i Minori Roger de Llúria va llevar una talla de 135 unces d'or (AMARI, II, p. 18). Per aquest detall podem jutjar del conjunt.

867. AMARI, II, p. 18, posa a aquest capítol de Desclot un comentari digne d'ésser reproduït: "Il solo Desclot, degnissimo di fede, narra l'ultima correria a Napoli. Montaner, sovente poco esatto, la scrive con qualche divario e prima della vittoria di Malta".

Ara lleixa ací a parlar lo llibre dels fets de Sicília e torna a parlar del rei d'Aragó e de Sicília.

CAPÍTOL CXVII. COM LO REI D'ARAGÓ EN PERE ASSETJÀ LA CIUTAT D'ALBARRASÍ AB TOTA SA HOST

Ço fo en el mes d'abril, que el noble rei d'Aragó e de Sicília hac tenguda la festa de Pasqua en la ciutat de València,⁸⁶⁸ que li venc un missatge d'un honrat clergue de la vila de Terol, qui és en Aragó, lo qual clergue solia estar en la ciutat d'Albarrasí, mas era-se'n eixit per tal cor En Joan Núnis, senyor d'Albarrasí, li havia fets molts enuigs, e venc-se'n estar en la terra del rei d'Aragó e de Sicília, e procurava e encercava tota res qui fos honor e profit del rei e damnatge d'En Joan Nunis. Esdevenç-se que en aquella saó En Joan Nunis era en la ciutat d'Albarrasí ab cent cinquanta cavallers e ab moltes gents a peu, e aparellava's de córrer en Aragó per fer mal en la terra; sí que l'honrat clergue, qui estava en la vila de Terol, sabé per amics seus, qui estaven en la ciutat d'Albarrasí, tot l'ardit que En Joan Nunis devia fer. E mantenent aparellà un missatge que tramès al rei en terra de València, e féu-li saber tot lo fet que En Joan Nunis havia en cor de fer e l'estament de la ciutat, qui no era establida de vianda, que En Joan Nunis no es pensava que negunes gents la poguessen assetjar ne pendre, tant és la ciutat en forts lloc.

Aquesta ciutat d'Albarrasí està entre quatre regimes, ço és saber, entre el regne d'Aragó e el regne de València e entre el regne de Castella e de Navarra, e és enclosa tota entorn d'altres muntanyes e forts, e la ciutat està baix en el mig de les muntanyes, e passa-li una gran aigua naval tot entorn, que hom no hi pot entrar sinó per un lloc molt estret, e és molt bé murada de forts mur ab moltes torres e forts.⁸⁶⁹

Quan lo rei hac haüt aquest missatge e hac entès ço que En Joan Nunis devia fer e l'estament de la ciutat aitantost començà a cavalcar ab cavallers e ab gents a peu, al pus tost que ell poc, tant tro que fo prop de la ciutat d'Albarrasí. E aquí atendà-se per assetjar la ciutat⁸⁷⁰ e puis tramès a totes les gents d'Aragó e als cavallers de Catalunya que venguessen,⁸⁷¹ e mantenent que hagren haüt lo missatge del

868. Es tracta de la Pasqua de l'any 1284, que va escaure's el dia 9 d'abril. El rei Pere era, efectivament, a València —des del 29 de març—, i sabem que encara hi era el dia 11 d'abril.

869. Aquesta descripció, on no hi ha més inexactitud que la relativa al regne de Navarra (la qual resta massa lluny d'Albarrasí perquè hom el consideri més o menys com encerclant-lo) i algunes altres indicacions que trobarem semblen permetre la sospita que Desclot coneixia la població. El riu a què es refereix és el Guadalaviar.

870. Després de la data de l'11 d'abril 1284 a València, la primera notícia que tenim d'estada del rei és la dels dies 14 i 15 a Cella. Al dia següent 16 ja expedeix documents en el setge d'Albarrasí.

871. Hi ha documentació força abundosa relativa a convocatòries per al setge, especialment en el reg. 46 de l'Arxiu Reial de Barcelona. [Cf. manaments als oficials reials de convocar hosts contra Juan Núñez, que s'havia fet vassall del seu enemic, el rei de França i altres documents referents a la guerra contra

rei s'aparellaren al mills que pogren e vengren al setge de la ciutat d'Albarrasí. Mas enans d'açò, que totes les hosts fossen justades, En Joan Nunis, qui era en la ciutat, viu que el rei era vengut en aquell lloc per cor d'assetjar la ciutat, hac molt gran paor del rei, qui era molt felló vers ell, per tal cor sabia que li ho havia servit, apellà les gents de la ciutat e dix-llur:

—Barons, vosaltres sots mos hòmens e mos feels. Jo us coman la ciutat d'Albarrasí, que la'm guardets a la'm salvets, així com tany a bons vassalls e lleials que vosaltres sots. Jo eixiré d'ací ab una partida de mos cavallers e entrar-me'n he en Navarra e amenaré tal secors de cavallers e de gents, que hic faré llevar lo rei mal son grat. E lleix-vos ací mon nebot per governador, e vosaltres fets per ell així com fariets per mi.

—Sényer —dixeren les gents de la ciutat—, nós som vostres e farem vostra voluntat e guardarem la ciutat e la defensarem mentre que la vida ens bast; ans menjaríem los uns los altres.

Ab aitant, quan venc la nuit, En Joan Nunis cavalcà ab sos cavallers e eixí-se de la ciutat, que el rei no li ho poc vedar, tant són forts e males les entrades e les eixides d'aquella ciutat; e el rei majorment, qui encara no havia totes ses hosts ajustades; que, si totes hi fossen, així com foren en la fi, jamés no n'eixira sinó ab voluntat del rei. Quan En Joan Nunis fo eixit d'Albarrasí anà-se'n en Navarra e fou tot son poder d'ajustar cavallers e gent de peu; que volia ferir en la host del rei. Mas sabé puis que el poder del rei era tan gran, e que cascú jorn se creixia de gents e de companyes, e, si era ventura que vengués en les mans del rei, no n'escaparia sens mort, tant li era culpable, lleixà-se d'aquell ardit e romàs en Navarra; e màgerment per les gents qui volenters no el volgren seguir, per ço cor sabien que el rei era ab gran poder de bones gents d'armes, e qui no dubtaven a morir per llur senyor, si mester fos.

CAPÍTOL CXVIII. COM LO REI EN PERE D'ARAGÓ E DE SICÍLIA
PRES LA CIUTAT D'ALBARRASÍ E LA FORNÍ BÉ,
QUE NEGÚ NO LI POGUÉS NOURE. CONSECUTIU AB LO CAPÍTOL PASSAT

Quan lo rei hac fetes venir totes les hosts d'Aragó e de terra de València a Albarrasí, e la cavalleria de Catalunya hi fo venguda, el rei establí ses hosts per llocs e per passes sabuts, on cells de la ciutat pogren entrar e eixir, si hom no els ho vedàs. Primerament lo rei se posà ab una partida de sa gent davant la torre de les Aigües, qui és en un passatge de l'aigua, lluny de la ciutat,⁸⁷² e aquí féu bastir tres

Juan Núñez, a Martín ALMAGRO, *Historia de Albarracín y su Sierra*, IV. *El señorío soberano de Albarracín bajo la casa de Lara*, Teruel, Instituto de Estudios Turolenses, 1964, docs. 86-94, p. 111-119. M.T.F.]

872. No en resten sinó les ruïnes d'aquesta torre, que avui s'anomena de la Muela (COLL, IV, p. 31, n. 1).

ginys molt grans, qui traïen en la ciutat. Aprés s'atendà, lluny del rei entorn de la ciutat, N'Anfós, fill del rei, ab sa companya. Lo comte d'Urgell⁸⁷³ s'atendà ab sa gent e ab sa cavalleria en altre lloc, lluny de l'enfant N'Anfós, assats prop de la ciutat, mas tota via era una gran aigua entre ells e la ciutat. Aprés s'atendaren los almogàvers ab moltes gents a peu. En Ramon Folc de Cardona s'atendà davant la torre de l'Andador,⁸⁷⁴ qui és molt forts, per la qual entra hom en la ciutat. De l'altra part s'atendà En Ramon d'Anglerola ab sa companya. Aprés d'En Ramon d'Anglerola s'atendà la host de Terol. En Pere de Montcada s'atendà davant los molins de la ciutat; sí que sempre llur trencà los molins e els los enderrocà malgrat llur, e aquí bastí dos ginys qui traïen en la ciutat.

Quan totes les hosts foren vengudes, e el rei les hac establides per llocs e hargren ordonades llurs guaites e llurs escoutes, sí començaren a combatre la ciutat ab ginys e ab ballestes molt fortment.⁸⁷⁵ E els cavallers e els hòmens a peu anaven tro als murs e al peu de les torres ab escales aparellades de muntar. Mas les gents de la ciutat s'ho tenien molt vil; que volenters los lleixaven acostar als murs, que no se'n prenien a armes, e, quan s'eren bé acostats als murs, cells de la ciutat llur gitaven moltes peres e molts cantals per les roques e per los murs avall; sí que els de fora se n'havien a partir per força, nafrats e ab llurs escuts trencats, e molts n'hi romanien morts. Aquesta batalla era tots jorns de les gents de la host ab aquells de la ciutat; sí que de la una part e de l'altra n'hi morien cascun jorn e n'hi havia prou de nafrats. Mas les gents de la host havien gran llarguea de pa e de vin e de carn e de civada e de ço qui mester havien;⁸⁷⁶ e cells de la ciutat d'Albarrasí havien molt gran fretura de pan e de vin e de carn; sí que moltes gents de la ciutat se n'eixien e venien-se metre a mercè del rei, e el rei donava'ls a menjar e a

873. El comte Ermengol X d'Urgell, que ja ha aparegut en altres capítols de la crònica.

874. Ramon Folc, vescomte de Cardona, havia estat convocat amb altres catalans per a Sant Joan de juny a Tarassona, ZURITA, llib. IV, cap. XLVI, descriu així la part de la ciutat enfront de la qual va establir-se el vescomte: "La parte de la ciudad entre septentrion y poniente, que está fuera de la ribera del Guadalaviar, tenía fuertes muros y torres, y en medio la torre del Andador, que estaba a la parte de poniente, y era una gran fuerza, y todo su sitio y asiento era en aquellos tiempos fortísimo e inexpugnable". Aquesta torre, segons afirma COLL, *loc. cit.*, encara existeix.

875. Hi ha documentació relativa a ginys i ballestes per a aquest setge en els registres 43 i 52 de l'Arxiu Reial de Barcelona o de la Corona d'Aragó. [Pel que fa a Ramon d'Anglesola, hi ha tres membres del llinatge que s'anomenen Ramon en aquesta època, el senyor d'Anglesola, el de Bellpuig i el d'Utxafava; podem suposar que era el Ramon de la branca principal, ja que no hi ha cap especificació: G. FELIU, *La baronia d'Utxafava (1283-1422)*, "Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia", 25 (2003-2004). *Homenatge a la Prof. Dra. Maria Josepa Arnall i Juan*, p. 257-276, concretament arbre genealògic de la p. 259. Pere de Montcada ha d'ésser el senescal, senyor de la baronia d'Aitona i Soses, que morí el 1300 i era fill i hereu de Pere (I) de Montcada, que havia mort entre 1266 i 1267: A. de FLUVIÀ-M. M. COSTA, quadre genealògic de la família Montcada, senyors de la baronia d'Aitona, *Gran Enciclopèdia Catalana*, 10, p. 224. M.T.F.]

876. Hi ha notícies documentals relatives a pans, moltons i altres queviures per a l'exèrcit d'Albarrasí (regs. 43, 46, 51 i 52).

beure, e faïa molt bé pensar d'ells e deïa'ls que, si se'n volien tornar en la ciutat, que fos ben vengut.

CON LO REI FÉU AQUÍ EDIFICAR ALBERGS FORTS PER EIXIVERNAR AQUÍ ⁸⁷⁷

Quan lo noble rei hac aquí estat tant ab ses hosts, que foren passats quatre meses e foren a l'entrant de setembre, el rei féu manament a tots cells de la host que edificassen aquí albergs bons e forts, de pera e de cauç e ben coberts, per tal que poguessen aquí estar l'hivern e sofrir les grans neus qui en aquell lloc caen en l'hivern; que tendes ne cabanyes no ho porien durar ne les gents no hi porien viure, per los grans freds que en l'hivern hi fan.⁸⁷⁸ E sobre açò lo rei comença a fer grans albergs, e totes les gents de la host atressí; e faeren murs e guarides entorn de llur host per tal que null hom no pogués eixir de la ciutat ne entrar sens llur volentat, ne null hom no pogués fer mal en la host de nuit ne de jorn. E combatien la ciutat cascun jorn cavallers e servents, de totes parts, e els trabuquets qui no cessaven nuit ne jorn de trer.

Mas les gents de la ciutat eren tan valents e bons d'armes e eren en tan forts lloc, que no preaven res tot quant faïen, solament haguessen què menjar. Mas quan ells viuren que els secors d'En Joan Nunis e del rei de França llur era fallit e que no havien vianda en la ciutat ne en el castell, foren molt desconfortats e màgerment que aquell cavaller que En Joan Nunis hi havia lleixat en son lloc, qui era son nebot, era mort per un cairell qui li venc de la host, qui l'aucís. Mas abans que morís, donà son lloc a un seu cosí germà e pregà els cavallers e als hòmens de valor qui eren en la ciutat e en el castell que esteguessen a costuma d'Espanya,⁸⁷⁹ que abans menjassen los uns los altres que es retessen; que l'hivern era molt prop e el rei ne ses hosts no porien aquí aturar.

Quan ells hagren tant sofert que hagren menjats tots los cavalls e els muls e els rossins qui llains eren e que no havien null secors d'En Joan Nunis ne del rei de

877. E marca aquí separació de capítol, però F no; ni hi ha rúbrica en la llista d'aquestes. La d'aquí és presa de V. [J. B.]

878. El rei havia ofert seguretats als seus vassalls i als de Castella, si sortien d'Albarrasí (11 de juliol 1284). El 19 d'agost hi ha notícies que alguns d'Albarrasí han fugit a causa de la fam. [Publica aquest document: M. ALMAGRO, *El señorío soberano de Albarracín*, doc. 96, p. 121-122. M.T.F.]

879. Vegeu el text del codi de les *Partidas*. [Sobre el costum d'Espanya, que no permetia retre el castell sense fer un emplaçament a fi que el senyor enviés socors o autoritzés la rendició: P. GUICHARD, *Alcaidia et "Coutume d'Espagne" dans le royaume de Valence et les états de la Couronne d'Aragon au Moyen Age*, a *Mélanges offerts à Jean Gautier Dalché*, 1983, p. 247-256. M. T. FERRER, *La tinença a costum d'Espanya en els castells de la frontera meridional valenciana (segle XIV)*, "Miscel·lània de Textos Medievals". *La frontera terrestre i marítima amb l'Islam*, 4 (1988), p. 1-102. M. T. FERRER, *Los castillos de la frontera meridional valenciana en el siglo XIV*, a *La Fortaleza medieval: realidad y símbolo*. Actas XV Asamblea General de la Sociedad Española de Estudios Medievales, J. A. BARRIO BARRIO, J. V. CABEZUELO PLIEGO, Alacant, 1998, p. 199-214. M.T.F.]

França, hagren llur consell que parlassen algun plet ab lo rei. E sobre açò lo castellà del castell e de la ciutat tramès missatge al rei que volia parlar ab ell; e el rei tramès-li a dir que ben fos vengut. Ab tant, lo castellà venc denant lo rei e agenollà's a sos peus e besà-li la mà; e el rei pres-lo per la mà e assec-lo prop si.

—Senyor —dix lo castellà—, ben és ver, e vós ho sabets, que En Joan Nunis és senyor nostre e lleixà aquesta ciutat e el castell en nostra fe, que li ho deguéssim guardar e salvar mentre poguéssim, e que hauríem breument son secors. E vós, sényer, sabets l'estament de la ciutat així bé com nós, que no us en poríem mentir de res. Mas pregam a la vostra altesa, per salvar nostra fe, que ens lleixets tramentre missatges a En Joan Nunis, qui li diguen lo fet de la ciutat d'Albarrasí; e, si d'aquí a quinze jorns, que serà lo jorn de sent Miquel,⁸⁸⁰ no ens ha tramès secors on nos puscam tenir, que us lliurarem la ciutat e el castell.

—Certes —ço dix lo rei—, bé em plau ço que deïts. Mas jo vull que missatges meus vagen ab los vostres, qui ogen e entenen ço que els vostres missatges diran a En Joan Nunis e la resposta que En Joan Nunis llur farà; e jurar-m'han sobre els sents evangelis que no parlaran ab En Joan Nunis ne ab null hom per ell, sinó ab los meus missatges ensems, en tal manera que ells ho ogen. E al tornar que farets, abans que tornets en la ciutat ne parlets ab null hom de la ciutat, vendrets a mi e dir-m'hets tot ço que En Joan Nunis vos haurà dit. E d'açò donar-m'hets bons ostatges, vint dels mellors hòmens de la ciutat; e quan serets tornats a mi, si us en volets tornar en la ciutat ab los ostatges, que ho puscats fer en l'estament en què us érets o, si us volets retre a mi, que ho façats; e hajats terme tro al jorn de sent Miquel.

Sobre açò los ostatges vengren en poder del rei, e els missatges s'aparellaren de l'anar lla on En Joan Nunis era, en Navarra.⁸⁸¹ E dixeren-li l'estament de la ciutat d'Albarrasí, com era mort lo castellà e d'altra gent molta per fet d'armes, e que no hi havia vianda a deu jorns, que ans havien ja menjats los cavalls e els rossins e que ja menjaven los cans e los gats; e açò sabia lo rei molt bé.

E En Joan Nunis respòs-llur que no hi podia altre consell pendre, mas que ho faessen així com llur fos semblant. Que, si veïen que es poguessen tenir, que ho faessen; si no, que ho faessen al mills que poguessen; e que els en salvava llur fe, que ben veïa que s'eren ben cabdellats com a bons vassalls e lleials.

Ab tant, los missatges preseren comiat d'En Joan Nunis e tornaren al rei, e dixeren-li tot ço que En Joan Nunis llur havia dit e que pensàs de reebre la vila e el castell així com la sua cosa, que ells li ho retrien.

880. Sant Miquel és el dia 29 de setembre. L'entrevista, doncs, hauria tingut lloc el 14. Ara bé, posem un document en què el rei anuncia que si els d'Albarrasí no han rebut socors, es rendiran la vetlla de la Santa Creu de setembre. La lletra és del 29 d'agost. La Santa Creu és el 13 de setembre.

881. COLL (IV, p. 36, n. 4) esmenta uns salconduits de l'infant Alfons per a uns cavallers que van a veure Joan Núñez per ordre del rei, datats a Veruela el 2 de setembre de 1284.

—Barons —ço dix lo rei—, vós deïts bé, mas jo vull que us en tornets en la ciutat ab los ostatges que em lliuràs e hajats vostre acord ab vostres gents. E don-vos espai encara, de vui a quinze jorns, que En Joan Nunis vos sia vengut secórrer.⁸⁸²

Mas lo rei no dix açò per als sinó per ço que En Joan Nunis s'aventuràs de venir en la ciutat ab cavallers e ab gents per metre vianda, e que el pogués llaïns encloure o que en qualque guisa se pogués ab ell encontrar; que de res no era tan desitjós.

Quan los missatges hagren entès ço que el rei llur hac dit preseren comiat del rei e tornaren-se'n en la ciutat ab los ostatges. E el rei féu manament que no els combatés hom, ne els ginys no traguessen; mas féu manament als cavallers e a les altres gents que es guaitassen molt bé de nuit e de jorn. E féu armar cinc-cents cavallers qui estaven en aguait nuit e jorn ab molts hòmens a peu, lluny de la host, d'aquella part on hom entrava en la ciutat, per tal que, si En Joan Nunis hi vengués, que no els pogués escapar. E els hòmens de la ciutat trameseren cascun jorn missatge al rei que pensàs de pendre la ciutat, que ells la li retrien; e el rei no la volc pendre tro que els quinze jorns foren passats. E adoncs les portes li foren obertes e lliuraren-li la ciutat e el castell e totes les forces de llaïns. E puis donà comiat als cavallers e als ciutadans de llaïns que se n'anassen saus e segurs lla on anar volguessen; e escú anà-se'n lla on li plac. E el rei poblà la ciutat de les sues gents⁸⁸³ e establí lo castell e les fortalees de cavallers e de barons e de bones gents d'armes; e mes-s'hi molt forment e molta farina e molt vi e molta carn salada e moltes armes e tot ço qui mester fos a la ciutat e al castell.⁸⁸⁴

Ara lleixarem a parlar del rei e d'Albarrasí e parlarem dels grans fets qui foren en Sicília e en les parts de Principat.

882. Aquests quinze dies més que la ciutat hauria trigat a ésser lliurada expliquen la possible confusió de Desclot, que hem posat de manifest en la nota 880. Els tractes amb el castellà d'Albarrasí haurien estat de rendició per a la Santa Creu; però, a causa d'aquest allargament concedit pel rei, el lliurament no hauria tingut lloc fins al dia de Sant Miquel. COLL (IV, p. 37, n. 5) fa observar com el *Chronicon Barcinonense III* dona com a data de rendició d'Albarrasí el dia dels idus de setembre, o sia el dia 13. I hi ha un altre fet que obliga a retenir aquesta data, i és que Pere el Gran, el dia de Sant Miquel (29 de setembre), ja feia dies que era lluny d'Albarrasí (vegeu més avall, capítol CXXX, n. 929). [Cf. el document sobre la intenció d'acabar el setge el dia de la Santa Creu de setembre a: M. ALMAGRO, *El señorío soberano de Albarracín*, doc. 95, p. 125-126. M.T.F.]

883. El rei ja havia decidit que, quan caigués Albarrasí, el poblarien els de Daroca, i va dividir les heretats i els honors. ZURITA, llib. IV, cap. XLVI, diu que el rei sostenia que per la seva acció contra ell, essent vassall seu, Joan Núñez havia perdut el dret que hi tenia o podia pertànyer als seus fills, i en va fer mercè a un fill seu anomenat Ferran, que havia tingut d'una dama anomenada Agnès Zapata. [Cf. el document sobre la decisió de donar-lo a poblar als de Daroca a: M. ALMAGRO, *El señorío soberano de Albarracín*, doc. 95, p. 120. Concedí, en canvi, l'aldea de Gea a Diego López de Haro, i la de Jabaloyas a Ximèn Pérez de Osa, Pedroço de Mora i Dalmau de Vilarrasa perquè la poblessin amb ballesters: *ibídem*, docs. 90 i 98, p. 115 i 124. M.T.F.]

884. Tenim notícies relatives al proveïment d'Albarrasí i de la guarnició del castell. Document del 18 de setembre (reg. 43, f. 32). [Cf. documents sobre el proveïment d'Albarrasí, confiat a la guarda d'un alcaid i vint escuders, a M. ALMAGRO, *El señorío soberano de Albarracín*, docs. 100-133, p. 127-135. M.T.F.]

CAPÍTOL CXIX. COM QUATRE CASTELLS DEL REI CARLES
SE RETEREN A MADONA LA REINA D'ARAGÓ

Mentre que el noble rei En Pere tenia assetjada la ciutat d'Albarrasí, e madona la reina Constança, muller del noble rei En Pere, ab dos fills seus, era en Sicília, en la ciutat de Messina, açò fo en el mes de maig que venc a saber que el rei Carles faïa molt gran aparellament de galees e de tarides a Brandis e a Nàpols e a Marsella; e ell son cors era en la ciutat de Marsella, que era vengut d'Anjou e de França e n'havia ajustades gents e soldejats cavallers que n'havia trameses en Principat, lla on lo príncep, son fill, era, qui era romàs en son lloc quan ell se partí de la terra de Polla e de Principat; e havia ajustat tresor e manllevat, on havia armades, entre galees e altres llenys armats, trenta-vuit en la ciutat de Marsella,⁸⁸⁵ ab les quals ell se'n devia anar a Nàpols, e el cumó de Pisa devia-li'n armar deu galees, e a Nàpols havia'n trenta que el príncep n'havia armades. E totes aquestes devien ajustar ab l'armada de Brandis, qui era molt gran de galees e de tarides cargades de cavallers e de cavalls, e puis totes ensems devien pendre terra en Sicília ab volentat e ab sabuda d'alcuns rics hòmens traïdors qui eren en Sicília.⁸⁸⁶ Mas a Déu totpoderós no plac, e donà-hi altre consell, qui fo bo per aquells que el rei Carles havia jutjats a mort sens nulla mercè.

En aquesta saó havia gran carestia en Calàbria, ço és a saber a l'Escalea e a Santo Nòxito e a lo Xitraro e a l'Amantea;⁸⁸⁷ e en aquests quatre llocs trameseren misatge a madona la reina Constança, a Messina, que es retien a Déu e a ella e que fos a la sua mercè que llur tramesés secors de gents e de viandes. E madona la reina tramès-hi vuit galees armades ab molts almogàvers e dues tarides cargades de forment; e mantenent que foren lla, tornà la salma del forment a vint tarins, qui valia dabans quaranta tarins.⁸⁸⁸

Quan lo príncep sabé açò, que aquells quatre castells qui són riba mar s'eren retuts al rei d'Aragó e de Sicília, tramès mil cinc-cents hòmens a cavall e a peu, franceses e proençals, a l'Escalea.⁸⁸⁹ E quan les gents de les galees e els almogàvers

885. Més endavant, caps. CXXI i CXXIV, diu trenta.

886. Ja hem parlat abans (n. 731 al cap. c) de la conjura, fracassada, de Gualtero de Caltagirone. Ara Arrigo Nizo, Riccardo Riso i alguns altres complotaven contra el rei Pere. A Mazzara existia una facció güelfa (AMARI, II, p. 44 i 48). Però, en general, les gestions prop dels barons sicilians, per part dels angevins, havien fracassat.

887. De nord a sud, de la costa calabresa, la Scalea, arran del cap del seu nom, al sud del golf de Policastro; Cetraro, a 39 Km. de la Scalea; Santo Lucido, a 21 Km. de Cetraro; i l'Amantea, l'antiga Clamptia, des d'on comença a percebre's la costa de Sicília, a 20 Km. de Santo Lucido. Per aquestes distàncies, es pot veure l'extensió de costa que abraçaven aquests caps de pont. MUNTANER, cap. CXIII, encara indica altres viles i castells que es lliuraren als catalans.

888. La salma era una mesura de capacitat equivalent a uns 150 litres. Quant al tarí, vegeu abans, n. 664 al cap. LXXXVIII.

889. Sembla que aquests esdeveniments van tenir lloc els primers mesos de l'any 1284. Llavors es parla d'atacar els catalans desembarcats a la Scalea (diploma del 12 d'abril) (MINIERI, *Diario angioino*, p. 20).

saberen que aquelles gents eren aquí vengudes per lo príncep, e eixiren-llur en camp defora de la vila e hagren gran batalla ab ells. E fo volentat de Déu que la companya que el príncep hi havia tramesa fo vençuda e desbaratada, e foren la major partida morts e preses; e entre els altres fo-hi pres un ric hom francès, qui era fill d'un cavaller qui solia éser vicari de Sicília en el temps del rei Carles.⁸⁹⁰

CAPÍTOL CXX. COM MADONA LA REINA D'ARAGÓ E DE SICÍLIA FÉU ARMAR
TRENTA-TRES GALERES E D'ALTRES LLENYS A MESSINA

Quan les gents de les vuit galees e de les dues tarides, e els almogàvers qui ab ells eren anats, hagren vençuda la batalla a l'Escalea e hagren descarcat lo forment, tornaren-se'n a Messina alegrement. E madona la reina féu armar molt bé e ricament trenta-quatre galees e d'altres llenys sotils gran re. E, quan venc lo darrer dividendres de maig,⁸⁹¹ totes les galees foren recollides e aparellades molt ricament; e madona la reina tramès missatge a son almirall, qui havia nom En Roger, cavaller de casa de la reina, e a tots los còmits e als notxers, que venguessen davant ella; e aitantost davallaren en terra e vengren-li davant. E madona la reina dix a l'almirall tot en plorant:

—Amic Roger, ben saps tu com jo t'he nodrit, petit enfant, e mon senyor lo rei d'Aragó t'ha nodrit e molt amat e t'ha fet gran bé e gran honorament e t'ha fet almirall de la sua host,⁸⁹² per ço cor ha gran fe en tu e sap que es lleial e valent e prous; e ara és mester que ho sies, que jo e mos infants e tota ma companya estam en fe de Déu e de tu.

Quan madona la reina hac dit açò, e l'almirall s'agenollà als seus peus e besà-li la mà e puis mes-li les mans entre les sues e féu-li homenatge e dix-li:

—Madona, no us temats de res, que anc lo senyal del rei d'Aragó no fo vençut ne tornà atràs; ans ha vençut e vencerà tots temps sos enemics. E jo he fe en Déu que ho faré en tal guisa, que mon senyor lo rei e vós ne serets pagats.

890. No hem sabut identificar aquest personatge.

891. Es va escaure el dia 26.

892. Vegeu el que hem dit abans, n. 846 al cap. cx. [Davant del perill de la gran armada que havien aplegat els angevins, el rei Pere havia fet armar catorze galeres a Barcelona, que foren enviades a Sicília sota el comandament de Ramon Marquet com a vicealmirall. Desclot no ho explica, ni tampoc l'intent posterior, fracassat, dels angevins per prendre Reggio i la persecució de la flota francesa per part de la flota de Roger de Llúria, ampliada amb la de Ramon Marquet, ni l'expedició contra Gerba, on recolliren un gran botí, ni tampoc la traïció del sicilià Alaimo de Lentini; són esdeveniments que explica la crònica anomenada del rei Pere: St. M. CINGOLANI, *Historiografia al temps de Pere II i Alfons II (1276-1291). Edició i estudi de textos inèdits. 1. Crònica del rei Pere*, "Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia", 25 (2003-2004). *Homenatge a la Prof. Dra. Maria Josepa Arnall i Juan*, p. 201-227, concretament p. 207-216. Sobre l'armada de Ramon Marquet, que anà a reforçar la de Roger de Llúria, i l'afer d'Alaimo de Lentini: M. T. FERRER, *Una família de navegants: els Marquet*, p. 161-162 i 174. M.T.F.]

Ab tant, tots los còmits e els notxers faeren homenatge a madona la reina e preseren comiat d'ella; e la reina, plorant molt tendrament, comanà'ls a Déu e a la sua beneita mare. E l'almirall recollí-se, e tots los altres ab ell; e quan foren recollits bateren de remes e partiren-se de Messina e anaren-se'n a una illeta qui ha nom Estràngol, no gaire lluny de Messina.⁸⁹³ E aquí totes les galees donaren la popa en terra en una platjola qui hi és; e l'almirall manà a tota la gent de les galees que s'armassen e que faessen mostra con eren aparellats. Quan totes les gents de galees foren armades e aparellades, molt los féu bell veer; que anc no en foren altres tan bé armades, ne anc no fo més vist tan bell armament de belles cuirasses de samits e de draps d'aur e de bells capells de ferre febrits e de bells escuts e de bones ballestes e de bones llances ab fers febrits, que cascuna valia mitja onça d'aur.⁸⁹⁴

CAPÍTOL CXXI. COM EN ROGER DE LLÚRIA, ALMIRALL DEL REI EN PERE D'ARAGÓ E DE SICÍLIA, PREÏCÀ A LES SUES GENTS DE LA SUA ARMADA

Quan l'almirall viu tanta bella companya e tan bé armada fo molt alegre, cor tan bé eren aparellats; e dix-llur així:

—Barons: vostre⁸⁹⁵ senyor lo rei d'Aragó e de Sicília nós no sabem pas si és en Aragó o en Catalunya o en Navarra; mas, on que ell sia, nós som ací per ell. E sabetés bé que anc la sua senyera no fo vençuda, ne tornà atràs, ne farà ja.⁸⁹⁶ Aquesta gràcia li ha Déus atorgada per ço cor molts treballs ha soferts per créixer la fe de Jesucrist. E hi dic-vos açò, per tal que siats ben aparellats; que, ans que sien dotze jorns passats, haurem haüda una gran batalla, mas ab l'ajuda de Déu nós la vencerem. Per què cascú estia ab ferm cor e ab bo, e no es perda de res; que anc nulls hòmens no gasanyaren tant com nós farem. E devets saber que a Nàpols ha trenta galees armades que el príncep ha fetes armar, e deven-ne venir de Proença trenta, en les quals deu venir lo rei Carles, e el cumó de Pisa deu-li'n lliurar deu armades e aparellades; e així seran setanta cors de galees.⁸⁹⁷ Mas jo veig les nostres

893. Es tracta d'una de les illes Eòlies o Lípari, la més nord-oriental: l'illa Stròmboli, en grec Strongulé, el nom de la qual, recollit de viva veu per Desclot, devia conservar el so de g. Es troba a una vuitantena de quilòmetres de Messina.

894. També aquí, com en altres descripcions de l'aparat guerrer, es reproduëix el goig de la descripció que hem assenyalat en les del botí. Abans, cap. cxiii, també s'ha complagut a donar el preu de les llances: allí cadascuna valia mig morabatí.

895. *vostre*: F *nostre*. [J. B.]

896. En el discurs de Jaume II a Portfangós, en lliurar la bandera reial al seu fill l'infant Alfons, hi ha un ressò d'aquestes paraules. No vol dir que aquell rei les conegués; però sí que hi havia una ideologia i fins una fraseologia comuna, nascuda de les circumstàncies afortunades que travessava el nostre poble.

897. Compte idèntic al del cap. cxix.

galees tan bé aparellades e ab tan noble companya, que per cent galees d'altres gents nós no devem girar, ans en tot lloc on nós les sapiam les devem anar requerre.

A aquestes paraules s'escribaren tots les gents de les galees e dixeren en altes vous:

—Anem, anem lla on sien! Que totes són nostres ab l'ajuda de Déu!

CAPIÍTOL CXXII. COM LO PRÍNCEP, FILL DEL REI CARLES, FÉU ARMAR
A NÀPOLS VINT-E-VUIT GALERES E D'ALTRES LLENYS

Ab tant, tota l'armada se partí d'aquell lloc e costejaren tota la Calàbria tro a un cap qui és prop de Salern.⁸⁹⁸ E el príncep adoncs era en la ciutat de Nàpols e hac sabudes noves que l'armada del rei d'Aragó e de Sicília venia vers Nàpols e que era en les encontrades de Principat; e sobre açò tramès-hi un lleny armat d'un genovès qui havia nom Navarre per saber si era veritat e per escosir quantes galees eren.⁸⁹⁹ Mas les galees, quan hagren passat lo cap de Salern, anaren tan justades, que el lleny armat no les poc bé escosir, que no li fo semblant que fossen pus de vint galees e d'altres llenys sotils; e puis tornà-se'n a Nàpols. E el senyor del lleny armat anà davant lo príncep, e el príncep demanà'l de noves de l'armada del rei d'Aragó, si l'havia vista ne quantes galees eren. E el genovès dix-li:

—Sényer, nós havem vista l'armada prop lo cap de Salern, e són tro a vint galees e d'altres llenys sotils tro a deu; e vós, sényer, fets aparellar aquestes vint-e-vuit galees⁹⁰⁰ qui són ací en Nàpols, que jo fas bé compte que ab aquest meu lleny armat, qui és de seixanta remes, desbarataré totes les barques e els llenys sotils, e les vint-e-vuit galees nostres desbarataran les llurs vint.

—Certes —ço dix lo príncep—, vós deïts bé.

Ab tant, lo príncep féu manament a son almirall⁹⁰¹ que faés armar les galees e aparellar al mills que pogués, e l'almirall féu-ho aitantost, així con lo príncep li ho hac manat. Mas les gents de Nàpols no volien entrar volenters en les galees.

898. COLL (IV, p. 45, n. 1) suposa que aquest cap seria el cap Licosa, que tanca pel Sud el golf de Salern. Encara que es troba prop de 50 Km. de distància, l'opinió sembla fonamentada.

899. AMARI (II, p. 46), que va seguint la narració de Desclot, fa notar aquí "la somma sua diligenza". Per un diploma del 20 juny 1284, es veu que la nau d'aquest genovès era a sou de Nàpols.

900. Abans, c. CXXI, i després, c. CXXIV, Roger de Llúria diu trenta; però la barca que envia no en veu sinó vint-i-vuit, i vint-i-vuit en combaten (cap. CXXVII).

901. Jacques de Bousson.

CAPÍTOL CXXIII. COM L'ALMIRALL DEL REI D'ARAGÓ HAC CONSELL
AB SA GENT, QUAL VIA FAESSEN

Quan l'armada del rei d'Aragó e de Sicília fo partida del cap de Salern, féu la via d'una illa qui és assats prop de Nàpols, qui ha nom Capri,⁹⁰² e aquí tota l'armada s'aturà tota la nuit. E l'almirall hac consell ab la gent de l'armada, que al matí que faessen la via de Baia, d'un port qui és dellà Nàpols;⁹⁰³ e, si l'armada de Nàpols llur eixia, que es combatessen ab ells, e, si no els eixia, que es mesessen en mar e que faessen semblant que se n'anassen vers Sicília, e puis de nuit que faessen la via d'una illa qui ha nom Ponça, qui és assats prop de Gaieta,⁹⁰⁴ e aquí que esperassen l'armada de Proença e de Pisa e que es combatessen ab ella.

CAPÍTOL CXXIV. COM L'ARMADA DEL REI D'ARAGÓ PASSÀ DENANT NÀPOLS,
E AÇÒ FO AL MES DE JUNY, EN L'ANY 1284

Quan venc l'endemà matí que hagren haüt aquest consell e tuit lo tengren per bo, partiren-se d'aquí e passaren davant Nàpols. E l'armada de Nàpols no els eixí, que les gents no es volien recollir ne entrar en les galees, e deïen que, si el príncep no hi entrava ab de sos cavalers, que ja no hi entrarien. E les galees del rei d'Aragó e de Sicília, qui viuren que l'armada de Nàpols no els eixia, meseren-se en mar e faeren la via de Sicília. E, quan foren fora en mar, l'almirall demanà de consell los còmits e els notxers de les galees e l'altra gent.

—Barons —dix l'almirall—, nós havem entès que de Proença vénen trenta galees, e de Pisa, X, e així són quaranta galees. E a Nàpols ha trenta galees armades; e així són setanta galees. Vull saber de vosaltres si ens esperarem tant, tro que sien totes justades e que ens combatam ab totes ensems, o si ens combatrem primerament ab aquestes de Nàpols, si ens volen eixir; e creu que sí faran, pus vegem que les anem requerir.

A açò resposeren los còmits e els notxers e els altres savis hòmens de l'armada:

—Sényer, més nos val primerament combatre ab aquestes trenta galees qui són a Nàpols, que ab l'ajuda de Déu per nient les haurem; e puis combatrem-nos ab les quaranta, quan que venguen. E així haurem més d'avantatge que si ab totes ensems nos combatíem.

Aquest consell tengren tuit per bo. Sobre açò tota l'armada girà, e faeren la via

902. Capri, prop de la punta Campanella, on comença pel sud, el golf de Nàpols. No es veu quin pugui ésser el cap de Salern de què ja ha parlat en el capítol anterior i del qual torna ara a parlar.

903. Baja, en la part occidental del golf de Pozzuoli, compartiment del golf de Nàpols.

904. En italià Ponza, davant per davant de Gaeta. Cèlebre per la batalla naval on fou vençut i fet presoner pels genovesos en 1435 el rei Alfons el Magnànim.

d'una illeta qui ha nom Nízer, qui és lluny de Nàpols cinc milles vers Baia,⁹⁰⁵ e fo mitja nuit quan hi foren. Mas, abans que hi fossen, encontraren dues galees de gaïtans⁹⁰⁶ que el príncep havia fetes armar a Gaieta, qui anaven a Nàpols; e les galees del rei d'Aragó e de Sicília preseren-les, que no els pogren escapar. E puis compartiren los hòmens per totes les galees, e dels catalans armaren les dues galees, e així foren trenta-sis cors de galees ben armades e d'altres llenys sotils.

Sobre açò l'almirall féu venir una barca armada, de la qual era còmit En Joan Arbert,⁹⁰⁷ català, e féu-li manament que se n'anàs a Nàpols e que escosis quantes galees hi havia ne què faïen. Ab tant, la barca armada se partí d'aquí e fou la via de Nàpols, que s'acostà tant a la ciutat, que viu tot ço que faïen; e puis giraren e tornaren-se'n vers Nízer, on era la llur armada. Mas, aitantost con ells hagren girat, un lleny armat eixí de Nàpols, qui els hac vists, e mes-los en caça; mas sempre se'n tornà, que hac paor que no hi hagués aguait. E la barca armada anà-se'n a Nízer e, quan fo lla, trobà l'almirall qui hac ja feta desaferrar tota l'armada.

—Sényer —ço dix lo còmit de la barca armada—, a Nàpols ha vint-e-vuit galees e armen-les a gran pressa; e a gran meravella és molta la gent armada qui entra en les galees, que tota la ribera de Nàpols resplendeix, així com si era jorn, dels grans llums qui hi són e dels elms febrits e dels hòmens armats qui es recullen en les galees.

CON L'ALMIRALL FÉU LA VIA DE CASTELLAMAR⁹⁰⁸

Quan l'almirall hac entès ço que En Joan Arbert hac dit partí-se d'aquí ab l'armada e fou la via de Castellamar,⁹⁰⁹ qui és dellà de Nàpols vers llevant, tant en obert, que no volc fer la via de Nàpols per tal que el sol no els donàs en la cara. Açò fo lo primer dilluns de juny, en l'any de 1284.⁹¹⁰

905. El manuscrit de París (ed. Coroleu, p. 231) diu *Niseta*, més pròxim al nom italià, que és *Nísida*. És l'antiga Nesis dels romans. Es troba a l'entrada del golf de Pozzuoli, i ja hem dit (n. 903 al cap. cxxiii) que Baia o Baja es troba a la part occidental d'aquest golf. Quant a la distància de Nísida respecte a Nàpols resulta aproximada en Desclot, perquè cinc milles són una mica més de vuit quilòmetres, i en línia recta hi ha uns set quilòmetres de l'illa al Castell Nou.

906. Gaïtans o gaetans, naturals de Gaeta.

907. *Arbert*: F *Albert*. [J. B.]

908. A E S V marquen aquí separació de capítol, però F no; ni hi ha rúbrica en la llista d'aquestes. La d'aquí és presa de V. [J. B.]

909. Castellamare di Stabia, en l'angle sud-est del golf de Nàpols.

910. El primer dilluns de juny va escaure's el dia 5, en 1284.

CAPÍTOL CXXV. COM LO PRÍncep AB SOS CAVALLERS MUNTAREN
EN LES SUES GALERES E FEREN LA VIA DE LES GALERES DEL REI D'ARAGÓ

Quan lo príncep viu que les galees del rei d'Aragó e de Sicília passaven davant la ciutat de Nàpols e que demanaven batalla, ell, son cors, tot armat, muntà en una galea e féu manament que tot hom qui son amic fos que vengués après d'ell.⁹¹¹ Quan los cavallers e els barons qui ab ell eren e totes les altres gents viuren que el príncep era recollit en la galea, cascuns, al mills que pogren, recolliren-se en les galees ab llurs armes, tant que totes les galees eren plenes de cavallers e de gents armades, que no en podien pus caber. En la galea en què el príncep era havia molts comtes e barons honrats e mouts cavallers francès e pulleses, tants, que a penes podien caber en la galea.⁹¹² E quan foren tuit recollits partiren-se de la ciutat de Nàpols ab gran alegre e ab gran gatzara de trombes e d'altres estruments e faeren la via de les galees del rei d'Aragó e de Sicília.⁹¹³

CAPÍTOL CXXVI. COM L'ALMIRALL DEL REI D'ARAGÓ FÉU FER UNA ESCALA
DE VINT GALERES E LES ALTRES FÉU METRE EN REGUARDA

Quan l'almirall del rei d'Aragó e de Sicília viu que les galees eren eixides de Nàpols e que faïen la llur via hac molt gran goig. E mes mans a girar e féu una escala de vint galees e féu metre les altres en reguarda, e féu-llur manament que sol no es moguessen ne haguessen cura d'ells, si doncs no veïen que gran ops llur fos; e, si veïen que més galees venguessen d'altra part,⁹¹⁴ que donassen per ells e faessen-ho en tal guisa que fos honor de llur senyor e profit d'ells; que ben sabien qual era la llur reencò: tant solament del morir sens nulla mercè.

CAPÍTOL CXXVII. COM EN ROGER DE LLÚRIA, ALMIRALL DEL SENYOR
REI D'ARAGÓ, PRES LO PRÍncep FILL DEL REI CARLES
E DESBARATÀ TOTES SES GALERES

Ab tant, les galees se foren acostades molt prop les unes de les altres, e l'almirall del rei d'Aragó e de Sicília féu llevar remes a les sues galees, per tal que els ba-

911. El príncep Carles de Salern (Carles II d'Anjou, cognomenat *el Coix*) va embarcar-se, contra els manaments del seu pare i els consells del cardenal Gherardo, instigat pel seu favorit el comte d'A-cerra (AMARI, II, p. 47).

912. L'almirall era, com hem dit, Jacques de Bousson; hi havia també els comtes de Brienne i Acerra, Rinaldo Galard, etc. (AMARI, II, p. 48).

913. Aquesta descripció fa pensar en la de l'embarcament d'Alfons el Magnànim, els seus germans i els seus barons per anar al combat de Ponça. També el resultat fou el mateix.

914. Recordem que hi havia anunciades trenta o vint-i-vuit galeres de Provença i deu de Pisa (caps. CXXII i CXXIV).

llesters de les sues galees los poguessen colpejar de la llonga, abans que ab ells fossen ajustats.⁹¹⁵ E, quan totes les galees foren justades ensems e hagren ferides les unes les altres, la batalla fo molt forta e dura, de llances e de dards, e de peres e de cairells. E la galea en què el príncep era anà envestir la galea de l'almirall del rei d'Aragó de llong en llong, e combateren-se sí fortment, que molt era gran feredat de veer tant hom nafrat e mort de colp de llances e de cairells e de colps d'espaaes e de costalers. Sí que cells de la galea de l'almirall del rei d'Aragó e de Sicília muntaren moutes vegades en la galea del príncep per esvair, mas havien-se'n a tornar en la llur galea: tanta era la multitud de la gent armada qui era en la galea del príncep, que no podien esvair ne anar avant. E a la fi un proer de la galea de l'almirall del rei d'Aragó pres una destrala e donà tants colps en el costat devers proa de la galea del príncep, que esvaí la taula del costat e la trencà; e un durador⁹¹⁶ de Messina gità's en la mar ab un barrobí e barrinà la galea del príncep bé en sis llocs. E quan la galea prenia lo lats⁹¹⁷ vers la galea de l'almirall del rei d'Aragó, e l'aigua entrava en la galea del príncep, tanta, que les gents qui eren dessota coberta ho dixeren als mariners qui damunt eren; sí que la galea començà a ficar la proa. E els mariners, qui viuren que la galea ficava la proa e que tanta aigua havia en la galea, cridaren altes vous:

—Aquesta galea és esfondrada!

Los cavallers francès qui eren en la galea ab lo príncep no entenien què es volia dir “esfondrar”, mas quan viuren los mariners gitar en la mar e la galea qui ficà la proa sots aigua meseren-se dessots en la popa de la galea; e el príncep romàs damunt en la popa de la galea ab gran re de comtes e de barons. E l'almirall del rei d'Aragó, ab gran re de sa companya, saltà en la galea del príncep ab les espaaes en les mans e donaren de grans colps de llong e de través, que no era null hom qui davant llur pogués estar que no fos mort o nafrat. E l'almirall del príncep, qui havia nom Guillem l'Estandart, mes mans a cridar:

—*Beils* senyor! Ací és lo príncep qui es *rent* a vós e al rei d'Aragó!⁹¹⁸

E mantenenent l'almirall correch avant e demanà qual era el príncep; e el príncep féu-se avant e donà-li l'espaa, e l'almirall pres-lo per la mà e trasc-lo de la sua galea e mes-lo en l'altra sua. E els còmits e els barons francès e pulleses qui ab ell eren reteren llurs espaaes als notxers e als hòmens de la galea de l'almirall, e meseren-los en la galea ab lo príncep ensems. E mantenenent la galea del príncep fo plena d'aigua e entrà-se'n a fons ab tota la gent armada qui llains era, que no hi pogren dar consell.

915. Sobre la importància d'aquesta tàctica, vegeu MUNTANER, cap. CXXX.

916. El manuscrit de París (ed. Coroleu, p. 234) diu *duvador*. Però ni *durador* ni *duvador* no sabem què sigui. COLL (IV, p. 53, n. 1) es pregunta si no podria ésser l'equivalent de “dolador”, que és el tallador o polidor de fusta o pedra.

917. És a dir, que s'inclinava cap a una banda.

918. *Beils* i *rent* són formes franceses per caracteritzar la llengua del personatge. [J. B.]

E les altres galees del príncep foren ja desbaratades e preses, e els hòmens lligats e compartits per galees, cells qui vius foren escapats de la batalla. Mas no en retengren sinó catorze galees, que les altres catorze, quan viuren que no podien més durar a la batalla, desllenegaren-se de les altres e giraren la proa vers la ciutat; e puis bateren de remes e fugiren aitant com pogren, e vengren a la ciutat de Nàpols, qui els era molt prop, e contaren com llur era esdevengut e con lo príncep era pres ab tota sa gent.

Quan lo príncep fo en la galea de l'almirall e viu que així li era pres, hac gran paor de morir e fo molt esperdut; e no fo meravella.⁹¹⁹ E l'almirall dix-li:

—Sire príncep, si vós volets escapar a mort, fets-me venir la sor de madona la reina, que vós tenits en presó.⁹²⁰

—Sire almirall —ço dix lo príncep—, ço serà fet molt tost.

E el príncep manà a un seu cavaller francesc d'aquells qui eren preses que hi anàs a Sent Salvador de Castellamar, on era,⁹²¹ e que dixés a la princesa com li era esdevengut, e que la li tramesés. Ab tant, lo cavaller muntà en un lleny armat que l'almirall féu venir, e portaren-lo lla on la princesa muller del príncep era. E el cavaller dix-li com llur era esdevengut e com lo príncep era pres ab gran re de barons e de cavallers; e, si volia que no morís, que li tramesés la sor de la reina d'Aragó.⁹²²

CAPÍTOL CXXVIII. COM LO PRÍncep FILL DEL REI CARLES
FÉU RETRE A L'ALMIRALL DEL REI D'ARAGÓ LA GERMANA
DE LA REINA D'ARAGÓ QUE ELL TENIA PRESA

Quan la princesa muller del príncep⁹²³ entès que son marit era pres e que tota la sua armada era desbaratada per les gents del rei d'Aragó, hac tan gran dol en son cor, que mantenent caec en terra esbalaïda e eixí fors de son seny e estec

919. El record de Conradí devia obsessionar-lo en aquelles hores, i a això es refereix, sens dubte, el “no fo meravella” de Desclot. [Sobre la reacció de Carles d'Anjou a la presó del seu fill: St. M. CINGOLANI, *Historiografia, propaganda*, p. 514-518. Sobre el període de presó del príncep de Salern: L. D'ARIENZO, *Documenti sulla prigionia di Carlo II d'Angiò, principe di Salerno*, XI Congresso di Storia della Corona d'Aragona. *La società mediterranea all'epoca del Vespro* (Palermo, 1982), Palerm, Accademia di Scienze, Lettere e Arti, 1983, Comunicacions, II, p. 489-555. M.T.F.]

920. Arran de la batalla de Benevento i de la mort de Manfred (1266) els tres fills de Manfred i de la seva segona muller Elena, petits encara, foren empresonats. Beatriu, la més petita, és aquesta de qui parla aquí la crònica.

921. Saba Malaspina diu també que la princesa es trobava en *Castrum ad mare*. En canvi, Muntaner (cap. CXIII) diu que al castell de l'Ou, a Nàpols, AMARI (II, p. 52) accepta la versió de Muntaner.

922. AMARI (II, p. 50), que segueix Desclot en la descripció del combat, escriu: *Scrivendo solo per narrare quel que mi sembra più vero, mi sono tenuto a Desclot catalano, perchè meno esagerato, é minutissimo ne' particolari*. [Sobre la batalla cf. també J. PRYOR, *The Naval Battles*, p. 189-195, amb un mapa del lloc probable on tingué lloc. M.T.F.]

923. La primera, muller de Carles el Coix.

gran temps que no parlà e perdé sa color així com si fos morta. Mas les dones e les donzelles qui ab ella eren, la confortaren e la tornaren en son seny als mills que pogren, e li faeren remembrant ço que el príncep havia manat d'aquella dona, que li fos tramesa. Quan la princesa fo tornada en son seny, remembrà-li de son marit lo príncep, e aitantost entrà-se'n en una cambra e féu venir aquella dona qui era sor de la reina d'Aragó e de Sicília; e arnescà-la⁹²⁴ molt bé de rics vestits e de riques joies que li donà. Puis agenollà's als seus peus e dix-li en plorant:

—Bella amiga dolça, ben veets vós que les aventures d'aquest segle són molt grans e meravelloses; que en poca d'hora és hom ric o en poca d'hora és hom pobre, que perd hom si mateix e tot quant hom ha. Certes, jo us he amada e honrada de mon poder e anc no us fiu res qui us tornàs a pesar ne a enuig.⁹²⁵ Per Déu vos prec que siats membrant de mon senyor lo príncep, que pregats madona la reina per ell, que no li faça mala presó ne haja per ella negun mal.

—Certes, madona, jo hi faré tot mon poder en servir ell e honrar aitant quant pusca, e son molt despagada con la sua noble persona pren dan ne deshonor en re.

Ab tant, la sor de la reina d'Aragó e de Sicília pres comiat de la princesa, e el cavaller qui hi era vengut, atressí; e muntaren en el lleny armat e puis tengren llur via tro lla on l'armada del rei d'Aragó e de Sicília los esperava. E vengren a la galea de l'almirall, on lo príncep era, e la dona muntà en la galea ab gran honor, e aquí fo molt bé servida per l'almirall e per tots los altres.

CAPÍTOL CXXIX. COM L'ALMIRALL DEL REI D'ARAGÓ SE'N TORNÀ
A MESSINA AB LO GUANY QUE HAVIA FET

Quan l'almirall tenc lo príncep en la galea, e els comtes e els barons qui ab ell eren, e hac cobrada la sor de la reina, féu manament a totes les galees que faessen la via de Sicília. E mantinent arboraren e collaren, e puis faeren vela ab les catorze galees que hagren gasanyades en la batalla e anaren tant, nuit e jorn, ab veles e ab rems, que vengren a la ciutat de Messina ab gran alegre. E l'almirall lliurà lo príncep a madona la reina e a son fill En Jacme; e la reina féu-lo metre en el castell de Matagrifó⁹²⁶ e lliurà-li cavallers e hòmens honrats qui el guardaven, mas no gents que hom lo ferràs ne li faés mala presó, ans anava tot solt per un palau en

924. *Arnescà-la*, verb derivat d'arnès, equivalent d'*arrea-la*, que és el que diu el manuscrit de París (ed. Coroleu, p. 235). Avui diríem: "la va guarnir".

925. D'infant, tanmateix, aquesta criatura no havia tingut sinó una vida mísera, i l'historiador alemany GREGOROVIVUS, *Geschichte der Stadt Rom in Mittelalter* (ed. italiana de 1926), s'indignava considerant la suma que Carles d'Anjou despenia en l'alimentació de Beatriu i dels seus dos germans.

926. El castell de Matagrifó és el castell de Messina.

què hom lo tenia, e li faïa hom aïtanta d'honor con fer podia, així com a hom pres honrat e bo.⁹²⁷

Ara lleixa a parlar lo llibre del príncep e dels fets de Sicília e torna a parlar del rei d'Aragó e de Sicília.

CAPÍTOL CXXX. COM LO REI EN PERE D'ARAGÓ E DE SICÍLIA
ANÀ AB SES HOSTS EN TUDELA DE NAVARRA

Diu lo comde que quan lo rei hac presa la ciutat d'Albarrasí e l'hac establida de cavallers e de sirvents e de vianda e de ço qui mester hi era,⁹²⁸ partí-se d'aquí ab totes les hosts e anà-se'n a Tudela de Navarra; e aquí atendà-se ab totes les hosts pres de la ciutat, llains en l'horta,⁹²⁹ e foren-hi quaix totes les gents d'Aragó, de ciutats e de villes,⁹³⁰ a cavall e a peu, e de Catalunya gran res,⁹³¹ e podien ésser tro a mil cinc-cents hòmens a cavall, entre els quals n'hi havia més de mil tots coberts de ferro, de cors e de cavall, e més de deu mília servents. E lo rei estec aquí atendat per tres jorns ab ses hosts vers aquella part que és apel·lada Puig de Sanxo e era fort prop de la vila,⁹³² e no volc que hom hi tallàs horta ne vinyes, mas les gents no es pogueren d'açò cabdellar ne refrenar per res, que tallaren gran res de l'horta a llur guisa, que anc no els eixí null hom de la vila a contrast que els ho vedàs, jatsia que hi fos En Joan Nunis, bé ab quatre-cents cavallers o pus, e ab gran res de servents.

Quan lo rei viu que aquí no podia res fer, ne negú no li eixia per batalla ne per als, manà consell a tots sos rics hòmens e ordonà ab ells que entràs en Navarra dins e que es venjàs de l'honta que li havia feta fer lo rei de França en l'any passat, car sobre treves li féu entrar host per Navarra en Aragó; e així ell ara, pus ja havia justada tanta de gent, que li entràs en Navarra. E així com fo estat ordenat, fo fet.

E en l'endemà matí lo rei féu desatendar e passà l'aigua d'Ebre ab ponts de

927. Observem de quina altra manera i amb quin altre to parla sempre Desclot de Carles II d'Anjou que de Carles I. I el mateix podem dir del cronista Muntaner.

928. Vegeu abans, cap. CXVIII.

929. La primera data que coneixem d'estada del rei a l'horta de Tudela és del 23 de setembre de 1284.

930. J, que a partir dels mots *e foren-hi quaix* és pres com a base d'aquesta edició, presenta molts casos de substitució de *l* per *ll*. En aquest mot *villes*, com en alguns altres, probablement *ll* no representa un so palatal (avui grafiat per *ll*), ni un so geminat (*ll*), sinó el so de *l*. [J. B.]

931. Hi ha abundor de notícies documentals sobre l'exèrcit amb què Pere el Gran va entrar a Navarra (convocatòries, composició, amb noms d'alguns personatges, atzembles, despeses, etc.). [Sobre l'exèrcit que entrà a Navarra: F. SOLDEVILA, *Les gestes de Pere el Gran*, "Anuari dels catalans", Barcelona, 1926, p. 46-87, concretament, p. 76-77. M.T.F.]

932. Sabem que el rei era encara atendat a l'horta de Tudela el dia 28 de setembre i que després ja se'n va tornar a Aragó. Aquesta és la sola data que dóna ZURITA, llib. IV, cap. LIII. Va passar-hi, doncs, cinc o sis dies, no tres com diu Desclot. Quant al puig de Sanxo del qual parla aquí, COLL (IV, p. 60, n. 3) suggereix la possibilitat que es tracti del turó on es dreça el castell de Tudela.

barques que hi hac feitas fer e entrà-se'n en Navarra;⁹³³ e partiren-se les hosts e les gents e anaren-se'n per diverses llogars, e majorment los hòmens de peu, e feren mal per alqueries e per viles. E per tal car Navarra és fort espès poblada de viles, cremaren viles e llogars molts, e robaren tota la terra, aitant com cercaren, que res no hi lleixaren que tot no se n'ho llevassen. Mas quan lo rei desatendà de sobre Tudela per passar en Navarra, no n'havia res fet saber a negú tro sus que dec desatendar, e quaix lo dir e el fer tot fo u. E així, com ell fo passat en Navarra, negú no volc ne gosà romanir après; per què, al desatendar de les hosts, cuidaren gran dan pendre a la darrerria, per ço car En Joan Nunis eixí ab companya de cavall e de peu de la vila e ab poc hagueren fet gran mal, mas Déus no ho volc que presessen mal aquella vegada. Mas lo vespre, quan lo rei e totes les hosts foren en Navarra passades ab tot llur arnès, vengueren d'Aragó una gran rècua d'atzembles que eren en partida del rei e en partida de les altres gents que eren ab ell; e aquelles atzembles venien carregades de vianda que aportaven a la host, e cuidaven trobar lo rei lla on l'havien lleixat, pres de Tudela, e vengueren-se'n via dreta vers la via de Tudela. E quan foren en l'horta trobaren companyes a peu e a cavall que eren d'En Joan Nunis, e demanaren-los aquells qui menaven les atzembles on era lo rei d'Aragó, e aquests resposeren que lla on l'havien lleixat com se'n partiren, ço és a saber al Puig de Sanxo. E així vengueren-se'n aquells ab les atzembles tro sus a la vila e no saberen mot tro que tots foren presos e aturats ab ço que portaven.

Ab tant, lo rei d'altra part calcigà e correc a tota sa guisa e a sa voluntat per Navarra, e féu-hi damnatge que no poria ésser aesmat, que bé trobà hom ab veritat que hi havien barrejat e cremat los servents vuitanta viles, entre poques e grans, e més; e menaren-se'n ab si gran guany de robes e d'altres coses moltes.⁹³⁴ E puis tornà-se'n lo rei en Aragó⁹³⁵ e donà comiat a les hosts e als cavallers e reté-los grat e mercès del servici que li havien fet; e cascú tornà-se'n en son alberg.

E lo rei ordenà e establí sos frontalers, hòmens de cavall e de peu, a Eixea e a Tarassona e per los altres llocs de frontera de Navarra.⁹³⁶ E quan ho hac fet venc-se'n a Saragossa per delitar son cors e per reposar, que bé ho havia mester, tant havia treballat tot l'estiu passat.⁹³⁷

933. Tenim documents que parlen d'aquests ponts sobre l'Ebre i de fusta i barques per construir-los.

934. Els almogàvers no van estalviar ni els llibres sagrats ni els calzes, i tenim notícies d'ordres donades pel rei perquè siguin restituïts. [F. SOLDEVILA, *Les gestes*, p. 77. M.T.F.]

935. Tenim la impressió, a causa de les dades del nostre itinerari de Pere el Gran, que el rei, personalment, no es va moure de Tudela i que, com hem dit, d'allí se'n va tornar a Aragó. I el dia 29 de setembre ja el trobem a Tarassona. [Quan publicàrem la segona edició de *Pere el Gran* de F. SOLDEVILA, no trobàrem l'itinerari del rei entre els seus papers més que fins tot l'any 1280, itinerari que figura al volum 2. M.T.F.]

936. El rei, en efecte, va recórrer les viles de frontera —Tarassona, Mallèn, Taúste, Eixea, Sos— i va prendre disposicions per a llur defensa, i va establir, com diu Desclot, els frontalers o capitans de frontera.

937. La primera data d'estada del rei a Saragossa és del 2 de novembre de 1284.

E aquí estec-se un gran temps, quaix tro sus a la setmana de la festa de Rams, per ço car los rics hòmens d'Aragó e els hòmens de les viles tots li faïen moltes demandes e conformacions d'algunes franqueses e furs que demanaven, les quals al rei no era viares que, de tot així com ells ho demanaven, los ho degué atorgar, ne pogué sens gran perjudici seu e de sa senyoria.⁹³⁸ E així en esta contesa estec per lo dit temps embargat en Aragó, que no podia res fer de sos afers així com ops fóra ni ell volia, ja sia que bé n'hagués ops segons l'ardit que li venc depuis allí moltes vegades e en aquest llibre vos serà dit avant.

Ara lleixarem estar lo rei d'Aragó, qui és romàs en Saragossa, e parlarem del rei de França.

CAPÍTOL CXXXI. COM LO REI DE FRANÇA AJUSTÀ E FÉU TOT SON PERTRET PER TERRA E PER MAR, PER VENIR CONTRA LO REI D'ARAGÓ E LA SUA TERRA

Quan lo rei de França hac entès que el rei d'Aragó havia pres lo castell d'Albarasí e puis li havia correguda tota Navarra, que es tenia per ell,⁹³⁹ sí fou molt corruixat⁹⁴⁰ e felló. E jatsia que bé hagués dos anys passats que ell havia treballat en ajustar gents e viandes per venir ab tot son poder contra la terra del rei d'Aragó,⁹⁴¹

938. Es tracta ja de les demandes de la Unió aragonesa (vegeu ZURITA, llib. IV, capítols LIII-LIV). [L. GONZÁLEZ ANTÓN, *Las uniones aragonesas*. M.T.F.]

939. El 16 d'agost de 1284, el príncep Felip (Felip el Bell), fill de Felip l'Ardit, s'havia casat amb Joana, reina de Navarra, filla del rei Enric I. Aquest enllaç afermava la intervenció francesa a Navarra, que restava totalment al voler del rei de França.

940. El manuscrit de París (ed. Coroleu, p. 239) no diu *corruixat*, sinó *irat*. *Corruixat* és un gallicisme, per *courroucé*. El manuscrit J (o sia de la Biblioteca d'El Escorial), que l'ed. Coll pren per base a partir del cap. CXXX per acabament del manuscrit Dalmases, deu haver volgut imitar ací el parlar del rei francès.

941. Felip III es disposava a apoderar-se dels regnes de Pere el Gran que el papa Martí IV havia donat al fill que ell designés, llevat l'hereu. La sentència de privació dels regnes és del 21 de març de 1283. I per l'agost del mateix any, el papa donava comissió al legat perquè fes la donació al fill del rei de França, que fou Carles de Valois. [Desclot no ha comentat abans les mesures preses per l'Església contra Pere el Gran com a càstig per la conquesta de Sicília, primer l'excomunió de 1282, l'entredit dels seus regnes i la deposició del rei el 1283 i, després, l'atorgament d'aquests regnes a algun príncep francès. Segons St. M. CINGOLANI, *Historiografia, propaganda*, p. 498, aquest silenci era volgut per tal de no censurar l'estament eclesiàstic; el rei havia prohibit als eclesiàstics publicar les butlles papals contra ell. Sobre l'actuació de la Santa Seu contra el rei Pere: J. VINCKE, *El entredicho de 1283*. IDEM, *Staat und Kirche in Katalonien und Aragon während des Mittelalters*, I. Münster, 1931. IDEM, *Documenta selecta mutuas civitatis Arago-Cathalaunicae et Ecclesiae relationes illustrantia*, Barcelona, Biblioteca Balmes, 1936, p. 12-25. J. M. POU, *Conflictos entre el pontificado*. A. FÁBREGA, *Actitud de Pedro III el Grande*. J. TRENCHS, *La Penitenciaría Apostólica y la conquista de Sicilia (1282-1297)*, XI Congreso di Storia della Corona d'Aragona. *La società mediterranea all'epoca del Vespro* (Palermo, 1982), Palerm, Accademia di Scienze, Lettere e Arti, 1983, Comunicacions, IV, p. 367-395. L. VONES, *Un mode de résolution des conflits*, p. 322-325. S'ha dit que Pere el Gran intentà evitar les accions papals contra els seus regnes donant-los al seu fill Alfons, però no sembla cert: F. SOLDEVILA, *La pretesa donació dels regnes per Pere el Gran al seu fill Alfons*, a *Homenaje a Johannes Vincke*, CSIC-Goerres-Gesellschaft zur Pflege der Wissenschaft, Madrid, 1962-1963, p. 193-200. M.T.F.]

llavors, quan hac oït açò, cuità més lo fet, e féu fer cent cossos de galeres en ribera d'un flum qui és en Proença, que ha nom Rosa,⁹⁴² e atressí féu fer en altres llogars gran armada per mar, ço és a saber a Narbona e a Marsella e per tota la ribera aïtant com és la sua marca ne del rei Carles, tro sus en la ribera de Gènova,⁹⁴³ e féu posar taula en molts llocs de la ribera per asoldadar mariners e tots hòmens d'armes, de qualque llengua fossen, que volguessen anar en la sua armada. E així hac en breu temps, per lo gran sou que donava, compliment d'hòmens a tota sa armada entre proençals e narbonesos e marsellesos e pisans e altres gents ajustadisses moltes.

E ell d'altra part aparellàs de venir per terra ab lo major poder que de cent anys a ençà la corona de França no havia ajustat. E, entre cells que hac per força e cells que hac per grat e cells que assoldejà, ajustà bé disset mília hòmens a cavall, tots de paratge, e assoldejà ben divuit mília ballesters de peu e d'altres hòmens de peu bé cent mília o pus; e era tan gran l'aparellament, que quaix no és cosa que es dega creure, si hom no ho havia vist.⁹⁴⁴ E hac fet aportar, per los dos anys passats, vianda per mar e per terra, tota quanta poc ajustar d'Alemanya ençà sus a Narbona e a Carcassona e a Tolosa e en los llogars veïns el rei d'Aragó, ço és a saber, a Catalunya.

E puis partí's de França ab tota aquella multitud de gents e venc-se'n a Tolosa, així que sus al Pascor fo ajustat ab tota sa gent a Tolosa;⁹⁴⁵ que tan era gran la host, que, si tota anàs ajustada e partís un dia d'un lloc e volguessen anar en l'altre, no pogueren anar per res del món una llegua, que no podien caber en ninguna ciutat per gran que fos; que sol les bèsties, entre cavalls e atzembles e altres bèsties que menaven, tenien bé mitja lleuga a totes parts lla on eren atendats. E allí havien francesos e picards, tolosans e llombards, bretons e flamencs, borgonyons e alemanys, proençals e anglesos e gascons e quaix de totes les llengües de cristians, hòmens e barons. E a Tolosa foren tots escrits, per manament del rei de França, cells qui anar devien, e sejoynaren aquí alguns dies tro après les festes de Pasqua.

Ara lleixarem açò estar e tornarem al rei d'Aragó, qui era romàs en Saragossa embargat per raó de les demandes que li faïen los rics hòmens de les viles d'Aragó.

942. En català el nom és Roine. Rosa és el nom provençal.

943. El rei Pere en tenia prou notícia, i el 14 de setembre de 1284 prohibia la sortida de pega, es-topa, etc., dels seus reialmes, perquè el rei de França estava fent un estol (Arx. Cor. Aragó, reg. 43, f. 38).

944. La xifra és exagerada. Però és notable la frase de Desclot, que pot interpretar-se com si es referís a ell personalment. I així ho interpreta AMARI (II, p. 127), en un altre dels seus judicis elogiosos sobre Desclot: "Il grave Desclot aggiunge non potersi credere da qui non lo avese visto con gli occhi".

945. Pasqua va escaure's, l'any 1285, el 25 de març.

CAPÍTOL CXXXII. COM LO REI EN PERE D'ARAGÓ TENC PARLAMENT
A SARAGOSSA AB LOS HÒMENS D'ARAGÓ

Quan lo rei hac estat llong temps en la dita ciutat de Saragossa, sí que ja era pres de la festa de Rams,⁹⁴⁶ e veïa que no es podia avenir en negun cas ab los aragonesos, apellà un dia tots los rics hòmens d'Aragó e ciutadans de Saragossa dins en son palau e dix-los així:

—Barons: llong temps só estat en aquesta terra ab vosaltres per tal que em pogués avenir ab vosaltres de les demandes que em fets; e no es pot fer a mon semblant, e no roman en mi, mas en vós que tots dies me fets demandes novelles. E així és-me viares que, si d'aquests cent anys hic estava, que tota hora hauria assats què fer.⁹⁴⁷ Mas jo no em puix aturar per neguna res, per tal car jo sé per cert que el rei de França ab tot son poder, ab ajuda de l'apostoli, s'aparella de venir en breu sobre mi e ma terra, ço és a saber, Catalunya. E jo he'm massa trigat d'aparellar com puixa esperar e em puixa defendre de tan grans dues guerres;⁹⁴⁸ e no ho he ops a trigar, car ja és lo dit rei de França ab totes ses hosts en Tolosa per venir sobre Catalunya, e com jo hagués perduda la terra de Catalunya, ja no en cobraria d'ara tan bona.⁹⁴⁹ Per què jo m'he a partir d'ací per aquestes raons e no em puig pensar que pogués dar ara sens gran perjudici meu com vós fóssets pagats de mi. Ab tant, coman-vos a Déu, e, si volets defendre vós e ma terra, e vostra que és, de mos enemics, e vostres que són, farets-ho bé e gint; e, si no, no hi puig àls fer. Mas jo he fe que vosaltres sots tals, que farets ço que devets vers mi ara e tots temps.

E quan lo rei hac açò dit llevà's d'aquí e anà menjar; e en breu de dies venc-se'n de jornada en jornada vers Lleida. E, al venir, pasà per un monestir de dones de l'orde de l'Espital que ha nom Sexena,⁹⁵⁰ e trasc-ne una filla del comte de Foix, que ha nom Dona Constança, que era allí en hàbit seglar, la qual ell havia allí comanada per ço que es nodrís ab les dones, e menà-la-se'n ab si tro sus a Lleida, on fo lo digmenge de Rams, mentre hom deïa les misses.⁹⁵¹ E aquí fo rebut ab molt

946. L'estada del rei a Saragossa fou intermitent. Les Corts havien estat prorrogades a Osca (vegeu ZURITA, llib. IV, cap. LIV). Així i tot hem trobat el rei a Saragossa del 2 al 19 de novembre de 1284, del primer de febrer al 13, i del 22 de febrer al 4 de març de 1285. La festa de Rams va escaure's el dia 18 de març. [Sobre aquesta Cort: L. GONZÁLEZ ANTÓN, *Las uniones aragonesas*. M.T.F.]

947. Cf. amb la frase de Jaume I, en una ocasió similar, relativa als aragonesos (*Llibre dels Feits*, § 392).

948. La guerra de Sicília i la de Catalunya.

949. Cf. també amb l'elogi de Catalunya de Jaume I, en la mateixa ocasió i en el mateix lloc del *Llibre dels Feits*, cit. n. 392.

950. Fins al 4 de març el rei va estar, com hem dit (n. 946) a Saragossa. Després va anar-se'n a Osca i Sarinyena. I el 17 de març el trobem a Sixena.

951. Constança de Foix, filla del comte Roger Bernat III de què ha parlat abans, capítol LXXV. Constança havia estat destinada, a un cert moment, a l'infant Jaume, fill de Pere el Gran, i fou deixada en ostatge pel seu pare, quan el 10 de desembre de 1283, fou alliberat pel rei Pere. Ara va restar al castell de Lleida fins a les acaballes del 1286 que fou tornada a Sixena. El rei va arribar a Lleida, com diu

gran honor per los hòmens de la ciutat, e puis entrà-se'n en son palau; e sojornà aquí dos o tres jorns, e puis partí's d'aquí per anar vers Barcelona,⁹⁵² e lleixà la dita donzella, filla del comte de Foix, al seu castell de Lleida.

CAPÍTOL CXXXIII. COM LO REI D'ARAGÓ EN PERE FÉU ROSSEGAR E PENJAR
A EN BERENGUER OLLER DE BARCELONA AB SET DE SOS COMPANYYONS

En aquell temps havia un hom en la ciutat de Barcelona que havia nom En Berenguer Oller e era de vils gents, mas havia ajustats molts de sos pars en la dita ciutat e, qui per grat, qui per força, havia quaix tot lo poble menut de Barcelona fet jurar de seguir la sua voluntat e en semblança de bé havia fet gran mal en aquell lloc, en gran perjudici del senyor rei e dels prohòmens de la ciutat, així com cell que havia fetes justícies e desposseït l'Església e el bisbe e gran res de burgesos de Barcelona, de llurs rendes e de llurs censals per sa pròpia auctoritat. E no se'n volia estar per lletres ne per missatges que el rei ne sos oficials li n'haguessen anc trameses, ans quan negun li'n contrastava a res, ans fos tort o dret, sempre li venia damunt ab tot lo poble, de què ell se faia capità e governador, així que moltes vegades aportà la ciutat damunt dita en punt de perdre.

Entre molts mals que havia fets e pensats, sí havia ordenat aquesta saó que el dia de la festa de Pasqua proïsmament,⁹⁵³ que ab lo poble, a no sabut, se lleixàs anar als clergues e als jueus e a tots los rics hòmens de la ciutat que no volguessen a ell consentir, que els oceís tots, e que es presessen los albergs e tot ço que hi era, a llur ops, e puis que lliurassen la ciutat al rei de França per tal que el rei d'Aragó no els ho pogués carvendre jamés. E lo rei, que sabé açò, fo molt despagat e felló, quan un vil hom li havia emblada tan noble ciutat com és Barcelona.⁹⁵⁴ Ab tant, partí-se de Lleida, segons que damunt és dit, e de jornada en jornada venc-se'n en un lloc que és prop de Barcelona quatre lleugues, que ha nom Martorell, e aquí fo

Desclot, el diumenge de Rams, o sia el dia 18 de març de 1285. A Sixena, sens dubte, no va deixar de visitar la tomba del seu avi Pere el Catòlic; visita que, per les circumstàncies en què tenia lloc, encarat com es trobava amb una Croada francesa contra els seus regnes, degué revestir un viu patetisme.

952. El rei va estar a Lleida fins al dia 21 de març; el 22 ja el trobem a Santes Creus. Després de visitar la tomba del seu avi, pogué visitar l'església que havia escollit per bastir-hi la pròpia tomba. No va anar, doncs, directament a Barcelona. Però hi va anar des de Santes Creus.

953. Pasqua va escaure's el dia 25 de març l'any 1285, com ja hem dit anteriorment.

954. Elogi de Barcelona. [Sobre la revolta de Berenguer Oller: C. BATLLE I GALLART, *Aportacions a la història d'una revolta popular: Barcelona 1285*, "Estudis d'Història Medieval". II. *Estudis dedicats a Ferran Soldevila*, Barcelona, Societat Catalana d'Estudis Històrics, 1970, p. 19-29. Ph. WOLFF, *L'épisode de Berenguer Oller à Barcelone en 1285. Essai d'interprétation sociale*, "Anuario de Estudios Medievales", v (1968 [1970]), p. 207-222. C. BATLLE, *La crisis social y económica de Barcelona a mediados del siglo XV*, I, Barcelona, CSIC. Departamento de Estudios Medievales, 1973, p. 36-44. Vegeu la relació que fa de l'esdeveniment la crònica del rei Pere: St. M. CINGOLANI, *Historiografía al temps de Pere II*, p. 216-217. M.T.F.]

lo divendres sant de Pasqua.⁹⁵⁵ E quan saberen a Barcelona l'ardit, aparellaren-se los prohòmens que l'endemà li eixissen a carrera ab gran honor e li pregassen que prengués consell en lo fet d'En Berenguer Oller.

Mas lo dit En Berenguer Oller, qui sabé açò, ordenà d'altra part, ab los majors de son consell, que isqués al rei ab tants e ab tal manera arresats, que ell no es pogués mal captenir d'ell, per bé que ho volgués fer. Mas lo rei, qui era dels certs e dels savis cavallers del món,⁹⁵⁶ li'n sabé a tot, que, quan lo divendres a vespre damunt dit quaix les bèsties hagueren menjada la civada a Martorell e ell se fo un petit reposat, féu ensellar e partí's d'aquí ab fort poca companya que el seguiren e calcà tan règeament que ans de dia fo llains en Barcelona, en son palau.⁹⁵⁷

E quan venc lo dissabte matí,⁹⁵⁸ que En Berenguer Oller d'una part ab los seus, e los prohòmens de Barcelona d'altra part, s'aparellaren d'eixir al rei a carrera, ells enteseren que el rei era vengut e que ja era en son palau, meravellaren-se'n tuit, e els prohòmens hagueren-ne gran goig, mas En Berenguer Oller n'hac gran dol, tenc-se per mort e falliren-li totes ses arts. E puis quan venc aquell dia, lo rei calcà per vila, e En Berenguer Oller acostà's a ell e volc-li besar la mà. E lo rei li demanà qui era, que no el coneixia, mas bé es sospitava que ell fos; e ell respòs que En Berenguer Oller era. E lo rei, qui ho oí, no li lleixà besar la mà, ans li dix que no era costum ne usança de reis que la un a l'altre besàs la mà. E En Berenguer Oller qui ho entenc, no s'ho tenc a festa, car conec que ell era despagat d'ell; mas era fort bell parlar e respòs-li enaixí:

—Sényer, jo no só rei, ne fill de rei, ne em tenc per aqueix, ans só vostre hom e vostre vassall, mas volria parlar ab vós de coses que seran vostre profit.

—E jo —ço dix lo rei— hauria ops a parlar ab vós atressí e escoltaré-us molt volenter, mas no és ací lloc ne saó de parlar. Mas metets-vos primer e irem-nosen a nostre palau.

Ab tant, lo rei li posà la mà sobre el cap e tenc-lo bé a prop, que no se'n pogués anar. E eixí lo rei cavalcant e En Berenguer Oller a peu al lats d'ell, vengueren-se'n al palau e entraren dins.⁹⁵⁹ E lo rei manà als porters que no hi entràs nengú sinó cells qui eren companjons d'En Berenguer Oller, si entrar-hi volien; e los porters tancaren la porta. E puis aquella nuit lo rei s'endreçà ab sos cavallers e ab

955. Martorell és a uns 30 Km. de Barcelona; doncs, a una distància més gran que la que diu Desclot. El Divendres Sant fou el dia 23 de març.

956. Elogi de Pere el Gran, que no pot ometre's en parlar dels elogis que Desclot li dedica.

957. De manera que, segons Desclot, el rei hauria entrat a Barcelona ans que s'aclarís el dia 24.

958. Dissabte de Glòria. No hem trobat documents expedits pel rei els dies 23 i 24 de març. N'hi ha del dia 25, a Barcelona.

959. Tenim, en un document d'aquest temps una curiosa al·lusió al palau, en què el rei ordena que els "volte incepte subtus palacium nostrum in carraria Hospitalis Sancti Johannis, operentur et vadtant usque ad turrim nuncupatam de Ermites". Arx. Cor. Aragó, reg. 49, 39 v.

sos ciutadans de Barcelona que bon matí, ço és lo jorn de Pasqua, après de moltes coses que hi hac dites e fetes dedins e defora, estrenà lo dit En Berenguer Oller e ab gran honor trasc-lo del palau rossegant a la cua d'un mul,⁹⁶⁰ ab set de companyia que menava hom après d'ell ab los lligams al coll; e féu-los menar per tots los carrers de la ciutat e puis féu-los penjar per la gola tots set en una olivera, e En Berenguer Oller pus alt de tots.⁹⁶¹

E lo rei tornà-se'n en son palau e, quan foren dites les misses, assec-se a taula e tenc sa festa bona e honrada e en pau alegrement. E tots cells de Barcelona estadans que en el fet d'En Berenguer havien consentit hagueren gran temor e eixiren-se de la ciutat, així que bé n'anaren aquell dia sis-cents. E lo rei féu-ne pendre bé dos-cents.⁹⁶²

E no us meravellats com entre els bons fets e nobles del rei En Pere d'Aragó e de Sicília compta hom aquest fait d'En Berenguer Oller, car major fet fo e major conquesta que si hagués pres quatre castells o cinc de sos enemics. Que diu lo prohomi en un proverbi antic que no és tan forts enemic com cell qui és familiar d'hom;⁹⁶³ perquè, si bé s'eren de sa terra aquests, més féu que no par, car ell los poc pendre així, segons les obres que havien començades, e l'ordonament e l'empeniment que havien fet e el poder que s'havien donat.

Ara lleixarem açò estar e parlarem per ordre dels altres fets del rei d'Aragó.

CAPÍTOL CXXXIV. COM LO REI EN PERE D'ARAGÓ ANÀ SOBRE SON FRARE LO REI DE MALLORQUES

Quan les festes de Pasqua foren tengudes per lo rei en Barcelona, e lo rei hac ordenat e tornat en dret la ciutat de Barcelona e estat aquí per alguns dies,⁹⁶⁴ partí's d'aquí ab companyes de cavallers e anà-se'n vers Gerona e cavalcà per Geronès e per Empordà⁹⁶⁵ ab sos cavallers damunt dits, entre els quals era la un lo comte de Pallars e En Ramon Folc, vescomte de Cardona, qui eren ab ell, e ab servents

960. Ironia de Desclot, mig ingènua, mig barroera. Estrenar, és a dir donar-li estrenes, com a dia de Pasqua que era. Les coses a què Desclot es refereix, dites i fetes pel rei, deuen ésser el judici sumaríssim i la condemna de Berenguer Oller i els seus companyons. El mateix dia de Pasqua, dia 25 de març, el rei donava ordre al veguer de Barcelona i Girona d'agafar els culpables de la sedició que havia trobat.

961. Vet-en aquí els noms extrets del citat document: Pere Nadal, Ramon de Montseny, A. de Soler, Arluví, Pere Bernat, Bartomeu de Puig, N'Estanyol, Bernat Andreu i altres. No hi figura Berenguer Oller, probablement perquè ja era en poder del rei. [El document fou publicat per C. BATLLE, *La crisis social*, II, doc. 2, p. 384-385. M.T.F.]

962. Aquestes xifres ens mostren l'extensió que havia pres el moviment, perquè si aquests eren els elements actius —més compromesos—, cal comptar amb altres complicats que no es van creure obligats a fugir i amb els simpatitzants. [C. BATLLE, *La crisis social*, I, p. 40-43. M.T.F.]

963. Un dels pocs proverbis que Desclot inclou en la seva crònica.

964. El rei va restar a Barcelona fins al 12 d'abril.

965. No tenim dates d'estada del rei a Girona; però sabem que l'endemà mateix de la darrera estada a Barcelona ja era a Figueres, és a dir, a l'Empordà. [Segons la crònica del rei Pere, publicada re-

que hac manats, de Girona e d'aquella terra allèn, gran res.⁹⁶⁶ E nengú no sabia son coratge, sinó que deïen les gents e es pensaven que anàs establir un pas que és entre Rosselló e la terra del rei de França,⁹⁶⁷ per tal que el rei de França ne ses hosts no poguessen allèn entrar quan vendrien en Catalunya. Mas lo rei havia altre en son coratge, segons que veurets.

E devets saber que En Jacme, que era llavors rei de Mallorca,⁹⁶⁸ frare del rei En Pere d'Aragó, aquella saó no era bé ab son frare lo rei, per què lo rei d'Aragó l'havia fort sospitós per moltes coses que havia oïdes e enteses per cert, que aquell rei En Jacme havia tractades ab lo rei de França e ab l'apostoli contra ell.⁹⁶⁹ Per ço temia's lo rei d'Aragó que aquell rei En Jacme no li fos contrari de la guerra la qual esperava haver ab lo rei de França e que no donàs als francesos, quan vendrien en Catalunya, pas e entrada per la sua terra, ço és a saber per Rosselló, qui és enmig de la terra del rei de França e del rei d'Aragó; la qual terra de Rosselló aquell rei En Jacme tenia dretament, ab tota l'altra terra, per lo rei d'Aragó sens altre mitjà.⁹⁷⁰

centment, acompanyaven el monarca en aquesta expedició 400 cavallers i 5.000 homes a peu i també l'infant Alfons, almenys fins a Figueres: St. M. CINGOLANI, *Historiografia al temps de Pere II*, p. 217. M.T.F.]

966. El rei, en efecte, havia convocat gent de Girona amb ballestes, llances, etc.

967. COLL (IV, p. 73, n. 1) creu que es tracta de la Font de Salses, entre l'estany de Salses i les darreres ondulacions de les Corberes.

968. Aquesta frase pot constituir un punt de referència per a la datació d'aquesta part de la crònica. Està escrita després de la mort de Pere el Gran, i de la conquesta de Mallorca pel seu fill Alfons el Liberal (novembre 1285), tal com ja diu COLL (I, p. 122).

969. En una lletra de Pere II, que ha arribat fins a nosaltres, explicant tots aquests fets, llegim la frase següent, que es relaciona amb la de Desclot: "com haguéssim entès per cert que ell havia convençes contra nós ab lo rei de França e ab l'esgleya". Cf. amb MUNTANER, caps. CXII i CXIX, que presenta els fets de manera que no aparegui la traïció del rei de Mallorca. Existeix també una lletra de Jaume II de Mallorca al sant Pare demanant-li la concessió de la dècima per a les despeses que li causarà la defensa contra Pere i el passatge del rei de França per la seva terra. [El 17 d'agost de 1283 el rei de Mallorca ja havia signat un pacte amb França pel qual li prometia lliure pas per les seves terres per atacar el seu germà Pere. El pacte fou publicat per A. LECOY DE LA MARCHE, *Les relations politiques de la France avec le Royaume de Majorque (Iles Baléares, Roussillon, Montpellier)*, París, 1892, I, p. 188-193 i doc. xxx; aquest mateix autor comenta a la p. 193, la petició adreçada pel rei de Mallorca al papa demanant la dècima i la resposta favorable del papa. La carta del rei Pere, a la qual es refereix Soldevila, que no en dóna la signatura perquè la devia reservar per incloure-la al seu *Pere el Gran*, ha estat publicada per St. M. CINGOLANI, *Historiografia, propaganda*, p. 743-745. La carta assegura que el rei Pere havia demanat abans al seu germà, per carta i per missatgers, que l'ajudés. M.T.F.]

970. L'afirmació de Desclot és certa: el 20 de gener de 1279, Jaume de Mallorca s'havia reconegut vassall del seu germà. Cal dir, però, que es tractava d'una coacció de Pere. [Aquest pacte fou publicat per: A. LECOY DE LA MARCHE, *Les relations politiques*, I, doc. xxvii, p. 446-449. Cf. sobre aquest tema: J. E. MARTÍNEZ FERRANDO, *La tràgica història dels reis de Mallorca. Jaume I. Jaume II. Sanç. Jaume III. (Jaume IV)*. (Isabel), Barcelona, Ed. Aedos, 1960, p. 51-54. A. SANTAMARÍA, *Enfeudación de la Corona de Mallorca a la Corona de Aragón*, XI Congreso di Storia della Corona d'Aragona. *La società mediterranea all'epoca del Vespro* (Palermo, 1982), Palerm, Accademia di Scienze, Lettere e Arti, 1983, Comunicacions, IV, p. 187-211. Una síntesi a Pau CATEURA BENNÀSSER, *Mallorca en el segle XIII*, Palma, El Tall

Mas per les coses que el rei d'Aragó havia enteses, segons que damunt és dit, ço és a saber, que havia hagut vista ab lo senescal del rei de França e ab N'Amalric de Narbona⁹⁷¹ moltes vegades e que havia tramès a Roma e en França sos missatges per recaptar algunes coses que davall oïrets,⁹⁷² per tal lo rei d'Aragó se temia d'ell molt fortment. Per què, quan hac cavalcat per tot Geronès e per Empordà ab cavallers e ab companyes de peu, segons que damunt és dit, anà tan avant tro que fo a un lloc qui és assats prop de la vila que és enmig de Rosselló e ha nom Perpinyà,⁹⁷³ en la qual vila lo rei En Jacme damunt dit ab sa muller era, e ab sos fills, llavors.⁹⁷⁴ E quan fo aquí en aquell lloc, lo rei d'Aragó féu acivadar los cavalls e les altres bèsties de bona hora.

E, quan lo rei e los altres cavallers e totes les companyes hagueren un poc dormit de la nit, féu armar los cavallers e los servents e ensellar los cavalls, e cavalcaren e partiren-se d'aquí e travessaren per camins e per dreces tro que foren fort prop de Perpinyà; e encara negú de la companyia no sabia lo rei on volia anar ne quina voluntat havia. Ab tant, los cavallers anaven tots parlant entre si que bo seria que demanassen al rei què volia fer, mas coneixien lo rei per son cor e nengú no li ho gosava dir sinó un cavaller que havia nom N'Albert de Mediona,⁹⁷⁵ e aquest era hom de sa companyia, e era expert e prous e savi cavaller, e lo rei amava'l molt; per què ell se plavia més del rei que null hom que hi fos. E aquest cavaller dix als altres cavallers:

Ed., 1997, p. 92-94. La crònica del rei Pere recorda la partició dels seus regnes per Jaume I i la creació del regne de Mallorca per a Jaume II, així com una consulta als juristes sobre l'alta sobirania del rei Pere sobre el regne del seu germà: St. M. CINGOLANI, *Historiografia al temps de Pere II*, p. 218-219. M.T.F.]

971. El senescal del rei de França, com es decanta a creure COLL (IV, p. 74, n. 3), ha d'ésser el de Tolosa, Eustache de Beaumarchais. Quant a Amalric de Narbona, és el fill del vescomte d'aquest títol Eimeric, que va regnar del 1270 al 1298.

972. Vegeu més amunt, n. 969, i més avall.

973. Sabem que el rei era al coll de Panissars el dia 15 d'abril (vegeu GAZULLA, *Compañías de zinetes al servicio de los reyes de Aragón*, "Bol. Ac. Hist.", 1927, p. 178). Després va tornar a Figueres, on el trobem encara el dia 23 d'abril, i l'hi tornem a trobar el 27: en aquest interval cal col·locar l'anada del rei a Perpinyà.

974. La reina de Mallorca era Esclaramonda de Foix, germana del comte Roger Bernat III. Els fills eren: Jaume, que va renunciar al tron; Sanç, que va succeir al seu pare en el tron de Mallorca; Ferran, el de Morea, pare de Jaume III de Mallorca; Felip, regent del regne durant la minoritat de Jaume III; i Sança, que fou muller de Robert d'Anjou (segones noces). [Sobre el casament amb Esclaramonda de Foix i els fills, cf. J. E. MARTÍNEZ FERRANDO, *La tràgica història*, p. 20-21 i 121-153. M.T.F.]

975. Albert de Mediona deu ésser descendent del cavaller del mateix nom que apareix en el *Llibre dels Feits*, § 64, en la batalla de Portopí, com el millor justador de Catalunya. [Albert o Asbert de Mediona era de la família dels castlans de Mediona, al Penedès. Pels seus serveis, Jaume I li havia concedit el lloc d'Altea, al regne de València, que després canvià pel de Cabrera, i Pere el Gran li donà el de Pierola. Serví durant la croada contra Catalunya, acompanyà l'infant Alfons a l'expedició per ocupar Mallorca l'any 1285 i després s'hi quedà al cap del govern. Entre 1290 i 1292 fou lloctinent reial al regne de València i després portà a terme algunes missions diplomàtiques: J. V. CABEZUELO, *Poder público*, p. 92-97. M.T.F.]

—Barons, aquell pensament que vosaltres havets, m'he jo mateix; que no em puix aesmar quina voluntat ha lo rei ne què ha en cor de fer, que res no m'ha dit ne a negú que hi sia, ço creu. Per què, si us volets, aventurar-m'hi he jo, e demanar-lo-li he.

—Hoc —ço dixeren los cavallers—; que Déu vos dó bona ventura. Demanats-li-ho; que mills estarà a vós que a nengú.

Ab tant, acostà's N'Albert vers lo rei e dix-li:

—Sényer, preguen-vos tots aquests rics hòmens e cavallers que els digats quin ardit és aquest que havets en cor de fer, que nengú no ho sap ne s'ho pot pensar.

E lo rei, quan ho oí, pres-se a somriure e dix-li per escarn:

—Sapiats, N'Albert, que, si nós podem tant cavalcar, e la nit nos basta, que al jorn passat hajam la Font de Salses,⁹⁷⁶ que nós farem tal ardit, que no vis llong temps ha pus bell.

E N'Albert, quan ho oí, hac gran goig e cuidà's que el rei li hagués dita veritat e deixellat son coratge, e venc als altres cavallers e dix-los ço que el rei li havia dit.

E llavors, si de primer havien hagut pensament, hagueren-lo major, per ço car los uns se pensaven e deïen que el rei volia anar a la ciutat de Narbona, e que hom la li devia lliurar; los altres deïen que ans anaven en Carcassès per córrer e fer mal en la terra; los altres que ans anava per haver vistes ab lo rei de França; e així tuit eren de molts enteniments. E pensant cavalcaren tant, que no foren lluny de Perpinyà dos trets de ballesta; e llavors dix lo rei:

—Via, servents, avant! E estats tuit aparellats, hòmens a cavall e a peu! Que ací farem nostra jornada.

Ab tant, conegueren tuit la voluntat del rei e meravellaren-se'n molt de la sua certesa, que així havia cobert son cor que nengú no es podia pensar sa voluntat, ans, quan hom se pensava que fes una cosa, ell ne feia altra ben lluny d'aquella. E quan En Ramon Folc, vescomte de Cardona damunt dit, hac entès e conegut que el rei havia cor d'entrar en Perpinyà e de pendre la vila per grat o per força, acostà's al rei e dix-li:

—Sényer, ver és que jo só vengut ab vós ab cor e voluntat de fer vostre manament ara e tots temps, e de seguir-vos en tot lloc on anar vullats contra tot hom. Mas, segons que jo veig e per vós he entès, que vós volets entrar en la vila de Perpinyà; e jo sé, e vós atressí ho sabets, que lo rei En Jacme de Mallorques e mado-na la reina e sos fills són dins, e la regina és ma parenta e ma acostada bé prop,⁹⁷⁷ e no m'és viares que fos honesta cosa ne convinent que consentís aital ardit con-

976. Ja hem indicat (n. 967) el lloc on es troba la Font de Salses. Afegim ara que el nom li prové de les aigües salades que hi brollen.

977. El vescomte estava emparentat, en efecte, amb la reina de Mallorca Esclaramonda de Foix, per la mare d'ella, Brunissenda de Cardona, muller de Roger IV de Foix.

tra ella en lloc on ella fos, majorment que jo hi hagués ésser present. E açò no us cuidets que diga per tal que m'haja en cor de deseixir de vostre servir, mas jo us lliuraré tota ma companya a cavall e a peu per fer la vostra volentat, e jo, si a vós plau, romandrè defora e esperar-vos he tot sol ab un companyó o així com a vós plàcia.

E respòs lo rei:

—Tots temps fos cortès, En Ramon Folc, e majorment en feit on dones hagués ne cabessen. E jo son pagat d'açò que vós havets dit, e faça's així, que bé em plau.

E En Ramon Folc dix-li:

—Sényer, gran mercès!

E puis besà-li la mà; e així romàs defora ab dos o tres companyons. E lo rei, ab lo comte de Pallars e ab tota l'altra companya a cavall e a peu, acostà's a la vila de Perpinyà, e ell mateix primerament, ab quatre o cinc companyons, venc a les portes de la vila ab los perpunts vestits e ab una llança en la mà, sens altres armes, e trobà-les tancades per ço encara no era dia clar. E lo rei cridà a la guaita que li fes obrir, e la guaita respòs que no en faria res tro que fos dies, mas que es tiràs atràs, sinó massa li costaria. E lo rei pregà'l benignament que li obrís de tot en tot, e la guaita que era sus a la porta apellà de les altres guaites que eren per los murs, e vengueren allí ben deu o dotze e demanaren al rei quin hom era que així volia entrar cuitosament. E lo rei respòs que li obrissen, que no venia per nengun mal d'ells; e les guaites resposeren que no en farien res, si no deïa qui era. E ell los dix que era lo rei d'Aragó, que venia per bé llur, e que li obrissen; e les guaites, que oïren que el rei d'Aragó era, conegueren-lo bé e hagneren gran goig, car l'amaven més ells e tots los altres de Rosselló que nengun senyor del món, per ço car era sens falla llur senyor natural. Mas les guaites, per ço que no poguessen ésser rep-tades de fe, cridaren:

—A mort, a mort!

E gitaren pedres e cairells e meseren grans crits. E lo rei, que ho viu, apellà tota la companya que li eren prop, e vengueren tuit, e los servents acostaren-se a les portes ab los escuts abraçats e feriren ab les destrals grans colps en les portes, sí que trencaren les portes e les barreres e les cadenes e tot quant hi havia, malgrat d'aquells qui eren dins qui els ho defenien.

E lo rei entrà per la vila e, ans que la meitat de la gent se fos regoneguda ne hagués sentit lo brogit, emparà's ab sa companya del castell del rei En Jacme, son frare.⁹⁷⁸ E així com se'n pujava vers lo castell, per cas de ventura N'Amalric de

978. En el document citat en la n. 969, hi ha aquesta frase: "Així que, ab cavallers e ab compannia nostra pressem lo castell de Perpennia". [Jaume II de Mallorca explicà més tard els esdeveniments, de l'anada del seu germà, el rei Pere, a Perpinyà, de manera molt succinta, però no veig pas que desmenteixi el relat de Desclot, com diu Cingolani. Els documents, simplement, no són tan detallistes. La car-

Narbona e lo nebot de l'arquebisbe de Narbona eren venguts aquell matí de Narbona a Perpinyà⁹⁷⁹ per veer lo rei de Mallorca, qui era malalt; e quan foren sus a la porta del castell trobaren-la tancada e picaren aquí grans colps que els obrissen, mas anc aquells del castell no els volgueren obrir, per ço car sentien lo brogit de la vila e saberen que el rei d'Aragó era aquí. E estigueren aquests tan defora esperant si els obririen, que la companya del rei d'Aragó e els cavallers foren atesos al castell e trobaren aquests a la porta ab alguns cavallers e escuders que eren de llur companyia, e preseren-los tots e amenaren-los al rei d'Aragó; e ell féu-los ben guardar.

E après que el rei fo vengut en la vila e hac estat tot aquell dia e fet ço que li plac, en l'endemà ell cavalcà per vila ans de menjar, sens armes, e totes les gents de la vila qui el veïen havien-ne gran goig e besaven-li la mà e saludaven-lo així com a senyor. E ell puis venc-se'n a la casa del Temple e trobà-hi gran re de tresor de son frare, lo rei de Mallorca, que era aquí en comanda, e féu-lo pujar al castell, e obrí los cofres en què era aquell tresor e entre les altres coses trobà-hi una carta escrita ab pergamí, segellada ab dues bolles de plom pendents, la una del rei de França, l'altra de l'apostoli, en la qual se contenia que el rei En Jacme de Mallorca prometia de valer e d'ajudar ab tot son poder per mar e per terra al rei de França contra lo rei d'Aragó⁹⁸⁰ entrò que aquell rei de França hagués conquesta tota la terra del rei d'Aragó, e per raó d'aquesta promissió que ell feïa lo rei de

ta del rei de Mallorca a: A. LECOY DE LA MARCHE *Les relations politiques*, I, doc. xxxvi, p. 462-466. Una altra relació de l'anada a Perpinyà a St. M. CINGOLANI, *Historiografia al temps de Pere II*, p. 217-218 i 220. Cf. també St. M. CINGOLANI, *Historiografia, propaganda*, p. 535-539, on fa afirmacions massa agosarades i mancades de base suficient sobre la credibilitat de Desclot. Diu que la documentació desmenteix la impressió que dóna Desclot d'una expedició sorpresa, ràpida, amb no gaire gent, però una lectura atenta del text no permet pas treure aquestes conclusions. Desclot diu que hi anà amb "companya de cavallers", no diu quants. Tampoc no diu que sigui ràpida abans de passar la frontera: "cavalcà per Geronès e per Empordà" i aplegà "gran res" de servents de Girona i d'aquelles terres, és a dir molts, cosa que vol uns dies. És una expedició sorpresa perquè el rei no explica què vol fer i ràpida quan entra a terres del seu germà, però ja es veu que els preparatius no són tan ràpids. Hi ha una certa contradicció en la manera d'entrar a Perpinyà entre la crònica del rei Pere i Desclot, però creure'n una o l'altra és subjectiu. Els elements essencials de tots els relats i de la documentació coincideixen; varien només alguns detalls. M.T.F.]

979. L'arquebisbe de Narbona era aleshores Pere de Montbrun. Quant al matí en què s'esdevenien aquests fets, devia ésser el del 24 d'abril de 1285.

980. El rei de Mallorca, en efecte, havia contractat una aliança amb Felip II l'Ardit, signada a Carcassona, el 17 d'agost de 1283 (vegeu DEVIC i VAISSÈTE, *Histoire de Languedoc*). [Cf. també A. LECOY DE LA MARCHE *Les relations politiques*, I, doc. xxx, p. 453-454. J. E. MARTÍNEZ FERRANDO, *La tràgica història dels reis de Mallorca. Jaume I. Jaume II. Sanç. Jaume III. (Jaume IV)*. (Isabel), Barcelona, Ed. Aedos, 1960, p. 63-67. A. RIERA MELIS, *La Corona de Aragón y el reino de Mallorca a principios del siglo XIV. Las repercusiones de la autonomía balear en el comercio exterior catalán*, Madrid-Barcelona, CSIC. Departamento de Estudios Medievales, 1986, p. 60-61 i 66-69. IDEM, *El regne de Mallorca en el context internacional de la primera meitat del segle XIV*, a *Homenatge a la memòria del Prof. Dr. Emilio Sáez*. Aplec d'estudis dels seus deixebles i col·laboradors, Barcelona, 1989, p. 45-68, concretament, 53-54. M.T.F.]

França li donava lo regne de València quan l'hagués conquest e tolt al rei d'Aragó, e aquesta donació atorgava e conformava l'apostoli de Roma.

E quan lo rei d'Aragó hac vista la carta, fo molt despagat en si mateix, mas a nengú no en volc res dir aquella saó e estojà bé la carta. E puis tramès per tots los hostals de la vila de Perpinyà e féu pendre molts mercaders que hi havia de la terra del rei de França e emparar e escriure totes les llurs robes e llurs mercaderies, que valien una gran infinitat d'aur. E puis féu pendre dos consellers del rei En Jacme de Mallorca que hi trobà, que tots temps eren estats a son dan, e la un havia nom En Ramon Batlle e l'altre havia nom En Puig d'Orfila,⁹⁸¹ e féu-los ben guardar e emparà'ls tot quant havien ne els poc trobar.

E enaprés, quan lo rei fo vengut e entrat en lo castell de Perpinyà, on son frare, lo rei En Jacme, era, e hac estat aquí dos jorns,⁹⁸² entès per cert que el dit rei En Jacme, son frare, era malalt e no volia eixir d'una cambra on jaïa. E lo rei d'Aragó emparà's de tot lo castell e posà ses guaites e ses guardes per los murs a totes parts, en tal manera que no paria que un aucell, per sotil que fos, no pogués eixir de nenguna part, que no fos vist. Quan açò fo fet, tramès dos cavallers a la cambra on son frare jaïa en un llit e dix-los que parlassen ab ell e que li donassen a entendre com lo rei d'Aragó era aquí vengut, no gens a damnatge ne deshonor d'aquell rei En Jacme, ans ho era per profit e honor e defeniment d'ell e de sos fills e de tota sa terra.⁹⁸³ Encara els dix que li diguessen e li fessen membrant com aquell rei En Jacme era tengut al dit rei d'Aragó de valer e d'ajudar contra tot hom del món, qui es vol se fos, sí per l'acostament que era entre abdós, ço és a saber car eren germans e freres, sí per raó del sagrament e de la covinença en què era ab ell per ço com tenia tot quant havia per ell.⁹⁸⁴ Encara dix que li diguessen de part del rei que per les damunt dites raons ell lo requeria per fe, e per lo sagrament que feit li havia e per l'acostament en què era ab ell, que li lliuràs o li fes lliurar totes les forces e los castells

981. Sabem que aquests dos personatges van caure, en efecte, en poder del rei i que foren enviats per ell a Pontons. [Aymat Catafau ha comprovat que Desclot cometé un petit error amb el nom de Ramon Batlle, que no es deia Ramon sinó Arnau. Afirmar que no hi ha documentat cap Ramon Batlle conseller del rei de Mallorca i que, en canvi, coneixem un Arnau Batlle, que efectivament era jutge reial i conseller; està documentada, a més, la seva captivitat a Catalunya per deslliurar-se de la qual havia de pagar un rescat. El 1286, després de la mort del rei Pere, Arnau Batlle demanà als seus fiadors de Peralada, d'on ell era originari, que no paguessin els 30.000 s. del seu rescat ja que el testament del rei Pere els havia condonat tots. El rei de Mallorca premià la seva fidelitat amb la donació, el 1294, del castell vell de Salses en feu. Morí abans de 1319 i tingué dos fills, Pere, que fou conseller del rei Sanç de Mallorca i amic de Ramon Muntaner, i Berenguer, que fou bisbe d'Elna i després de Mallorca: A. CATAFAU, *À propos de l'építaphe de Pere Batlle au couvent Saint-François de Perpignan: ascension et fidélité d'une famille anoblie au service des rois de Majorque (XIIIe – XIVe)*, "Annales du Midi", 118/256 (2006), p. 579-592, concretament p. 588-591. M.T.F.]

982. Els dies 24 i 25 d'abril.

983. "A profit nostre e seu", es diu en el citat document (n. 969).

984. Vegeu més amunt n. 970.

que ell tenia en Rosselló, per tal que ell los pogués guardar a ell, e atressí esquivar que no en pogués venir dan en Catalunya ni en la terra d'aquell rei d'Aragó, ni els francesos no se'n poguessen ajudar en res contra lo rei d'Aragó e sa terra en aquesta guerra la qual entenien a moure contra ell.⁹⁸⁵

E, quan lo rei hac dit ço que dir havia als dos cavallers damunt dits, vengueren-se'n ells a la cambra on jaïa lo dit rei En Jacme malalt, e parlaren ab ell e dixeren-li les damunt dites paraules e moltes d'altres, sí que el rei, quan molt li hagueren dit e treballat deçà e dellà, atorgà al rei d'Aragó tot son enteniment de ço que volia e promès que seguiria la sua carrera e la sua voluntat per tots temps e li ajudaria de tot hom, així com a bon frare e honrat, ab tot son poder. E, quan tot fo avengut lo fet, foren-ne fetes cartes en forma pública, e, les cartes fetes, fermà aquelles lo rei d'Aragó damunt dit. E l'escrivà⁹⁸⁶ tornà a la cambra on jaïa lo rei En Jacme, per ço que ell les fermàs atressí, així com ja ho havia atorgat de primer, e tocà a la porta d'aquella cambra, que li obrissen, e no li volgueren obrir e dixeren-li que el rei havia estat tot aquell jorn treballat en parlar e en altres coses e llavors era's adormit; així no el gosaven despertar per res. E l'escrivà tornà-se'n al rei d'Aragó e dix-li que no havia pogut veer lo rei En Jacme de Mallorques, ne no havia fermada la carta; e lo rei d'Aragó dix-li que s'hi tornàs quan un poc hagués estat.

Ab tant, lo vespre fo vengut e l'escrivà tornà altra vegada a aquella cambra, mas encara no li volgueren obrir e meteren aquella mateixa excusa. E l'escrivà tornà-se'n altra vegada al rei d'Aragó e contà-li-ho tot; e ell dix que s'hi tornàs a cap d'una peça altra vegada. E l'escrivà féu-ho, mas encara no li volgueren obrir e excusaren-se en aquella mateixa manera. E l'escrivà tornà-se'n al rei d'Aragó e dix-li com era estat tres vegades e que no hi era pogut entrar per nenguna raó; e respòs lo rei a l'escrivà:

—Per ma fe, massa poria hom dormir! E jo no hi he bona sospita e vijares m'és que ço que mon frare ha dit no ho haja en cor d'atendre ne de complir. Mas no ens ha què fer anit, mas estiga's ell llains, e nós farem-lo guardar defora, jatsia que no el nos calgués guardar, que no és hom que anar-se'n pogués, majorment per raó de la malaltia que ha. E no seria bo ne cosa covinent de fer que nós, pus que malalt és, entràssem en sa cambra per força.

Quan lo rei d'Aragó hac açò dit, establí ses guaites ça e lla per molts llogars del castell, e manà que guaitassen aquella nit bé e ell gità's a dormir en son llit; mas ell dormia e altri vetllava, segons que oirets. Car devets saber que tot aquell dia pasat lo rei En Jacme era estat en consell ab sa muller e ab alguns mainaders⁹⁸⁷ de sa

985. "...que ens fes retre los castells a totes les forces de sa terra que ens en poguéssem defendre e ajudar contra nós", diu el citat document.

986. L'escrivà és Pere de Sant Climent (vegeu cap. cxxxv).

987. Mainader és el qui forma part de la mainada; però no sembla que el mot tingui ací aquest sentit. L'expressió *mainader de sa casa* sembla donar-n'hi un altre. La denominació resulta excepcional.

casa dins en sa cambra, e hagut consell, o que es mogué per si mateix o que altre lo hi consellàs, penedí's d'açò que havia atorgat a son frare lo rei d'Aragó, per tal cor ell se sentia malmirent e tan culpable vers lo rei d'Aragó, que tals coses havia tractades e consentides contra ell, que no li era vijares que, per bé que fos assegurat, li valgués res, si per ventura vingués a deixellament d'açò que havia fet, que no morís.

E per ço tot aquell dia damunt dit féu guardar e albirar si per nengun lloc poria eixir del castell, que no fos vist. E sobre açò féu apellar un mestre picapedres, que era mestre majoral de l'obra del castell de Perpinyà, e dix-li:

—Maestre, ara és ops e mester que mostrets vostres maestries e que guardets e cerquets diligentment si trobarets finestra o espitllera ne forat, vós que havets obrat lo castell, per on hic poguéis eixir d'esta cambra, que no fos vist.

Respòs lo mestre:

—Jo no creu pas que una rata hic poguéis eixir que vista no fos; en tal guisa fa guaitar e guardar lo castell lo rei d'Aragó. Per què no em pens ne puix trobar carrera com se poguéis fer ço que havets dit.

E lo rei En Jacme, qui ho oí, tenc-se per perdut e dix-li que mester era que ell n'isquès, de la cambra e del castell, enans li començàs una cava dintre en la cambra. Que més amava morir defora o dintre la cambra, si eixir no en podia, que venir en mans de son frare lo rei d'Aragó.

—Sényer —ço dix lo mestre—, ço que vós deïts lleu és de dir, mas greu cosa és de fer. Però tot altre hom, acceptat vós, hic assajaria d'eixir per un lloc que jo sé.

—Com! —ço dix lo rei—. E no só jo també hom d'aventurar tota res com null altre?

—Ver és —ço dix lo mestre—, mas vergonya és de dir a tan noble e tan honrat senyor com vós sots, que isca per aital lloc com aquell és, majorment vós qui sots estat malalt llong temps e encara no sots millorat.

—Quin lloc és aiçò? —ço dix lo rei—. Que fort serà perillós que no ho assaig d'eixir, si null hom del món ho pot assajar; e així deïts-me quin lloc és.

—Sényer —dix lo mestre—, quan obram lo castell, fem una aigüera que ve de la casa on hom cuina e passa sots aquesta cambra e ix fora d'aquest castell, un tret de ballesta fora tot lo vall, e és assats ampla que ben poria eixir un hom a bocons sens perill, mas és tota lletja e plena de sutzura per raó de les aigües e de moltes lletgeses que hom hi gita tot dia. E així tem-me que, si ho assajàvets de passar, que no us fos gran dan la mala olor e la mala lletgesa que llains és.

E respòs lo rei:

—Bé em tenits per frèvol e per despoderat, que jo no pusca assajar ço que altre hom assaja! Si així és com vós deïts, no poria ésser trobat millor lloc ne pus covinent d'eixir que aqueix és; e ab tant pensats d'obrir aqueix llogar on vos sia vijares que deja passar aqueixa aigüera.

Quan açò hac dit lo rei, venc lo mestre ab son pic e ab son capmartell, e va obrir e trencar lloses de la cambra qui era llosada e esdevenç en aquell lloc on era l'aigüera e trobà-la ampla, encara més que no es pensava.⁹⁸⁸ E lo rei En Jacme, qui ho viu, tenc-se'n per estort. E hagueren mantinent molta aigua d'un safereig que es tenia prop la paret de la cambra, e gitaren-hi tanta de l'aigua, que tota l'aigüera escuraren. E puis lo mestre va entrar dins ab llums de candeles e cercà-la tota tro llajús on eixia fora del castell e veé que bella era assats e que hom ne podia bé eixir, tornà-se'n al rei e dix-li-ho, e lo rei hac-ne gran goig. E vestí's una sua gramalla de blanc de Narbona, tint en grana, folrada de pena d'anyines,⁹⁸⁹ e entrà en l'aigüera ab lo mestre, que anà primer ab llum de candeles en una llanterna e dos escuders qui el seguïen detràs, sens pus. E abans que isquessen pres comiat de sa muller la regina e ab grans llàgrimes partiren-se abdui.⁹⁹⁰

E ella romàs en sa cambra, e lo rei se n'anà, segons que damunt és dit, per l'aigüera, tro que fo a l'altre cap, fora del castell.⁹⁹¹ E lo rei En Jacme, qui es viu defora, tenc-se per estort e trobà's tot sollat, e ell e son vestit, mas no s'ho presà res, tant havia gran goig com així n'era eixit e estort. E, si bé tot s'era malalt fortment e de feble complexió, no ho parec en l'anar, car començà d'anar a peu tost e ivaç, mills que si tots temps hagués anat; e tenc lo camí d'un castell que ha nom Sa Roca.⁹⁹²

Quan hac anat mitja lleuga, trobà un hom d'aquella terra qui amenava una somera e pregà'l que la li prestàs tro al castell de Sa Roca, e l'hom féu-ho. E així lo rei En Jacme venc-se'n en aquell castell, e conegueren-lo cells del castell e meravellaren-se'n molt, mas reberen-lo bé e honradament. E el rei En Jacme romàs allí felló e despagat de si mateix.

Ara lleixarem a parlar del rei En Jacme de Mallorques e parlarem del rei d'Aragó, son frare, damunt dit.

CAPÍTOL CXXXV. COM LES GENTS DE PERPINYÀ SE LLEVAREN CONTRA LO REI D'ARAGÓ

Quan lo rei d'Aragó hac vist e entès que l'escrivà no podia entrar en la cambra on son frare lo rei En Jacme jaïa malalt, e puis hac establert ses guaites e ses guàr-

988. COLL (IV, p. 85 i 87, n. 10 i 11) fa observar que aleshores el castell de Perpinyà no era acabat ("no era obrat ne acabat així com hui és", que diu la *Crònica dels reis d'Aragó e comtes de Barcelona*), i que la cambra del rei, segons aquest passatge, havia de trobar-se en la planta baixa, sota la qual, segons LECOY DE LA MARCHE (*Relations de la France avec le Royaume de Majorque*, 1), encara avui hi existeixen galeries subterrànies que menen fora del recinte del castell.

989. El manuscrit de París (ed. Coroleu, p. 251), diu: *penna vaire*. És a dir, pells de colors.

990. "...et leixà la regina e sos fills", afegeix encara el citat document.

991. "De nits eixí del castell e fugí, que nós no el volíem fer guardar així com a pres", diu el tanques vegades citat document.

992. El castell de la Roca d'Albera, sota el Puig Neulós.

dies per lo castell tot entorn, ell se gità a dormir en son llit. E quan hac dormit una peça de la nit,⁹⁹³ ell se despertà e oí les guaites qui estaven d'aquella part sobre la casa on ell jaïa, que movien gran brogit e cridaven així com si hom combatés lo castell. E lo rei, qui ho oí, llevà-se ab l'espasa en la mà e pujà sus a les guaites e menaçà'ls com així cridaven. E respòs la una de les guaites:

—Per Déu, sényer, no cridam menys de raó, car no sabem si són gents o àls defora, que havem sentit ferir grans colps acèn, prop del mur.

E lo rei dix-los que folls eren e embriacs; que callassen en mala ventura o en bona, car ço que deïen no era res. Mas que guaitassen bé d'aquí avant, mas que no cridassen ne es somoguessen menys de raó.

Ab tant, lo rei se'n tornà dormir en son llit. E quan hac dormit un poc lo rei ell oí que les guaites se treballaven e cridaven a grans crits. E ell, tot irat e felló, muntà sus a les guaites, ab una maça que portava en sa mà, e ab un martell adosat, e menaçà les guaites com així cridaven e no el lleixaven dormir; e féu semblant que los volgués ferir ab la maça, e elles resposeren-li:

—Sényer, vos nos podets dir ço que a vós plàcia, mas, pus comanats nos havets que nós guaitem lo castell, nós hi retrem nostre deute quan mester hi sia. E sapiats que ço que nós havem fet, havem fet ab raó; que, com ja us havem dit, bé ens és estat viares dues o tres vegades que hom trencàs lo mur del castell, tals colps hi oïem dar ab pics e ab caps martells.

E lo rei mensypreà ço que les guaites deïen e tornà-se'n a dormir. Mas no poc molt dormir, que ell sentí les guaites qui el despertaren altra vegada. E ell, irat e plen de mal talent, llevà's ab una cota de burell vestit, ab les sabates menys de calces als peus, e ab la maça lleixà's anar a les guaites, e totes fugiren-li quan lo veren venir. E ell demanà'ls fellonament si eren embriacs o què havien sentit que així cridaven e es treballaven debades; e les guaites resposeren-li:

—Sényer, o tots som encantats o nós havem entès e sentit encara ço que ja us havem dit.

—Ara —ço dix lo rei— estats-vos suau e, si ho sentits altra vegada, cridats grans crits e sabrem què és. Mas bé em creu que vosaltres cridats tots en foll per tal que no us adormats.

E, quan açò hac dit, lo rei tornà-se'n dormir en son llit e dormí tro al dia clar.⁹⁹⁴ E, quan lo dia aparec, lo rei apellà son escrivà e dos cavallers, e el comte de Pallars atressí, e dix-los que anassen a la cambra on jaïa lo rei En Jacme, son frare, e que li diguessen que fermàs aquelles cartes que havia atorgades e, si no ho volia fer, que ho dixés. E lo comte de Pallars, ab l'escrivà e ab dos cavallers, anà-se'n vers la cambra e trobà la porta oberta, e entraren-se'n dins e trobaren la regina,

993. Nit del 25 al 26 d'abril de 1285.

994. Dia 26 d'abril.

muller del rei En Jacme,⁹⁹⁵ ab tres fills seus e una filla que sec sobre un llit, trista e plorosa, e ab alguns hòmens e fembres que eren de la companyia del rei En Jacme. E lo comte de Pallars ab sos companys qui la viren meravellaren-se'n molt e besaren-li la mà e demanaren-li on era lo rei de Mallorca; e ella ab tota l'altra companya mogueren gran plor e dixeren-li que no es sabien què s'era fet ni no es pensaven que jamés lo veessen. E lo comte e cells qui eren ab ell vengueren cuitosament al rei d'Aragó e dixeren-li tot lo fet e ço que trobat havien; e lo rei, qui ho oí, senyà-se e meravellà's com era estat fet, e creec que alguns de sa companyia haguessen consentit en aquest fet, mas no en volc res dir sinó que dix que no n'havia perdut son enteniment per peguesa, mas per ensenyament, que anc no havia volgut ahontar son frare, lo rei En Jacme, ço és a saber que hom en la cambra li entràs on ell jaia.⁹⁹⁶

Ab tant, lo rei se'n venc a la cambra on era estat lo rei En Jacme e féu guardar si trobarien per on n'era eixit; e viren aquella aigüera damunt dita oberta e encara la llanterna e les candeles que trobaren llàins cremants, que hi havia feites encendre lo rei En Jacme quan se n'eixí. E lo rei d'Aragó meravellà's molt quan ho viu e dix a la reina, muller del rei En Jacme:

—Certes, madona, lo rei de Mallorca, vostre marit, m'ha fet gran escarn. E creats per cert que jo no era vengut ací per negun dan seu, ne que li volgués tolre sa terra, mas que la defenés a ell e que guardàs que a mi no en pogués venir dan en esta guerra la qual esper haver en breu ab lo rei de França; e vostre marit ha'm fort escarnit e gabat e ha fet gran mal a mi, mas major a si mateix e a sos fills e a vós, e sap-me greu e en son despagat, si àls hi pogués fer.

Ab tant, lo rei se partí davant la regina e féu-la ben guardar, a ella e a sos fills, que no el poguessen escarnir així com lo rei En Jacme havia fet. E quan lo rei d'Aragó fo eixit de la cambra féu-se a una finestra qui guarda vers la vila de Perpinyà e oí gran brogit e grans crits d'hòmens e de fembres e d'infants que cridaven a grans crits e deïen:

—Ai senyor rei En Jacme de Mallorca! E qui us ha mort? Jamés no trobarem tan bon senyor!

E quan lo rei d'Aragó hac açò entès tramès un missatge en la vila per saber per què cridaven aquelles gents; e lo missatge davallà corrent e tost en la vila e tornà tan lleu davant lo rei e dix-li:

—Sényer, pensats hic d'eixir, vós e vostra companyia, així com porets, e, si no, vós e nós tots som perduts; que veus tots los hòmens de la vila guarnits ab llurs armes, e han gitat cadenes e barreres per les carreres⁹⁹⁷ e volen pujar ací que prenen e aturen vós e vostra companyia, car fama ha vengut en la vila que vós

995. Vegeu abans, cap. cxxxiv, n. 974.

996. Cf. amb la frase de la n. 990 del capítol cxxxiv.

havets mort esta nit llur senyor, ço és a saber lo rei de Mallorques En Jacme, vostre frare.

Quan lo rei d'Aragó hac açò oït e entès féu carregar les atzembles de la sua roba e d'aquella que trobà en lo castell, e puis dix a les guaites que així l'havien despertat de nit, que no s'eren moguts menys de raó, car una aigüera havia feta obrir lo rei de Mallorques per on se n'era eixit de sa cambra e fuit s'era del castell, e que allí faïen los colps que aquelles guaites havien sentit. E quan tuit hagueren açò oït meravellaren-se'n molt e pensen de carregar la roba a les atzembles; e lo rei d'altra part tramès missatge als cavallers qui albergaven en la vila que s'armassen tost e i vaç e que pujassen ab llurs armes e ab llur roba vers lo castell, e tuit ferenho així com lo rei ho hac manat. E a penes se foren los cavallers guarnits, que tots los hòmens de la vila muntaren vers lo castell ab llurs armes, ben quatre milia o pus. E lo rei d'Aragó, qui els viu venir, eixí defores de la porta del castell en un cavall, cavalcant ab una maça al puny,⁹⁹⁸ e volia parlar ab les gents que venien, mas no podia ésser oït, tants grans crits movien dient al rei a una veu tuit ensems:

—Vós nos havets mort nostre senyor lo rei de Mallorques!

E lo rei a grans penes féu-los callar, e escoltaren-lo, e ell dix-los així:

—Malvada gent, per què cridats ne us somovets contra mi sens raó? Que jo no sé què us deïts com vos pensats que jo haja mort mon frare, vostre senyor, que no ho faria per res d'aquest món. Mas jo us diré com me n'és pres. Anit que passada és m'atorgà que faria ma volentat e m'ajudaria de tot hom ab tot son poder; e que açò sia ver mostrar-vos-ho he per cartes públiques que en foren fetes.

Ab tant, lo rei apellà lo seu escrivà, que havia nom En Pere de Sentcliment,⁹⁹⁹ e féu llegir les cartes que eren estades fetes entre el rei d'Aragó e son frare sobre les covinences que havien empreses abdui. E, quan l'escrivà hac llestes les cartes, dix lo rei d'Aragó a aquella gent:

—Barons, havets encara entès ne creets ço que jo us he dit si és ver?

—Hoc, sényer —ço dixeren tots—, mas què ens havets fet nostre senyor lo rei de Mallorques?

—Jo us ho diré —ço dix lo rei—. Esta nit que en passà se n'eixí e assogà's ab

997. Vegeu *Llibre dels Feits*, 1, § 78.

998. Observem com la maça sembla ésser l'arma favorita del rei. Ja hem vist en el capítol anterior com l'emprava contra els guaites. Vegeu també més endavant, cap. CLII.

999. Pere de Sant Climent ja era escrivà de Pere quan no era sinó infant (vegeu MIRET, *Itinerari de Jaume I*, p. 455, 468, 498, 517 i 532). Essent ja rei, Pere II el va nomenar secretari reial i batlle de València. [Sobre Pere de Santcliment: M. M. CÀRCEL ORTÍ, *Pere de Sant Climent, notario mayor de Pedro el Grande*, a XI Congreso di Storia della Corona d'Aragona. *La società mediterranea all'epoca del Vespro* (Palermo, 1982), Palermo, Accademia di Scienze, Lettere e Arti, 1983, Comunicacions, II, p. 303-310. Josep TRENCHS, *Casa, corte y cancellería de Pedro el Grande (1276-1285)*, Roma, Bulzoni ed., 1991, p. 26-29. M. VAN LANDINGHAM, *Transforming the state, king, court and political culture in the realms of Aragon (1213-1387)*, Leiden, Brill, 2002, p. 58-67. M.T.F.]

una corda per una finestra que era en la cambra; e dic-vos en veritat que no sé què s'és fet, llevat d'aitant que sé per cert que en açò ha fet gran mal a si mateix primerament, a mi e a sa muller e a sos fills e a tota sa terra.

E les gents, qui ho oïren que així era, començaren de plorar e de cridar a grans crits:

—Vós lo'ns havets mort! E retets-lo'ns! Que açò que deïts no són sinó abelliments de paraules!

E lo rei viu que així era e que la gent se somovia tota e no li valia res son parlar, féu senyal als cavallers que isquessen ab llurs armes; e mantinent isqueren bé cent cavallers armats del castell e gran res de servents, e malgrat de tota aquella gent feren-los partir d'aquí ab grans empentes. E los hòmens de la vila, que viren que així era, tornaren-se'n a la vila e van per los hostals e per los albergs e trobaren molts hòmens de la companya del rei d'Aragó, majorment hòmens de peu, qui es guarnien per pujar al castell ajudar a llur senyor lo rei d'Aragó, e preseren e aturaren-los tots, sí que bé n'hi havia romasos de mil en sus.

E lo rei, qui ho sabé, féu tost, segons damunt és dit, carregar les atzembles de la roba e del tresor e de la moneda que trobà en lo castell, e féu cavalcar la regina de Mallorques, sa cunyada, ab sos tres fills e ab sa filla atressí e los altres presoners, ço és a saber N'Amalric de Narbona, e lo nebot de l'arquebisbe de Narbona e dos consellers del rei de Mallorques, isqué's del castell ab tota l'altra companya e havia'ls tots tro fora lo vall. E puis ell tornà ab sa companya de cavallers e de servents a la vila per deslliurar aquells servents que hi havien aturats los hòmens de la vila e, com fou a la porta, viu lo comte de Pallars que havien aturat dins les portes ab sa companya. E lo rei venc esperonant, e nengú no el gosà esperar, e donà una empena al comte de Pallars e gità'l defora. Ab ell ensems isqueren-ne gran re d'aquells servents que havien aturats los hòmens de la vila, però sí n'hi romàs presos e aturats, qui uns qui altres, de la companyia del rei d'Aragó, ben cent o pus. E lo rei, qui viu que no es podia pus aturar sens perill, e per ço car tots los hòmens de la vila venien a les portes, tornà-se'n ab sos cavallers e l'altra companya que havia lleixada defora, e tuit ensems vengueren-se'n poc a poc tro foren en Empordà, en un lloc qui és apellat Sa Jonquera, e és d'En Dalmau de Rocabertí.¹⁰⁰⁰

E, quan foren aquí, venc En Ramon Folc davant lo rei, e lo comte de Pallars atressí, e pregaren-lo que els donàs un do que no seria gran son dan; e lo rei atorgà'ls-ho francament. E ells pregaren-li que lleixàs anar la reina de Mallorques lla on se volgués, car a ell no era honor de tenir una dona aital com aquella en pre-

1000. “E nós tornam-nos-en a Figueres —diu el citat document— sens mal que no férem a ningú de la terra”. La Jonquera és la primera població de l'Empordà que es troba venint del Pertús, i pertanyia, realment, a Dalmau, vescomte de Rocabertí. [Sobre el vescomte Dalmau de Rocabertí: S. SOBREQUÉS, *Els barons de Catalunya*, p. 121-123. M.T.F.]

só, majorment com fos prenyada e havien reguard que no s'afollàs del prenyat per dolor, si es vis en presó,¹⁰⁰¹ e lo rei dix-los que li plaïa per amor d'ella e d'ells, e que se n'anàs, si anar-se'n volia. E tantost En Ramon Folc e lo comte de Pallars tornaren-se'n ab la reina e seguiren-la tro al coll de Banyuls e aquí lleixaren-la anar;¹⁰⁰² e ella anà-se'n en Rosselló ab una sua filla que era venguda ab ella, e ells tornaren-se'n al rei d'Aragó, a Sa Jonquera.¹⁰⁰³

E lo rei d'Aragó féu menar los tres fills del rei de Mallorca a un castell seu qui és riba mar, que ha nom Torroella de Montgrí, e aquí féu-los ben guardar.¹⁰⁰⁴ E tramès d'altra part N'Amalric de Narbona a la ciutat de Gerona e aquí mes l'hom, e lo nebot de l'arquebisbe de Narbona ab no em sé quants cavallers llurs, en presó e en ferros en una torre que ha nom la Torre Geronella, e aquí guardà'ls hom bé aïtant com hi estigueren.¹⁰⁰⁵

E lo rei venc-se'n per Geronès e per Empordà e reconec tots sos castells e ses viles.¹⁰⁰⁶

Ara lleixarem a parlar del rei d'Aragó En Pere e parlarem del rei En Jacme de Mallorca, son frare, e del rei de França e de llurs afers, e com vengueren en la terra del rei d'Aragó, ço és a saber en Catalunya.

1001. Esclaramonda de Foix es trobava encinta de la infanta Isabel.

1002. "E amenam-nos-en la regina e els fills, e puix tramesem-ne la regina e la filla e retinguem-nos los fills, qui són e seran pus salvament en nostre poder que no és lo rei llur pare lla on és ni foren ells si romases fossen". Document citat. —El coll de Banyuls és damunt d'aquesta població riberenca, entre la vall de l'Orlina i la de Banyuls.

1003. No tenim cap document expedit pel rei a la Jonquera, però sí a Figueres, i sabem que ja hi tornava a ésser el dia 27 d'abril. Ens cal advertir, tanmateix, que COLL (IV, p. 98, n. 17) proposa una datació una mica anterior per a l'anada del rei a Perpinyà, això és: sortida de Barcelona, l'11 d'abril o primeres hores del 12; immediacions de Figueres, el 13; entrada al Rosselló, nit del 13 al 14; entrada a Perpinyà, matí del 14; fugida del rei de Mallorca, nit del 15 al 16; sortida del rei Pere, el matí del 16; arribada a Figueres, el mateix dia. No trobem altre inconvenient a aquesta datació sinó que contradiu algunes de les dates de l'itinerari de Pere el Gran. Consta que el rei era també a Figueres els dies 14, 15, 16 i 18 d'abril.

1004. Torroella de Montgrí, que pertanyia a Bernat de Santa Eugènia, de qui Pere el Gran devia fiar-se molt. En terra empordanesa. [En realitat, Torroella de Montgrí pertanyia al rei i, de fet, la crònica ho diu. Com hem vist al *Llibre dels Feits*, nota 215, Bernat de Santa Eugènia havia mort vers 1268 i la seva hereva havia permutat Torroella amb possessions dels Rocabertí, els quals feren una nova permuta amb l'infant Pere el 1272: *Els castells catalans*, II, p. 707 i 781. M.T.F.]

1005. Una lletra del rei datada el primer de maig ens informa que Amalric de Narbona ja era a Girona, presoner. Ja hem parlat del nebot de l'arquebisbe de Narbona. En Montbrun, i de com foren enviats a Pontons. També tenim notícies de cadenes per a Amalric i altres.

1006. Ja hem indicat que el rei tornava a ésser a Figueres el dia 27 d'abril. I no se'n mou fins al 6 de maig, que encara hi expedeix documents.

CAPÍTOL CXXXVI. COM LO REI EN JACME DE MALLORQUES TRAMÈS
SOS MISSATGERS AL REI DE FRANÇA CONTRA SON FRARE, LO REI D'ARAGÓ

Quan lo rei de Mallorca En Jacme se'n fo vengut al castell de Sa Roca e hac cobrada sa muller e sa filla,¹⁰⁰⁷ estec fort trist e despagat de si mateix, car tenc-se per fort envilanit e hontat per son frare, lo rei d'Aragó. E aitantost tramès missatgers cuitosament al rei de França, qui era entre Carcassona e Narbona,¹⁰⁰⁸ e lo cardenal, qui era ab aquell rei de França vengut per preïcar la croada contra la terra del rei d'Aragó, ab gran poder de gents a cavall e a peu; e lo cardenal aquell havia nom En Joan Caulet e era francès.¹⁰⁰⁹ E tramès a dir lo rei de Mallorca per aquells missatgers com lo rei d'Aragó, son frare, li havia pres e barrejat la sua terra e lo millor lloc que havia, ço és a saber la vila de Perpinyà, e com li era entrat en son castell forçivolment e se n'havia menat presos sos fills e sa muller e se n'havia fet aportar tot son tresor e tot quant ell havia en aquell castell. On com açò fos gran honta d'aquest rei En Jacme, e tal que jamés, segons que ell creïa no la poria haver venjada, pregava al rei de França e al cardenal damunt dit que ells, pus en cor havien de venir sobre la terra del rei d'Aragó, que es cuitassen al pus tost que poguessen, que ell los daria pas e entrada on porien entrar en Catalunya, malgrat del rei d'Aragó, e els lliuraria tots los castells e les forces de Rosselló e els ajudaria ab tot son poder per mar e per terra; e que es pensassen de cuitar e no fallís per res, que sabessen per cert que el rei d'Aragó era fuit, e que havia gran reguard d'ells e que no s'era gosat aturar del regne de València en sus.

E quan los missatges de rei de Mallorca foren venguts davant lo rei de França e davant lo cardenal, e ells hagueren dita la missatgeria e presentades les cartes, e ells les hagueren oïdes, llevà's en peus lo cardenal e dix al rei de França en son llenguatge:

—Llevats sus, bell *sire*, que Pere d'Aragó és fuit, segons que en aquestes cartes havem entès; e anem, que menys de colp e de batalla conquerrem tota sa terra.

E respòs lo rei de França:

—*Sire* cardenal, vós deïts bé, mas jo no creu pas que En Pere d'Aragó sia fuit, qui és un dels millors cavallers del món, ans creu bé que, si no era romàs ab ell nengú de sa gent, que ell tot sol nos esperaria e es defendria tro a la mort, aitant com pogués; que no ha nengun ardiment al món que ell no assajàs de fer. E sí us membra com venc a Bordeu,¹⁰¹⁰ on fom tuit escarnits e gaubats per la sua vengu-

1007. Segons la datació que hem anat establint, el rei devia ésser al castell de la Roca el dia 26 (havia sortit el 24 o el 25 a la nit). La reina pogué ésser-hi el mateix dia.

1008. El rei de França, segons les tauletes de cera de Pierre de Condé, era a Carcassona el 26 d'abril; a Lesignan el 27; i a Narbona el 28. La presentació dels ambaixadors del rei de Mallorca, d'acord amb la indicació de Desclot, devia tenir lloc a Lesignan. Això concorda amb la datació que hem anat establint.

1009. Jean Cholet, cardenal de Santa Cecília.

1010. Al·lusió als fets contats en el cap. civ.

da, e ara atressí sí havets entès què ha fait al rei de Mallorques, son frare, tota res assajaria de fer.

E respòs lo cardenal que açò no era ardiment, car ell ho faïa tot així com a lairó, que hom no es pensava que ell gosàs assajar ne pensar la cosa que depuis faïa a no sabut. E, quan açò hac dit lo cardenal, llevà's En Felip, fill major del rei de França e nebot del rei d'Aragó, fill de sa sor,¹⁰¹¹ e dix així:

—*Dites vós, sire*, que açò que ha fet lo rei d'Aragó no és ardiment?

—*Hoy heu*¹⁰¹² —ço dix lo cardenal—; e vós sots excomunicat quan havets gosat apellar Pere d'Aragó rei, e fets-vos absolve, que jo us absolré ab què us guardets que no us hi tornets de vui més.

E llevà's ab tant lo duc de Braiman, sogre del rei de França per raó car sa filla d'aquell duc era muller del rei de França darrera,¹⁰¹³ e dix al cardenal:

—*Sire*, En Felip no es pot estar que no apell rei En Pere d'Aragó, car son oncle és e ha-li bona voluntat; però ben deuria aitant amar son frare Carlot, que serà rei d'Aragó quan haurem conquesta la terra en breu.

E respòs lo rei de França:

—*Sire* duc, vós deïts ver, mas ell és del mal llinatge d'Aragó e retrau-hi en son parlar.

E, quan açò hac entès, Felip fo molt felló e respòs al rei de França, son pare, e al cardenal e dix així al rei:

—*Sire*, jo son del noble llinatge del món de part vostra e atressí de part de ma mare; e no és pas mal llinatge, ans és bo e honrat e dels nobles casals del món. E vós podets dir ço que us vullats, mas no n'hi ha negú, si ho diu àls, que no diga ço que dir no deu. E creats per cert que Aragó farà encara tremolar a vós e a vostra terra. E lo duc, que ha dit que jo deuria més amar mon frare Carlot que mon on-

1011. Es tracta del que serà rei de França Felip IV el Bell, fill de Felip III i de la seva primera muller la infanta Isabel, filla de Jaume I.

1012. Com gairebé sempre que fa parlar algun francès, Desclot intenta ací donar-ne la impressió mitjançant la introducció d'algun mot més o menys exacte d'aquell idioma. *Hoy*, avui *oui*; *heu*, interjecció o pronom. Aquest *heu* procedeix, però, potser d'un text anterior. Vegeu més avall, n. 1015.

1013. El duc de *Braiman* no és altre que el duc de Brabant. Però el pare de Maria, segona muller de Felip l'Ardit i mare de Carles de Valois, era mort des del 1261. El duc de Brabant que acompanyava al rei de França en aquesta Croada, era no Enric, el pare, sinó Joan, el germà de Maria de Brabant, com ja ha fet observar COLL (IV, p. 104, n. 5). [Sobre la participació del duc Joan de Brabant a la croada contra Catalunya: S. BOFFA, *Les soutiens militaires de Jean Ier, duc de Brabant, à Philippe III, roi de France, durant les expéditions ibériques (1276-1285)*, "Revue du Nord", LXXVIII (1996), p. 7-33. Entre el 30 de març i el 12 de novembre de 1285 hi ha un buit documental al cartulari dels ducs de Brabant; seria el temps de la durada de l'expedició francesa, en la qual participà el duc (p. 16); també comenta el parentiu, la freqüentació de la cort francesa pel duc (p. 19-20) i les notícies sobre la participació a l'expedició (p. 21-33), amb els noms de diversos participants, la provisió d'aliments i els diners que rebé el duc per la seva participació. El duc també emmalaltí greument, com altres croats, però se salvà (p. 18). Les informacions generals sobre el conflicte són força deficientes. M.T.F.]

cle, no parla al meu semblant sàviament; mas no ho diu per àls sinó que vós e jo entrem en la terra de mon oncle e que siam tuit presos e morts e destroïts, e sos néts que sien reis e senyors de la terra de França.¹⁰¹⁴ E, ja us diga ell que en breu hauríem conquesta la terra del rei d'Aragó, no es farà tan lleu com ell se pensa.

E respòs lo cardenal:

—Sire Felip, no siats felló ni corruixat¹⁰¹⁵ per nient, que sí conquerrem en breu En Pere d'Aragó e tota sa terra ab ajuda de l'apostoli, ni lleixi si lo gran tresor del rei de França s'hi sabia del tot despendre.

E llevà's lo rei de França e apellà lo comte de Foix¹⁰¹⁶ e dix-li:

—Digats vós, En comte, qui sots quaix de Catalunya:¹⁰¹⁷ haurem nós conquesta en breu aquella terra?

—Hoc —ço dix lo comte de Foix.

E dix lo rei:

—Haurem-la conquesta dins deu anys?

—Hoc —ço dix lo comte—, si s'escau, en menys d'un any.

—Com? —ço dix lo rei.

—Jo us ho diré —ço dix lo comte—; que, si vós anats en aquella terra e En Pere d'Aragó pot ajustar ne replegar ses gents, ne sos cavallers lo volen seguir, e pot haver sol a dia sabut dos mília cavallers, si vós érets ab cent mília cavallers, si ho metrà tot a un punt e dar-vos ha batalla, tant és ell coratjós. E, si per aventura llavors ell és vençut, haurets conquesta la terra en pau; e, si us pot desbaratar, ja null temps no us cal esperar Catalunya.

E lo rei de França, qui ho oí, ris-se'n e dix al comte que bé parien sues les noves, quan deïa que En Pere d'Aragó, qui era un dels pobres reis del món de terres e d'haver,¹⁰¹⁸ daria batalla al rei de França.

E ab aitant, quan hagueren tuit parlat a llur plaer, anaren-se dinar e continuaren lo consell tro l'endemà matí, e manà lo rei de França que hi fossen tots los dot-

1014. Es refereix als néts del duc de Brabant, nascuts de la seva filla Maria. Cap no en fou rei de França; però, en canvi, ho fou un besnét: Felip VI de Valois, fill de Carles de Valois, el Carlot de qui parla en aquest capítol. [Els qui haurien d'heretar el tron francès, en cas de mort del rei i del seu hereu, eren els nebots i no els néts del duc de Brabant, d'acord amb la nota anterior. M.T.F.]

1015. Ja hem trobat aquest gallicisme, que ara ací és aplicat per donar impressió de llenguatge francès.

1016. El comte Roger Bernat III de Foix, alliberat, com hem dit, el 10 de desembre de 1283, no havia trigat a declarar-se pel rei de França (vegeu cap. CXXXII, n. 951)

1017. No sols el comtat de Foix limita amb Catalunya, sinó que una part, no pas petita, dels dominis del comte de Foix —el vescomtat de Castellbò— eren terres catalanes. [Sobre les seves possessions catalanes: J. MIRET I SANS, *Investigación histórica sobre el vizcondado de Castellbó. Con datos inéditos de los Condes de Urgell y los vizcondes de Ager*, Barcelona, J. Puigventós, 1900. M.T.F.]

1018. El manuscrit de París (ed. Buchon i ed. Coroleu, p. 260) diuen: *un dels pobres tres reis*. I Buchon creu que els altres dos són els reis de Mallorca i de Castella. Però el més probable és que la lliçó bona sigui la del manuscrit Dalmases.

ze pars justats e los altres consellers seus e tots los prelats e els barons e els rics hòmens de França, per acordar què farien d'aquest fet e què respondrien al rei de Mallorques de la missatgeria que els havia tramesa.

E puis, quan venc l'endemà matí,¹⁰¹⁹ foren tuit ensem denant lo rei de França, comtes, vescomtes e senescals e altres rics hòmens de la terra; e lo cardenal sec sus alt en una cadira al lats del rei de França, e els altres tots estigueren baix. E lo rei dix al cardenal que proposàs¹⁰²⁰ e que parlàs e dixés ço que li fos vijares, per ço car ell devia primer parlar per ço car era legat de Roma e presentava la persona de l'apostoli; e tuit los altres callaren. Ab tant, lo cardenal dix així:

—Senyors: nostre senyor Déu ha mostrat gran honor e gran senyal d'amor e de dilecció al rei de França e a tots sos antecessors per tots temps. Car no troba hom, d'aquell temps ençà que la casa de França se convertí a crestianisme, que anc fos rebella ne contrària en res a la sancta Església de Roma, jatsia que tots los regnes del món algun temps sien estats desobedients a aquella Església de Roma, mas aquest no ho fou anc, ans, tota vegada que mester fos ajuda a l'Església, la li féu bona e sufficient lo regne de França, que anc no guardà amor ne parentiu que hagués ab negun príncep terrenal. Per què trobam en les escriptures antigues que Déu mantenc tots temps aquest regne e li donà victòria de tots sos enemics; e atressí l'Església de Roma regoneix bé l'obediència que li ha hagut tots temps aquest regne, ço és a saber lo casal de França, e en açò que pot ha'l-ne guardat de dan. Car trobam que el rei de França que en aquell temps era pres e vencé lo rei dels llombards, que havia nom Desideri, per ço car s'era alçat contra l'Església de Roma, en la ciutat de Pavia.¹⁰²¹ Trobam encara que un altre rei de França molt sant e gloriós, que havia nom Carles Maines, que conquerí lo regne de l'imperi de Contestinoble per ço car l'emperador era enemic de l'Església;¹⁰²² e atressí aquell rei mateix conquerí quaix tota Espanya de sarraïns enemics de la fe,¹⁰²³ e l'Església guardonava'l-ne en açò,

1019. El dia 28 d'abril de 1285, segons la datació que hem anat establint (vegeu la n. 1007 a aquest mateix capítol). Ara bé, segons les *Tablettes de Cire* de Pierre de Condé ("Hist. des Gaules", xx) aquest dia el rei de França ja era a Narbona. Desclot comet l'error de fer-lo restar dos dies en el mateix lloc i no partir-ne fins al tercer.

1020. Desclot usa ací el verb *preposar* o *proposar* en el sentit de pronunciar un discurs o *proposició*, a la manera de la proposició reial de les Corts catalanes, i aplica així el lèxic constitucional que li era familiar a l'assemblea que descriu.

1021. Carlemany va ajudar el papa Adrià I en la lluita amb Desideri, rei dels llombards. A això es refereix Desclot i al setge de Pavia (cap al 772).

1022. El mateix Carlemany, segons una llegenda, va conquerir l'Imperi de Constantinoble a un llegendari emperador Balan.

1023. Encara la llegenda atribueix a Carlemany la conquesta d'Espanya als sarraïns. Sobre la influència d'aquestes llegendes, a través de les cançons de gesta franceses, vegeu COLL I ALENTORN, *Notes per a l'estudi de la influència de les cançons de gesta franceses damunt la crònica de Bernat Desclot*, "Est. Univ. Catalans", xii, 1927, p. 48-53. [Segons Cingolani, la font del discurs bastit per Desclot no són les cançons de gesta sinó més aviat la propaganda dinàstica francesa, que lligava els Capets amb Carle-

car en la conquesta li faia ajuda esperitual e temporal, segons son poder, e d'altra part donaven-li tota la terra que conqueria. Trobam encara que antigament hac molts perseguidors l'Església de Roma e de tots li donà Déus honrament ab l'ajuda de França. E especialment trobam-ho d'alguns fets que són estat novellament en nostres dies, que tuit o la major partida de vosaltres sabets com Frederic, ça enrere emperador de Roma,¹⁰²⁴ e Manfrè, son fill, e Corralí, qui eren dels majors prínceps del món, se treballaren e enseguiren¹⁰²⁵ quaix tots temps l'Església de Roma, e Déus com ne donà victòria, jatsia que fos cosa desesperada a aquella Església, ab valença que hac ab la casa de França, ço és a saber de Carles, rei de Sicília, qui tots los pres e els vencé e conquerí tota llur terra, segons que moltes vegades havets entès. Sí que l'Església de Roma se cuidava que devuimés que tots sos enemics fossen morts. Mas ara s'és llevat lo pus sotil e el pus minve de poder príncep del món, ço és a saber Pere d'Aragó, que així com aquell qui és pobre e va robar los camins per tal que puixa cobrir sa pobresa d'aquella roberia, així ell, com fos pobre e no li bastassen ses rendes, és vengut ocupar lo regne de Sicília e ha fet los vassalls de l'Església rebel·lar,¹⁰²⁶ mas ells són bé decebuts, car cuiden estar bé fermes en la valença d'aquell e soferen-se ab bastó de canya, segons que tuit sabem qual és lo seu poder. Mas quin damnatge, quina honta e quin escarn, aquell Pere d'Aragó haja fet a l'Església de Roma e a la casa de França no ho cal retraure, que cascun de vosaltres ho podets pensar lleugerament; encara més, quin mal haja fet en crestianisme creu que entès ho havets, ço és a saber com ha feit enderrocar totes les esglésies e els monestirs de la sua terra, així que nengú no hi gosava haver esment lo nom de Déu ni fer lo seu sacrifici, ans s'és emprès ab sarraïns per destruir crestianisme e ab ells se cuida defendre a nós,¹⁰²⁷ que ab son poder no poria, que no l'ha; que ben ha cinquanta comtes en França que un per un han major poder de terres e d'haver que no ha ell. Per què és mester que aquesta honta que ha feta a vós e a nós sia carvesa fortment. E, pus començat és, que anem tost e deslliure a avant; que no n'hi ha a vuit dies d'ell ni de sa terra, per ço car en la terra de Pere d'Aragó ha gran pobresa,¹⁰²⁸ e així

many, i alguna proclama per a aquesta guerra, com el lligam de França amb l'Església, la qual sempre havia servit: St. M. CINGOLANI, *Historiografia, propaganda*, p. 550-551. M.T.F.]

1024. L'emperador Frederic II, rei de romans, i per ambdós títols considerat com a emperador de Roma per Desclot.

1025. El manuscrit de París diu *persequiren*.

1026. Aquesta frase pot interpretar-se en el sentit d'una intervenció directa de Pere el Gran en la revolució de les Vespres.

1027. Aquesta idea que Pere el Gran utilitzaria tropes sarraïnes per a la lluita contra els croats devia ésser molt estesa (vegeu DESCLOT mateix, cap. CXL), i no del tot sense fonament, perquè hi ha notícies de la intervenció de genets i ballesters sarraïns (vegeu DESCLOT mateix, cap. CXL, n. 1081; cap. CLIII i cap. CLXIII).

1028. Sembla que Catalunya travessava unes males anyades, segons el mateix testimoni de DESCLOT (cap. CXXXIX). Però, a més a més, un país pobre.

los uns ab diners que els darem, los altres per temor, los altres per grat, los altres per força, conquerrem-los en breu, e la terra serà de Carlot, fill del rei de França, qui ací és. E jo met-lo'n en possessió ab aquest meu capell.

E llavors lo cardenal llevà's un capell burgareny de sa testa e posà'l sobre el cap de Carlot;¹⁰²⁹ e puis tornà a ses paraules e dix així:

—E jo, de part de Déu e del sant apostoli, dic a tots cells qui iran e portaran armes contra la terra d'En Pere d'Aragó que els seran tots los pecats perdonats e, si nengú n'hi mor, ço que Déus no vulla, que se'n pujarà tot deslliure e florit davant Déu, que sol ne leis la sua ànima no veurà purgatori. E d'altra part profir sus ací de part de l'Esgleia de Roma, ajuda temporal en aquest fet, ço és a saber de tenir, mentre açò dur, e de soldadar sis mília cavallers ben arresats ab llurs armes qui facen e diguen la voluntat del rei de França e el seguesquen ab mi ensems contra Pere d'Aragó e sa terra. Encara més, dic e man de part de l'apostoli a tots los prelats e rectors de santa Església que preïquen la croada contra la terra d'En Pere d'Aragó e que donen perdó a tots cells qui hi iran, segons que damunt és dit.

Ab tant, lo cardenal, quan hac preïcat, callà; e llevà's lo rei de França e dix-li així:

—*Sire* cardenal, nós havem bé entès tot ço que vós havets dit e agrai'm-vos molt l'ajuda que ens havets proferta en aquest fet. E nós atressí prometem e juram sus ací davant vós que jamés no tornarem en França vius tro que hajam conquesta la terra de Pere d'Aragó, e vós e nós siam venjats d'açò que ens ha fet.

Quan hac dit lo rei de França callà; e llevà's lo comte de Flandes, qui era hom savi e sabia molt de lletra,¹⁰³⁰ e dix així:

—Senyors, tuit havets entès ço que el rei de França e lo cardenal vos han dit, e tuit devem-ho creure així com ells ho dien. Mas jo respon al cardenal que de cada part veig gran treball en aquest fet, que mal, si anam avant, e mal, si tornam atràs; mas bo fóra que no fos estat començat, si fer-se pogués. Mas, pus així és, pensem-nos d'aventurar e no façam moltes noves, que ja som prop del temps d'estiu¹⁰³¹ e fa millor guerrejar ara que ab les calors; e façam en guisa que, abans que les calors grans vinguen, hajam presa tota la terra de Pere d'Aragó e ell, si podem.

E, quan ell hac dit açò, resposeren totes les gents, que eren totes entorn quaix tantes com l'arena de la mar:

—*Aloms, sire* rei, *aloms* pendre aquella terra! Que jo *serray* ric hom —ço dix cascú—, e seré salvo de mos pecats, *ye* e ma natura! *Aloms* tost a avant!

1029. Cf. MUNTANER (caps. CIII, CXIX i CXXI), que anomena Carles de Valois “rei del xapeu”. L'origen en podria ésser aquest; però cal dir que Muntaner no coneixia l'anècdota inicial.

1030. El comte de Flandes era aleshores Gui de Dampierre. És curiosa l'expressió ingènua que usa Desclot per ponderar la seva saviesa. Cal creure, però, que Desclot no l'usa en el sentit popular actual de saber llegir i escriure molt bé, tot i que això ja fos aleshores una cosa excepcional, àdhuc entre els nobles; sinó en el sentit d'ésser un home lletrat.

1031. Recordem que això s'esdevenia a la fi d'abril de 1285.

E tantost llevà's lo rei de França en peus e manà e dix a totes les gents que en l'endemà bon matí fossen tuit aparellats de seguir la sua auriflama.¹⁰³² E ab aitant partiren-se d'aquí les gents e anaren-se'n cascú a son hostal.

CAPÍTOL CXXXVII. COM LO REI DE FRANÇA AB TOT SON PODER
VENC SOBRE LO REI D'ARAGÓ E SA TERRA, ÇO ÉS CATALUNYA

Quan venc l'altre dia bon matí,¹⁰³³ partiren d'allèn e cuitaren-se de venir a grans jornades, així que dins quatre dies foren a l'entrant de Rosselló;¹⁰³⁴ e eren per nombre, quan entraren per Rosselló, menys d'aquells que vengueren depuis, disset milia e sis-cents cavallers de paratge¹⁰³⁵ e bé cent milia hòmens de peu ab llurs armes, menys d'atzembles e de ribauts que eren bé cinquanta milia d'altra part. E, quan venc que foren al pas de la Font de Salses e viren la muntanya de Panissars que parteix Catalunya e Rosselló,¹⁰³⁶ hagneren gran goig e meteren grans crits e aücaren així com si ja haguessen conquesta tota la terra, que no es cuidaven que nengú los gosàs esperar ni defendre a ells.

E quan foren anats un poc avant atendaren-se prop la vila de Salses, qui és asats prop d'aquell lloc, e cuidaren-se'n entrar per la vila, car creïen que nengú no hi hagués. E quan foren a les portes de la vila, donaren salt los servents qui eren llains e despararen les ballestes e feren-los tornar atràs més d'un tret de ballesta; e foren-hi molts nafrats e morts d'aquells qui venien primers, e no hagneren tantes noves com solien haver. E lo rei de França, que viu açò, cuidà's que el rei de Mallorca l'hagués escarnit, e apellà lo comte de Foix e demanà-li de qui era aquell castell, e lo comte de Foix respòs que del rei de Mallorques.

1032. L'oriflama de França o penó de Saint Denis.

1033. El dia 29 d'abril, segons la datació que anem establint. Vegeu més amunt, n. 1019 del cap. anterior. [Cf. algunes cròniques italianes que indiquen la invasió de Catalunya per l'exèrcit francès però desconeixen el final de l'operació, ja que els francesos silenciaren el final desastrós per a ells i Pere el Gran no pogué fer propaganda del seu èxit a causa de la seva mort prematura: St. M. CINGOLANI, *Historiografia, propaganda*, p. 557-558. Sobre la croada contra Catalunya cf: J. PELLA Y FORGAS, *La gran invasió francesa en Cataluña del año 1285*, "Revista de Ciencias históricas", iv (1886), p. 120-147. J. R. STRAYER, *The crusade against Aragon*, "Speculum", xxviii, 1953, p. 102-113. La informació que s'ofereix sobre aquesta guerra a la història militar de França és mínima, unes nou línies: Philippe CONTAMINE (dir.) i altres, *Histoire militaire de la France*, i. *Des origines à 1715*, Paris, Presses Universitaires de France, 1992, p. 97, ampliada pel que fa a la guerra naval amb una mica més de mitja pàgina. M.T.F.]

1034. Això ens duria al 3 de maig. Ara bé, segons les *Tablettes de Cire* de Pierre de Condé ("Hist. des Gaules", xx), el rei de França en aquesta data encara era a Narbona. Val a dir que Narbona no és lluny de l'entrant del Rosselló". L'endemà, que el rei de França s'alberga "in castris", és a dir, en el campament, dia 4, ja devia ésser a l'entrada del Rosselló. L'error de Desclot, fet i fet, no és sinó d'un dia.

1035. Abans, cap. cxxxii, ha donat aquestes mateixes xifres, més divuit mil ballesters a peu.

1036. Probablement Desclot no es refereix a Panissars, sinó a l'Albera, com no sigui que en aquell temps també se l'anomenés així. Desclot havia de conèixer bé aquesta contrada. Quant a la Font de Salses, ja hem dit de què es tractava (més amunt, capítol cxxxiv, n. 967 i 976).

—E doncs —ço dix lo rei de França—, no és així com nos tramès a dir lo rei de Mallorca, car dix que seria ab nós e ara, a mon semblant, és-nos contrari.

—Sényer —ço dix lo comte de Foix—, no és gens; mas devets saber que tots los hòmens de Rosselló amen més En Pere d'Aragó que lo rei de Mallorca, e el volrien més a senyor. E tot ço que han fait ara, ne faran d'ací avant contra nós, fan ultra la voluntat del rei de Mallorca, qui és llur senyor, per l'amor que han a En Pere d'Aragó.

—E doncs —ço dix lo rei de França—, ells són traïdors. Via vers ells! E prenam lo castell, per grat o per força!

E, ab aitant, acostaren-se al mur hòmens a cavall e a peu e preseren aquell lloc per força, per ço car era lloc pla, e no era murat ne vallejat e no hi havia gens de força,¹⁰³⁷ sinó que els de llains faïen tot llur esforçament e es defenien per salvar llur fe al rei d'Aragó. Mas ben cregats que abans que el lloc haguessen pres, hi hagueren a donar ben tres batalles en les quals moriren molts dels francesos e molts que n'hi hac de nafrats. E, quan hagueren pres lo lloc, oceïren tots los hòmens e les fembres e los infants que hi trobaren, e puis atendaren-se defora e estigueren aquí aquella nit e mogueren la major alegria; que, si haguessen presa la major ciutat d'Aragó o de Catalunya, assats hi haguera.

E l'endemà matí lo rei de França ordenà ses hosts per escales e posà en la primera escala la host dels ribalts, que eren bé cinquanta mília e no portaven nengunes armes, sinó un bastó en la mà, e mal vestits, sens altre guarniment; e lo rei de França donava a cascú d'aquells ribalts tots dies un tornès d'argent negre de sou¹⁰³⁸ e tot ço que poguessen guanyar de portar palla e herba e semblants coses; e aquests foren en la primera escala ab mil cavallers armats que els meté hom en rereguarda. En la segona escala era lo senescal de Tolosa e lo senescal de Carcassona e el senescal de Belcaire e el senyor de Lunell¹⁰³⁹ e lo comte de Foix, e ab ell En Ramon Roger, frare del comte de Pallars, qui era de Catalunya, ab cinc mília cavallers ben armats. E al lats d'aquestes dues escales primeres anaven bé tretze mil ballesters a peu, tots guarnits e coberts de ferro, que no els paria sinó los ulls. En la terça escala anaven totes les hosts de Narbonès e de Badarès e de Termenès e de Carcassès e d'Eginès e de Tolosa e del comtat de Sant Gili¹⁰⁴⁰ e de Borgunya e totes les altres gents qui són de la llengua que dien "hoc",¹⁰⁴¹ qui fossen de la senyoria del rei de França venguts en aquella host; e eren bé setanta mília hòmens de

1037. Salses es troba, realment, en lloc pla, encara que té al dors les darreres estribacions de les Corberes. D'altra banda, com fa observar COLL (IV, p. 115, n. 3), el castell no era en el mateix emplaçament que el que va fer construir Carles V, encara en peu, el qual tanmateix és en lloc pla. Fins i tot, segons com interpretem la frase de Desclot, no existia castell, en aquell temps, sinó força.

1038. Un tornès d'argent negre, moneda d'infim valor.

1039. Aquests quatre personatges són: Eustache de Beaumarchais, Gui de Nanteuil, Garin d'Amplepús i Ramon Gaucelm, que ja hem trobat en el *Llibre dels Feits*, § 490-492.

peu o pus. E en la quarta escala anaven les hosts de França e de Picardia e de Normandia e del comtat de Flandes e gran re d'alemanys e de flamencs e d'altres gents, soldaders e croaders, que eren entre uns e altres ben vuitanta mília hòmens de peu o pus ab llurs armes. En la cinquena escala anava lo cardenal ab sa host a qui ell donava sou, qui eren sis mília cavallers armats o pus; e faïa portar davant si una senyera en què havia senyal de claus.¹⁰⁴² En la sisena escala anava lo rei de França e En Felip, son fill, e En Carlot, ab tots los nobles hòmens de França e ab comtes e ab altres rics hòmens, senyors de senyera, qui eren bé cent; en la qual escala havia ben quatre mília cavallers ab llurs armes. E après d'aquestes sis escales venien les atzembles e les altres bèsties de càrrega; e eren bé vuitanta mília bèsties, e eren aquells qui les menaven ben deu o dotze mília hòmens, menys de fembres e d'infants menors de dotze anys, qui eren atressí gran res. E après de tots venien sis-cents cavallers armats, tots coberts de ferro, per guardar les atzembles.¹⁰⁴³

CAPÍTOL CXXXVIII. COM LO REI DE FRANÇA, AB TOTA SA HOST,
S'ATENDÀ EN L'HORTA DE PERPINYÀ

Quan lo rei de França hac ordonades ses hosts e sos cavallers per escales, venc-se'n ab tots ensems e atendà's en l'horta de Perpinyà¹⁰⁴⁴ e tramès missatge al rei de

1040. Regions de Narbona, de Besiers, de Tèrmens, de Carcassona, d'Agen, de Tolosa, de l'abadia de Sant Gil (comtat esqueixat del comtat de Nimes, del qual va prendre nom la casa dels comtes de Tolosa).

1041. Fa estrany que Desclot inclogui la Borgonya entre les terres de llengua d'Oc. Totes les altres regions ho són realment. Pere el Gran confiava més o menys en aquestes gents de llengua d'Oc, i s'adreçava a ells en aquells seus versos que diuen:

D'on prec a cells de Carcassès
e d'Agenès.
et als guascós prec que lor pes
si flors mi fan mermar de ma tenença.
(Milà, *Obras*, VI, p. 63)

1042. El senyal de Sant Pere o pontifical: les claus.

1043. Aquestes xifres donen un total de 16.000 cavallers, 13.000 ballesters i 150.000 homes de peu, o sia 179.000 combatents, sense comptar els ribauds (50.000) i els homes de les atzembles (10 o 12.000). Cf. aquestes xifres amb les que dona MUNTANER, capítol CXIX, o sia 18.000 cavallers i peons "sens tot nombre". Aquestes xifres deuen ésser exagerades, com gairebé sempre. Vegeu la valoració de Ferdinand Lot en la seva obra *L'Art militaire et les armées au moyen âge*, I, p. 240, que, exagerant en sentit contrari, estima el nombre de cavallers en 4.000 i el de peons en el doble. Vegeu SOLDEVILA, *Jaume I, Pere el Gran*, p. 125. Aquestes xifres difereixen més o menys segons els manuscrits. [Ph. Contamine xifra l'exèrcit en 3.000 cavallers, 4.000 homes d'armes i 12.000 soldats a peu, basant-se en les despeses de l'expedició (1.228.751 lliures torneses). Cal tenir en compte que l'Església aportava el seu propi exèrcit que, per tant, no pot figurar en aquest compte. D'altra banda, 12.000 soldats a peu semblen molt pocs, atès que la relació entre gent a cavall i a peu era d'una mitjana d'1 a 10. La crònica de Mascaró xifra l'exèrcit francès en 12.000 cavalls armats i gent de peu innumerable: St. M. CINGOLANI, *Historiografia, propaganda*, p. 565. M.T.F.]

1044. Les *Tablettes de Cire* de Pierre de Condé ("Hist. des Gaules", xxii, p. 446), donen la data del 10 de maig "in castris Perpeniani".

Mallorques que ell era vengut allí e que s'era cuitat de venir per raó del missatge que li havia tramès. Per què li pregava e li deïa que es vis ab ell, que ell faria en manera que ço que li havia fet son frare li vendria en bé; e, si bé s'havia perdut son tresor ni son haver, que no s'ho presàs ne en fos despagat, que ell li'n daria més e l'abundaria de ço que mester hagués.

E quan los missatges del rei de França foren venguts al castell de Sa Roca, denant lo rei de Mallorca, besaren-li la mà e dixeren-li la missatgeria de part del rei de França. E quan lo viren així estar pobrament en aquell castellet meravellaren-se e menyspresaren-lo dins son cor; e per raó d'ell menyspresaven lo rei d'Aragó, son frare, car cuidaven-se que major renda hagués aquest que lo rei d'Aragó, per ço car aquest era senyor de Montpesller, car ben creïen que més valgués sol Montpesller que tot lo regne d'Aragó. E, així com hagueren dit los missatgers ço que havien a dir al rei de Mallorca, respòs lo rei e dix-los que se n'anassen, que en breu ell seria lla on lo rei de França fos e parlaria ab ell de sos fets.

E los missatges tornaren-se'n, e lo rei de Mallorca aparellà's al mills que poc, e l'endemà, hora de migdia, fo ab lo rei de França lla on estava atendat. E lo rei de França féu-li gran honor e rebé'l assats bé e menjaren.

Puis après, quan hagueren menjat, lo rei de França e lo cardenal e el duc de Braïman e lo comte de Foix parlaren ab lo rei de Mallorca a un depart. E lo cardenal parlà per tots e dix al rei de Mallorca com havien entès per missatgers seus e per lletres sues ço que En Pere d'Aragó, son frare, li havia fet e que n'eren fort despagats, mas que ells lo'n venjarien en breu; e que per amor d'ell s'eren així cuitats de venir. Mas, per tal que el rei de França fos mills pagat d'ell, volien e el pregaven e li manaven de part de Déus e de l'apostoli que lliuràs los castells e los feus de Rosselló al rei de França, e que els lliuràs la vila de Perpinyà, e que volgués que el rei de França se'n pogués amenar cent hòmens de Perpinyà en estatges perquè fos mills segur d'ells. E encara demanaren més: que el rei de Mallorca los donàs o els fes donar compra e venda covinentment per tota sa terra, que prenguessen per tot Rosselló tota moneda que els francesos portassen, d'aur e d'argent e de metall, segons sa valor; e que tots los hòmens que fossen d'armes de la terra del rei de Mallorca, e del¹⁰⁴⁵ rei de França pagant a ells llur sou, entrassen en les galeres e en l'armada del rei de França.

E, quan açò hac dit lo cardenal, girà's lo rei de Mallorca al rei de França e dix-li:

—Sényer, vós sots un dels pus alts e dels pus nobles prínceps de la terra e qui sien al món, e havets començat aquest fet per manament de l'apostoli contra mon frare, e ara fets demandes a mi de tals coses, que hauria ops gran acord al respondre e major al fer; mas emperò tant so dolent e irat d'açò que mon frare m'ha fet,

que sens altre acord vos respon sus adés enaixí: que jo us absol tota ma terra aitant com ma senyoria és, per mar e per terra, e que façats e digats e manets en lo meu així com en lo vostre; e lliurar-vos he lo castell de la Clusa¹⁰⁴⁶ e lo castell de Sa Roca, qui són sus al pas de la terra del rei d'Aragó, e lliurara-us-en més, si pogués, mas los hòmens de Perpinyà e de Coplliure e de la ciutat d'Euna¹⁰⁴⁷ se són alçats contra mi per ço car sabien que jo volia lliurar la terra a vós, e ells amen molt de cor mon frare e no s'alten res de vós ne de vostra gent. Mas ben creu una cosa: que pus que vós e nós puixam anar per lo pla a nostra voluntat e tingam aquells dos castells que us he dits, que les forces e les muntanyes conquerrem en breu, qui per grat, qui per força, qui per temor, que tant farem en los uns, si ens vénen entre mans, que els altres faran ço que nós vullam volenters.

E respòs lo rei de França:

—*Sire*, molt vos he amat e presat tots temps, per ço car só vostre tengut e vostre cunyat, e mos fills són vostres nebots, e ara preu-vos més car tant bona resposta m'havets feta en breu. E jo son bé vostre pagat e grasesc-vos-ho molt, sol que el façats enaixí com ho havets dit sus adés.

E mantinent partí's d'aquí lo rei de Mallorca e amenà ab si seixanta cavallers de Picardia e dos-cents servents de Tolosa que li lliurà lo rei de França; e venc-se'n al castell de Sa Roca e mes-hi quaranta cavallers e cent cinquanta servents en establiment e ab prou vianda que els lleixà, e tramès-ne los vint cavallers e els cinquanta servents que romanien al castell de la Clusa, e manà a cascuns que guardassen aquells dos castells al rei de França e a ell.¹⁰⁴⁸ E, com açò fo fet, tornà-se'n lo rei de Mallorca al rei de França e al cardenal e contà'ls ço que havia fet, e ells foren-ne ben pagats.

E puis lo rei de França tramès tro a mil cavallers ab companya de servents, ballesters e llancers e dix-los que anassen a la vila de Perpinyà per assajar si hom los lleixaria entrar dins, ne si hom los ho defendria, e per albirar atressí si lo lloc aquell se poria pendre per força, menys de ginys, combatent a escut e a llança. E quan lo rei de França hac açò manat, vengueren-se'n aquells cavallers ab aquells servents, que hom los lliuràs la vila de Perpinyà; e aquells dins no feren semblant que ells los veessen, mas que s'estegueren tot suau e quets, aparellats ab llurs armes. E los cavallers del rei de França, qui no viren nengú per los murs ne per les torres de la vila qui res los dixés, cuidaren-se que tots aquells de la vila se'n fossen

1046. Com diu bé Desclot per boca del rei de Mallorca, aquests dos castells comandaven el pas cap a l'Empordà del Pertús. Ja hem parlat del segon (cap. cxxxiv, n. 992). Quant al castell de la Clusa, es troba a 3 Km. del Pertús.

1047. Cotlliure, l'antic *Caucolibero*, port a prop de l'actual frontera Euna o Elna, l'antiga *Helena*, cap. de la diòcesi del Rosselló, en el pla, prop de Perpinyà.

1048. "Ara lo rei de Mallorca —diu el document citat en el cap. cxxxiv, n. 969— ha lliurada tota la terra que tenia de ça e tots los castells e les forces als franceses".

fuits o que esteguessen desarmats per demanar que el rei de França los prengués a mercè; e així aquells cavallers acostaren-se règeu al mur e a les portes, e, quan foren ben prop, aquells llains van desserrar les ballestes, peires e cantals a gitar per los murs e meteren grans crits e grans veus, que paria que n'hi hagués deu tants més que no n'hi havia. E aquells del rei de França, que viren açò, cuidaren-se que el rei d'Aragó fos llains, e no ho tengueren a festa, e giraren les testes als cavalls e tornaren-se'n d'esperó vers la host del rei de França. E al tornar, passaren per un monestir de dones monges de l'orde de Cistell, qui era fora la vila de Perpinyà,¹⁰⁴⁹ e van trencar les portes del monestir e barrejaren e robaren l'església e totes quantes coses hi hac, que anc no hi lleixaren estaca que tot no se n'ho aportassen ab si; e ocieren e nafraren gran res de les dones, e jagueren ab aquelles qui els fo vijares que belles fossen, que no hi guardaven església ne res, e puis, quan havien jagut deu o dotze ab la una d'aquelles que es volien, batién-les e nafraven-les malament e faïen coses ab elles que seria vergonya de retraure. Enaprés, quan hagueren fet d'açò a llur guisa, partiren-se d'aquí e lleixaren estar les dones robades e malament adobades.¹⁰⁵⁰

E ells tornaren-se'n al rei de França e contaren-li com los era pres, e que Pere d'Aragó era a Perpinyà ab gran companya; e lo rei de França, que ho oí, cuidà's que fos ver e hac-ne gran goig per ço que ell pogués aquí assetjar lo rei d'Aragó, si hi fos. Mas respòs-li lo rei de Mallorca e lo comte de Foix que sol no es mogués ne s'arravatàs per aqueixa raó, car ells sabien per cert que Pere d'Aragó era lluny d'allèn sis jornades o pus.¹⁰⁵¹

Enaixí, quan açò hac oït, lo rei de França dix al comte de Foix e al senescal de Tolosa que anassen ells abdui ab poca companya a la vila de Perpinyà e que parlassen ab los hòmens de la vila e que els dixessen que, si volien dar compra e venda a la host del rei de França, que hom no els faria enuig en res, ans los pagaria hom a llur voluntat de tot ço que vendrien e no els entraria hom dins los murs de la vila sinó aïtants com ells dirien; encara, si açò faïen, que el rei de França e lo rei de Mallorca los perdonaria tota res que fet li haguessen; e, si açò fer no volien, sabessen per cert que los tallarien les hortes e les vinyes, e que lo rei de França null

1049. Aquest monestir havia estat identificat amb el d'Espirà de l'Agli (LANGLOIS, *Le royaume de Philippe le Hardi*). Però el Sr. Joan Ainaud, en nota comunicada al Sr. COLL (IV, p. 124, n. 3), l'identifica amb el monestir de l'Eula, que es trobava en l'actual emplaçament del mas Hainaut o de l'Eula, a 8 o 10 Km. a l'oest-sud-oest de Perpinyà. Més tard el monestir fou traslladat a Perpinyà.

1050. El document citat en la n. 969 segueix: "...als francesos, qui van ja mostrant llur mercè qual és, que no en porten fe a neguns, ni encara a monestirs ni hòmens ne dones d'orde d'ociure e de des-trovir e d'aontar-les en moltes desaguisades maneres". I els *Gesta Comitum* parlen cruament del monestir sollat "humano sanguine et semine".

1051. Ja hem dit (CXXXV, n. 11) que el rei Pere va restar a Figueres fins al dia 6 de maig. L'endemà dia 7 ja expedeix documents al coll de Panissars. I és aquí on es trobava, quan devien tenir lloc aquestes escenes o altres de similars.

temps no partiria d'aquí tro que els hagués presos per força, e puis ja no trobarien ab ell nulla mercè.

Ab aitant, vengueren-se'n lo comte de Foix e lo senescal a la vila de Perpinyà e feren e dixeren així com los era estat manat. E los hòmens de Perpinyà, qui hagueren haguda la missatgeria del rei de França, hagueren llur acord e veren que no es podien defendre ne tenir llongament segons lo poder del rei de França, ne el rei d'Aragó no havia aparellat llavors com los pogués ben ajudar,¹⁰⁵² feren e atorgaren pleit ab lo rei de França en la manera e en les condicions damunt dites, e mala a llur ops, segons que veurets. Mas molts e dels millors de la vila no volgueren consentir en açò ne volgueren trencar llur fe ne llur naturalesa vers lo rei d'Aragó, al qual havien jurat llong temps havia, ab voluntat del rei de Mallorca, llur senyor, de valer e d'ajudar contra tot hom qui ab ell fos en guerra, encara si aquell rei de Mallorca ho contrastava, segons que en les cartes de les covinences és contengut, qui foren fetes entre el rei d'Aragó e lo rei de Mallorca.¹⁰⁵³ E així molts d'ells, qui en açò no volgueren consentir segons que damunt és dit, isqueren-se de la vila de nit ab llurs infants e ab llurs mullers, qui menar-les-se'n podia, e ab llurs béns mobles que se'n pogueren portar vengueren-se'n al rei d'Aragó en sa terra.¹⁰⁵⁴

E lo comte de Foix e lo senescal, quan hagueren acabat ab los hòmens de Perpinyà lo fet per què eren venguts, tornaren-se'n al rei de França e al cardenal e contaren-los-ho. E sempre l'endemà féu lo rei de França desatendar ses hosts e atendaren-se entre Perpinyà e una casa del Temple que ha nom lo Mas Déu,¹⁰⁵⁵ e isqueren-li los hòmens de Perpinyà e feren sacrament e homenatge que no els nourien d'aquesta guerra, ans li observarien les covinences que li havien promeses d'atendre en poder del comte de Foix e del senescal de Tolosa. E lo rei de França enaprés, ab ses hosts, anà damunt e davall per Rosselló;¹⁰⁵⁶ e eren tantes les gents, que no les podia hom cabdellar que no destruïssen tota la terra aitant com podien a totes parts. E ab aitant lo rei de França hac entès que el rei d'Aragó era fuit e sol no s'havia cura d'aquesta guerra, ordonà que en l'endemà entràs en Ca-

1052. Primera al·lusió de Desclot al retard amb què s'ha aparellat el rei per a la lluita. Vegeu més endavant, cap. CXXXIX.

1053. Vegeu abans, n. 980 al cap. CXXXIV. [Sobre el jurament prestat al rei Pere, després de la convalidació de 1279 amb el seu germà Jaume: J. E. MARTÍNEZ FERRANDO, *La tràgica història*, p. 51-54. M.T.F.]

1054. La fugida de perpinyanesos cap a la terra del rei d'Aragó és un fet comprovat documentalment, no cap invenció de Desclot per arrodonir les seves notícies sobre els sentiments del Rosselló. Posseïm salconduits de Pere el Gran, datats el 15 de maig al coll de Panissars, a perpinyanesos que volen fugir.

1055. En efecte, el Mas Déu pertanyia al Temple, i era la principal casa que tenia al Rosselló (vegeu MIRET I SANS, *Les Cases dels Templers i Hospitalers a Catalunya*).

1056. Deu voler dir les seves tropes. El rei de França el dia 13 de maig ja havia ultrapassat Perpinyà. "In castris ultra Perpinianum", diuen les *Tablettes de Cire* de Pierre de Condé els dies 13, 14 i 15. [Sembla que el rei de França hi romangué fins al 19: St. M. CINGOLANI, *Historiografia, propaganda*, p. 562. M.T.F.]

talunya e venc-se'n atendar ab ses hosts prop d'un lloc qui és apellat lo Voló¹⁰⁵⁷ e és lluny de Panissars dues lleugues poc més o menys.

Ara lleixa a parlar lo llibre del rei de França e parlarà del noble rei En Pere d'Aragó e de Sicília.

CAPÍTOL CXXXIX. COM LO NOBLE REI EN PERE D'ARAGÓ
AB FORT POCA COMPANYYA SE'N PUJÀ AL COLL DE PANISSARS

Diu lo conte que quan lo rei d'Aragó fo vengut de Perpinyà en la sua terra de Catalunya e n'hac lleixada anar la regina de Mallorca, sa cunyada, e hac tramesos sos fills d'aquella regina e del rei de Mallorca, presos al castell de Torroella de Montgrí, e lo fill del senyor de Narbona e lo nebot de l'arquebisbe de Narbona que hac d'altra part tramesos en presó a la ciutat de Gerona,¹⁰⁵⁸ sí fo en gran treball de posar una guerra qui era llavors gran e sobrerera¹⁰⁵⁹ entre el comte d'Empúries e En Dalmau de Rocaberti; e lo rei féu sobre açò son esforç com la pogués adobar, e adobà-la e avenc-los abdós com hi hac molt treballat. E puis ell entès per cert que el rei de França e lo cardenal, ab aquell poder que damunt és dit, eren entrats en Rosselló per passar en Catalunya, e tots dies los ardots e los missatges venien al rei d'Aragó que el rei de França ab ses hosts s'acostava poc a poc vers sa terra fortment. E lo rei d'Aragó no era aquella saó bé aparellat d'esperar tan gran poder com aquell era per mar e per terra, car ell no havia encara ajustats ab si vuitanta cavallers per nulla res del món, ni de servents sinó les mainades,¹⁰⁶⁰ ne no havia encara assoldats ne aplegats neguns cavallers de sa terra, ne havia armades galeres ne null altre vaixell sobre mar, ne aparellat bescuit ne altre arnès de què els pogués arresar, que ans se n'entremetia menys, ne se n'era entremès tro ací, que si hagués a guerrear ab un sotil cavaller de sa terra.¹⁰⁶¹

1057. El Voló, Le Boulou amb el nom afrancesat, es troba a 7 Km. del Pertús, en la carretera que va a Elna i Perpinyà, damunt del riu Tec. Dues llegües, com diu Desclot, serien prop de 10 Km.

1058. Més amunt, cap. CXXV.

1059. *sobrerera*: F *soberga*. [J. B.]

1060. Són molt dignes d'interès aquests esments de les mainades; perquè són molt rars amb referència a Catalunya, en aquest temps. Se'n troben en el *Llibre dels Feits*, però es refereixen a Aragó on, com hem dit, existien els rics-homes de mainada.

1061. Nova al·lusió de Desclot, aquesta més extensa i precisa, a la negligència del rei Pere en l'aparellament de la resistència. De totes maneres, hi ha exageració en aquest resum. Així sabem que el rei, ja de mig gener havia circulat convocatòries als catalans, valencians i sarraïns; i que, a primers de febrer, manava a Ramon Marquet i Berenguer Mallol que possessin taula per a l'enrolament de l'armada. Amb tot, aquestes i altres mesures no foren suficients, i no fou sinó a partir de mitjan abril que el rei va començar a circular ordres insistents per a l'aparellament i reunió de l'exèrcit. [F. SOLDEVILA, *Les gestes*, p. 80. IDEM, *Jaume I. Pere el Gran*, p. 126-127. Sobre la preparació d'una petita flota de defensa encomanada a Ramon Marquet i Berenguer Mallol: M. T. FERRER, *Una família de navegants: els Marquet*, p. 162-163. M.T.F.]

Però quan viu que així era e, si no hi acorria en breu, que tot era perdut, tramès lletres a ses hosts de Gerona e de tota sa vegueria e de Barcelona e de Lleida e de Tarragona e de Tortosa e de València e de tota Catalunya generalment,¹⁰⁶² a tots sos hòmens e a tots los hòmens de les esglésies, del Temple e de l'Espital e de les altres òrdens dels cavallers, e d'altra part a tots los rics hòmens de Catalunya, que mantinent, vistes les presents, pensassen d'atendre ab llurs armes al pus tost que poguessen, a cavall e a peu, lla on lo rei fos, per defendre la terra als francesos qui eren ja en açò que devien passar los munts que partien Catalunya e Rosselló.¹⁰⁶³ E puis quan les lletres e els missatgers del rei d'Aragó foren venguts per tota la terra, meravellaren-se molt d'aquest ardit e de la saviesa del rei d'Aragó, que tant havia tengut d'açò a fer que per força s'havia a fer.¹⁰⁶⁴ Emperò arresaren-se tota la gent de la terra al mills que pogueren per complir lo manament del rei; mas ell los havia tant trigat de fer açò e aitambé tan breu temps assignat de seguir lo seu manament, que ab la pobresa e ab la carestia que era llavors en Catalunya¹⁰⁶⁵ les gents no es pogueren tan bé arresar, ne aparellar tantes, ne en tal manera ne tantost com mester fóra, ans del lloc o de la vila on hom se pensava que deguessen eixir deu milia hòmens de peu no n'eixien bonament mil; mas no podien àls fer per les raons damunt dites, ne aquelles tampoc no hi foren al temps que el rei havia manat que hi fossen, jatsia que tuit hi haguessen fet tot llur esforç.¹⁰⁶⁶

1062. Observem com, en aquesta enumeració, la ciutat de València resta inclosa en "tota Catalunya generalment".

1063. L'expressió "vistes les presents" produeix la impressió d'utilització d'algun document per part de Desclot. A partir del 12 d'abril hi ha diverses lletres convocatòries als aragonesos, catalans i valencians. El 22 d'abril s'adreça especialment als catalans, dient-los que els francesos ja s'acosten i que acudin per a quatre mesos. Quant als templers i hospitalers, no sabem sinó que va adreçar-se a ells amb data del 7 de juny encomanant-los, així com als de l'orde de Calatrava i als de Sant Joan de Jerusalem, la defensa de les costes. [Cf. les convocatòries del mes d'abril i maig als súbdits de Catalunya i d'Aragó a: St. M. CINGOLANI, *Historiografia, propaganda*, p. 559, 567-568 738-741. Els aragonesos foren convocats a Aragó mateix perquè es temia l'entrada d'un exèrcit francès des de Navarra; quan el rei constatà que l'atac es concentraria a Catalunya, els cridà a acudir al Principat. Els mallorquins foren informats dels esdeveniments de Perpinyà i de la invasió francesa i cridats a la fidelitat al rei Pere tant per l'infant Alfons com pel mateix rei: *ibidem*, p. 741-745. La defensa de la costa fou encomanada als ordes militars, però la costa de Palamós i Palafrugell fou confiada als cavallers Arnau de Ribera i Bernat de Bedós: *ibidem*, p. 748. Cf. un altre relat sobre l'entrada dels francesos a: St. M. CINGOLANI, *Historiografia al temps de Pere II*, p. 220-223. M.T.F.]

1064. Ací esclata ja sense palliatius i amb una certa ironia la censura per la tardana actuació de Pere el Gran. Això pot ésser un altre indicatiu de com aquesta part de la crònica deu haver estat redactada després de la mort del rei.

1065. Tenim alguns documents relatius a la carestia de blat i altres productes alimentaris, especialment respecte a Barcelona.

1066. Podem citar el cas de Tamarit, del qual sabem que, havent de fornir 200 homes, no en va fornir sinó 160.

Per què el rei d'Aragó cuidà tornar a gran damnatge e a tota sa terra, si Déus no li'n valgués e la sua certesa, per ço car lo dia que el rei de França hac ordenat que l'endemà matí entràs en la terra de Catalunya, lo rei d'Aragó era llavors a una sua pobla que és en Empordà, que ha nom Figueres, e no es cuidava que el rei de França se fos encara tan prop ajustat a sa terra.¹⁰⁶⁷ E aquell dia ell sabé per les espies que havia en la host del rei de França que el rei de França havia fet ordonament que l'endemà matí passàs un coll que ha nom Panissars, per entrar en Catalunya.¹⁰⁶⁸ E lo rei, quan açò hac entès, meravellà-se'n molt e estec entre si mateix pensiu, no per reguard ne per temor que ell hagués, mas temia's que les gents de la sua terra no es donassen espaordiment e esmai quan sabessen que el rei de França era deçà los munts passat menys de colp. Per què lo rei fo en molts penaments, que no es sabia si es fes manament per la terra que tuit lleixassen los llocs plans e que s'alçassen en los castells e en les forces, o ell si isqués a carrera als francesos. Emperò quan hac sobre açò pensat, hagué bon cor e enfortit e pensà's que, si a fer-se venia, més li valia morís estant rey, que si sos enemics s'honrassen d'ell a la llonga en nulla res.

E, ab aitant, apellà totes ses mainades e sos escuders qui eren allí ab ell, e ab los hòmens d'aquella vila partí's d'allí mantinent e venc-se'n avant vers los munts, a un lloc que ha nom Sa Jonquera, qui és lluny del coll de Panissars menys de mitja lleuga. E quan fo allí regonec sa companya e no es trobà, entre mainades e uns e altres, cor ab trenta-vuit hòmens a cavall e ab setanta servents, e era ja gran vespre.

Quan lo rei d'Aragó fo vengut a Sa Jonquera anc no volc descavalcar per menjar ne per beure ne per reposar ne per altra raó, mas parlà ab lo batlle e ab los prohòmens d'aquell llogar e dix-los que es talaiassen aquella nuit, e lo rei fer-los hia senyal de foc, ço és a saber una alimara en la muntanya, e, si no els ne faïa pus, que no es moguessen d'aquí, mas, si els faïa dues alimares e puis un faró, que tuit pensassen d'anar vers la muntanya, lla on lo rei seria, e que no esperàs la un l'altre.

Quan açò hac dit, mantinent tramès missatgers lo rei d'Aragó per tota la terra del comte d'Empúries d'aquella raó mateixa. Enaprés ell partí's d'aquí ab los trenta-vuit hòmens a cavall e ab los setanta servents damunt dits e féu portar civada e pa e vi per aquella nit, e pujà-se'n en un puig ben alt qui és a través sobre lo coll de Panissars.¹⁰⁶⁹ E quan foren aquí féu acivadar los cavalls e entretant féu estendre aquella poca de gent que s'hi havia per la muntanya e puis féu-los manament que fessen moltes fogueres a totes parts. E fo fet així com ell ho hac dit ne manat, e feren bé en dos-cents llocs fogueres, tan grans que semblava que totes les

1067. Pel que hem dit en la n. 1051 al capítol cxxxviii, es comprendrà fins a quin punt és inexacta aquesta afirmació de Desclot.

1068. El coll de Panissars a l'oest del turó de Bellaguarda.

1069. El dit turó de Bellaguarda.

hosts d'Espanya hi fossen, tan grans focs e tan grans llums hi havia.¹⁰⁷⁰ E après lo rei d'Aragó féu fer una alimara vers Sa Jonquera així com havia emprès, e les gents de la terra, qui viren açò, estigueren-se aquella nit en llurs llocs així com s'estaven, mas lo bon matí pensaren tuit d'atendre vers lo coll de Panissars a totes parts, així que en breu de dies hac grans gents e grans companyes de peu ab lo rei d'Aragó al coll de Panissars.¹⁰⁷¹ E foren-hi ja totes les hosts de Geronès e d'Empordà e de Camp-redon e de tota aquella terra, e après pocs dies venc la host de Barcelona per mar e per terra; e aitants com foren eren ricament aparellats de bell arnès e de belles armes.¹⁰⁷² E així poc a poc les gents de Catalunya se replegaren totes o la major partida al coll de Panissars ab lo rei, e majorment hòmens de peu, per ço car los cavallers no es podien arresar tan ivaç, que el rei no els havia fet socorriment encara d'alguna res de què s'arressassen.¹⁰⁷³

E per ço que les hosts de Catalunya isquessen e venguessen aidar pus ivaç e pus coratjosament al rei d'Aragó, féu manament lo rei a son fill N'Anfós, qui era llavors en la ciutat de Barcelona, que fes manament per ses lletres que per tots los llogars de Catalunya, pocs e grans, fes hom repicar les campanes e los senys de nit e de dia,¹⁰⁷⁴ per tal que tot cells qui ho oïrien e fossen d'edat d'armes aportar atenessen al rei e no es poguessen excusar d'açò, segons que és escrit en l'usatge de Barcelona que diu que "si el príncep de Catalunya, comte de Barcelona, per algun cas serà assetjat per sos enemics, o ell sos enemics tendrà assetjats, o oirà hom que algun altre príncep vinga a combatre contra ell sobre sa terra, e aquell príncep, comte de Barcelona, haurà mester ajuda e sobre açò haurà amonestats los hòmens de sa terra per lletres o per missatges o per aquells senyals que és acostumat, ço és a saber per fars o per alimares, tots los hòmens, si es vol cavallers e servents, qui hagen edat e poder de combatre, tantost com hauran açò vist o entès, al pus ivaç que pusquen, venguen a ell socórrer. E, si null hom li fallirà en l'ajuda la qual en açò fer-li poria, si té res per aquell príncep, per tot temps ho deu perdre, e qui no

1070. Aquest estratagema de Pere el Gran recorda el de Jaume I per a aconseguir la submissió dels moros menorquins (vegeu *Llibre dels Feits*, § 120).

1071. Ja hem dit que el rei era al coll de Panissars des del dia 7 de maig.

1072. Cf. amb el que diu la crònica (capítol XLIX) respecte a la host de Barcelona que acut al setge de València. Els termes són molt semblants.

1073. En la lletra del 22 d'abril de 1285, esmentada més amunt, n. 969, el rei diu als cavallers que convoca que no pot donar-los acorriment, perquè no té diners. [L'acorriment era la quantitat que el rei lliurava als cavallers quan els convocava perquè poguessin comprar armes, arnesos, etc.: M. T. FERRER I MALLOL, *La organización militar*, p. 172-173. L'any 1304 tampoc Jaume II podia donar acorriment als seus cavallers: M. T. FERRER, *La incursió de l'exèrcit de Granada*, p. 82. M.T.F.]

1074. Tenim un document circular de l'infant Alfons que confirma aquesta afirmació de Desclot. Per ordre del rei ordena que facin "immitti sonum et fieri faros... et campanas repicari per totam Cataloniam". [Cf. la convocatòria urgent de les hosts de Catalunya i el manament als nobles aragonesos de venir a Catalunya a: St. M. CINGOLANI, *Historiografia, propaganda*, p. 746-747. M.T.F.]

té res deu-li esmenar ab son haver la deshonor e el falliment que li haurà feit així com ha promès ab son propi sagrament; per tal car negun hom no deu fallir a senyor ne a príncep a tan gran ops ne a tan gran necessitat.¹⁰⁷⁵

E quan N' Anfós, fill del rei d'Aragó, hac oït lo manament de son pare féu fer així com damunt és dit e son pare, lo rei d'Aragó, havia manat. Per què les gents de la terra feren tot llur poder e llur esforç d'aparellar-se al pus tost que pogueren, e cells qui poder n'havien vengueren al coll de Panissars per ajudar a llur senyor, lo rei d'Aragó. E lo rei ordenà ses hosts per llogars diversos e posà la host de Lleida tota primera vers la part on devien venir los francesos, ben gran mitja lleuga lluny de totes les altres hosts, per ço car coneixia e sabia que els hòmens de Lleida eren pus experts e pus abrivats a peu e a cavall que neguns altres que cavallers no fossen, e atressí cor ells hi havien més hòmens a cavall e més cavalls armats que quaix les millors tres hosts que hi fossen de ciutat no n'hi havia tants.¹⁰⁷⁶

Ara lleixa a parlar lo llibre del rei d'Aragó e de ses hosts e parla del rei de França.

CAPIÍTOL CXL. COM LO REI DE FRANÇA AB TOTA SA HOST SE'N TORNEN
AL PLA DE ROSSELLÓ

Diu lo conte que quan lo rei d'Aragó hac entès una nit, segons que damunt és dit, que el rei de França devia entrar l'endemà en Catalunya, e ell se'n fo pujat ab poca companya sus alt al coll de Panissars e hac fetes fer fogueres de moltes parts per tal que paregués que moltes hosts hagués ab ell, e les talaies que el rei de França havia posades aquella nit per los puigs e per los llocs alts, per aquelles partides, quan veren les fogueres que el rei d'Aragó faïa fer tantes e en tants llocs, meravellaren-se'n molt e cuidaren-se que totes les gents del món fossen aquí e trameteren-ne missatge al rei de França. E lo rei de França, quan ho hac oït, tramès per lo cardenal que vingués a ell e per alguns altres rics hòmens qui eren de son consell. E, quan foren venguts davant ell, dix-los així:

—Mala *maxansa*¹⁰⁷⁷ don Déus a Pere d'Aragó! Que ell nos ha fet treballar tant en va.

E respòs lo cardenal aitantost:

1075. Aquest és l'Usatge *Princeps namque*. De les versions catalanes amb què hem pogut comparar aquest text, la més acostada és la que es troba en el registre de Subsidis, f. 16. [La forma catalana d'aquest Usatge es troba, força accessible, però amb diferències notables de redacció, a la compilació *Constitutions y altres drets de Cathalunya*, Barcelona 1704, reed. facsímil, Ed. Base, 1973, p. 466. M.T.F.]

1076. Aquest elogi de la host de Lleida ha provocat la sospita de si Desclot fóra lleidatà (vegeu L. NICOLAU D'OLWER, *Paisatges de la nostra història*. Cf. també amb el capítol CXLII).

1077. *Maxansa*, mot que vol correspondre al francès *meschance* 'dissort, infortuni'. [J. B.]

—Per què *dites* vós açò, *sire*?

E respòs lo rei de França en son llenguatge:

—*Sire* cardenal, jo us ho diré per què. Nós e vós haviem entès, ans que entràsem en la terra de Rosselló e depuis, que En Pere d'Aragó se n'era fuit e havia des-
emparada sa terra. E ell faïa-ho tot per falsia, car no s'és mogut per nulla res que
nós hajam fet tro ara; que sap que nós devíem entrar demà matí en sa terra, e és
vengut esta nit e és-se atendat al coll de Panissars ab totes ses gents per defendre a
nós lo pas. Per què no es pot fer que nós entrem demà en Catalunya així com ha-
víem ordonat, ans nos covendrà a tornar atràs; si no, gran mal hic poríem pendre.

E lo cardenal, qui ho hac oït, fo felló e despagat de si enleix, que d'una peça no
poc respondre mot; e enaprés dix que, pus així era, que fessen ço que porien. E tota
aquella nit guaitaren-se bé en la host del rei de França, e el bon matí desatendaren-
se les tendes e tornaren-se'n sus al pla de Rosselló.¹⁰⁷⁸ E al tornar passaren prop d'u-
na vileta que era pres d'allí, e aquella vileta era d'una dona que havia nom Na
Alicsèn de Montesquiú e amava molt lo rei d'Aragó, e per açò no hi lleixà entrar los
francesos, ans se defès a ells fortment.¹⁰⁷⁹ E los francesos, qui viren açò, tengueren-
se per ahontats, e acostaren-se al mur d'aquella vileta, que és assats en lloc pla,¹⁰⁸⁰
salvant que és vallejada, e donaren-li ben tres o quatre batalles, en les quals perde-
ren moltes gents a cavall e a peu, e anc no la pogueren pendre. E veeren que massa
els costaria, no hi combateren pus, mas atendaren-se allèn prop aquella nit.

E l'endemà matí venc un avalot en la host del rei de França mentre que es di-
naven, ço és a saber que el rei d'Aragó, ab tot son poder e ab deu mília sarraïns ge-
nets¹⁰⁸¹ e ab bé cent mília hòmens a peu, que passaven damunt per la muntanya e
que devien entrar en Perpinyà, per ço car deïen que els hòmens de la vila de Per-
pinyà li devien lliurar la vila, e puis que es metés lo rei d'Aragó allí; e vedaria lo pas
als francesos, que no passassen deçà, e així tendria al mig lloc aquells qui passats
eren, e que els donàs batalla. E quan la host del rei de França hac entès açò desa-
tendà e isqué's ivaç e tost, que anc no fo a temps a replegar tota llur roba, ans llei-
xaren aquí, cells de la host, matalafs e tendes algunes, e caixes plenes de cadrells, e
armes moltes que no podien així tost carregar.

1078. Cf. amb MUNTANER, cap. CXXI, que presenta els fets com si el rei Pere, amb grans hosts, hostilitzès els francesos, i que aquests, en provar de passar el coll de Panissars, haguessin estat rebutjats.

1079. Sembla ésser el lloc del Voló, segons el que diu més avall, vegeu també LECOY DE LA MARCHE, *Relations*, II, i ALART, "Bull. de la Soc. Agr., Scient. et Littéraire de Perpignan", XXI, p. 418. Més endavant, però (cap. CLII), parla de Montesquiú, i això pot haver fet creure que aquesta és la vileta de què parla aquí.

1080. Si bé, per la banda oriental no lluny dels turons i arran del llit del Tec, el Voló és, tal com diu Desclot, "assats en lloc pla". I aquesta matisació indica que el cronista coneixia l'indret.

1081. Recordem el que hem dit sobre la intervenció de tropes sarraïnes, en aquesta lluita, bé que no en gaire nombre (més amunt, cap. CXXXVI, n. 22). Posseïm documents que demostren com hi havia genets sarraïns al servei de Pere el Gran (document del 4 de maig).

E partiren-se puis d'aquí e vengueren-se atendar prop la vila de Perpinyà. E cells qui eren en establiment en la vila des Voló¹⁰⁸² isqueren defora e preseren aquella roba e aquelles armes que havien lleixades los francesos e meseren-les dins la vila. E los francesos, segons damunt és dit, vengueren-se'n atendar prop de Perpinyà e viren que allò que havien entès del rei d'Aragó no era res, tengueren-se per fort escarnits. E lo rei de França hac son consell ab lo cardenal e dix-li que, si no prenien consell al fet dels hòmens de Perpinyà en guisa que fossen segurs d'ells e que es poguessen en ells fiar, que tot llur fet era perdut per ço car tots dies se mouria ravata en llur host, de semblant raó que ara havia fet, e així farien gran pèrdua.

—Certes —ço dix lo cardenal—, vós deïts ver, e és mester que hi prenam consell. E podem-lo-hi pendre en esta manera: vós trametrets missatge als hòmens de Perpinyà que us isquen tots o la major partida d'ells ací defora, que vós volets ab ells parlar d'alguns afers; e ells faran-ho. E nós d'altra part haurem fet entrar abans poc a poc gran res de vostra gent en la vila a excusa de comprar vianda. E així quan los hòmens seran defora ab vós e ab mi en parlament, sí es poden avenir ab nós ne volen fer tot ço que nós vullam;¹⁰⁸³ si no, retendrem-los tots preses. E aquells qui seran dels nostres en la vila barrejaran tota la vila. E així haurem pus tost Rosselló a nostra voluntat, pus que hajam la vila de Perpinyà.

E respòs lo rei de França al cardenal e dix-li que allò no es podia fer per negun tall, per ço car ell havia guiats e assegurats ab sagrament e sobre sa fe los hòmens de Perpinyà, e no seria bo que ell trencàs a ells sa fe, car tot príncep deu tenir e observar sa fe a amics e enemics. E dix lo cardenal que no en fos en res d'açò, que ell tenia lloc de l'apostoli, qui era vicari de Déus, e així de part de Déus ell l'absolvía de fe e de tot sagrament que fet los hagués; que més valia fer açò que si l'Església de Roma ne la corona de França romanien ahontades ne escarnides.

—Ara —ço dix lo rei de França—, pus així ho deïts, façam-ho així com ho havets consellat.

E mantinent tramès lo rei de França un cavaller qui era companyó del comte de Foix, per nom En Ramon Roger,¹⁰⁸⁴ a la vila de Perpinyà, qui dix als prohòmens de la vila, de part del rei de França, que aquell rei de França los requeria e els pregava, e lo cardenal atressí, que isquessen a parlament defora, la major partida d'ells, si tots no podien; que ells volien parlar ab ells de coses que serien profitoses al rei de Mallorques e a ells. E quan los hòmens de Perpinyà hagueren oïda la misatgeria del rei de França, sol no es sospitaren de res, per ço car ja eren assegurats,

1082. Això sembla demostrar que la vileta de què ha parlat suara és el Voló.

1083. Malgrat que, seguint l'ed. de COLL (IV, p. 139), hem accentuat el mot *sí*, perquè és la sola manera de donar algun sentit a la frase, creiem que ací en manca el final i que el *sí* devia ésser condicional.

1084. Germà del comte de Pallars Arnau Roger. Ja l'ha esmentat abans entre les tropes del rei de França, cap. CXXXVII.

mas tots ensems o la major partida, ben arresats de vestirs nobles, sens totes armes, isqueren defora per oir ço que el rei de França volia dir. E quan foren davant lo rei de França besaren-li la mà e feren-li reverència, aquella que pogueren, e demanaren-li per què els volia. E ell dix-los així:

—Barons, vosaltres sabets que jo son vengut en esta terra per manament de l'apostoli que m'hic fa venir per conquerir la terra d'En Pere d'Aragó, qui és donada e atorgada a mi e a mon fill Carlot per l'apostoli; e sabets encara que jo son vengut ací ab voluntat e ab consentiment de vostre senyor natural, En Jacme, rei de Mallorques. Ara jo vull ésser segur de vosaltres, en manera que jo e mes gents nos puixam en vós fiar.

E respòs un dels prohòmens de Perpinyà que parlà per tots:

—Sényer, nós creem e sabem tot ço que vós deïts, mas, si membra a vós, nós vos havem fet sagrament e homenatge que no us nogam a vós ne a vostra gent en nulla res; e no ho havem fet depuis que promès vos ho havem. E ara ço que us deïts no sabem per quin enteniment ho deïts, que nós ço que us havem promès vos atendrem sens falla, e altra seguretat no us en poríem fer sinó com ja us havem feta.

E respòs lo cardenal, qui era present, e dix al rei de França:

—*Sire*, no façam llongues noves ab aquests hòmens, que jo els diré breument ço que vós los havets en cor de dir e si ho volen fer per grat; si no, facen-ho per força.

—Ara digats-los-ho vós —ço dix lo rei de França.

E llavors girà's lo cardenal als hòmens de Perpinyà e dix-los així:

—Barons, lo rei de França ja us ha dit que vol ésser segur de vosaltres e manaus que façats així com ell e jo vos direm; e jo aitambé dic-vos-ho e man-vos-ho de part de Déu en esta manera, ço és a saber que lliurets en ostatices cent hòmens, dels millors de la vila e aquells que nós vos nomanarem per escrit, al rei de França e que ell los puixa trametre en França o lla on se volrà, e ells, si han de què, que es facen llur ops, si es volran. Encara demanam més: que tot hom qui vulla entrar albergar a la vila dins Perpinyà, en vostres albergs, que ho facen, e vosaltres que els donets compra e venda de tota res que hajats, així com tatxará lo senescal del rei de França.

E, quan lo cardenal hac açò dit, estigueren los hòmens de Perpinyà tots esperduts e hagueren llur acord e sol no gosaren tornar paraula contra ço que dit era; mas, així com hòmens presos e forçats, atorgaren tot son enteniment al rei de França, e tornaren-se'n a la vila e feren gran dol, ells e llurs mullers e llurs infants, per ço car no sabien quals serien aquells que el rei de França se'n menaria en ostatices. E puis, quan venc lo vespre, fugiren-se'n molts, per paor dels ostatices, de nit a peu, que isqueren de la vila, e lleixaren tots llurs béns e vengueren-se'n al rei d'Aragó, al coll de Panissars.

E l'endemà matí lo rei de França demanà los cent hòmens d'ostatges e lliurà'ls-li hom així com ell volc demanar. E puis los francesos entraren en la vila, e entraren-se'n per los albergs, e prenien-se tot ço que es volien, e forçaven les dones e les donzelles e feren aquí molta de mala ventura que seria llonga cosa de recontar. Mas un comte qui era de Picardia ho comprà bé, per ço car ell albergà en un alberg d'un ric hom de Perpinyà qui havia la pus bella dona de Perpinyà a muller, e aquell comte pres-la per la mà e mes-la-se'n en una cambra e volia-la forçar per ço que jagués ab ella; e ella, així com a bona dona e prous, no li ho volc consentir per nulla res. E quan aquest comte viu que no acabava res ab ella trasc son coltell e degollà-la aquí mateix e lleixà-la estar. E lo marit, quan lo comte se'n fo eixit, entrà en la cambra e trobà sa muller degollada e morta e fo molt dolent en son cor, mas sol no ho féu semblant que en sabés res ne n'hagués cura. E quan venc al vespre, al sopar, ell tramès ses presentalles de vin blanc a aquell comte, e lo comte bec tant ab sa companya, que tuit foren embriacs e sempre, quan se foren meses als llits, dormiren tuit. E aquell hom, hoste seu, a qui havia morta sa muller, arresà's e tramès-ne de nits sos fills e ses filles a peu vers lo coll de Panissars ab los diners e ab altra roba que pogueren portar; e ell ab dos nebots seus romàs en l'alberg seu e, quan ell viu que tots los francesos dormien ben ferm, anà-se'n ab son coltell tret als llits e, de u en u, e lo comte tot primer, degollà'ls tots, ço és a saber lo comte ab trenta-dos de sa companyia, entre cavallers e escuders, e puis lleixà'ls estar, e venc-se'n darrere sos fills al coll de Panissars, al rei d'Aragó, e contà-li-ho tot.

Ara lleixa a parlar lo libre del rei de França e de sa host e parla del rei d'Aragó e de sa gent.

CAPÍTOL CXLI. COM LOS FRANCESOS PRENGUEREN LA CIUTAT D'EUNA

Diu lo conte que, quan les gents del rei d'Aragó foren ajustades e replegades al coll de Panissars, e lo rei d'Aragó sabé que el rei de França se n'era tornat atràs, sabé-li molt greu com així se n'era tornat menys de colp. E tot dia los almogàvers e los servents e los cavallers faïen ardots molts en la host del rei de França e amenaven-ne hòmens presos e bèsties e moltes altres coses.

Mas tot Rosselló, aitant com lo pla era, se tenia per lo rei de França, llevat la ciutat d'Euna, qui es reclamava per lo rei d'Aragó,¹⁰⁸⁵ e aquí eren-se recollits gran res de gents de la terra ab prou vianda, ab llurs infants e ab llurs mullers; mas faïen que folls, per ço car en aquell lloc no havia tal força que ja es pogués tenir al poder del rei de França combatent encara sens ginys, a escut e a llança. E els hòmens

1085. També MUNTANER (cap. CXXI) diu que els catalans hostilitzaven les tropes del rei de França.

d'Elna trameteren missatge al rei d'Aragó, al coll de Panissars, e que els trametés hòmens a cavall, aquells que pogués, per guardar la força ab ells ensems, per ço car ab ells no havia null hom a cavall aquella saó. E lo rei d'Aragó, quan ho hac oït, tramès-hi un cavaller de Catalunya, per nom En Ramonet d'Urig,¹⁰⁸⁶ e lliurà-li trenta cavallers ab llurs cavalls armats, e una nit davallaren llajús e entraren-se'n en la vila, que anc no els viren los francesos.

E quan venc sempre lo bon matí, lo rei de França fo davant Elna atendat¹⁰⁸⁷ ab sa host, que tenia d'aquí tro a Perpinyà per poc on ha dues lleugues d'Elna,¹⁰⁸⁸ e féu dir als hòmens d'Elna que es retessen a ell per fer d'ells sa voluntat; si no, que s'aparellassen de la batalla. E los hòmens d'Elna resposeren-li que no es retrien pas a ell, mas que eren aparellats de la batalla e de tota res que es volguesen.¹⁰⁸⁹ E los francesos viren que hòmens a cavall hi havia, cuidaren-se que més n'hi hagués e no els donaren batalla aquell dia ne l'altre, mas que els faïen algunes esdemeses tro al mur e no hi guanyaven res, que tota vegada n'hi romanien qui trenta qui quaranta o pus. E puis, quan venc lo tercer dia,¹⁰⁹⁰ lo rei de França e lo cardenal foren fort despagats e ordenaren que l'endemà los donassen batalla a totes parts e, si hi sabien morir, que prenguessen la vila per força. E aquells de dins hagueren sabuderia d'açò, e En Ramonet d'Urig confortà'ls molt e mes-los bon cor a tots. Mas los companyons que eren venguts ab En Ramon d'Urig robaren los albergs dels hòmens de la vila e prenien-se ço que es volien e no se'n volien cabdellar ne lleixar per aquell En Ramon. E los hòmens de la vila, que vieren que així era, cuidaren-se que En Ramonet d'Urig hi consentís, e anaren tot lo dia per lo mur murmurant entre ells e faïen consells, ça e lla, ab ells mateis. E En Ramonet d'Urig, qui viu açò, cuidà's que els hòmens haguessen parlat pleit ab los francesos menys d'ell e que els lliurassen la vila, tenc-se per perdut e pensà's que fos traït. E quan venc al vespre, sus a la mitja nit, isqué's de la vila ab sos cavallers qui ab ell hi eren venguts, mas no creats que se'n portassen armes, ne se'n menassen los cavalls, ans se n'hac eixir a no sabut ab una corda que assogà per lo mur d'aquella part on era baix, e així anà-se'n, que anc no el sentiren dins ne defora tro que ja fo en lloc sal. E llavors les escoltes dels francesos los sentiren anar e conegueren que de la vila eren e es n'eixien, e cridaren grans crits darrere ells; e cells qui eren en la vila, qui sentiren açò, anaren vers aquella part on solia estar

1086. Ramon d'Urig (avui Urtx) no apareix en els documents relatius al fet d'Elna. En canvi, sabem que Bartomeu de Clariana era cap dels homes d'Elna amb bona companyia de servents.

1087. Segons les *Tablettes de Cire* de Pierre de Condé el rei de França era "in castris Elnensibus" el 22 de maig ("Hist. des Gaules", xxii).

1088. D'Elna a Perpinyà hi ha 14 Km. Dues llegües no en són ni 10.

1089. Per aquest motiu Elna fou anomenada l'orgullosa. Vegeu GUILLAUME DE NANGIS, "Hist. des Gaules", xxi.

1090. Doncs, el dia 24 de maig, posat que els atacs degueren començar el dia 22 (vegeu n. 1087).

En Ramonet d'Urig e no hi trobaren nengú e tengueren-se per perduts, car bé es cuidaven que se'n fossen passats als francesos e que consentissen la traïció contra ells.¹⁰⁹¹

E puis quan venc lo maití, los francesos s'arresaren de la batalla e conegueren que null hom a cavall no hi havia, acostaren-se al mur de totes parts e combate- ren molt fortment e dura e preseren-hi gran mal, cor un ric hom molt honrat de França hi fo ferit ab un cairell de ballesta de dos peus e sempre caec mort fred, sí que tants s'ajustaren per llevar aquell, que els de llains se cuidaren que fos lo rei de França o son fill. Mas lo poder de fora era tan gran, e donaren-los tantes batalles, que ans que d'aquí es partissen preseren la vila per força, e entraren dins e aquí lleixaren-se anar a hòmens e a fembres e a infants, així que no hi guardaven nulla res. E entraven en les esglésies de la vila e robaven-les, e trencaven les creus e les imatges dels sants que hi eren, e gitaren-ho tot a perdió, e gitaren les relíquies dels sants que hi eren;¹⁰⁹² e prenien los infants petits e batiene-les paret, e puis jaïen e forçaven les fembres vídues e poncelles e les altres, e no hi guardaven reverència d'església ni d'altar, ans jaïen ab elles aquí enlleix, e puis, quan hi havien jagut aitant com se volien, oceïen-les e nafraven-les malament, que no hi valia mercè clamar ne cridar ne nulla res; que anc tan gran lletgesa ne tan gran crueltat no fo feta per gents de nenguna llei, crestians ne jueus ne sarraïns ne pagans, que major crueltat fo que aquella del rei Herodes quan féu ociure los Innocents en la ciutat de Betlem.¹⁰⁹³

E, quan la vila d'Euna fo presa e los francesos hagueren morts tots los hòmens e les fembres qui eren en la vila, enderrocaren totes les cases e els albergs d'aquella vila, que anc no hi romàs quaix pedra sobre altra, e descobriren les esglésies e

1091. COLL (IV, p. 147, n. 5) relaciona l'anada de Bartomeu de Clariana i els seus peons a Elna (abans, n. 1086) amb la sortida de Ramon d'Urtx i els seus cavallers, i suposa que el rei els va trametre immediatament per restablir la situació, cal dir que la lletra en què el rei parla del de Clariana és data- da al coll de Panissars el dia 25 de maig, i que el temps sembla una mica just; però coincideixen talment les dates que més aviat aquesta justesa ha de decantar a acceptar la suggestió de Coll. El 24 a la nit Ramon d'Urig hauria fugit i s'hauria apressat a unir-se amb el rei, que l'endemà mateix hauria tramès els nous reforços, que, de totes maneres, no devien arribar a temps. [Cf. la lletra del 25 de maig als homes d'Elna, animant-los a resistir: St. M. CINGOLANI, *Historiografia, propaganda*, p. 747-748; aquest autor recull la narració de la massacre feta a Elna pels francesos a diferents cròniques catalanes i franceses (p. 572-576). Una carta del rei al bisbe de Girona explicà les malvestats comeses pels francesos: Johannes VINKE, *Documenta selecta*, Barcelona, 1936, doc. 43. M.T.F.]

1092. ALART, *loc. cit.*, esmenta un procés verbal de 1286 on es parla de relíquies de la seu d'Elna profanades pels francesos.

1093. Vegeu MUNTANER, cap. CXXI, que no parla de resistència d'Elna, però sí de l'horrible man- tança, i fa unes consideracions dins el to de les de Desclot. També els *Gesta Comitum*, cap. xxviii, § 34, i, sobretot, perquè tractant-se d'un francès, el seu testimoniatge té més valor en aquest cas, Guillaume de Nangis ("Hist. des Gaules", xi, p. 545), que reporta l'extermini sense excepció per edat o sexe i que explica com el lletge papal va incitar a la crueltat.

meteren-hi foc e cremaren tota la vila, que lletgesa era qui ho veïa; e puis lleixaren-la estar e partiren-se d'aquí tuit ensems ab gran goig e ab gran alegria. Mas sol aquest pecat los deguera destruir tots, com sí es féu aquest ab d'altres que puis ne feren, e compraren-ho bé.

E puis vengueren les novelles al rei d'Aragó, que la ciutat d'Elna era presa, e ell fo molt despagat, no per la pèrdua del lloc, que no valia tant, mas per les gents que s'hi eren perdudes; mas ell sabia bé que bé l'havien comprada, tants e de bons hi havia morts dels francesos.¹⁰⁹⁴

CAPIÍTOL CXLII. COM LO REI EN PERE D'ARAGÓ
ANÀ AL CASTELL DE COPLLIURE

Mentre que ell estava en estes paraules, venc-li missatge d'un castell ben forts, qui és riba mar e és del rei de Mallorca, sus a l'entrant de Rosselló vers aquella part de Catalunya, e lo castell aquell ha nom Coplliure. E dix-li aquell missatge, de part de tots los hòmens de Coplliure, que, si ell anava lla ab companya a cavall e a peu en manera que pogués establir bé aquell castell, que ells lo li lliurarien. E quan lo rei d'Aragó hac oïda la missatgeria dix al missatge que se'n tornàs, que ell no volia emparar aquell castell, que regard havia que no fos escarnit per los hòmens mateis de la vila. E lo missatge tornà-se'n a Coplliure e contà als hòmens de la vila la resposta que el rei los havia feta.

E los hòmens de la vila, tots los demès, dels grans tro als menors, volien de tot en tot la senyoria del rei d'Aragó, mas alguns n'hi havia que hi contrastaven quan ho saberen e feren ço a saber a un cavaller qui tenia lo castell de Coplliure per lo rei de Mallorca; e lo cavaller aquell havia nom Arnau de Saga,¹⁰⁹⁵ e feren-li a saber així que els hòmens de Coplliure quaix tots volien trair lo castell e la vila e lliurar al rei d'Aragó. E l'altra pertida dels hòmens de la vila, qui eren de voluntat del rei d'Aragó, no es cuidaven que nengú ho sabés, açò que ells tractaven, e arresaren altra vegada llurs missatgers, ço és a saber los millors quatre hòmens d'aquell lloc, e trameteren-los al rei d'Aragó e dixeren-li que molt se meravellaven de la sua saviesa, com ell, segons los afers en què era, rebutjava tan bon castell com Coplliure era, majorment com hom lo li volgués lliurar, que res no li costaria. E lo rei d'Aragó respòs que, pus així ho deïen, assajaria si era veritat així com deïen e que iria lla aital dia ab aquella companya que vijares li fos; e los missatges, quan hagueren oïda la resposta del rei, ab gran goig tornaren-se'n a Coplliure.

1094. Cf. MUNTANER, *loc. cit.*, que fa unes consideracions sobre la devoció d'aquests croats i sobre l'efecte que la fi d'Elna va provocar a Catalunya.

1095. Arnau de Saga deu ésser parent de la darrera amiga de Jaume I, Sibília de Saga, esmentada per ell en el seu codicil. [A. UDINA, *Els testaments*, doc. 22, p. 156. M.T.F.]

E lo rei, d'altra part, arresà's l'endemà matí tro ab mil servents e ab cinquanta hòmens a cavall, en guisa que al sol eixit fo davant lo castell de Coplliure, en una vinya.¹⁰⁹⁶ E ell cuidava's que aquell que tenia lo castell consentís en açò que els hòmens de la vila havien parlat, e manà a les companyes que eren ab ell que l'esperassen allí; e ell ab un companyó, cavalcant en son cavall, ab son perpunt vestit, acostà's al mur, d'aquella part del castell, e demanà si hi era Arnau de Saga, e ell respòs-li que hoc, ésser, e qui era ell qui el demanava. E lo rei dix-li:

—Jo so lo rei d'Aragó e so vengut ací per pendre lo castell, si lliurar-lo'm volets, així com m'havets tramès a dir dues vegades.

E lo cavaller qui era al castell meravellà's molt, quan açò li oí dir, e dix-li que no coneixia que ell fos lo rei d'Aragó, mas que s'acostàs mes avant. E lo rei dix-li:

—No coneixets vós a mi? Jo bé conec a vós, e vós, si us fets atressí a mi, que veus mon perpunt e mos senyals e ma sella e tot mon arnès.

E lo cavaller respòs altra vegada que no el coneixia, mas que s'acostàs més avant.

E lo rei anava-s'hi acostant poc a poc e parlava alt, per ço que el cavaller lo conegués en la paraula, mas lo cavaller li deïa que encara no el podia conèixer, tant li era lluny. E lo rei viu que escarn se traïa d'ell, dix-li si volia fer com promès li havia; si no, que ho dixés. E, quan ell hac açò dit, un d'aquells qui estaven al mur del castell dix a un ballester que li estava de prop que li tiràs e que no l'escoltàs pus; e lo ballester va desparar la ballesta. E lo rei, que ho viu, punyí son cavall dels esperons e tornà-se'n a sa companyia e tenc-se molt per escarnit d'aquest fet; e puis davallà-se'n ab sa companya¹⁰⁹⁷ tro sus en la vila que és riba mar entorn lo port que hi és,¹⁰⁹⁸ e trencaren les barreres e barbacanes que hi havien fetes, e per força esvàiren la vila tro sus al mur vell e meteren foc a tot e cremaren galeres e barques e d'altres vaixells que eren en lo port.

Quan açò hagueren fet, tornà-se'n lo rei ab sa companya al coll de Panissars. E los hòmens de Coplliure, aquells qui eren de la sua part, tengueren-se fort per malaurats com així havien fet venir aquí lo rei d'Aragó en bades, e volgueren-li trametre altra vegada missatges; mas, entretant, aquell qui tenia lo castell hac fet a saber açò al rei En Jacme de Mallorca, qui era en la host del rei de França, e tramès-li a dir que pensàs de córrer e de venir ell personalment; si no, lo castell de

1096. Detall interessant, no sols perquè sembla demostrar el caràcter autèntic de la informació, sinó també perquè ens diu com ja en aquell temps la vinya devia ésser un dels conreus de la contrada, tan abundosa avui en vinyes.

1097. Vet aquí a molt poca distància, les paraules *companyia* i *companya*, que no són sinó una mateixa, escrita diferentment, i que confirmen la nostra creença que la pronúncia devia ésser *companyia*, encara que predomini la grafia *companya*. D'altra banda, aquest predomini no existeix en el manuscrit en què es basa aquesta part de l'edició de la crònica.

1098. Aquesta descripció de Cotlliure concorda encara amb la de la vila actual.

Coplliure havia perdut. E lo rei de Mallorca, qui oí açò, cavalcà mantinent e venc-se'n vers Coplliure; e l'endemà matí, quan los missatges dels hòmens de la vila devien tornar al rei d'Aragó, viren que el rei de Mallorca, llur senyor, era a les portes, que venia, tengueren-se per sobrepesos, e així la missatgeria romàs, e lleixaren entrar lo rei de Mallorca dins la vila ab covinences que féu als hòmens de la vila que ell no lliuraria aquell castell als francesos.

CAPÍTOL CXLIII. D'UN GRAN ARDIT QUE FÉU N'HUGUET,
COMTE D'EMPÚRIES, CONTRA LOS FRANCESOS.

Quan lo rei d'Aragó, segons que damunt és dit, se'n fo tornat al coll de Panissars,¹⁰⁹⁹ trametia tots dies cavallers e servents a la host del rei de França qui hi guanyaven molt e faïen de grans ardits. E entre els altres ardits, sí en féu un N'Huguet, comte d'Empúries, aital.¹¹⁰⁰ Ell hac espiat un dia que bé mil cinc-centes bèsties eren vengudes de la host del rei de França prop Coplliure per portar vi a la host, d'un lleny de Marsella qui l'havia aquí aportat per mar e descarregat. E quan lo comte damunt dit hac açò espiat, aparellà's tro ab cent servents e ab cinquanta hòmens a cavall e partí's de nit de la host del rei d'Aragó, que nengú no sabia quin ardit se volia fer. E, quan venc sus en l'endemà matí, hac aitant anat ab sa companyia damunt dita, que fo fora de tot Empordà e de tota la vall de Banyuls¹¹⁰¹ e fo passat dellà lo castell de Coplliure per lo vinyet d'aquell castell,¹¹⁰² en guisa que negú no el veé. E aquí ell partí sa companyia en tres parts, si tot s'era poca, e féu metre los servents en aguait en un lloc e los cavallers tots en altre ben lluny d'aquell aguait, llevat ell, qui romàs ab si set de cavallers; e féu manament que nengú no es mogué tro que ell hagués ferit e desrengat.

E lo comte d'Empúries ab los damunt dits set cavallers llunyà's molt de sa companyia e anà-se'n costa pres del camí on se pensava que aquella rècua dels francesos devia venir. E ell cuidava's que encara no fossen anats a enllà, e, quan hac molt cavalcat, ells viren que aquelles atzembles tornaven ja e que havien carregat de llur vi. E lo comte, que els viu, aturà's e mes-se detràs un puig, prop del camí, ab los dits set cavallers que eren prop del camí, per tal que esmàs quina companyia eren los francesos que venien ab les atzembles. E quan ell se fo desat del camí, les atzembles dels francesos foren ateses, e havia ab ells dos mília hòmens a peu e bé cent seixanta hòmens a cavall qui venien en la reguarda d'aquelles atzembles. E quan los cavallers del comte los hagueren vists dixeren al comte

1099. Devia ésser, doncs, després del 25 de maig, data de la destrucció d'Elna pels francesos. Pere el Gran era encara aleshores al coll de Panissars.

1100. Hug VI.

1101. Degué, doncs, entrar al Rosselló pel coll de Banyuls.

1102. Recordem que en el capítol anterior ha parlat d'una vinya arran del castell de Cotlliure.

que no era bo que ferissen en ells, que bé n'hi havia a un trenta o quaranta dels altres. Mas lo comte los respòs que, pus venguts hi eren tan avant, que ferissen en ells primers per ço car no hi havia null hom a cavall, que tots eren en la reguarda e, ans que aquells de tras hi fossen atesos, hi haurien ells fet gran mal; e tuit resposeren que farien sa voluntat, jatsia que fos massa gran ardiment de fer.

Ab tant, quan de les atzembles dels francesos hac passades tro a cent e dels servents bé mil, lo comte anà desrengar ab sos set cavallers; e isqueren de l'aguait cridant tuit:

—Aragó, Aragó!

E anaren ferir ardidament sobre els francesos. E los servents e los cavallers dels francesos, los primers e els darrers, que viren açò, cuidaren-se que el rei d'Aragó fos allí en aguait ab gran companyia, foren fort espaordits com així els havia hom assaltejats sobtosament e a no sabut en lloc on ells cuidaven anar salvament, e aitantost meseren mans a fugir, los primers tot dret per lo camí amunt, e los darrers, ço és a saber cent seixanta cavallers que hi eren, quan viren açò, cuidaren-se que els primers fossen desbaratats e preseren la volta a través, e com mills ne pogueren anar per comes de cavalls passaren tro als primers e puis tornaren al camí e ab ells ensems meseren-se en fuita e fugiren bé mitja lleuga, que anc no guardaren qui els encalçava.

E lo comte d'Empúries hac entretant morts gran res dels servents que no podien fugir, tant eren guarnits, e altra de les atzembles qui eren romases detràs al dors. E puis, quan viu que així fugien los cavallers francesos, donà'ls detràs al dors e encalçà'ls gran res, e, quan los hac molt encalçats, un cavaller dels francesos, qui era cap llur e molt prous e expert de ses armes, girà's detràs e viu que no els encalçaven sinó set cavallers, e que per set cavallers eren fugits bé mitja lleuga e havien pres gran mal, tenc-se per pec e aturà's tro ab cinquanta cavallers que replegà, e mala a sos ops. E puis girà la cara ab los cinquanta cavallers e vengueren-se'n d'esperó vers lo comte d'Empúries. E lo comte, qui els viu venir, si tot s'eren molts los altres, no cregats que fugís, ans ab los seus set cavallers isqueren a carrera als cavallers francesos qui els venien damunt e dreçaren llurs llances vers ells, ab los escuts davant los pits, e feriren poderosament en aquells, sí que en la primera ferida, qui ab les llances, qui ab los pits dels cavalls, n'abateren deu a terra dels cavallers francesos, qui morts, qui nafrats malament. E los cavallers altres francesos se calcaren fortment a totes parts environ vers aquells, sí que tant eren enmig de la pressa, que no es podien valer ab les llances, e trasqueren les espases; e ben deu cavallers francesos acostaren-se règeament al comte, sí que el se'n menaren mal son grat bé mig tret de ballesta, jatsia que ell se defenés fortment ab l'espasa e fes sobre aquells de grans colps e de mortals, mas no li valien res, tant era en lloc estret.

E, entretant, los cavallers e los servents que el comte havia lleixats en l'aguait

hagueren entès aquest desbarat e tengueren-se per fort mal eixits, car no hi eren estats ne no sabien de llur senyor lo comte si era mort o viu, e punyiren los cavalls dels esperons, e així com millors cavalls havien, atenien primers, sí que foren tro a vint cavallers cells qui s'acostaren a la mescla on era lo comte d'Empúries, llur senyor. Mas ans que ells hi fossen prop ben quatre trets de ballesta, un germà del comte d'Empúries, qui era fort infant, que encara no havia pus de setze anys, havia bon cavall e fo's adenantat primer de tots; e com viu que el comte d'Empúries, son frare, era en aquella pressa e que el se'n menaven per força, mes-se la llança denant e venc corrent en son bon cavall ferir sobre els francesos que tenien lo comte, son frare. E lo comte, qui el viu venir així espert, hac gran goig e nomenà'l per son nom e dix-li que ferís ardidament; e ell féu-ho bé, que anc no el gosaren esperar los cavallers francesos, ans li feren tuit lloc, sí que ultra passà. E lo comte li cridà que tornàs altra vegada, e ell féu-ho de tal virtut, que cells que havien aturat lo comte per força l'hagueren a lleixar; e lo comte, qui es sentí deslliure e solt, punyí lo cavall dels esperons e isqué's de la pressa.

E, entretant, los cavallers del comte qui venien detràs foren atesos e feriren ab lo comte ensems ardidament altra vegada sobre ells e hagueren-hi gran mescla; mas a la llonga los cavallers francesos viren que no podien més soferir la batalla, e cells qui pogueren meseren mans a fugir. E lo comte ab los seus encalçaren-los gran res e puis, quan los hagueren molt encalçats, tornaren-se'n lla on era estada la mescla. E los servents del comte, qui eren romasos en l'aguait, e l'altra companya, foren atesos entretant e foren ajustats tots ensems e llevaren lo camp e trobaren-hi, entre els primers e els darrers, que hi havia morts dels francesos disset hòmens a cavall e bé vuitanta servents. E puis anaren pendre les atzembles qui eren romases dels francesos e trobaren-hi, entre unes e altres, sis-centes vint-èdues bèsties; mas del vi no en portaren gens, per ço car los francesos qui les menaven, quan viren que no podien àls fer, esfondraren ab los bordons tots los odres en què portaven lo vi, sí que tot lo camí era ple de vi, prop de mitja lleuga. E lo comte, quan hac llevat lo camp e la presa aturada, regonec sa companya e no trobà que hi hagués perdut cor un servent e un cavaller qui fo nafrat com per mort ab un bordó per les espatlles.

E puis lo comte ab tota sa companya e ab sa presa tornà-se'n al coll de Panisars davant lo rei e contà-li lo ardit que havia fet e mostrà-li la presa que menava. E lo rei e tuit meravellaren-se'n molt fort e feren-ne gràcies a Déu, car així els donava poder sobre llurs enemics.

Ara e d'altres vegades feren de molt bells assaigs e faïen contra ells tot dia, que seria llonga cosa de contar.

CAPÍTOL CXLIV. DELS MISSATGERS QUE EL REI DE FRANÇA
E EL CARDENAL TRAMETEREN AL REI D'ARAGÓ

Esdevenç-se un dia que lo rei d'Aragó s'estava dins sa tenda al coll de Panissars, e venc-li missatge del rei de França e del cardenal e dix-li que ells li deïen e li manaven de part de Déu e d'aquell rei de França que no els embargàs lo pas e que els lleixàs entrar per lo coll de Panissars en la terra de Catalunya que era donada a aquell rei de França e a son fill Carlot.

—Certes —ço dix lo rei al missatge—, fort ha poc en la terra de Catalunya aquell qui l'ha donada a altre, e menys aquell qui l'ha presa, car mon llinatge la conquès ab espasa. Per què sàpien tuit que qui la volrà, costar-li ha.¹¹⁰³

Ab tant, lo missatge se'n tornà al rei de França e contà-li la resposta que el rei d'Aragó li havia feta.

Enaprés lo rei d'Aragó, segons que damunt és dit, havia bé establít lo coll de Panissars e havia fet tot son esforç en aquell establir per tal car no es sospitava que de nenguna part los francesos poguessen entrar en Catalunya, e anc sol no es donà cura d'establir los altres passos sinó ab servents que hi féu estar fort pocs,¹¹⁰⁴ per què li tornà a gran dan, segons que veurets.

Ara lleixarem a parlar del rei d'Aragó e de sa host e parlarem del rei de França.

CAPÍTOL CXLV. COM LES GENTS DE LA HOST DEL REI DE FRANÇA
SE'N TORNEN MOLTS EN LLURS TERRES

Diu lo conte que quan los francesos hagueren presa la vila d'Elna e hagueren mogut gran goig e gran alegria per raó de la dita presó, e puis quan veeren que no podien passar los munts ne entrar en Catalunya, e veïen d'altra part los ardits que els cavallers e los servents del rei d'Aragó los faïen, tengueren-se fort per escarnits e quaix desesperaven-se quan guardaven cap amunt vers la muntanya, tan la veïen alta. Per què se'n tornaren molts d'ells en lur terra; e al tornar prenien tres pedres e gitaven-les vers lo coll de Panissars d'una en una, e deïen que la una gitaven per l'arma de llur pare e l'altre per l'arma de llur mare e l'altra per llur perdó a gasa-

1103. Aquest és el sol testimoni que tenim, coetani, de la resposta de Pere el Gran. Autors posteriors van ampliar-la i enriquir-la a llur albir.

1104. En aquella època el coll de Panissars i el de Banyuls eren el pas habitual entre l'Empordà i el Rosselló. Per això, probablement el rei Pere no va creure que un exèrcit tan gran i amb tanta impedimenta pogués arriscar-se a intentar penetrar a Catalunya per un altre camí que per aquells. La ulterior relació de DESCLOT (cap. CXLVI) confirma la poca força que vigilava en els altres passos. Muntaner, tanmateix, ens diu que el rei havia encomanat al comte d'Empúries la custòdia dels colls de Banyuls i de la Maçana; i al vescomte de Rocabertí el coll del Pertús (cap. CXX). Ací hi ha encara en el Desclot una altra censura, velada, contra la negligència del rei, que no va prendre les precaucions necessàries.

nyar.¹¹⁰⁵ E puis prenién la terra del peu de la muntanya e portaven-se'n un bosset ple e tenien llur carrera; e deïen que el perdó havien guanyat, pus que la terra havien vista e se'n portaven. E així per aquesta raó tornaren-se'n gran res, e gran res que es morien per malalties e per fam, e alguns que n'auceïen a vegades quan s'encontraven ab la companya del rei d'Aragó; sí que la host del rei de França s'aminvava règement.

E el cardenal, qui viu e sabé açò, venc-se'n un dia davant lo rei de França en sa tenda e dix-li així:

—*Sire*, vós sots vengut ací ab gran gent e ab molt bell aparellament per conquerir la terra d'En Pere d'Aragó. E, segons que vostre poder és, vós no havets tro ací tan bé menat lo fet com jo em pensava, que tres setmanes havem ací estat e plus, e no havets encara passat lo coll de Panissars ne la muntanya. Per què, si així ho fets, més val que ens en tornem en França que si gastàvem lo tresor vostre e de l'Església menjant e bevent e no faent res de nostre enteniment. Mas jo us dic e us man de part de Déu e de l'apostoli, a qui vós havets jurat de pendre la terra d'En Pere d'Aragó, que vós, dins tres dies, passets lo coll de Panissars; que gran mal fets a vós e a vostres gents estant ací en un llogar.

Quan lo cardenal hac açò dit, respòs lo rei de França enaixí:

—*Sire* cardenal, lleu és de dir a vós que passem lo coll de Panissars e vós que estigats en vostra tenda a gran aire, mas nós sabem més de guerra que vós no fets e sabem quina gent ha Pere d'Aragó ne quin treball és passar lo coll de Panissars; per què no es pot fer així lleu ço que vós deïts. Però, si vós, que tenits lloc de l'apostoli e de Déus, e havets ab vós sis milia cavallers e volets tenir la davantera e que us metats primers, jo e tota ma gent vos seguirem aitant lleu, sí tots hi sabíem morir; e d'altrament no es pot fer.

CAPÍTOL CXLVI. COM LOS FRANCESOS ENTRAREN EN CATALUNYA PER UN MAL PAS QUE ÉS SOBRE LA VILA DE PERALADA

Mentre que el cardenal e lo rei de França estaven en aquest parlament, venc-los davant un abat d'una abadia de monges negres que és en Catalunya e ha nom Sant Pere de Roses,¹¹⁰⁶ e venc ab un cavaller qui havia nom En Guillem de Pau¹¹⁰⁷ e dix-los, de part del rei de Mallorques, així:

1105. Aquesta anèdota també és reportada pels *Gesta Comitum*, però més endavant, llavors del setge de Girona (cap. xxiii, § 41). En lloc de tres pedres no n'és llançada sinó una, tot dient: "Contra Petrum d'Arrao, pro indulgentia, lapidem istum mitto".

1106. El monestir benedictí (*monges negres*) de Sant Pere de Rodes.

1107. El manuscrit de París (ed. Bouchon i ed. Coroleu, p. 289) no diu *havia* sinó *ha nom*, la qual cosa suposaria que Guillem de Pau encara era vivent. La seva relació amb el comtat d'Empúries, on tenia possessions, està ben documentada. En 1249, Jaume I l'havia autoritzat per poder construir fortalesa i fortificar el seu lloc de Santa Maria de les Abelles, situat entre el comtat d'Empúries i la vall de

—Sényer, nostre senyor, lo rei de Mallorca, nos tramet ací a vós e fa-us a saber que ell s'és treballat e estudiat, a profit vostre e de vostra gent, com puscats entrar en Catalunya malgrat d'En Pere d'Aragó, e ha trobada carrera que es porà fer, si a Déus plau.

Quan aquests missatgers hagueren dites llurs paraules, dix-los lo cardenal:

—Bells fills, vosaltres siats ben venguts, que bé és nostra fe que el rei de Mallorca faria e diria tota res que fos honor e profit de l'Església de Roma e de la corona de França, e nós retrem-li'n guardó en breu, si Déus ho vol. E deïts vostra missatgeria de part de Déu.

E llevà's l'abat de Sant Pere de Roses damunt dit e dix com lo rei de Mallorca damunt dit li havia tramès missatge que parlàs ab los hòmens de la terra del comte d'Empúries e especialment ab alguns hòmens de Castelló d'Empúries; com ell hi havia ja parlat e promès a ells gran bé e gran profit llur que seria, si donaven e mostraven via e carrera com lo rei de França pogués entrar en Catalunya, e, si ho faïen, que els havia promès que serien francs ells e tot llur llinatge per tots temps e, si consentir no hi volien, que els en seguiria gran dan. Dix encara com havia trobat e ordenat ab ells que ells farien en guisa, si hom los assegurava ells e llurs coses, que lo rei de França poria entrar en breu en Catalunya sobre un pas que és sobre la vila de Peralada, per tal car les gents de Catalunya ni el rei d'Aragó no es sospitaven que allèn poguessen entrar per raó de les malees e de l'estretura e de la lletgesa de la carrera que era en aquell pas. E dix encara com lo rei de Mallorca havia fet obrar per deu dies a piquers en aquell coll per adobar les carreres, e com un piquer de Castelló, qui era bandejat del comte d'Empúries, havia mostrat e trobat e espiat aquell camí per mil sous de tornesos que hom li havia promesos.

Quan l'abat de Sant Pere de Roses hac dita la missatgeria, e ses paraules finades,¹¹⁰⁸ e lo cardenal e lo rei de França hagueren gran goig e tengueren tot llur fet

Banyuls (MIRET, *Itinerari de Jaume I*, p. 200). Anys després, el 1265, en un plet entre els Empúries i els Rocabertí, Jaume I va nomenar àrbitres Guillem de Pau, Guillem de Güell i l'abat de Sant Pere de Roses (*id.*, p. 368). Ací trobem, doncs, plegats els dos personatges esmentats per Desclot. L'abat potser no era el mateix; però sí la dignitat que ostentava.

1108. Si Desclot presenta aquest abat de Sant Pere de Roses, com el qui, per ordre del rei de Mallorca, descobreix al rei de França i al cardenal el pas per a entrar a Catalunya, altres autors adjudiquen aquest paper a altres personatges. MUNTANER (cap. CXXII) parla de “quatre monges qui eren de Tolosa, qui estaven en un monestir prop d'Argilers” (vegeu les notes corresponents a la crònica de Muntaner). Guillaume de Nangis i la crònica de Saint-Denis parlen d'un personatge anomenat el Bastard del Rosselló, que fou un dels pocs que es va salvar del carnatge d'Elna, perdonat pel rei de França. COLL I ALENTORN, que ha estudiat la qüestió (CXLVI, p. 169), es decanta per aquesta versió, no sols perquè, tractant-se d'un fet esdevingut en el camp francès, és la que ofereix més garanties d'autenticitat, sinó també perquè en les *Tablettes de Cire* de Pierre de Condé, el dia 19 de juny, hi ha una partida de vint lliures torneses per al Bastard de Rosselló, partida que trobem reiterada “ad hernaesia” àdhuc el 9 d'octubre a Narbona, i això vol dir que el Bastard va retirar-se amb l'exèrcit francès, fins i tot del Rosselló, tan poc segur devia sentir-se. Quant a la identificació del personatge, Coll suggereix si no devia tractar-se d'un descendent il·legítim dels

per guanyat; e, hagut llur consell, ordenaren que s'arressassen l'endemà tots cells de la host e que els ho fes hom a saber e, quan vengués al vespre, que es partissen d'aquí e farien segons que trobarien aparellat.

Ab tant, fo lo consell tengut; e lo rei de França féu cridar que tuit fossen arre-sats l'endemà matí per fer son manament, e així fo fet. E quan venc l'endemà les hosts del rei de França s'aparellaren tots ab llurs armes e carregaren les atzembles de llur roba e de llur vianda, e sus a l'hora de vespres començaren de desatendar, e meseren foc a les barraques, e partiren-se tuit d'aquí e vengueren-se'n aquell vespre al lats de la muntanya entrò que foren endret del coll on lo rei de Mallorca los havia tramès a dir que porien passar; e aquí ells s'atendaren aquella nit.

E quan venc ja que fo alta nit lo rei de França elegí de sa host tro a vuit mília cavallers ab llurs armes e tro a deu mília servents, e portaren cascú vianda trossada per quatre jorns, e manà'ls que passassen per aquell coll e que lleixassen de lloc en lloc ses espies e ses talaies; e, si veïen que no es pogués fer lo passar, que se'n tornassen tot quiet e, si passar podien per la muntanya, que passassen e que no se'n tornassen per nenguna res, sí tots hi sabien morir, que ell hi seria en breu ab tota sa companya e ab totes les hosts lla on ells fossen.

Quan lo rei de França hac feit aquest manament, anaren-se'n tantost los vuit mília cavallers ab los servents que el rei de França los lliurà e passaren per aquell coll, que anc contrast no hi trobaren tro que foren alt al pus estret lloc del coll, on havia tro a vuitanta servents de Castelló d'Empúries qui estaven en guarda, mas sol no es sospitaren res d'açò ne en saberen mot tro que els francesos foren de part damunt, e ells, que els viren, anc no hagueren cura de pendre llur roba ne llurs armes, mas qui mills qui mills pensaren de fugir per la muntanya avall vers Castelló e vers Peralada.¹¹⁰⁹ E los francesos, qui es viren sus alt e que al pujar no havien

comtes del Rosselló: per exemple, d'un nét de Nunyo Sanç. Això explicaria que hagués pogut salvar la seva vida a Elna. [El rei en culpà els empordanesos en la carta dirigida als mallorquins del 28 de juny, però les cròniques franceses i la documentació francesa parlen del Bastard de Rosselló: St. M. CINGOLANI, *Historiografia, propaganda*, p. 582 i 586. Els autors del capítol sobre les vies de comunicació a *Catalunya romànica*, Barcelona, Gran Enciclopèdia Catalana, 1989-1990, VIII, p. 115, informen que l'estiu de 1285 fou arranjat el coll de Pal de la Maçana perquè hi pogués passar l'exèrcit francès, obrint una via directa per la capçalera del torrent de la Maçana, al fons de la vall, que menava a les Colomates, evitant la carena i, per tal de baixar vers la Llosa, fou arranjat un pas pel coll Tarrés. Cingolani suggereix que potser l'exèrcit francès usà més d'un pas: primer el de la Maçana i després el de Banyuls (588-589). M.T.F.]

1109. Desclot no dona el nom del coll per on van entrar els francesos. MUNTANER (capítol CXXII), en canvi, diu que és el coll de la Maçana. Els *Gesta Comitum* (XXVIII, § 34) diuen cap al coll de Banyuls ("alia loca versus collem de Banyuls"); i un cronicó esmentat per COLL (IV, cap. CXLVI, p. 168), parla del coll de Maçanet. Els cronistes francesos Nangis, Primat i el cronista de Saint-Denis es refereixen al coll de l'Enclusa. Descartada aquesta versió, inadmissible perquè el coll de l'Enclusa està dominat pel coll de Panissars, i la del cronicó esmentat per Coll, simple confusió de Maçanet amb Maçana, resta la versió de Muntaner, que coincideix amb la de Desclot, perquè el coll de la Maçana és damunt de Peralada i coincideix amb els *Gesta*, perquè és cap al coll de Banyuls.

trobat embarg, tengueren-se per estorts, e podien-ho ben fer. Ab tant, poc a poc davallaren-se'n tro llajús baix, prop del pla, en un puget qui és assats prop de la vila de Peralada, e aquí atendaren-se tots justats en un lloc ben estrets ab gran re-guard que havien, però trameteren missatge al rei de França com eren passats e que s'eren en aital lloc atendats. E lo rei de França hac gran goig; mas no us cuidets que gosàs ell ne lo cardenal passar encara, que anc no s'hi gosaren aventurar de passar tro a cap de tres dies.¹¹¹⁰ Mas tramès un missatge a l'armada e a les galeres qui eren en Narbona e a Coplliure que venguessen al pus tost que poguessen e prenguessen terra entre Castelló e lo monestir de Sent Pere de Roses.¹¹¹¹ E los almiralls de les galeres del rei de França, quan hagueren hagut lo missatge, feren recollir mantinent llurs mariners e tota llur gent per los vaixells, e, qui a rem e qui a veles, vengueren dins dos dies lla on havia manat lo rei de França e aportaren molta vianda a llur ops e a cells qui venien per terra.

Ara lleixa a parlar lo llibre del rei de França e de sa armada e parlarà del rei d'Aragó e de sa host.

CAPÍTOL CXLVII. COM LO REI EN PERE D'ARAGÓ AB TOTES SES HOSTS
SE LLEVÀ DEL COLL DE PANISSARS

Quan los vuit mília cavallers del rei de França foren passats per lo coll damunt dit e es foren atendats prop la vila de Peralada, les novelles vengueren aitantost al rei d'Aragó per un cavaller del comte d'Empúries qui les li aportà. E lo rei, quan les hac enteses, romàs tot vermell per la cara e estec un poc torbat entre si, no gens per ço que ell n'hagués re-guard, mas quan sabia que les gents de la terra s'esperdrien totes; e mantinent apellà alguns de sos rics hòmens e de sos consellers e mes-se en jocs e en estatgeries ab ells, e féu semblant que no s'ho presava gaire, e puis dix-los així:¹¹¹²

1110. El rei de França sabem que encara era "in castris Palacii Templi", o sia el Palau del Vidre, el dia 6 de juny (*Tablettes de cire* de Pierre de Condé, "Hist. des Gaules", XXI). I el dia 11 del mateix mes, ja el trobem "in primis vallibus Appurie" (Empúries, o sia el comtat). Entre aquestes dates, doncs, va tenir lloc l'entrada dels francesos a l'Empordà. D'altra banda, com que coneixem la darre-ra data d'estada de Pere el Gran al coll de Panissars, que és del 12 de juny, hem de deduir que la data d'entrada de l'exèrcit degué ésser més acostada a la segona que a la primera d'aquelles dates. COLL (IV, p. 169), la col·loca la nit del 8 al 9 de juny; però parteix del supòsit que la darrera data d'estada de Pere II al coll de Panissars és del 8. És veritat que hi ha, a favor d'aquesta datació, les precisions que dóna Desclot: la d'ésser diumenge l'endemà d'haver sabut el rei Pere l'entrada dels francesos (DESCLOT, cap. CXLVII), i la d'haver entrat el rei de França al cap de tres dies d'haver passat els primers contingents del seu exèrcit. Així i tot, fa estrany que el rei Pere trigués tant a retirar-se del coll de Panissars.

1111. Cf. MUNTANER (cap. CXXII), que també diu que l'estol del rei de França va venir al port de Roses, "qui és lo millor port de Cathalunya e el major".

1112. MUNTANER (cap. CXXII) conta que els francesos van establir-se al monestir de Sant Quirze i que hi van romandre vuit dies. Els *Gesta comitum* també parlen del monestir, però els francesos s'a-

—Barons, vós devets saber que bé ha quinze dies passats que jo m'havia pensat que no seria bo que nós estiguéssim ací, car nostres enemics han gran poder e tendrien-nos-ho d'aquests deu anys, que ben saben que nós no ho poríem durar per raó de la fretura e de la pobresa que és en Catalunya,¹¹¹³ e així cuidar-nos híem destruir menys de colp e de costada. Per què jo havia ordenat entre mi mateix que, si les messes eren fetes e les gents havien recollits los blats, que ens partíssem d'ací e que lleixàssem entrar los francesos en la terra; que no ens porien gran dan fer, car establiríem les forces e los castells, e ells haurien-se estar al pla, e morrien-ne bé la terça part per malalties, e la terça que nós n'auciríem en mescles e en torneigs; e la terça que romandrien, pensàvem que bé li poríem nós dar batalla. E així com jo ho havia pensat és esdevengut; mas és fait abans que jo no volguera, car sapiats per cert que els francesos són ja entrats deçà e atendats sobre Peralada.¹¹¹⁴

E quan los cavallers hagueren les novelles oïdes foren tots trists e despagats e cuidaren-se que tota la terra fos perduda; e paria que ho degués ésser, si Déus no hi ajudàs al rei d'Aragó e a sa gent. Mas lo rei, que viu que tots eren desconfortats, començà'ls de confortar e de preïcar a tots e féu bella cara e rient, així com si ja hagüés vençuts tots sos enemics. E puis hac e elegí de ses hosts tro a cent cavallers e a vuit-cents servents, tots coberts de ferre, ab llurs armes, e dix-los que se n'anasen per la serra de la muntanya per esmar quants eren aquells que eren passats, ne si hi eren tots, per tal que, si fer-se pogués, que es metés lo rei d'Aragó ab ses hosts al mig lloc entre los uns e los altres, així que aquests qui passats eren no poguessen haver gens de vianda. E, quan lo rei d'Aragó hac fait aquest manament, anaren-se'n los cavallers e els servents als quals hac manat que passassen per la serra de la muntanya e vengueren tro en vista dels francesos que eren passats e veeren que debades se treballaven: tants eren los francesos e havien tan bé establít lo pas. E així tornaren-se'n al rei d'Aragó, al coll de Panissars.

E lo rei llavors havia gran sospita que el comte d'Empúries no hagués consentit en aquest fet, per ço car aquell comte era a Castelló llavors.¹¹¹⁵ E lo rei aquella nit tramès missatgers a totes les hosts de Lleida e de Barcelona e de Tarragona e de Cervera e de Montblanc e de Tàrraga e de Vilafranca e de Manresa e de tots los altres llocs de Catalunya que vinguessen quatre prohòmens de cascuna host parlar ab ell l'endemà gran matí; e aitantost les novelles anaren per totes les hosts que el

tenden a proximitat. Després, dretament, segons Muntaner, se'n vénen a Peralada. Les anotacions de Pierre de Condé daten l'estada a Peralada el dia 14 de juny ("Hist. des Gaules", XXI).

1113. Aquesta frase confirma el que hem dit abans (n. 1065 al cap. CXXXIX).

1114. O l'atendament dels francesos davant Peralada no fou anterior al 14 de juny (vegeu n. 1112) o el rei no podia dir això estant encara al coll de Panissars, perquè, com hem dit, la darrera data de la seva estada és del 12 de juny (n. 1110 al cap. CXLVI).

1115. Recordem que, segons Muntaner, en tenia encomanada la vigilància. Vegeu n. 1104 al cap. CXLIV.

rei havia feta la pau ab los francesos. E l'endemà matí, que era dia de digmenge,¹¹¹⁶ de cascuna host foren venguts quatre prohòmens davant lo rei, així com ell los havia tramès a dir. E lo rei dix-los moltes de paraules e parlà'ls, per eximplis e per proverbis,¹¹¹⁷ de moltes raons; puis dix-los paraules semblants que havets oït damunt que havia dites als cavallers, ço és a saber que els francesos eren passats, e tuit estigueren torbats e pensius, mas pensaven-se de tot en tot que el rei hagués feta pau ab ells, mas que dixés açò per coberta per tal que nengú no sabés res de son coratge. E ell dix-los depuis així:

—Barons, ço que Déu vol no pot hom contrastar. Pus així és que nostres enemics són passats deçà en Catalunya, ací no faríem res sinó damnatge a nós tots sols; per què anats-vos-en cascuns a vostres hosts e fets desatendar en guisa que no us arravatets. E açò sia fet sus adés; e vets-vos-en tuit al pont de Gerona,¹¹¹⁸ mas no façats la via de Figueres ne passets per Empordà, que regard he que el comte d'Empúries no consenta en aquest fet contra nós e, si passàvets per sa terra, poria-us fer gran mal. Per què anats-vos-en esta nit damunt, per lo camí de la muntanya, al monestir de Banyoles e demà serets al pont de Gerona, així com jo us he ja dit.¹¹¹⁹ E jo lleixar-vos he ací cavallers ab lo comte de Pallars, qui us guardaran de ravata; e jo iré-me'n sus adés, al pus tost que puixa, a la vila de Figueres per saber ardit del comte d'Empúries, en quina voluntat és.

E quan açò hac dit lo rei partí's d'aquí ab los demés cavallers¹¹²⁰ e venc-se'n vers Sa Jonquera, qui és entre Figueres e lo coll de Panissars.¹¹²¹ E les novelles vengueren a totes les hosts que el rei se n'anava e que en manava partir a tots. E la host de Barcelona, qui era pus prop atendida del rei, sabé primerament l'ardit, e cascú d'aquella host, qui a peu qui a cavall, pres ço que portar-se'n podia manvés, e cuitosament partiren-se'n mantinent e lleixaren les tendes parades e dins molta bella roba e molt bell arnès que no se'n podien portar per tal car no hi havien atzembles, que tota l'havien portada per mar. Mas no cregats que la host de Lleida ho faés així, si tot s'era pus lluny e en pus perillós lloc, que ans menjaren e begueren

1116. Aquest diumenge no pot ésser sinó el dia 10 de juny, quan encara el rei era al coll de Panissars. El diumenge següent, 17, ja el sabem a Girona.

1117. És notable aquesta referència a la manera de parlar del rei en una tal ocasió "per eximplis e per proverbis". Això vol dir que l'ús literari d'uns i altres corresponia a un ús col·loquial o discursiu.

1118. Deu tractar-se del pont de la ciutat sobre el Ter, que era en el lloc que ocupa el Pont Major.

1119. Aquest camí que esmenta aquí Desclot devia anar a passar per Besalú. D'allí a Banyoles, on hi havia un monestir benedictí, el camí era planer, més o menys. Però, tot plegat, era una llarga ruta, i no es comprèn com el rei pugui dir que l'endemà serien al pont de Girona.

1120. Recordem que el *demés* està usat en el sentit de la majoria, que és el sentit que, en aquests casos, tenia aleshores.

1121. Això ens demostra com és impossible que no hi hagi algun error en la narració de Desclot; perquè, segons explica, el rei hauria partit el mateix dia que va tenir lloc l'escena que acaba de descriure, és a dir, el diumenge dia 10. Ara bé: sabem que el rei, el dia 12, era encara al coll de Panissars.

tuit a llur espau d'açò que havien aparellat. E puis a llur espau carregaren les atzembles de llur roba, que anc no hi lleixaren estaca ne tenda nenguna, així com faïen les altres hosts, ans aquells que no hi havien atzembles prenién les tendes e los papallons e partien-los per peces e aportaven-los-se'n entre molts. E puis, senyera llevada, partiren-se d'aquí e passaren allà on havia estat la host de Barcelona, e viren les tendes parades e plenes de roba e de vianda e d'armes, e no hi havia nengú, meravellaren-se'n molt dels prohòmens de Barcelona com així ho havien fet.¹¹²² E puis ells e totes les altres hosts anaren-se'n vers Banyoles, sinó los almogàvers e los servents e alguns, qui romangueren per barrejar e per replegar la roba que havia lleixada la host de Barcelona e dels altres llogars.

E quan foren a Banyoles tuit estigueren aquí aquella nit e al bon matí partiren-se'n e vengueren-se'n alguns atendar al pont de Gerona, e los altres entraven-se'n dins la ciutat de Gerona. E lo rei d'Aragó, segons que damunt és dit, quan fo a la vila de Jonquera,¹¹²³ féu manament als hòmens que hi eren que se'n portassen tota llur roba al castell de Rocabertí¹¹²⁴ per tal que l'haguessen en pus sal lloc, e tuit feren-ho.

CAPÍTOL CXLVIII. COM LO REI EN PERE D'ARAGÓ SE'N VENC A FIGUERES

Puis lo rei d'Aragó partí's d'aquí e venc-se'n a Figueres e trobà que els hòmens de Figueres havien desemparada la vila e que no hi havia nengú sinó lo bisbe d'Osca ab sa companya, qui l'esperava.¹¹²⁵ E lo rei, qui ho viu, fo molt despagat, quan així havien desemparada la vila menys de son manament, e manà que hi metessen foc a totes parts. Mas lo bisbe d'Osca e lo comte de Pallars e altres rics hòmens de la terra, qui eren ab ell, lo pregaren que no ho fes per res; e així romàs que no ho féu.

E tantost lo rei tramès missatge al comte d'Empúries, qui era a Castelló, que el pregava que vingués a Figueres parlar ab ell. E lo comte, quan hac oït que el rei era

1122. Aquest passatge tan elogiós per als homes de Lleida, s'enllaça amb el que hem assenyalat en el cap. cxxxix, al final, i ha contribuït a fer pensar si Desclot no fóra també un home de Lleida.

1123. No tenim cap altra notícia d'aquesta estada del rei a la Jonquera. Partint de la data del 12, que posseïm documentalment, no de la del diumenge 10 que ens dóna Desclot, darrera data d'estada al coll de Panissars, podem datar tot l'itinerari que dóna Desclot mateix fins a Girona. Panissars, 12; la Jonquera, 12 o 13.

1124. El castell de Rocabertí era el més pròxim a la Jonquera. Al nord de la població. D'allí procedien els vescomtes d'aquell nom.

1125. No tenim cap altra notícia d'aqueixa estada del rei a Figueres. Però, per la distància, això podia esdevenir-se el mateix dia 12 o 13 de juny de 1285. — El bisbe d'Osca era Jaume Sarroca. Sobre el personatge vegeu *Llibre dels Feits*, § 506, n. 2382. Aquest, era, amb Pere d'Ayerbe, germanastre del rei, l'únic personatge aragonès que havia ara com ara acudit al rei, aragonès pel càrrec, però de fet català.

a Figueres, venc mantinent denant ell. E lo rei ajustà son consell e davant molts dix al comte aquestes paraules:

—En comte, un sots dels majors e dels millors hòmens de ma terra per noble-sa e per riquesa de terra e de gents, e atressí vós e vostre llinatge sots estats atant fins e atant lleials tots temps vers mi e mos antecessors com nenguns altres fossen jamés a llur senyor, e creu, si a Déu plau, que sí us serets d'aquí avant.¹¹²⁶ Ara és-se esdevengut aquest fet, ço és a saber, que els francesos són passats deçà, segons que ja havets oït, e volria saber de tot en tot de vostre coratge e de vostra voluntat en quin enteniment sots d'aquest fet, ne si jo ne mes gents nos porem fiar en vós ni en los vostres; que jo bé he fe en vós que siats ara e tots temps aital com devets ésser e, si àls hi feïets, ço que Déus no vulla, no parria vostre. E ja no us faça re-guard nulla res, que, si vós perdets per aventura al començament gran res de vos-tra terra e la us la tolen los francesos, no la perdrets per tos temps, car, si a Déu plau, nós la cobrem en breu e jo poré-us-en dar tanta, e aitant bona e ab tanta renda, e d'altres llogars, tro que la vostra hajats cobrada.¹¹²⁷

E, quan lo rei d'Aragó hac dites aquestes paraules al comte d'Empúries, llevà's lo comte e vengueren-li tots los ulls en aigua e quaix plorant de pietat que havia del rei e de les paraules que dites li havia. E puis dix-li:

—Sényer, les paraules que vós havets dites a mi, he jo bé enteses; e creu que vós les havets dites ab bon enteniment, e jo prenc-les en aitant bo o en millor. E no qual retraer la naturalesa que jo e mon llinatge havem ab lo vostre haguda tots temps; que vós ho havets molt ben tocat. Per què en breus paraules jo us respon sus ací que son molt dolent e despagat, car tan gran desastre nos ha esdevengut que així són passats los francesos. E ja, sényer, no us cuidets que jo haja en açò consentit; que més amara haver perduda la testa, e valguera'm més sens falla; ans son e vull ésser tots temps de bon cor e de ferm ab vós en tota res contra tots hòmens, sí tot quant he sabia perdre en un dia; que més me val haver fe que si tot lo món guanyava. E sé, quan vós deïts que em donarets e m'esmenarets en altre llogar aitant com jo perda deçà, que tal senyor sots, que tota vegada ne sabrets mi guardar de damnatge e vós de vergonya.

—Certes —ço dix lo rei—, En comte, molt só pagat de vós e de la resposta que

1126. El rei tira un vel sobre la rebel·lió del comte Hug V d'Empúries cap a la fi del regnat de Jaume I: rebel·lió de la qual parlen la mateixa crònica de DESCLOT (capítols LXIX, LXXI i LXXII) i el *Llibre dels Feits*, § 550 i seg. El comte de què es tracta aquí és Ponç Hug, successor d'Hug V.

1127. Segons document esmentat per COLL I ALENTORN (v, p. 6, n. 2), el rei Pere va concedir al comte Ponç Hug d'Empúries, a les darreries de juliol o a començaments d'agost de 1285, pel temps que els seus Estats estiguessin ocupats pels francesos, tot de viles i castells a Catalunya i València: Cabra, Forés, Savellà, Fonoll, Conesa, Turlanda, Tàrrega, Vilagrassa, Borriana, Vila-real, Corbera, etc. [Segons Cingolani, la signatura d'aquest document és reg. 62, f. 156 r.: St. M. CINGOLANI, *Historiografia, propaganda*, p. 590, n. 708. M.T.F.]

feta m'havets, e donar-vos-ho he a conèixer, si a Déu plau, quan n'haja lloc e aïna; mas deman-vos si sabets dels vostres hòmens de Castelló e de l'altra terra d'Empordà en quina voluntat són ne en quin cor vers nós.

—Sí Déus m'ajut —ço dix lo comte—, dic-vos, sényer, que jo creu que en mal molts que n'hi ha, e he reguard d'ells que no facen cosa que tots temps nós e ells ne vallam menys. Per què, sényer, si ho volets, jo me n'iré primer de mantinent sus adés a Castelló e parlaré ab los hòmens e preïcar-los he e coneixeré en llur resposta en quina voluntat són d'aquest fet. E puis vós vendrets e endreçarets lo fet a vostra guisa, car jo faré manament a tots mos hòmens, cavallers e servents, que obeequen en totes coses així a vós com a mi.

—Ara —ço dix lo rei—, de part de Déu que jo son ben pagat vostre; e fets ço que viares vos serà.

Ab tant, lo comte se partí denant lo rei e venc-se'n a Castelló d'Empúries. Mas lo rei, quesque es dixés, no havia bona sospita en lo comte, e majorment quan així se n'era volgut anar tot primer. E quan lo comte se'n fo vengut a Castelló d'Empúries ordenà ses guaites per los murs e féu fer bastides e barbicanes de fust engir dels valls e enfortí la vila, si res li valgués.

E lo rei d'Aragó d'altra part, qui era romàs a Figueres, manà que el seguissen d'après tota la companya e, ab tots cells que poc, cavalcà e entrà-se'n a Peralada, qui és d'En Dalmau de Rocabertí.¹¹²⁸ Mas en tot lloc on era entrava ab dos cors, car no es fiava bé en lo comte d'Empúries, tant l'havia sospitós d'aquell fet entrò que l'hac ben assajat; per què en negun lloc on fos de matí no hi aturava de vespre. E així quan venc al vespre ell s'isqué de Peralada tot sol ab un companyó e lleixà estar aquí tota la cavalleria; e ell venc-se'n a Castelló¹¹²⁹ e aquí ell parlà ab lo comte e ab los hòmens de la vila, e trobà lo comte de bona voluntat, així com ja s'havia fet, i altre tant los hòmens de la vila. Mas bé hi havia alguns qui havien àls en voluntat que no parlaven de boca. E puis quan venc lo matí sus en l'alba¹¹³⁰ lo rei se partí de Castelló e tornà-se'n a Peralada, e aquí partí los cavallers e la companya per los murs de la vila e féu fer barreres de fusta e enderrocar e enfortir la vila al mills que ell poc; e fo-hi bé mester, car aquell dia enlleix, encara no era bé hora de tèrcia,¹¹³¹ hac davant Peralada bé vuit mília cavallers francesos armats e ben cinquanta mília hòmens a peu qui s'acostaren al primer vall fortment e combateren règement. Mas los de dins havien bones ballestes e feren-los tornar atràs, e així aquell dia lleixaren-se de combatre.

1128. El dia 13 o 14 de juny, venint de Figueres.

1129. Seria, doncs, a Castelló el mateix dia 13 o 14.

1130. Alba del 14 o 15 de juny.

1131. PIERRE DE CONDÉ ("Hist. des Gaules", xxii, p. 446), ja data les seves tauletes de cera el 14 de juny, la qual cosa concorda amb el nostre càlcul.

CAPÍTOL CXLIX. COM LO REI D'ARAGÓ TENC CONSELL
AB SOS CAVALLERS E BARONS EN PERALADA

Lo rei d'Aragó, que viu que així era, conec que no seria bo que ell s'aventuràs d'estar en aquell lloc, qui era lloc pla, e, si per desastre se prenia, que ell fos perdut e puis tota la terra per ell; apellà sos cavallers e sos barons que hi eren, ço és a saber, lo comte d'Urgell e lo comte de Pallars e En Ramon Folc, vescomte de Cardona, e En Dalmau, vescomte de Rocabertí e senyor d'aquella vila de Peralada, e En Ramon de Montcada, senyor de Fraga, e En Ramon de Montcada, senescal de Catalunya, e En Pere de Montcada, senyor d'Aitona, e En Berenguer d'Entença, senyor de Móra e de Falset, e En Berenguer de Pujal e En Ramon de Cervera, senyor de Juneda e de Castellàsens, e En Ramon Bernat e En Guillem d'Anglesola e gran res d'altres rics hòmens e cavallers de Catalunya qui eren aquí ab lo rei; e lo rei parlà-los e dix-los així:

—Barons, tots temps he haguda ma fe en vosaltres, així com a naturals vassalls meus, e sé que, quan jo us demanàs de consell, que el me dariets tal que seria a vós e a mi e a tota la terra útil e profitós. E ara és mester que el me donets. Vosaltres veets com som ací en aquest llogar, jo e vosaltres, on és tota Catalunya, per ço car jo só rei e senyor, e vosaltres cabdals e senyors, après de mi, de la terra; e veets encara que nostres enemics nos són ja sus a les portes e que ens combaten règement e han ja combatut. Lo lloc aquest no m'és vijares que sia tal que a la llonga se pusca tenir al rei de França e a tan gran poder com ell ha ab si manat; per què, si vosaltres ho tenits per bo, regonegam la força si hic ha prou vianda, e, si es pot establir a mig any de la vianda que hi és, aventurem-nos e lleixem hic aquelles companyes que mester hic sia, e nós façam àls e partiscam-nos d'ací, que no ens devem tots metre en un punt de perdre, ne no seria ardiment, ans seria follia. E, si per aventura veem e coneixem que no es pusca tenir establida per defalliment de vianda, desemparem tuit lo llogar e façam ço que millor nos sia de fer. E no us cuidets que us diga res per flaqueza de cor, que si us volets, no n'hic ha nengú que mills s'ho aventur ne ho git tot a un punt que jo faré. Mas no seria bo; que en tota guerra ha mester saviesa e seny.

E, quan lo rei hac dites aquests paraules, estegueren tots los rics hòmens pensius, e hagueren llur acord qui parlaria per tots e donaren la paraula al comte de Pallars. E lo comte de Pallars llevà's e dix per ell e per tots los altres al rei:

—Sényer, molt som tuit pagats de vós e us tenim a gran honrament com volets enantar en aquest fet ab nostre consell, jatsia gran raó que així ho façats. Ara, sényer, no és mester que llongues paraules façam d'aquest fet, que no n'havem temps; per què jo us respon sus ací per mi e per tots los altres que ací són, que tenim per bo ço que vós havets dit, mas pregam-vos tuit que vós sus adés vos hic iscats, al pus tost que porets, e us en anets a Castelló o lla on vos plàcia, e nós ro-

mandrem ací e regoneixerem ço que vós havets dit. Que bé sapiats que aitant com hic havets estat nos desplaui molt, car vós no us devets tant aventurar com nosaltres; que, si la major partida de nosaltres, o encara tots cells qui ací som, érem morts, gens la terra per açò no seria perduda, mas, ço que Déus no vulla, si de vós s'esdevenia àls, nós e tota la terra seríem perduts; que ja us siats vós un hom sols, la vostra persona, e tot lloc on sia present, amam més e ens fa més d'enfortiment que dos mília cavallers o, encara més, que fossen ab nós en ajuda. Per què, sényer, vos pregam altra vegada, així com podem, que us hic iscats, que nós llevarem d'açò nostre deute que dit havets.

—E com? —ço dix lo rei—. No em puix jo aventurar a tota res així com vosaltres?

—Sényer, no —ço dixeren tuit—, que no ho devets fer; que en vós està tota la nostra salut. E almenys, si no us en volets lleixar per vós, que us en lleixets per amor de nosaltres. E pregam-vos humilment que us hic iscats.

—Ara —ço dix lo rei—, pus de consell vos he demanats, e vós me deïts açò consellant e pregant, debades vos n'hauria demanat, si no faïa ço que me'n consellats. E pus així és, faré vostra voluntat.

E tuit besaren-li la mà e graïren-lo-li molt. E mantinent isqué's lo rei de Peralada ab si tres de cavallers, e venc-se'n a Castelló d'Empúries.¹¹³² Mas enans que s'hic isqués dix als rics hòmens que romanien en Peralada que, pus no volien ne els plaïa que allí aturàs, que lleixar-los hia N'Anfós, son fill major, que romangués aquí ab ells; e tuit dixeren que no calia, mas lo rei no se'n volc lleixar per ells e lleixà'ls N'Anfós. E manà al comte de Pallars que ell fos sobre tots e guardàs ço que millor ne seria de fer e pus profitosa cosa.

CAPÍTOL CL. COM LES GENTS DEL REI D'ARAGÓ DESEMPARAREN LA VILA DE PERALADA

Quan lo rei, segons que damunt és dit, se'n fo vengut a Castelló d'Empúries, lo comte de Pallars e N'Anfós, fill del rei, e los altres rics hòmens que eren romanos a Peralada dixeren a En Dalmau de Rocabertí, qui era senyor d'aquella vila, que fes encercar per los albergs si hi trobaria hom tanta de vianda, que poguessen establir la vila a quatre mesos. E mantinent anà-se'n En Dalmau, senyor de Peralada damunt dit, per cascun alberg de la vila singularment e encara esmà quina vianda havia en la vila. E aquell vespre mateix reté'n resposta a N'Anfós e al comte de Pallars e als altres rics hòmens e dix-los així:

—Senyors, si Peralada podíem salvar que no vingués en mans de nostres enemics, negú no hi guanyaria tant com jo, qui son senyor de la vila aquesta e val-me

1132. El 14 o 15 de juny, el mateix dia esmentat en la n. 1130 del cap. anterior.

més que tot lo romanent de ço que jo he; mas nós veem e havem entès quina mercè han los francesos a null hom que prenen per força. E lo lloc aquest és assats forts, e fera's bon aventurar que hom hic lleixàs establiment, si vianda hic hagués; mas jo he feta encercar de la vianda quanta n'hic ha, e no he trobat que bastàs a cinc-cents hòmens sinó a cinc dies. Per què val més que jo perda Peralada, que si mon senyor N'Anfós, que ací és, e jo e vosaltres ensems nos perdiem. E açò que fer-ne devem, val més que ho façam esta nit, ans que els francesos nos tenguen de totes parts assetjats; que llavors no hic poríem eixir que tuit no perdéssem lo cors. E, si vosaltres ho volets, farem-ho així: quan vendrà que els francesos s'aparellaran que ens donen al matí batalla, nosaltres atressí farem semblant, en guisa que ells ho coneguen, que nós nos aparellam de defendre; e quan vendrà al vespre, jo parlaré ab los hòmens de la vila e faré'ls hic tots eixir, hòmens e fembres e infants. E quan vendrà lo bon matí, que els francesos se cuidaran que nós vullam esperar la batalla, nosaltres pensar-nos-n'hem d'anar ab nostres armes a Castelló d'Empúries; e així, pus la vila no podem salvar, almenys, si a Déu plau, salvarem nostra vida.

E, quan En Dalmau hac dites estes paraules, tuit foren despagats, car tan bona vila com Peralada havien a desemparar menys de colp; e lo comte de Pallars llevà's e parlà per tots los altres e dix a En Dalmau que en les paraules que dites havia mostrava gran fe e gran amor al senyor rei e tots los rics hòmens de Catalunya, e, pus així era que àls no podien fer, que tuit eren pagats de son seny e que fes en aquella manera que dit havia.

Ab tant, lo comte posà ses guaites e partí sos cavallers e les altres companyes per los murs e per les barbicanes, així com li fo vijares que fos faedor, e feren semblant als francesos que s'aparellasen de la batalla, si els francesos la'ls volien dar. E quan venc aquell dia mateix a hora de vespres una companya de la host dels francesos, qui eren tro a cinc-cents cavallers e tro a cinc mília servents, vengueren tro sus al mur de la vila de Peralada per combatre e per assajar quina companya havia dins, car bé es pensaven los francesos que el rei d'Aragó fos aquí e havien ordenat que l'endemà matí assetjassen la vila tot engir e que hi estiguessen tant tro que haguessen pres lo rei, que es cuidaven que hi fos, e tots los altres.¹¹³³ E quan lo comte de Pallars e cells qui eren dins la vila de Peralada viren aquella companya que així s'era acostada al mur, guarniren-se tuit, cavallers e servents, e eren tro a cent cinquanta cavallers armats e ben tres mília servents, e van obrir les portes de la vila e donaren tuit salt defora ardidament e feriren en aquella companya de

1133. Aquestes sospites i designis que Desclot atribueix als francesos es troben confirmades pel cronista francès GUILLAUME DE NANGIS ("Hist. des Gaules", xx, p. 532). D'altra banda, es veu com aquest dia —el 14 o el 15— els francesos ja eren davant Peralada. Això concorda amb les Tauletes de Pierre de Condé, que posa l'exèrcit francès "in castris Petrae Latae" del 14 al 20 de juny ("Hist. des Gaules", xxii, p. 435, 446, 453, 461).

francesos. E los francesos, qui els viren així eixir espertament, meseren-se en fuita; e aquests encalçaren-los bé un tret de ballesta fora totes les barreres e ocieren-los set cavallers e trenta-quatre servents, qui romangueren al camp, qui morts, qui nafrats malament. E puis lo comte e tots los altres tornaren-se'n en la vila.

Entretant, la nit fo venguda, e meseren ses escoltes e ses guaites fora el vall, e anc negú que hi fos per delitar ni per sojornar no dormí aquella nit, ne li isqué lo guarniment de l'esquena, e feren semblant que deguessen aquí aturar llong temps. Entretant, En Dalmau de Rocabertí parlà ab los hòmens de la vila e manà'ls que s'aparellassen tuit, hòmens e fembres e infants, tot gint e suau en guisa que no fossen sentits, e que se n'anassen, quan hom los ho faria saber, ab tot ço que se'n poguessen portar, car la vila volien desemparar tots. E, quan En Dalmau hac dites estes paraules, los hòmens de la vila mogueren gran plor e feren gran dol entre si, e no era meravella, car veïen tanta bella riquesa e tanta bella mercaderia que havien a lleixar, e llurs albergs e llurs possessions a derrenclir. Però tant havien goig car la vida podien salvar, que quaix no els membrava d'als, e aparellaren-se ab llurs mullers e ab llurs fills e ab llur companya e aplegaren aquella roba que portar-se'n pogueren.

En tant, la nuit passà e l'alba s'esclarí,¹¹³⁴ e los cavallers qui eren a Peralada meteren grans crits e faïen semblant que s'enfortissen e s'aparellassen de la batalla e del defendre. E foren-se tots guarnits ab llurs cavalls, cells qui els hi havien, e l'altra gent fo tota aparellada, e obriren les portes e meseren foc a moltes parts de la vila e isqueren tuit defora e pensaren de l'anar, qui mills, qui mills; e era'ls bé mester, que, a penes se fo lo dia esclarit, que els francesos foren engir Peralada a totes parts e viren que la vila era desemparada e que cremava, meravellaren-se molt e hagueren gran goig, e no fo meravella.

Mas la companya del rei d'Aragó hac prou què plorar e què plànyer, car aital lloc com Peralada havien hagut a lleixar, menys de colp, per defalliment de vianda. E los hòmens de Peralada e les fembres e los infants, qui no eren d'edat d'aportar armes, vengueren-se'n a la ciutat de Gerona; e qui els vés, no n'hi ha nengú, per dur cor que hagués, que no ploràs de pietat quan veés les dones de paratge e les altres, e les donzelles, que venien a peu totes ploroses e lasses, e havien anar mal llur grat. E cells qui la nit passada isqueren de Peralada eren rics e riques de mil marcs d'argent, llavors no havien cinc sous valents, llevat ço que se'n portaven a l'esquena.¹¹³⁵

E quan aquestes gents totes foren partides de Peralada e vengueren vers Gero-

1134. Alba del 15 o 16 de juny.

1135. Aquesta és la versió de Desclot sobre l'incendi de Peralada, i és la més versemblant. Vegeu la versió de MUNTANER, capítol CXXV, que en culpa els almogàvers. [La crònica de Guillaume de Nançis i la crònica del rei Pere parlen també de l'incendi de Peralada i de la fugida de la gent pels horts: St. M. CINGOLANI, *Historiografia, propaganda*, p. 592, n. 712. M.T.F.]

na, los cavallers, ço és a saber, N^o Anfós, fill del rei d'Aragó, e lo comte de Pallars e los altres rics hòmens e cavallers e gents d'armes vengueren-se'n a Castelló d'Empúries, al rei d'Aragó qui hi era, e contaren-li com havien desemparada la vila de Peralada per defalliment de vianda que no hi havia. E lo rei fo molt despagat en son cor, mas no ho féu sol aparès, car no hi podia àls fer. E entretant fo arresat de dinar, e menjà lo rei e tots los altres.

E les novelles vengueren al rei de França que el rei d'Aragó era a Castelló d'Empúries ab tots los rics hòmens de Catalunya, e lo rei de França hac-ne gran goig, car ell e lo rei de Mallorques havien parlat ab alguns hòmens de Castelló que, si lo rei d'Aragó s'aturava aquí sol dos jorns, que traïssen ell e tots cells qui eren ab ell e lliurar-l'hien al rei de França. Mas Déu, qui no vol sinó dretura, no volc que llurs parlaments ne llurs traïcions venguessen a acabament.

CAPIÍTOL CLI. COM LO REI EN PERE D'ARAGÓ
TENC CONSELL AB LOS HÒMENS DE CASTELLÓ

Quan lo rei d'Aragó e tots los rics hòmens, segons que damunt és dit, hagueren menjat, tenc consell lo rei ab sos cavallers e dix al comte d'Empúries que fes ajustar los hòmens de Castelló en un lloc, que ell volia parlar ab ells. E lo comte tramès sos missatges, que venguessen tuit; e vengueren los demés de la vila e ajustaren-se a l'església major. E lo rei parlà-los e dix-los així:

—Barons, tots temps sots estats feels e lleials a vostre senyor, lo comte d'Empúries, e als seus, e anc null temps no us partís de la sua carrera. Ara som en aquest fet, segons que veets, que és tan gran que no poria ésser major. Lo comte, vostre senyor, regoneix la fe e la naturalesa que deu haver a mi e a mon llinatge tots temps, e ara ha'm promès que no es partirà de la mia carrera, com que li'n prenguéis, si tot quant ha sabia perdre. E pus vosaltres sots estats tots temps feels e obediènts al comte, vostre senyor, par que ara, com és mester a ell e a mi e a tota Catalunya generalment, que no li dejats fallir ne haver cor vaire ab ell. Mas, si per ventura no us és vijares que vullats per mi ne per vostre senyor, lo comte, soferir tant de mal, ço és a saber, tala de vostres béns que us faran per aventura los francesos, ne volets metre ne aventurar los cossos ne ço que havets per amor de vostre senyor, que em digats sus adés vostra voluntat.

E, quan lo rei hac dites aquestes paraules, cells qui eren del poble pus sotil, qui no consentien ni sabien en la traïció que havien parlada los majors, resposeren tuit a una veu que ja null temps no es partirien de la carrera de llur senyor, lo comte, per nulla res, sí tots sabien morir.

—Ara —ço dix lo comte d'Empúries— ben sé que vosaltres del poble menor sots de bona voluntat vers mi e al rei d'Aragó; mas vejam què hi dien aitals e aitals, qui són dels majors.

E lo comte apellà'n ben deu o dotze d'aquells que li fo viares e dix-los què responien a açò que el rei d'Aragó los havia preposat. E, quan aquells volgueren respondre, les guaites qui estaven per los murs cridaren:

—A les armes, cavallers e servents! Que veus los francesos a les portes e les galeres del rei de França que han presa terra ací davant nós, prop d'un estany!¹¹³⁶

E, així com lo rei e los altres hagueren açò oït, lleixaren estar lo consell e anaren-se guarnir a cavall e a peu e isqueren a una companya de francesos qui eren riba d'un estany, prop la vila de Castelló, e ocieren-ne alguns e meseren los altres en fuita, e puis tornaren-se'n en la vila de Castelló. E venc la nit e soparen lo rei e les altres companyes per llurs albergs e per les establides on estaven.

CAPIÍTOL CLII. COM LO REI EN PERE D'ARAGÓ, AB SA CAVALLERIA,
S'EIXÍ DE CASTELLÓ E VENGUEREN-SE'N A GERONA

Quan hagueren sopat e ordenades llurs guaites e llurs escoltes, e es volien anar dormir lo rei e los cavallers qui no eren aquella nit a la guaita anats, un missatge venc de la vila denant lo comte d'Empúries e dix-li:

—Sényer, mon senyor sots natural, e no consentria nulla cosa contra vós e majorment que ma fe ne pogués menys valer. Faç-vos a saber per cert que, si vós aturats ací tro a demà, hora de tèrcia,¹¹³⁷ que el rei e tots quants cavallers hic ha seran traïts e lliurats als francesos ab la vila ensems. E açò, sényer, no menyspresets; que jo ho sé per cert.

Quan lo comte hac enteses les novelles, no s'ho tenc a poc e cuitosament venc-se'n al rei d'Aragó e trobà'l que es volia ja colgar e dix-li les novelles que aquell hom li havia dites; e lo rei estec torbat en si mateix e anc no es volc despullar. Mas tramès per lo comte de Pallars e per tots los altres rics hòmens e féu-los venir denant e dix-los que el comte d'Empúries li havia dit açò; e tuit hagueren gran temor, car creïen, quesque lo comte dixés, que ell volgués consentir en la traïció. E puis trameteren espies celadament per la vila e trobaren que els hòmens estaven de vint en vint e de trenta en trenta en parlament per les places e per les carreres de la vila e no cabia nengú en aquell parlament, si no era de la vila. E quan lo rei e lo comte e los altres cavallers hagueren açò entès tengueren-ho en mal senyal e tot secretament trameteren missatge a totes les companyes dels cavallers e dels servents qui no eren de la vila que, com oïren repicar los senys bon matí, fossen arresats tuit ab llurs armes, delliure e tost, e que vinguessen a aquella porta vers Torroella de Montgrí. E ells ordenaren d'altra part, ab lo rei que ho consellà, que bon matí sus en l'alba, ans que fos ben dia clar, fessen

1136. L'estany que hi ha entre Castelló d'Empúries i Roses.

1137. Recordem que l' hora de tèrcia és a les 9 del matí.

metre so vers aquella part on eren los francesos;¹¹³⁸ e lo comte faria eixir los hòmens de la vila al so, e lo rei ab los cavallers e ab totes llurs companyes que s'isquessen de la vila tost e ivaç ab llurs armes, e que desemparassen la vila e que tinguessen llur carrera.

Quan aquest ordonament fo fet, estegueren tota la nit lo rei e los cavallers e l'altra companya tots guarnits, e replegaren tota llur roba sobtosament. E l'endemà matí lo rei féu eixir un hom de sa casa defora la vila, vers aquella part on eren los francesos, e dix-li que metés so. E l'hom féu-ho així com lo rei li hac manat; e quan fo defora, pres-se a cridar a grans crits:

—Via fora, cavallers e servents! Que veus ací los francesos!

E lo rei féu mantinent repicar los senys e manà que tuit isquessen al so. E lo comte d'Empúries cavalcà en son cavall e anava per tota la vila e faïa defora al so eixir tots los hòmens de la vila estadans; e lo rei e ses companyes guarniren-se d'altra part. E los hòmens de la vila, cells qui consentien en la traició, viren guarnir lo rei e los cavallers, havien-ne gran goig e meteren-se primers, car cuidaven-se que el rei ab ses companyes los seguissen après, e puis, quan serien defora, que els lleixassen al camp, e ells que se'n tornassen en la vila e que els traïssen als francesos.

E així com tots los hòmens de la vila, o la major partida, foren eixits al so, lo rei ab tots los cavallers e ab l'altra companya sua foren guarnits entretant, e isqueren defora llurs hostals e anaren-se'n tuit ensems a les portes vers aquella part on se'n volien anar, mas trobaren-les tancades. E lo rei féu trencar mantinent les cadenes e les barreres e isqueren fora la vila ab gran res de cavallers. E los hòmens de la vila, que es regiraren, viren açò, tengueren-se per escarnits e tornaren-se'n en la vila e aturaren gran res de la companya del rei e atzembles carregades de roba. Mas lo comte d'Empúries era romàs tot detràs e lleixà's anar a ells ab una maça que tenia al puny; e los hòmens de la vila vergonyaren-lo, per ço car era llur senyor natural, e faïen-li tuit lloc e lleixaren mal llur grat ço que havien aturat. E així lo comte, quan viu que tota la companya del rei e les atzembles foren defora la vila, punyí son cavall dels esperons e donà salt defora. E els hòmens de la vila feren semblant que es tinguessen tuit per morts e per desemparats e ploraven e deïen que se n'irien ab lo comte, llur senyor, e que farien ab ell mort e vida on que es n'anàs; mas ells no eren despagats per ço com lo comte se n'anava, ans eren dolents com lo rei e los cavallers los eren així escapats, que no els havien poguts trair ne lliurar al rei de França a qui ho havien promès. E lo comte, qui els oí així plorar darrere ell, girà's detràs a ells e dix-los així:

—Tornats-vos-en en mal punt e en mala ventura que Déus vos do, a fur de vilans bares e traïdors que sots!

1138. El matí del dia 16 de juny.

E ells, qui ho hagueren entès, obeïren-lo'n bé, que mantinent se'n tornaren en la vila; e, a penes hac lo rei e lo comte e cells qui eren ab ell un miller cavalcat, que ja hagueren posada la senyera del rei de França e del cardenal en los murs de Castelló e hi hagueren recollits los francesos e cridaven per los murs:

—França, França! Monjoia, Monjoia!¹¹³⁹

E lo rei d'Aragó, qui ho oí e veé açò, dix al comte d'Empúries:

—Per ma testa, En comte, no ens havíem pus ops a trigar que veus ja los francesos en Castelló.

E així lo rei e sa companya, parlant e cavalcant, vengueren-se'n a un seu castell, qui és prop de Gerona, qui ha nom Pontons;¹¹⁴⁰ e aquí apellà un cavaller seu, qui havia nom En Bernat de Montpaó, e dix-li que anàs tost e i vaç a Torroella de Montgrí, e que se n'amenàs los tres fills d'En Jacme, rei de Mallorca, que el rei d'Aragó hi havia tramesos en presó quan venc de Perpinyà,¹¹⁴¹ e que se n'aportàs los còfrens e el rebost del rei, qui hi era. E lo cavaller féu mantinent lo manament del rei e anà-se'n a Torroella de Montgrí e amenà-se'n los tres fills del rei de Mallorca damunt dits; mas no us cuidets que els còfrens ne l'altra roba ne tresor que el rei hi havia se'n portàs gens, car los hòmens de la vila, quan hagueren oït que el rei d'Aragó havia desemparat Castelló e tot Empordà, tengueren-se per morts e empararen-se del castell e de tot ço que hi trobaren, per tal que el lliurassen als francesos e que trobassen mercè ab ells. Així que en guisa s'empararen del castell los hòmens de Torroella, que a penes fo a temps En Bernat de Montpaó damunt dit que en tragués los fills del rei de Mallorca; mas aquells se'n menà per força e puis venc-se'n al rei. E lo rei tramès aquells infants, tots tres, a la ciutat de Barcelona; e ell puis cavalcà e venc-se'n a la ciutat de Gerona.¹¹⁴² E aquí ell trobà totes les hosts de Catalunya que ell havia fetes venir com se partiren del coll de Pannissars; e trobà encara que els almogàvers barrejaven ja lo call juic de Gerona, e los hòmens de la vila qui desemparaven ja llurs albergs e que se n'anaven per paor dels francesos. E lo rei, quan ho viu, fo'n molt despagat e, ab una maça al puny en

1139. Cf. la Crònica de MUNTANER (capítol CXXVI), que presenta els fets molt diferentment, sense traïció de cap mena per part dels homes de Castelló.

1140. COLL I ALENTORN (v, p. 26), n. 5, fa observar que el castell de Pontons, "immediatament al nord de Fluvià, protegia el pas d'aquest riu per Bàscara, en el camí de Figueres a Girona". Sabem documentalment (Arx. Cor. Aragó, reg. 58, f. 23 i 27) que no gaire temps abans es feien reparacions al castell i s'hi duïen armes i proveïments. A Pontons es trobaven presoners Puig d'Orfila, Montbrú i dos altres homes del rei de Mallorca (reg. 58, f. 20), empresonats llavors de l'estada de Pere el Gran a Perpinyà.

1141. Vegeu més amunt, cap. CXXXV.

1142. La primera data que posseïm d'estada del rei a Girona és del 17 de juny (reg. 58, f. 31 v.). Aquesta data enllaça bé amb l'itinerari que hem establert sobre la narració de Desclot. Partint de Castelló d'Empúries el 16 al matí podia ésser a Girona el mateix 16 al vespre i expedir-hi documents el 17. Fins i tot, suposant que calgués retardar d'un dia la datació, podria haver partit de Castelló el 17 al matí, i al vespre expedir algun document a Girona.

son cavall cavalcant, lleixà's anar als almogàvers qui barrejaven lo call e nafrà'n molts e féu-ne penjar dos o tres; e així romàs aquell fet.¹¹⁴³

CAPÍTOL CLIII. EN QUAL MANERA LO REI EN PERE D'ARAGÓ FÉU ESTABLIR
LA CIUTAT DE GIRONA E COM L'ACOMANÀ A EN RAMON FOLC

Quan venc l'endemà matí¹¹⁴⁴ lo rei apellà de cascuna host quatre hòmens que vinguessen parlar ab ell. E, quan foren venguts denant ell, dix-los així:

—Barons, no és temps que llongues paraules vos deïa fer, jatsia que el fet ho deman. Ja veets com són entrats los francesos en Catalunya, sens mal nengú que no han pres al passar, per raó de la traïció que han feta a mi e a vosaltres alguns hòmens de Castelló d'Empúries. Mas he fe en Déu, que no vol que falsia ne traïció vinga a bona fi, que a la llonga nós haurem victòria de nostres enemics. E no us cuidets, per ço quan jo he desemparats e fets desemparar molts llocs d'Empordà, que hi haja res fet per flaqueza de cor, que no ho he, mas així ho he trobat de consell en mi mateix e ab mos rics hòmens. Car més val que nós hajam desemparats los llocs e los castells que per força nos podien tolre los francesos, que si hi haguéssim mès establiment; que llavors perdérem la vianda e los hòmens que hi metérem e ara no podem perdre sinó los llogars.¹¹⁴⁵ E, si tots los francesos són en la terra, no ens ha què fer; que, si nós los ne podíem vui gitar ab honorament, no ens seria a tan gran profit, per tal com, si ells estan llongament ací, despendran tota quanta vianda han ajustada, e així hauran-se'n a tornar que no hauran res acabat. E no havem regard que ja hic puixen tornar altra vegada d'aquests tres anys, car no porien haver compliment de vianda, e llavors qui mort, qui viu;¹¹⁴⁶ e majorment que, com jo us he dit altra vegada, no creats que tornen tuit vius en França cells qui hic són passats, car los uns per malalties, los altres per mescles e ab guerra plana, nosaltres ab l'ajuda de Déu cuidam en guisa minvar llurs hosts, que ans de tres mesos,¹¹⁴⁷ si tant hic aturen, si ens ho acordam ni podem replegar nostres gents, los porem donar batalla e eixir en camp, a dia sabut. Per què és enteniment meu que jo no tinga ací sinó hòmens d'armes sabuts, a cavall e a peu, e

1143. Encara un episodi que ens mostra com la maça era l'arma preferida de Pere el Gran. Un episodi també on es veu com un començament d'anarquia és ràpidament tallat pel monarca, que surt en defensa dels jueus, sempre exposats als avalots hostils de les multituds.

1144. Matí del 17 o el 18 de juny.

1145. "Presem acord que pus segura cosa era d'establir los llocs e de menar lo fet per guerra tro que nostres gents haguéssim justades", dirà el rei més endavant, en un document del 28 de juliol (reg. 57, f. 167).

1146. Encara que el sentit del que vol dir es comprèn prou (que "qui mort qui viu" hauran els francesos) sembla que algunes paraules manquen en aquest punt.

1147. Ms. J: *III mesos*. Ms. F: *dos mesos*. Aquest darrer termini ens duria a mitjan agost, que és quan el rei Pere va disposar-se a donar batalla als francesos (vegeu capítol CLIX).

vosaltres tuit que us en tornets de part de Déu. Mas, per tal car jo no he bé aparellat de tenir ací aquells hòmens que hic hauria mester, és ops que vosaltres me façats socors d'hòmens sabuts; e, si no trobats los hòmens qui romanir hic vullen, donats-me una quantitat sabuda cascuns que sia suficient a vós de donar e a mi de pendre, e jo trobar-los he. E d'aquest serviï no em digats de no, que menys de vosaltres jo no poria defendre la terra. E sapiats que, si jo hagués ab què pogués fer açò sens vostra ajuda, sol no en demanara a vosaltres; mas no ho he, sapiats per cert.¹¹⁴⁸

Quan lo rei hac parlat, hagneren los prohòmens de les hosts llur acord ab si e viren que en negun tall no es podien excusar bonament d'aquest fet, tan gran ops hi era e tan benignament los ho havia demanat lo rei. E responeren al rei que ben veïen lo seu treball e reconeixien l'estament de la terra de Catalunya e que tot hom devia fer son esforç d'ajudar al senyor rei en aital cas. Mas la pobresa e la fretura era tan gran en Catalunya, que no ho podien fer en manera que deuriem;¹¹⁴⁹ per què pregaven al senyor rei que hagués en açò son esguard, e ells farien-li aitant d'acorriment com porien, mas no tant com volrien. E així, quan los prohòmens de les hosts hagneren açò parlat ab lo rei, lo rei fo bé llur pagat; e ans que es partissen d'aquí, avengueren-se ab ell cascuns de certa quantitat de diners que li donaren, segons lo poder de cascun llogar.

E l'endemà mati¹¹⁵⁰ partiren-se les hosts de les ciutats e de les viles e dels altres llocs de Catalunya e vengueren-se'n cascuns a llurs hostals. E lo rei romàs a Gerona ab sos cavallers e ab los rics hòmens e ab alguns servents que hi romaseren, ço és a saber, almogàvers e adelills e altres servents de frontera. E aquí hac son consell e son acord què faria de la ciutat de Gerona, si la derrelinclirien o si l'establirien, e, hagut acord e consell, dixeren que bo seria que s'establís, si trobava lo rei qui hi volgués romanir. E ab tant, quan tuit hagneren dit llur enteniment e parlat, e es foren excusats al rei d'aturar en l'establiment de la ciutat de Gerona, llevà's En Ramon Folc, vescomte de Cardona, e dix al rei:

—Jo son castellà de Gerona, e per dret e per usança de Catalunya no em puc excusar, ne he voluntat que ho faça. Per què jo romandrè, si us volets, en Gerona; e lliurats-me aquells cavallers e aquella companya que mester hi sia, ab prou vianda. Que o tuit perdrem lo cors o, sens vostra sabuda e sens vostra voluntat, nós no lleixarem aital força com és la ciutat de Gerona, si doncs per defalliment de viandes no ho faïem. E meravell-me molt, sényer, com negú n'havets emprat de romanir ací, sinó a mi que ho deig fer per les raons damunt dites.

1148. Ja el 22 d'abril d'aquest any 1285 el rei havia de confessar que no tenia diners per fer acorriments (Arx. Cor. Argó, reg. 58, f. 82).

1149. Ja abans (caps. CXXXIX i CXLVII) ha parlat Desclot de "la pobrea e la carestia qui era llavors en Catalunya" i de "la fretura e la pobrea que és en Catalunya".

1150. Matí del dia 18 o 19 de juny.

E, com açò hac dit En Ramon Folc, respòs-li lo rei enaixí:

—Sapiats, En Ramon Folc, per cert, que jo us graesc molt les paraules que dites havets; e sé fort bé que així com ho havets profert de paraula, ho farets de fet. Mas jo no en volia aemprar vós, que sots un dels millors hòmens de ma terra.

—Sényer —dix En Ramon Folc—, jo us fas gràcies d'açò que vós deïts e de la plagença que em fets; mas, si jo son aital com vós deïts, mester és que ho mostren los meus fets. Per què us dic sus ací que, si vós volets establir la ciutat de Gerona, que no hi romandrà sinó jo, qui son castellà d'aquest lloc.

—Ara, doncs —ço dix lo rei—, jo us lliuraré vuitanta cavallers ab llurs armes de cors e de cavall, e lliurar-vos he dos mília e cinc-cents servents, bons e triats, entre els quals haurà sis-cents ballesters ab llurs bones ballestes. E lleixar-vos he prou vianda d'ací a la festa de Nadal; que, si tro llavors podets tenir la ciutat, ja depuis no he regard que la perdam.

—Sényer —ço dix En Ramon Folc—, gran mercès, com m'ho havets atorgat. E jo, si a Déus plau, fer-ho he en tal manera, que jo e mon llinatge de Cardona serem tot temps en bona anomenada d'aquest fet.

E lo rei encontinent féu fer manament en la ciutat de Gerona que tothom qui fos estadant de la ciutat, clergue o llec, cristià o jueu, que dins tres jorns hagués procurat que pogués eixir de llaïns e que no hi romangués nengú sinó cells que el rei hi metria en establiment. E quan los hòmens de la vila hagueren oïda la crida sabé'ls fort bo, car havien gran regard dels francesos, que peça havia que se'n foren tuit anats, si gosassen. E mantinent aparellà's cascú al mills que poc e isqueren-se tuit de la ciutat.

E lo rei féu ajustar tota quanta vianda poc trobar en la terra, de Barcelona a enllà, e mes-la en Gerona; e mes-hi moltons salats e porcs vius e gallines per als malalts¹¹⁵¹ e tota res que poc trobar que fos, a establiment, bo. E lliurà per companyons a En Ramon Folc, En Guillem de Castellaulí e En Ramon d'Anglesola e alguns altres rics hòmens; e féu-li compliment dels vuitanta cavallers que li havia promesos de lliurar; e encara, demés, lliurà-li vint ballesters a cavall. Així que entre tots eren cent hòmens a cavall ab llurs armes. E lliurà-li d'altra part dos mília cinc-cents servents, bons e triats e de bon tall, ab llurs armes entre llances e ballestes, entre els quals n'hi havia sis-cents qui eren ballesters sarraïns del regne de València e portaven tuit ballestes de dos peus.¹¹⁵²

1151. Són relativament nombrosos els textos que, com aquest, proven que les gallines eren considerades aleshores com a menja especialment a posta per als malalts i nafrats. Cf. SOLDEVILA, *Pere el Gran*, I, p. 36 i 51; MUNTANER, cap. CCXXVIII. [La sortida dels veïns de la ciutat fou accidentada perquè les tropes del rei els robaren: St. M. CINGOLANI, *Historiografia, propaganda*, p. 596. M.T.F.]

1152. La presència de sarraïns entre les tropes que guarnien Girona és confirmada pels documents (reg. 57, f. 203) i per altres passatges de DESCLOT, caps. CLVI i CLXIII. [Guillem de Castellolí era un cavaller molt relacionat amb els Cardona; actuà com a procurador del vescomte en nombroses ocasions, especialment per negociar amb el rei durant la revolta nobiliària de 1278: F. SOLDEVILA, *Pere el*

Quan açò hac feït lo rei partí's de Gerona ab tota sa cavalleria. E En Ramon Folc, vescomte de Cardona, romàs a Gerona en l'establiment ab la companya damunt dita; e tantost féu barreres e barbacanes de fusta per los murs e per les careres de la ciutat e féu les cases descobrir qui són fora lo mur vell a totes parts, e mes-se'n la fusta dins la ciutat.

E devets saber que la ciutat de Gerona és posada en un socost, riba d'una aigua qui ha nom Ter, e és murada engir de bon mur e de forts qui és ben antic; e sus alt al cap de la ciutat vers llevant és l'església de Santa Maria, qui és la seu major, e al lats de l'església vers migjorn és lo palau del bisbe. E damunt sobre tot, en lo pus alt lloc de la ciutat, a man dreita del palau del bisbe, ha una torre qui és molt bella e forts e alta, de gros mur de pedra e de calç, e ha nom la Torre Geronella; e aquí és la major força de la ciutat.¹¹⁵³ E En Ramon Folc establí bé la ciutat, segons que damunt és dit, aïtant com lo mur antic enclòia; e tot l'als desemparà, llevat l'església de Sant Feliu, qui és fora lo mur vell, sus al peu de l'escala que munta a la seu; e establí aquella església, mas no es poc tenir llongament.¹¹⁵⁴

E lo rei, de l'altra part, ab tota l'altra companya a cavall e a peu, quan se fo partit de Gerona, venc-se'n a la ciutat de Barcelona.¹¹⁵⁵ E tota la gent de la terra, aïtanta com és una jornada de Barcelona a enllà, qui viren e saberen que el rei se n'era vengut a Barcelona, tengueren-se per desesperats, e lleixaren tots llurs albergs e desempararen les viles e los castells e els masos e els llogars, que negun no hi romàs, e atenyien vers les muntanyes e vers les forces dels munts. Mas totes aquestes forces se tenien encara per lo rei d'Aragó: primerament Castellnou e Montesquiu e una altra força que és d'una dona que ha nom N'Estel·la de Castellnou, les quals forces són en Rosselló. Tenien-se encara en Empordà, primerament lo castell de Rocabertí e Requesens e Carmanson e lo castell de Lers e la força de Sant Salvador; e totes aquestes forces són del comte d'Empúries e d'En Dalmau de Rocabertí, e reclamaven-se per lo rei d'Aragó.¹¹⁵⁶ E en Geronès se tenia, primerament

Gran, 2ª ed., 1, p. 352-353, 357, 371; 2, p.175, 181, 215, 228. Devia ésser un bon orador i negociador hàbil perquè, anteriorment, el 1259, havia representat tots els barons rebels per negociar amb el rei; el 1283 apareix com a veguer de Vilafranca: *Els castells catalans*, v, p. 551 i IV, p. 496. De Ramon d'Anglesola ja n'hem parlat a la nota 875. M.T.F.]

1153. Remarquem l'exactitud de la descripció que Desclot fa de Girona. No pot fer-la així sinó algú que hi hagi estat. Remarquem, així mateix, la pervivència de la ciutat en la mateixa forma, fins al punt que, llevat la Torre Gironella, la més gran de les torres de Girona, tot segueix en la mateixa disposició en què Desclot ho va veure. Vegeu l'estudi de COLL I ALENTORN, *Els edificis a la Crònica de Desclot*, "Miscel·lània Puig i Cadafalch", 1.

1154. L'església de Sant Feliu, ocupada pels francesos, és probablement l'església de què parla Desclot al cap. CLXIII.

1155. El dia 19 de juny el rei encara expedeix documents a Girona; el dia 20 ja els expedeix a Barcelona. Vegeu Arx. Cor. Aragó, Pergamí 458 de Pere el Gran i reg. 58, f. 30 v.

1156. Abans, cap. cXL, Desclot s'ha referit a Aligsen de Montesquiu i al seu lloc del Voló, que no es rendeix als francesos. Ara ací esmenta Montesquiu, que devia pertànyer a la mateixa dama. Quant a

la ciutat de Gerona, e lo castell de Bosoldó¹¹⁵⁷ e Camp-redon. E en Vallès se tenia lo castell de Montsoriu, qui és un dels bells e dels nobles del món e és del comte d'Empúries; encara lo castell de Montcada,¹¹⁵⁸ qui és del vescomte de Biarn; encara lo castell de Montornès, qui és d'En Berenguer d'Entença. Exceptades aquestes forces damunt escrites e anomenades, tots los altres llocs d'una jornada a enllà de Barcelona eren deseparats e havien lleixats rònecs, que nengú no hi era romàs, tant eren espaordits com oïren dir que els francesos tenien tot Empordà e que el rei d'Aragó se n'era vengut a Barcelona.¹¹⁵⁹

Ara lleixarem a parlar del rei d'Aragó e de ses hosts e parlarem del rei de França e de sa host e de les sues galeres e dels altres vaixells que havia armats sobre mar.

CAPÍTOL CLIV. COM LES GALERES DEL REI DE FRANÇA VENGUEREN
A BLANES, QUI ÉS A HUIT LLEGÜES PROP DE BARCELONA,
E COM LOS Francesos PRENGUEREN LO CASTELL DE LLERS

Diu lo conte que, quan los francesos hagueren a llur voluntat la vila de Castelló d'Empúries, que mantinent, segons que damunt és dit, sens tota defensió anaren per tot Empordà, que hom no els en vedava res, llevades les forces damunt dites. E d'aquelles sí n'hagueren algunes, així com la força de Sant Salvador, qui és sobre lo monestir de Sant Pere de Roses, per tal car aquella força no era bé establida de vianda, e així aquells que dins eren reteren-se a bona mercè al rei de

Estrella de Castellnou, era Estela de Pauc, dama de Castell Rosselló i d'Avalxi, casada amb Dalmau de Castellnou (B. ALART, *Notices historiques sur les Communes du Roussillon*, Perpinyà, 1878, 2ª sèrie, p. 8). COLL I ALENTORN, p. 35, n. 5, addueix un document d'Alfons el Liberal, datat el 26 de gener de 1290, en què el rei ordena uns pagaments a Estrella de Castellnou i a altres dues dames rosselloneses: Geralda de Serrallonga i Ermessenda de Cabrenç. Coll dedueix que aquestes tres dames devien trobar-se en una situació similar, és a dir, que devien haver perdut les seves propietats en la guerra. [Sobre aquests castells cf. *Els castells catalans*, II, p. 435-447 (Rocabertí, al terme de la Jonquera); p. 421-434 (Requesens, al terme de la Jonquera); p. 548-554 (Quermançó, terme de Vilajuïga, a l'entrada de la vall de Llançà); p. 448-457 (Llers) i p. 502-512 (Sant Salvador, al cim sobre el monestir de Sant Pere de Rodés). Per als aspectes arquitectònics: J. BADIA I HOMS, *L'arquitectura medieval de l'Empordà. II-A i II-B. Alt Empordà*, Girona, Diputació Provincial, 1978. M.T.F.]

1157. *Besoldó* o *Besalú*, que fou infructuosament atacat. [Sobre aquests castells, cf. *Els castells catalans*, III, p. 31-43 (Besalú); p. 214-232 (Girona) i IV, p. 7-15 (Camprodon). M.T.F.]

1158. Tenim notícies de l'"establiment" del castell de Montcada pel juliol de 1285, i d'obres al mateix castell per l'agost (Arx. Cor. Aragó, reg. 58, f. 100 v. i 45). [Sobre aquests castells, cf. *Els castells catalans*, III, p. 338-352 (Montsoriu, comarca de la Selva) i II, p. 59-82 (Montcada). M.T.F.]

1159. Possiblement hi ha alguna exageració en aquestes afirmacions de Desclot i alguns castells més dels esmentats devien restar en poder dels catalans. Així tenim notícia de l'establiment dels castells de Palafolls, Cogullades i Montmanell (reg. 58, f. 30, v., i reg. 57, f. 140). [Sobre el castell de Montornès cf. *Els castells catalans*, II, p. 292-298. Efectivament el castell, situat al Vallès oriental, pertanyia a Berenguer d'Entença, que el 1293 el vengué a Guillema de Montcada. M.T.F.]

França e al cardenal; e quan los francesos hagueren aquesta força presa, hagueren gran alegria, e no fo meravella.¹¹⁶⁰ E mantinent lo rei de França féu manament que les galeres e la sua armada anassen per tota la ribera tro sus prop la ciutat de Barcelona, e que s'emparassen dels ports e de les viles riba mar e, si trobaven en negun lloc defensió, que ociessen tots quants hòmens hi trobarien e que presessen per força los llocs. Quan los almiralls de l'armada del rei de França hagueren oït lo manament, anaren-se'n per tota la ribera, aitant com és lo castell de Coplliure entrò a Blanes, qui és prop de Barcelona vuit lleugues, e anc no trobaren negun lloc qui res los defenés, car los uns llocs trobaven desemparats, que no hi estava nengú, los altres que es retien a ells mantinent que els veïen venir, e així no els calia sinó pendre. E puis quan hagueren la ribera de tota la mar a llur guisa, una partida d'aquella armada romàs al port de Roses, e l'altra anava tot dia a Narbona e en Proença per portar vianda, e descarregaven a Roses.¹¹⁶¹

E lo rei de França ab lo cardenal trameteren missatge per tots los llogars de la terra que es retessen a ells, e tuit, llevat los castells dessús anomenats, feren-ho; mas mantinent que s'eren retuts, fugiren tots per les muntanyes, llevat cells d'Empordà. E puis lo rei de França hac de consell que combatés lo castell de Llers, per ço car ell havia entès que no era bé establert de vianda; e tramès-hi set milia cavallers e ben cinquanta milia hòmens de peu e combateren lo castell tan règement que, entre dia e nuit, hi donaren catorze batalles, en les quals moriren tants de francesos a cavall e a peu que tots los valls eren plens e rasats d'hòmens morts, així que els hòmens de peu se podien acostar als murs del castell. E quan cells de llains viren que no es podien més tenir, que totes les armes havien perdudes e tuit que eren lassos per raó de tantes batalles que havien fetes a una mà, reteren-se, sals llurs cossos e llurs armes, al rei de França. E així los francesos hagueren aquell castell, e venc-se'n allí lo rei de França e lo cardenal ab totes ses hosts, per tal car aquell lloc era lo primer que havien pres los francesos en Catalunya combatent, per força.¹¹⁶²

1160. Un cop presa la força de Sant Salvador, els francesos dominaven el golf de Roses.

1161. Amb això restava establert el proveïment de l'exèrcit croat. [La crònica del rei Pere explica la presa de Sant Feliu per la flota francesa, que incendià el monestir i la vila; 200 veïns que hi tornaren, confiats en una crida de seguretat dels francesos, foren cremats vius a les cases: St. M. CINGOLANI, *Historiografia al temps de Pere II*, p. 224. Segons els *Gesta comitum*, a més de Sant Feliu de Guíxols, foren destruïdes també Roses, Castelló, Tossa, Lloret. Blanes i Palafolls: St. M. CINGOLANI, *Historiografia, propaganda*, p. 593, n. 714. M.T.F.]

1162. COLL I ALENTORN (v, p. 40, n. 2), conjectura que el castell de Llers, el qual es troba aproximadament a 5 Km. al nord-est de Figueres, degué ésser ocupat pels francesos el 24 de juny o molt poc abans.

CAPÍTOL CLV. COM LO CARDENAL MES EN POSSESIÓ DE LA TERRA
DE CATALUNYA A CARLOT, FILL DEL REI DE FRANÇA

Lo cardenal féu allí coronar a Carlot, fill del rei de França, e mes-lo en possessió de tota la terra; e aquí feren gran festa per dos jorns. E Carlot partí tota la terra de Catalunya de paraula a sos barons e a sos cavallers e posà son senescal en la terra. E aprés lo rei de França hac son acord ab sos cavallers e ab lo cardenal; e, hagué consell, enteneren que lo rei d'Aragó havia establida la ciutat de Gerona e que hi era lo vescomte de Cardona e molt bon cavaller e servent de Catalunya, e haguéren-ne gran goig, car ja els tenien per llurs, car no es pensaven que hom los pogués esperar.

CAPÍTOL CLVI. COM LO REI DE FRANÇA AB TOTA SA HOST
SE'N VENC ATENDAR APRÉS DE GIRONA

L'endemà matí partiren-se tuit los francesos de Llers e venguéren-se'n atendar vers Gerona de part lo pont.¹¹⁶³ E En Ramon Folc, vescomte de Cardona, qui era dins en l'establiment sobre tuit, féu manament que nengú no els isqués ne passàs lo mur ne les barreres que ell havia posades, si ell no ho manava. E, així com venguéren los francesos e es foren atendats, lo rei de França tramès per lo comte de Foix missatge a En Ramon Folc, si es volia retre a ell, que ell li faria tant de bé, que seria lo major hom e lo pus honrat que fos en Espanya aprés del rei; e, si fer no ho volia, que l'endemà s'aparellàs de la batalla. E lo comte de Foix, qui portava la missatgeria, venc parlar ab En Ramon Folc e dix-li així:

—En Ramon Folc, un sots dels majors e dels mellors hòmens de Catalunya per raó de llinatge e de naturalesa, e sots parent meu e acostat;¹¹⁶⁴ per què jo só tengut de consellar-vos en tota res que fos profit e honor vostra, e àls no us consellaria per res. Ara meravell-me molt de vós e de la vostra saviesa, com vós sots mes ací en establiment; que ben veets que no us poríets tenir al poder del rei de França, que en negun lloc no ha trobat contrast ne qui el gos esperar sinó ací. E

1163. Sobre la data en què va començar el setge de Girona pels francesos, hi ha petites discrepàncies entre les fonts, que donen les de 26, 27 i 28 de juny. Aquestes discrepàncies (exposades en detall per COLL I ALENTORN, v, p. 41, n. 1), poden ésser degudes al fet de considerar la simple arribada de les avançades franceses davant de Girona o la formalització del setge. Els *Gesta Comitum*, xxviii, 40, diuen que el rei de França a Girona, "obsedit vigilia Sancti Petri", o sia el 28; però aquesta data ja deu ésser la de la formalització del setge. Podem considerar que el 27 ja devia haver-hi importants contingents davant Girona. [Un altre relat sobre la defensa de Girona per Ramon Folc de Cardona: St. M. CINGOLANI, *Historiografia al temps de Pere II*, p. 223. Cf. també E. MIRAMBELL BELLA, *El setge de Girona en temps de Pere el Gran*, Barcelona, R. Dalmau ed., 1963 (Episodis de la història, 43). M.T.F.]

1164. Roger Bernat III, comte de Foix i vescomte de Castellbò. Recordem que la mare d'aquest era una Cardona.

per tal jo son molt despagat de vós, car lo rei de França és molt irat e mogut contra vós, e he reguard que, si per força vos pren, que ja hi puixa negú estar a prou, que vós e tots cells qui són ací ab vós no perdats tuit la testa. Per què jo, així com a amic e tengut vostre, vos prec e us consell que us retats al rei de França, e estalviarets la vida a vós e a tant bon cavaller que ací ha ab vós; e d'altra part lo rei de França fer-vos ha tanta d'honor e de bé, que anc llinatge de Cardona no en pres tant per null temps. E no us faça reguard que puixats ésser reptat, en nenguna cort, de fe ne de baïa que hajats feta a En Pere d'Aragó, car vós sabets bé que major és Déus que null príncep terrenal, e sabets que l'apostoli pot solre e lligar de fe e de sagrament, per ço com té lloc de Déu en terra; per què jo us faré absolve al cardenal, qui és ací legat e té lo lloc de l'apostoli, de fe e de sagrament que hajats fet a En Pere d'Aragó. E consell-vos que ho façats, e no us ho consellaria, si no hi veïa gran vostre profit.

Quan lo comte hac dites aquestes paraules, respòs-li En Ramon Folc així:

—En comte, tots temps fos mon amic, e jo vostre, e em fes semblança d'amic de fet e de paraula per tots temps, sinó ara. E vós deïts que vós vos meravellats molt de mi, car jo em son mes ací en establiment per defendre e per ajudar a mon senyor, lo rei d'Aragó; mas jo em meravell molt de vós com m'havets dit e consellat que jo traesca aquest lloc a mon senyor qui el m'ha acomanat, e que per mi perda tots temps llinatge de Cardona bona nomenada e guany nom de baïa e de falsia e de traïció. E, quan deïts que vós me farets absolve al cardenal de fe e de sagrament, jo creu bé que el cardenal me'n poria absolve quant a Déus, mas son ben cert que no em poria absolve de mala fama e que les gents tots temps no parlassen de mi. D'on jo us respon breument sus ací, sens altre acord, que ara ne d'aquí avant no em parlets d'aquest fet, que fort me seria greu e donar-vos-ho hia a conèixer de mantinent; que ben vos dic que, llevat vós, no és null hom al món que d'aital raó m'hagués res dit ne parlat, que, ja li valgués guiatge ne assegurament que fet li hagués, que mantinent no el fes tot llancejar. E ab aitant tornats-vos-en de part de Déu a cell qui us hic ha tramès e guardats-vos que no m'aportets aital missatge devuimés.

E respòs lo comte:

—En Ramon Folc, massa sots rèbeu e cuitós en vostra resposta, que bé em plaguera que us fóssets acordat ab vostres cavallers si açò que jo us dic seria vostre profit o no; e creu que, si ho féssets, no haguérets respost enaixí. E pus així és, mal e greu que em sap, dic-vos de part del rei de França que us aparellets demà matí de la batalla.

E respòs En Ramon Folc:

—En comte, jo no son tan rèbeu en ma resposta com deguera ésser segons la demanda que em faïets; e, si jo n'hagués demanat de consell a mos cavallers, creu que ells lo'm donaren bo e lleial sens tot si e, si hi dixessen àls, no els ne creguera.

Per què us dic ço que ja us he dit altra vegada; per què us prec que d'aquí avant no em parlets d'aquest fet. E pensats, vós e lo rei de França e tot son poder, de fer ço que puscats e de donar quantes batalles vos vullats, que jo son aparellat, vui e demà e tots temps que el cor vos ho diga, d'esperar aquelles e encara de donar batalla e batalles a vosaltres quan vijares me sia.

Quan açò hac dit En Ramon Folc, partí's lo comte davant ell e tornà-se'n al rei de França e al cardenal e dix-los la resposta que li havia feta En Ramon Folc; e ells foren-ne molt irats quan ho hagueren oït. E dix lo cardenal que, ans de deu dies, ells lo li haurien carvès sus al cors, a ell e a tots cells qui ab ell eren.

Ab tant, lo vespre fo vengut e los francesos hagueren parades llurs tendes e llurs papallons sus al pla, riba l'aigua que passa davant Gerona,¹¹⁶⁵ e puis soparen e begueren e menjaren a llur guisa, e sol no es guardaven de res, car no es pensaven que res los pogués noure.

E En Ramon Folc, segons que damunt és dit, havia fet, dins, manament que nengú no els isqués defora per avinentesa que n'hagués, mas los sarraïns ballesters que eren dins no se'n volgueren estar per ell, ans, quan no pogueren eixir per les portes, trencaren celadament una paret que havien feta fora lo mur, prop la barbacana, e per un forat sotil isqueren tro a seixanta hòmens a peu ab llurs ballestes e ab llurs bons coltells a la cintura. E quan venc sus al primer son anaren-se'n tots justats a les primeres tendes que trobaren, e esdevingueren en una tenda d'un cavaller de Normandia qui sopava llavors ab companyia de cavallers francesos que hi havia convidats aquell vespre. E quan foren a la porta de la tenda pararen llurs ballestes e entraren dins ab les ballestes parades, e ocieren-hi cinc cavallers e preseren vius trenta-vuit hòmens de companyia d'aquell cavaller de Normandia e lligaren-los bé; e ans que fossen sentits tornaren-se'n dins la vila per aquell forat que havien fet pres la barbacana. E En Ramon Folc ne nengú no en sabia res d'aquest ardit, e meravellaren-se'n molt, e fo despugat dels sarraïns com eren gosats eixir, menys de sabuda sua, fora la vila; mas d'altra part, com viu que tant bé los era pres, perdonà'ls-ho e hac-ne gran goig.

E l'endemà matí, quan los francesos se llevaren, trobaren aquells cinc cavallers morts dins en les tendes, e meravellaren-se qui ho havia fet, e cuidaren-se que alguns catalans que eren ab ells venguts de la terra del comte d'Empúries¹¹⁶⁶ ho haguessen fet, e prengueren-ne dos e penjaren-los per la gola. E En Ramon Folc, qui viu que dos hòmens havien penjats, conec al vestir que catalans eren, e sabé-li molt greu, e per fellonia pres aquells trenta vuit hòmens que havien amenats los

1165. El riu Onyar.

1166. Ms. de Madrid: *de la terra del comte d'Empúries*. Ed. de València i ed. Bofarull: *de la terra del comte de Foix*. Ambdues lliçons són acceptables. Recordem que el comte de Foix tenia grans possessions a Catalunya.

sarraïns en la ciutat e féu-los penjar tots per los peus entorn dels murs de la ciutat. E els francesos conegueren que aquells de la vila havien fet aquell mal e que havien morts aquells cinc cavallers; guarniren-se una companya de cavallers, qui eren tro a quatre-cents a cavall, e entraren dins aquella vila que és fora lo mur vell e vengueren en una gran plaça e ampla qui és a l'entrant del call juïc e acostaren-se a les portes.¹¹⁶⁷ E aquells de dins estigueren arresats e no es mogueren tro que els francesos foren a les portes. E llavors En Ramon Folc féu obrir les portes e abaijar les cadenes d'aquella part, e donaren salt defora tro a seixanta cavallers armats e tro a quatre-cents servents ab llurs armes, e feriren ardidament en los francesos ab les astes esteses, que no els valc guarniment que aportassen, que a la primera ferida abateren mort lo nebot del senyor d'aquells quatre-cents cavallers, ab si set, e ocieren-los quatre cavalls.

E els francesos giraren les testes e meseren-se mans a fugir; e puis regonegueren que el nebot de llur capità hi era romàs, tornaren altra vegada tro sus a la porta per llevar aquell que jaia mort al camp. E entre els altres acostà-s'hi més l'oncle, ço és a saber lo senyor d'aquells cavallers, e acostà's tant al mur, que una pedra li venc damunt, de la bestorre qui és sobre la porta, e donà-li tal colp sobre l'elm que portava al cap, que del cavall l'abaté a terra mort fred; e així romaseren-hi oncle e nebot.

E los altres cavallers francesos, que viren llur senyor en terra jaure, ajustaren-se tots en una mota e poderosament esperonaren tro sus a les portes; e En Ramon Folc, qui els véu venir, recollí's ab tota sa companya dins la vila e tancaren les portes. Mas los ballesters foren per les ballesteries e per los murs d'altra part e desserraren les ballestes que havien ben forts e gitaren cairells e pedres sobre aquella mota de cavallers francesos, així que n'ocieren alguns e en nafraren gran res; e anc no hagueren poder los francesos de llevar llur senyor qui jaia mort en terra, ans dues vegades l'havien quaix llevat e sobtaven-los tant los ballesters que eren llains, que a lleixar-lo hagueren. E, quan viren que no el podien llevar e que hi havien molta companya perduda e res no hi guanyaven, tornaren-se'n envergonyits e ahontats, ab llur senyor que hagueren perdut e d'altra companya assats. E vengueren al rei de França ab gran dol que mogueren de llur senyor; e lo rei de França fo molt trist e despagat, car aquell cavaller hi era mort qui era un dels nobles cavallers que ell hagués en sa host, e son nebot atressí dels millors cavallers de fet d'armes qui fossen en França. E tuit plangueren-lo tot aquell jorn, que pus no combateren.

E En Ramon Folc féu eixir servents al vespre defora e féu aportar los cossos

1167. Coll i Alentorn creu que aquesta "gran plaça e ample" devia ésser l'espai lliure entre l'església de Sant Feliu i la muralla. El portal seria el de Sobreportes. La vila fora el mur vell, el raval de Sant Feliu.

d'aquells cavallers morts sus al peu del mur; e tuit dixeren-li per què ho feia, que més valia que hom los gitàs lluny fora el vall, que no fessen pudor; e ell dix que no en faria gens, per tal cor los francesos s'aventuraren de llevar aquells cavallers morts, "e ans que no els n'hauran llevats, morran-n'hi dos tants o tres tants". Com sí es féu; que, com venc en l'altre jorn, los francesos, ço és a saber una companya de cavallers e de servents, volgueren llevar aquells cossos qui jaïen al peu del mur, mas no n'havien poder, ans tota vegada que s'hi acostaven n'hi romanien aïtants o més. E quan viren los francesos que així era, lleixaren-los estar, e qui s'hi jaïa que s'hi jagués. Mas lo rei de França féu parlar pleit a En Ramon Folc que li donaria hom cinc-centes lliures de tornesos e puis perferiren-li'n mil, per tal que lleixàs llevar aquells dos cavallers, oncle e nebot, que jaïen morts, ben havia tres o quatre dies, al peu del mur. E En Ramon Folc respòs que, si hom li'n donava cent mília lliures, que no els porien haver ne els lleixaria llevar del camp, car ell dix que ell havia prou moneda e bastament de tota res, mills que ells que eren defora; mas tramès a dir al rei de França que, per ço com havia oït dir que aquells dos cavallers morts eren estat bons hòmens e honrats, e açò no gens per guardó que ell volgués ne esperàs haver del rei de França ne de nengú, mas per valor de si mateix e per cortesia, que els llevassen, si llevar-los volien.¹¹⁶⁸ De les quals coses fo molt pagat lo rei de França d'En Ramon Folc, e tenc-lo molt per prous e agrái-lo-li molt. Puis tramès tro a deu servents, menys d'armes, que ab voluntat d'En Ramon Folc llevaren los cavallers damunt dits.

E puis los ardits e les mescles se faïen tot dia entre cells de llains e cells de fora, los quals tants foren que llonga cosa seria de recontar. E per tal lleixarem a parlar una peça del setge de Gerona e parlarem de les galeres e de l'altra armada del rei d'Aragó e del rei de França, e primerament dels frontalers que el rei d'Aragó establí entorn Gerona.

CAPÍTOL CLVII. DELS ARDIMENTS QUE FAÏEN LOS CAVALLERS
DE CATALUNYA QUI ES POSAREN EN FRONTERA E CORRIEN TOT DIA
A FER MAL A LA HOST DEL REI DE FRANÇA

Diu lò conte que, quan lo rei d'Aragó se'n fo vengut a la ciutat de Barcelona e hac desemparat tot Empordà e tot Geronès, llevat los castells e les forces damunt dites,¹¹⁶⁹ e puis hac estat un temps aquí e hac entès que els francesos tenien assetjada la ciutat de Gerona, tramès missatgers dues o tres vegades en Aragó, per los quals faïa a saber a hòmens de viles e de ciutats e a rics hòmens e barons d'Aragó

1168. Recordem la frase del rei Pere referint-se a l'actitud del vescomte, pel seu parentiu amb Esclaramonda de Foix: "Tots temps fos cortès En Ramon Folc..." (DESCLOT, cap. CXXXIV).

1169. Més amunt, cap. CLIII.

ço que els francesos havien feït contra ell e sa terra; per què els pregava, així com a bons vassalls, que li venguessen ajudar tots ensems, que ab llur bona ajuda ell se cuidava venjar de sos enemics e carvendre a ells ço que feït li havien.¹¹⁷⁰ Mas los aragonesos, aquella saó e bé havia un any passat, no eren bé ab lo rei per algunes franqueses que li demanaven, segons que damunt és dit en aquest llibre mateix;¹¹⁷¹ per què anc negú no n'hi venc ne n'hi volc venir, sinó tan solament Don Pedro, frare del rei d'Aragó, ab sos cavallers.¹¹⁷² E lo rei d'Aragó, qui viu que no li acorrien ben ses gents, ne era ben ajudat per aquells, no gens per flaquesa de cor, mas per no poder, car los seus ajudar no li volien, gità's aquest fet a no cura e pensava'n menys que si guerrejàs ab un sotil cavaller de sa terra; mas que caçava e menjava e bevia e sojornava a Barcelona e no havia cura de res. Mas los barons e los rics hòmens de Catalunya, que tots temps foren feels e obedients a llur senyor, lo rei d'Aragó,¹¹⁷³ així com bons vassalls naturals, quan viren que el rei no s'havia cura d'aquest fet per fellonia, hagueren llur acord e vengueren-li davant un dia e dixeren-li enaixí:

—Sényer, nós veem e coneixem que vós sots despagat d'algunes gents vostres, e no és menys de raó. Mas, si alguns fan vers vós coses qui a vós desplàcien, gens per tot açò no deu tornar en damnatge de nosaltres tuit e de nostra terra re de la vostra, qui mal no hi miram. Nós veem e sabem lo poder ab què lo rei de França és passat en Catalunya; sabem encara, mills que no volríem, que, per astre o per desastre nostre, havem perdut, menys de colp e menys de ferida, més de terra dins un mes¹¹⁷⁴ que no deguérem haver perduda dins deu anys, e ara tot dia estam a ventura de perdre lo sobrepús qui ens és romàs, e majorment si vós vos ho gitats a no cura e sots negligent d'aquest feït. Per què, sényer, pregam-vos e clamam-vos

1170. Ja el 3 de maig, de Figueres estant, el rei havia demanat ajut als aragonesos, "magüer que los catalanes avremos con nós" (Arx. Cor. Aragó, reg. 56, f. 92 v). Però, com fa observar COLL I ALENTORN (v, p. 53), Desclot deu referir-se aquí a lletres enviades des de Barcelona (21 i 24 de juny i 28 de juliol).

1171. Cap. cxxxii.

1172. COLL I ALENTORN (v, p. 53, n. 3) identifica aquest "Pedro, frare del rei", amb Pere Ferrandis d'Hijar, fill natural de Jaume I i d'una dama aragonesa anomenada Berenguera Ferrandis (vegeu *Llibre dels Feïts*, § 446, n. 2146). Creiem, però, que es tracta més aviat de Pere, senyor d'Ayerbe, fill de Jaume I i de Teresa Gil de Vidaure, perquè tenim notícies que havia estat amb el rei al coll de Panissars (l'11 d'abril fa que li'n paguin la quitació); i el 31 de juliol li mana que no faci mal als de Banyoles, que no tenen culpa (reg. 57, f. 169 v.). [Sobre Pere d'Ayerbe, M. M. COSTA, *La casa dels senyors d'Ayerbe, d'origen reial*, "Medievalia", 8 (1988), p. 99-132 i, de la mateixa autora: *La casa de Xèrica i la seva política en relació amb la monarquia de la Corona d'Aragó (segles XIII-XIV)*, Barcelona, Fundació Noguera, 1998, p. 22-23, 25-26, 30-, 32, 35, 37-38, 40-45 etc. M.T.F.]

1173. Desclot oblida que ell mateix (capítol lxxv) ha parlat de la revolta d'alguns barons catalans contra Pere el Gran. [La preocupació de la gent per la inactivitat ofensiva del rei fou recollida també pel cronista sicilià Bartolomeo de Neocastro: St. M. CINGOLANI, *Historiografia, propaganda*, p. 602. M.T.F.]

1174. Recordem que l'entrada dels francesos va tenir lloc pocs dies abans del 12 de juny (cap. cxlvi, n. 5). Això ens duria a la primera desena de juliol per a la datació d'aquesta escena.

mercè tuit ensems, que lleixets estar vostra fellonia e vostre despagement, e vós porets-vos romanir ací, que més ho amam, e fets-nos socorriment de ço que porets, en guisa que puixam viure nós e nostres cavallers, que no en volem àls. E puis acostar-nos hem als francesos, e metrem-los frontalers entorn del setge de Gero-na a totes parts e irem-los fer alguns ardots e algunes esdemeses tot dia, que no aparega que hagen ells trobades en Catalunya gents sens cor, car gran res valria més a nós que haguéssem los cosses e ço que havem, en aquest fet, perdut per raó d'armes, que si per nós, qui estam ara e sojornam en les ciutats com a mercaders, era ahontada e menyspreada tota la cavalleria d'Espanya.¹¹⁷⁵ Per què, sényer, vos pregam e us requerim altra vegada que vós nos façats sobre açò tan suficient res-posta de feit e de paraula, que sia honor vostra e profit nostre e de tota la vostra terra per tots temps.

Quan aquestes paraules hageren dites los rics hòmens de Catalunya al rei d'Aragó, respòs lo rei enaixí:

—Barons, no creu que sia null rei de cristians al món qui, tantes per tantes gents, haja'n tan bons vassalls ni tan naturals a son senyor com jo he de vosaltres. E mostren-ho primerament los feits e les obres e puis les paraules ab què mostrats lo bon cor e la bona voluntat que vers mi havets tots vosaltres. E jo graesc-vos molt ço que dit havets e son bé pagat vostre. Ara és-se esdevengut aquest fet que és entre nós de la una part e puis tot lo món de l'altre;¹¹⁷⁶ en lo qual, jatsia que ha-jam pres un poc de dan, a la fi, si a Déu plau, tornarà a honor e glòria de mi e de tots vosaltres e de tothom que sia en la mia terra. Car, si perdem en aquest fet, cell qui menys hi perdrà seré jo, llevat la deshonor, que quant a mi tota vegada tinc en la mia mà de fer aquell pleit que jo vulla ab los francesos; mas guard a vosaltres e a l'estament de la terra, que no seria bo ne profitós. E jo, barons, no só cor un cavaller e, entre els altres, si em pot romanir lo cavall e les armes, aitant bé cuit viure de cavalleria com nengú que hi sia;¹¹⁷⁷ mas no seria bon cuit ne bon pensament aquest a vosaltres. Per què, pus a tan bé ho havets dit de paraula, jo us ho agraes-c molt e grair-vos-ho he més, si en obra ho metets. E no és enteniment meu que altra força us faça; mas, si fer-ho volets, que ho façats e, si no, que us en lleixets. Mas, si ho fets, no vull que res me'n romanga; que ço que he partiré volenters ab vosaltres. E pensats-vos d'aparellar ab vostres cavallers, que jo us daré e us quita-

1175. Un altre esment del nom Espanya com una entitat superior que els engloba tots, l'honor de la qual ara pot ésser en entredit per la passivitat dels catalans enfront dels francesos.

1176. La frase pot semblar exagerada i ho és en certa manera, indubtablement; però cal no oblidar que es tracta d'una croada, que aplega gent de tot Europa, i que ni Sanç de Castella ni els aragonesos no han acudit en ajut del rei Pere. Cf. amb la frase de MUNTANER (cap. xxxvii): "que començàs guerra contra l'Esgleia, qui és tot lo poder de crestians, e puix contra la casa de França, que és la pus antiga casa de reis qui sia en la Crestiandat".

1177. Aquesta frase que el cronista atribueix a Pere el Gran encarna bé l'esperit cavalleresc del rei, potser més que cap altre de les seves frases.

ré en aquella manera que vosaltres ne passarets bé e és acostumat en Catalunya tots temps. E en breu dies, pus despertat me n'havets, jo seré ab vosaltres, mas en fretant faré aparellar algunes galeres qui ens defenen la ribera de la mar, si venien aquelles dels francesos; e vosaltres irets-vos-en e fets ço que vijares vos sia. Mas tinc per bo, si vosaltres ho coneixets, que bo seria que siats los uns a Hostalric, qui és prop de Gerona cinc lleugues, e els altres que us en anets a Besoldó; e així porrets córrer tot dia e fer mal en la host dels francesos, salvant que no dic gens que aventurers lo fet tro que jo pusca ésser ab vosaltres.

Quan lo rei hac dites aquestes paraules, foren tuit ben pagats d'ell e reteren-li grans gràcies. Ab tant, lo rei aparellà de què quitàs los cavallers; e aparellaren-se tots e anaren-se'n vers Hostalric. E aquí trameteren-ne N'Albert de Mediona ab seixanta cavallers armats e ab dos milia servents qui estiguessen per frontalers a Besoldó;¹¹⁷⁸ e los altres rics hòmens e cavallers romangueren a Hostalric e feren venir molta vianda de Barcelona e estegueren-se aquí en frontera. E faïen tot dia molts bells ardits e corrien tot dia tro sus en les tendes de la host dels francesos e oceïen-los hòmens a cavall e a peu, e corrien tot dia als camins e prenien com cent com dues-centes atzembles, o més o menys, segons que s'esdevenia, que portaven les unes vianda, les altres armes, les altres moneda a la host dels francesos, e faïen aquí gran guany en moltes maneres, que seria llonga cosa de recontar. E amenaven-ne preses com cinc com deu hòmens, o més o menys, segons que trobaven; e els servents venien-los així com si fossen sarraïns, que per menys de cinc sous havia hom un francès, qui comprar-lo volgués.¹¹⁷⁹ E així estaven tot dia los cavallers catalans del rei d'Aragó en fer ardits e encontres, e prenia'ls-en tan bé, que nulla vegada, per pocs que ells fossen e los altres molts, no trobaven qui els gosàs esperar.

E lo rei d'Aragó d'altra part, qui era romàs en la ciutat de Barcelona, féu endreçar e aparellar en deu dies onze galeres que havia allí; e foren almiralls En Ramon Marquet e En Berenguer Mallol, ciutadans de Barcelona.¹¹⁸⁰ E aquelles gale-

1178. Recordem que Besalú era un dels castells que no havien caigut en mans dels francesos (cap. CLIII). Sabem que el 18 de juliol (arran, doncs, d'aquesta conversa) el rei feia pagar una certa suma a Berenguer de Besalú "quem mitit apud villam de Bisulduno cum familia peditum, pro inferendo malum..." (reg. 57, f. 155 i 58, f. 40). [Una mica abans, el 12 de juliol, el rei havia intentat enviar una ambaixada al papa i havia demanat al rei de França que deixés passar-la: St. M. CINGOLANI, *Historiografia, propaganda*, p. 603 i 749-750. M.T.F.]

1179. Passatge que ens informa alhora sobre el costum de reduir a l'esclavatge els presoners sarraïns i sobre aquesta novetat d'esclavitzar també els presoners cristians. Cinc sous era per aquells temps el preu d'un moltó.

1180. Ja el 22 de febrer, quan encara era a Saragossa, Pere el Gran havia manat a Ramon Marquet i a Berenguer Mallol que possessin taula per a l'enrolament de l'armada, que fessin construir immediatament tres noves galeres i adobar i tenir prestes les set galeres que eren a Barcelona. Aquestes més una altra degueren ésser les onze galeres de què parla aquí Desclot i de què parla Muntaner al cap. CXXIX. Mesos després, trobant-se al coll de Panissars, el rei Pere el 16 de maig de 1285, concedia a Ramon

res estaven sorgides en la platja per defendre la platja, si altres n'hi venguessen d'altra part. E per ço que els hòmens de Barcelona haguessen menys de regard, lo rei féu fer un vall engir de la ciutat, ample i pregon, ab mur de terra que hi féu fer riba del vall, tot traucat de ballesteries. E de vint en vint braces féu fer cadafals de fusta riba lo vall, e entre dos castells faïa fer una brigola. E així enfortí la ciutat, en manera que no paria que temés nengunes gents.¹¹⁸¹

E d'altra part, llenys armats e barques armades de cossaris de València e de Barcelona e de Tarragona e d'altres llogars, ab voluntat del rei, anaven tot dia costejant la ribera entrò sus en Narbona amagadament, que no els vis l'armada del rei de França. E trobaven barques e llenys coberts, carregats de vianda e de robes e d'altres coses, que venien de Marsella e de Montpesller e de Proença a la host dels francesos, e manaven-los-se'n ab gran guany que faïen e donaven la quinta al rei.¹¹⁸²

Entre els altres cossaris sí n'hi havia un que era d'Alacant, que havia nom N'Albesa. E aquest, ab alguns companyons de son tall, armà un llenyatò de vint-e-vuit rems; e aquest lleny era bé espalmat e era millor de rems que lleny que hon sabés en tota la ribera.¹¹⁸³ E puis partí's un dia de Barcelona e pres molta de la mar enfora e golfejà a través per tal que no el veés l'armada del rei de França, que era a Roses e a Sant Feliu de Guíxols e a Coplliure; e venc-se'n sus a la punta del grau de Narbona¹¹⁸⁴ e acostà's tant a terra, prop d'una roca, que de l'una part batia de rems en terra, e féu donar tan gran lats al lleny, que tota la carena mostrava vers la mar, així que de lluny paria que fos roca, per tal com lo lleny era de fresc espalmat e blanquejava. E, mentre que ell estava així, una caravana de barques de Marsella carregades de vi e de roba de francesos, que eren tro a tretze barques, venien e anc

Marquet i a Berenguer Mallol plena potestat per exercir l'ofici d'almiralls —*officium admirallorum*— sobre tots els homes de les galeres de l'estol, a Catalunya i a València. Sobre els motius que va tenir el rei per a armar tan poques galeres, vegeu MUNTANER, cap. CXII. [M. T. FERRER, *Una família de navegants: els Marquet*, p. 162-164. M.T.F.]

1181. Hi ha algunes notícies documentals sobre aquestes fortificacions de Barcelona (reg. 57, f. 170; reg. 58, f. 43 v.)

1182. La quinta part de les coses preses a l'enemic. En la pirateria era un quart.

1183. Com dóna a conèixer COLL I ALENTORN (v, p. 60, n. 7), ja el 14 d'abril de 1285, el rei havia concedit un guiatge a N'Albesa, que venia a posar-se al seu servei "cum ligno armato". En el guiatge figura Guillem de Castelló, probablement d'Eivissa. Afegim, per altra banda, un Pere Bonifany, que va agafar un lleny a Sant Feliu de Guíxols. I un lleny del mateix rei anomenat *Agulla*. [La part corresponent al rei en els armaments corsaris era variable, segons acords cas per cas, però en l'època més antiga la norma general era la quinta o quint: M. T. FERRER, *Corso y pirateria entre Mediterráneo y Atlántico en la Baja Edad Media*, a *La Península ibérica entre el Mediterráneo y el Atlántico. Siglos XIII-XV*, V Jornadas Hispano-Portuguesas de Historia Medieval (Cádiz 1-4 abril 2003), Sevilla-Cádiz, Diputación de Cádiz. Servicio de Publicaciones - Sociedad Española de Estudios Medievales, 2006, p. 255-322, concretament p. 310-313. M.T.F.]

1184. El desembarcador de Narbona.

sol no es guardaven del lleny armat, car cuidaven-se que fos roca. E les set d'aquelles barques sorgiren en mar, fora el grau, e les sis entraren-se'n dins lo grau e ormejaren-se dins. E quan venc al capvespre N'Albesa féu dreçar lo lleny armat, e baté de remes e entrà-se'n dins lo grau, e trobà-hi aquelles sis barques damunt dites e d'altra part onze que ja hi eren; e sens defensió que no hi trobaren, cells del lleny d'En Albesa, ab ell ensems, muntaren en les barques e preseren e lligaren tots los hòmens que hi trobaren, mercaders e uns e altres, e puis carregaren lo lleny de les pus belles robes que hi trobaren, de moneda vella d'argent e d'altres coses nobles, e dues d'aquelles barques atressí del millor que hi sabien. E puis N'Albesa féu-ne metre a fons les quinze e, així, ab lo seu lleny e ab dues barques carregades de roba, isqué's del grau e ocís tots los hòmens que trobar-hi poc, llevat dos qui eren de gran remçó. E puis, ab aquell guany que havia fet, venc-se'n a la ciutat de Barcelona ab gran alegria, e aquí féu encant de la roba per vuit jorns; e entre l'altra roba trobà-hi tres tendes, les pus belles que anc fossen vistes en negunes terres, de les quals l'una era del rei de França e cabera-hi bé mil cavallers a gran aire dedins e presava-la hom ben quinze mília sous o pus. E quan hac fet son encant trobà que havia guanyat en aquell viatge prop de cent mília sous de barcelonesos. E puis estec-se en Barcelona ab sos companyons, solaçant e deportant de la moneda dels francesos. E puis tornà-hi moltes vegades ab lo seu lleny ab aquesta maestria que ja havets oïda, e prenia barques e tarides e altres vaixells e venien-se'n en Barcelona. E d'aquests ardots e d'altres pus bells faïa sobre mar tot dia N'Albesa e alguns cossaris que hi havia, que seria llonga cosa de recontar.

Quan En Ramon Marquet e En Berenguer Maiol, admiralls de les onze galeres del rei d'Aragó, veïen que N'Albesa e los altres cossaris guanyaven tant ab llenyats e ab barques armades tengueren-se'n per fort mal eixits, car ells no podien res guanyar ab aquelles onze galeres ne havien encara res guanyat en negun ardit, vengueren-se'n davant lo rei un dia e demanaren-li llicència que els lleixàs anar a l'armada del rei de França per guanyar, si a Déu plaïa. E lo rei respòs-los e dix-los així:

—Barons, vosaltres sabets aitant bé com jo que l'armada del rei de França són bé cent galeres o pus, e d'altres llenys bé altres cent, qui lla qui ça; e vosaltros no sots cor ab onze galeres sens pus. E jo no menyscreu que si eren les altres dues tant que les vostres, que vosaltres no guanyàsets, ab Déu que us n'ajudàs. Mas, com de les altres n'hi ha a una de les vostres deu o pus, no m'és vijares que sia faedor que vosaltres anets lla per negun tall; que basta que defenats la platja de Barcelona e, si fer-ho podets, no haurets poc fet. Mas jo he tramès, segons que sabets, tres o quatre missatges en Sicília que vinga l'armada que hi és,¹¹⁸⁵ e creu que serà-

1185. Ja el 29 de maig del coll de Panissars estant, Pere el Gran havia demanat a Roger de Llúria dotze tarides i trenta galeres per combatre contra l'estol del rei de França (Arx. Cor. Aragó, reg. 56, f. 47). Segurament fou una nau de Ramon Marquet la qui va encarregar-se de la missió de dur aquesta

hi en breu; e llavors porà's fer ço que us diets. Mas jo conec bé lo vostre bon cor e agreesc-vos molt ço que dit m'havets.

E respòs En Ramon Marquet, per si e per En Berenguer Maiol:

—Sényer, si Déus ho vol, l'armada de Sicília vendrà en breu e ab ella ensems guanyarem molt per mar e per terra, si a Déu plau. Mas, entretant, si vostra mercè és, que ens lleixets anar per assajar quina armada és aquella tan gran del rei de França.

E respòs lo rei:

—Barons, pus així ho deïts, no us ho vedaré. E anats-hi en nom de Déu e fets ço que vijares vos sia; que del fet de la mar més ne sabets que jo.

Ab tant, los almiralls damunt dits feren recollir tots los mariners e tota llur companya en les galeres e partiren de Barcelona e preseren de la mar molta a enfora per tal que no fossen vists tro que fossen en l'armada del rei de França. E quan foren bé empegats e hagueren anat ben tres jorns o pus sobre la mar, trameteren una barca armada per escosir l'armada del rei de França; e cells de la barca, quan se foren acostats a l'armada, viren-la que paria que fos bosc, tanta e tan gran era, e tornaren-ho dir a En Ramon Marquet e a En Berenguer Mallol, que no seria ardiment mas follia, si ferien en aquella armada, que aitant los valria que es gitassen en mar, que nengú no en poria estòrcer per res, si ho faïen. E així los almiralls del rei d'Aragó damunt dits veeren e conegueren que no porien res fer, tornaren-se'n a Barcelona.

E quan hagueren estat tro a vuit jorns en Barcelona tornaren-hi altra vegada per aquells caps mateis, e hagueren sabuderia que l'armada del rei de França era justada així com dabans e tornaren-se'n envergonyits a Barcelona.

E puis, a cap de dies, tornaren-hi altra vegada, e pres-los així com ja havets oït, e tornaren-se'n altra vegada a Barcelona. E les gents de Barcelona, e majorment hòmens de poble, que així els veïen anar e tornar tot dia e res no faïen, maldeïen-los e metien-los en fama que En Ramon Marquet e En Berenguer Mallol havien presos diners del rei de França e eren llogats que no ferissen en la sua armada.

Quan los almiralls del rei d'Aragó damunt dits hagueren enteses aquestes paraules, que esta fama corria contra ells en la ciutat de Barcelona, hagueren gran regard e hagueren llur acord entre si que més los valia morissen ab bon nom que si tan mala fama se seguia contra ells. Per què ordenaren que, si ells àls no podien fer, que, si ab dues galeres sabien ferir en l'armada del rei de França, que hi ferissen, com que los en prengué, e que null temps no tornassen a Barcelona, pus una vegada en fossen partits, tro que ferit hi haguessen o que fossen tuit morts o que

ordre a Roger de Llúria (LA MANTIA, *Codice Diplomatico*, I p. 153; MUNTANER, *Crònica*, cap. CXXIX). També degué dur-la-hi per una altra ruta la nau del rei anomenada *Bonaventura* (vegeu SOLDEVILA, *L'almirall Ramon Marquet*).

guanyassen ab llurs enemics. Ab tant, com venc un divendres a vespre,¹¹⁸⁶ los almiralls del rei d'Aragó, ab llurs mariners e ab llurs ballesters e ab llurs sobresallents, recolliren-se en les galeres e partiren-se de Barcelona e vengueren-se'n aquella nit davant Sant Feliu de Guíxols e lleixaren detràs l'armada major del rei de França. E puis trameteren una barca armada per espisar si l'armada major del rei de França era tota ajustada així com dabans; e hagueren sabuderia per aquella barca que el rei de França havia triades de la sua armada vint-e-quatre cossos de galeres, en les quals havia mesa tota la flor de la sua armada, així com dels millors mariners e ballesters que ell hagués en l'armada; e aquelles vint-e-quatre galeres, que s'eren apartades entre Roses e Sent Feliu e que devien anar a Barcelona.

CAPIÍTOL CLVIII. COM ONZE GALERES DEL REI D'ARAGÓ
DESBARATAREN VINT-E-QUATRE GALERES DEL REI DE FRANÇA

Quan los almiralls del rei d'Aragó hagueren açò entès e saberem açò per cert, hagueren-ne gran goig e gran alegria; e no s'ho trigaren gaire, mas que bateren de remes e sus en hora de vespres, un poc abans, foren lla on aquelles vint-e-quatre galeres eren armades e, sempre que les viren, cridaren-los que s'aparellassen de la batalla.¹¹⁸⁷ E l'almirall de les vint-e-quatre galeres, que viu que aquestes onze demanaven batalla e que no en venien pus, hac-ne gran goig e tenc-les per sues; e mes-se en esquera¹¹⁸⁸ ab les vint-e-quatre galeres. E les onze galeres del rei d'Aragó totes ensems feriren en mig lloc d'aquelles, lla on viren estar l'estendard major en la galera de l'almirall; e feriren de tal virtut, que d'ultra les passaren totes, e partiren-les en tres parts mal llur grat, així que set d'aquelles vint-e-quatre roman-gueren al mig de les onze galeres del rei d'Aragó. E aquí los catalans de les galeres del rei d'Aragó, ab llurs coltells al puny, saltaren en aquelles set e així com a hòmens folls qui no guardaven nulla res, anc sol no dubtaren nulla cosa, mas que feriren ab llurs coltells, deçà e dellà, e damunt e davall, a totes parts, de popa tro sus en proa, així que els uns per mort e los altres per nafres mortals, així buidaren aquelles set galeres, que no hi romangueren entre tots car dos-cents hòmens, e preseren-los. E puis lleixaren-se anar a les altres, e primerament a aquelles qui eren de la banda de migjorn e eren armades d'hòmens de Narbona, e hagueren ab ells gran batalla; mas a la llonga los narbonesos no pogueren soferir la batalla e vengueren-se tots. E les altres, de Marsella, qui estaven de la banda vers llevant, qui

1186. COLL (v, p. 65, n. 10) identifica aquest divendres amb el del 27 de juliol.

1187. El combat degué tenir lloc l'endemà del dia de sortida de Barcelona; doncs, el dissabte, dia 28. I aquesta data, en efecte, dóna un cronicó que esmenta el Sr. Coll i Alentorn i que encapçala el ms. V de la crònica de Desclot (el manuscrit de la Biblioteca de Catalunya, núm. 943). "Lo dissabte qui fo a .xxviii. de juliol", diu.

1188. *esquera*: F *escala*. [J. B.]

viren açò, bateren de remes e fugiren al mills que pogueren vers l'armada major del rei de França, e totes les altres romangueren desbaratades e preses.¹¹⁸⁹ E eren per compte aquelles que retengueren set; mas, si tot se n'anaren les altres, bé havien perduda la meitat de la gent e de l'arnès. E En Ramon Marquet e En Berenguer Mallol, almiralls de les galeres del rei d'Aragó, quan hagueren preses les set galeres damunt dites, regoneixeren qui eren aquells qui eren presos, e trobaren, entre els altres, que hi era romàs pres l'almirall major d'aquelles vint-e-quatre galeres del rei de França: e era cavaller, per nom En Guillem de Lodeva. E preseren ell e tots los altres que els fo vijares que fossen de reemçó e meteren-los en una galera; e puis triaren d'aquelles set galeres les cinc, e en les dues que romanien meteren los mariners e los galiots que havien presos e, ab ells ensems, meseren-les a fons.¹¹⁹⁰

E ells vengueren-se'n ab les llurs onze galeres e ab les cinc que havien guanyades; e quan hagueren anat tro a deu milles, l'armada del rei de França, major, qui era a Palamós, isqué'ls davant. E los almiralls del rei d'Aragó, que viren açò, no pogueren àls fer, desempararen les cinc galeres que se'n menaven e trasqueren-ne l'almirall En Guillem de Lodeva damunt dit ab alguns altres, e puis meseren-les a fons; e bateren de remes e feren la via de Mallorca e engolfaren-se fort en la mar.¹¹⁹¹ E,

1189. Segons els *Gesta Comitum* (xxviii, 39), aquest combat, per al qual Desclot no dóna nom de lloc, va esdevenir-se “in loco vocato Frumigeus”. Muntaner, en canvi (capítol cxxx) col·loca la batalla a Roses, però no contra les galeres del rei de França que n'han partit, sinó contra vint-i-cinc galeres que n'han restat. Quant a Desclot, observem que si no anomena lloc concret, especifica que, un cop finida la batalla, l'estol català fa deu milles de camí i es troba amb el gros de l'estol francès, que era a Palamós i que li surt al davant. Coll i Alentorn, que ha estudiat en detall la qüestió (v, p. 68, n. 2) destaca aquesta indicació de Desclot i, tot i declarant que no tenim prou elements de judici per arribar a conclusions fermes, fa observar que Muntaner es troba més allunyat dels fets que l'autor dels *Gesta* i que Desclot. Li sembla també “difícil que els almiralls barcelonins, per molt bé i ràpidament que fossin informats pels espies dels moviments de les unitats navals franceses s'arrisquessin a exposar totes les seves minses forces penetrant tan profundament en aigües dominades per l'adversari, que tenia forts destacaments navals distribuïts entre Sant Feliu de Guíxols, Palamós, Roses i Cotlliure i mantenia gran nombre de vaixells navegant constantment entre aquests ports”. Per això reté la indicació de Desclot. [La crònica del rei Pere situa la batalla al golf de Roses, no a les Formigues, i explica que, abans, a la matinada, els almiralls Marquet i Mallol s'havien aturat a les Medes, d'on havien sortit cap a Roses, on es lliurà la batalla a la tarda del 28 de juliol: St. M. CINGOLANI, *Historiografia al temps de Pere II*, p. 224-225. Sobre les dues batalles navals: J. BADIA I HOMS, B. BOFARULL I GALLOFRÉ, E. CARRERAS I VIGORÓS, M. D. PIÑERO I COSTA, *El combat naval de les Illes Formigues, VII centenari, 1285-1985*, Palafrugell, 1985. Enric BASSEGODA PINEDA, *La batalla de les Illes Formigues en Desclot i Muntaner*, “Quaderns de la Selva”, 16 (2004), p. 91-103. Cf. també St. M. CINGOLANI, *Historiografia, propaganda*, p. 603-610. M.T.F.]

1190. Remarquem aquest tret de la feroç lluita marítima, en què era convenient destruir o inutilitzar totalment els homes de mar, perquè no poguessin tornar a servir. És una explicació de per què en la lluita marítima es recorria no gaire excepcionalment a l'eixorbament dels presoners (vegeu més avall, cap. CLXVI).

1191. Segons els *Gesta Comitum* (*loc. cit.*) els catalans van prendre i destruir quinze galeres i se'n dugueren trenta. Segons MUNTANER (caps. cxxxi-cxxxiii) s'enduen vint-i-cinc, però han d'abandonar-ne catorze davant la persecució del gros de l'estol francès. Quant a l'empresonament de l'almirall

ab tant, la nit sobrevenc e l'armada del rei de França no sabia quina via es faïen les galeres del rei d'Aragó, car no les veïen; e així hac a romanir l'encalç aquella vegada.

E les galeres del rei d'Aragó tota aquella nit, a remes e a veles, anaren tant, que l'endemà a hora de tèrcia foren a Barcelona¹¹⁹² e entraren per la platja ab gran goig e ab gran algtazara. E puis los almiralls lliuraren los presos al rei, e regonegueren quin mal havien pres e no trobaren que haguéssen perduts cor quatre hòmens, salv que havien preses bé quatre-centes nafres ab cairells, de les quals nafres moriren puis trenta-cinc hòmens.¹¹⁹³ E lo rei d'Aragó guardà los presos e reté a Déu, com tan gran victòria havia donada a les sues galeres contra celles de sos enemics.

E mantinent lo rei d'Aragó tramès una barca armada en Sicília e féu saber aquesta batalla e aquest desbarat de les galeres del rei de França a la regina e a En Jacme, son fill, e a tots los hòmens de Sicília, per tal que haguessen goig tuit e que se n'alegrassen. E faïa'ls encara a saber com ell se meravellava molt com l'armada de Sicília no era venguda en Catalunya; per què els deïa e els manava que, vistes les presents,¹¹⁹⁴ l'armada vingués a totes passades. E tantost com lo rei hac fet aquest manament, los misatgers anaren en Sicília e contaren aquestes noves a madona la regina e a En Jacme, son fill, e ells hagueren-ne gran alegria, e no fo meravella. Mas l'armada de Sicília no podia venir tan ivaç en Catalunya, car havia a fer altres coses que dejús oïrets.

Ara lleixarem a parlar del fet de l'armada e dels ardits e de les batalles que es faïen sobre mar, e parlarem altra peça d'açò que es faïa en terra.

CAPÍTOL CLIX. COM LO REI D'ARAGÓ, AB TOTA SA CAVALLERIA, PASSÀ
DENANT LA HOST DELS FRANCESOS. AÇÒ FON LO SANT JORN DE SENTA MARIA
D'AGOST EN L'ANY DE NOSTRE SENYOR 1285.¹¹⁹⁵

Quan lo rei d'Aragó hac estat llong temps en la ciutat de Barcelona,¹¹⁹⁶ segons que damunt és dit, e hac ordenat sos afers per mar e per terra, hac en voluntat d'a-

Guillem de Lodeva, també consta en MUNTANER, capítol cxxx, i en els *Gesta Comitum* (*loc. cit.*). Tot ho condensa el document adreçat pel rei Pere a alguns dels seus col·legues: "decem tantum galee Cathalonie .xxiiii. galeas regis predicti vicerant et ipsarum ceperant alium admiratum nomine Guillelmo de Lodeva" (cit. COLL I ALENTORN, v, p. 70, n. 2). [Aquest document esmentat per Coll és publicat per St. M. CINGOLANI, *Historiografia, propaganda*, p. 755-756. És un informe enviat als reis de Castella, Portugal i Anglaterra i a diversos magnats; havia estat publicat precedentment per CARINI, *Gli archivi e le biblioteche di Spagna*, II, p. 60-62, i per M. GAIBROIS, *Historia del reinado de Sancho IV*, III, doc. 89. M.T.F.]

1192. Cf. MUNTANER (cap. cxxxiii) que diu: "a hora de tèrcia ells foren en vista de Barcelona".

1193. MUNTANER, cap. cxxx, dóna la xifra de cent morts.

1194. Un altre lloc on Desclot encasta una fórmula documental.

1195. El *jorn de Santa Maria d'agost* és el dia 15 d'aquest mes.

1196. Sabem que el rei va restar a Barcelona fins el dia 9 o 10 d'agost. El 10 encara hi ha documents expedits a Barcelona. Però el 9 n'hi ha d'expedits a Barcelona i a Sant Celoni. L'11 ja només n'hi ha a Sant Celoni. Vegeu reg. 58, f. 3, 46; reg. 57, f. 147 v., 181 v., 182.

nar personalment vers Gerona e de donar als francesos batalla, si les sues gents pogués replegar. Per què mantinent tramès sos missatgers ab ses lletres a barons e a cavallers e a hòmens de ciutats e de viles e de tot lo comtat de Barcelona generalment, per les quals los faïa a saber l'estament de la host dels francesos, com eren minvats de llur poder per raó de malalties e de pestilències que Déus los havia donades en aquella host, e per raó de molts assaigs e de molts arditos que els seus cavallers havien feits sobre aquells. E per ço era enteniment seu de donar batalla a ells a dia sabut; d'on requeria e pregava a tuit generalment e singularment a cascú, per la fe e per la naturalesa que a ell havien haüda tots temps, que ell los assignava dia que ells fossen ajustats lla on ell fos per fer lo seu manament; e açò per res no fallís.¹¹⁹⁷

E lo rei, quan hac tramès d'aquesta raó sos misatgers per Catalunya e per tot lo comtat de Barcelona, tramès lo senyor N'Anfós, fill seu major, en Aragó ab lletres e ab pregàries d'aquella raó mateixa a tots los aragonesos.¹¹⁹⁸ E ell après partí's de la ciutat de Barcelona e venc-se'n a un monestir de monges negres, qui és en Catalunya e és lloc de gran devoció e on Déus ha fets tots temps molts miracles e virtuts a tothom; e lo lloc aquell és apellat Santa Maria de Montserrat, e és lloc fort salvatge e agrest e entre grans muntanyes e feres assetiat. E aquí lo rei estec e vetllà tota una nit denant l'altar de madona sancta Maria e pregà-la de bon cor e de bona voluntat, molt humilment, que li acabàs mercè ab lo seu fill Jesucrist que ell li fes ajuda e valença e tal manera, que sos enemics portassen penitència de les sobres que feits havien, ço és a saber, com li eren entrats en sa terra no degudament, e que coneguessen que major cosa era lo poder de Déu e de la sua sancta virtut, que d'ells que havien llur fe e llur esperança en supèrbia e en orgull per raó de la multitud de les gents e del tresor que havien ab si. E quan lo rei hac vetllat aquí tota una nit, lo bon matí, oïda la missa, oferí ses presentalles a madona sanc-

1197. Són diversos els passatges en què Desclot sembla haver utilitzat documents cancellerescos, però l'únic cas en què puguem afirmar-ho sense cap mena de dubte és aquest; perquè tenim el document en qüestió, que diu així en els passatges utilitzats pel cronista: "llur estament, on com, la mercè de Déu, ells se sien molt minvats e minven tots dies, sí per mort de malalties, sí ab armes... és acort e volentat nostra que-ls donem batalla, a la qual havem assignat dia lo primer dia del mes de setembre primer vinent... no dubtam, per la feultat e naturalea que havets ab nós, de requerre e d'emprar-vos que siats ab nós a aquella batalla... pregam-vos e us requerim que siats ab nós .x. dies abans del dit primer dia de setembre..." (Lletra de Pere el Gran, datada a Barcelona, el 28 de juliol de 1285; reg. 57, f. 167). Aquest document fou també utilitzat per ZURITA, llib. IV, cap. LXV. [Aquest document esmentat per Soldevila és publicat per St. M. CINGOLANI, *Historiografia, propaganda*, p. 750. És la convocatòria a la ciutat de Lleida i altres localitats catalanes per participar a la batalla campal que el rei volia fer contra els francesos, aprofitant que l'exèrcit croat ja havia minvat molt. També publica la convocatòria a diversos cavallers catalans, p. 750-751; cf. també p. 610-612. M.T.F.]

1198. A continuació de la lletra citada a la nota precedent (reg. 57, f. 171 v.) es troba una lletra en aragonès, adreçada als aragonesos, amb llistes convocatòries. [Publicat també per St. M. CINGOLANI, *Historiografia, propaganda*, p. 751-752. M.T.F.]

ta Maria. E puis partí's d'aquell lloc ab tota sa companya e venc-se'n damunt, per lo camí de les muntanyes, entrò que fo vengut a Hostalric; e aquí ell trobà tots los barons e los rics hòmens de Catalunya qui estaven aquí en frontera, e tuit hagueren gran goig de la sua venguda.¹¹⁹⁹

E aquí ell se pensà que, si ell podia establir un puig que és prop de Gerona, que ha nom Tudella,¹²⁰⁰ que seria gran profit seu, per tal que, si establir-lo podia, no es temia que nengunes gents lo'n gitassen; e era loc on pogueren estar totes les gents de sa terra, a dia sabut de la batalla, mills que negun altre lloc. Per què, quan lo rei hac estat a Hostalric alguns dies, un dia féu manament a tots los cavallers e l'altra companya que l'endemà fossen tuit aparellats ab llurs armes de seguir ell lla on se volgués; e tuit feren la sua voluntat, mas no sabien res de son cor, on volia anar, mas que ell anava primer, e ells qui el seguiren així com fan les ovelles a llur pastor.

E quan venc l'endemà maití¹²⁰¹ foren tuit aparellats així com lo rei havia manat. E lo rei allongà l'ardit tro al vespre, que foren dues o tres hores passades de la nit, e los cavalls hagueren rosa la civada, e lo rei e los cavallers hagueren dormit un poc, guarní's lo rei e féu guarnir tos los altres, a cavall e a peu; e quan foren tuit guarnits eren tro a cinc-cents cavallers ab llurs armes e tro a cinc milia sirvents, entre almogàvers e uns e altres. E meseren-se al camí tot dret vers Gerona, e calcaren tant la nit, que en el jorn, com lo sol començava d'eixir¹²⁰² e d'aparèixer sobre terra, foren sus davant Gerona e passaren davant la host dels francesos així prop, que no havia un tret de ballesta entre els uns e los altres, ans, si parlassen alt, los uns pogueren oir los altres ço que deïen; que no havia cor una aigua que ha nom Ter, al mig d'ells. E, així com passà lo rei ab sa companyia, féu anar primers los servents ab llances e ab ballestes, e ab cent cavallers que els lliurà per guarda, e ell ab tres-cents cavallers passà al mig lloc, e detràs vengueren les atzembles ab los

1199. Aquesta anada del rei Pere a Montserrat, cas d'haver-se esdevingut en aquest punt en què la col·locació Desclot, no pot haver tingut lloc sinó la nit del 10 a l'11 d'agost de 1285, perquè el rei encara expedeix documents a Barcelona el dia 10 (reg. 58, f. 3) i l'11 ja n'expedeix a Sant Celoni (reg. 58, f. 46). El viatge és ràpid, però no és impossible. El rei pogué sortir al matí de Barcelona, vetllar a la nit a Montserrat, partir-ne de bon matí i ésser cap al tard a Sant Celoni, on encara el trobem l'endemà. Cal advertir que també hem trobat documents datats a Sant Celoni el 9 i el 10, coexistent amb altres de datats a Barcelona. Sant Celoni ja és a prop d'Hostalric, on el rei devia ésser el 12 d'agost. No en tenim, però, confirmació documental.

1200. Coll i Alentorn (ed. DESCLOT, v, p. 74, n. 4) suggereix la identificació d'aquest puig amb el de Sant Guerau, damunt de Sant Gregori, cap a 8 Km. a l'oest de Girona. [Cingolani opina, per diversos indicis, que aquest puig havia d'ésser el de Sant Dalmau: St. M. CINGOLANI, *Historiografia, propaganda*, p. 621. M.T.F.]

1201. Encara que el cronista acaba de dir que el rei va passar a Hostalric alguns dies, no sembla que aquest matí pugui ésser altre que el del dia 13, segons la mateixa narració de Desclot, combinada amb les dates que acabem de donar.

1202. Matí del dia 14 d'agost.

atzemblers e ab cent cavallers en guarda. E passaren bé esperts e afrontats, que anc no trobaren qui res los dixés, ans los guardaven los francesos e es meravellaven així com si vessen un ase volar,¹²⁰³ mas no es pensaven gens que el rei d'Aragó fos allí. E En Ramon Folc e cells qui eren en l'establiment de Gerona conegueren bé que lo rei era allí, car bé es pensaven que null hom del món no gosaria passar allèn ne aventurar-s'hi tan fortment, si el noble rei d'Aragó no fos allí. Per què, aitant com los viren, cridaren tuit grans crits:

—Aragó, Aragó!

E cuidaven-se que el rei d'Aragó volgués ferir en la host. Mas lo rei passà gint e suau, segons que damunt és dit, esperant si li eixiria nengú; e quan viu que nengú no li eixia, ne altressí no era faedor que ell ferís en ells, pus ells qui tants eren no li deïen res, anà-se'n avant ab tota sa companyia, tro que la host del rei de França l'hagueren perdut de vista. E puis ell travessà per un camí e pujà-se'n atendar al puig de Tudella, de qui vos havem ja parlat damunt, e estigueren aquí tot aquell jorn.¹²⁰⁴

E lo rei de França d'altra part ajustà sos consellers e demanà'ls de consell qui creïen que fossen aquelles companyes. E tuit dixeren llur seny; e així com foren molts, foren de molts enteniments. Mas lo rei de França, quan tuit hagueren dit, dix son enteniment:

—Barons, jo he bé entès ço que cascú de vosaltres havets dit; e pot ésser que ço que algú ha dit sia veritat e s'esdevinga així. Mas jo no ho creu, ans me pens, salvo lo consell de vosaltres, que aquella companya que és allèn passada sien cavallers d'En Pere d'Aragó que van córrer al camí de Castelló d'Empúries, car per ventura han espiada alguna rècua d'atzemblers o alguna altra cosa en què els és vijares que puixen guanyar. Per ço façam així, si vosaltres ho tenits per bo: trame-tam-los detràs de cent tro a dos-cents cavallers per veure què faran; e tinguen llurs talaies ça e lla per los puigs e, si mester los és, facen-nos senyal; e, si ops n'hi ha més, trametrem-los companya; e, si per ventura en Empordà los podiem encloure, gran cosa seria.

Quan lo rei de França hac açò dit, atorgaren-li tuit son enteniment e consellaren que es fes enaixí. E ell mantinent hac e trià quatre rics hòmens de sa host e lliurà'ls cent seixanta cavallers ab llurs armes, tots los millors e los pus esperts que ell sabia en tota sa host; e anaren-se'n e feren així com lo rei los havia manat. E

1203. La ironia popular de Desclot pren aquí per vehicle aquesta dita tan viva encara en el nostre poble. [Cingolani creu que Desclot inventa alguns punts del seu relat per tal de maquillar amb un acte de valentia i de menyspreu a l'enemic una manca greu de mesures de seguretat. Crec, ben al contrari, que el relat de Desclot no maquilla en absolut la imprudència del rei; en realitat, queda ben aparent; no el pot qualificar directament d'arrauxat i d'imprudenc, però deixa que el lector tregui aquesta conclusió: St. M. CINGOLANI, *Historiografia, propaganda*, p. 622-623. M.T.F.]

1204. Dia 14 d'agost.

cuidaren-se que el rei d'Aragó fos entrat córrer en Empordà, e anaren-se'n via dreta vers Castelló d'Empúries e anc no trobaren negunes entresenyas ne nenguna certinitat del rei d'Aragó tot en aquell dia. E puis trameteren per munts e per plans e per puigs e per muntanyes, tota la nit següent, e encara no saberen del rei d'Aragó on era ne què s'era fet.

E lo rei d'Aragó, segons que damunt és dit, quan se fo atendat al puig de Tudella, estec tot aquell jorn, e puis al vespre féu donar civada als cavalls de bona hora; e, quan los cavalls hagueren rosa la civada e fo ben mitja nuit, féu ensellar lo cavall e vestí's unes espatlleres de sendat ab l'espasa cinta, sens altre guarniment, e ab deu o dotze cavallers qui el seguien partí's d'aquí e féu sonar la sua botzina per tal que tuit lo seguissen. E ell avallà-se'n per lo puig avall e tenc lo camí de Besoldó on volia anar aquell dia per endreçar e per ordenar aquí sa frontera. E los rics hòmens e los altres cavallers, qui oïren sonar la botzina del rei, conegueren que el rei se n'anava, meravellaren-se molt cor no els ho havia fet a saber, e feren tost e ivaç ensellar los cavalls e anc no foren a temps al guarnir, mas tots desguarnits meteren-se al camí; e erraren la carrera on lo rei se n'era anat, car lo rei se n'era anat per lo pla e ells prengueren per la muntanya.¹²⁰⁵

E ab lo rei, segons que damunt és dit, no havia pus de deu o dotze cavallers, entre els quals no havia negun ric hom, sinó Don Pedro, son frare, e un altre ric hom d'Aragó.¹²⁰⁶ E damunt, per la muntanya, eren aquests rics hòmens, primerament N'Ermengau, comte d'Urgell, e En Ramon de Montcada, senyor de Fraga, e En Simon de Montcada, fill del senescal de Catalunya,¹²⁰⁷ e En Pere de Montcada,

1205. Si la relació de Desclot és exacta, hi hauria hagut per part del rei precipitació o arrauxament, en partir d'aquesta forma, sense tenir aplegats amb ell els seus cavallers i els seus peons. I això hauria estat la causa del fet d'armes aduers que els esperava. Coll i Alentorn suggereix (ed. DESCLOT, v, p. 79, n. 8) que, "si el puig de Tudela era realment el de Sant Grau, el rei hauria anat pel fons de la vall de Llémena i els seus cavallers haurien passat pel camí carener de la serra que separa aquesta vall de la d'Hostoles". [Una anàlisi del camí que pogueren prendre els uns i els altres a: St. M. CINGOLANI, *Historiografia, propaganda*, p. 623-624. No crec que Desclot manipuli els fets, sinó que mira de lligar les informacions que té, potser imprecises i fins i tot contradictòries. M.T.F.]

1206. Pere, senyor d'Ayerbe, segons hem dit més amunt, cap. CLVII, n. 1172. Quant a l'altre ric-hom no hem trobat sinó Pere d'Aivar (reg. 57, f. 169 v.), i encara que originàriament devia ésser navarrès, devia tenir terres a Aragó, perquè el trobem al servei del rei Pere. [Efectivament, Pere d'Ayvar devia tenir terres a Aragó perquè figura en una convocatòria als nobles i mesnaders aragonesos durant la guerra amb Castella de 1296-1304, usada també el 1304 per defensar el regne de València contra una invasió de l'exèrcit de Granada: M. T. FERRER, *La incursió de l'exèrcit de Granada*, p. 100. És possible que fos parent seu un Ximèn d'Ayvar que el 1280 era sotscomanador de Montalbán, de l'orde de Santiago, comanador del Fadrell, al regne de València el 1285 i comanador de Montalbán el 1300: R. SÁINZ DE LA MAZA, *La orden de Santiago en la Corona de Aragón. La encomienda de Montalbán (1210-1327)*, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 1980, p. 94 i 153. M.T.F.]

1207. El senescal de Catalunya era aleshores Ramon de Montcada, senyor d'Albalat (ZURITA, llib. iv, cap. LXI), nebot del Ramon de Montcada mort a Mallorca. [Cf. l'arbre genealògic dels Montcada, senyors d'Aitona, a *Gran Enciclopèdia Catalana*, 10, p. 224 i les biografies incloses. Pel que fa als En-

senyor d'Aitona, e En Berenguer d'Entença e En Ramon de Cervera, senyor de Juneda, e En Berenguer de Puigverd e En Guerau de Cervelló e N'Alamany de Cervelló, son frare, e En Bernat d'Anglesola e tota l'altra cavalleria, que eren bé, entre aquests e aquells e uns e altres, quatre-cents vuitanta cavallers.

E los servents, que se n'anaven primers, foren-se tan cuitats per la muntanya, que quan foren al pla davallats, foren los primers lluny del rei, anant per la carretera on lo rei venia après bé mitja lleuga.¹²⁰⁸ E los cavallers damunt dits, qui venien per la muntanya, anc no pogueren saber ne oir negun ardit del rei tota aquella nit e eren tots despagats. E quan venc sus al matí, com l'alba declaria e el sol devia aparer sobre terra, ells foren sus alt en la serra d'una muntanya, e oïren tocar davant ells la botzina del rei, e regiraren-se e viren lo rei que era llajús, e hagueren gran goig, e davallaren-se'n a ell. E açò fo lo jorn sant de sancta Maria d'agost en l'any de nostre senyor 1285.¹²⁰⁹

E los servents, segons que damunt és dit, eren-se denantats per les dreteres de la muntanya e anaven-se'n tots primers. E sus, quan lo sol començà a eixir sobre terra, ells guardaren denant ells, viren sus al cap d'una serra on ells devien sempre pujar, aquells cavallers francesos de qui damunt vos havem parlat,¹²¹⁰ qui tot lo dia passat e la nit havien cavalcat damunt e davall per saber del rei d'Aragó no-ves. E com no l'haguessen trobat, llavors tornaven-se'n vers Gerona, a la host del

tença: F. CARRERAS Y CANDI, *Entences i templers a les muntanyes de Prades*, "Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona", II (1903-1904), p. 217-257. B. GARÍ, *El linaje de Entença en el Mediterráneo del siglo XIII*, XI Congreso di Storia della Corona d'Aragona. *La società mediterranea all'epoca del Vespro* (Palermo, 1982), Palerm, Accademia di Scienze, Lettere e Arti, 1983, Comunicacions, III, p. 151-164. Ramon de Cervera ha d'ésser el fill de Ramon (I), mort el 1275, i de Berenguera de Pinós; a més de senyor de Juneda ho era també de Castellldans, Puiggròs i Torregrossa: A. de FLUVIÀ, Arbre genealògic, *Gran Enciclopèdia Catalana*, 5, 42. Berenguer de Puigverd posseïa molts béns a les terres de Tarragona: Riudoms, Prenafeta, Figuerola, Miramar, Castellnou, Blancafort, etc. Fou benefactor del monestir de Poblet, on està enterrat: A. ALTISENT, *Història de Poblet*, Abadia de Poblet, 1974, p. 139, 166, 186. *Els castells catalans*, IV, p. 127, 193, 266 i 267. Guerau de Cervelló i Alemany de Cervelló eren germans, fills de Guillem (II). Guerau, que es casà amb Brunissenda de Cardona, era l'hereu, mentre que Alamany, que morí l'any 1300, rebé els castells de Querol i Montagut en feu del seu germà; estava casat amb Elisenda d'Anglesola: J. MIQUEL I LÓPEZ, *Els Cervelló, barons de Querol-Montagut a l'Edat Mitjana*, "Miscel·lània Penedesenca", XXVI (2001), p. 165-201, concretament p. 178. En Bernat d'Anglesola podria ésser el senyor de Miralcamp, d'una branca sortida dels Anglesola, senyors d'Anglesola: G. FELIU, *La baronia d'Utxafava*, arbre genealògic de la p. 259. M.T.F.]

1208. La manera desordenada com fou feta la sortida del rei es manifesta també en aquest avançament dels peons respecte als cavallers, en contradicció amb les més elementals providències bèl·liques.

1209. El dia de la Mare de Déu d'agost és el dia 15. Segons Coll i Alentorn, la junció del rei amb els seus cavallers degué tenir lloc en les immediacions de Sant Martí de Llémna (ed. DESCLOT, v, p. 80, n. 10).

1210. La serra de Finestres, a l'indret del Grau de Finestres, identifica Coll i Alentorn (ed. DESCLOT, v, p. 80, n. 12). Recordem que els cavallers no eren sinó cent seixanta, segons ha dit abans. El ms. de la Biblioteca Nacional de París diu: "ab d'altres qui ab ells se foren ajustats". De manera que serien més de 160. Segons el cronista NANGIS ("Hist. des Gaules", xx, p. 534) els caps en foren Raoul de Nesie, conestable de França, el mariscal Jean de Harcourt i el comte de la Marche.

rei de França, e així per cas de ventura eren-se esdevenguts allí. E los servents del rei d'Aragó damunt dits, qui viren aquells cavallers, no es cuidaven gens tuit que fossen francesos, mas deïen los uns que eren cavallers d'Aragó e que eren venguts damunt per lo camí de Vic,¹²¹¹ qui venien ajudar al rei d'Aragó; los altres deïen que ans eren N'Albert de Mediona, que eixia a carrera per acompanyar lo rei d'Aragó ab los cavallers qui eren en l'establiment de Besoldó;¹²¹² los altres deïen que ans eren francesos. E, mentre contenien així, dix un servent que hi havia, molt bo e espert, si bo n'havia ni espert en Espanya, e havia nom En Guillem Escrivà,¹²¹³ e aquell dia anava cavalcant sobre una euga a la geneta:

—Jo —dix ell—, qui só a cavall, iré tro en ells e iré'ls escosir qui són ne quants poden ésser.

Ab tant, punyí l'euga que cavalcava dels esperons e venc corrent tro sus als cavallers francesos; e quan los fo prop tro a mig git de pedra conec en los sobreseyants que francesos eren e pres-se a cridar a grans crits:

—Aragó, Aragó! Via als traïdors, que francesos són!¹²¹⁴

E los servents, que hagueren açò entès, lleixaren-se anar a ells ab pedres e ab llances e ab los dards. E els cavallers, així com a hòmens desesperats e que àls fer no podien, ajustaren-se tots en una mota e extremaren-se del camí, e tot gint e suau de llur pas cavalcaren anant poc a poc, e anaven tan estrets, que no paria que n'hi hagués seixanta, e sol no es desmallaven ne es desrengaven, mas que soferien los colps que los servents los faïen.

E los servents, com a folls, pensaven de despendre llurs armes, e los francesos cavalcaven poc a poc a anant; e quan viren que los servents hagueren quaix totes llurs armes despeses, cridaren:

—Monjoia, monjoia!¹²¹⁵

E desrengaren e lleixaren-se anar poderosament als servents, així que tots los desbarataren tantost. E los servents fugiren-se'n deçà e dellà per les muntanyes e gitaven-los pedres detràs, mas poc los valia.

E lo rei d'Aragó, segons que damunt és dit, era romàs detràs, que se'n venia cavalcant poc a poc ab tota sa cavalleria. E ell estant així, venc-li davant, cavalcant sobre un rossí, un frare de l'orde de Calatrava e dix-li així:

1211. Aquesta indicació pot ajudar a localitzar l'encontre. Els *Gesta Comitum* diuen que fou entre Girona i Banyoles (xxviii, § 42).

1212. Més amunt, cap. clvii, ha dit que Albert de Mediona estava amb seixanta cavallers armats, de frontalers, a Besalú.

1213. Aquest Guillem Escrivà era parent de Bernat Escrivà, el qui Coll i Alentorn ha identificat amb Bernat Desclot. Això explicaria aquest excepcional elogi que la crònica en fa en aquest punt.

1214. Si Guillem Escrivà va obrar així, va demostrar no ésser tan expert com diu Desclot, perquè en aquestes condicions l'atac dels servents a la cavalleria no podia sinó acabar en desastre. El que hauria calgut era avisar el rei i no atacar sense la intervenció dels cavallers catalans.

1215. Del crit de guerra dels reis de França: *Montjoie Saint Denis*.

—Sényer, acorrets i vaç! Que tots los servents qui van primers són perduts!

—E com? —ço dix lo rei—. Què és això?

—Sényer —ço dix lo frare—, ben cinc mília cavallers francesos qui els han donat salt aquí davant vós, part aquell puig, al pujant d'una serra.¹²¹⁶

E lo rei, qui oí açò, per ço car los demés cavallers eren desguarnits, aturà's per guarnir; mas apellà En Pere de Montcada, senyor d'Aitona, e dix-li que replegàs tots los cavallers que ja eren guarnits e que s'adenantàs tot primer per cabdellar los servents e que els fes esperar tro que el rei fos ab ells ab tota la cavalleria. E En Pere de Montcada replegà, entre uns e altres, tro a vuitanta cavallers, e adenantà's així com lo rei li havia manat. Mas no hi fo a temps; que com ell fo lla, los servents eren ja tots desbaratats, sí que ja en jaïen al camp bé vuit o nou. E En Pere de Montcada, qui viu açò, tramès missatge al rei que es cuitàs; e lo rei encara no era guarnit, mas tramès-hi En Ramon de Montcada, senyor de Fraga, tro ab seixanta cavallers. E En Pere de Montcada damunt dit venc esperonant tro sus als francesos e ferí ardidament sobre aquells; mas los seus cavallers no eren bé guarnits per ço cor no hi eren estats a temps al guarnir, e així moriren en aquella ferida quatre cavallers d'aquells qui eren ab ell venguts. E En Ramon de Montcada, qui viu que tots los servents eren desbaratats e que els cavallers se desmallaven tots, pres a través e volc esperar lo rei. Mas tantost com ell se fo regirat viu detràs si lo rei que venia tro ab cent cavallers; e ell, qui el viu venir, volc altre vegada ferir als francesos, mas un francès li venc de costa a juncta ab un bordó e ferí'l-ne entre les costelles, així que les cuirasses li esvaí e detràs li passà, per lo tou de les costelles, ben quatre dits.

Ab tant, lo rei fo aconseguít e venc ab sos cavallers esperonant ab llurs astes es-teses, e vengueren a junta als cavallers francesos e feriren ardidament sobre aquells, així que la primera ferida n'abateren bé seixanta ab lo colp de les astes, mas ells eren tan guarnits, que no havien pres altre mal sinó que eren caiguts, e no hi havia servents qui es mesclassen ab ells, sinó fort pocs, e així tornaren-se'n tuit en llurs selles, sinó tres o quatre qui romangueren al camp, qui moriren puis. E aquí, quan hagueren feta la junta ab les llances, segons que damunt és dit, mesclaren-se règeament e feriren-se ab les masses e ab les espases, de grans colps e de mortals, així que en tan poca d'hora no fo anc pus règea mescla, ne pus forta batalla, que aquella.

Entre els altres colps que s'hi feren, sí en féu lo rei d'Aragó tres molt bells e naturals; que així com vengueren a la primera juncta, lo rei anà ferir un senyaler francès qui portava una gran senyera vermella ab una barra blanca d'argent que hi havia de llong en aquella senyera. E el rei donà-li tal colp per mig lo pits, que no li

1216. Sembla que, per molt que exageri el frare, ha de tractar-se d'un error del text: els 160 cavallers, amb els que s'hi afegissin, no poden donar una xifra de 5.000.

valgueren cuirasses ne ausberg ne nengun guarniment que portàs, que bé li'n passà detràs mitja braça; sí que la senyera caec en terra. E los cavallers del rei d'Aragó, qui viren la senyera dels francesos caer, hagueren gran goig e tengueren tot llur fet per guanyat. Mas los francesos alçaren mantinent tres senyeres, així com a hòmens que es tenien per morts e no guardaven nulla res; mas que es defenien meravellosament e cridaven a grans crits:

—Monjoia, monjoia! Bons *xivallers*,¹²¹⁷ avant!

Entre els altres venc un navarrès qui era ab los cavallers francesos e vestia un ausberg de ferro ab son capmall e ab una cervellera en son cap; e viu que el rei d'Aragó los faïa gran mal de ses mans, acostà's a ell e tramès-li una escona muntera que portava en la mà, e donà-li tal colp sus en l'arçó primer de la sella, que de l'altra part li'n passà bé un dit. E no plac a Déu que li fes negun mal, car bé sapiats que si dos dits fos venguda pus alta l'escona, que ab lo rei que no era ben guarnit,¹²¹⁸ de part a part l'haguera tot passat sens tot si. E lo rei pres l'escona ab la mà e tirà-la tan fort, que dos trossos féu del ferro, sí que en l'arçó en romàs ben quatre dits. E d'açò fa testimoni cell qui açò reconta en aquest llibre, que veé la sella del rei e lo ferro que hi era romàs.¹²¹⁹ E puis lo rei punyí lo cavall dels esperons e acostà's poderosament vers aquell qui l'escona li havia tramesa e donà-li tal cop de la maça de coure sus al cap, que sempre l'abaté a terra mig mort per lo coll del cavall. E lo rei, qui viu que el cavaller aquell qui era caigut no era encara mort, ne ell no portava llança ab què el ferís, apellà un servent, per nom Guillem Escrivà, de qui vos havem ja parlat, e cavalcava sobre una euga a la geneta, e lo rei dix-li que davallàs e que ociés aquell cavaller. E lo servent davallà mantinent e mes tot son coltell per la petrina del cavaller que jaïa en terra, sí que mantinent morí. Mas, a l'encorbar que es féu a fer aquell colp, altre cavaller francès li fo vengut a la part d'amunt e tramès-li un bordó que portava e ferí'l per les llonzes, sí que el servent

1217. *Xivallers*, mot que vol correspondre al francès *chevaliers* 'cavallers'. [J. B.]

1218. El rei era mal guarnit, els cavallers eren mal guarnits, els servents havien perdut contacte amb els cavallers; tot indica fins a quin punt van ésser mal conduïdes aquesta expedició i aquesta acció. Contrast amb la serenitat i la disciplina que mostren els cavallers francesos.

1219. Únic passatge de la crònica en què Desclot s'avança per intervenir encara que sols sigui un moment i com a testimoni. Sens dubte, ell podria haver-se presentat com a testimoni d'altres fets; però aquest que tan directament afecta al rei Pere i a la seva vida, degué semblar-li l'únic en què el testimoniatge era necessari. El perill en què el rei va estar i el ferre de llança clavat en la seva sella foren causa de la versió recollida pels historiadors güelfs, segons la qual Pere el Gran hauria mort de les ferides rebudes en aquest combat, al cap de pocs dies i per no haver-se cuidat. Així ho reporten Primat, Nangis, la crònica de Saint Bertin, Villant, Ptolomeu de Luca, el *Chronicon Placentinum*, la *Chronica di Bologna*, etc. També la *Crònica general* castellana de 1344. Ja ZURITA va refutar la versió de la ferida en aquest combat (llib. iv, cap. LXV). [Cingolani ha completat la informació sobre l'episodi de les regnes del cavall tallades; segons les cròniques estrangeres que en parlen, les havia tallades el mateix rei per tal d'evitar ésser pres, mentre esperonava el seu cavall per sortir de la brega; sembla que el rei i els seus havien caigut en una emboscada: St. M. CINGOLANI, *Historiografia, propaganda*, p. 627. M.T.F.]

romàs mort al camp.¹²²⁰ E lo rei, qui viu açò, acostà's al cavaller qui havia mort lo servent e volc-li donar de la maça al cap, mas no el n'esdevenc, e ferí al cap del cavall e donà-li tal colp entre les orelles abdues del cavall, que el cavaller e lo cavall caigueren en terra tantost; sí que el cavaller anc puis no pujà en sella, mas que morí a pocs de dies quan la batalla fo finida. E aquell cavaller era molt honrat hom e de gran poder, e apellava'l hom lo senyor de Clarmunt.

E puis la batalla s'enfortí règement, mas los cavallers del rei d'Aragó per veritat havien gran regard que no hi hagués aguait, e per astre o per desastre llur se desbarataren los demás d'aquells; així que, quan venc a l'estret mercat, no es trobà lo rei al camp, ne hi eren romasos ab ell pus de vint-e-dos cavallers, entre els quals era Don Pedro, son germà, e En Berenguer d'Entença¹²²¹ e En Simon de Montcada, fill del senescal de Catalunya, e no hi hac més rics hòmens cor aquests. Mas lo rei ab aquests rics hòmens e ab aquells qui eren ab ell romasos ho menaren tan bé, que anc Rotllan no es menà mills en feít d'armes;¹²²² sí que no els romàs llances ne espases senceres. E puis, quan la batalla hac durada una peça, los francesos havien regard que no hi hagués aguait de cavallers del rei d'Aragó, e lo rei atressí havia regard que no hi hagués aguait de cavallers francesos; e així cascuns s'extremaren del lloc on la batalla era estada a una part, los uns deçà, los altres dellà. E lo rei, cavalcant en son cavall, acostà's lla on jaïen los cavallers morts al camp per regonèixer qui eren aquells que havia perduts de sa companya, e trobà que hi havia perduts dels seus hòmens tretze a cavall, entre hòmens de vila e cavallers, e dels francesos qui jaïen al camp, qui morts qui nafrats, vint-e-dos, entre els quals hi jaïen morts quatre rics hòmens que presaven més per la noblesa que havien, e era major dan, quan eren morts, que si hi hagués morts cinc-cents cavallers d'altres.

E quan lo rei hac regoneguts los seus qui jaïen al camp, entre els altres viu-hi jaer un burgès de Barcelona qui era seu e de sa casa, per nom En Romicó Durfort, lo qual lo rei amava molt per ço com era gran familiar seu en ses privadeses.¹²²³ E

1220. Cf. MUNTANER (cap. CXXXIV) que també explica aquest episodi, però afegeix que Guillem Escrivà volgué endur-se'n l'espasa del cavaller mort.

1221. Sabem que Berenguer d'Entença, senyor de Móra i Falset, va perdre el cavall en aquest combat i que el rei l'en va compensar amb 800 sous (21 octubre 1285; reg. 58, f. 71 v.).

1222. Cf. MUNTANER (cap. CXXXIV) que, descrivint aquest mateix combat, compara també amb Rotlà el cavaller sicilià Palmiero Abate, i el rei i altres cavallers amb Galeàs, Tristany, Lançalot i "els altres cavallers de la Taula Rodona".

1223. Possiblement es tracta d'un Romicó que apareix ja alguna vegada en el seguici de Pere el Gran llavors que no era sinó infant (vegeu reg. 33, f. 24); MIRET, *Itinerari de Jaume I*, p. 406). Devia pertànyer a la noble família Durfort, entre els membres de la qual trobem un Romeu Durfort, que fou batlle i veguer de Barcelona i també batlle de Piera, Caldes i Llagostera (vegeu MIRET I SANS, *Itinerari de Jaume I*, índex). Romicó és un diminutiu de Romeu. Podem conjecturar que els dos personatges devien ésser pròxims parents, potser pare i fill, o avi i nét, perquè sabem que Romeu ja era mort en 1269 i que tenia un fill anomenat Guillem, reboster del rei Jaume, Romicó podria ésser fill d'aquest. [A la nota 637 del *Llibre dels Feits*, ja hem indicat la bibliografia sobre aquesta família: C. BATLLE, *La casa*

lo rei viu-lo que jaïa sots l'escut e encara no era ben mort, ans visquera, si hom lo'n pogués llevar. E lo rei tocà'l ab lo cap de la maça en l'escut e viu que es menava e estengués un petit; e el rei, qui ho viu, hac-ne gran pietat e volc davallar a ell e que'l se'n pujàs al coll del cavall. E, així com ell volc davallar, cridà un cavaller a grans veus:

—No davallets, sényer, no davallets per res, que la regna del cavall és trençada per colp d'espasa, a mon semblant!

E lo rei, qui ho oí, tornà-se'n als seus, e davallà un cavaller, per nom En Tomàs de Vernet, e nuà-li la regna; mas per ço com la regna era nova e grossa no es poc tenir, que sempre fo desnuda.¹²²⁴ E així lo rei hac-s'hi a davallar e nuà-la's ell mateis; e puis, gint e suau, ab sos cavallers qui ab ell eren romasos, partí's d'aquèn e pujà-se'n sus alt en la serra a l'altra companya que llassús l'esperaven. E els francesos estegueren-se que no gosaren anar avant ne atràs, que havien paor d'aguait, tro que viren que el rei ab sa companyia los fo lluny prop d'un miller; e llavors vengueren al camp on la batalla era estada e llevaren cells qui es volguerren e tornaren-se'n ab gran goig, jatsia que, llevada l'honor que hagueren de llevar lo camp, haguessen pres a vint vegades sens comparació més mal que feit no havien, segons que damunt és dit.¹²²⁵ E lo rei d'Aragó aquell dia venc-se dinar a un lloc que ha nom Sancta Pau; mas anc no veés tan alegre hom ni tan joiós ni tan estatger, com lo rei fo aquell dia.

Ara lleixa a parlar lo llibre del rei d'Aragó e parlarà de la host del rei de França e d'En Ramon Folc e dels altres qui eren en l'establiment de Gerona.

barcelonina en el segle XIII: l'exemple de la família Durfort, a La ciudad hispánica durante los siglos XIII-XVI (La Rábida, 1982), II, Universidad Complutense de Madrid, 1985, p. 1347-1360, i *La casa i els béns de Bernat Durfort, ciutadà de Barcelona, a la fi del segle XIII*, "Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia", 9 (1988), p. 9-51. P. ORTÍ, *Renda i fiscalitat*, p. 117, 228, 628. St. BENSCH, *Barcelona i els seus dirigents 1096-1291*, Barcelona, Seminari d'Història de Barcelona-Proa, 2000, p. 266, 278-280, 297-298, 338-339, 348. Sobre els béns, importants, dels Durfort a Molins de Rei: J. FERNÁNDEZ TRABAL, *Política, societat i economia en una vila catalana medieval. Molins de Rei 1190-1512*, Molins de Rei, Ajuntament, 2005, p. 42, 44, 46, 68, 72-74, 79-83. Cal afegir-hi: D. GUASCH I DALMAU, *Els Durfort, senyors del Baix Llobregat al segle XIII*, "Quaderns d'Estudis Santjustencs", 1, Ajuntament de Sant Just Desvern, 1984. M.T.F.]

1224. També Muntaner reporta aquest episodi de les regnes tallades (cap. CXXXIV) i recomana l'ús de dues regnes, una de les quals hauria d'ésser de cadena.

1225. Amb aquestes consideracions Desclot vol atenuar el resultat advers del combat. MUNTANER (cap. CXXXIV) va més lluny i el converteix en una victòria i fa que els catalans llevin el camp. L'anònim autor dels *Gesta Comitum* no amaga la desfeta (capítol XVIII, § 42): "Quamobrem de regis nostri militibus usque ad duodecim perierunt et plures fuerunt vulnerati; et novercante fortuna, quae non manet omnibus semper una, eclipsim illa die patitur sol victoriae, qui in omnibus aliis victoriis semper apparuit gloriosus". No cal dir que els cronistes francesos i els güelfs abans citats (n. 1219) adjudiquen la victòria als francesos.

CAPÍTOL CLX. DE LA PESTILÈNCIA DE LES MOSQUES
QUE DÉUS TRAMÈS SOBRE LOS FRANCESOS

Diu lo conte que, quan la host dels francesos hac estat un llong temps e tengueren assetjada la ciutat de Gerona, en l'endemig hagueren gran mal pres los francesos en aquella host e prenien tot dia per raó de les mescles e dels assaigs e de les esdemeses que els faïen los frontalers que el rei d'Aragó havia posats a Besoldó e Hostalric e en los altres llogars de la frontera, e per les requestes que els faïen tot dia cells qui eren en l'establiment en la ciutat de Gerona; e nostre Senyor d'altra part, qui tota vegada mantén los humils e puneix los ergullosos, tramès-los damunt en aquella host pestilències e malalties e fam e totes males ventures. Car primerament los tramès pestilències de mosques que hi hac, tantes, que en el romament del món no foren anc vistes tantes ensems; e eren mosques ben tan grosses e tan grans com una glan, e entraven per les narils als cavalls e davall per lo ses, que no hi valien mantes ne tanques de cuir ne nengun giny que fessen que els ho poguessen vedar; e, mantinent que els eren entrades per un dels llocs damunt dits, no hi havia tan forts ne tan poderós cavall que tantost no caigués a terra mort fred, així que bé en moriren en aquella host, per aquelles mosques, quatre mília cavalls de preu e ben vint mília d'altres, sens tot si, que anc la plaga que Déus donà en Egipte al rei Faraó no poc ésser major que aquesta.¹²²⁶

E enaprés Déu donà sobre les gents d'aquella host diverses malalties e mortaldats, així que el terç d'aquelles gents tan grans, e especialment dels comtes e dels barons, moriren de diverses malalties que Déus los donava, que no hi bastava hom a sebollir, tants ne morien tots dies. Per què, si vergonya no els fos, se'n foren tornats los francesos volenters en llur terra e no ho volgueren haver començat per neguna res d'aquest món; mas, pus fet s'era, hagueren estar així entrò que Déus los donà sentència definitiva, e morí lo rei de França, e els altres foren desbaratats e ahontats, segons que oirets.

Mas lleixaré açò e parlaré dels altres afers.

1226. Aquesta mortandat a causa de les mosques va donar origen a la llegenda de les mosques de sant Narcís, de la qual ni Desclot, ni Muntaner, ni els *Gesta Comitum* no parlen per a res. Els *Gesta* ja parlen, però, de profanació del sepulcre del sant, si bé sense relacionar-la amb les mosques. Són els cronistes italians Bartolomé Neocastro i Nicolao Speziale els primers a dir que les mosques van sortir del sepulcre de sant Narcís. I Pere Tomic, ja en el segle xv, les fa sortir del nas del sant. És el primer cronista català que relaciona la plaga de les mosques amb la profanació del sepulcre i amb el cos del sant. L'al·lusió a les plagues d'Egipte, que trobem en Desclot, també en *Gesta Comitum* (xxviii, § 43). Documentalment, tenim alguna referència a cavalls que moren per malalties diverses (reg. 58, f. 70, 72, 73). [Cingolani ofereix els textos de les diferents cròniques tant franceses com italianes, com catalanes, que parlen de les pestilències que castigaren l'exèrcit francès, tant els homes com els cavalls, i en particular, de les mosques que les transmeteren i el nexxe que algunes establiren entre les mosques i la profanació del sepulcre de sant Narcís: St. M. CINGOLANI, *Historiografia, propaganda*, p. 629-635. M.T.F.]

CAPÍTOL CLXI. COM LO REI DE FRANÇA FÉU FER UNA GRAN CAVA
PER ENDERROCAR LO MUR DE LA CIUTAT DE GIRONA

Quan lo rei de França hac estat molt en lo setge de Gerona e viu que no acabava res per combatre a escut e llança ne per tirar de ginyes, que hi tiraven ben set o vuit, ordenà ab son consell que faés fer una cava dejús lo mur de la ciutat per tal que caigués; car bé veïa que d'altrament no podia res acabar de son enteniment. E los maestres, de mantinent, qui sabien fer aquella cava, per cas de ventura esdevengueren sempre en aquell lloc on lleu la podien fer; perquè en negun lloc de la ciutat no es podia fer, si allí no es faés, per ço cor la ciutat de Gerona és tota posada sobre roca ferma. E los maestres faeren la cava, gran e llonga, e estalonaren lo mur; mas En Ramon Folc, qui sentí açò, féu semblant que res no en sabés, e, d'altra part, de grans pedres e de grosses que trobaren en la vila faeren un gros mur de pedra seca dins aquell que ja hi era,¹²²⁷ així que, quan los mestres del rei de França hagueren estalonat ab gran afany lo primer mur, e aquell puis fo caigut, ells viren que altre mur hi havia dins, lleixaren-se de la cava a fer, car bé veïen que no tenia via ço que faïen, si ben los havia costat tot lo món.

CAPÍTOL CLXII. DE LES GATES QUE EL REI DE FRANÇA FÉU FER

Enaprés lo rei de França fo molt despagat d'açò e féu fer un giny que hom apella gates, que era tot embarbotat e encuirat de cuirs de bou e de grossa fusta, en guisa que hom se podia acostar al mur de la ciutat per començar la cava pus prop.¹²²⁸ E quan aquelles gates foren feites e aparellades al peu del mur, una nit, sus al capvespre, En Ramon Folc féu aparellar tro a cinc-cents servents, tots guarnits e coberts de ferro, ab llurs escuts abraçats, e portà cascú un cantarell plen d'oli en l'una mà e en l'altra un falló de tea; e isqueren aquests servents de la ciutat ben espertament ab los fallons encesos. Ans que els francesos de la host se fossen regoneguts, ja foren vençuts los servents a les gates e hagueren-les untades ab aquell oli que portaven, e tantost meteren foc, ab aquells fallons que portaven, a les gates, e cremaren-les totes ab lo mestre que les havia fetes e ab alguns d'altres que dormien llàins, sí que anc nengú de la host no hi gosà venir ne acostar-se per defendre. E puis los servents tornaren-se'n en la vila sans e salvs, sens mal que no hi hagueren pres.¹²²⁹

1227. Cf. amb el cap. XLII, on es veu com els sarraïns feïen el mateix durant el setge de Mallorca per Jaume I. Sobre l'estalonament dels murs o les torres, vegeu DESCLOT, cap. XLI-XLVI, i *Llibre dels Feits*, § 72.

1228. Pel que es veu, les *gates* eren com unes garites portàtils, ben cobertes i reforçades, de manera que poguessin resistir els projectils que els llancessin des dels murs. Protegits per les *gates*, els assetjants podien acostar-s'hi i treballar.

1229. Com ja fa observar Coll i Alentorn (ed. DESCLOT, v, p. 97, n. 1), aquest episodi és confirmat pel cronista francès Guillaume de Nangis, fins i tot en el detall de la mort del mestre d'enginyers, constructor d'aquestes *gates*: "quidam ex civibus, de muris hoc percipientes, nocte quadam de urbe egressi,

CAPÍTOL CLXIII. DELS CASTELLS E DELS CADAFALS
QUE EL REI DE FRANÇA FÉU FER

E el rei de França fo molt irat, veé que açò no li valia res, féu fer cadafals e castells de fust e féu-los acostar al mur ab hòmens que metia en aquells castells per combatre lo mur. Mas los ballesters sarraïns, qui eren dins la ciutat, havien llurs bones ballestes de dos peus e faïen en guisa que negun no podia traer lo cap ne la mà en aquells castells ne cadafals, que sempre no fos ferit de dues o de tres tretes; e així negun no hi gosava parer, tant los faïen paor les ballestes dels sarraïns.

Car un dia un honrat comte francès era malalt en la host e, per tal que fos pus segur, jaïa en son llit en una església¹²³⁰ que era prop lo mur de la ciutat de Gerona, la qual lo rei de França li havia lliurada per tenda, per tal car era honrat hom e que allí pogués fer a sa guisa. E, mentre que ell jaïa així malalt en son llit, un sarraí ballester lo viu del mur de la ciutat per la fenella de les portes d'una finestra que era en aquella església; e lo servent, que el viu així jaure malalt, jurà per sa llig que ell li daria tal abeuratge a beure, que sempre seria guarit. E esmà per on li poria tirar que no l'erràs, e no trobà negun lloc sinó aquella fenella que no havia pus d'un dit e mig d'ample. E quan viu que àls no podia fer, ne altre lloc no trobava, aparellà bé sa ballesta e esmà bé lo malalt e veé'l que seïa en son llit e que li estava un escuder davant ab un ventall de ploma de paó per ostar les mosques, e aquell comte malalt que tenia una escudella d'argent plena de brou que bevia. E quan lo sarraí l'hac bé aesmat va desaparar sa bona ballesta de dos peus que tenia e passà la treta per aquella fenella de les portes de la finestra e donà tal colp a l'escuder que tenia lo ventall per la mà, que ultra passà la treta e puis anà ferir lo comte qui bevia lo brou e donà-li tal colp per los pits, que ultra passaren les empenes de l'altra part, sí que sempre caec en sobines mort fred.¹²³¹

E d'aquella hora ençà los francesos temien més los sarraïns ballesters que neguns altres que fossen dins la ciutat de Gerona, que anc no gosaren emparar los castells e los cadafals que lo rei de França havia fets fer prop lo mur.

CAPÍTOL CLXIV. COM LO REI DE FRANÇA FÉU FER ESCALES

E el rei de França, qui viu allò, fo molt dolent e despagat, car negun giny que faés fer res no li valia. E, hagut son consell, féu bastir grans escales e altes, de posts grosses e ab escalons redons, per tal que pujassen al mur. Mas En Ramon Folc, qui conec açò, féu fer entorn lo mur, sus alt, a moltes parts, un giny que hom apella

combusserunt ingenium et magistrum qui illud fecerat suffocarunt" ("Hist. des Gaules", xx, p. 534).

1230. No pot ésser sinó l'església de Sant Feliu.

1231. Aquest és un dels fets que acostumen a esmentar-se quan es vol ponderar la destresa dels ballesters sarraïns.

llebreres, e és ab una gran biga, e cascun cap a una gran mola de pedra redona, e puis carrega bé hom la biga de pedres, per tal que haja gran feixuguesa. E com aquests ginys foren fets dins e les escales defora, ordenaren los francesos que donassen batalla e que muntassen per les escales. Lo dia de la batalla En Ramon Folc féu manament que nengú, per aïna que en veés, no tiràs ab pedra, ni ab cairrell ne ab neguna res, tro que ell faés tocar l'anafil,¹²³² ans fessen tuit semblant que nengú no hi hagués; e així fo feit. E, quan venc que els francesos hagueren dreçades e acostades les escales al mur e viren que negú no els ho defenia, cuidaren-se que aquells de llains se'n fossen fuits amagadament la nit traspasada e van pujar ab gran goig per les escales amunt. E quan n'hac pujats en les escales de tres-cents cinquanta en quatre-cents e foren ja bé al mig lloc, En Ramon Folc féu tocar l'anafil, e los de llains van gitar les llebreres damunt dites per les escales avall e llevaren-les així e buidaren-les, que tots quants hi eren pujats, tots anaren a terra, qui ab la cuixa, qui ab la cama, qui ab lo coll, qui ab lo braç pecejat, que anc nengú no n'escapà sencer, que tots mala hi pujaren e anc puis no els pres desig d'escales a fer.

CAPÍTOL CLXV. COM LO REI DE FRANÇA FÉU PARLAR PLET
A EN RAMON FOLC, E COM EN ROGER DE LLÚRIA AB L'ARMADA
QUI ERA EN SICÍLIA VENC EN BARCELONA

E el rei de França, qui viu que tot son poder, ne tot son giny, res no li valia, tenc-se molt per escarnit e per gaubat, car tant hi havia treballat e despès, e tantes persones perdudes sobre aquella ciutat, e res no havia fet. Ab tant, apellà lo comte de Foix e dix-li així:

—En comte, pus males gents ha en la terra d'En Pere d'Aragó que nós no ens pensàvem. Vós veets quant havem ací estat¹²³³ e quant nos costa debades; e res no havem fet ne creu que façam jamés per força, si algun plet no parlam, en guisa que no romangam ahontats. D'on jo us man que anets parlar ab En Ramon Folc, qui és vostre parent, e assajats-lo si us retria la ciutat per precis ne per amor ne per servei ne per menaces ne per temor; e feits aquell pleit que puscats ab ell.

Quan lo rei de França hac fet aquest manament, anà-se'n lo comte de Foix ab En Ramon Roger e venc parlar ab En Ramon Folc. E devets saber que en aquella saó havien gran destret en la ciutat de Gerona, de vianda, per ço car ja havien despesa aquella que el rei hi havia mesa; per què En Ramon Folc no sabia què es faés, car ben veïa que a retre s'hauria per destret de vianda.¹²³⁴ E, quan lo comte de Foix

1232. “Et gens urbis super muros constituta se sagittis ea grossis lapidibus peroptime defendebant”, escriu el cronista francès NANGIS (“Hist. des Gaules”, xx, p. 534), confirmant la defensa descrita per Desclot.

1233. Des del 27 de juny fins a mitjan agost.

li hac dites les paraules que vijares li fo, En Ramon Folc n'hac gran goig, per ço car lo pleit movien de la part del rei de França, e ans que resposés retenc-se acord de tres dies.

E, entretant, dins aquells tres dies, tramès un troter amagadament al rei d'Aragó per què li féu saber lo destret e la fretura que havien en la ciutat e aitambé lo pleit que el rei de França li havia fet parlar. E el rei d'Aragó, qui sabé açò e veé que En Ramon Folc no podia àls fer e que bé n'havia llevat son deute, tramès-li a dir que fes aquell plet que pogués, salvo que esperàs vint dies, e, si dins aquells vint dies lo rei d'Aragó li havia pogut metre vianda dins Gerona, que no fos fait lo pleit.

E puis, quan En Ramon Folc hac haguda la resposta del rei, reté respost al comte de Foix d'açò que parlat li havia, e après de moltes paraules que hi hac deçà e dellà lo pleit se parlà en aquesta manera: que En Ramon Folc dins vint dies comptadors del digmenge a avant lliuràs la ciutat de Gerona al rei de França,¹²³⁵ així que, en aquells vint dies e, puis, de sis dies, nengú no hi entràs dels francesos, mas que els de llains poguessen haver aquells sis dies per escombre; e llavors, com aquells sis dies fossen passats,¹²³⁶ que En Ramon Folc, ab tots sos cavallers, e ab tota l'altra companya, e ab totes llurs armes, e ab tot llur arnès e ab tota llur roba, que se'n poguessen anar sans e salvs, sens tot embarg que hom no els faés, e puis que el rei de França pogués entrar en Gerona ab los seus, a tota sa voluntat. E, si per ventura dins los vint dies damunt dits lo rei d'Aragó, o altra per ell, podia metre vianda, malgrat del rei de França, dins la ciutat de Gerona, que no hi hagués res fet, ne el plet damunt dit no hagués nenguna valor.

E quan aquestes paraules foren atorgades entre En Ramon Folc d'una part e lo comte de Foix de l'altra, per nom del rei de França, foren-ne fetes cartes públiques, jurades e atorgades per abdues les parts;¹²³⁷ e d'aquella hora a enant los fran-

1234. Recordem que el rei, segons DESCLOT (cap. CLIII), havia dit al vescomte de Cardona que li deixaria "prou vianda d'allí a la festa de Nadal". Fa estrany que ja a mig agost es trobi totalment desproveït. Però les constatacions franceses un cop els assetjats van entrar a Girona confirmen les afirmacions de Desclot (vegeu NANGIS, "Hist. des Gaules", xx, p. 536). També els *Gesta Comitum* ens parlen de la "carestia omnium nimia et mortalis" (xxviii, § 44). [La carestia existent a la ciutat féu sospitar els francesos que o bé el comte de Foix havia traït el rei de França per tal d'afavorir el seu parent, el vescomte de Cardona, o bé que s'havia deixat enganyat i no havia tret profit de la situació de necessitat en que es trobaven els assetjats: St. M. CINGOLANI, *Historiografia, propaganda*, p. 637-638. M.T.F.]

1235. Aquest diumenge deu ésser el dia 19 d'agost, perquè el rei, al cap de pocs dies de tenir notícies del vescomte de Cardona, ordena, com diu tot seguit, el proveïment de Girona assetjada. Aleshores el rei era a Hostalric, segons la crònica, i, en efecte, sabem que hi fou del 22 al 24 o 25 d'agost. Així els assetjats s'haurien de rendir el dia 8 de setembre i fins al 14 podrien sortir.

1236. Partint de la data del 19 de setembre, això duria al 25.

1237. Segons Coll i Alentorn (ed. DESCLOT, v, p. 105 i i, p. 101), sembla que Desclot hauria extractat ací aquestes cartes públiques. I addueix, en suport de la seva tesi, el passatge en què Nangis extracta les condicions proposades pels assetjats, que coincideixen essencialment amb les que indica Desclot.

cesos no combateren Gerona, sinó que s'estaven defora, al setge, per guardar que no hi pogués hom metre vianda.

E lo rei d'Aragó, qui sabé que aquest pleit era parlat, pensà's d'aparellar com pogués metre vianda en Gerona dins los vint dies damunt dits, e mantinent féu molre ben sis mília quarteres de forment en farina, e féu fer molts sacs sotils en què mes aquella farina; e eren los sacs tan sotils, que un servent ne podia ben portar un en sos braços, que no li calia lleixar ses armes. E era ordenat així: que a dia sabut devien ésser tots los cavallers e totes les hosts a Besoldó justades, e una nit, a no sabut, que ferissen una companyia de cavallers en la host dels francesos; e mentre los francesos correrien d'aquella part de la host, que els servents, qui eren ben quinze mília o plus, s'acostassen al mur de Gerona, e cascuns dels servents portassen un d'aquells sacs de farina e gitassen-los al peu del mur e puis tornassen-se'n. E açò podia's fer lleument ab l'ajuda que aquells de llains los farien.

E quan lo rei hac estat alguns dies en la vila d'Hostalric en aquestes coses ordenar, un dia, ço és a saber, lo jorn de la festa de sant Bartomeu,¹²³⁸ mentre ell s'anava deportant cavalcant en son cavall, gran matí, per uns plans qui són sots la vila d'Hostalric, venc tost un missatge davant ell, qui era porter seu, per nom Esteve de Seta,¹²³⁹ e dix-li així:

—Sényer, albíxeres me donats, que bones noves vos aport.

—Digues —ço dix lo rei— de part de Déu ço que saps, que tu les hauràs.

—Sényer —ço dix lo porter—, sapiats per cert que jo partí esta nit que passada és de la ciutat de Barcelona a hora de mitja nit; e, quan jo en partí, eren venudes e arribades trenta galeres de l'armada de Sicília ab En Roger,¹²⁴⁰ qui és almirall, qui les ha amenades, e són les mills arresades que anc fossen vistes en negunes parts. E devien-ne venir no em sé quantes encara, que eren romases detràs per llevar bescuit e vianda, per tal com aquestes trenta galeres han estat sobre mar un gran temps e han despesa la vianda; car sapiats per cert que peça ha que foren venudes en esta terra, mas, mentre se'n venien costarejaren la ribera de Nàpols e tota aquella encontrada e passaren davant una ciutat qui ha nom Es Cotró,¹²⁴¹ e quan aquells de la ciutat no volgueren retre la vostra llau ne cridar a vós per senyor destruíren tot aquell lloc, e ermaren bé tres jornades de terra tot entorn, e han gastat tot lo principat de Taranto e han fet tant de mal a vostres enemics e han tant

1238. Sant Bartomeu és el 24 d'agost. El rei hi era, en efecte, segons acabem de dir (n. 1235).

1239. "La documentació —escriu Coll i Alentorn (ed. DESCLOR, v, p. 107, n. 7)— ens mostra precisament aquests dies que un porter, de nom Esteve de Seta, estava al servei del rei".

1240. Degueren arribar, doncs, el dia 23 d'agost de 1285. Ja en el mes de maig el rei havia demanat a Roger de Llúria dotze tarides i trenta galeres per a combatre el rei de França (vegeu més amunt, cap. CLVII, n. 1185).

1241. Cotrone, a la costa oriental de la Calàbria. Altres manuscrits, com el de París, callen el nom de la població.

guanyat ab ells, que no poria ésser dit ne esmat.¹²⁴² E aquests noves són certes, e creets-ho bé, sényer, per veritat.

Quan lo rei d'Aragó hac enteses aquestes noves fo molt alegre e pagat, e punyí lo cavall que cavalcava dels esperons e menà'l un poc per lo pla e féu bé semblant d'hom alegre; e ab tant anà's dinar. E quan hac un poc dormit¹²⁴³ no ho trigà pus, féu ensellar e cavalcà tota la nit següent, així que en hora de matines sonades fo en la ciutat de Barcelona, en son palau, e reposà's aquí tro l'endemà matí que era dissabte.¹²⁴⁴ E al matí ell cavalcà riba mar per veer les galeres qui eren vengudes. E les galeres foren totes trenta, l'una prop l'altra, del lats arregades, e eren mills aparellades que anc galeres no foren, car trobàrets-les totes pintades ab senyal del rei d'Aragó e de Sicília, e escuts que hi havia, tants de popa tro en proa a dues parts, que no n'hi podien més caber; e entre dos escuts havia una ballesta. Puis estaven les banderes e els penons per l'orla de les galeres, de popa tro sus en proa a totes parts, e bells draps de preset vermell e de seda, qui estaven estesos sobre los castells en la popa de les galeres, que quaix no poria ésser dit, tan ricament ne tan noble eren aparellades.¹²⁴⁵ E quan lo rei les veé hac-ne gran goig, e no fo meravella; e tots los sicilians que eren venguts en les galeres de Sicília atressí havien gran goig de la sua vista.

E lo rei tramès aitantost missatge a En Ramon Folc com li faia saber de l'armada que era venguda e atressí que, pus així era, que fes aquell pleit que pogués ab los francesos, que, si ben se perdien ara Gerona, que ells la cobrarien en breu ab l'ajuda de Déu. E puis lo rei ordenà tot aquell dia ab En Roger quin ardit farien per mar. D'on lleixarem a parlar dels fets e dels ardots de la terra e parlarem de l'armada del rei d'Aragó e de Sicília e de l'armada del rei de França e de les batalles que hagueren sobre mar.

CAPIÍTOL CLXVI. COM EN ROGER DE LLÚRIA AB L'ARMADA
DEL REI D'ARAGÓ DESBARATÀ L'ARMADA DEL REI DE FRANÇA

Diu lo conte que, quan les onze galeres del rei d'Aragó hagueren desbaratades e vençudes aquelles vint-e-quatre galeres del rei de França, segons que damunt és

1242. Aquesta campanya és la que descriu MUNTANER, cap. CXVI. És, però, molt anterior a la vinguda de l'estol a Catalunya. És de l'agost de 1284.

1243. Una altra confirmació del costum que Pere el Gran tenia de fer migdiada.

1244. Hauria cavalcà, doncs, tota la tarda del dia 24 i hauria arribat a Barcelona a mitjanit (matines). Hi ha documents expedits pel rei a Hostalric i a Barcelona el 25, que era realment dissabte. Això pot contradir una mica la narració de Desclot. El rei podria haver sortit al matí del 25 d'Hostalric i ésser a la tarda a Barcelona. Però cal no oblidar que a vegades la cancelleria reial encavalca així la datació dels documents.

1245. Vet aquí una bella descripció de les galeres, amb alguns dels seus detalls més vistents. Es té la sensació que Desclot descriu sota la impressió que la vista de l'estol li ha produït.

dit, e foren tornades a la ciutat de Barcelona ab gran goig e ab gran alegria, que mantinent, per tal que els mariners no anassen deçà e dellà e no s'amagassen, En Ramon Marquet e En Berenguer Malloí, almiralls d'aquelles, feren recollir tots los mariners e armaren les deu galeres d'aquelles onze, car l'una hagueren a lleixar per tal car era règeament cascada, e així estaven-se sorgides en la platja sobre les àncores, denant la ciutat de Barcelona.

E, quan hagueren aquí estat alguns dies, partiren-se d'aquí e acostaren-se a amunt, vers aquella part on eren les galeres e l'armada del rei de França, per aventura si porien guanyar ab ells així com havien fet d'altres vagades. E quan foren davant un lloc que ha nom Sent Pol des Maresme, qui és assats prop d'aquell lloc on era l'armada del rei de França, tiraren les galeres en terra per ço que les espalmassen e que estiguessen aquí tro haguessen avinentesa que poguessen fer algun bon ardit. E, quan les galeres del rei d'Aragó foren en terra, un fals prior d'aquell monestir qui era aquí prop lo port, qui havia nom Sent Pol e era de l'orde de Cartoixa,¹²⁴⁶ per tal que pogués caber en gràcia del rei de França e del cardenal, tramès-los a dir ab son missatge que deu galeres del rei d'Aragó havia aquí a Sent Pol e que les havia tirades en terra per espalmar; d'on, si venir-hi volien, que es cuitassen ivaç, que les galeres e los hòmens porien leument haver.

Quan lo rei de França sabé açò e que el rei d'Aragó no havia sinó aquelles deu galeres a neguna part, féu desarmar tota la sua armada sinó vint-e-cinc galeres, les quals armà d'hòmens triats e llests de tots los altres, e aparellà-les e arresà-les així, que bé portaven aparellament de quaranta galeres; e féu-se venir los almiralls seus e dix-los així:

—Barons, gran vergonya devets haver tuit ensems, car onze galeres de Pere d'Aragó, qui eren armades de vil gent e de mal arresada, desbarataren l'altre jorn vint-e-quatre galeres de les nostres, e fugís vosaltres que hi érets e vencés-vos per aquella vil gent. Per què hauria gran sospita, si Pere d'Aragó fos ric, que no n'haguéssets pres son servir; mas creu que no sia sinó flaquesa de cor. Per què no és mester que així es faça devuimés, car devets saber que jo he hagut missatge d'un prior, qui ha nom prior de Sant Pol, que aquí, davant lo seu monestir, són vengudes les deu galeres de Pere d'Aragó que són en terra per espalmar e han-hi estat bé dos jorns. D'on vos dic e us man que ab aqueixes vint-e-cinc galeres anets a aquelles e, sí les sabiéts seguir per tot lo món, null temps no tornets ací tro que les m'amenets preses ab los hòmens que hi són; e no auciatz los hòmens, si guardar-vos en podets, car més valrà que puis los justiciem a nostra voluntat e els retam

1246. Ara no existeix el monestir, sinó una ermita: la de Sant Pau. Coll i Alentorn fa observar (ed. DESCLOT, v, p. 111, n. 1) que "les galeres catalanes devien estar tirades en terra en el mateix indret on avui treuen les barques els pescadors santpolencs, davant l'estació del ferrocarril, abrigades de la tramuntana per la Punta que arrecera el port pel nord-est".

guardó del mal que ens han fet. E sapiats per cert que, si null temps tornats denant mi menys de les galeres preses, tots quants ne pusca aconseguir de vosaltres vos penjaré en un pal, car gran vergonya seria, si deu galeres estorcen a vint-e-cinc així armades com aquestes que jo us lliuraré.

—Sényer —ço dixeren los almiralls—, tot ço que vós deïts és veritat e atorgamvos-ho, que gran desventura és nostra, car així ens desbarataren l'altre jorn les galeres de Pere d'Aragó. Mas ara, pus que així és, o morrem tots o ans que vinguen sis jorns haurem ací amenades preses aquelles galeres que vós deïts que són a Sent Pol. E d'açò no us cal més parlar, que o tuit hi morrem o nós les vos amenarem sus ací.

Ab tant, partiren-se los almiralls davant lo rei de França e vengueren-se'n a la mar e recolliren-se ab tota llur companya en les galeres, e ab gran alegrança partiren-se d'aquí.

En aquesta saó les trenta galeres de l'armada de Sicília eren ja vengudes a Barcelona, mas no havien sabuderia d'aquelles del rei de França. E açò fo un digmenge a vespre¹²⁴⁷ que En Roger, almirall de les trenta galeres del rei d'Aragó, se partí de Barcelona ab aquelles galeres a hora de prim son, e feren-ho a saber als almiralls d'aquelles deu galeres que eren a Sent Pol, e així hagueren gran goig, e ajustaren-se totes e foren per nombre quaranta cossos de galeres, e entre llenys armats e barques armades e sageties foren bé altres quaranta, així que bé eren vuitanta veles. E aquella nit golfejaren e preseren tanta de la mar, que al jorn¹²⁴⁸ foren passats tan avant, que les vint-e-cinc galeres que el rei de França havia armades foren romases al mig lloc entre ells e la ciutat de Barcelona. E quan venc aquell jorn mateix, gran matí, quatre galeres vengueren a Barcelona de Sicília, ultra aquelles trenta que ja eren vengudes, e era almirall d'aquelles quatre galeres un cavaller de Catalunya del llinatge de Montoliu.¹²⁴⁹ E quan l'almirall d'aquestes quatre galeres veé e sabé que tota l'armada era partida de Barcelona lo vespre passat, anc no lleixà eixir nengú dels mariners en terra mas ell solament, que parlà ab lo rei algunes paraules, e puis recollí's mantinent e tornà-se'n en la sua galera; e hac bon vent e féu fer vela a aquelles quatre galeres. E partí's aitantost de Barcelona, e seguiren-lo algunes barques e lenys que havien armats servents a Barcelona; e així foren entre totes tro a dotze veles. E quan se'n foren partits no hagueren nenguna sabuderia certa de l'armada ma-

1247. Aquest diumenge podria ésser o bé l'endemà de l'arribada del rei a Barcelona, o sia el 26 d'agost, o bé el diumenge següent dia 2 de setembre. [Cingolani i altres autors s'inclinen pel 26 d'agost: St. M. CINGOLANI, *Historiografia, propaganda*, p. 641, mentre que Pryor es decideix pel 2 de setembre: J. PRYOR, *The Naval Battles*, p. 196. M.T.F.]

1248. Dia 27 d'agost o 3 de setembre.

1249. Es tracta, segons tota probabilitat, de Berenguer de Montoliu, vicealmirall. [Era cap de l'estol organitzat per Alfons el Franc el 1290 i era vicealmirall el 1292, quan es trobava al servei del rei de Castella en la conquesta de Tarifa: S. SOBREQÜÉS, *Alfons el Franc*, p. 53 i 70. Rafael GALLOFRÉ - José TRENCHS, *Almirantes y vicealmirantes en la Corona de Aragón*, "Miscel·lània de Textos Medievals", 5 (1989), p. 117-194, concretament p. 136-137, doc. 27. M.T.F.]

jor quina via havia feita; per què se n'anaren a remes e a veles costarejant la ribera entrò que fo hora de vespres sonades. E quan se foren regoneguts ells isqueren a la punta d'un cap d'una muntanya e viren-se davant aquelles vint-e-cinc galeres del rei de França que venien a ençà, car cuidaven trobar a Sent Pol les deu galeres del rei d'Aragó.¹²⁵⁰ E aquells de les galeres del rei de França, qui viren aquestes dotze veles davant si, cuidaren-se que fossen les deu galeres. Per què ells anaven ab gran goig; a ab grans crits e ab gran alatzara isqueren-los a carrera. E aquestes del rei d'Aragó, qui els viren venir, no s'ho tengueren en festa, donaren a vela e a remes tot justat e meseren mans a fugir; e ells fugien, e les vint-e-cinc galeres del rei de França los encalçaven. E durà tant l'ençalç, que el sol fo colgat, e la nuit fo venguda, e llavors los almiralls del rei de França hagueren llur acord e devinaren entre si mateis ço que depuis los esdevenc; e per la nit, qui els ho tolç, lleixaren-se de l'ençalç.

E les quatre galeres de Sicília anaren tan avant, tro que es trobaren ab l'armada del rei d'Aragó e de Sicília; e aquí hagueren gran goig, e mantinent parlaren ab En Roger, qui era almirall sobre tots, e dixeren-li com aquelles vint-e-cinc galeres del rei de França los havien encalçats e eren aquí prop. E En Roger, qui ho hac oït, hagué gran goig e no veé l' hora que hi fos, e féu tots los hòmens armar per donar batalla. E partiren-se les galeres d'aquí totes, així que en hora de prim son passat foren ben prop de les vint-e-cinc galeres del rei de França. E En Roger tramès-hi una barca armada per missatge e féu saber en aquelles vint-e-cinc galeres del rei de França que s'arresasen de la batalla; mas aquelles del rei de França, qui ho oïren, tengueren-se per perduts e per morts e aparellaren-se flacament.

Ab tant, les galeres del rei d'Aragó van tocar les trompes e los tabals e cridaren a grans crits:

—Aragó, Aragó!

E aquells del rei de França, qui ho oïren, cridaren atressí:

—Aragó, Aragó!

Per tal que no els poguessen conèixer quals eren les unes galeres ne quals eren les altres. E los sicilians, qui ho oïren, cridaren:

—Sicília, Sicília!

E los proençals, qui eren en les galeres del rei de França, cridaren:

—Sicília, Sicília!¹²⁵¹

1250. Com fa observar COLL I ALENTORN (v, p. 115, n. 5), aquest primer contacte va tenir lloc entre Sant Pol i Sant Feliu de Guíxols, d'on devia procedir l'estol francès. [Cingolani creu que el primer contacte entre la flota francesa i part de la flota catalana fou a l'altura de Sant Feliu, puix que la flota devia procedir de Palamós: St. M. CINGOLANI, *Historiografia, propaganda*, p. 642-643. M.T.F.]

1251. No és sols perquè volen desorientar i confondre els enemics, que els francesos i proençals llancen aquests crits. Els francesos podien cridar *Aragó*, perquè rei d'Aragó era per a ells Carles de Valois; i els proençals podien cridar *Sicília* perquè rei de Sicília es considerava el comte de Provença Carles II d'Anjou.

Així que com foren tuit mesclats no es podien bonament conèixer quals eren del rei d'Aragó ne quals eren del rei de França. E En Roger, qui ho veé, féu encendre en totes les galeres del rei d'Aragó un faró en la popa de cascuna galera, e los proençals, qui eren en les galeres del rei de França, feren atressí. E En Roger, qui viu que no hi podia pendre altre consell:

—Via! —ço dix ell—. Pus així és, guard-se casquí com mills pusca que no faça mal als seus! E via a ells, en nom de Déu!

Ab tant, anà ell ferir tot primer ab la sua galera, e ferí de tal virtut ab la proa en lo lats d'una galera dels proençals, que al primer colp esbuidà d'hòmens tota la banda d'aquella galera, tal lats li'n féu pendre; així que no hi romangueren d'aquella part sobresallent ne ballester ne galiot, que, llevat cinc o sis, tuit n'anaren en mar. E totes les altres galeres atressí, quan En Roger hac ferit, feriren poderosamente e mesclaren-se totes; e no els calia sinó ferir e talar, cor tant eren espaordits los proençals que eren en les galeres del rei de França, que no els deia lo cor de defendre, mas los uns se gitaven en mar, los altres caïen deçà e dellà tots nafrats e morts. E quan aquesta mescla hac durat una peça, dotze galeres d'aquelles vint-e-cinc, quaix totes desarmades d'hòmens, al mills que pogueren donaren a rem e emblaren-se de la batalla, així que per raó de la nit no els poc hom veer, e tingueren llur via e fugiren-se'n, que anc no es gosaren aturar del port d'Aigües Mortes a ençà. E les tretze galeres que romangueren de les vint-e-cinc foren preses e aturades ab los hòmens que hi eren e ab llurs almiralls e honrats hòmens que hi havia. E mantinent En Roger, que viu e conec que dotze galeres s'eren emblades de la batalla, volc-les seguir d'après, mas puis hac de consell que no ho fes, per tal cor era nit e aítampoc les se poguera trobar; e així romàs que no les seguí.¹²⁵²

1252. La data d'aquest combat ha d'ésser la de la nit del 27 al 28 d'agost o la del 3 al 4 de setembre; més versemblantment aquesta, perquè no és probable que l'estol de Roger de Llúria es fes a la mar al cap de tan pocs dies d'haver arribat a Barcelona, on segurament va haver de proveir-se. No veiem, però, motiu suficient per rebutjar del tot la possibilitat d'una ràpida sortida a l'encontre de l'estol enemic. De totes maneres, l'estol català hauria estat tres dies a Barcelona. Això quant a la data. Ara, quant a la localització, les fonts es divideixen entre Roses (*Gesta Comitum*, NANGIS, *Chronicon Siculum*) i les illes Formigues, prop de la Punta del Castell i la platja de Calella de Palafrugell (MUNTANER). També el situa a les Formigues Nicolao Speciale, però fa anar seguidament l'estol a Roses. I també el fa anar a Roses després del combat Bartolomé Neocastro, que col·loca l'encontre al cap de Sant Feliu. Vegeu Coll i Alentorn, ed. DESCLOT, v, p. 118, n. 7. En aquesta mateixa nota i en les addicions de la p. 306 Coll ha mostrat com l'almirall de l'estol francès degué ésser Enguerrand de Bailleul o Balliol, cognomenat Escot (*Scotum*, escocès). [Reunida tota la flota catalana, presentà batalla a les 25 galeres franceses, la nit del 27 al 28 de setembre, a les illes Formigues; és la batalla que narra Desclot: St. M. CINGOLANI, *Historiografia, propaganda*, p. 642-643. Per a Pryor, la batalla fou el 4 de setembre: J. PRYOR, *The Naval Battles*, p. 195-200. Com que la flota catalana vencedora navegà cap al nord, hi hagué una nova batalla al golf de Roses, amb la resta de la flota francesa, que coincidí amb una revolta d'aquesta localitat contra els francesos, segurament el 29 d'agost; és la batalla comentada per les cròniques franceses: St. M. CINGOLANI, *Historiografia, propaganda*, p. 644-647. J. BADIA, B. BOFARULL, E. CARRERA i M. D. PIÑERO, *El combat naval de les Illes Formigues*, ja havien estat partidaris de dues batalles. Pel que fa als almi-

Mas aitantost regonec tots los hòmens que havia presos en les galeres e trià'n a una part cinquanta dels millors, qui eren almiralls o cavallers o hòmens de gran reemçó, e posà'ls a part; e puis tirà los hòmens nafrats a altra part e eren bé cinc-cents seixanta. E no trobà pus hòmens vius en aquelles galeres, car tots eren morts los altres, que bé trobaren que hi havia morts e perduts en aquella batalla cinc mília o plus de proençals e de francesos. E puis aitantost En Roger féu mudar tot l'arnès e la roba de les galeres sues en aquelles tretze que havia preses e armà-les, per tal com eren plus noves e pus senceres que les sues, e tramès aquelles sues desarmades a la ciutat de Barcelona, e vengueren aquí ab gran goig e ab gran alegria. Mas quan foren pres de Barcelona, pres lo sorgidor de les naus al cap de la platja, llevà's gran vent e gran fortuna en mar, així que per un poc no es perderen aquelles tretze galeres e tots cells qui les amenaven, e anc no gosaren sorgir en la platja sinó tres o quatre que s'ho aventuraren; mas les unes sorgiren al cap de Llobregat, les altres al port de Salou, mas foren totes salves, la Déu mercè, que anc mal no preseren. E lo rei d'Aragó, qui era llavors en la ciutat de Barcelona, e tots cells de la ciutat, quan saberen les novelles, hagueren molt gran alegria, e no fo meravella.

E En Roger, segons que damunt és dit, romàs lla on era estada la batalla tro al matí, e al bon matí féu pendre aquells tres-cents hòmens nafrats que havia presos en les galeres e trasqué'ls en terra e féu-los enfilear en una corda e puis, ab la popa d'una galera, en vista de tothom qui veure-ho volc, féu-los rastrar dins en mar, e moriren tots aquí. E puis pres aquells dos-cents seixanta hòmens que romanien, que no eren nafrats, féu-los trer a tos abdós los ulls e enfilà'ls en una corda; e hac un hom d'aquells mateis a qui no trasc sinó la un ull per tal que menàs los altres. E, tots enfilats, un davant altre, tramès-los per presentalles al rei de França.¹²⁵³ E los cinquanta que romanien retenc-los per presos per tal com eren bons hòmens e honrats.¹²⁵⁴

ralls, Pryor menciona dos almiralls genovesos: Giovanni "d'Orreo", conegut com *Escotus* i Arrigo de Mari com a caps de la flota que anà a buscar les galeres catalanes de Ramon Marquet: J. PRYOR, *The Naval Battles*, p. 197-199; l'altre almirall, Enguerrand de Bailleul, fou capturat a Roses, però fou alliberat pels francesos, que es retiraren del lloc després de calar-hi foc: St. M. CINGOLANI, *Historiografia, propaganda*, p. 645. M.T.F.]

1253. Aquesta atrocitat, que era, tanmateix, dins el costum de l'època, havia estat atribuïda al rei Pere: no per altra causa que un salt que hi havia, dins aquest mateix passatge, en altres textos del Desclot. Així en l'edició Coroleu, p. 351, on, després de dir que el rei era a Barcelona i de parlar del goig que tingueren tots els de la ciutat, "e no fo meravella", se salta la frase: "E en Roger, segons que damunt és dit, romàs lla on era estada la batalla tro al matí". De manera que el subjecte de tot el que segueix no resulta Roger, com és en realitat a la crònica, sinó el rei. Fou, doncs, l'almirall qui va ordenar l'eixorbament dels presoners. Sobre la pràctica d'aquest costum per part dels enemics vegeu MUNTANER, cap. CXVIII.

1254. És a dir, que podia obtenir-ne rescat. Així sabem que el 15 d'octubre de 1285, al mes següent de la batalla, Pere el Gran donava salconduit per als qui portaven el rescat dels presoners de Marsella (reg. 57, f. 211).

E aquells dos-cents seixanta, que eren cecs, vengueren al rei de França e presentaren-se a ell; e quan lo rei de França e lo cardenal los viren e hagueren entès que tota llur armada era desbaratada, per un poc no perderen lo seny. E lo rei de França donà's tant de mal saber, que sempre fo malalt, que anc puis no en llevà tro que fo mort, segons que oirets.

E En Roger, quan totes aquestes coses foren fetes, venc-se'n ab les galeres e ab l'altra armada, costarejà la ribera e correc tro sus al grau de Narbona per veer si trobaria les dotze galeres del rei de França que s'eren emblades de la batalla; e puis hac sabuderia que al port d'Aigües Mortes eren. E, quan no les trobà allí, no se'n volc pus destorbar e tornà-se'n al port de Cadaqués, qui és del comte d'Empúries, mas tenia's tota aquella saó per lo rei de França; e mantinent, quan lo viren cells de Cadaqués e saberen que tota l'armada del rei de França era desbaratada, reteren-li lo castell de Cadaqués, on ha molt gran força. E pres en lo port una nau que hi trobà de proençals e d'altres llenys molts, carregats de vianda aitanta com mes-ter li fo, e lo sobrepus ab aquella nau e ab los altres vaixells tramès-ho a la ciutat de Barcelona. E quan tenc la vila e lo castell de Cadaqués romàs-se aquí, dins lo port.

E lo comte de Foix e En Ramon Roger vengueren assegurats parlar ab ell per manament del rei de França e per demanar treves un temps, e demanaren-les a En Roger. E En Roger respòs-los que null temps no hauria treves ab francesos ne ab proençals aitant com viu fos, ni leix si el rei d'Aragó les hi havia. E lo comte de Foix, qui ho oí, fo'n irat e felló e dix-li així:

—En Roger, fort sots mal e esquiu, que no atorgariets vós treves a tan gran senyor com és lo rei de França. E guardats-vos que no us en penediats, que, si tot vós havets haüt gran astre un temps sobre mar, no l'haurets tots temps; que, ans que vinga un any, farà fer lo rei de França tres-cents cors de galeres, e puis veurem lo vostre enfortiment on serà; que bé sabem que En Pere d'Aragó no les porà armar ab tot son poder.

—Sényer —ço dix En Roger—, salva la vostra honor, jo no só pas mal ne esquiu, mas dic-vos encara ço que ja us he dit: que no vull haver treves ab lo rei de França. E quan diets que gran astre he hagut sobre mar un temps, jo ho graesc a Déu qui el m'ha donat, e he esperança que ell me darà encara a defendre lo dret de mon senyor lo rei d'Aragó e de Sicília e a carvendre lo tort que ell pren no degudament. E no em façats regard com deïts que el rei de França armarà a l'altre any tres-cents cors de galeres: jo creu bé que ell les porà armar, aqueixes e encara més; e jo, a honor de mon senyor lo rei d'Aragó, si el rei de França n'arma tres-cents, armar-n'he cent, sens pus; e, quan aquelles cent haja armades, pens-ne d'armar lo rei de França tres-cents o mil, si es vol, que no em tem que es gosen ab mi trobar en neguna part. Ne sol no em pens que galera ne altre vaixell gos anar sobre mar menys de guiatge del rei d'Aragó; ne encara no solament galera ni lleny,

mas no creu que nengun peix se gos alçar sobre mar, si no porta un escut ab senyal del rei d'Aragó en la coa per mostrar guiatge d'aquell senyor rei d'Aragó.¹²⁵⁵

E lo comte de Foix, quan hac oït la resposta d'En Roger, pres-se a somriure; e puis, quan hagueren parlat una peça d'alguns afers, partí's d'ell lo comte de Foix e tornà-se'n al rei de França, que jaïa malalt a Castelló d'Empúries, e En Roger romàs a Cadaqués.

Ara lleixarem a parlar del fet de l'armada e de les batalles de mar, e parlarem del rei de França e de la ciutat de Gerona e dels altres afers que es faïen per terra.

CAPIÍTOL CLXVII. COM LO REI DE FRANÇA MORÍ, E LOS FRANCESOS
ISQUEREN DE LA TERRA DE CATALUNYA E SE'N TORNAREN AB GRAN DAN
QUE HI PRESEREN, QUE TOTS HI MORIREN GRAN RES

Quan lo rei de França hac oït e entès, segons que damunt és dit, que la sua armada era desbaratada e destruïda, per dolor e per fellonia gità's en son llit e hac tanta de tristor ab si mateix, que anc puis no fo adret. E enfortí's la malaltia sobre ell, e féu-se traer de la host e del setge de Gerona, e celadament féu-se aportar a Castelló d'Empúries, e aquí jac e malavejà un gran temps.¹²⁵⁶ E, entretant, En Felip, fill seu major, e los consellers seus qui eren romasos en la host, trameteren a dir e pregar a En Ramon Folc que, pus los terminis eren passats tots que havien emprès ab ell, segons que damunt és dit, que retés a ells la ciutat de Gerona, segons les covinences feïtes e atorgades.¹²⁵⁷ E En Ramon Folc, qui viu que àls no podia fer, sí per lo destret e per la fretura que havia, sí per ço com ho havia promès ab voluntat del rei d'Aragó, dix e respòs que volenter ho faria així com promès ho havia. E mantinent tramès missatge al rei d'Aragó que li trametés atzembles e què en pogués traure la roba e les armes; e lo rei d'Aragó aparellà bé mil atzembles e tramès-les a En Ramon Folc, a Gerona. E En Ramon Folc, dins tres dies que hac d'escombre, endreçà e aparellà's ab tota sa companya e ab sos cavallers; e al terç

1255. El manuscrit de París acaba: "per mostrar guiatge d'aquell noble senyor, lo rei d'Aragó e de Sicília". Aquesta resposta, que no és reportada sinó per Desclot, ha estat reproduïda, en una forma o altra, moltes vegades i el seu final relatiu als peixos constitueix una de les frases més cèlebres de la nostra història.

1256. Ignorem la data exacta de la partença del rei Felip, perquè les tauletes de Pierre de Condé ("Hist. des Gaules", xxii, p. 482) donen com a data de partença de Girona el dia 13 de setembre de 1285; però aquesta sembla ésser la data de la partença de l'exèrcit; el rei podia haver-ne partit uns dies abans, el 6 o el 7 suposa LECOY DE LA MARCHE, *Relations politiques de la France avec le royaume de Majorque*, II. [Cingolani s'inclina per la marxa del rei i de l'exèrcit francès, junts, el 13 de setembre, per raons de seguretat del rei: St. M. CINGOLANI, *Historiografia, propaganda*, p. 649-650. M.T.F.]

1257. Segons el que ha dit abans, cap. CLXV, això devia ésser cap al 7 de setembre. I aquesta és la data que donen els *Gesta Comitum* (xxviii, § 46) per a la rendició, quan diuen: "Capta igitur Gerunda fuit per regem Franciae vigilia Sancte Marie septembris". [Sobre la data de la sortida de Girona del vescomte de Cardona: St. M. CINGOLANI, *Historiografia, propaganda*, p. 651. M.T.F.]

dia¹²⁵⁸ féu n'eixir tots los malalts primerament e tots cells qui armes no podien dur, e puis isqueren totes les atzembles, e puis isqué En Ramon Folc ab los altres cavallers; e vengueren-ne tuit en fila tro que nengú no romàs dedins la ciutat, e eren la mills arresada companya del món. E los francesos, qui els miraven e els guardaven, meravellaren-se com tan poca gent havia hagut tant d'enfortiment per tant llong temps; mas anc no els feren ne els dixeren null mal ensenyament a l'eixir, ne nulla vilania, ans los honraren aitant com pogueren. E puis, quan tuit foren defora, que negú no hac dins la vila, e En Ramon Folc ab sa companya foren lluny bé dues milles de la ciutat, que se n'avenen, llavors los francesos entraren en la ciutat de Gerona¹²⁵⁹ ab gran alegria e ab grans crits e ab gran algtzara; mas no els durà llongament ne posseïren gaire aquella ciutat.

E En Ramon Folc d'altra part, ab sa companyia, venc-se'n al rei d'Aragó, que trobà a un lloc de l'Espital que ha nom Sant Celoni, qui és a set lleugues de Barcelona;¹²⁶⁰ e quan lo rei d'Aragó lo veé aquí, hac gran goig car cobrat l'havia. E estegueren-se aquí lo rei e En Ramon Folc e tota sa cavalleria per alguns dies, e hagueren sabuderia e certinitat que el rei de França era malalt a Castelló d'Empúries, e que tota la host dels francesos s'era partida de Gerona e que se n'erren tornats en Empordà,¹²⁶¹ sinó dos-cents cavallers francesos e cinc milia servents de Tolosa que eren romasos en la ciutat de Gerona en establiment, dels quals era capità e governador lo senescal de Tolosa, per nom N'Estatxe.¹²⁶² E quan lo rei d'Aragó hac sabudes per cert aquestes novelles hac son consell ab sos cavallers e ab sos rics hòmens e ordenà que se n'anàs ab tota sa gent atendar al coll de Panissars, per tal que els francesos no poguessen eixir de la terra sens gran mal.

En aquesta saó ja eren venguts quaix tots los rics hòmens d'Aragó e los cavallers de Catalunya e totes les hosts replegadas per raó del manament e dels precis que ell los n'havia feits per ses lletres e per sos missatgers, segons que damunt és dit.¹²⁶³ E puis lo rei d'Aragó, fet aquest ordonament, partí's de Sant Celoni e venc-

1258. Seria el dia 10, si fos certa la datació que hem suggerit en la nota anterior.

1259. L'entrada no és forçosament el dia que es va rendir o que fou presa. La del 7 setembre o la del 5 que donen altres fonts (cronicó contingut en el ms. V de la crònica. Vegeu COLL I ALENTORN, v, p. 127, n. 2) poden ésser anteriors a l'entrada.

1260. Aquí tenim una possible confirmació de la datació suggerida en les notes precedents. Sabem que el rei va ésser a Sant Celoni del 10 al 13 de setembre. Si Ramon Folc va sortir de Girona el 10, el mateix dia pogué presentar-se al rei a Sant Celoni, perquè la distància que els separa és de 49 Km. Si la sortida hagués tingut lloc el 5 o el 7, no l'hauria trobat a Sant Celoni, sinó a alguna altra població, potser a Barcelona mateix, on el sabem fins el 7. La distància de Barcelona a Sant Celoni és de 51 Km. per via fèrria.

1261. Nova confirmació de la datació suggerida: el rei va restar a Sant Celoni fins al 13 de setembre, data de la retirada de l'exèrcit francès de Girona (n. 1256 i 1260).

1262. Es tracta d'Eustache de Beaumarchais, governador de Navarra, que ja ha aparegut en altres passatges de la crònica de Desclot i a la de Muntaner.

1263. Vegeu cap. CLIX.

se'n a un lloc que és al cap de l'horta de Gerona, qui ha nom Vilalbí,¹²⁶⁴ e aquí estec atendat un jorn, e passà davant la ciutat de Gerona; e l'altre jorn venc-se'n ab sa cavalleria e ab sa gent e cavalcà per dreteres e per camins que ell sabia e passà per Geronès e per Empordà damunt per la muntanya. E venc-se'n per lo monestir de Banyoles, e mantinent reteren-se a ell; e aquí pres francesos bé cent vint qui eren aquí venguts per comprar vi. E puis per tots los llocs on anava, sempre se retien a ell. E enaprés venc-se'n a un lloc que és en la muntanya, prop lo coll de Panissars mitja lleuga, e aquí estec atendat per quatre o per cinc jorns.¹²⁶⁵

E lo rei de França, segons que damunt és dit, jaïa malalt a Castelló, e era tan règeu agreujat, que no podia dar consell a sa gent; per què los francesos se tengueren tuit per morts quan saberen que el rei d'Aragó s'era atendat en la muntanya on devien passar, e majorment com no poguessen llongament aturar en la terra, per tal com no havien vianda, ne els ne podia gens venir per mar ne per terra. E trameteren missatge, ab consentiment del rei de França e d'En Felip, son fill, per tota la terra de Tolosa e de Carcassès e de Narbonès, que vinguessen tots les gents a cavall e a peu al pus tost que poguessen, e que la un no esperàs l'altre; que sabessen per cert que el rei d'Aragó los tenia assetjats. E mantinent vengueren grans hosts e grans gents d'aquelles terres damunt dites, mas no us cuidets que gossassen entrar en Catalunya, ans estaven a munt Canigó e per los munts que són entre Rosselló e Catalunya.¹²⁶⁶

E els francesos d'altra part aesmaren si porien eixir per altre pas, que no passassen per lo coll de Panissars, e ordenaren que, si podien haver la vila ne lo castell de Besoldó, que a no sabut una nit eixirien-se de la terra. E trameteren-hi dos mília cavallers e quatre mília servents ab llurs armes, e vengueren-se'n a Besoldó e parlaren ab N'Albert de Mediona, qui tenia aquell castell per lo rei d'Aragó; e parlaren-li molts pleits, si porien haver aquell castell, mas N'Albert nengú no els ne volc atorgar ne consentir. E quan ells viren que res no faïen e hagueren-hi estat alguns dies, assajaren de combatre un dia a escut e a llança e preseren-hi gran mal e res no acabaren. E l'altre jorn N'Albert de Mediona féu obrir l'una porta de la vila e féu semblant que nengú no hi hagués. E los francesos combateren; e quan viren que nengú no hi havia que els ho vedàs, entraren dedins la vila per la porta

1264. El ms. de París diu Vilalba, tot indicant també que és al cap de l'horta, però suprimint Girona. Hi ha un Vilalba entre Sant Celoni i Llinars; però això hauria estat retrocedir. Es tracta de Vilalbí, com diu el ms. J., avui Vilobí, vora l'Onyar, al SO. de Girona.

1265. De l'itinerari seguit pel rei a partir de Sant Celoni, no coneixem documentalment sinó dues poblacions: Franciac, en el districte de Caldes de Malavella, on el rei expedia lletres el dia 15 de setembre, i la parròquia de Darnils o Darnius, que és, probablement, el lloc de muntanya a què es refereix aquí Desclot, malgrat que es troba a més de mitja lleuga del coll de Panissars. A la parròquia de Darnius el rei va estar-hi del 19 al 29 de setembre. La població es troba al NNO. de Figueres.

1266. El senescal de Carcassona va donar ordre al vescomte de Narbona, lloctinent seu, d'enviar una host de socors per a acollir l'exèrcit francès. Aquesta host no va passar de la Clusa en el Rosselló.

que trobaren oberta. E, quan n'hac entrats tro a seixanta dels cavallers francesos, un hom qui estava sobre la porta amagadament solvé lo torn d'una porta correddissa que hi havia, e caec la porta, e los seixanta cavallers romangueren dins presos. E los servents qui eren dins la vila lleixaren-se anar a aquells seixanta cavallers, e ocieren-ne los demés e preseren los altres. E d'altra part N'Albert de Mediona donà salt defora ab vuitanta cavallers armats e ab dos mília servents. E los francesos, qui els viren venir, cuidaren-se que el rei d'Aragó hi fos ab tota sa gent e meseren-se en fuita a peu e a cavall e lleixaren-hi gran res de llurs tendes e de llur roba; e gran res que hi moriren per nafres, e atressí molts d'ells que caïen en un torrent prop lo vall de la vila¹²⁶⁷ al fugir, e moriren aquí. E los altres tornaren-se'n a Castelló d'Empúries ahontats, ab gran mal que hagueren pres.

E aquí hagueren llur acord los francesos què farien, e quan viren que als fer no podien e que a fer s'havia de l'eixir partiren-se de Castelló ab lo rei de França, que se'n portaven en una gàbia de fust, e gran res atressí de rics hòmens e de comtes e de barons malalts que en portaven, així que bé hi havia vuitanta gàbies totes plenes d'hòmens honrats que eren malalts.

E quan se foren partits de Castelló vengueren-se a un lloc qui és en l'horta de Peralada, qui ha nom Vilanova;¹²⁶⁸ mas no se'n portaven gens tota llur roba, car hom no podia esmar quant valien les cóceres e los matalafs e los draps de seda e lo vaixellam d'argent e d'aur e les altres coses que lleixaren a Castelló d'Empúries e per los altres llocs de la terra mal llur grat, per tal car no se'n ho podien portar per defalliment de bèsties e d'atzembles, car tantes n'havien perdudes en lo setge de Gerona, que cell que era vengut a l'entrant de Catalunya ab vint atzembles carregades no en menava a l'eixir pus de dues o de tres, que totes les altres eren mortes, e així havien a lleixar la roba. E, quan venc que els francesos foren a Vilanova, ordenaren e bastiren gàbies e altres instruments en què portassen lo rei de França e los altres malalts que hi eren; e estegueren en açò a fer ben quatre o cinc dies atendats a Vilanova.¹²⁶⁹

E, segons que és fama pública e comuna, En Felip, fill major del rei de França, qui era nebot d'aquest En Pere, rei d'Aragó e de Sicília, fill de sa sor, tramès llavors un missatge a son oncle, lo rei d'Aragó,¹²⁷⁰ per què li faïa a saber que son pare, lo rei de França, era fortment malalt, que escapar no podia que d'aquella malaltia no

1267. Riu Capellada, afluent del Fluvià. [Cingolani creu que aquest episodi no correspon a aquest moment sinó a un altre d'anterior, quan els francesos es dirigien cap a Girona: St. M. CINGOLANI, *Historigrafia, propaganda*, p. 652. M.T.F.]

1268. Es tracta de Vilanova de la Muga, a 8 Km. a l'E. NE. de Figueres. Segons les tauletes de cera de Pere de Condé, l'exèrcit francès o almenys la casa reial hi era el 20 de setembre ("Hist. des Gaules", p. 448).

1269. Segons Condé ("Hist. des Gaules", xxii, p. 454) els francesos hi eren encara el 27 de setembre.

1270. Cf. MUNTANER (cap. CXXXVIII), que parla de missatgers secrets enviats per Felip al seu oncle.

morís. On, com ell hagués voluntat d'eixir de la terra de Catalunya ab tota sa gent, pregava e requeria a aquest rei d'Aragó, oncle seu, que no li vedàs lo pas a l'eixir e que l'asseguràs a ell e a tots cells que ab ell se'n tornaren, car, si ho faïa, açò seria profit seu e de tot lo món.¹²⁷¹ E lo rei d'Aragó respòs a En Felip, per aquell seu missatge, que ell l'amaria e l'honoraria e el dubtaria en tota res, així com a honrat nebot seu, e per ell dubtaria tots los altres; així que ell los asseguraria de sos cavallers; mas dix que dels servents assegurar no els poria, que, pus venguts eren allí, que no el n'obeïrien en aital cas.¹²⁷² E aquestes paraules plageren molt a En Felip, e aparellà's e féu guarnir tots sos cavallers; e foren entre tots tro a quatre mília cavallers de paratge, jatsia que a l'entrar que feren en la terra de Catalunya, quan vengueren de França, fossen més de disset mília e cinc-cents hòmens a cavall, segons que damunt és dit.¹²⁷³ E quan venc que tots foren aparellats, los francesos ordenaren que l'endemà passassen lo coll de Panissars, si podien; e partiren-se de Vilanova e vengueren-se atendar prop d'un lloc d'En Dalmau de Rocabertí que ha nom Sa Jonquera.

E lo rei d'Aragó, d'altra part, ab tota sa cavalleria e ab tota sa companya, anava per la muntanya al lats dels francesos e tenia'ls bé a prop; e, quan ells anaven, ell anava; e, quan ells s'aturaven, ell s'aturava. Per què, aquell dia que els francesos s'atendaren prop Sa Jonquera,¹²⁷⁴ lo rei d'Aragó s'atendà en un puig prop d'aquell lloc on ells s'eren atendants; e aquí ell apellà tots sos barons e tots sos cavallers e tots los altres que oir ho volgueren, e en presència de tuit generalment parlà'ls així:

—Barons, gran gràcia e gran honor nos ha feta Déus, nostre senyor, no gens per mèrits nostres, mas per la sua pietat; car, segons que tuit sabets, lo rei de França entrà en nostra terra ab gran goig e ab gran alegria que hac a l'entrar, e ara deu s'hic eixir ab gran dol e ab gran vergonya e ab gran pèrdua que hic ha feita d'haver e de gents. E jo reconec bé per raó de mi que ha molt hom de ma terra pres gran mal sens colpa e ha perdut ço que havia; e especialment só jo tengut fort d'aquest feit, car anc null temps no volguí consell de vosaltres qui el me donàvets bo e lleial e tal, que per ventura lo dan que nostres enemics han feit a mi e a vós fóra menys que no és estat, si demanat vos hagués de consell. E dic-vos que, si anc feit se poc menar desordenadament per null hom, aquest sí és estat per mi.¹²⁷⁵ Mas

1271. Aquest resum del missatge sembla, pel to i el rastre de fórmules documentals que s'hi troben, tret d'una lletra del príncep.

1272. Cf. MUNTANER (cap. CXXXVIII), que atribueix a Pere el Gran el designi de protegir els que passin prop de l'oriflamma de França, i així ho fa saber al príncep Felip.

1273. Cap. CXXXVII.

1274. No coneixem data de l'estada de Pere el Gran prop de la Jonquera. El sabem encara a Darnius el 27 i el 29 de setembre de 1285. I el dia primer d'octubre ja era al coll de Panissars. No resta, doncs, per a l'estada prop de la Jonquera altra data que la del 30 de setembre, si bé podia haver-hi arribat el 29.

1275. Fa una mica estrany que el rei pronunciés aquestes paraules; però, en l'actitud en què el posa Desclot, pogué realment pronunciar-les; tant més que responen a la impressió que s'extreu de di-

nostre senyor Déus Jesucrist, a qui no plau ergull, car humilitat, nos ha en nostres afers endreçats, a mi e a vosaltres; que, segons que tuit sabets, no és cosa de creure a null hom que vist no ho hagués, les aventures e els afers que a nós són esdevenguts en esta guerra, e de tot nos ha ben pres, la mercè de Déu. E puis jo reconec ma colpa e la gràcia que Déus m'ha donada ab la bona ajuda e ab la bona voluntat que vosaltres m'havets haguda e feita tots temps, prec e requir vosaltres tuit que, si anc fiu nengunes coses que us vinguessen a desplaer, que em sia tot perdonat e no m'ho guardets en aquest cas. E pus Déus nos mostra tanta d'honor, que nostres enemics, que són totes les gents del món, nos veem vençuts davant menys de colp, prenam-ne venjança que sien castigats de semblants coses a fer que han feites, e tota vegada hajam mercè e misericòrdia d'ells, pus Déus l'ha haguda de nós. E, si tuit vos acordats a aquest enteniment ne aquesta voluntat, digats-m'ho adés e, si no, digats-me sens allongament ço que vijares vos sia.

Quan lo rei d'Aragó hac dites aquestes paraules e hac fait un llong sermó d'esta raó, hagueren breument llur acord tots los rics hòmens d'Aragó e de Catalunya e donaren la paraula a En Ramon de Montcada, senescal de Catalunya, e a un altre cavaller d'Aragó, qui resposeren per tuit. E aquests dos acordaren-se a la resposta; e puis En Ramon de Montcada parlà per si e per son companyó e per tota la universitat dels barons e dix enaixí:

—Sényer, la vostra demanda és tal, e les pregàries, que sens acord poguérem e deguérem respondre a aquelles; mas emperò, per tal que vós siats pus pagat de nosaltres e conegats que tuit som d'un cor e d'una voluntat, havem hagut nostre acord sobre la resposta que fer-vos devem. D'on jo us respon sus ací, per nom de mi e de tota la universitat de Catalunya e d'Aragó, que les paraules que vós havets dites són justes e tals que, per un cor que haguéssem enans de servir a vós, ara n'havem deu sens tot si. E no cal retraer les bones paraules que vós havets dites adés a nós, e no cal a aquelles singularment respondre; mas breument per mi e per tots los altres vos dic que, ab cors e ab haver e ab nostres infants e ab tot ço que hajam

versos moments de la narració de Desclot. [Cingolani diu, arran d'aquest comentari de Soldevila: "Altre cop l'agut olfacte d'historiador fa dubtar a Ferran Soldevila, però una certa insuficiència metodològica a l'hora de llegir les fonts — insuficiència pròpia de l'època—, i la impossibilitat de no seguir el prejudici positiu en favor de l'objectivitat de Desclot, l'obliguen a acceptar com a verídica una escena, i com a reals uns fets, dels quals el seu instint, amb raó, dubtava". Però els comentaris de Cingolani sobre el discurs que Desclot posa en boca del rei no són res més que una altra opinió, que podria respondre a un prejudici negatiu sobre l'objectivitat de Desclot: St. M. CINGOLANI, *Historiografia, propaganda*, p. 655-656. La duresa del rei envers els enemics, manifestada en una carta, no vol dir que a Panissars s'hagués expressat igual. Les ocasions eren diferents i, a Panissars, el rei volia que el seu cunyat moribund i el seu nebot passessin salvament. El discurs posat en boca del rei vesteix aquesta decisió, que obeïa, segurament, més a consideracions polítiques que no pas a clemència. Les opinions expressades després en la carta a reis i reines havien de justificar la massacre de l'exèrcit francès com a càstig per haver envaït Catalunya indugudament i havien d'exalçar la seva capacitat militar. Cf. la carta a: St. M. CINGOLANI, *Historiografia, propaganda*, p. 755-756; cf. abans nota 1191. M.T.F.]

en est món, som aparellats de seguir la vostra voluntat per tots temps, e majorment en aquest cas present on veem nostra honor e nostre profit. E pensats de manar ço que us vullats, que sens altre abelliment de paraules farem e direm ço que us plaurà. E tant no volrets aventurar aquest feit, que nós no l'aventurem més; jatsia que no calla aventurar, car ja ho havem tot guanyat. E jo, senyor, per costum de Catalunya, deig haver la davantera de tot feit d'armes qui es faça en Catalunya, per ço car só senescal; e prec-vos que vós la'm donets e la m'atorguets en aquest feit que entenem ara de fer, e açò no falla per res.

Quan En Ramon de Montcada hac dites aquestes paraules al rei, lo rei demanà a tuit si els plaïa ço que En Ramon de Montcada havia dit. E tots respongueren a una veu que hoc, allò e tota res que lo rei volgués e manàs. E lo rei, qui ho oí, dixlos que bé coneixia la naturalesa e la feultat que ells havien a ell, e que es tenia molt per pagat d'ells e que els agraià molt ço que li havien dit; e dix que, pus així era, en nom de Déu e de la sua beneita mare sancta Maria, ell faria desplegar la sua senyera aquell dia, la qual no havia desplegada en negun afer pus que fo rei coronat. E tots resposeren-li que n'eren molt pagats, e foren molt alegres quan lo rei dix que desplegaria la sua senyera.

E puis lo rei girà's a En Ramon de Montcada e dix-li:

—En Ramon, ben sé que, si bon cavaller ne enfortit ha en Espanya, vós sots la un; e, quan deïts que sia vostra la davantera, dic-vos que vostra deu ésser, segons usança de Catalunya. Emperò jo en planc a vós e no us en gosava emprar per ço com sots hom antic; mas emperò per tal que no us sia greu, jo la us atorg sus ací e lliurar-vos he per companyó un honrat cavaller d'Aragó. E no us desplaïa quan dic que companyó vos lliuraré, que no ho dic per defalliment de cor ne per minva de poder que haja en vós, mas dic-ho per ço que els aragonesos no se'n tinguen per ahontats; car jo vull que en aquest fet catalans e aragonesos sien així com a frares e a germans en tota res.

E, quan hac açò dit, En Ramon de Montcada li dix que ben coneixia per quin enteniment ho deïa e que no li desplaïa res que ell ordenàs, ans era'n ben pagat seu.

Enaprés que el rei hac dites aquestes noves e moltes d'altres semblants d'aquestes, ploraren tots los cavallers de pietat quan així veïen lo rei humilment e benigna parlar; e puis lo rei ordenà sa cavalleria e sa gent e aparellà's així com vijares li fo. Ab tant, aquella nit passà que anc lo rei ni els cavallers ni els cavalls no hagueren begut ni menjat, car no trobaven de què, ne car no es volien partir d'aquí per tal que els francesos no poguessen eixir de la terra menys de colp.

En tant, fo vengut l'altre jorn, ço és a saber, lo digmenge après la festa de sant Miquel, en l'any de nostre Senyor 1285.¹²⁷⁶ Los francesos desatendaren llajús al pla

1276. Sant Miquel és el dia 29 de setembre. L'endemà era diumenge. Això enllaça amb l'arribada del rei a la Jonquera el 29, que apuntàvem a la n. 1274.

prop Sa Jonquera, on s'eren atendants, e començaren de pujar vers lo coll de Panissars amunt; mas los servents e los almogàvers e les hosts del rei d'Aragó, qui ho veeren, malgrat del rei d'Aragó cuitaren-se e foren enans al pas que els francesos, e el rei d'Aragó ab tota sa cavalleria anava al lats dels francesos pres la muntanya, mas no els faïa negun mal per tal com ho havia promès a En Felip, segons que damunt és dit. Mas los almogàvers e los altres servents no es volien refrenar ne cabdellar per lo rei, ans anaven ferir tro sus en los francesos e oceïen-los, qui vint, qui trenta hòmens, qui cavallers, qui d'altres, a colp, e majorment lla on veïen la mota e la pressa dels francesos qui aportaven les gàbies on anaven los malalts, e puis lleixaven-se anar a les atzembles que venien detràs e oceïen-ne tantes, que tot lo camí ne jaïa ple a totes parts; e ab destrals que portaven trencaven los cofres e prenien aur e argent e moneda e vestirs nobles que portaven allí, que tant n'havien, que no ho podien portar, ans romania'n tota la carrera plena de roba, així que faula parria de dir, qui vist no ho hagués,¹²⁷⁷ lo dan que els francesos prengueren aquella vegada en persones e en haver, ne no es poria dir bonament per escrit. E embargaren tant los servents del rei d'Aragó los francesos, que en tot aquell dia de digmenge no pogueren anar sinó de Sa Jonquera tro al coll de Panissars, on no ha sinó mitja lleuga; e ja tant no foren anats, sinó que el rei d'Aragó ho vedava aitant com podia, que hom no els faés mal.

E, quan venc al vespre d'aquell dia de digmenge, los francesos s'aturaren e romangueren al coll de Panissars la major partida, car alguns qui volgueren anar avant trobaren dellà lo coll de Panissars En Roger, almirall de les galeres del rei d'Aragó, bé ab deu mília servents que hac amenats de les galeres, qui els donà salt al davant e aucís-ne tots los demás d'aquells qui passats eren e tolç-los la roba e les atzembles que amenaven. E lo rei d'Aragó, ab sa cavalleria e ab sa companya, atendà's aquella nit prop dels francesos en un puig; e l'endemà,¹²⁷⁸ quan los francesos volgueren anar avant, ell féu desplegar la sua senyera e cridar a grans crits:

—Aragó, Aragó!

E llavors los cavallers e los servents se lleixaren anar poderosament als francesos e feriren e talaren a llur guisa e a llur voluntat, e seguiren lats a lats del camí on los francesos passaven, tro que foren part lo coll prop d'una lleuga. E En Roger, ab los servents de les galeres, isqué'ls a carrera d'altra part e oceïa'n tants, que tot lo camí jaïa ple d'hòmens morts e d'atzembles e de cavalls e de roba e d'armes. E per ço com seria llonga cosa de retraer en quina manera ne quants ne moriren dels francesos, ne quant hi perderen, lleixarem-ho estar, que no en parlarem plus. Mas ben sapiats que anc tan gran pèrdua no feren francesos de gents ne d'haver en negun feït que començassen com en aquest feren, que no poria ésser dit ne esmat lo

1277. Això sembla voler dir que el cronista era un dels qui ho havien vist, i és un altre indici de la presència de Desclot en aquests esdeveniments.

1278. O sia el primer d'octubre de 1285. I, en efecte, com hem dit (n. 1274), el rei era aquest dia al coll de Panissars.

tesor ne la riquesa ne les gents que perderen en aquell pas al tornar, ultra ço que ja havien perdut dins la terra de Catalunya.¹²⁷⁹

Ab tant, los francesos se n'anaren, cells qui estorçre pogueren, que anc no es tengueren per segurs tro que foren a Perpinyà.¹²⁸⁰ E aquí, tantost que foren entrats, en l'altre jorn, morí lo rei de França de la malaltia que havia guanyada en Catalunya; jatsia que alguns diguessen que morís a Castelló d'Empúries, e altres dien que morí a Vilanova, prop Peralada, e altres dien que morí al passar del coll de Panissars en la gàbia on lo portaven malalt, mas la primera raó és pus vera.¹²⁸¹ E aquí, quan lo rei de França fo mort a Perpinyà, En Felip, fill seu major, e lo cardenal e los barons de França feren gran dol per la mort del rei de França, llur senyor, e comiadaren tota la cavalleria e totes les hosts, e puis tornaren-se'n en França, al mills que pogueren, ab llur senyor mort. Mas bé cregats per veritat que més gent morí pus que hagueren passat lo coll de Panissars tro que foren a Narbona,¹²⁸² que no havia dabans mentre passaven, que ben paria juí e pestilència que nostre senyor Déu los dava; que els uns per nafres que havien preses al passar, los altres per malalties sobtoses, los altres per fam, tants ne moriren en aquell lloc que us havem dit, que de Narbona tro al Voló tot lo camí era ple d'hòmens morts. Així que ben hagueren comprat los francesos les sobres e lo tort que havien feït al noble rei d'Aragó, car no degudament eren entrats en sa terra.

Ara lleixarem a parlar devuimés dels francesos, pus que se'n són tornats en llur terra ahontats e envilanits, e parlarem del noble rei d'Aragó e de sos fets.

CAPIÍTOL CLXVIII. EN QUAL MANERA LO REI EN PERE D'ARAGÓ
E DE SICÍLIA COBRÀ GIRONA E TOTA LA SUA TERRA. E EN QUAL MANERA
AQUEST DIT REI EN PERE MORÍ, E DEL GRAN DOL QUE FO FET PER ELL

Diu lo conte que, quan los francesos hagueren passat lo coll de Panissars e se'n foren tornats, lo rei d'Aragó hac replegada sa cavalleria e sa companyia, e los almogàvers e los servents hagueren llevat la roba e l'arnès que els francesos havien

1279. Cf. amb els *Gesta Comitum* (xxviii, § 47) "Auri et argenti quod inde nostri milites et pedites habuerunt non potuit esse pondus: lapides pretiosi, monilia auri texta, panni serici, totam Cataloniae pauperiem ditaverunt". També MUNTANER (cap. cxxxix).

1280. Segons Pierre de Condé, el seguici del rei de França, que era al Voló el dia 2 d'octubre, era a Perpinyà el 4 ("Hist. des Gaules", xxii, p. 448).

1281. La mort de Felip III a Perpinyà, que sembla ésser la versió veritable, és també afirmada pels *Gesta Comitum* (xxviii, § 47): "Notandum vero quod apud Perpinianum ex predicta plaga Gerundae ac pestilentia et infectione aeris data finivit rex Franciae dies suos". MUNTANER (cap. cxxxviii), col·loca el traspàs a Vilanova de la Muga. Per a les altres versions, vegeu COLL I ALENTORN (v, p. 142, n. 18).

1282. Segons Pierre de Condé, el seguici del rei de França va arribar a Narbona el 7 d'octubre ("Hist. des Gaules", xxii, p. 467).

lleixat, que aquell rei d'Aragó manà a En Roger que se'n tornàs ab sa gent en les galeres, e ell féu-ho mantinent. E lo rei venc-se'n de mantinent per Empordà e, sobte que fo a Castelló d'Empúries,¹²⁸³ obriren-li les portes e tuit clamaren-li mercè que els perdonàs e que els fes perdonar al comte d'Empúries, llur senyor, de ço que havien fet no degudament contra ell. E lo rei perdonà'ls e pregà lo comte que ho fes atressí; e ell féu-ho. E tantost la terra, aitanta com los francesos n'havien presa, reté's al rei d'Aragó e clamaren-li tuit mercè; e ell hac-la'ls a tuit.¹²⁸⁴ E los prohòmens de Torroella de Montgrí, qui, segons que damunt havem dit,¹²⁸⁵ havien embargat los còfrens e lo tresor del rei que havia en lo castell, quan lo rei los hac perdonat, reteren-li-ho tot, e tresor e joies e tota res, que anc res no en fallí sinó caacom de moneda que s'havien despesa.¹²⁸⁶

E puis lo rei, quan hac tota la terra en pau, tramès missatge a la ciutat de Gerona, a aquells que el rei de França hi havia lleixats en establiment, que, si volien retre la ciutat e ells, que es lliurassen a ell a bona mercè, que, si no, si ell los podia encara pendre per força, que no n'escaparia nengú, que tuit no prenguessen mort. E los missatgers del rei d'Aragó anaren dir la missatgeria al senescal de Tolosa, qui era capità d'aquells qui eren romasos en la ciutat de Gerona. E, quan ell hac oïda la missatgeria e sabé que lo rei de França era mort e tots los francesos desbaratats e fuits de la terra e que negun consell no li havien lleixat per què ell pogués tenir establida aquella ciutat, féu parlar al rei d'Aragó que fos sa mercè que li atorgàs vint dies d'espai, dins los quals ell pogués trametre sos missatgers en França; e, si dins aquells vint dies li havia venguda tal ajuda de França, de vianda e d'armes e d'altres coses, que ell se pogués defendre e tenir la ciutat de Gerona, que ho faés; e, si no, aquells vint dies passats, promès que retria la dita ciutat de Gerona al rei d'Aragó o a qui ell volgués, sens tot contrast, e que li lliuraria los cavalls e les armes dels cavallers e dels servents qui eren allí en establiment e tota llur roba que haguessen dins la ciutat, que no demanaven àls, mas que hom los lleixàs anar salvos e segurs en llurs cases. Quan lo rei d'Aragó hac oït e entès lo pleit que els francesos li faïen parlar sabé-li fort bo e amà'ls més conquerir per grat que per força; per què atorgà aquell pleit en aquella manera que dessús havem contat.

Enaprés, quan les covinences foren atorgades sobre aquest fet per lo rei d'Aragó d'una part e per lo senescal de Tolosa, capità dels francesos, de l'altra, lo dit

1283. El rei era a Castelló d'Empúries el 3 i el 4 d'octubre (reg. 58, f. 53 v.).

1284. Tenim algunes dades documentals que ens permeten de contradir aquesta total indulgència: el rei va procedir contra els traïdors, fossin seglars o clergues. [Mostres dels càstigs del rei contra la clerecia col·laboracionista a J. VINCKE, *Documenta selecta*, docs. 46 i 47. St. M. CINGOLANI, *Historiografia, propaganda*, p. 659-660 i 754-755. M.T.F.]

1285. Cap. CLI.

1286. Després de l'estada a Castelló el 3 i 4 d'octubre, trobem el rei a Bàscara el dia 6, segurament camí de Torroella (reg. 58, f. 53 i v.).

rei d'Aragó se'n venc per jornades a la ciutat de Barcelona.¹²⁸⁷ E aquí ell trobà En Roger, almirall de la sua armada, e dix-li e manà-li que fes anar tot lo navili al port de Salou, qui és prop la ciutat de Tarragona, e que endreçàs e aparellàs les galeres e los altres vaixells en tal guisa, que tota hora que el rei ho manàs, fossen tuit aparellats a seguir lo seu manament; e En Roger, quan açò li hac dit lo rei e manat, aparellà's de complir la voluntat de son senyor, lo rei d'Aragó. E lo rei d'altra part elegí e trià de sa terra tro a dos-cents cavallers e manà'ls que estiguessen aparellats tota hora que ell ho manàs per entrar en l'armada.

E devets saber que voluntat era del rei d'Aragó de passar ell personalment ab tota sa companyia a l'illa de Mallorca, de la qual era senyor adoncs En Jacme, son frare, e que prengué per força o per grat aquella illa.¹²⁸⁸ Mas no plac a Déu que ell personalment hi anàs; que mantinent que aquestes coses hac ordenades lo pres e l'agreuà malaltia, e enfortí's la febre sobre ell règeament. E ell, qui viu que així era, partí's de la ciutat de Barcelona per venir a Saragossa.¹²⁸⁹ E un dia, com ell se fo partit de Barcelona, e tenia son dret camí e hac cavalcat tro a tres o quatre lleugues, sentí's tan fort agreujat de sa malaltia, que anc no hac poder d'anar més avant, ans hac a romanir, las e ujat e fort afeblit, a un lloc que és tro a quatre lleugues de Barcelona, per nom l'Espital d'En Guerau de Cervelló,¹²⁹⁰ e aquí hagueren-lo a portar hòmens en bastiment de fusta tro fo a una sua vila que és en mig lloc entre Barcelona e Tarragona, e la vila aquella és apellada Vilafranca de Penedès.¹²⁹¹

1287. Després de l'estada a Bàscara, el rei anà a Montagut i a Hostalric (dies 9 i 10 d'octubre) i el 12 ja el sabem a Barcelona (reg. 57, f. 209).

1288. COLL I ALENTORN (v, p. 147, n. 4) addueix un interessant document datat a Sant Celoni el 12 de setembre de 1285, pel qual es veu que ja en aquella data, arran de la victòria de Roger de Llúria, el rei Pere va enviar a Mallorca un agent secret, sens dubte per establir intel·ligències amb l'illa. [Cf. aquest document a St. M. CINGOLANI, *Historiografia, propaganda*, p. 753; cf. també sobre la possibilitat que un dels contactes del rei a l'illa fos Ponç de Saguàrdia, lloctinent del rei de Mallorca: *ibidem*, p. 662-663. Un sector molt important de mallorquins, el relacionat amb el comerç i la navegació, havia resultat molt perjudicat per l'actitud profrancesa adoptada pel rei Jaume II, que havia provocat represàlies contra els mallorquins i els havia tancat els ports de la Corona catalanoaragonesa i els de Sicília. Aquest sector era partidari de Pere el Gran: A. RIERA, *La Corona de Aragón y el reino de Mallorca*, p. 33 i 69-72. M.T.F.]

1289. Deixem el mot *Saragossa*, que donen els manuscrits, malgrat que hi deu haver potser error. L'itinerari que segueix el rei a la mateixa crònica no és per anar a Saragossa, sinó per anar a Salou, vers la partença de l'expedició, tant si s'hi volia embarcar ell personalment, com si hi enviava el seu fill i ell seguia el camí cap al sud, cap a Xàtiva, com vol MUNTANER (c. CXLII). De totes maneres el camí vers Saragossa l'hauria fet passar per l'Arboç i potser també pel Vendrell, i l'anada a Salou hauria representat només una petita marrada, ben justificada per la finalitat d'acomiarar l'expedició contra Mallorca. La darrera data d'estada del rei a Barcelona és del 27 d'octubre (reg. 58, f. 80).

1290. Es tracta d'un caseriu agregat a Olesa de Bonesvalls. Cf. MUNTANER, c. CXLIII, que dona la població de Sant Climent de Llobregat com a lloc d'atur del rei malalt.

1291. L'atur del rei pel camí no pogué ésser sinó brevíssim (amb prou feines alguna hora), perquè el mateix dia 27 que parteix de Barcelona ja expedeix documents a Vilafranca (reg. 58, f. 82).

E quan l'hagueren portat aquí a gran treball e a gran pena, meseren-lo en son palau, e gità's en son llit.¹²⁹² E la malaltia s'enfortí tota vegada de dia e de nit sobre ell durament; mas no us cuidets que s'hi faés res per colpa sua, car anc no veés null hom pus obedient a son metge que ell era, que tot ço que li consellava son metge que degué fer segons medicina, ell feïa, e no nulla altra cosa.¹²⁹³ E quan lo rei d'Aragó veé e conec que la malaltia era en pujament e que ell anar no podia personalment a Mallorques, manà a son fill N'Anfós que anàs lla ab aquella companyia que ell preposava de menar, si ell personalment hi anàs; e dix-li sa voluntat e son cor e ensenyà'l e adoctrinà'l com se degué capténir en aquell viatge.¹²⁹⁴

E tot açò faïa lo rei d'Aragó, no gens per mala voluntat que hagués a En Jacme, son frare, car del tot perdonà a ell e a tothom qui mal volgués, segons que de Jesús oirets; mas açò faïa per tal que trobàs carrera e via com se pogués adobar e avenir ab l'Església de Roma e ab los altres prínceps seglars, e que son pleit ne fos tota hora millor quan tingués ell darrere si de l'altrui. Jatsia que aquest feït que ell manava fer, d'anar e de pendre l'illa de Malorques, pogués fer a dret e sens pecat, per tal car En Jacme, son frare, li havia trencades les covinences que eren entre amdui, de les quals, si ben vos membra, vos havem ja parlat, e s'era menat contra ell no degudament, segons que pogués oir en ço que damunt vos havem recontat.¹²⁹⁵

Quan lo rei d'Aragó hac feït a N'Anfós, son fill, aquest manament, lo dit N'Anfós s'aparellà de l'anar.¹²⁹⁶ E al rei, d'altra part, membrà-li de nostre senyor

1292. El palau del rei a què es refereix aquí Desclot existeix encara avui, convenientment restaurat, i estatja el Museu del Vi.

1293. Coneixem el nom del metge que era prop de Pere el Gran en aquella hora: és no menys que el cèlebre Arnau de Vilanova, el qual fou testimoni del document redactat el dia 2 de novembre de què parlem més avall, n. 1299.

1294. Segons MUNTANER (*loc. cit.*) la intenció del rei no era de passar personalment a Mallorca, sinó d'enviar-hi l'infant Alfons, i mentrestant ell hauria anat a Xàtiva i hauria donat llibertat als infants de la Cerda, amb la intenció de proclamar rei de Castella el primogènit Alfons de la Cerda i castigar així el capteniment del rei Sanç IV de Castella. [Cingolani dubta que fos aquesta la intenció del rei respecte al rei de Castella i li sembla que l'incompliment del tractat de Campillo per Sanç IV de Castella s'ha de revisar o matisar, basant-se en un document, que publica, sobre un incident fronterer amb Castella, en el qual el rei Pere es mostra disposat a donar satisfacció a les queixes de Sanç IV: St. M. CINGOLANI, *Historiografia, propaganda*, p. 664-666 i 757. El document no és demostració definitiva de quines eren les intencions secretes del rei i potser esperava el moment oportú per manifestar-les. El fet és que el seu fill i successor Alfons sí que declarà més tard que Sanç havia trencat el pacte perquè, mentre els francesos assetjaven Girona, el rei Pere li havia demanat ajuda i no solament no li'n trameté sinó que pactà amb França un tractat contra el rei Pere: Ludwig KLÜPFEL, *Die äussere Politik Alfonsos III. von Aragonien*, Berlin-Leipzig, 1911-1912, p. 166 (Abhandlungen zur Mittleren und Neueren Geschichte). Sobre el tractat, que significava una aliança contra França: C. de AYALA, *Paces castellano-aragonesas de Campillo-Ágreda (1281)* cit. a n. 568. M.T.F.]

1295. Cap. cxxxiv i seg.

1296. Sabem l'infant Alfons a Salou el dia 6 de novembre. [Sobre aquesta expedició a Mallorca: S. SOBREQÜES VIDAL, *Alfons el Franc, a Els descendents de Pere el Gran*, Barcelona, Ed. Teide-Vicens Vives, 1954, p. 18-20. J. E. MARTÍNEZ FERRANDO, *La tràgica història*, p. 96-99. M.T.F.]

Déu e volc-se avenir ab ell, segons son poder, en ço que li era tengut. E mantinent féu-se venir davant l'arquebisbe de Tarragona e lo bisbe de València e lo bisbe d'Osca,¹²⁹⁷ qui eren aquí, e gran res d'altres prelatos e barons e cavallers seus, e dix-los com ell era passat en Sicília, no gens en deshonra ni en perjudici de l'Església de Roma, mas que ho cuidava fer a son dret; e l'apostoli com havia enantat contra ell e sa terra molt durament e sens colpa en què no era ell ne sa terra, emperò, per ço com escrit és que la sentència de son pastor, justa o no justa, deu ésser servada,¹²⁹⁸ per tal ell havia servat tota vegada, pus que ho sabé, la sentència del vet que contra ell havia gitat l'apostoli. D'on demanava molt humilment, així com podia, que d'aquella sentència fos absolt per l'arquebisbe de Tarragona, que aquí era, e ell era aparellat en poder seu de jurar manament d'Església e de fer tota res que fos dret ni raó en aquell fait e d'excusar, si personalment, quan pogués, o per missatgers solemnes que en trametria a l'apostoli sobre aquest fait, que mal no meria.¹²⁹⁹

1297. Aquests prelatos foren Bernat d'Olivella, Jaspert de Botonac i Jaume Sarroca. [Sobre l'arquebisbe de Tarragona cf. D. CABRÉ, *Bernat d'Olivella, arquebisbe de Tarragona, i Sicília*, XI Congreso di Storia della Corona d'Aragona. *La società mediterranea all'epoca del Vespro* (Palermo, 1982), Palerm, Accademia di Scienze, Lettere e Arti, 1983, Comunicacions, II, p. 289-302. Sobre Jaume Sarroca, fill il·legítim de Jaume I, cf. J. AINAUD, *Jaume Sarroca i Jaume I*, "Estudis Romànics", x (1962), p. 21-34; segons A. ALTISENT, *Història de Poblet*, p. 139, n. 78, després d'haver escrit aquest article, Ainaud descobrí que a la vestidura eclesiàstica de Jaume Sarroca a la seva tomba de Poblet figuren, alternades, les armes dels Sarroca i les del rei, les quatre barres, referència evident a la mare i al pare del bisbe d'Osca. Cf. també: R. del ARCO, *El obispo Don Jaime Sarroca, consejero y gran privado del rey Don Jayme el Conquistador*, "Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona", 9 (1917-1920), p. 65-91, 140-167. P. SANAHUJA, *El testamento de Jaime Sarroca*, "Ilerda", III (1944), p. 21-34. P. MARTÍNEZ BARA, *Proceso a Jaime Sarroca*, VII Congreso de Historia de la Corona de Aragón, III (Barcelona, 1962), p. 49-60. A. ALTISENT, *El autor de la tumba de Jaime Sarroca*, a *Jaime I y su época*. X Congreso de Historia de la Corona de Aragón, Comunicaciones, 3, 4, 5, Saragossa, 1982, p. 281-285. J. TRENCHS, *Jaume Sarroca y la escribanía de Jaime I*, a *Jaime I y su época*. X Congreso de Historia de la Corona de Aragón, Comunicaciones, 3, 4, 5, Saragossa, 1982, p. 607-621, que no creia que fos fill de Jaume I i donava diversos arguments. J. RIERA I SANS, *La personalitat eclesiàstica del redactor del "Libre dels Feys"*, a *Jaime I y su época*. X Congreso de Historia de la Corona de Aragón, Comunicaciones, 3, 4, 5, Saragossa, 1982, p. 575-589. M.T.F.]

1298. COLL I ALENTORN (v, p. 150, n. 11) ha pogut arribar a la identificació d'aquesta frase que MUNTANER (cap. LXXVIII) ens dóna també, però en llatí. Procedeix del *Decret* de Gracià (part segona, causa x, qüestió III): "Sententia pastoris, sive justa sive injusta fuerit, timenda est". Coll suggereix la possibilitat que la frase dels nostres cronistes no sigui treta literalment del text de Gracià, sinó d'alguna col·lecció d'aforismes de Dret Canònic. El text del *Decret* es fonamenta en una homilia de sant Gregori. Muntaner no degué prendre-la de Desclot, perquè la dóna en llatí. Probablement la frase fou dita i repetida sovint amb motiu de les excomunionis i entredits del papa contra Pere el Gran i de la Croada de Felip l'Ardit.

1299. Segons consta en el codicil que el rei féu estendre en aquella hora, la restitució de Sicília a l'Església per part de Pere el Gran fou feta per manament del seu confessor, el guardià de Vilafranca: "mandato sibi facto ex parte dicti Guardani confessoris sui". El codicil està datat a Vilafranca el dia 2 de novembre (Perg. 495 i reg. 55, 20 v.). Cf. també MUNTANER (cap. CXLVI), on diu que el rei "havia jurat manament de Sancta Esgleia". [Aquest codicil, juntament amb el testament i el segon codicil, és publicat a A. UDINA, *Els testaments*, doc. 25, p. 166-167. M.T.F.]

Quan lo rei hac dites aquestes paraules, no hi hac nengú que no ploràs de pietat, per dur cor que hagués, quan veïen tanta d'humilitat en aquell qui era estat dels enfortits e dels ardots cavallers del món e mills de son cor. E mantinent l'arquebisbe hac son consell ab los bisbes e ab los prelats que allí eren e, hagut son acord, pres del rei sacrament d'estar a manament e voluntat de l'Església; e, açò feït, absolvé'l d'aquella sentència damunt dita.

E lo rei, quan fo feït açò, manà que tuit se n'isquessen defora, car sentia's règeament agreujat, que tant era feble, que a penes podia parlar. E quan venc l'endemà bon maití feü-se venir denant si lo bisbe de València, a qui ell molt amava, e l'abat de Poblet e l'abat de Santes Creus, qui són de l'orde de Cistell, e N'Huguet de Mataplana, paborde de Marsella, qui era son clergue e gran son amic e de sa casa;¹³⁰⁰ e vengueren-li denant tots quatre, sens plus que no n'hi hac, e ell girà's vers lo bisbe de València e, en presència de tots los altres qui eren aquí, dix-li així:

—En bisbe, hom sots que jo he molt amat tots temps, e en qui jo he haguda tots temps ma fe, e en qui jo em só de mos afers confiat; e, quan jo us en demanava que em consellàssets, me consellàs bé e lleialment en mos afers tota vegada. Ara, per ço com jo he en vós aquella fe mateixa, més que en null altre, prec-vos e requir-vos que em consellets ara quan m'és major ops; e no em consellets així com a rei, mas així com a hom mort o hom que espera en breu morir, que jo ben sé e trop en mi mateix que d'esta malaltia no guarré.

E quan lo rei hac dites aquestes paraules, foren tuit trists e despagats, e los ulls que els vengueren en aigua de pietat. E puis respòs lo bisbe de València al rei e dix-li així:

—Sényer, gran mercès quan vos plau dir que en mi havets major fe que als altres. E quan a mi demanats especialment de consell, no és mester que el vos do en aquell tall que vós havets dit, ço és a saber, com a hom mort o qui espera en breu morir, que això, sényer, que vós havets dit és dol e tristor e desconfort de nós e de tota vostra terra, que seriem tuit perduts; mas ja, si a Déu plau, no serà, que vós guarrets en breu e serets de vostre mal deslliurat. E aquesta malaltia no és sinó senyal d'amor que Déus, nostre senyor, vos demostra per tal que el regonegats e, si li tenits tort, que el li adobets. D'on jo us consell que semblets a vostres ante-

1300. L'abat de Poblet era Bernat de Cervera; el de Santes Creus, Gener; quant a Hug de Mataplana, havia estat ardiaca d'Urgell, i era, des de 1278, paborde de Marsella; havia representat Pere el Gran a la Cort papal; i en 1289 serà elegit bisbe de Saragossa. [Una breu notícia de l'abadiat de Bernat de Cervera a A. ALTISENT, *Història de Poblet*, p. 138-139. Sobre l'abat Gener de Santes Creus: M. COLL I ALENTORN, Apèndix de l'edició de Bernat DESCLOT, *Crònica*, v, p. 225 i doc. VI, p. 237-238. Hug de Mataplana era una persona molt propera a Pere el Gran, com ho havia estat del seu pare el rei Jaume I, que en el seu primer codicil el recomanà als seus fills, com algunes altres persones molt properes; Nicolau d'Olwer havia dir que era un dels possibles col·laboradors del rei Jaume I en la redacció del *Llibre dels feïts*: F. SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 416 i 418. A. UDINA, *Els testaments*, doc. 22, p. 156. M.T.F.]

cessors, reis d'Aragó, qui tots temps foren bons crestians e amics de nostre Senyor, especialment vostre pare, e vós sí us sots estat tro ací. Mas per ço car no és null hom al món, e majorment així com vós, qui sots príncep de terra e rei, que no haja a fallir a les vegades, prec-vos e consell-vos que prenats vostra penitència e avenits-vos ab Déu e ab hòmens, segons vostre poder, de torts, si alguns los en tenits, e que perdonets a tot hom que mal vos haja fet ne a qui hajats portada mala voluntat negun temps, així com féu nostre senyor Jesucrist. E açò, sényer, és fet que no devets allongar, que com enans vos serets ab ell avengut, enans vos haurà mercè, e serets de vostre mal deslliurat.

E quan lo bisbe de València hac dites aquestes paraules, respòs lo rei així com se poc, per ço com a penes podia parlar, tant era feble, e dix-li que molt l'havia consellat bé e lleialment, e que son consell ne faria. E mantinent tramès lletres e missatges a Barcelona e per tots los altres llocs de la terra que lleixàs hom anar tots los presoners que ell tenia en sa presó per raó d'aquesta guerra que ell havia haguda ab lo rei de França, ço és a saber, que aquells presos no fossen tals que per llur presó esperàs hom haver pau, així com lo príncep de la Morea¹³⁰¹ e molts d'altres barons assenyalats; car, jatsia que aquests e tots los altres perdonàs de bona voluntat dins son cor, emperò no fóra mercè, ans fóra damnatge e pecat, si anar los en lleixàs, e destroviment de sa terra, que jamés no fóra en pau. Mas manà solre tots los altres presoners que no fossen cabdals o barons o hòmens assenyalats de poder, qui eren, qui ça, qui lla, bé mil cinc-cents.¹³⁰²

E quan aquest manament hac fet, lo rei d'Aragó dix que confessar-se volia de sos pecats e tenia's tant per culpable a Déu, que, si honesta cosa era de fer en públic, davant tuit se confessaria; mas per ço car no seria cosa covinent de fer, volia almenys que hi fossen dos a sa confessió, ço és a saber, lo guardià de frares menors de Vilafranca e frare Galceran de Tous, monge del monestir de Sentes Creus de l'orde de Cistell.¹³⁰³ E així com lo rei ho hac dit, se seguí; e entraren denant ell los dits guardià dels frares menors e fra Galceran, monge de Sanctas Creus, e lleixaren-los tuit los altres, e aquí ell se confessà a ells molt humilment e devota, segons que de totes aquestes coses e de les altres que féu enaprés tro al dia de la sua mort,

1301. Carles el Coix, príncep de Salern, anomenat també príncep de Morea, és a dir, Carles II d'Anjou, que havia caigut presoner en el combat naval amb Roger de Llúria davant Nàpols (més amunt, cap. CXXVII). Vegeu també una mica més avall. [Sobre la presó del príncep de Salern: L. D'ARIENZO, *Documenti sulla prigionia di Carlo II d'Angiò*, p. 489-555. M.T.F.]

1302. En el citat codicil del 2 de novembre (n. 1299) el rei jura també alliberar els presoners, tal com diu aquí Desclot.

1303. Ignorem el nom del guardià dels frares menors de Vilafranca. Quant a Galceran de Tous, COLL I ALENTORN (v, 156, n. 14) recorda que va ésser un auxiliar de gran vàlua en delicades missions diplomàtiques, i esmenta les informacions que va portar de Sicília respecte a l'afer de la conspiració d'Alaimo de Lentini, i la seva gestió prop del rei de França i el cardenal legat pel juliol del 1285, un cop consolidada la defensa de Girona.

li'n feren testimoni en públic sermó los dits confessors. E, quan lo rei se fo confessat de tots sos pecats bé e complidament e devota, girà's a parlar al guardià damunt dit e dix-li:

—En guardià, totes les gents de ma terra e d'altres llocs m'han mes en fama que jo son estat tots temps mal crestià e especialment ara com defenia ma terra a l'apostoli e al rei de França, que, segons mon semblant, me faïen tort gran. E jo bé atorg e conec que son estat molt pecador e he fallit molt contra Déu, e anc null temps no el regoneguí complidament sinó ara. E són tants los pecats de tot hom, que hom se deu pensar e regonèixer en si que no és digne de rebre tan honrada ne tan preciosa cosa com és lo cors de Jesucrist. E jo so aquell qui ho pens e regonec bé, mas he fe e esperança en Déu que ell m'haja mercè; e, si per aventura jo so pus tengut e pus indigne que null altre hom de reebre lo cors de Jesucrist, per raó d'açò que les gents dien de mi, prec-vos que abans que el cors de Jesucrist m'aportets, que us n'anets a vostre monestir e que façats especial oració a nostre senyor Déus que, si jo son tan indigne vers ell, més que null altre hom, que no deja rebre lo cors preciós seu, que ell, qui sap la mia voluntat e de tothom, vos en deja mostrar algun senyal vesible o no vesible, en guisa que vós d'açò puscats ésser cert.

Quan lo rei hac dites aquestes paraules, respòs lo guardià damunt dit, tot en plorant, així:

—Sényer, per los senyals que hom mostra defora coneix hom lo cor e la voluntat de dins moltes vegades. E nós, sényer, que ací som davant vós, per les obres que havets fetes d'alguns dies ençà e per les paraules que havets dites a nós, coneixem bé que Déus vos haurà mercè sens tot si, car bé veem quin cor havets envers ell e creem sens falla que puscats reebre ardidament lo seu cors preciós. Emperò jo faré vostre manament, així com m'havets dit e pregat.

E mantinent, com açò hac dit, lo guardià partí's denant lo rei e venc-se'n a son monestir e féu tancar les portes de l'església, que negú no hi romàs, mas ell e sos frares, e féu dir missa de sant Esperit; e puis cascú d'aitants frares com hi havia, que fossen preveres, dixeren ses misses privades en què pregaren Déu d'açò que el rei havia pregat lo guardià. E quan hagueren fet tot llur ofici bé e complidament e devota no trobaren dins llur cor ne veeren negun senyal visible o no visible per què lo rei d'Aragó fos indigne de reebre lo cors de nostre senyor Jesucrist.

E mantinent venc lo guardià e pres honradament lo cors de Jesucrist així com devia e aportà'l davant lo rei, lla on jaïa malalt. E lo rei, jatsia que fos molt feble, esforçà's quan viu lo cors de nostre Senyor denant si, e llevà's de son llit ab una cota vestit, e agenollà's sobre un matalaf que hom li hac aparellat, e estec aquí una peça que res no dix ne parlà, sinó que plorava dins son cor e pregava nostre senyor Déus. E, quan hac així estat una peça e feita sa oració, rebé aquell cors molt hu-

milment ab gran devoció dins son cor.¹³⁰⁴ E açò fet, romàs lo rei dins sa cambra malalt, e los altres anaren-se'n a llurs hostals.

E la malaltia s'enfortia e s'agreuja sobre lo rei d'Aragó durament, així que açò l'aportà que tant l'afeblí, que quaix no veïa ne oïa, sinó a gran pena. E a cap de dos o tres dies que aquestes coses foren fetes, venc-li missatge que francesos qui eren a Gerona se n'eren anats e que havien desemparada la ciutat e les altres coses, així com en les covinences de què dessús vos havem parlat era contengut.¹³⁰⁵ E lo missatge qui portà les novelles dix-les al rei, e lo rei, com ho sabé, sabé-li fort bo, no per mala voluntat que hagués als francesos, que del tot los havia perdonat, mas per tal que, si ell se moria, que sa terra no romangués en treball ne en guerra. E l'endemà après que aquest missatge fo vengut venc un altre missatge al rei que li faïen a saber que el príncep de la Morea, qui era pres en Sicília, havia hom amenat a Barcelona, e que el saludava molt e havia gran desig de la sua vista, si veer-lo pogués.¹³⁰⁶ E quan lo missatge hac dites les novelles davant lo rei, lo rei entès-ho a males penes, que tan era feble, que ja havia perdut lo veer e l'oir, e no hi poc respondre res de paraula, mas que es gità los braços encroats sobre els pits e obrí los ulls vers lo cel e féu senyal que molt ho graïa a Déu. E, si ab lo príncep se pogués veer personalment, creats per cert que tot lo món fóra en pau e en concòrdia, sens tot si; mas no plac a Déu.¹³⁰⁷

E lo rei d'Aragó anc puis no dix moltes paraules, car no podia, e estec-se així tro l'endemà a hora de completa, que passà d'aquest segle. E açò fo en dia de dis-sabte, que era la vespra de sant Martí, en l'any de nostre Senyor 1285.¹³⁰⁸

1304. El citat codicil núm. 495, diu sobre aquest punt: "Cum summa instantia requirenti corpus domini ministrari dictus guardianus in presencia... corpus Domini sibi ministravit".

1305. Més amunt, al començament d'aquest mateix capítol. Sabem que el dia 1 de novembre es manava al batlle de Barcelona pagar 150 sous a Bonanat d'Abadia i a Calderó per albíxeres "adventus principis" (reg. 58, f. 82). Es refereix, indubtablement, al príncep de Salern. La data 25 d'octubre és la de l'evacuació de la ciutat pels francesos, segons es dedueix de la indicació continguda en la làpida que hi ha a la Força Vella de Girona: això és, que l'ocupació francesa de la ciutat va durar cinquanta dies.

1306. Cf. amb els *Gesta Comitum* (xxviii, § 50): "Princeps iste nobilis, cum ante adventum ipsius ad Catalonia multum affectasset videre dominum regem Petrum, non potuit suum desiderium adimplere".

1307. Aquestes paraules de Desclot demostren una evident simpatia envers el príncep, simpatia que semblen compartir els altres cronistes catalans: els *Gesta Comitum* (*loc. cit.*), el mateix Muntaner, en diversos indrets de la seva crònica. La religiositat de Carles el Coix i dels seus fills, que també estigueren presoners a Catalunya i un dels quals, Lluís, fou sant, és per molt en aquesta simpatia.

1308. Segons aquestes indicacions, tan precises, de Desclot, el rei hauria mort el 10 de novembre, que era realment dissabte, ja entrada la nit. (Les completes són la part de l'ofici diví amb què es clouen i completen les hores canòniques del dia.) En canvi, MUNTANER, cap. cxlv, col·loca la mort l'11 de novembre, diada de Sant Martí. I les altres fonts, amb molt rares excepcions, es reparteixen a favor de l'una o l'altra data (vegeu les especificacions en COLL I ALENTORN, v, 161, n. 19). Hi ha, doncs, una vacil·lació, ben reflectida en els *Gesta Comitum* (*loc. cit.*), on, si d'una banda s'afirma dues vegades que el rei va morir el "III idus novembris", o sia l'11, d'altra banda, en el mateix apartat, es marca una duali-

Quan fo mort aquest noble rei En Pere d'Aragó, ajustaren-se a la cambra on jaïa tots los prelats e los barons e els rics hòmens de la terra e mogueren aquí lo major plor e lo major dol que anc hom veés, que greu cosa e dura seria de retraer e de recontar lo dol e lo plor que menaren allí bisbes e abats e prelats e comtes e barons e rics hòmens e cavallers de la terra e hòmens d'orde e de religió. Enaprés empararen-se del cors lo abat e los monges de Santes Creus, on havia en sa vida sa sepultura eleta aquell noble rei d'Aragó,¹³⁰⁹ e banyaren-lo e adobaren-lo e vestiren-lo així com a monge; e hac hom una caixa e folrà-la hom dins e defora de bell preset vermell, e mes hom llains l'honrat cors del rei d'Aragó. E ab gran honor trasc-lo hom de Vilafranca e portaren-lo rics hòmens e cavallers al coll tro sus que foren al monestir de Santes Creus; e aquí mogueren sobre el cors llur dol e llurs crits e llur plant, que anc semblant dol no fo vist ne oït. E aquí, quan l'hagueren portat al monestir damunt dit e feït llur plant sobre els seu cors, los barons e los rics hòmens sebolliren-lo així honradament com se tany davant l'altar major del dit monestir.¹³¹⁰ E estegueren aquí tuit per dos dies en fort dol e plant, e puis, trists e despagats, partiren-se d'aquí e anaren-se'n a llurs hostals.

Entretant saberen les males novelles per la terra, que el noble rei En Pere d'Aragó era mort, e menaren gran dol e gran plor cavallers e burgesos e ciutadans e altres hòmens de viles, de la mort d'aquell senyor damunt dit; e plangueren-lo

tat: "vigilia vel die sancti Martini spiritum redidit Deo vivo", o sia el 10 o l'11. La duplictat de dates és explicable pel fet d'haver mort el rei durant la nit del 10 a l'11, cosa indubtable. Segons a l'hora de la nit a què hagués mort, seria el 10 o l'11. El redactor de l'epitafi de Santes Creus va decantar-se per la "undena nocte novembris". Però Desclot pogué ésser més directament i immediatament informat, sobretot si es tracta realment de Bernat Escrivà (vegeu més avall), i ell arriba a precisar l'hora. Així i tot, la data que ha prevalgut és la de l'11 de novembre de 1285.

1309. Ja en el testament de Portfangós de 1282 havia manat que el soterressin a Santes Creus, i ara en el seu codicil de 2 de novembre, insisteix: "Eligimus sepulturam nostram in monasterio Sanctarum Crucum, cui monasterio dimitimus castra et loca nostra vocata Fores et Ça Real et Cabra". [El testament fou publicat per A. UDINA, *Els testaments*, doc. 24, p. 162-166. El segon codicil, en el qual confirma la voluntat d'ésser enterrat a Santes Creus: *ibídem*, doc. 26, p. 168-169. Cf. també, sobre el testament: J. ARNALL I JUAN i I. BAIGES I JARDÍ, *El testament de Pere II el Gran: Estudi diplomàtic*, XI Congresso di Storia della Corona d'Aragona. *La società mediterranea all'epoca del Vespro* (Palermo, 1982), Palerm, Accademia di Scienze, Lettere e Arti, 1983, Comunicacions, II, p. 23-34. Aquests autors, paleògrafs i diplomates, no dubten pas de l'autenticitat dels codicils, com fa Cingolani, simplement perquè no s'adiuen amb les conviccions del testador: St. M. CINGOLANI, *Historiografia, propaganda*, p. 673-676. La por de la condemnaçió eterna portava els moribunds a canviar de parer d'allò que havien defensat en vida. També la seva muller, la reina Constança, abandonà la causa siciliana, que era la seva pròpia i del seu fill Frederic, per escrúpols religiosos, i es traslladà de Sicília a Roma el 1297, on visqué un temps: J. E. MARTÍNEZ FERRANDO, *Jaume II, a Els descendents de Pere el Gran*, p. 80. La teoria de la falsificació dels codicils que tanca el llibre de Cingolani em sembla absurda. M.T.F.]

1310. Desclot no pot referir-se al monument que fou bastit per ordre d'Alfons el Liberal i sobretot de Jaume II, fills de Pere el Gran, ni tampoc al sarcòfag de pòfir rogenic, procedent, segons sembla, de Sicília, que guarda les seves despulles des del 1300 o el 1302; es diu si Jaume II va dur el sarcòfag (una banyera), quan va venir de Sicília (CÈSAR MARTINELL, *El monestir de Santes Creus*, p. 181).

més que anc rei que fos en Espanya. Ne fo tant plant, que no poria ésser dit ni contat lo dol e el desconfort que romàs en la terra.¹³¹¹

Ací fineix lo llibre del rei En Pere, dels bons feits d'armes que ell féu sobre sarraïns e altres gents, e com morí.

1311. Com hem insinuat (n. 1308), si Desclot era Bernat Escrivà, tot aquest capítol de la malaltia i la mort de Pere el Gran, té motius per a haver estat redactat amb coneixença directa dels fets: perquè Bernat Escrivà era tresorer de Pere el Gran, i fins als darrers dies que el rei expedeix documents està donant ordres de pagament al seu tresorer (reg. 58, f. 21), el qual, per aquesta causa i per la importància de l'expedició que anava a emprendre Pere el Gran, és natural que es trobés al seu costat. Cal tenir present, encara, que Bernat Escrivà era nebot de Gener, abat de Santes Creus en aquest temps, segons ha demostrat COLL (v, p. 225, 237 i seg.). [Sobre la mort del rei: E. FORT I COGUL, *La mort i l'enterrament de Pere el Gran*, Barcelona, R. Dalmau ed., 1966 (Episodis de la història, 76). M.T.F.]

MEMÒRIES DE LA SECCIÓ HISTÒRICO-ARQUEOLÒGICA

Títols publicats

- 1/1 Pere PUJOL, *L'urna d'argent de sant Ermengol, bisbe d'Urgell* (1927)
- 1/2 Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Paquimeres i Muntaner* (1927)
- 1/3 Josep M. MILLÀS, *Documents hebraics de jueus catalans* (1927) [exhaurit]
- 1/4 Josep de Calassanç SERRA-RÀFOLS, *Forma conventus tarraconensis*, vol. I, *Baetulo-Blanda* (1928)
- 2/1 Ramon d'ABADAL, *Catalunya carolíngia*, vol. II, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, 1a part (1926-1950) [exhaurit]
- 2/2 Ramon d'ABADAL, *Catalunya carolíngia*, vol. II, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, 2a part (1952) [exhaurit]
- 3 Josep PUIG I CADAFALCH, *La geografia i els orígens del primer art romànic* (1930) [exhaurit]
- 4 Antoni RUBIÓ I LLUCH, *La població de la Grècia catalana en el XIV èn segle* (1933)
- 5 Joan BERGÓS, *L'escultura a la Seu Vella de Lleida* (1935) [exhaurit]
- 6 Manuel TRENS, *Ferrer Bassa i les pintures de Pedralbes* (1936) [exhaurit]
- 7 Francesc PRAT, *L'aqüeducte romà de Pineda* (1936)
- 8 Ernest J. MARTÍNEZ-FERRANDO, *Pere de Portugal, «rei dels catalans», vist a través dels registres de la seva cancelleria* (1936) [exhaurit]
- 9 Josep PUIG I CADAFALCH, *Noves descobertes a la catedral d'Egara* (1948) [exhaurit]
- 10 Joaquim CARRERAS I ARTAU, *L'epistolari d'Arnau de Vilanova* (1950) [exhaurit]
- 11 Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 1a part, *L'infant*, vol. I (1950) [exhaurit]
- 12 Marià RIBAS, *El poblament d'Ilduro: Estudi arqueològic i topogràfic des dels temps prehistòrics fins a la destrucció d'Iluro* (1952) [exhaurit]
- 13 Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 1a part, *L'infant*, vol. II (1952) [exhaurit]
- 14 Ramon d'ABADAL, *Catalunya carolíngia*, vol. III, *Els comtats de Pallars i Ribagorça*, 1a part (1955) [exhaurit]
- 15 Ramon d'ABADAL, *Catalunya carolíngia*, vol. III, *Els comtats de Pallars i Ribagorça*, 2a part (1955) [exhaurit]
- 16 Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 1a part, *L'infant*, vol. III (1956) [exhaurit]
- 17 Emili VIGO, *La política catalana del Gran Comitè de Salut Pública* (1956) [exhaurit]
- 18 Joaquim MIRET I SANS, *El forassenyat primogènit de Jaume II* (1957)
- 19 Josep MASCARÓ, *Els monuments megalítics a l'illa de Menorca* (1958) [exhaurit]
- 20 Enric MOREU-REY, *Els immigrants francesos a Barcelona: (Segles XVI al XVIII)* (1959) [exhaurit]
- 21 Lluís G. CONSTANS, *Francesc de Montpalau, abat de Banyoles, ambaixador del General de Catalunya* (1960) [exhaurit]
- 22 Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 2a part, *El regnat fins a l'any 1282*, vol. I (1962) [exhaurit]
- 23 Josep BENET, *Maragall i la Setmana Tràgica* (1963) [exhaurit]
- 24 Àngel MARTÍNEZ i Joan VICENTE, *El poblat ibèric de Puig Castellar: Excavacions dels anys 1954-1958* (1966) [exhaurit]
- 25 Enric MOREU-REY, *Revolució a Barcelona el 1789* (1967)
- 26 Eufemià FORT, *El Llibre de Valldossera* (1968)

- 27 Ferran SOLDEVILA, *Els primers temps de Jaume I* (1968) [exhaurit]
- 28 Josep LLADONOSA, *L'Estudi General de Lleida del 1430 al 1524* (1970) [exhaurit]
- 29 Gaspar FELIU, *La clerecia catalana durant el Trienni Liberal* (1972)
- 30 Rafael BASTARDES, *La representació del Sant Crist al Taller d'Erill* (1977)
- 31 Manuel SEGRET, *Aportacions a la història de la vila de Sant Llorenç de Morunys i comarca* (1978; reimpr., 2005)
- 32 Pere FREIXAS, *L'art gòtic a Girona: Segles XIII-XV* (1983)
- 33 Montserrat PAGÈS, *Les esglésies pre-romàniques a la comarca del Baix Llobregat* (1983) [exhaurit]
- 34 Josep BAUCCELLS, *El fons «Cisma d'Occident» de l'Arxiu Capitular de la catedral de Barcelona: Catàleg de còdexs i pergamins* (1985)
- 35 Ramon d'ABADAL, *Catalunya carolíngia*, vol. I, *El domini carolingi a Catalunya*, 1a part (1986) [exhaurit]
- 36 Mercè VILADRICH, *El «Kitab al-'Amal Bi-l-ašturlab» (Llibre de l'ús de l'astrolabi) d'Ibn al-Samḥ: Estudi i traducció* (1986) [exhaurit]
- 37 Josep M. MARQUÈS, *El cartoral de Santa Maria de Roses: Segles X-XIII* (1986)
- 38 Ramon d'ABADAL, *Els temps i el regiment del comte Guifred el Pilós* (1989) [exhaurit]
- 39 Miquel COLL I ALENTORN, *Guifré el Pelós en la historiografia i en la llegenda* (1990)
- 40 Mercè VIDAL, *Teoria i crítica en el Noucentisme: Joaquim Folch i Torres* (1991)
- 41 Isidra MARANGES, *La indumentària civil catalana: Segles XIII-XV* (1991)
- 42/1 Ignasi M. PUIG I FERRETÉ, *El monestir de Santa Maria de Gerri: Segles XI-XV*, vol. I, *Estudi històric* (1991) [exhaurit]
- 42/2 Ignasi M. PUIG I FERRETÉ, *El monestir de Santa Maria de Gerri: Segles XI-XV*, vol. II, *Collecció diplomàtica* (1991) [exhaurit]
- 43 Francesc AMORÓS, *Correspondència diplomàtica de Joan Francesc Rossell, 1616-1617: Una crònica de la cort de Felip III* (1992)
- 44 Eduard JUNYENT, *Diplomatari i escrits literaris de l'abat i bisbe Oliba* (1992)
- 45 Ramon PLANES, *La descripció dels arxius municipals catalans fins a la fi del segle XIX: L'Arxiu de la Ciutat de Solsona* (1993)
- 46 Constantin MARINESCU, *La politique orientale d'Alfonse V d'Aragon, roi de Naples (1416-1458)* (1994) [exhaurit]
- 47 Manuel MILÀ I FONTANALS, *Epistolari de M. Milà i Fontanals*, vol. III, *Anys 1881-1884* (1995)
- 48/1 Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 1a part, *L'infant* (ed. facsimil, 1995)
- 48/2 Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 2a part, *El regnat fins a l'any 1282* (ed. facsimil, 1995)
- 49 Ignasi M. PUIG I FERRETÉ i M. Assumpta GINER MOLINA, *Índex codicològic del Viage literario de Jaume Villanueva* (1998)
- 50 Eulàlia DURAN [dir.], *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)*, vol. 1, *Barcelona: Arxiu Històric i Biblioteca de Catalunya* (1998)
- 51 Francesc FONTBONA [dir.], *Repertori d'exposicions individuals d'art a Catalunya (fins a l'any 1938)* (1999)
- 52 Josep M. FIGUERES, *El primer diari en llengua catalana: Diari català (1789-1881)* (1999) [exhaurit]
- 53/1 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ [dir.], *Catalunya carolíngia*, vol. IV, Ramon ORDEIG [cur.], *Els comtats d'Osona i Manresa*, 1a part, *Prefaci. Introducció. Diplomatarari (docs. 1-698)* (1999)

- 53/2 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ [dir.], *Catalunya carolíngia*, vol. IV, Ramon ORDEIG [cur.], *Els comtats d'Osona i Manresa*, 2a part, *Diplomatari (docs. 699-1478)* (1999)
- 53/3 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ [dir.], *Catalunya carolíngia*, vol. IV, Ramon ORDEIG [cur.], *Els comtats d'Osona i Manresa*, 3a part, *Diplomatari (docs. 1479-1873)*. *Mapes. Índex* (1999)
- 54/1 Antoni RUBIÓ i LLUCH [ed.], *Documents per a la història de la cultura catalana medieval*, vol. 1 ([1908]; ed. facsímil, 2000)
- 54/2 Antoni RUBIÓ i LLUCH [ed.], *Documents per a la història de la cultura catalana medieval*, vol. 2 ([1921]; ed. facsímil, 2000)
- 55 Eulàlia DURAN [dir.], *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)*, vol. II.1, *Barcelona: Biblioteca Pública Episcopal i Biblioteca de la Universitat* (2000)
- 56 Antoni RUBIÓ i LLUCH, *Diplomatari de l'Orient català (1301-1409): Col·lecció de documents per a la història de l'expedició catalana a Orient i dels ducats d'Atenes i Neopàtria* ([1947]; ed. facsímil, 2001)
- 57 Albert BALCELLS i Enric PUJOL, *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*, vol. I, 1907-1942 (2002)
- 58 Eulàlia DURAN [dir.], *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)*, vol. II.2, *Barcelona: Biblioteca de la Universitat (II)* (2001)
- 59 Francesc FONTBONA [dir.], *Repertori de catàlegs d'exposicions col·lectives d'art a Catalunya (fins a l'any 1938)* (2002)
- 60 Eulàlia DURAN [dir.], *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)*, vol. III, *Barcelona: Arxiu Capítular, Arxiu de la Corona d'Aragó, Arxiu de les Carmelites Descalces, Arxiu del Monestir de Sant Pere de les Puelles, Arxiu Històric de Protocols, Arxiu Històric Provincial dels Franciscans de Catalunya, Arxiu Provincial dels Caputxins de Catalunya, Biblioteca de l'Ateneu Barcelonès, Biblioteca de l'Il·lustre Col·legi d'Advocats, Biblioteca de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi, Biblioteca de la Reial Acadèmia de Bones Lletres. Apèndix* (2003)
- 61/1 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ [dir.], *Catalunya carolíngia*, vol. V, Santiago SOBREQÜÉS, Sebastià RIERA i Manuel ROVIRA [cur.], *Els comtats de Girona, Besalú, Empúries i Peralada*, 1a part, *Prefaci. Introducció. Diplomatari (docs. 1-386)* (2003)
- 61/2 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ [dir.], *Catalunya carolíngia*, vol. V, Santiago SOBREQÜÉS, Sebastià RIERA i Manuel ROVIRA [cur.], *Els comtats de Girona, Besalú, Empúries i Peralada*, 2a part, *Diplomatari (docs. 387-630)*. *Mapes. Índex* (2003)
- 62 Josep PUIG i CADAFALCH, *Josep Puig i Cadafalch: Escrits d'arquitectura, art i política* (2003)
- 63 Isabel SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General de Catalunya (1413-1479)* (2004)
- 64 Jordi BOLÒS, *Els orígens medievals del paisatge català: L'arqueologia del paisatge com a font per a conèixer la història de Catalunya* (2004)
- 65 Joaquim MIRET I SANS, *Itinerari de Jaume I el Conqueridor* ([1908]; ed. facsímil, 2004)
- 66 Jaume RIBALTA, *Dret urbanístic medieval de la Mediterrània* (2005)
- 67 Elisabet FERRAN, *El jurista Pere Albert i les Commemoracions* (2006)
- 68 Stefano Maria CINGOLANI, *Historiografia, propaganda i comunicació al segle XIII: Bernat Desclot i les dues redaccions de la seva crònica* (2006)
- 69 Antoni RUBIÓ i LLUCH, *Epistolari grec*, vol. 1, *Anys 1880-1888* (2006)

- 70/1 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ [dir.], *Catalunya carolíngia*, vol. VI, Pere PONSICH [cur.], *Els comtats de Rosselló, Conflent, Vallespir i Fenollet*, 1a part, *Prefaci. Introducció. Diplomataris (docs. 1-328)* (2006)
- 70/1 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ [dir.], *Catalunya carolíngia*, vol. VI, Pere PONSICH [cur.], *Els comtats de Rosselló, Conflent, Vallespir i Fenollet*, 2a part, *Diplomataris (docs. 329-649). Mapes. Índex* (2006)
- 71 Eulàlia DURAN [dir.], *Repertori de manuscrits catalans (1620-1714)*, vol. I, *Barcelona: Biblioteca de Catalunya* (2006)
- 72 Albert BALCELLS, Santiago IZQUIERDO i Enric PUJOL, *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*, vol. II, *De 1942 als temps recents* (2007)
- 73 Ferran SOLDEVILA, *Les quatre grans Cròniques: I. Llibre dels feits del rei En Jaume* (2007)
- 74 Lluís NICOLAU D'OLWER, *Democràcia contra dictadura: Escrits polítics, 1915-1960* (2007)
- 75/1 Ramon d'ABADAL [ed.], *Catalunya carolíngia*, vol. II, *Els diplomes carolíngis a Catalunya*, 1a part ([1926-1950]; ed. facsímil, 2007)
- 75/2 Ramon d'ABADAL [ed.], *Catalunya carolíngia*, vol. II, *Els diplomes carolíngis a Catalunya*, 2a part ([1952]; ed. facsímil, 2007)
- 76/1 Ramon d'ABADAL [ed.], *Catalunya carolíngia*, vol. III, *Els comtats de Pallars i Ribagorça*, 1a part ([1955]; ed. facsímil, 2007)
- 76/2 Ramon d'ABADAL [ed.], *Catalunya carolíngia*, vol. III, *Els comtats de Pallars i Ribagorça*, 2a part ([1955]; ed. facsímil, 2007)
- 77 Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Epistolari grec*, vol. 2, *Anys 1889-1900* (2008)
- 78 *Discursos inaugurals de les institucions científiques catalanes a cavall dels segles XVIII i XIX* (2007)
- 79 Louis BARRAU i Jaume MASSÓ, *Cròniques catalanes*, vol. II, *Gesta comitum Barcinonensium* ([1925]; ed. facsímil, 2007)
- 80 Ferran SOLDEVILA, *Les quatre grans Cròniques: II. Crònica de Bernat Desclot* (2008)

ISBN 978-84-92583-003

9 788492 583003